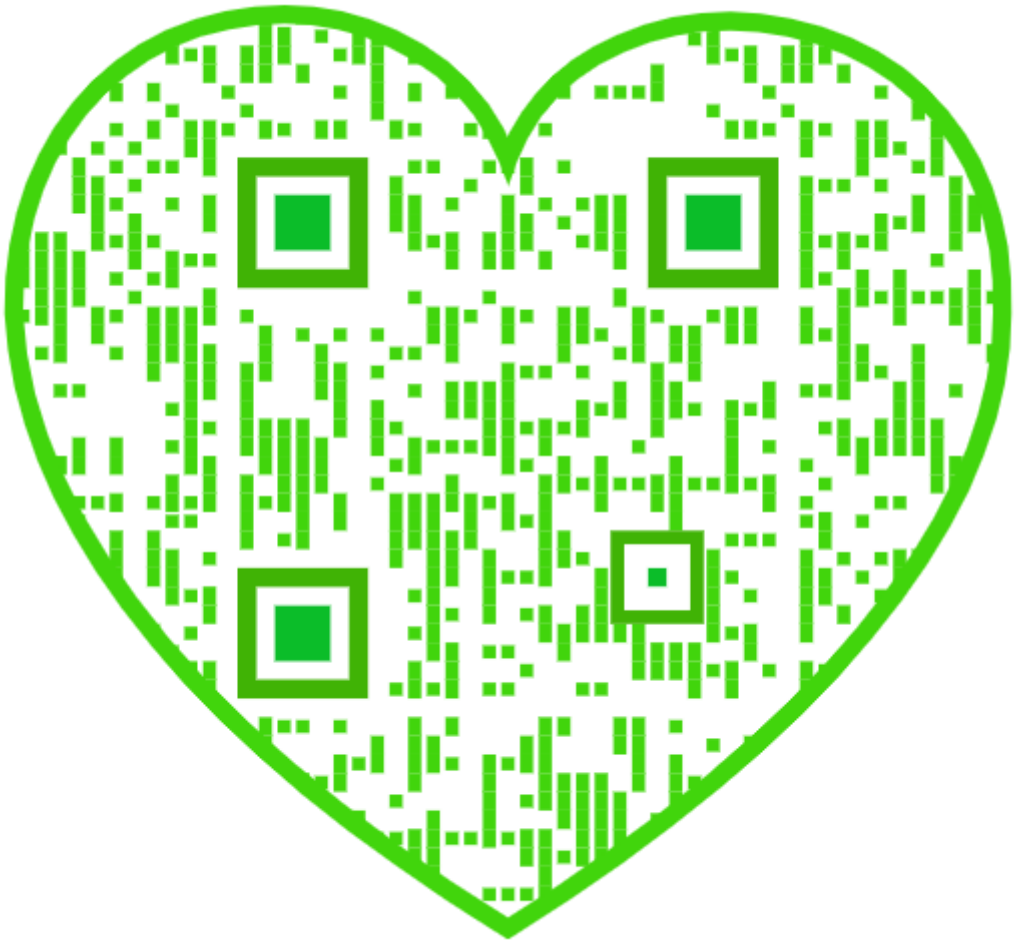
De Vlaamsche Gids. Jaargang 21

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 21. Z.n., z.p. 1932-1933

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001193201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren



De kleinste der Neo-Latijnsche Talen

Toen in den schouwburg van Zurich, bij de 75ste verjaring der Polytechnische Hoogeschool, de rector de gebruikelijke feestrede uitsprak, drukte hij zich achtereenvolgens in het Duitsch, in het Fransch en in het Italiaansch uit. Reeds geloofde de geleerde en officieele vergadering aan het eind van die veeltalige beproeving te zijn, toen een vierde redevoering in een vierde spraak uit zijn mond begon te vloeien.

De hoorders keken malkaar aan. Het klonk sierlijk en welluidend. Men erkende wel eenige Latijnsche stamwoorden, maar de overgroote meerderheid verstond niet, en van zetel tot zetel ging, fluisterend, de vraag:

‘Wat taal is dit?’

Het was de vierde Zwitsersche landstaal, het Romanche, de taal van Engadina en het Boven-Rijndal.

Toen ik onlangs een paar weken vacantie doorbracht in de Beneden-Engadina, te Vulpera, mooi en rustig liggend tusschen de heilbronnen van Tarasp en het oude slot van dien naam, trof het mij hoe de volksspraak hier veel meer in gebruik was dan ik het, bij vroeger oponthoud op andere plaatsen in dit heerlijke hoogdal van het kanton Grauwbonden, had opgemerkt. Te St. Moritz b.v. hoort men bijna niets dan Duitsch; alleen de plaatsnamen, zoo klankrijk en Latijnsch, - Silvaplana, Pontresina, Maloja, enz. - herinneren er aan dat het Duitsch, zooals het bergbestijgen en de wintersport, een importatie uit het buitenland is.

Hier echter in Beneden-Engadina was het heel anders. De volksmenschen onder malkaar spraken niets dan Romanche. De afkondigingen aan de gemeentehuizen waren in 't Romanche. In de tweetalige opschriften stond het Romanche bovenaan en de officieele vertalers waren niet teruggeschrokken voor stadhuiswoorden: ‘Kurort’ werd onder hun pen ‘lödacura’.

In het lieve kerkje van Scuols, hoog op zijn rots, boven den Inn gelegen, vond ik meer psalmboeken in 't Romanche dan in 't Duitsch en toen ik er op een Zondag voorbijging, hoorde ik de gemeente zingen:

> Grand ais nos Dieu! Pro el s'ozar
> Dess eir meis spiert in allegra
> Per tuot il muond stovess tunae
> lI chant da lod in onar sia!
> Grand ais nos Dieu; grand es nos Dieu!

Ik trachtte nu wat meer over de taal en haar gebied te hooren en vond dat ook de ontwikkelde burgerij haar warm genegen was.

- Hoe groot is het aantal Zwitsers die Romanche spreken? vroeg ik.

- Het kanton Grauwbonden telt 120.000 inwoners; daarvan spreekt de helft Romanche.

- Het is dus een kleine gemeenschap van 60.000 menschen?

- Ja, antwoordde mijn zegsman, een kenner der taal en volkstoestanden in de streek. Maar er hoort een dubbele uitlegging bij. Romanche dialecten worden ook gesproken in een deel der Dolomieten, die nu bij Italië hooren, en in een paar valleien van Tyrol en in Friaul. De taalgemeente is dus iets grooter dan 60.000; laat ons zeggen 80 à 90.000 zielen, alles te zamen.

- En het is overal dezelfde spraak?

- Neen. Er zijn vele dialecten; elke vallei heeft het hare; ik kan elken dalbewoner te huis brengen naar zijn tongval. Maar die dialecten behooren tot twee taalfamilies en tusschen die groepen is het onderscheid grooter; een bewoner uit de eene groep kan een bewoner uit de andere niet of slechts moeilijk verstaan. Men heeft dit onderscheid willen uitdrukken door de eene taal Ladin of Ladinisch te noemen, de andere Romanche. Nochtans noemt het volk zijn taal overal Romanche.

- Zijn spraakkunst en spelling niet dezelfde?

- Neen. Men heeft beproefd eenheid in te voeren. Maar de poging is mislukt. Er is zooveel verschil tusschen beide taalgroepen als tusschen Hoogduitsch en Nederlandsch, of tusschen Spaansch en Portugeesch. Men voelt de eenheid; men tracht ze te versterken; in de ‘Annales Romanchas’ verschijnen bijdragen in beide talen. Ook de vereenigingen tot steun en studie, de Lia Romancha,

b.v., omsluiten de beide groepen. Maar het verschil blijft een werkelijkheid.

- Hoe zijn ze beide over het land verdeeld?

- De Ladinische groep omvat Engadina en de Dolomieten; het Romanche wordt gesproken in het Boven-Rijndal, tot Thusis en Chur[1].

Is het niet verwonderlijk dat op zoo'n kleinen afstand zich zoo'n onderscheid heeft gehandhaafd, bij volkeren van denzelfden oorsprong, levend in gelijkaardige omstandigheden, en die door hun klein aantal er alle belang bij zouden hebben zich door innerlijke eenheid te versterken?

Maar bij nader onderzoek blijkt het dat wij hier in dit kleine wereldje, in de hooge Alpen, een herhaling zien op beperkte schaal van heel de taalgeschiedenis van een groot deel van Europa.

Al vroeg werden deze bergdalen door de Romeinen veroverd en bezet, als beschutting voor Italië. Later, toen het Keizerrijk zich tot aan den Donau uitstrekte, maakten zij deel uit van de provincie Rhetia prima. In den stadsnaam Chur, de hoofdstad van het kanton Grauwbonden, leeft nog de herinnering aan de Curia, den zetel van het Romeinsche bestuur en gerecht. Gedurende den langen loop der eeuwen werd het volk geromaniseerd en werden deze Rheto-Romaansche dialecten geboren, evenals het Fransch en de andere Neo-Latijnsche talen, niet uit de klassieke taal, die men te Rome sprak en schreef, maar uit het boerenlatijn, de **lingua rustica**, die de soldaten der legioenen gebruikten en die ter plaatse door de vroegere gewesttalen sterk beïnvloed werd.

Sommige Engadiners laten zich heel wat voorstaan op hun oorsprong.

- De taal onzer voorouders van vóór de romaniseering was Keltisch, zegt een voornaam ingezetene. Er is geen Germaansche invloed geweest. De Ostrogoten hebben het land wel, op het einde

(1) Denicker. Les Peuples de la Terre (blz. 418) schrijft: ‘Le groupe roumanche-ladin, ou rhéto-romain est formé par les Roumanches du sud du canton des Grisons (40.000 environ d'après le recensement de 1911) et par les Ladins du sud-est du Tyrol. Ce sont probablement les restes de l'ancienne population alpine ayant adopté la langue des légionnaires romains du temps de la conquête. Ils sont d'ailleurs, sauf en Suisse, en voie de disparition comme unité linguistique; leur langue fait place à l'italien dans le Tyrol. Il en est de même des Frioulans en Italie que l'on rattache a ce groupe et qui forment la base de la population du bassin du Tagliamento.’

der V^{e} eeuw, veroverd, maar zij hebben er zich niet gevestigd en zelfs het bestuur niet veranderd.

- Men mag niet zoo bepaald spreken, zegt een ander. Rhetië is veel grooter geweest dan de kleine streek waar nu Romanche wordt gesproken. Uit al die gewesten werden de Neo-Latijnsche talen verdreven door het voordringen der Alemannen, de voorouders onzer Duitsch sprekende landgenooten. Maar deze hooge bergdalen, waar het gedurende acht maanden winter is en gedurende de vier andere koud, werden door hun aardrijkskundige ligging en hun betrekkelijke armoede voor de germaniseering beschermd. Dit wil echter niet zeggen dat wij geen Germanen onder onze voorouders tellen. De Franken zijn na de Goten hier heer en meester geworden. Onder de Karolingen werd het land een markgraafschap. Burchten werden gebouwd; met hun heeren kwamen ook Frankische krijgslieden, vazallen en dienaars, die zich in het land vestigden.

- En in de middeleeuwen?

- Toen kwam Grauwbonden onder het hertogdom Schwaben. De graven, de bisschoppen, de groote abten dragen bijna allen Duitsche namen. Talrijke Duitsche koloniën zijn, onder hen of door hen, zich in het land komen vestigen. De germaniseering is ook daardoor vooruitgegaan. Een groot deel van Grauwbonden, de streek van Chur, Landquart, Davos, Thusis, Vals, spreekt Duitsch. Maar de bevolking is daar van geen ander ras dan wij en niemand van ons denkt dat zij geen echte Grauwbonders zouden zijn.

- Heeft men die vraag nooit wetenschappelijk onderzocht, vraag ik, en getracht door kleur van haar en oogen, door den schedelbouw en de gestalte iets meer te weten over dit rassenvraagstuk?

- Ja wel. Voor eenige jaren werden statistieken opgemaakt onder de schoolkinderen, over de kleur van haar en oogen.

- En wat is de uitslag?

- Dat geen verdeeling naar het ras of naar anthropologische teekenen met de verdeeling naar de gesproken talen overeen te brengen is. De bevolking is overal sterk gemengd. Er is geen overwegend type te vinden. In de Romanche sprekende gemeenten was de verhouding voor bruine oogen en donker haar onge-

veer 33% tegen 21 % voor blond haar en blauwe of grijze oogen, maar bij 37% waren die trekken gemengd. En wat nog interessanter is: kinderen met bruine oogen en donker haar waren dikwijls Duitsch sprekend, terwijl het Romanche talrijke blondharige, blauwoogige spraakgenooten telde.

- Het zijn dus historische en economische redenen, waardoor de taal behouden bleef? vraag ik.

- Ja. De Grauwbondsche boer is een zelfstandig en vrijheidlievend man. Hij is aan zijn hooge bergvallei gehecht. Al is de natuur hier ongunstig, toch heeft hij zich tegen haar weten te handhaven. Tot op dezen dag heeft hij zijn eigen gedachtengang en zijn eigen levenswijze. Al vroeg heeft hij zich van de voogdij van den adel weten te ontlasten. De drie bonden, die hij in de drie hoofdgewesten van de streek reeds in de vroege middeleeuwen vormde, dwongen alras de groote feodale heeren, den bisschop van Chur, den abt van Dissentis en anderen, aan het volk meezeggenschap toe te staan. Vereenigd vormden die drie bonden rond 1400 den Bond der Grauwen, alzoo genoemd naar de landdracht onzer voorouders, het ruwe, grauwe, harige doek, te huis uit de wol der eigen schapen gesponnen en geweven.

- Die Bond der Grauwen, vraag ik, werd dan lid van de Zwitsersche Confederatie?

- Neen. De Grauwbonders vochten mee voor de vrijheid en versloegen de Habsburgsche troepen. Maar zij wilden zelfstandig blijven en tot Napoleon waren zij slechts bondgenooten der Confederatie.

Dit alles getuigt inderdaad voor een groote zelfstandigheid. Maar is deze deugd niet bij al de Grauwbonders en de Zwitsers in 't algemeen te vinden? Waarom heeft dan de voortschrijdende germaniseering zich niet tot Engadina uitgebreid of zijn de Engadiners niet Italiaansch gaan spreken zooals hunne landgenooten in Tessino?

Ten eerste zijn deze hooge dalen lang de ongenaakbaarste van het Zwitsersch bergland gebleven. Tot rondom het midden der XIXe eeuw voerde geen enkele moderne heirbaan over de steile passen naar Engadina. Ik heb een blik geworpen op een dagboek van een Engadienschen student, die omstreeks de jaren achttienhonderd twintig over de Alboela naar een Duitsche hooge-

school reisde. Hij klaagt over de ellendige bergwegen en hoe zelf een lichte wagen slechts hortend en schokkend over het slechte pad heen komt! Ook de spoorwegen hebben Engadina het laatst bereikt en eerst met hen kwam eindelijk de toeristenvloed. Het is dus wel natuurlijk dat in die afgezonderde kleine wereld het Rheto-Romaansch een rustig toevluchtsoord heeft gevonden en dat de onafhankelijke aard van de bevolking het dit gaarne heeft gegund. Maar er is ook een historische reden, en die legt nog het best uit waarom het Romanche beter stand heeft gehouden, dan de Neo-Latijnsche talen in Dalmatië, die verdwenen zijn(2). Van al de hooge bergstreken van Zwitserland, is Engadina alleen protestantsch geworden. Was het de onafhankelijkheidsgeest? Was het de oude veete tegen de geestelijke heeren, bisschoppen van Chur, abten van Dissentis en anderen? Was het de drang der boeren naar het bezit van het kerkland, dat met de bekeering tot de hervormde leer aan de gemeenten overging? Zeker is het dat, terwijl de overige hooglanden, zooals Uri, Schwyz, Unterwalden, Appenzell, Tessino, Wallis katholiek bleven, Engadina overging tot de reformatie, en wel in haren meest democratischen vorm, de leer van Zwingli. Een enkele gemeente, Tarasp, bleef katholiek onder den invloed van den Oostenrijkschen burchtheer.

In den dienst van den nieuwen godsdienst werd in 1552 een catechismus en in 1560 de Bijbel door Biffrun, uit Suoz, in het Ladin vertaald. Zoo kreeg de kleine gewestspraak al in de XVIe eeuw rang van geschreven taal, en werd aldus gesteund en bestendigd. Van toen af is men begonnen Ladin en Romanche te schrijven, meestal in kerkelijke schriften, preeken, psalmen, stichtende verzen en was de gewestspraak gered. In de XVIIe eeuw zijn de meeste wetten of statuten uit het Latijn of het Duitsch in de volkstaal vertaald.

- Bij welke der andere Neo-Latijnsche talen staat de uwe het naast? vraag ik.
- Ik zou zeggen bij het Provençaalsch.
- Ik kan dit bevestigen, zegt een leeraar uit Scuols. Ik heb eens aan mijn jongens heele bladzijden uit Mireio van Mistral voorgelezen en het was voldoende het met onze uitspraak en onzen klemtoon te doen opdat de kinderen alles verstonden.

(2) Meillet et Cohen. Les Langues du Monde, p. 58.

- Onze taal heeft in alle geval zeer oude vormen behouden, voegt een ander Engadiner er bij. Het verdrag van Verdun uit de negende eeuw kunnen wij gemakkelijk lezen in den ouden tekst.

Het Duitsch is de wereldtaal die de Engadiner van ouds bij voorkeur aanleert. Voor een groot deel van Grauwbonden is zij de moedertaal. De Republiek der drie Bonden schreef in het Duitsch tot de Confederatie, die toen slechts uit dertien kantons bestond.

Verliest het Romanche heden geen veld? In een studie van een Duitsch professor, die ik gelezen heb, wordt bevestigend geantwoord en met een macht van statistisch materiaal de bewering gestaafd(3). Het vreemden verkeer in zomer en winter, de gemakkelijke betrekkingen met Duitsch-Zwitserland, de noodza kelijkheid voor de Engadiners om Duitsch te kennen om in de hotels van eigen land als tafel- en kamerdienaar, gids, koetsier, chauffeur geld te verdienen, of buiten hun gewest zich door de wereld te slaan, worden door hem als reden tot geleidelijke germaniseering der Rheto-Romanen aangevoerd. Maar het boekje is van 1900.

- Is die strekking dezelfde gebleven? vraag ik.

- Neen, antwoordt men beslist. Die strekking heeft bestaan, ofschoon de schildering overdreven is. Wanneer van Engadina gesproken wordt, denken vreemdelingen aan St. Moritz, dat eigenlijk een schepping is van het toeristenverkeer, en waar slechts een zeer kleine minderheid der inwoners burgers zijn der gemeente; daar is inderdaad het Duitsch overwegend, omdat de bevolking hoofdzakelijk uit ingewekenen bestaat. Maar St. Moritz is Engadina niet. In de laatste dertig jaar heeft de liefde voor het Romanche zich sterk ontwikkeld. Het is hier de taal van het volksonderwijs, van het bestuur, van het gerecht. Niet alleen het volk spreekt zijn taal, ook de hoogere standen beschouwen het als ‘de bon ton’, onder malkaar Romanche te spreken.

(3) A. Sartorius v. Walterhausen. Die Germanisierung der Rätoromanen in der Schweiz. Stuttgart. Engelhorn, 1900.
Denicker (loc. cit.) schrijft integendeel: ‘En Suisse (canton des Grisons) on fait de grands efforts pour conserver cette relique ethnique, qui possède toute une littérature. D'ailleurs, dans ce pays les Roumanches, qui ont leurs écoles, sont en voie d'augmentation.’
Vgl. Weilenmann. Die vielsprachige Schweiz. Basel, 1925, blz. 160 en volgende.

- Ik ben uit Duitsch-Zwitserland afkomstig, zegt een der aanwezigen. Toen ik hierheen kwam voor veertig jaar, waren er heel wat ingewekenen, die geen woord Romanche spraken, buiten het onontbeerlijke om zich te doen verstaan. Nu leeren zij het allen. En hun kinderen worden geromaniseerd.

- U sprak van bestuur, onderwijs en gerecht. Dit geldt zeker voor de gemeenten en het kanton in hun betrekkingen tot de Romanche sprekende bevolking. Maar hoe handelen bondsbestuur en bondswetgeving?

- De Grondwet zegt dat de drie hoofdtalen van Zwitserland, het Duitsch, het Fransch en het Italiaansch de nationale talen van den Bond zijn. Maar niettemin worden wetten van algemeen belang ook in het Romanche vertaald. Zoo bestaat er een Romanche tekst van het Burgerlijk Wetboek. Wat u nog meer zal interesseeren: de oude Grauwbonden-Staat - de Republiek der drie Bonden - is de eerste officieele veeltalige Staat in Zwitserland geweest: Romanche, Ladin, Duitsch en Italiaansch stonden er op gelijken voet.

- En de letterkunde? Werden er werken, gedichten, novellen, romans in het Romanche geschreven?

- Stellig. Reeds in de XVIe eeuw schreef Gian Fravers een episch gedicht in het Ladin. Maar tot voor vijftig jaar was onze litteratuur hoofdzakelijk stichtelijk: In het Romanche bestonden gebedenboeken, psalmboeken, preeken; ook de tekst van mysteriespelen in onze taal is ons bewaard, maar hun onderwerp is eveneens godsdienstig. Aan belletrie is slechts in de laatste vijftig jaar iets gedaan. Natuurlijk voor zoo'n kleine bevolking is het niet veel. Een chrestomathie in drie deelen heeft het voornaamste verzameld. In onzen tijd heeft een oorspronkelijk drama, ‘Il Chastellan da Guardaval’, in hexameters en drie akten, verdienste en succes.

- Is de Bondsregeering voor het Romanche gunstig gestemd?

- Zeker. Zoo verleent zij een jaarlijksche toelage aan de **Lia Romancha**, het verbond voor het Romanche. Ook voor de eenheid der spelling, ten minste onder de samenhoorende dialecten, is er gezorgd. Op het gebied der spraakkunst is in denzelfden zin en met hetzelfde doel een commissie werkzaam. Het lager onderwijs gebruikt reeds overal dezelfde schoolboeken. Ook ver-

schijnt er een blad in 't Romanche opgesteld: de ‘Fögl d'Engadina.’ Driemaal in de week komt het van de pers.

- Wanneer wordt Duitsch onderwezen?

- Na het derde schooljaar. Onze kinderen moeten een wereldtaal kennen. Engadina biedt geen toekomst aan al zijn zonen. De oudste jongen blijft het vaderlijk land bewerken. Maar de jongere zonen gaan de wijde wereld in. Te allen tijde heeft het land vele emigranten geteld. In vroeger eeuwen waren het hoofdzakelijk soldeniers. Vele Engadiners hebben in de Nederlanden gevochten. Nu kiezen onze jongens een vreedzamer handwerk. Velen zijn pasteibakkers, drogisten, herbergiers, hotelbedienden, kleinhandelaars in Noord-Italië, in Oostenrijk, in Zuid-Frankrijk, tot in Rusland. Ook in Noord-Amerika heeft meer dan een succes gehad. Het is natuurlijk niet met het Romanche dat zij hun weg maken.

- Hoe lang gaan de kinderen naar school?

- De wet eischt acht schooljaren leerplicht. Maar al wat verstandig is, en aanleg bezit, komt naar de middelbare school.

- Keeren uw emigranten naar hun land terug?

- Ja, de meeste. Of wel hebben zij fortuin gemaakt, of wel hun zaak aan een zoon overgelaten. Dan komen zij hun laatste jaren rustig uitleven in hun bergen. Heel wat kapitaal werd zoo in Engadina gebracht, dat buitenslands werd verdiend. Hoe zouden anders de gelden voor het Engadiensche hotelbedrijf zijn bijeengebracht? Zeker is het niet van de spaarcenten der boeren of ten minste niet alleen.

- Heeft de bevolking zoon groot aandeel in de hotels?

- Ja. Er zijn uitzonderingen, onder de zeer groote, uit de laatste jaren van vóór den oorlog; hier kwam kapitaal van buiten. Maar in 't algemeen behoort de groote meerderheid van het hotelbedrijf aan 's lands kinderen.

- Iedereen heeft dus belang bij zijn welvaart en goede leiding?

- Natuurlijk en niet het minst de boer. De melk, de boter, de kaas, het vleesch, het gaat alles naar de hotels. De meisjes gaan er gedurende de beide seizoenen - zomer en winter - dienen. Ook is een crisis als deze een ramp voor dit gewest.

Wij zitten ditmaal te praten op het terras van het Waldhaus.

Voor ons strekt zich het heerlijke dal van den Inn uit. Links de licht gegolfde groene hellingen waarop Scuols[4] ligt en de akkers, in de zuiderwarmte, hoog opklimmen tot aan den voet der Silvrettaketen. Rechts zijn het de dichte wouden en de hooge, rotsige bergen, grootsch, zelfstandig en trotsch. Langs nauwe engten en dalen en hooge, slechts over voetpaden genaakbare passen bereikt men langs daar het Zwitsersche nationaal park, waar men tracht de oernatuur van het land met flora en fauna te bewaren. Voor een paar dagen heb ik dit conservatorium naturae in zijn eenzame schoonheid doorloopen. Nooit heb ik meer alpenbloemen te zamen gezien.

Ook het Romanche is een zeldzame bloem, uit het grijs verleden trouw bewaard en die, in deze dagen, aan de algemeene taalbeweging, overal zegevierend in Europa, nieuwe kracht en den wil tot leven en tot voortbestaan dankt[5].

LOUIS FRANCK.

(4) Van het Latijn Scola, de school. In 't Duitsch Schultz.

(5) Bibliogr.: G. Ascoli, Saggi ladini, in l'Arch. glott. Ital., t. 1; Theodor Gartner, Rätoromanische Grammatik, 1883; Die rätoromanischen Mundarten, in Grundriss der roman. Phil., t. I, p. 608; Böhmer, Verzeichniss rätoromanischer Literatur, in Romanische Studien, t. VI; A. Sartorius v. Walterhausen, Die Germanisierung der Rätoromanen in der Schweiz, 1900; R. Brandstetter, Rätoromanische Forschungen, 1905; H. Weilenmann, Die vielsprachige Schweiz, 1925.

Dag en Nacht

Meneer de klerk, nachtdienst-af, staat vóór de kachel, warmt zijn rug en puft smakelijk zijn pijp. Doelloos staart hij naar de zwartberookte zoldering der griffie. Het zoete gevoel van een half dagje vrij-af en de voldoening na volbrachte taak liggen duimdik op zijn gelaat.

Het werk is af en ligt netjes gestapeld op den lessenaar van het griffiehoofd.

Acht langgerekte, sonore slagen tuimelen uit de wandklok en hollen luidgalmend door de leege, stille gangen.

't Lijkt een signaal!

Het traliehek aan de griffiedeur knarst open. Twee auto's toeten op de binnenplaats. Gendarmen, politie, opgepakten drummen de gang in.

De klerk kijkt monsterend door het deurgat: het is duidelijk, het wordt weer een zware dag.

- Goeden morgen! klinkt het energiek en luid.

Het is het griffiehoofd dat, volgens gewoonte, immer het eerst de griffie binnenstapt, vlug de frak uittrekt, en, elken morgen opnieuw, met verschen adem aan den gang schiet. Het overige personeel komt nu aandraven, reeds vijf minuten over tijd, wat veel is. Na het zakelijk over en weer groeten van een vervaarlijk, gewichtig-doend brillengezicht, een snullig, nekhangend bolhoedje op één-meter-tachtig lengte, en een snobsensnorretje tusschen twee meisjeswangen, begint de... zwoegersdans.

De klerk van het huis van bewaring, verzamelingshuis van rapalje, schurftig overschot en luizenkweek van de gevangenissen, heeft reeds een chocoladekleurigen klient aan zijn lessenaar.

- Vous parlez Ie francais?

De nieuweling bekijkt nietbegrijpend den klerk.

- Do you speak english?

Hetzelfde verbaasd stilzwijqen.

- Sprechen Sie Deutsch?

De gevangene-schacht loert geïnteresseerd naar een pennestok.

Buiten op de binnenplaats toeten weer auto's. Nog ‘entrants’. Het celrijtuig rolt met een hotsebotsend geratel over de kasseien.

- Paleis![1] galmt het door de gangen.

Deuren slaan. Gevangenen gaan en komen onder kontrool van klerk nummer twee.

Nog altijd is er geen draadlooze verbinding ontstaan tusschen klerk-huis-van-bewaring en den gedetineerde.

De eerste waagt een laatste middel.

- Viva Espana!

- Si, signore, Espana!

En als een vloed rollen nu de volle, warme Zuiderklanken over de rapratelende lippen van den landlooper, die heelemaal ontdooit en zich op zijn gemak voelt tegenover een mensch die zijn moedertaal spreekt.

- Pappelas! klinkt het nu energiek.

De groezelige, vuilbeduimelde vodjes komen te voorschijn uit den onooglijken binnenzak.

Het ‘ecroueeren’ of opsluiten loopt nu vlot van stapel.

Schellen rinkelen in de gang. De traliedeur klapt aanhoudend met ratelend glasrinkelen open en dicht.

Op een rijtje staat er nu al een gansche reeks gevangenen van alle rassen stilzwijgend naar den muur van de gang te kijken. Zij staan op hun kousen, blootvoets, met gescheurde frak en broek, zeelieden, Joden, Noren, broederlijk zij aan zij, allen sukkelaars, vereenigd door hetzelfde noodlot.

Op de griffie prijkt nu vóór eiken lessenaar een klient.

Verschillende talen warrelen door het ruime vertrek.

- Where are you born?... Wann sind Sie verhaftet worden?... Heute?... Please, show me!... Pardon, je dis bien Valenciennes, mon lieu de domicile!... - Nou, Meneer, toe zei ik sachies aan... Ik kwam net van A'dam!... - Si, signore!... Quando nato?... Hier ist die Feder! Unterschreiben Sie dieses, bitte!

(1) Gerechtshof.

De klerken liggen over hun registers en schrijven bliksemvlug door, zonder op te kijken. Met taai geduld ondervragen zij al die vreemde menschen nopens geboorte, ouders, schepen, werelddeelen, stroomen, steden en kapen. Hun hoofd lijkt een levende encyclopedie. Pas hebben zij er een opgesloten of onmiddellijk duikt er een nieuwe gedetineerde op en met evenveel gemak verzet de klerk onverstoord de bakens; met één stap komt hij uit Zuid-Amerika naar Europa en spreekt onmiddellijk een andere taal.

- Paleis!

Deuren klappen.

De telefoon klirt aanhoudend, ratelt nijdig.

Het griffiehoofd springt in.

- Allo!... Jawel!... Een oogenblik, meneer!

Het parket wenscht nadere inlichtingen betreffende gevangenen die vóór de rechtbank verschijnen en misschien reeds binnen het uur met het transport naar de grenzen moeten.

Advokaten, consuls, deurwaarders, politie, gendarmen, bewaarders gaan en komen, vergen inlichtingen, verlangen dit, wenschen dat, eischen, smeeken, maken zich boos, loopen rond, soms woedend weg, vragen den directeur te spreken voor navraag en klacht.

Naarmate men opschiet naar het middaguur, wordt de beweging drukker en haastiger. En tusschen al die herrie en dat gewoel staan het verantwoordelijk griffiehoofd en klerken, lichtjes overstuur, maar toch uiterst kalm, antwoorden zakelijk en klaar, geven den gevraagden uitleg en houden de zenuwen staalsterk gespannen.

En maar altijd schelt de telefoon.

- Allo!... Oui, la prison d'Anvers... La Sûreté Publique?... Comment?... Un instant, Monsieur!...

De klerk komt uit het telefoonhok hollen.

- Het dossier van John Cl...!

Hij zoekt een poos, maar vindt niets.

- Bliksems!... Zoekt dan toch mee! De Minister buldert door het apparaat!... O! Hier!...

Hij verdwijnt terug in het hok.

Vóór de gesloten griffiedeur weerklinkt nu een luid, jammerend huilen. Twee vrouwen zijn binnengebracht door de politie

- één smartelijk, obstinaat huilend - troosten helpt niet! - een andere, opvallend licht gekleed, geverfde oogen en lippen, met een spottend, onverschillig lachje op het vermoeide gelaat... Twee verschillende oorzaken van misstap: één louter toeval en nog te redden, de andere, periodieke, bewuste hervalling waar geen zalf nog heelen kan.

Beiden worden automatiek, koel en gewoon, als twee eenheden meer op het bevolkingsregister, door den klerk van het strafhuis opgeschreven.

Het tranerig jammeren verdwijnt onder de hoede van een zwijgende, kalme zuster. De poort van het vrouwenkwartier valt achter hen dicht.

Twaalf uur.

Stop! De soep wacht.

Klaplessenaars slaan dicht, sloten klikken, de bureeldokkers verdwijnen van de griffie.

Een klerk blijft. Het is zijn dienstbeurt gedurende de middaguren. Op zijn eentje zal hij voortzwoegen - vier lessenaars te gelijk! - gevangenen opsluiten, telefoon luisteren, het transport naar de grenzen afschrijven en allerhande bijkomende kleinigheden beslissen en oplossen. Alleen zal hij het volhouden tot de anderen weer opdagen en hem aflossen.

... ...

Te vier uur leg ik de pen neer om mijn frak aan te trekken.

Er zijn mij twee uur rust gegund alvorens ik den nachtdienst moet beginnen.

Met een zucht van verlichting hoor ik de zware straatpoort rammelend achter mij dichtslaan.

Even haal ik diep adem en kijk verdwaasd de helverlichte straat in.

Het zotte, blije leven rolt zonder zorgen langs mij heen. Auto's snorren toetend en blazend over de gladde kasseien; reusachtige winkelramen plassen hun schel licht op drommen stuwende, lachende menschen.

Niet één van al die voorbijgangers kijkt naar die zware, donkere poort, waarachter honderden levenswrakken hun misstap met tranen en geklaag uitboeten. Zij loopen onverschillig door.

Zij komen er ook alle dagen langs en kennen die poort reeds van uit hun prille jeugdjaren, toen zij het beruchte ‘dievenkarretje’ stonden na te gapen tot het verdween in dat geheimzinnige, donkere gat...

Ik heb nog twee uur om te lanterfanten...

Traagjes glijd ik langs de kleurige uitstalramen in de richting van de donkere haven.

De schepen liggen als ingedommeld op den deinenden vloed. Hefkranen en spoorwagens staan roerloos tusschen bergen koopwaar, hout en ijzer. Hier en daar pinkt een stil, bleek licht.

Aan den overkant huilen tingeltangels in vunzige kroegjes met dichtgeschoven gordijntjes. Zeevolk en lawaaierige meiden slaan deuren open en dicht.

Het nachtleven vangt aan in het havenkwartier...

Ik ga nog even een kop koffie slurpen in een spijshuis en slenter dan terug naar de donkere poort...

De collega's wenschen goeden nacht, draaien hun lampen uit en verdwijnen haastig.

Alleen de lamp boven mijn lessenaar blijft branden. De groote griffie ligt grootendeels in een pikzwarte duisternis.

Ik begin zonder ijver de opgelegde nachttaak af te werken. De taak is lang... maar ook de nacht. Morgen pas word ik afgelost.

Twee uur later hoor ik de laatste bewaarders de gevangenis verlaten. Alleen de nachtwacht blijft.

De majoor komt me vertellen dat de bende, twee en twintig gedetineerden, nog steeds op het paleis en nog niet terug binnen gebracht is. Het vonnis was dus nog altijd niet geveld.

- Dat wordt een plezierig nachtje! brom ik tusschen de tanden.

De majoor beaamt dit en verwenscht het toeval, dat hem precies dezen nacht op den nek schuift.

Ik telefoneer onmiddellijk naar het justitiepaleis.

- Allo!... Hier de gevangenis!... De wachtmeester van dienst?

- Jawel, meneer!

- Hoelang nog vóór de beslissing valt?

- De jury beraadslaagt reeds twee uur, meneer. Ik telefoneer dadelijk wanneer het vonnis geveld is!

- In orde, wachtmeester.

Ik haak aan. Dat kan nog lang duren.

Even daarna gaat de straatschel en verschijnen twee gendarmen op de griffie. Zij toonen mij een bevel tot gevangenhouding. De klient staat te wachten in de gang.

Ik laat de gendarmen teekenen en roep den gevangene binnen.

Het is een bleeke, jonge man met diepliggende oogen. Hij is met zorg gekleed en welgemanierd. Zijn prachtige, golvende zwarte haren geuren naar eau-de-cologne. Hij is bepaald mooi; alleen zijn uitzonderlijk bleek gelaat valt op.

Het bevel tot gevangenhouding leert me dat het een hopeloos geval betreft - verboden bezit van verdoovende middelen.

De man antwoordt beleefd en correct op al mijn vragen. Hij is een jong geneesheer en woont niet ver van de havenstad. Hij schijnt zeer teneergeslagen en verlangt enkele zakelijke inlichtingen.

Ik denk met een huivering aan de familie.

Door welke oorzaken is dit jonge leven verslaafd geraakt aan dit doodelijk vergif? Is het de schuldige toegeeflijkheid geweest van zwakke ouders die zich blind staarden op de schitterende toekomst van hun eenigen zoon, of is het een aangeboren, perverse drang die deze verstandelijke ontwikkelde man zich roekeloos in het verderf deed storten? Welke sociale misbruiken hebben schuld aan den ondergang van deze intellectueele kracht? Wie of wat lokte dezen jongen man naar den afgrond?

Reeds heb ik op den electrischen knop gedrukt, als de gevangene bij de deur stilstaat en terugkomt.

- Ik wou graag den dokter spreken, meneer.

- Morgen zal hij u bezoeken.

- Ik wou nochtans dadelijk...

- Dat gaat niet... De dokter komt pas morgen.

Een poos denkt hij na. Dan zegt hij beslist:

- Ik meen er u attent te moeten op maken, meneer, dat het dringend is. Ik moet vannacht stellig vier inspuitingen hebben, zooniet zult u met mij last hebben.

Ik pluk even aan een krulletje haar en denk na.

Dat wordt een lastig geval. Telkens er ernstig gevaar dreigt, mogen wij den geneesheer ontbieden, maar ook dan alleen. Ik

weet uit ondervinding dat de dokter zeer ontstemd is, wanneer hij voor een peulschilletje naar de gevangenis moet. Ten slotte laat ik mij toch de belofte ontvallen het noodige te doen. Men kan nooit weten!

Een paar seconden later sta ik reeds telefonisch in verbinding met den geneesheer van de week.

Deze schijnt niet erg ingenomen met mijn uitleg en tracht uit te stellen tot 's anderen daags. Ik dring echter aan, maar de dokter is me te glad. Hij zal de meid zenden met de noodige geneesmiddelen en geeft mij in enkele minuten tijd een volledigen universitairen kursus over inspuitingen en antiseptische behandelingen.

Daarmee is het onderhoud afgeloopen en ben ik dus gepromoveerd tot ziekenverzorger.

Ik zit een poos achter mijn lessenaar beteuterd op den neus te kijken en denk met angst aan de komende dingen.

Wat een gevangenisklerk toch allemaal overkomt!

Het werk wil moeilijk vlotten. Ik denk voortdurend aan den bleeken man in de cel, die elk oogenblik mijn zorgen kan noodig hebben.

De klok tikt. De poes van de griffie ligt te ronken in den zetel van een collega.

Plots rinkelt nijdig de telefoon.

Ik schrik op en loop naar het apparaat. De zitting van het assisenhof is ten einde; de bende wordt in de celwagens opgesloten.

- Vier ter dood veroordeeld, meneer! Acht levenslang! waarschuwt me nog de wachtmeester alvorens aan te haken.

Ik kijk naar de klok: bijna elf uur.

Een rilling loopt me als een koude waterstraal over den rug. Dat wordt een beroerde nacht met de bende. Er valt echter geen seconde te verliezen. Ik telefoneer dadelijk naar de nachtwacht in het centrum en breng haar op de hoogte van de veroordeelingen.

- Er valt op te passen vannacht, majoor! voeg ik er waarschuwend aan toe.

Een gesmoorde vloek is het antwoord.

Daarna snel ik naar de straatgebouwen en schel aan de woning van den directeur. De man is reeds naar bed, maar pas heeft hij vernomen waarover het gaat of dadelijk is hij te been.

Enkele minuten later staat hij nevens mij op het perron van de binnenplaats. Hij is in uniform en draagt zijn degen.

Boven ons brandt een lantaarn, maar het licht is onvoldoende om de ruime binnenplaats volledig te verlichten. De uiterste hoeken blijven in het donker.

Ik werp een blik op den directeur. Zijn gelaat vertrekt geen spier en zijn oogen zijn gericht op de groote straatpoort. Zijn linkerhand rust op het gevest van zijn degen. Ik zie een fonkelenden steen schitteren in den ring aan zijn pink.

- Hebt ge uw lijst klaar? wil de directeur weten.

- Ik kan ze allen herkennen! stel ik hem gerust. De lijst en de nummers ken ik uit het hoofd.

De directeur knikt goedkeurend.

In de verte schijnt een onweer op te steken. Een dof gejoel en gejouw, waartusschen scherpe fluittonen, nadert snel. Het komt als een grollende zee steeds dichter en dichter door de stille straten in den zwarten nacht. Het gehuil en de kreten worden duidelijker.

- Ter dood! Ter dood!

Men kan nu tusschen het roepen en schreeuwen van de opgezweepte, woedende volksmassa, het ratelen van de karretjes en het getrappel der paarden van de rijkswacht onderscheiden.

Ik voel dat mijn wangen verbleeken. Ik kijk weer tersluiks naar den directeur. Zijn gelaat blijft als staal. Alleen de pink met den mooien ring tokkelt op het gevest van den degen.

De straatpoort wordt wijd opengeklapt door den portier.

Een huilende menschenzee golft vóór de poort in het licht van de straatlantaarnen. Politie houdt de opgewonden menigte op afstand.

Daar rijden twee karretjes de poort binnen, omstuwd door veertig gendarmen.

Op dat oogenblik komt de menigte een laatste maal in beweging. Gefluit, geroep en gejouw huilen door de lucht. Een hard voorwerp vliegt tegen den wand van het laatste karretje.

- Ter dood! Ter dood! Ahoe! Ahoe! Ahoe!!

De portier slaat ijlings de poort dicht en draait het licht uit aan de straat. Een poos blijft het nog rumoeren in de straat, daarna wordt het stiller.

Sleutels en handboeien klirren. De karretjes worden leeggehaald.

En nu begint de tragische stoet.

Ieder boef die uit het karretje komt, wordt dadelijk geboeid en tusschen twee gendarmen geplaatst.

De gevangenen kijken wild en schichtig rond. Hun gelaat is wasbleek en verraadt nog duidelijk den doorgestanen doodsangst gedurende den tocht in de straat. Enkelen jammeren om de opgeloopen straf, anderen staren wezenloos voor zich uit. Een terdoodveroordeelde kijkt met een grijnslach om zich heen.

Een eerste boef wordt vooruitgestooten, komt in de gang, waar men hem zijn celnummer overreikt en wordt vlug naar het centrum gebracht. De gendarmen vergezellen hem tot aan de cel.

Twee en twintig maal wordt deze tocht ondernomen.

Soms als het groepje ons voorbijgaat, roept de gevangene enkele wanhopige woorden tot den directeur.

Bij den achtsten tocht is er herrie.

Het hoofd van de bende, eveneens tot de doodstraf veroordeeld, laat zich op den grond vallen en schopt wild om zich heen. Hij lacht en gilt te gelijkertijd.

De donkere gedaanten op de binnenplaats worden onrustig. Men hoort korte, gedempte bevelen, zware laarzen die op de keien stampen, rammelende kettingen.

De directeur heeft een bevelend teeken gegeven met de hand. De twee gendarmen, die eerst besluiteloos naar den gillenden man op den grond keken, grijpen hem nu hardhandig bij den kraag en sleuren hem over den vloer naar het centrum.

- Bijzondere bewaking vannacht! zegt de directeur tot mij.

Ik noteer.

Een kwartier later is de laatste gevangene naar binnen gebracht. De gendarmen trekken af met opgeruimde gezichten; zij zijn tevreden dat het karweitje met de bende - het duurt nu al langer dan een maand! - afgeloopen is. Enkelen zuigen genietend aan versch opgestoken cigaretten.

De binnenplaats wordt nu donker. De directeur geeft me nog enkele raadgevingen en laat me aan mijn lot over...

Op de griffie is het warm. Poes ligt nog altijd ongestoord te spinnen.

Ik heb nu de handen vol met de arresten van het assisenhof. De twee en twintig bendeleden moeten uit het arresthuis overgeschreven worden in het justitiehuis.

Ik klap de twee zware registers op een anderen lessenaar open en neem een aanvang met het tijdroovend werkje.

Een poos blijft al mijn aandacht bij mijn werk, maar stilaan gaat het machinaal verder. Ik schrijf... schrijf vliegensvlug.

Ik krijg trek in een lekker hapje en onbewust dwalen mijn gedachten af. Ik denk aan allerhande lekkere dingen... hoe ze bereid worden... hoe ze smaken.

En ondertusschen schrijf ik... schrijf ik zonder ophouden...

Een uur na middernacht leg ik de pen neer.

- Af! mompel ik met een zucht van verlichting.

Op de griffie is het eigenaardig stil. De brutale straatgeruchten zijn verdwenen. Mijn ooren suizen van overspanning.

Ik besluit nog even een kijkje te gaan nemen in het centrum.

De lange gang is pikdonker. Ik richt mijn stappen naar het vage lichtvlak in de verte.

De majoor van het centrum zit in zijn glazen hok, de handen op den buik gevouwen.

- Alles rustig, majoor? vraag ik slaperig.

- Niets bijzonders! geeuwt de bewaarder.

Ik sluip nu in den vleugel waar de bende opgesloten zit. Geruischloos glijd ik langs de kleine, sterke deuren. Twee bewaarders zitten als donkere schimmen op een hoog bankje en loeren door het ronde kijkgaatje in een paar cellen. Zij zijn belast met de bijzondere bewaking van enkele, onrustige veroordeelden. Een der bewakers wenkt me sprakeloos en nu werp ik eveneens een blik in de cel.

Binnen brandt het gaspitje. De terdoodveroordeelde zit op den rand van zijn bed en houdt het hoofd in de handen. Hij huilt niet, roert evenmin. Hij staart naar den vloer.

- Zoo zit hij al uren, fluistert de bewaarder me in het oor.

Ik informeer naar den jongen dokter.

- Hij slaapt! stelt men mij gerust.

- Dan maar naar bed! besluit ik tevreden...

In mijn kamer is het koud. De lakens zijn vochtig in het ongemakkelijke, hooge bed.

Ik ben echter dood op... en dommel spoedig in.

Hoelang ik geslapen heb, weet ik niet.

Een bons op de kamerdeur doet me overeind vliegen.

- Meneer, gauw!... Nummer 68 schopt herrie! hoor ik buiten.

Nummer 68! Nummer 68! gaat het door mijn slaperig hoofd. Nummer 68... weet niet... wat nu weer? O! ja... de dokter!... Die jonge dokter is het... Inspuiten! schiet het als de bliksem door mijn hersenen.

Ik heb gauw m'n broek aangeschoten en gooi een winterfrak over de schouders.

Op een drafje gaat het nu door de lange gangen, een hoek om, nog een... den vleugel in.

Drie bewaarders wachten reeds voor de celdeur van nummer 68.

Ik kijk door het ronde gaatje.

De bleeke dokter staat in den hoek met schuim op de lippen. Zijn rechtervuist trommelt op den muur; zijn linkerhand is vastgeankerd in den zwarten haarbos.

- Gaan we? vraagt een bewaarder ongeduldig.

Ik bemerk nu pas dat ieder van hen een kussen in de handen houdt. Dat kussen dient om den eersten stoot op te vangen en verwondingen te vermijden.

Ik knik bevestigend. Mijn bloed jaagt bruisend door mijn polsen. Mijn slapen bonzen.

Een vlugge sleuteldraai in het slot, het dikke deurtje klapt open en als katten springen de bewaarders naar binnen.

Een korte worsteling, doffe verwenschingen en snuivend ligt de ongelukkige gevangene weerloos op de brits.

Nu komt mijn beurt. Ik houd het gevulde spuitje in de hand. Een oogenblik aarzel ik. Ik zie mijn hand trillen.

- Komaan, kerel!... Het moet! spreek ik me zelf moed in.

Een diepe prik en het vergif is ingespoten.

Wij kijken ademloos toe.

De verwrongen trekken van het bleeke gezicht ontspannen zich, de handen vallen slap neer.

De bewaarders lossen. De gevangene is tot rust gebracht.

Zorgvuldig wordt hij onder de dekens gestopt. Een extradeken wordt op zijn voeten gelegd. Een bewaarder droogt het witte, bezweete gezicht af van den gevangene.

De ongelukkige zal nu wel enkele uren slapen.

Huiverend land ik terug in mijn kamer aan. Het duurt nog een tijdje voor ik weer inslaap...

Dien nacht moet ik er nog twee keeren op uit met mijn spuitje om nummer 68 te helpen.

Te vijf uur 's morgens voel ik me een beetje katterig; ik heb lood in de beenen en een kopersmaak in den mond.

Ik ga in het centrum een koud stortbad nemen. Het frischt me wat op.

Ik doe vandaag mijn ontbijt wat vroeger brengen. De geurende koffie brengt me weer in een goed humeur.

De tijd gaat nu vlug voorbij en te acht uur klokslag, sta ik, klerk-nachtdienst-af, vóór de kachel, warm mijn rug en rook een cigarette.

- Goeden morgen! klinkt het energiek.

Het griffiehoofd stapt naar binnen.

Ik heb mijn nacht ‘geklopt’!

FRANS DIRICKX.

Terugkeer

Frank Deyssel liep de kamer uit, greep tweemaal naar zijn hoed, die nochtans op een goed zichtbare plaats van het rek hing, nam met veel meer zekerheid de klink van de huisdeur en zag even daarna zijn scherp afgeteekende schaduw snel over de buitenzijde van het huis ijlen.

- Onmogelijk, grommelde Frank, onmogelijk zoo'n leven, zoo'n banaal, vreeselijk banaal leven. Ik kan er niet uit, ik kan niet. Het zuigt me op, het kleeft me aan, het klampt zich vast met ijzeren haken, die mijn geest en wezen ankeren, die mij binden bij de huisgenooten op een plaats die me niet gaat. Ik moet weg. Ik voel dat in mij iets sterft. Gedaald ben ik, afgedaald van een hoogen troon, en nog daal ik. Een troon... neen, een troon was het niet, want hooger kon ik, veel hooger, zoo hoog dat ik mij zelf niet meer vermoedde, dat ik mij verloor in de oneindigheid der mogelijkheden. Neen, een troon was het niet. Ik kón hooger en zou het nog kunnen als dat leven, dat banaal leven mijn geest niet vasthield, zooals de zon de aarde vasthoudt met stralen, die meestal hevig zijn, soms zwak, maar nooit zonder kracht. Ik moet weg, ik moet, ik moet. 'Moet' zeg ik, maar niet één enkelen keer. Driemaal schreeuw ik het uit; 'Ik moet weg...', maar waarom toch, waarom driemaal? Zou ik zwak zijn, bang van mijn wil of van mijn daadkracht?

Frank Deyssel kwam in het land, dat zweefde in ijle luchten. En de tijd strompelde voor de eeuwigheid, maar liep voor het land. Nu lag het in stille peinzing onder hemelen, majestatisch als oneindig hooge kloostergewelven.

Ook voor Frank Deyssel liep de tijd.

Kan men niet zelf keeren de richting van een gedachtenvloed, die als een woeste stroom tusschen sterke dijken van leven naar dood stormt en immer weer de eeuwige hergeboorte vindt, dan toch bezitten land en tijd de macht om den geest te drukken en te

kneden tot hij bruising en woeling opgeeft en lijzekens vloeit naar horizonten van gepeins en mijmering.

Nu klom de donkerte rond elke plant en rond elk voorwerp. Ergens boven den grond begon zij een beslissenden en nutteloozen strijd met het licht dat nog door de lucht zeeg.

De omgeving werd vager en slechts een wijl nog kon Frank een rij hooge popels vermoeden, die zacht hun wiegelied zwatelden

Hij ging zitten, mijmerde wat en vermeide zich in het verleden... het leven aan de universiteit, zoo'n mooie belofte, snood gebroken.

Een schitterhemel over een wijde vlakte, waarop duizenden wezens krielden tusschen planten van allerlei soort. Hoog en fier boven de menschen stonden de boomen en de groote dieren. En de zon, de vriendelijke en rechtvaardige zon trachtte elk dier, elke plant en elken mensch te kussen met haar stralen, balsemend als Oostersche wonderzalf. Elk levend wezen wilde zij doen genieten van haar weldoende gaven, maar zij misrekende zich, want haar stralen bereikten ook de menschen. Dezen doodden de groote dieren en hakten de hooge en fiere boomen om. Wat te klein was om meer aandacht te verdienen, werd eenvoudig vertrapt.

De zon was droef, maar verkropte haar leed en daar zij goed was, verzuimde zij niet, elken dag haar weldaden met milde stralen uit te deelen. Dan volgde de nacht en daar hielden de menschen niet van. Ontevreden werden zij en scholden op de zon.

- De zon geeft slechts wat zij wil, riepen zij. Wij hebben niets aan zoo'n willekeurigheid. Wij moeten haar in onze macht hebben en willen haar dwingen naar ons gebod te luisteren.

De menschen hunkerden naar de zon, drongen te zamen en bedienden zich van elkanders lichaam om dichter bij haar te kunnen komen. Immer klommen zij en kropen over hen die vielen, tot zij zelf neerstortten en tot steun dienden van anderen. Zij die overbleven, waren doodmoe, maar de weinige mededingers waren dichtbij. Dan vergaten zij maar weer hun vermoeienis en klommen, klommen tot zij in elken vezel van hun lichaam het overspannen hart voelden kloppen.

Eén jonge man geraakte zeer hoog en bemerkte eindelijk

niemand meer die de zon zoo dicht naderde als hij. Juichen deed hij, juichen om de overwinning, en in zijn overmoed zag hij niet dat de zon lachte, lachte dat het gouden vuur uit haar bolle wangen dreigde te spatten. Dan begon de man rond te kijken en zijn gejuich ging over in een uitroep van verwondering, om te sterven in een kreet van woede. Hij had zich zelf weergevonden: de aarde was nauwelijks onder hem en de zon stond nog even ver aan den einder.

De jonge man, die zoo hoog geklommen was, werd zeer droevig, sloeg zich tegen het hoofd, trok zich met de haren en dreigde omlaag te storten door zijn gewoel. Daarna werd hij stiller, zoo stil wel als een wanhopige kan zijn.

En toen begon Frank Deyssel zeer helder te zien. De toren, die stapel van menschen, kwam dicht bij hem, zoo dicht dat hij rompen of hoofden hadde kunnen raken. Hij was niet verwonderd en voelde zich niet in een vreemd land. Bekenden zag hij, en familieleden en vrienden. Al de menschen uit zijn omgeving waren er, maar, hoe hij ook zocht, zijn ouders vond hij niet.

Plots begon de jonge man, de eenzame mensch die zoo geheel alleen zijn broeders tot steun nam, te huilen en te snikken dat Frank er naar van werd. Hij keek aandachtiger naar den wanhopige; één oogenblik bleef hij stil kijken naar het wonderbare, maar dan schrok hij hevig: die eenzame man, zoo hoog op dien menschentoren, was zijn evenbeeld.

De jonge man op den toren begon te gillen, te huilen uit machteloosheid. Te vergeefs. De looden stilte werd nauwelijks aangetast. Nu werd het rustig en Frank keek weer naar boven. Hij zag zijn evenbeeld, dat vol afgrijzen voortdurend naar den voet van den toren staarde. Twee menschen keken naar boven, de grondsteenen. Maar Frank zag er niet naar. Die jonge man, die eenzame, dat evenbeeld, liet hem niet los. Hij las afgrijzen in de oogen van den eenzame en voelde dat hij zelf ook afgrijzen had... waarom dan toch, waarom?

De toren wankelde, de eenzame greep met de handen in de lucht. Hij viel; één enkele wilde angstkreet was er, een warreling van lichamen, een dof gekraak, een reuk van bloed, een breken van oogen...

En heel van onder verdwenen een man en een vrouw, die in den eenzame zich zelf herboren dachten.

En toen het goud van de zon weer liep door de sprookjes, geboren uit den nacht, en de droomen over maatschappijen uit fantasie-werelden verzwonden waren, keerde Frank weer. Zijn terugkeer vond hij geen afdaling van een hoogen troon, want hij ging naar hen die aan zijn leven en wezen de kern hadden gegeven.

E. ZANEN.

[Twee gedichten]

Als de roode Roos

Mijn hart is van liefde zoo zwaar
als de roode roos
onder zonnezoen,
die de weelde van haar pracht
gebogen draagt.

Mijn hart is van liefde zoo rood
als de roode roos
in kristallen vaas,
die bij schemeravond schijnt
een bloed'ge vlam.

Mijn hart is van liefde zoo broos
als de roode roos,
die in 't windenspel
telkens trillend vallen voelt
een weenend blad.

Maar mijn hart is van liefde zoo rijk
als de roode roos,
die, ontbladerd, nóg
wachtend weeldezaad bewaart
in gouden kelk...

2 Juni 1932.

Lente

De hemel is blinkend blauw
als mijmerend meisjesoog
vol schoone liefde...

Het luchtige windje speelt
met bladeren van mijn boek.
Met oude zorgen...

M'n scheeve geranium,
verwonderd en dankbaar, drinkt
het jonge leven...

Een klingelend klokje klept.
Een merelke zaait alom
zijn klankenregen...

M'n kamerke hangt vol zon.
M'n handen zijn wonnig warm.
M'n ziele zindert...

M'n huiverend koude hart
nu zachtekes openkelkt:
één blanke bloesem!...

9 Maart 1932.
BLANKA GYSELEN.

Tango[1]

I

De zaal vooraan is plots één gloor, één praal!
Op 't podium: olijfgele Argentijnen, -
Bianco's band. Twee vleugels, tamboerijnen,
violen, banjo's, - héél een arsenaal!

Eén waarschuwt met een slag op de cimbaal.
Mat klinkt het: ‘Tango!’ Wulpsche klanken deinen...
Wat àl verlangens in die trillers schrijnen:
een vlugge voet dempt ze op 't klavierpedaal.

Een meisje zingt, - o! week en smachtend klagen, -
een lied van liefde en van zelfbehagen.
Ze staat daar blank en maagdlijk als een bruid.

Haar stem beheerscht 't getuimel der triolen
en in een laatste echo zweeft, verholen,
haar ziel die juublend mijn heelal omsluit!

(1) Na het optreden van E. Bianco's jazzband in Century.

II

Zoo gaat het dóor. De paukenist meldt: ‘Tango!’
En telkens vangt dan 't slepend danslied aan.
Soms slaat er slechts éen enkel speeltuig aan:
een onverwacht en kluchtig intermezzo!

Bianco lacht en leidt het loome tempo,
de andren kijken hem nauwlettend aan
en spelen ze de wijs van voren aan:
wat strijkend klonk, klinkt eensklaps pizzicato!

Men droomt er bij. Men denkt aan soeple vrouwen
die u al dansend in de oogen schouwen,
men voelt den weerstand van een schuwe dij...

En komen de eigen zinnen tot ontwaken
men zou, - o! zonde, - én rede én rust verzaken,
opdat men van 't gekwel ontheven zij!

III

Ze trappen lol, de wondre muzikanten!
Een laatste tango wordt fluks afgespeeld.
Bianco doet of 't zooitje hem verveelt.
De gekke man, bij 't slagwerk, weet van wanten...

Opeens springt er een zwaaiende bacchante
te voorschijn, danst ietwat kanalje, kweelt
terwijl ze zichtbaar in de furie deelt,
die door de leden vaart van haar trawanten!

Een trommel roffelt: doffe fuziljade!
Kijk, met haar kuiten maakt de vrouw parade:
wat een gewemel op het kaal verhoog!

En eens 't orkest verstomd, de vrouw weer henen,
blijf ik daar zitten met den lonk dier beenen
nog in den spiegel van mijn turend oog...

IV

Een tango. Niets dan tango's. Sprookjes. Sagen.
Bedwelmende aria's. Verliefd gelok.
Eén roes! Is het een scherzo: dartle jok!
Is 't een lamento: ongehuicheld klagen...

De laatste maten doen mijn hart nog jagen,
elke omloop van het bloed is me een schok
en als 't alarm van een behekste klok,
dreunen in 't hoofd me die verwoede slagen!

Al wat me omringt, verzinke in het niet!
Wat komen moet nog, weze één blij verschiet.
Niet langer denken, dubben, neen. Vergeten!

Vergeten alles wat me hindert, kwelt
en aan 't geweld dat in een tango zwelt,
de onstuimigheid van mijn begeerte meten!

Antwerpen
FRITZ FRANCKEN.

Napoleon II

Octave Aubry: Le Roi de Rome (A. Fayard, Paris).

Den 20n Maart 1811 bezit Napoleon eindelijk een rechtstreekschen erfgenaam, wien hij het Westersch Keizerrijk nalaten kan. Het revolutie-tijdperk is nu definitief gesloten. ‘Ik was Philippus, zegt hij, mijn zoon zal Alexander zijn!’ Toch lijkt de beeldschoone kleine meer op Marie-Louise dan op Napoleon. Hij wil voor hem een kolossaal paleis doen oprichten, dat van de hoogte van Chaillot Parijs zal beheerschen. Mme de Montesquiou, de gouvernante, voedt het koninkje van Rome met de meeste toewijding op, wat de verteedering van den keizer opwekt, en zoo tevens den nijd van de eeredame der keizerin, de hertogin van Montebello, die de al te zwakke Marie-Louise ten kwade beïnvloedt. Josephine de Beauharnais bemint het kind als haar eigen zoon.

Terwijl hij hem tegen de borst gekneld houdt, arbeidt Napoleon, of wel vlijt hij zich naast hem op den vloer, zoekende wat hem maar eenigszins vermaken zou. Alleen de kleine mag 's keizers mahoniehouten soldaatjes dooreen werpen. Marie-Louise is te veel prinses om zich moeder te voelen. Te Smolensko ontvangt Napoleon zijn medaillon, hem door Mme de Montesquiou gezonden; nooit zal het hem nog verlaten. Als Moscou brandt, zegt hij tot Rapp: Mijn zoon is het schoonste kind van Frankrijk! Gedurende de heele Russische campagne correspondeert hij met de gouvernante. Terug te Parijs, woedend om het quasi-gelukken van Malet's samenzwering, niettegenstaande de aanwezigheid van de keizerin en den kleinen koning, tracht hij de liefde van het volk voor het knaapje te winnen en vertoont het bij elke gelegenheid.

Den 23n Januari 1814, vóór hij in de pleinen van Champagne op Blücher en Schwarzenberg losstormt, schrijdt hij een laatste maal met den Koning van Rome langsheen het front der officieren van de Parijsche Garde Nationale, die eeuwige trouw zweren... Den volgenden dag houdt hij zijn zoon den heelen namiddag in zijn kabinet, klasseert of verbrandt geheime stukken, speelt verrukt met den kleine, 's Nachts vertrekt Napoleon naar het leger. Alvorens echter de Tuilerieën te verlaten, om drie 's morgens,

sluipt hij nog eens naar het bedje, waar zijn koninkje sluimert... Nooit ziet hij het weer.

De bondgenooten naderen Parijs. Marie-Louise vlucht met het kind naar Rambouillet. Bij dat bericht huilt de keizer over zijn zwijn van een broeder, koning Jozef, den Regent, die het commando voert in de hoofdstad. Intusschen onderteekent Marmont de capitulatie. Dat is het einde!

Van Rambouillet rijdt de keizerin naar Chartres, dan naar Blois, terwijl Napoleon afstand van den troon doet ten voordeele van zijn zoon, waarop de geallieerde vorsten, dank zij Talleyrand's verraad, niet ingaan. Alexander doet Marie-Louise naar Orleans voeren, belet haar elke vereeniging met den keizer; de hertogdommen Parma en Plaisance worden haar aangewezen. Nu Napoleon valt, worden de Oostenrijksche keizer en zijn kwade ziel, Metternich, schaamrood over de ‘prostitutie’ van de dochter der Cesars.

Te Schönbrunn went de kleine Koning niet; hij betreurt Saint-Cloud met zijn watervallen en graspleinen, en ook de Tuilerieën met‘zijn’ schaapjes. Hij verafgoodt‘Maman Quiou.’

Op Elba verwacht Napoleon vruchteloos vrouw en kind, spreekt gedurig tot Bertrand over zijn armen kleinen ‘chou’, ignoreert Neipperg's groeienden invloed op Marie-Louise. Als hij ontsnapt, dan is het om hen weer te kunnen zien vooral.

Terwijl het Congres danst, tracht de Belgische prins de Ligne het koninkje te vermaken en sist Talleyrand, dat men den vader als een razenden hond moet doodslaan. De Fransche omgeving rondom den kleinen prins wordt verwijderd. Tot den weenenden Méneval stamelt een bevend stemmetje: Zult gij Papa zeggen, dat ik nog altijd heel veel van hem houd?...

Napoleon is gebroken; hij hoopt op geen overwinning meer. nu zijn zoon niet naast hem is. Zijn ster gaat onder. Te Parijs wil Fouché Napoleon II nog eens beproeven, maar Metternich waakt. En Marie-Louise zegent Waterloo.

Graaf Dietrichstein tracht van 's keizers zoon een goeden Duitscher te vormen, hierin geholpen door ridder de Foresti. Alle warmte verdwijnt: geen streelingen meer, geen koesterende schoot. Zijn hart sluit zich; hij wordt bedeesd, wantrouwend, onverschillig, nu alle goedheid wijkt. Hij heet nu Franz, hertog van Reichstadt. De Koning van Rome bestaat niet meer.

Gedurende zes jaren wacht Napoleon op den dood. Geen regel schrift van Marie-Louise noch van het kind zal hij ontvangen. Te Longwood, in zijn kamer, op de schouw, het bustje van zijn zoontje, het centrum van zijn gedachten, van zijn droomen; daarnaast de miniaturen van Isabey en Thibault. Naar dien

Prometheus stijgt het medelijden van de wereld op. In zijn testament herhaalt hij tientallen malen: ‘Mijn zoon.’ ‘Mijn zoon moet mijn dood niet wreken... Hij regeere door den vrede. Hij steune op het volk. Hij leze en overpeinze de geschiedenis; 't is de ware wijsbegeerte.’ Den 2^{n} Mei 1821 kan hij niet meer spreken; gelaten beziet hij de portretten, de busten van zijn kind (een Engelsch matroos verkocht hem er een in 1817), verlaat ze niet met de oogen; 't is zijn laatste beeld. Zijn dood is de schoonste, na dien van Jezus. Marie-Louise weigert zijn hart, niet zijn erfenis. De zoon van Napoleon ontving geen enkele van de hem toebedachte herinneringen.

En jaren gaan voorbij... Na Collin legt Obenaus hem Cesar, Horatius, Tacitus uit, onderwijst hem wijsbegeerte en recht, oude en moderne geschiedenis. Hij is koppig, behalve tijdens den laatsten cursus. Podevin en Barthélémy leeren hem de Fransche letterkunde. Van La Bruyère houdt hij veel, leest Chateaubriand, Schiller (Don Carlos!), Tasso. Baumgartner onderricht hem in de natuurwetenschappen; Weiss in de meetkunde. Wanneer hij vijftien jaar wordt, mag hij Montholon, Ségur, Gourgoud, Fleury de Chaboulon, Las Cases, Constant inzien; hij krijgt het leven van zijn vader onder oogen. Als hij zich oefent in den militairen stijl, bootst hij den Bonaparte na van den Italiaanschen veldtocht. Men heeft hem echter zoodanig gekneed, dat hij de Franschen vijanden noemt en zijn vader Buonaparte, den onverbiddelijke. De Koning van Rome is een Habsburger. Hij schrijft de biografieën van. Schwarzenberg, Montecuccoli, Wallenstein, Tilly. Hij rijdt door den Prater, woont voorstellingen bij in het Burgtheater, vindt eindelijk de eerste vriendschap bij aartshertogin Sofia, prinses van Beieren, vrouw van aartshertog Frans-Karel, moeder van Frans-Jozef, den wapenbroeder van Wilhelm II.

De toestand in Europa blijft onzeker. De liberalen roeren zich. In Frankrijk mislukken de samenzweringen van Tarayre, Fabvier, Ordener, Masson, Caron, Berton. De openbare opinie neigt naar Napoleon II. ‘Le Fils de l'Homme’ verschijnt, verwekt ongehoorde geestdrift. Reichstadt leest het gedicht; verslindt het Mémorial de Sainte-Hélène in 't geheim; herleest opmerkzaam de historici van de Revolutie en het Keizerrijk; is met zijn vader te Lodi, Arcola, Marengo, aan de Pyramiden, te Jena, Austerlitz. Nu geen Buonaparte meer, geen vijand! De Russische oorlog doet hem beven; angstig volgt hij den veldtocht van 1813, dien van 1814; fier woont hij den terugkeer van Elba bij, wanhoopt bij Waterloo. Hij wordt herinnerd aan het huwelijk van zijn moeder, zijn eigen geboorte, de doopfeesten, zijn kindsheid omringd door de huldeblijken van al de Europeesche vorsten, de toejuichingen, die hem begroetten, wanneer hij in de armen van den keizer,

de regimenten voorbij toog, opgehoopt in de tuinen der Tuilerieën.

Hij werkt nu zorgvuldiger en regelmatiger, denkt veel na, is dikwerf melancholisch. In Juni 1830 leert hij een jongen diplomaat, Prokesch von Osten, kennen; deze ridderlijke, nobele man wordt zijn vriend en blijft zijn vertrouwen genieten tot zijn stervensuur. Prokesch zag in den zoon van Napoleon het meest beklagenswaardige slachtoffer van de politiek. Hij wijdt zich aan hem met hart en ziel, loyaal en edelmoedig. Metternich's vijandschap zorgt er echter voor, dat de beide vrienden elkander slechts zelden ontmoeten. Immers, de sluwe egoïst weet, dat men Napoleon II roept in Griekenland, Polen, Frankrijk, waar die oude ‘zot’ Karel X op de vlucht gedreven wordt. De strengste waakzaamheid is dus geboden, zooniet ontglipt hem het adelaarsjong. Reichstadt studeert ijverig tot diep in den nacht: staathuishoudkunde, politiek, strategie, geschiedenis. (Op dit oogenblik, zonder dat de prins iets daarvan vermoedt, dreigt Metternich Louis-Philippe den zoon van Napoleon naar Parijs te zenden, indien niet onmiddellijk de Fransche propaganda in België en in Italië gestaakt wordt). Te Parijs vertoonen alle uitstalramen de portretten van Napoleon en van den Koning van Rome. Straatmuzikanten bezingen het droevig lot van den Zoon. De schouwburgen herdenken Waterloo, Ste Helena. Frankrijk roept: Leve de Keizer! Het leger houdt de adelaars bereid. Hij had zich niet bedrogen, de Overwonnene, die sliep onder de wilgen in de Geranium-vallei. Dood, herbegon hij de verovering der wereld. Zijn schaduw beheerschte de Europeesche einders.

Belgische omwentelaars verzoeken Metternich Reichstadt den Belgischen troon te laten beklimmen, maar hij wijst hen minachtend af. Reichstadt weet dit alles, het wordt nog droever in en rond hem. Zijn onverpoosd paardrijden vermoeit hem; ook zijn lange voettochten; hij hoest wat; zijn borst was steeds smal; de puberteit verwarde hem; hij eet weinig, verteert slecht; lijdt aan keelpijn.

De hertog van Reichstadt verscheen voor het eerst officieel in het openbaar op 25 Januari 1831, tijdens een avondfeest in de Engelsche ambassade. Hij leert er maarschalk Marmont kennen en ondervraagt hem nauwkeurig over het leven van zijn vader. Verscheidene malen heeft hij een onderhoud met dien man, wiens ondankbaarheid mede de schuld droeg van Napoleon's ondergang, maar die het verleden kon oproepen, zooveel beter dan alle boeken. Met den hem genegen maarschalk Maison zal hij enkele gesprekken voeren.

In Februari 1831 roept Italië om het ‘bloed van den onsterfelijken Napoleon,’ die de Oostenrijksche schelmen zal verdrijven. Maar Hamlet blijft gekluisterd. Als Josephine mijn moeder geweest

was, zou mijn vader niet op Ste Helena gestorven zijn en zou ik niet in Weenen verkwijnen, zucht hij.

Bij de vrouwen is hij dien winter de ‘lion’. De wellust glijdt in zijn aderen. Eén oogenblik vergeet hij de glorie om aan de liefde te denken in gezelschap van den bedorven Gustaaf von Neipperg en van Maurits Esterhazy. Dit laat Metternich toe! Hij wordt de minnaar van aartshertogin Sofia, een bewonderaarster van Napoleon en die Louis-Philippe minachtte. Zij snakt naar de verheffing van Reichstadt tot keizer. Metternich vreest haar. Niemand vermoedt haar verhouding tot den prins. Zeer waarschijnlijk is Maximiliaan (de latere keizer van Mexico) hun zoon. Reichstadt blijft niet altijd Sofia trouw. Hij had van zijn moeder een heftige neiging naar sensualiteit. Tijdens het jaar 1831 begaat hij op dit gebied uitspattingen, die zijn gezondheid zeer geschaad hebben. Zijn wangen hollen uit; de koorts ondermijnt hem; de dokters verzorgen hem voor zijn lever! Hij doet onvoorzichtigheid op onvoorzichtigheid, 's Nachts studeert hij; bij voorkeur leest hij nu Byron en Lamartine. Prokesch vertelt hem over generaal Lacroix' opstand te Parijs, waar 10.000 werklieden zijn naam toejubelen. Naast Lacroix maarschalk Mortier en generaal Lallemand! Montholon en Mauguin bedreigen Metternich. Zelfs Chateaubriand verkiest nu den zoon van Napoleon boven de bastaard-monarchie.

Reichstadt vormt tevergeefs ontvluchtingsplannen. Keizer Frans paait hem met het bevel over het Wasaregiment. Meermaals bezit hij zelfs de lichamelijke kracht niet het commando uit te brengen. Het bloedspuwen begint. Met Prokesch bespreekt hij de machtsvormen, steunt het principe van de constitutioneele monarchie, bestrijdt de dictatuur.

Metternich staat hem geen verandering van klimaat toe. Zoo sleept de tering hem dag na dag naar het rijk der schaduwen. Aartshertogin Sofia verzacht hem het einde. Op 24 Juni 1832 komt Marie-Louise aan; met spijt verlaat zij Parma. Indien Metternich Napoleon's zoon doodde, is zij zijn voornaamste medeplichtige. Den 6^{n} Juli klaagt zij over zijn ongehoorzaamheid; hij weigert immers alle voedsel! Brieven vol deelneming, toegezonden door de leden der familie Bonaparte, worden door de Kanselarij ingehouden. Den 21^{n} Juli snakt hij naar den dood. Waar zijn mijn paarden? schreeuwt hij. Ik ga mijn vader te gemoet. - In den nacht breekt een geweldig onweer los. Een der adelaren, die den gevel van het kasteel van Schönbrunn beheerschen, wordt door den bliksem getroffen. Bij het aanbreken van den dageraad roept de prins plots tweemaal: Mutter! Mutter! Ich gehe unter! - Marie-Louise bezwijmt. Om vijf uur sterft de zoon van Napoleon.

Wonder! Hij gelijkt nu op zijn vader, den Eersten Consul. Van den Oostenrijker geen spoor meer!

De grafkelder der Capucijnen bergt zijn overblijfsel. Zijn vader zal weldra te Parijs weerkeeren en aan de boorden der Seine rusten. Vruchteloos verzoekt Napoleon III om het gebeente van den zoon. Reichstadt behoort de Habsburgers. Hij blijft gevangen.

Marie-Louise troost zich snel. De grootmoeder, de Moeder der Koningen, nooit! De oude Corsikaansche kan nu ook sterven.

Metternich gelastte de Montbel, gewezen minister van Karel X, een tendentieuse levensgeschiedenis op te stellen. - In Duitschland was er veel deelneming; Engeland bleef onverschillig; in Frankrijk treurde de heele gemeenschap (Heinrich Heine: Französische Zustände).

De kluizenaar van Schönbrunn stierf te vroeg. Enkele jaren nog, en hij beheerschte het noodlot. Het buitengewoon avontuur van Napoleon III bewijst het.

JOZEF PEETERS.

Vlaamsche Letteren

Twee Werelden, door Cyriel Buysse (Uitg. Van Rysselberghe & Rombaut, Gent, Kouter, 1, 301 blz.; 25 fr.)

Een kloeke roman!... De personages - en er zijn er verscheidene! - staan ten voeten uit geteekend, zooals alleen Buysse dat kan met zijn schilderachtigen stijl en zijn stevig gespierde taal. De personages van dit boek beginnen pas goed te leven, waar de schrijver hen laat praten in hun sappig West-Vlaamsch.

De twee werelden zijn Amerika en Europa of liever Vlaanderen. Vlamingen, plattelanders gaan naar Amerika, waar ze het geld maar voor het rapen hebben... Het is nog in den goeden ouden tijd, jaren voor den oorlog, de eerste wolkenkrabbers worden opgetrokken. Maar spoedig komt het heimwee. Sommigen komen het te boven, anderen gaan er aan ten onder.

'De wereld waarin zij leefden, kwam eensklaps nader tot de wereld, die zij verlaten hadden en die zij allen, in het diepste van hun wezen, onbewust soms, vurig wenschten weer te zien. Zij voelden dingen, die zij met geen woorden konden uitdrukken, dingen waaronder zij geleden hadden zonder het te kunnen uiten. Nu pas, nu stil-verlangde, lang gesloten horizonten weder open gingen, wisten zij waarnaar zij soms, in uren van ontmoediging, zoo diep gesnakt hadden...'

Jaren gaan voorbij. De Vlamingen in Amerika vervreemden van hun familie in het vaderland. Zij worden meer en meer Amerikaan... en the ould country wordt nog slechts een vage herinnering.

Wij, menschen van nu bijna twintig jaar na den oorlog, kennen nu Amerika zooals het is, geweldig, praktisch, met al zijn rijkdom en zijn millioenen werkloozen, met zijn pracht en zijn verbloemde armoede, met zijn dollars en zijn hongerlijders. En daar waar Buysse ons nog tracht te treffen door zijn beschrijving van den razenden gang van het leven aan de overzijde van den Oceaan en de verbluffende gemakkelijkheid om het Amerikaansch goud in de zakken te laden, lezen we verder met een toegeeflijk lachje... We lezen immers het boek om den roman, om den kloeken roman, geschreven door een meester.

Het boek is door de firma Van Rysselberghe fraai uitgegeven en gedrukt met een duidelijke letter.

Confidentieel, door Geo de la Violette, geïllustreerd met vier lithographieën van Edgard Scauflaire (Uitg. Lumière, Vincentiusstraat, 22, Antwerpen).

Een lange brief van een ouderen oom aan zijn neef, student aan een of andere universiteit. De oom geeft, naar het heet, op verzoek van zijn weduwe-zuster, allerlei raadgevingen aan diens zoon, ten einde den jongen student te waarschuwen voor de gevaren van het leven, d.i. de vrouw. Ik ben er van overtuigd dat de moeder niet weet wat die oom naar haar zoon schrijft. Zoo ja, dan is zij een perverse vrouw. De oom is in elk geval meer dan wulpsch, en zijn lange brief, niet zonder zwier geschreven, is een ontuchtig epistel. Waartoe dient zulke lektuur?

Canzonetta, door Jef Mennekens, met penteekeningen van Nelly Degouy (Uitg. L. Opdebeeck, Antwerpen, 88 blz.; 10 fr.).

Van de drie verhalen - die met elkaar toch innig verband houden - is mij het eerste, Canzonetta, het liefst. Door zijn eenvoud en de getrouwe beschrijving der gebeurtenissen, is dit verhaal van een tintelende frischheid. Het zou me verwonderen indien deze vertelling niet gewoonweg een greep uit het werkelijke leven van Jef Mennekens was. De twee volgende, ‘Droom en daad’ en ‘Het sprookje van Canzonetta’ halen het niet bij het eerste. Vooral het laatste sprookje is verre van geslaagd. De gang van het gebeuren gaat hortend en zonder logica. Jammer ook dat het boek ontsierd wordt door onzuivere zinswendingen en Zuidnederlandsche uitdrukkingen.

De Wetenschap van het leven (in 3 deelen, waarvan er reeds 2 verschenen zijn), door H.G. Wells, G.P. Wells en Julian Huxley (Uitg. De Techniek, Amerikalei, 195, Antwerpen; 265 fr.; op afkorting 32 fr. per maand).

Het is een wetenschappelijk werk, doch op een bevattelijke en onderhoudende manier geschreven, zoodat de lezer zonder veel inspanning de wording, de ontwikkeling en de toekomst van het leven van den mensch, het dier, de planten e.a. onder al zijn vormen kan volgen en begrijpen. De studeerende jeugd, de intellectueel, de weetgierige handarbeider, de ontwikkelde burger, in

een woord, ieder denkend mensch zal aan dit prachtwerk een aangename en leerrijke lektuur hebben. Wie er niet voor terugdeinst om in zijn vrije uren zijn weetgierigheid te prikkelen en zoodoende zijn kennis in ruime mate te volmaken, raden we ten zeerste aan dit werk te koopen. Het bevat circa 1600 pagina's en ruim 350 duidelijke illustraties, ter verklaring van den tekst. De uitgeverij De Techniek verdient oprecht geluk gewenscht met haar initiatief, dit wetenschappelijk werk, dat heel zeker spoedig populair zal worden, de wereld te hebben ingezonden.

Heidevertellingen, door Juul Grietens, met kleuromslag van Nelly Degouy (Uitg. L. Opdebeeck, Antwerpen; 167 blz.; 15 fr.).

Al deze vertellingen houden verband met de heide, die schrijver zeer lief heeft. Sommige verhaaltjes zijn werkelijk heel mooi en met zorg geschreven, hier en daar wel met een tikje overdaad, wat echter geenszins schaadt. Wij gelooven dat dit boek geroepen is om veel succes te oogsten bij de reeds oudere jongens en meisjes. Ook volwassenen, die van een frissche sprookjesatmosfeer houden, zullen aan deze vertellingen genoegen beleven.

F.D.

Boekbeschouwing

Ant. van de Velde. - Radeske. - Vlaamsche Boekcentrale, Antwerpen.

De schrijver heet dit tooneelstuk ‘'n kwâjongensspel in drie bedrijven, vijf tafereelen, met dansen en deuntjes van Jos. De Klerk.’ Radeske en zijn kornuiten zijn inderdaad kwajongens van de bovenste plank, maar ze slagen er dan toch in, ten gerieve van den grootvizier (Blik bar Aboem) een heks (Trolatra) op hun kant te krijgen, een draak (Oekselfoeksel) te dooden en de viziersdochter (Candide de Candy) te verlossen. Dit stuk, dat bizonder speelbaar lijkt, zit vol karikatuur, vol humor, vol vlug zich ontwikkelend leven; soms doet het wat óvervol geestigheid en woordspelingen aan, maar het blijft niettemin een brok van beslist oorspronkelijke, ook literaire waarde. We gelooven, dat 14-jarigen en ouderen er groote vreugde aan kunnen beleven. - Het boekje, dat 85 blz. telt, is bizonder mooi uitgegeven. Jammer, dat Radeske en zijn kornuiten niet ergens gekonterfeit staan!

Ant. van de Velde. - Doctor Slim en de microben. - N.V. Leeslust, Antwerpen.

‘'n Wonderlijke geschiedenis voor de jeugd,’ luidt de ondertitel. En we nemen hem aan op voorwaarde, dat die jeugd bizonder ontwikkeld zij en niet aarzele, de grenzen van het mogelijke verre te overschrijden. Het verhaal zelf is eenvoudig niet te vertellen. We zouden kunnen zeggen: een aantal mikroben komen uit een oude konservendoos op het korpus van dokter Slim terecht en maken met hem al de wederwaardigheden van zijn leven mee. Het geval is wel origineel, maar moeilijk uit te werken; want de mikroben moeten mikroben blijven, met hun eigen aard en bestaan, - en naar ons inzien zijn ze hier al te ménschelijk geworden, om er nog aan te gelooven, - en tevens moeten ze, op hun wijs, deelachtig zijn aan al de ervaringen van Slim in zijn wachtkamer, in zijn kabinet, op visite, op receptie bij zijn vriend Kipsla. Dit laatste doen ze dan ook prachtig menschelijk, zoodat de lezer gelegenheid krijgt, raak afgekeken typen te leeren kennen, - zooals Slim's klanten, Kipsla's gasten en Slim's huisvrouw weer. Maar wat we ook het ‘onmikrobelijke’ van de oneindig kleine diertjes verwijten mogen, Mik, hun koning, en Klomp, zijn verkenner, blijven ons bij als wel origineele personages. Natuurlijk duikt de humor overal op, komt sarkasme ook wel eens om het hoekje kijken en zit het heele boek vol leven, - soms wel vol drukte ook, - en vereenigt het aldus kenmerken, die de rijpere jeugd vast zullen aantrekken. Maar aan den literair knappen Van de Velde, die zeker Andersen en Hauff gelezen heeft, willen we toch vragen: overstelp ons niet met uw vondsten, maar maak van elk een evenwichtig, degelijk gebruik, in het raam van het verhaal, dat ge ons bieden wilt; ge zijt een man, die méésterlijk werk kan scheppen, neem de verplichting op u het ons te geven! - Georges Van Raemdonck kreeg gelegenheid tot bizonder geestig illustreeren en nam, ook voor het omslag, rijkelijk zijn kans waar. - De uitgeversfirma zorgde voor een heerlijke letter op mooi vierkant papier.

H. VAN TICHELEN.

Dr. J.C. van der Does en C. van dyl: Van het wereldgebeuren sinds 1815. (Callenbach, Uitgever, Nykerk).

Gansch speciaal dient de aandacht gevestigd op deze drie deeltjes wereldgeschiedenis voor den vierden graad der lagere school, handig opgesteld in leesboekvorm. Zij zullen graag en vruchtbaar gelezen worden. De leeraars zelf zullen er groote hulp aan hebben. De sympathieke schrijvers mogen gerust wezen: de leerlingen, die deze boekjes doorgewerkt hebben, zullen zeker later naar verdere geschiedenislectuur grijpen, hetgeen nu bij ons niet het geval is. Het werkboekje met korte inhouden en vragen zal veel dienst doen. Aan de illustratie werd ongemeene zorg besteed. Dit alles maakt deze klare, eenvoudige en aanschouwelijke werkjes praktisch en opvoedend.

J.P.

Nieuwe Uitgaven.

Van de N.V. Van Gorcum en C^{o}, Assen:

Dr. E. Baumann: De goddelijke waanzin, vier studiën over de ekstase; 114 blz.; *f* 3.90; geb. *f* 4.90.

Problemen van de volkerenpsychologie, door een medicus behandeld, die over het onderwerp tal van interessante gegevens heeft geraadpleegd en gecondenseerd. Vermelden wij o.m. de hoofdstukken: godendranken; de heilige dans; primitieve tendenzen en belevingen; de vliegdroom; oeraffekten; de heilige ziekte; ekstatische verschijnselen bij epilepsie; droom, hypnose; vergiftiging en ekstase; het wezen der ekstase...

Mr. J. LINTHORST HOMAN: Drenthe's Rechtsgroei; 80 blz.; *f* 1.25.

Een speciaal onderwerp, behandeld in het Germaansch, het Frankisch, het landsheerlijk tijdvak (tot 1581) en in het tijdvak der republiek der Vereenigde Nederlanden.

J.M. ROELOFSEN: Strijd, uit MAX HALBE: Der Ring der Lebens; 26 blz.; 15 cent.

Nr. 3 van Van Gorcum's Volksboekerij, die het werk van de beste buitenlandsche schrijvers nader tot ons publiek wil brengen.

Van de firma De Sikkel, Antwerpen:

HENDRIK VAN TICHELEN: Voor het Kinderboek in Vlaanderen; 2e, herziene druk; 72 blz.

Van de N.V.W.L. en J. Brusse, Rotterdam:

J.G. SCHOUP: In Vlaanderen heb ik gedood! 280 blz.; *f* 2.90; geb. *f* 3.90.

Van Excelsior, Brugge:

C. ASTAES: Dierensport. Voor kinderen; 32 blz.

Van de firma H.J. Dieben, Wassenaar:

P. VAN BOXTEL: Leerboek der natuurlijke Historie voor gymnasia, hoogere burgerscholen en lycea.

Deel I: Dierkunde, 7e druk; 480 blz., met 628 afbeeldingen en een reqister; *f* 2.90, geb. *f* 3.40.

Deel II: Plantkunde, 8e druk; 352 blz., met 478 afbeeldinqen en een reqister; *f* 2.40, geb. *f* 2.90.

Dierkunde behandelt eerst het menschelijk lichaam (huid, skelet, spierstelsel, spijsvertering, bloedvaatstelsel, ademhaling, uitscheidend stelsel, klieren met inwendige secretie, zenuwstelsel, - een interessant hoofdstukje -, zintuigen, verschillen tusschen mensch en dier); daarna het dierenrijk, waarin o.m. iets over

afstammingsleer en palaeontologie en als indeeling: gewervelde, gelede dieren (ademhaling door a. thracheeën, b. kieuwen), ringwormen, ronde wormen, platwormen, weekdieren, stekelhuidigen, holtedieren (kwalpoliepen, echte kwallen, koraaldieren), sponsen en oerdieren (trilhaar-, zweep-, sporediertjes, wortelpootigen).

In Plantkunde wordt de volgende gang gevolgd: 1. vormleer; 2. systematiek (o.m. palaeobotanie); 3. anatomie; 4. physiologie (o.m. erfelijkheid en variabiliteit: wetten van Mendel, hybridisatie, fluctueerende variabiliteit, mutatie).

Mooi papier, duidelijke letter, verzorgde teekeningen en illustraties.

J. KLEIJNTJENS S.J. en J. TESSER S.J.: De oude Wereld; 215 blz., met eenige kaarten en veel illustraties, waaronder een viertal gekleurde; *f* 2.25; geb. *f* 2.75.

Een boek met kerkelijke goedkeuring, voor leerlingen van het gymnasium aan wie ten tweede male de oude geschiedenis wordt gedoceerd.

De schrijvers zeggen ‘dat de voornaamste feiten der wereldgeschiedenis zijn: de zondeval der eerste menschen en vooral de geboorte van Christus.’ Ook: ‘Dat geheel het bestaande menschdom van Adam en Eva afstamt, is zeker en een leerstuk van het Katholiek Geloof.’

Het boek behandelt de Oostersche volken, waaronder de Israëlieten vrij kort; Griekenland in vier hoofdstukken (een paar maal iets over de Grieksche beschaving) en Rome in evenveel hoofdstukken, tot met den ondergang van het West-Romeinsche rijk (hier ook tweemaal beschavingsgeschiedenis).

J. KLEIJNTJENS S.J.: Schetsen uit de oude Wereld, 3e druk; 304 blz., met talrijke illustraties, waaronder een viertal gekleurde; *f* 2.75; geb. *f* 3.50.

Voor de leerlingen der lagere klassen van gymnasium en H.B.S. - enkele schetsen ook voor meer ontwikkelden - ontleende de schrijver, met kerkelijke goedkeuring, 66 stukken aan Annegarn (Weltgeschichte), Maspero, Laloux, Curtius, Wachsmuth, Mommsen, enz., enz., die een blik werpen op het leven of op geschiedkundige feiten bij de Oostersche volken, de Grieken en de Romeinen.

Stoffelijke uitvoering even verzorgd als de leerboeken van Van Boxtel.

J. KLEIJNTJENS S.J. en Drs. J.G. GERRETZEN: Mythologisch Vademecum voor Gymnasiasten, 2e druk; 93 blz., met illustraties, een zestal geslachtslijsten en een register; *f* 0.85.

Bedoeld als repetitieboekje en handleiding (Grieken en Romeinen) voor leerlingen van 5e en 6e studiejaar van het gymnasium, die hier af en toe Grieksch en Latijn te lezen krijgen.

Even mooi verzorgd.

Benedictus Spinoza
1632 24 November 1932

> In Benedictus Spinoza erhebt die Philosophie ihr Medusenhaupt, vor dessen blossen Anblick das beschränkte Zeitalter versteinerte, und dessen starre und einsame Grösse alle Waffen zu Schande werden Hess, welche das Vorurteil gegen sie aufhob. Ruhig und erhaben steht der einsame Weltweise vor uns da; ruhig in der Betrachtung der Substanz, und erhaben über das unklare und gedankenlose Bewusstsein seiner Zeit die ihn verstiess, weil sie ihn nicht fasste.
> KUNO FISCHER: Gesch. d. neueren Philosophie, I, 229.

Duidelijker en kernachtiger kan men moeilijk het oordeel der tijdgenooten Spinoza's over den eenigen Nederlandschen Wijsgeer samenvatten. En dat het in deze twee zinnen de meening van mannen als Lessing, Jacobi, Goethe, Schleiermacher, Fichte, Hegel, Schelling en vele andere Duitsche denkers vertolkt, geeft aan dit oordeel eene niet geringe waarde. Om konkreet te bewijzen hoe weinig zijne tijdgenooten hem begrepen, behoeven wij slechts Graevius aan te halen, die den 12den April 1671 aan Leibnitz in zijn oordeel over den Tractatus Theologica Politicus het boek een ‘liber pestilentissimus’ noemde. Of het spottend randschrift van J. Faber onder een ets van Spinoza's portret weer te geven, dat luidt:

> Spinosa, die wel gaaren spon,
> Daar hij geen webb' of maken kon.
> Maar in 't slijpen van de glase
> Was hij een overgroote base.

Minachting en spot van de zijde der onwetenden, haat van de zijde der kerkdienaren, verkettering van beiden, was het lot van

een der grootste denkers aller tijden, van een denker, die leefde naar zijne gedachten, ofschoon (of zouden we moeten zeggen ‘daarom’?) eenzaam en verlaten. Doch de Geschiedenis zou de Wijsbegeerte wreken, want wie kent Faber of hoorde ooit van de Graef?

Het was een eigenaardig tijdperk, deze ‘gouden eeuw van kunsten en wetenschappen’ in de eerste Europeesche republiek der Vereenigde Provinciën. Het scheen wel of de Hervorming naast het streven naar vrijheid van denken de menschheid van alle banden had ontslagen; alsof op éénmaal alle gaven van geest en gemoed hare beste vertegenwoordigers in de lage landen aan de zee hadden verspreid. Kon Nederland ooit bogen op grooter bevelhebbers dan Maurits en Frederik Hendrik van Oranje, Michiel Adriaenszoon de Ruyter, Maarten Harperszoon Tromp, Jan Pieterszoon Coen? Bezat het ooit grooter staatslieden dan Johan van Oldebarneveldt, Johan de Wit, Prins Willem III? Was niet Jacob van Campen, de schepper van het koninklijk paleis op den Dam te Amsterdam, een zeer groot bouwkundige? En wat te zeggen van beeldhouwers gelijk Hendrik de Keyser en Rombout Verhulst, van schilders lijk Rembrandt van Ryn, Frans Hals, Paulus Potter en Jan Steen? Vond niet de geschiedkunde haar paragon in Pieter Cornelis Hooft, de dichtkunst in Vader Cats, Scaliger en den grootmeester Joost van den Vondel, de rechtsgeleerdheid en staathuishoudkunde in Huig de Groot, de geneeskunde in Boerhave, aan wien een brief, van verre komend, kon worden ter hand gesteld, ofschoon hij slechts als adres had: Boerhave, Europa? Waren niet Simon Stevin en Constantijn Huygens, de wiskundigen, des laatsten broeder Christiaan sterrekundige, de natuurkundige J. Swammerdam en de groote Nicolaas Tulp, vader der moderne ontleedkunde, sterren van de eerste grootte aan het Europeesch firmament? Tusschen al deze grootheden maakte Benedictus Spinoza zeer zeker geene slechte figuur, en hadde hij zich niet vergrepen aan de bekrompenheid zijner tijdgenooten, gewis zou ook hij op z'n juiste waarde geschat zijn. Maar wie van ons heeft het niet aan den lijve ondervonden, dat niets gevaarlijker is dan den menschen een spiegel voor te houden, dat niets minder vergeven wordt dan het ontnemen van illusies van aangenaam of gemakkelijk eigenbedrog?

Ziedaar een land, dat tachtig jaren lang bloedig gestreden heeft tegen de onverdraagzaamheid van de katholieke kerk, tegen den machtigsten staat der wereld, dat geleden heeft als geen ander voor het ideaal der vrije gedachte. En nauwelijks heeft het z'n doel bereikt, of de onderlinge strijd breekt uit tusschen Remonstranten en Contra Remonstranten, tusschen Lutheranen, Calvinisten en Zwinglianen, strijd die het leven vergalt, de familiebanden slecht, steden verdeelt en den Staat bedreigt tot in z'n grondvesten!

Hoe diep en hoe waar is Vondels klacht:

> Zie naerstig van onse eeuw terug na d'oude jaren,
> Toen d'eerste godsdienst slecht en recht en onervaren
> Noch geene konst verstrecte; Toen 's oorloogs onbescheyt
> En helsche staetsrecht noch met geen Godvruchtigheyt
> Verbloemt wiert; Toen Godts wet tot betring kort begrepen
> Alleen niet was bekent den Leeraar scherp geslepen
> Maar self 't gemeene volk; Toen 't vinnig schoolkrakeel
> Geen zaat tot scheuring zaayde van noodeloos verscheel,
> Maar elck om stryt beminde, en met één geest gedreven
> De waerheyt staande hielt, oock met gevaar van 't leven
> En niemand socht uit haet te storten yemands bloet.

Tegen deze onverdraagzaamheid te strijden, te bewijzen hoe verderfelijk zij is voor ieder, zelfs voor den Staat, was het doel van Spinoza. Leest slechts den ondertitel van zijn Godgeleerd Staatkundig Vertoog: ‘bevattende etlijke verhandelingen, waarin wordt aangetoond: dat men niet alleen vrijheid van denken kan toestaan behoudens de vroomheid en rust van het Gemeenebest. maar dat zij zelfs niet dan ten koste van de rust van den Staat en vroomheid zelve kan worden opgeheven.’

Misschien, zooals we zooeven zeiden, zou men Spinoza wel met rust gelaten hebben, als z'n eerlijk gemoed niet had geweigerd de reden der onverdraagzaamheid te verzwijgen. Maar het zou de eerste maal in de geschiedenis der menschheid zijn, als kerkdienaren een redelijke bestrijding hunner meening hadden vergeven. Want als we dat ‘liber pestilentissimus’ doorlezen, is er niets wat ons meer treft dan de eenvoud en klaarheid, maar ook de innige vroomheid, waarmede Spinoza van God, geloof en bijbel spreekt. En hadde hij één der uiteenloopende meeningen aangevallen, en dit gedaan in de allergrofste termen, gesteund door

leugen en bedrog, door tekstvervalsching en insinuatie, zijn succes ware verzekerd geweest bij alle anderen. Maar de Denker viel de Kerk aan, de Kerk als zoodanig, in den persoon harer dienaren, de predikanten, en dat moest gewroken worden. Men mocht z'n aanval richten tegen de Christelijke Godsopvatting, tegen de bijbelverhalen, tegen een of ander geloofsartikel, zonder gemolesteerd te worden. Had niet Renatus Cartesius in hetzelfde Nederland en in denzelfden tijd in zijne theorieën de gedachten verkondigd, dat het scheppingsverhaal niet waar kon zijn, dat verschillende bijbelverhalen, zooals de zonstilstand tijdens Josua, onmogelijk met de waarheid overeen te brengen waren, ja, dat de katholieke Godsopvatting in strijd is met de gezonde rede? En toch kon hij, de vreemdeling, van 1629 tot 1649 ongestoord in het land verkeeren. Doch een Hugo Grotius ondervond het bitter, wat het zeggen wil kritiek te oefenen op den Staat; een van Koerbach boette in de gevangenis zijne kritiek op de godsdienstige overtuiging der bewindvoerders.

En we weten het, wanneer zoodanig een wind waait, wordt er slechts weinig vereischt om hem tot een storm aan te blazen. Johan van Oldebarneveldt was te eerlijk, z'n hoofd moest vallen: Jan de Wit was te onbevooroordeeld, te rechtschapen, hij werd het grauw voorgeworpen. Bekrompenheid in godsdienst, bekrompenheid in politiek, gaan zij niet altijd hand in hand en zoeken zij niet beide haar heil in geweld en verdrukking? En is het niet altijd de geestesadel der natie, die het eerst getroffen wordt?

Ook deze waarheid zou Spinoza ondervinden. Niet genoeg, dat hij door de kerkelijke autoriteit in den ban geslagen en door de wereldlijke overheid uit Amsterdam verbannen was, zelfs na z'n vroegtijdigen dood konden de wraakzuchtige geesten der duisternis hun prooi niet los laten. Het is de trieste eer van Leidens Hoogeschool, gesticht als belooning voor volhardenden strijd tegen clericale overheersching, Spinoza's werken verdoemd te hebben. Den 6den Juni 1678 werd de banvloek van den academischen senaat aangeslagen: ‘De Curateurs en Burgemeesters in ervaring gekomen wesende dat met den druk werden gemeen gemaakt de Opera Posthuma van Spinoza, inhoudende vele zeer schadelijke goddelooze en herodoxe stellingen ende conclusien, bequaem om de geheele christelijke religie te subverteren, ende

voor eenvoudige menschen den weg te banen tot het absoluut atheismus enz., verzoeken aan Burgemeesters dat alle exemplaren, die daarvan mochten zijn, op de ignomineuste wijze, als van een goddeloos en heterodox tractaat, mogen worden verbrand.'

We moeten wel veronderstellen, dat deze sententie op de geleerdenwereld gewerkt moet hebben, ongeveer zooals het plaatsen op den index of een verbod door de burgerlijke censuur op de verspreiding van een boek in onzen tijd. (Al zou eerst een eeuw later de groote waarde van Spinoza's leer openlijk erkend worden). Immers in 1733 zouden de Staten van Holland den wensch van den academischen senaat nogmaals in herinnering brengen aan de vele lezers van Spinoza's werken, die er als 'prophaan atheistisch ende blasphemant, op de hoogste straffe en indignatie wel scherpelijk verboden' gebrandmerkt worden. Deze handelwijze van de overheid komt ons des te onbegrijpelijker voor, als wij zien hoe diezelfde Staten van Holland Spinoza reeds bij voorbaat hadden gelijk gegeven in zijne meening, dat theologie en philosophie twee geheel onafhankelijke wetenschappen zijn, door in hun beroemd plakkaat van 30 September 1656 den theologischen Professoren te verbieden zich met wijsbegeerte, en den philosophischen Professoren zich met theologie af te geven. Het is waar, dat op dat oogenblik Johan de Wit nog Raadspensionnaris van Holland was.

De banvloek kon echter de verspreiding van Spinoza's leer niet tegenhouden; geheel beschaafd Europa las gretig z'n werken. In 't Fransch vertaald, was het Godgeleerd Staatkundig Vertoong het dagelijksch gesprek aan het hof van Lodewijk XIV, die, niettegenstaande z'n afkeer van de Hollanders, Spinoza liet verzoeken hem een werk op te dragen. Een ander bewijs van z'n bekendheid was wel de uitnoodiging van den Prins van Condé aan Spinoza, hem midden in den oorlog, te Utrecht te komen bezoeken. Dat Spinoza noch het verzoek van den Zonnekoning inwilligde, noch dat van den Paltzgraaf een professoraat in Heidelberg aan te nemen, pleit zoowel voor z'n bescheidenheid als voor z'n onafhankelijkheidszin en de eerlijkheid zijner beginselen. Er is geen twijfel aan, dat Spinoza's gedachten den meest weldadigen invloed hebben gehad op de ontwikkeling der vrije gedachte en op de ontvoogding uit den priesterdwang, indien ook niet van de massa, dan toch

van de intellectueelen. Het wil ons toeschijnen, dat zijne methode te volgen niet dan heilzaam kan zijn, ook voor een zekere klasse van z.g. vrijdenkers, die meenen aan die ontvoogding slechts te kunnen meewerken door driemaal dagelijks ‘manger le curé.’

* * *

Het is niet doenlijk - en voor de lezers van den Vlaamschen Gids niet noodig ook - in een klein artikel zoo machtig een werk als dat van Spinoza samen te vatten. In deze dagen van herinnering brengen buitendien de bladen dagelijks artikelen hem betreffend. Een greep uit z'n ‘Levensleer’ (Ethica ordine geometrico demonstrata) moge dus volstaan. Doch alvorens daartoe over te gaan, sta men mij toe den lezer te verzoeken Cartesius' raad op te volgen: ‘Il faut une fois dans sa vie se défaire de toutes les opinions reçues et reconstruire de nouveau et dès Ie fondement, tous les systèmes de ses connaissances.’ Want slechts dan is het mogelijk geheel onbevooroordeeld recht te spreken.

Indien een natuurlijke aanleg Spinoza's gedachtengang beheerschte, dan kunnen wij toch niet nalaten juist Descartes als de ‘causa efficiens’ zijner loopbaan te beschouwen. Immers, ten einde na z'n verbanning in z'n onderhoud te voorzien, was Spinoza verplicht lessen te geven aan de zonen der Amsterdamsche patriciërs, die, verrukt door Cartesius' magisch woord: ‘Cogito, ergo sum,’ wenschten op de hoogte gebracht te worden van deze nieuwe wijsbegeerte. Hoe enthousiast Spinoza zelf ook was door de scherpzinnigheid en de diepe logica van den Franschen meester, toch kon hij ‘endendlich’ niet met hem overeenstemmen. De Christen Descartes kon bevrediging vinden in de dualiteit Stof-Kracht, de Jood Spinoza moest éénheid vinden. Staat Cartesius' God buiten de natuur, dan kan de mathematicus Spinoza dezen niet aanvaarden. God maakt deel uit van de natuur, zonder met haar synoniem te zijn. Zegt hij niet duidelijk in z'n 73^{n} brief (uitg. S.L. van Looy, Amsterdam, 1897) ‘Wie echter mocht meenen dat het Godgel. Staatk. Vertoog uitgaat van het beginsel dat God en Natuur (waaronder zij een zekere maat of lichamelijk stof verstaan) een en hetzelfde zijn, is ten eenenmale het spoor bijster?’ ‘Ik noem God het geheel oneindig bestaan, d.w.z. een zelfstandigheid met oneindige eigenschappen, waarvan ieder voor zich

een eeuwig en oneindig bestaan uitdrukt.' (D1. I, def. 6). Z'n Substantia moet dus ook in den letterlijken zin opgevat worden: zelf standig, wat op zich zelf staat en niet, zooals de materialisten ten onrechte meenen: de stof. Spinoza's God is hier niet anders dan het principe van het eeuwig bestaan, de 'causa sui', de ongeschapen zelfoorzaak, die een 'creatio ex nihilo' verstandelijk onmogelijk maakt. Dit bestaan is niet geheel synoniem met 'existence'. Hunne verhouding blijkt uit de vergelijking van b.v. deze twee citaten, de eerste uit Cicero: ex licentfa existit tyrannus; de andere uit Seneca: Non habere **substantium**, waarvan we de eerste zouden kunnen vertalen: de tirannij bestaat (= wordt geboren) door slechte zeden; terwijl de tweede beteekent: geen bestaan (= werkelijk bestaan als feit) hebben.

Dit bestaan heeft oneindig vele eigenschappen (attributen), waarvan onze menschelijke vermogens ons slechts in staat stellen er twee op te merken en wel: de Uitbreiding en de Denking. Als we de eerste met 'stof', en de tweede met 'kracht' vertalen, komen we tot het dualisme van Cartesius terug. We zien dus dat Spinoza den laatsten stap durfde ondernemen, waarvoor de Fransche meester terugschrok. Deze attributen manifesteeren zich in de oneindige bestaanswijzen (modi), die het onnoemelijk aantal levensvormen mogelijk maken. God is tezelfder tijd het principe, het leven-inblazend begrip van de wereld en als zoodanig **natura naturans** en de vrucht van dit principe, de **natura naturata.** Als eerste is hij de 'cause première', die hier niet als numeriek eerste, maar als voortdurend aanwezige oorzaak moet worden beschouwd: 'omnium rerum causa immanens;' als laatste bewijst hij a fortiori de eeuwigheid van het Heelal en z'n éénheid.

Wij kunnen - en om de wereld en al hare uitingen te begrijpen moeten we - het bestaande van twee standpunten beschouwen: res particulares aeternas, d.i. in het eeuwig verband der dingen, zonder ons met ruimte of tijd te bemoeien, en res singulares, in het kader van het oorzakelijk verband der dingen. In het eerste geval komen we na de uiteenzetting van het Godsbegrip, bij de Uitgebreidheid tot de uiterlijke gedaante van de natuur en het wezen van het menschelijk lichaam, en bij de Denking, langs de voorstelling van God als het eeuwig, oneindig verstand en langs die der menschelijke ziel, voor zoover zij een volledig begrip der

dingen heeft, tot het verband dat er tusschen deze twee wijzen van begrijpen bestaat: tot de oneindige liefde Gods als noodzakelijk, logisch gevolg van het principe ‘kennis = liefde’.

Ter verklaring van de Denking in een wezen zonder denkorganen diene, dat aan dit begrip, zooals aan vele andere, eene ruimere beteekenis moet worden gehecht. De natuur, zooals wij ze waarnemen, toont een regelmaat, een orde, welke slechts het gevolg kunnen zijn van de harmonische samenwerking der krachten. Wij noemen ze de natuurwetten en nolens volens dwingt ons die term tot het principe der denking; immers, wie zegt wetten, zegt verstandelijk overleg. Daarom spreekt Spinoza van ‘het volstrekt oneindig verstand.’ En daar nu uit zijne redeneering blijkt, dat alles wat bestaat, in de natuur bestaat (omnia quae sunt, in Deo sunt), maakt de mensch als zoodanig, zoowel wat z'n lichaam als z'n ziel aangaat, deel uit van de Godheid. Daar andererzijds de liefde tot het Bestaan behoort en daarvan volgens onzen Wijsgeer de hoogste uiting is, heeft God zich zelf lief met eene oneindige, geestelijke liefde (D1. V, st. 35). Onze eigen liefde, deel uitmakend van die goddelijke genegenheid voor zoover ‘zij zich openbaart in het wezen van de menschelijke ziel,’ vereenigt ons in het eeuwig verband der dingen met de Godheid zelve.

Dezelfde verdeeling volgt Spinoza in het oorzakelijk verband der dingen. Ook daar worden uitgebreidheid en denking methodisch vervolgd. Na eene beschrijving van de 3 soorten van lichamen, komen we tot een eveneens drievoudige indeeling van de ‘voorstellingen’, welke als het ware de schakel vormen tusschen het lichaam, als drager van de ontwikkeling en de ziel, als hare uiting. Spinoza noemt n.l. de ziel: het vermogen om zich eene voorstelling zoowel van feitelijk bestaande dingen als van hunne voorstelling te maken. Hier is dus weder een zuiver principe, resultaat van een denkproces, een abstractum.

Er bestaan gebrekkige en volledige voorstellingen, al naar gelang de mensch zich laat leiden door de ervaring, de verbeelding, welke slechts onvolmaakte voorstellingen, d.i. niet met de werkelijkheid strookende begrippen te voorschijn roepen (door zinnelijke waarneming, verdichting, herinnering) of wel door de Rede, welke door haar kennis van de algemeene eigenschappen der dingen tot de Wetenschap voert en door hare toepassing, welke leidt tot het

inzicht in het wezen der dingen en zoodoende tot de Wijsbegeerte.

Deze beginselen toepassend op den mensch in de praktijk, wat het doel is van het geheele werk, dat immers daarom ‘Levensleer’ heet, zien we dat de gebrekkige voorstellingen de oorzaak zijn van de aandoeningen van blijdschap en droefheid (de eenige waarop het menschelijk lichaam reageert) in den eersten graad van ontwikkeling. Zij zijn daar de redenen der uiting van onze hartstochten, ‘Passiones = lijdingen’ genoemd, daar wij ze ondergaan en er zelfs het slachtoffer van zijn. De Rede daarentegen stelt ons in staat onze hartstochten te bedwingen en de droefheid te overwinnen. De blijdschap uit zich hier niet meer in ‘lijding’, maar in ‘doeningen, actiones.’ Zij vormt ons karakter, kweekt geestkracht, edelmoedigheid, religiositeit, rechtschapenheid, burgerdeugd, enz. Doch slechts als het hoogste standpunt bereikt is, als de mensch het onderling verband der dingen begrijpt en hun innerlijk wezen, als hij is opgeklommen tot de wijsbegeerte, dan heeft hij ook begrepen, dat de Rede slechts een middel is om tot de deugd te komen, ‘Virtus’ geheeten, omdat zij de hoogste, edelste kracht van het menschzijn is. Zij voert ons tot des menschen bewustzijn van zijn verwantschap met het eeuwige en dus naar de geestelijke liefde tot God. Als wij dat standpunt bereikt hebben, dan bezitten wij de ware zaligheid: beatitudo.

Z'n loon vinden in eigen werk, goed zijn om der wille van het goede en daarin alleen reden vinden tot blijdschap, zou dat niet het streven moeten zijn van geheel de menschheid?

‘Ruhig und erhaben steht der einsame Weltweise vor uns da.’ Wie onzer kan reiken tot den zoom van z'n kleed?

We kunnen slechts ernstig trachten hem te benaderen, indien wij ons z'n lijfspreuk eigen maken, zoo kort en krachtig uitgedrukt in het vierde deel zijner onvergankelijke Ethica (opmerking van st. 73):

> ‘Wel doen en blij zijn!’

ALEX. D. VAN DER HORST.

Wroeters

Ze hadden 't nu ook, Natse en Toor. Heur broer Rie had het; heur zusters Ro en Stee hadden 't; Peet, de zwager van Toor. had 't al lang.

't?

Hun eigen huizeken! Een cementsteenen vloer, rood en wit, en een ‘lochting’. En betaald tot den laatsten knoop.

- Tfieërtig meters diepe, zei Toor met trots; en goeië grond.

- En alle gerief op ons eigen!

't Was een gebeurtenis. Ze hadden jaren er voor gewroet en gespaard; 'n cent in twee!

- Nu hebben wij 't toch! En zeggen, dat wannieër wij trêwden[1], weet-de 't nog, Toor? ons fortune bestond in een bedde, twee stoelen en een kachelken.

- Bijkans gelijk in 't liedje:

> Twieë stoelen, zei ze,
> Zonder biezen, zei ze,
> En een toafel, zei ze
> zonder blad!

- En 't was nog ‘op de plak’[2], lachte Natse.

En nu trokken ze naar hun eigendom; 'n stap buiten de stad. De laatste wagen met den verhuis.

Hij met een harte gelijk ‘een roggene breudse’[3].

Zij weende, dat de tranen over heur wangen bobbelden.

- Wa es da ni mee i?

- 'k En kan er nie aan doen. Als 'ne mijnsch er dertig jaar in geweund hêe. 't Afschieëd es hard!

- We zeggen adsu! aan dat vurt[4] kot. 't Rometies schiet uit alle hoeken en kanten. **Adsu poer toezoer** en veur altijd.

(1) trouwden, huwden.
(2) op krediet.
(3) broodje; zeer opgewekt.
(4) vort, verrot.

Ja, dat kan den ruwsten mensch al eens erg aangrijpen. Natse had er zoo dikwijls ruzie gehad en krakeel met den huismeester, dien deugniet, dien si, dien la; en ook met de geburen. Nu zou dat allemaal uit zijn; weggevaagd gelijk met 'n spons. Ze keerde zich bij 't weggaan wel tienmaal om.

- Rij zoo zieëre nie, Toor!

Er bleef een stuk van Natse aan dat oud huizeken hangen, aan dat ‘kot’ zoo vol gebreken en klachten.

- Wie zoê[5] da peizen van Natse? zeiden de geburen. Azu ne roesesoe[6]!
- Azu ne sandarrem!
- Zie ze doar ne kieër goan!
- Gelijk noar de duëd!
- Een begroavijnge!
- 't Zal verbijgoan mee passeeren!
- Ei-wel, 'k zoê ik-ik in heur ploatse willen zijn, ziedt 't. Gieën huishure mieër betoale!

.....

Toor was vol moed; hij herleefde en kon zoo vol ongekend en niet uit te spreken gevoel in zijn ‘lochting’ steentjes, mosselen oesterschalen en allerlei onding verwijderen, onkruid uitrukken, de verwilderde haag scheren, en dan soms diep ademen, vrij rondkijken en tot zich zelven zeggen:

- 't Es 't mijne! 't Es al 't mijne!

Natse's gemoedstoestand beterde stilaan. Ze zaagde en knorde en mopperde toch eiken Zaterdag over dien ‘stommen’ cementvloer, dien ezel, die niet glanzend wilde worden.

- I lijf en i ziele afkerbeulen en kerweiën!... En die keuken, zu huëge... gelijk 'n kirke... 'k luëp er in verloren!
- Da komt allemoal op zijne pas... Keunt-de gezonder weune?... Gelijk prinsen, overal lucht, en wa veur lucht!... En zonne! 't Es wat anders dan ginder!... Hêdt-de onze saloa[7] al gezien? En ons antsuuntses[8]?... Er wandelt hier dikkels een menieërke verbij en hij heê-t-er zijn plezier in.

't Was de oude heer Knol, die, bij gelegenheid, een praatje sloeg met Toor, langs over de haag.

(5) zou.
(6) ruw vrouwspersoon.
(7) salaad.
(8) ajuintjes

- 't Staat allemaal prachtig uit, hee. man! Ge haalt er eere van!

- Ieëste klasse grond veur groensel!

En Toor werd met den dag hoovaardiger; tevredenheid straalde uit hem; zijn gezondheid knapte op.

- 'k Hoale-der ieëre van, heê 't menieërke gezeid... Onz' petoaterkens[9] stoan gezond boven.

Dat was nu goed.

Maar Natse voelde nog immer iets wroeten in haar binnenste; er hing nog een stuk van heur harte aan de oude woning, en aan de buurt, aan zwarte Nitte, aan Frieka uit 't winkelken en aan al de anderen, en aan de ‘gemeene’ pomp, waar ze zoo dikwijls gebabbeld en getaterd en gekrakeeld hadden.

Zekeren namiddag kwam Toor binnen met een bewolkt gezicht.

- Tegenslag?

- 'Ne mol!

- 'Ne mol! Te beter!

- 'k Vinde i goed, gij!

- Ja, te beter. 'Ne mol frit wirrems[10]. 't Stond in ons leesboekske. ‘De mol is een insecteneter. Hij is nuttig. Men mag hem niet dooden.’ 'k Weet het nog goed.

- Onzin!

- Er was een tieëkenijnkske[11] bij, en de mol zat in den grond mee 'nen dikken teek[12] in zijn muilken.

- Al goed en wel, moar hij heê gewroet in mijnen antsuun... Insecteneter!... Al mijn plantjes loswroeten en kapot moake. Goa ne kieër kijke!...

Mijn waarheid!

Een half dozijn ajuinplantjes en een rij salaadstruikjes losgewroet en naar den duivel, een lange barst en een molshoop. 't Was om er bij te weenen; na zooveel moeite. Toor vertelde het aan meneer Knol.

- Uw vrouwken heeft gelijk. Niets dan insecten eet de mol. En appetijt heeft hij voor twee... gelijk of hij door een lintworm gekweld wordt. Kevertjes, regenwormen, duizendpooten, oor-

(9) aardappels.
(10) vreet wormen.
(11) teekeningje.
(12) regenworm.

beestjes, en zoo voort en allemaal, gelijk mijn onderwijzer op school zei.

Hebt-de ooit een mol gezien?

Een wonderdier! Zoo blind als een mol, ja, maar een gehoor, een gehoor! Op tien meter afstand hoort hij een insect knagen, om niet te zeggen, dat hij de muggen hoort niezen. Dat en kunt-de gij niet, man. En dan schiet hij er op los gelijk de weerlicht. Hij moet toch eten... en hij wroet!

- En de saloa, en al de jonge plantjes, de sildereetjes(13), de preiën, de kervel, die hun riste(14) moên hên om te gedijen, moeten het verduren.

- Ja, ja, de strijd voor 't leven, man. De sterkste wint.

- 'k Zoê k-ik wel kunne de stirkste zijn. Krijg ik hem te knippen, hij mag zijn testament moake.

- Zijn gehoor! leeraarde de oude heer Knol na een krabbelingsken in zijn baardje. Hij hoort u spreken, hoesten, 'n voet verzetten... en hij is de pijpen uit, langs waar hij gekomen is. Zijn haar, zijn pels, schuift zoo wel achterwaarts of voorwaarts, met draad of tegendraad, altijd even glad en zuiver... En zijn tanden! Een wonder! Weet-de, hoe die geplant zijn?

Toor stond met open mond.

- Neen, hee! Daaraan denken de menschen niet... Een rij is hol en de andere puntig. Dat begrijpt ge? Ze passen in elkaar... dat verstaat ge ook... en de kever, die er tusschen verloren loopt, moet niet meer vreezen voor een kwaden Winter.

- Kolossaal! zei Toor.

.....

Natse stond weerom te gapen, wanneer hij met die wetenschap uitpakte; nog ‘straffer’ dan zij met heur leesboekje.

- Ziet-de wel, dat 'k toch gelijk hoa mee diene mol! 't Was een goe boeksken, ons boekske.

- Da menieërke es straf geletterd. Ge zoêdt het hem nie toegeven... Moar hij moet er toch aan, de mol, zwoer Toor. Hij en zal hij gieëne mieëster spelen over mijn plantsoen.... Da menieërken heê goed klappen. Hij en heê gieëne saloa of gieën antsuuntses!

(13) selder.
(14) rust.

Die wroetende mijnwerker vervolgde Toor en in zijn slaap hoorde Natse hem soms babbelen:

- Diene mol! Zoêdt hij wroeten?

Bij 't ontwaken was zijn eerste woord:

- Diene sakkersche mol!

En hij stoof den ‘lochting’ in.

Wrevelig zei hij:

- Hij heê were gewroet!

Soms klonk het met eenige teleurstelling:

- Hij en heê ni nie gewroet... De ieëne zeggen: Hij wroet 's morgens. De anderen: hij wroet 's oaves...[15] 't Es irg, 't es irg!

En in een oplaaiing van frissche luim zong Natse een veusken, dat ze in de kinderjaren in troep en hand in hand zongen dat het dreunde:

Mol, mol,
Waar zit-de?
De mol zit in zijn hol.

Wel, vrêwken, hedt-de gieën struët vandoen?

Bah, nieën-ik, zei de mol.

Mol, mol,
Waar zit-de?
De mol zit in zijn hol!

- Hij moet er toch aan! besloot Toor, en hij zag er uit gelijk een wrekende engel, zonder genade.

.....

Langs over de haag vischte de oude heer Knol naar nieuws over den wroeter.

- Den duvel heê-t-er zijnen stirt ingedroaëd. Hij wroet maar altijd, 't Es irg, 't es irg! Hij moet er plezier van hên, den deugniet! Hoe er af geroakt?... Mijn verstand stoa stille... Kijk, doar komt Pee aangewaggeld. Die weet misschien een remede.

- Ik ken hem, antwoordde de oude heer. Pee, vel en beenderen, mager en taai, en die altijd over zijn grootvader spreekt.

(15) 's avonds.

- Dezelfde.

- Elk 'ne ndag. knabbelde Pee. Zit-de mee ne mol? 'n Ploë[16], 'n smirrige ploë veur den akker... Mij gruëtvoaëre, mij voaërs voaëre, da woar ne mollevanger. Zoaten ze ieverans[17] mee ne mol, ze kwoamen van wijd en zijd bij Frantso, mij gruëtvoaëre noamde Frantso. Hij lei hem op de kivie[18] en hij stekte hem gladdeman. Hij was keizer. Azu kadeeën, 't Es 'n kennesse à poart, moar 't es 'n ploë... Mij gruëtvoaëre en droeg nuët nie anders oas 'n mollevellenbroek, mee de hand gemoakt. Nou en bestoat da nie mieër. Al maksiemewirk. 'n Kieër wieën,[19] en de kniens zitten er deure!

En wanneer hij den mond dichtklapte, dook zijn neusspitsken bijna tot aan zijn kinneken. Onder 't wegwaggelen hoorde men hem nog mompelen:

- 't Es 'n ploë!

- Op loer liggen, man, besloot de oude heer Knol, gelijk Frantso van Pee.

En Toor lei zich op den kivie, met geduld, en gesterkt door de gedachte: eens zien wie de baas zou zijn, de mol of hij.

Gelijk een standbeeld stond hij tijd bij tijd naast de barsten, die de mollenritten aantoonden, stekkensgereed, om den graver den terugtocht af te snijden. Een zinnebeeld in den lochting: Strijd voor het bestaan.

Natse riep hem, dat de koffie uitgeschonken was. Hij verroerde geen spier. Hij liet zijn vrouw roepen... Zoef!... de glimmende spade in de mulle aarde; een klodde grond stoof de lucht in, en daar lag meneer op den wegel, overweldigd door de spettering van het daglicht. Ne vette mol! Ne schoone mol! Dat zou Pee moeten zien. En het oud meneerken!

In triomf werd de gedoode wroeter naar huis gebracht.

- We hên hem, den bandiet!... Een half saloabedde, twintig antsuunstruikskens verdesteleweerd![20].

Een litanie van boosheid.

- 'Ne manifieke mol, vond Natse. Ge zil ni gerist[21] zijn!

't Was een lekker kopje koffie, dien morgen. Toor at vier boterhammen.

(16) Plage.
(17) ergens.
(18) qui vive, op loer.
(19) wieden.
(20) vernield.
(21) gerust.

.....

- Hewel, man, nieuws? klonk het verlangend over de haag.
- 't Es er mee gebeld[22]. Duëd en begroave. 'Nen duërne uit onzen voet.
- Kunt-de mij een pootje bezorgen?
- Met plezier!

.....

De oude heer Knol kreeg het gewenschte, nadat het in de zon verdord was tot een verschrommeld perkamentklompken met vijf vingerkens. Een echte verrassing voor zijn vrouw.

- Kent-de dat?
- 'k En moet 't niet weten, zei ze zonder opzien. Ge komt altijd met zoo'n zonderlinge, vieze dingen, 'n Pui, een sprinkhaan, 'n waterjuffer. Grappenmaker!
- Ge en zijt er niet!

En de oude heer liet het pootje aan een koordje bengelen en zong een straatoud wijsken:

> ‘Mollepootje, zei da meisken,
> Mollepootjen is geluk voor mij!’

Ze keek nieuwsgierig.

- Een echt? Van 'nen echten mol?

Ze overwon heuren afkeer, en, door het geheimzinnige aangetrokken, stopte ze het wonderpootje, precies een dik handje, in heuren geldbeugel; afzonderlijk vakje.

- 'Ne mensch en kan nooit weten, zei ze vol kinderlijke verwachting en met schalkschen blik.

.....

Den Vrijdag daarop ‘deed’ mevrouw Knol heure markt; oude gewoonte, halve uitspanning. Bij het uitzoeken en betasten van oranjeappelen had ze heur handtaschje naast zich op de kraam gelegd. Mevrouw wilde de handen vrij hebben. Wanneer de keus eindelijk gedaan was, zocht ze te vergeefs heur handtaschje. Weg, gelijk weggetooverd!

- Mijn **saccoche** gestolen!

De kraam stond in rep en roer.

(22) volbracht, geëindigd.

- Sakoze gestolen, mij schoap, zei de koopvrouw. Alleegên-toe! Doar en zijn gieën dieven op de groenselmort, mijnen beste vriend! Es ze nie gevallen?

Nergens te vinden. De menschen er rond met het eerlijkste gezicht van de wereld. De politie kwam er dadelijk bij te pas; maar begint gij de heele markt af te tasten. Verloren moeite! De **saccoche** was gaan vliegen. En de praatjes gingen hunnen gang.

- Ge moet toch kallemoeië zijn, om i te loate bestelen.

- En heur sakoze te leggen, bluët en blan, woar da God en gieël de wirreld passeert.

- Allemansgerief! Joen oogen open en toe, en 't is voorut!

- Die windmadams! 't Es welbesteed!

- Ze moên moar ippassen, gelik wiender[23]; we moeten wiender oek ippassen en uze kluten[24] in us hand hoêden[25]!

Het handtaschje was weg, met den portemenee en het wondere mollepootje.

- Dat moet men tegenkomen, mompelde mevrouw spijtig.

De halve stad kwam er door in beroering, 't Stond zelfs in de gazet: Stoutmoedige diefstal... De dames Iks en Ipsilonne vernamen het; de gezusters Strijkijzer wisten het en sloegen verontwaardigd de handen over den kop.

- Dat deugnietsgoed! Dat deugnietsgoed!

En madamken Pieke Pander bevestigde, dat er veel geld in stak. Ze vertellen van vijfhonderd! En de politie zat er achter!

Maar 't voornaamste wist geen mensch.

- Ziet-de wel, dat een mollepootje geluk aanbrengt? zei de oude Knol.

- Ge kunt er nog om lachen! 'k Ben alles kwijt, mijn schoone saccoche, mijn pas, mijn sleutel, mijn portemenee.... en gij lacht!

- Geluk, zeg ik, aan den dief!

- Kom mij nog voor den dag met mollepootjes. Ge zult vliegen! En alles weer niet vertellen aan Riefken en aan Raafken; want we zouden op de tonge rijden.

De oude heer Knol is nooit te weten gekomen, hoeveel geld er eigenlijk in den beugel stak. Onopgelost raadsel. Mevrouw Knol kan zwijgen, als 't moet.

.....

(23) wij.
(24) kluiten, geld.
(25) houden.

Wanneer Toor aan het oud meneerken nieuws vroeg over het mollepootje, klonk het ontwijkend antwoord van den slimmerd:

- Mijn kleermaker, een ventje, dat allerhande boeken bezit ever planten en dieren, beweerde voor eenige dagen, dat de pootjes moeten komen van pasgeboren mollinnekens; anders berniek mee 't geluk!

- Van jonkskens gesproken, hoevele krijgt er ne mol?

- Een stuk of zes. Maar katten en wezels zitten er achter, dat het gas geeft!

Toor ademde op; hij dacht aan de gebeurlijke jonkskens van den andere.

- Wilt-de weten, hoe ze te verjagen?... Ge slaat 'n stok in den grond en telkens gij er voorbij gaat, geeft ge wat ferme kloppen er op. Het schijnt, dat ze die stoornis, die soort van aardbeving niet kunnen verdragen...

- Van eigen, met hulder fijn gehuër!

- En ze trekken er uit, zegt mijn kleermaker.

- Da hê 'k nog liever, dan hem duëd te doen, antwoordde Toor.

Onder het huiswaarts keeren dacht de oude heer Knol na over het bijgeloof van 't mollepootje. Hij glimlachte er over, maar liet toch zijn gedachtekens den lossen teugel. En dan draafden ze en buitelden hals over kop. 'n Mensch en kan niet weten, had zijn vrouw gezeid. Steekt er geen geheime kracht in die pootjes? Er zijn zooveel geheime krachten in de natuur. Een dierken zonder zichtbaren gids, dat in behoorlijke richting tunnels graaft, die niet instorten; een beestje, dat in het pikdonkere wroet en des te fijner allerhande geluiden opneemt, waartoe de menschen te grof gebouwd zijn; een schepselken geleid door een wonder instinct... zou dat geen onvatbare krachten kunnen uitstralen, die in een pootje samengevat zijn... en den bezitter van zoo een pootje in een beschermende, gelukaanbrengende atmosfeer hullen? Waarom niet?... Welk pootje is de drager van die radiumactiviteit?

- Oude Knol, zei hij tot zich zelven, zijn brilleken vastduwend, oude Knol, ge verkoopt onzin. Moest moeder de vrouw het weten, ze hield acht dagen lang het ‘zieleken’ met u.

Die pootjesgeschiedenis liet hem echter niet geheel los.

- Frantso zal het wel geweten hebben, welk pootje men

nemen moet. Maar ja wel, zoek maar den duts. Men zou wel verplicht zijn om op het kerkhof een wekkende fanfare te laten schetteren:

Mol, mol
Waar zit-de?
De mol zit in zijn hol!

En er uit komen zal hij heel zeker niet!

ALEXIS CALLANT.

Rubens en Helena

I.

Hij stond, de schoone man, zooals ten tuine stond
En kloeke beukeboom èn rechtgerezen eik,
Met, tusschen snor en baard, een glimlach op zijn mond,
En nobel was 't gebaar dat haar bood aan zijn rijk.
Dit was niet 't prachtpaleis, aan marmerzuilen rijk,
En spiegel-gaanderij die wel een doolhof bleek:
Het was, met huis en erf, gansch zijn persoonlijkheid
Nog hooger dan een vorst beroemd van streek tot streek.
Zijn leven was 't, zijn kunst die hij Helena bood
Met gul en rond gebaar, dat uitsprak ál het heil,
Opwellend uit zijn hart naar zijn groot oogenpaar
En treffend schoon' Heleen met snellen liefdepijl.
Maar zij, nog niet verzaad van wat haar oogen zagen:
- In gansch den hof geen plek of 't was één kleurendroom -
Ze bleef nog, blond' Heleen, de lieve namen noemen
Van dezen bloemengaard, die was een geurenstroom.
En waar haar Rubens zag, bloem midden van de bloemen,
Vol-schoon van leest en vorm, ten drempel zijner min,
Kwam er in zijn genie een dageraad opdoemen,
Waaruit Helena rees, naakt-heerlijke godin.

II.

Zij wist zich wel te zijn **de** uitverkoren schoone,
Die, voor de tweede maal, het leven zou bekronen
Met wat de Liefde baart aan nieuwen horizon
Voor wien 't bestaan beseft als 't opgaan van de zon.

Zij wist zich wel te zijn de versche Lente-bot,
Die, door de min gerijpt, gedijen 'dra zal tot
Een vrucht vol levensvreugd, waaraan hij al zijn gaven,
Tot aan zijn laatsten aâm, bestendiglijk kan laven.

En waar zij smalle hand in zijne handen legde,
En waar hun armenpaar zich, prangend, samenvlechtte,
Kwam 't blond' Helena voor te zijn het gouden vuur,
Dat stelploos voeden moet een stelploos scheppingsvuur.

III.

In Isabella's beeld had Rubens iets gelegd
Van wat het vrouwenschoon had tot zijn ziel gezegd;
Iets dat een voorgevoel hem was van wat zou komen
Zijn zomersch man-zijn toch met Lente overdroomen.
En thans Heleen hem bracht wat steeds hij had verwacht,
Ontdekt hij eerst geheel wat in zijn bruid toelacht:
Helena, jong en schoon en blond gelijk de zon,
Wordt voor zijn rijk palet de kleurenrijke bron,
Waaruit in glorie straalt en breed zich zal ontvouwen,
Zijn vrome schoonheidsdroom der schoonheid van de vrouwen.
Door haar stijgt het genie van dezen kunstenaar,
Met machtigen vleugelslag, gelijk een adelaar,
Naar d'allerhoogsten top, en staat zijn kunst verheven,
Zooals een bergenketen boven zijn grootsch leven.

1932.
AUGUST VAN BOECKXSEL.

Aan mijne ‘Herfstrozen’

‘'t Zijn maar banale versjes
in schaamle pooverheid’ -
heeft 't heir der recensenten
vol minachting gezeid...
‘Wat hebben we aan die klanken,
zoo vaak alreeds gehoord?
Gij zingt van liefde en trouwe;
't is stokoud op ons woord!
't Gevoel is uit de mode,
romantisch is die boel...
Schenk ons onvatbre beelden
en wees, als marmer, koel;
schenk ons het onbegrijpbre
vol cerebraliteit;
dan zullen we u vereeren
met echte piëteit!’

Ik laat die bende razen
en haal de schouders op:
hij drukke, wien het passe,
zoo'n lauwer op den kop...
Gaat dus, mijn arme versjes
van een eenvoudig man,

gaat, onverstoord, uw wegen
tot wie u voelen kan,
tot wie u kan genieten
in uwe simpelheid
en luistert naar uw wijsje,
den betweters ten spijt,
een lied van liefde en bloemen, -
van lijden en genot,
zoo oud reeds als het menschdom,
zoo oud reeds als het lot; -
weest hem een straal der zonne,
die geuren wekt en zang
en zoent hem - in het lijden -
de tranen van de wang...
En zoo gij slechts één ziele,
mijn versjes, roeren mocht
en troosten en verblijden,
al zingend, op uw tocht, -
dan nóg zou ik u danken,
mijn zielevreugd, mijn smart,
mijn arme, schaamle bloeikens,
gij, kindren van mijn hart!

A. DE GEEST.

Hollandsche Letteren

Van de tien werken die vóór me liggen, en waarvan de drie duizend bladzijden in enkele regels moeten besproken worden, zie ik er heel zeker acht die alle aandacht verdienen, en tevens wijzen op iets nieuws in de Hollandsche romankunst. Dat nieuwe, doorgaans hier gebracht door nieuwe of minder bekende namen, is niet altijd gaaf, maar één ding is zeker: het veld van den roman wordt er door verwijd, en de techniek is doorgaans verschillend van de vorige.

Onder die werken treft me vooral het jongste van Maurits Dekker, schrijver van 'Amsterdam' en, onder het pseudoniem Boris Robazki, van 'Waarom ik niet krankzinnig ben'. Met **Reflex** (Uitg. A. Blitz, Amsterdam) heeft hij een ongemeen schoon boek gepresteerd, wellicht het sterkste psychologische boek in de hedendaagsche Nederlandsche literatuur. Het leest niet gemakkelijk, er zijn geen uitwendige mooiheden en de stof is bijzonder ondankbaar: ingenieur Edgar Atkins heeft, als jurylid in de Vereenigde Staten, den moordenaar Albert Donner helpen veroordeelen tot electrocutie. Daarover heeft de mensch - de feilbare mensch - in hem stilaan berouw, en geleidelijk identificeert hij zich, onbewust, met Donner, zoodanig dat de laatste schok voor zijn zenuwen, het bijwonen van de terechtstelling, hem krankzinnig maakt. Dat onderwerp wordt behandeld, niet als novelle, maar als een nauwkeurig, men zou gaan zeggen, wetenschappelijk, onderzoek van 220 bladzijden, waar geen woord te veel is, en waardoor overal een zinderende menschelijkheid spreekt. Men denkt aan Poe voor het huiveringwekkende, aan Dostojewski voor de psychologie van het berouw, - en toch is dit werk persoonlijk, iets heelemaal nieuws, en heelemaal gaaf, af, van de eerste zakelijke bladzijde tot dien haast ondraaglijken climax van het einde. Ontspanningslectuur is het niet, en zooveel romannetjes hebben den smaak van het publiek bedorven, - maar Dekker zal niet te vergeefs spreken tot hen die achter het gedrukte papier den mensch zoeken met al zijn - tragische of blijde - schoonheid en zijn duizelige diepte. Laten wij hopen dat dit boek spoedig vertaald worde: de Nederlandsche literatuur werd er stellig door verrijkt en op het plan van de wereldliteratuur gebracht.

Een Hollandsche dame, M. van Dessel-Poot, die te Wemmeibij-Brussel verblijft, geeft een eigenaardig voorbeeld van literairen vooruitgang. Haar eerste werk **De Uittocht** (C.A.J. van Dishoeck, N.V., Bussum) heeft voor onderwerp de verovering van het platte land door de grootstad, - feitelijk de verovering van Wemmel door Brussel. Als onderwerp zelf dus, behalve het locale, is het niets nieuws. René Bazin in den roman, Verhaeren in de poëzie, hadden er, dunkt ons, reeds alles over gezeid, ook het epische er van aangegeven. Episch hier is vooral de tegenstand van den stoeren boer Verhoogen, de strijd en de nederlaag van dien rasechten man van den ouden stempel, tegenover de alles overwoekerende stad met haar modernen geest. Dat kunnen wij meeleven en zelfs soms bewonderen. Veel minder geslaagd zijn sommige bijfiguren en nevenmotieven; die geschiedenis van zoon Verhoogen en Netteken is nogal lam, en van Nettekens vader ware iets veel pakkender te maken. Schrijfster kan stellig iets voorstellen en heeft goede psychologische intuïties, maar wat het meest treft is haar moeizame techniek. De natuurbeschrijvingen doen hier altijd uitwendig aan, ze overwoekeren het werk, en elk hoofdstuk begint er erbarmelijk fataal mede: wij wenschen hier in dit verband niet te weten welk esthetisch genot de schrijfster heeft bij het beschouwen van boomen, velden, sneeuw, maar wel, indien noodig, die boomen enz. te zien in betrekking met het leven van de personages. Streuvels maakt van dat alles een haast pantheïstische eenheid. Mevrouw Van Dessel-Poot levert eerder poëtische schoolopstelletjes over de natuur, die zij bewonderde in Brabant, en waarover ze hier en daar toch mooie dingen zegt. Wat haar ook trof was het dialect, maar ook dat is doorgaans onbeholpen weergegeven. Het sappige van Buysse's personages loopt heelemaal verloren, we hebben hier enkel een onnauwkeurig aanteekenen door een vreemdelinge met folkloristische nieuwsgierigheid: ‘oarige’ (aardige) moet fungeeren voor ‘schoone’, ‘zich verboazen’ verbaast den Vlaamschen lezer, evenals ‘ier’ beide voor ‘heer’ en ‘hier’, alsof die twee woorden in het Brabantsch juist dezelfde uitspraak hadden; onnauwkeurig zijn bijna alle gevallen van veranderde eindklanken, vooral bij artikels: ‘'k goa 'ne zjat kaffee met aa pakken’ voor ‘'k goan 'n zjat kaffee me-j-aa pakken’ of ‘aa ier’ voor ‘aan ie-j-er’ (uw heer), - of ‘'nen arm maske’, ‘'nen park...’

Met ‘De Uittocht’ deed Mevrouw Van Dessel-Poot zich kennen als literair aangelegde, maar door de Vlaamsche dorpsliteratuur bedorvene, Hollandsche beginnelinge, die nog moest afleeren, Vlaamsche menschen te beschouwen als folkloristische curiositeiten of leuke beesten in een dierentuin. En dan kwam haar tweede boek, als een echte verrassing: zij heeft de boeren, die zij

als steedsche intellectueele nog niet doorgrond had, te Wemmel laten zitten bij hun boomen, hun sneeuw en de vreemde villa's der bouwmaatschappijen. En zij geeft een werk over het mondaine leven, een roman, stevig van bouw, zonder eenige bijgesleurde beschrijving, zonder eenig overtollig woord, met een bijzonder rake psychologie en een wonderbaar talent voor het weergeven van een atmosfeer. Deze roman, **Afgedwaalden** (C.A.J. van Dishoeck, N.V., Bussum), speelt aan de Belgische kust, te Brussel en te Biarritz, en geeft vooral het tragische leven weer van twee jonge menschen, Victor en Marie-Jeanne, die meer en meer verslaafd geraken aan spel en cocaïne. Een buitengewoon geslaagd boek, nog merkwaardiger wegens den haast verbluffenden vooruitgang sedert 'De Uittocht' en dat aan de schrijfster van meetaf een eervolle plaats doet toekennen onder de nieuwe romanschrijvers.

Om de Macht door Ralph Springer (N.V. Batteljee & Terpstra, Leiden) is een geweldig boek. Het uitzicht schrikt af, men denkt aan eindelooze volksromans wanneer men dit lijvig werk van 433 groot-octavo bladzijden opneemt. Maar van de eerste regels wordt men den rasechten schrijver gewaar, en het onderwerp is zoo boeiend, dat men dankbaar de vele uren voor de lectuur van den zwaren bundel geeft, en weet dat ze niet verloren gingen, wel echter dat ze onzen innerlijken rijkdom hebben vergroot. Een roman waarvan de handeling geplaatst wordt in Berlijn en hoofdzakelijk in Amsterdam, en waarvan de hoofdfiguur Bouwer, leider van het verbond van werkliedensyndicaten, zich van de sociaal-democratische partij afscheidt en, met de vakbonden en zijn machtigen invloed aldaar als hefboom, er op aanstuurt een regeering te vestigen voor de gansche natie, zonder onderscheid van klassen, maar gericht tegen partijpolitiek, zwendel, nepotisme, - een gezondmaking van het land dus. Dat eigenaardig verschijnsel van fascisme wordt echter doodgeboren, daar de leider, op het laatste, beslissende oogenblik, ten onder gaat, grootendeels ten gevolge van een armzalige liefdegeschiedenis. Aldus verhaald, komt dit boek echter hoegenaamd niet tot zijn volle recht: het is vooral niet zoo romantisch als dit résumeetje het zou kunnen doen denken. Wat dadelijk treft is een duidelijke indruk van echt leven: het schijnt of we dien uitstekend getypeerden Bouwer en al de menigvuldige personages van dit grootsche, men zou gaan zeggen epische, gewrocht vóór ons zien handelen en hooren spreken als welbekende, werkelijke wezens. Naast die stellig groote gave van dynamisme en psychologisch aanvoelen bewonderen wij den uitstekenden dialoog, en den fijnen humor vermengd met al die tragische gebeurtenissen. Deze humor is echter hier en daar wat geforceerd, en zelfs iemand die, zooals uw dienaar, niet bijster veel van politiekers moet houden, zal toch

moeilijk akkoord gaan met hun algemeene, onvoorwaardelijke veroordeeling door den auteur. Wat echter, niettegenstaande die tekortkomingen, en boven gene groote hoedanigheden, hoofdzakelijk te loven valt, is het welgeslaagd verplaatsen van den roman op een ruimer plan dan dit van het persoonlijk anecdotische.

Een ander boek over politiek, maar ditmaal werkelijk beleefd en zuiver autobiografisch, dus hoegenaamd geen roman, is **In Opstand** door Alexander Cohen (Uitg. Andries Blitz, Amsterdam). Het is een bijzonder interessante reeks herinneringen uit de eerste dertig levensjaren (tot 1893) van iemand die werkelijk hèt type van den opstandeling mag heeten, opstandeling tegen elken dwang: in het huis, op school, in het leger, in de gevangenis, en in alle uitzichten van het maatschappelijke leven; en aldus zich doet kennen als prachtigen verheerlijker van de onvoorwaardelijke vrijheid en als koppig-idealistischen belijder van een volmaakte toekomst. Misschien zou de liefhebber van etiketjes Alexander Cohen eerder als journalist dan als zuiver letterkundige beschouwen, maar dan zal hij toch moeten toegeven dat Cohen wellicht de knapste en interessantste journalist uit Holland is. Dat boek zit vol verbazende vitaliteit, er is daar niet het minste gebeurtenisje of 't is op een eenige, meesterlijke wijze verteld, geen persoon of zijn portret wordt gegeven met den scherpen, zekeren toets van den bedreven etser. Vooral het tweede gedeelte, waar socialistische en anarchistische middens in Holland, te Gent en te Parijs worden beschreven, en waar dus de persoonlijkheid (of het verschijnsel) Cohen, niet langer meer om zichzelf wordt weergegeven, maar in functie van die middens, is van de boeiendste lectuur welke men zich denken kan, en niets is prettiger dan Cohen te hooren vertellen, op zijn levendige wijze, van zulke verschillende menschen als Domela Nieuwenhuis, Briand, Anseele, Generaal Boulanger, Louise Michel... Met ongeduld verwacht de lezer een, noodzakelijk, vervolg op deze meesterlijke gedenkschriften.

Verandering van plaats en van motief is ook opvallend in **Asahel, de Geroepene**, door M.v.B. (Uitg. H.J. Paris, Amsterdam). De teringlijdende dochter van een protestantschen zendeling reist met haar vader door het voor de Christenen gevaarlijke Koerdistan, en verblijft dan bij de Nestorianen, onder wie een jonge man, Asahel, de geroepene is om de Koerden te bekeeren. Als bijmotieven komen de mislukte liefde van de heldin voor een weinig interessanten Kim, en de liefde van Asahel voor een bekoorlijk meisje Jedida. De karakterteekening is over het algemeen zeer goed, vooral van Moeder Lea, Jedida en den handelaar Ruel, en enkele bladzijden zijn werkelijk pakkend: de beschrijving van een sterrennacht, het terugvinden van Asahel, Asahel's toespraak

tot de Koerden. Maar daarentegen hindert de algemeene ondertoon van missieliteratuur. En soms is de onmacht van de schrijfster, iets naar werkelijkheid weer te geven, erbarmelijk. Wat een prachtig werk vol exotische kleur had dit kunnen worden! Maar het teringlijdstertje is er wat zwak voor, en evenmin als ze ons den gloed van godsdienstige extase kan weergeven, slaagt zij er in, ons te overtuigen met gezegden als: 'die gezichten -! die gebaren -! ik zou er een studie willen van maken...' of 'vader wou, dat hij goed teekenen kon...'

Uitheemsch is ook de roman **De Wijze Dwazen** door Bodil Borg (C.A.J. van Dishoeck, N.V., Bussum). Een jonge dame in Denemarken wordt stilaan verliefd op den reeds ouden professor Madsen, die haar op de colleges niet had bemerkt, en met haar weldra een geregelde briefwisseling heeft. Die liefde wordt wederzijdsch, na een lang speelsch plagen in de brieven van de jonge dame, maar zij mislukt door een misverstand. De ingetogen weemoed van het einde is wel het meest menschelijk doorvoelde van dit werk, dat te cerebraal aandoet, en waar de citaten zoo opeengestapeld zijn dat men gestadig wenscht, die lieden toch eens zelf te hooren spreken, en niet altijd door bemiddeling van Shakespeare, Lenau, Tolstoi en wel dertig andere groote Pieten, gewoonlijk geciteerd in den oorspronkelijken tekst. En, nota bene, de professor doet aan wijsbegeerte, niet aan literatuur. Wat zou hij op de citaten van de freule gereageerd hebben, moest hij aan literatuurgeschiedenis doen!

Met **Muziekmeester Adriaan** door Cor Bruijn (C.A.J. van Dishoeck, N.V., Bussum) zijn we in het secure Holland van den secuur-uitrafelenden realistischen roman terug. Wat een belang gehecht wordt aan de minste handelingen en woorden van een onbenullig en nogal snullig muzikantje is werkelijk verbluffend, en de grijze taal vol onverdraaglijke verkleinwoorden komt volkomen overeen met het onderwerp. Er ontbreken aan dit boek de groote gave van begrijpende liefde en de gloed waarmede die liefde zelfs het meest dagelijksche gebeuren herschept.

En toch, een dagelijkscher onderwerp dan Theo Thyssen's **Het Taaie Ongerief** (Uitg. Van Dishoeck, N.V.) ware moeilijk te vinden: al de menigvuldige kleine misères betreffende kleeren in een weinig begoed huisgezin. Daarover echter is een geboren schrijver aan het woord, en hij doet het met al den humor en de lichte ontroering die hem kenmerken; hij doet het bladzijde aan bladzijde in een dik boek, dat altijd meesleept, en men gevoelt, dat hij nog veel meer zou kunnen zeggen over dat onderwerp, met even veel leven en zonder eenige verveling. Bij Thyssen is dus niet veel nieuws te vinden, maar wat hij schrijft is in de gezonde en steeds frissche traditie van de 'Camera Obscura.'

Detective-romans zijn nog een uitzondering in de Hollandsche literatuur. Het genre is op zich zelf niet minderwaardig, alles hangt af van den schrijver en niemand zou er aan denken, smalend neer te kijken bv. op de ‘Father Brown’-reeks van Chesterton. J.C.W. Duncker, in **Op en Top een Hollander** (Hollandia Drukkerij, Baarn), geeft althans een interessante proef. Het werk heeft de onmisbare gave, dat het meesleept en den lezer verplicht, het ononderbroken voort te lezen tot het einde. En het onderwerp zelf: een Hollander die tijdens de vereeniging van België met Nederland verplicht wordt, te doen gelooven dat hij een Fransch spion is en aldus in epische botsing komt met Jasper Merx, Vlaamschen speurder in Nederlandschen dienst, dat onderwerp is prikkelend genoeg. Men kan begrijpen dat het Groot-Nederlandsch idee er in verwerkt wordt. Indien de lezers het allemaal maar niet te ernstig opnemen! 't Is anders wel ernstig bedoeld, de omslag van het boekje is van het zuiverste oranje.

Ten slotte wil ik verwijzen naar een buitengewoon geslaagde Nederlandsche vertaling, door N. Brunt, van Margaret Kennedy's **Het Zwarte Schaap van de Familie** (Hollandia Drukkerij, Baarn). Het is het bijzonder leuk en levendig vervolg op het groote sukses ‘De Trouwe Nimf’, en zeer aangename ontspanningslectuur.

FRANZ DE BACKER.

NOTA DER REDACTIE. - Dr. Franz De Backer bespreekt in ons tijdschrift uitsluitend ‘Hollandsche Letteren.’ De naamletters F.D. onderaan de rubriek ‘Vlaamsche Letteren’ in de vorige aflevering zijn die van den heer Frans Dirickx, die de volle verantwoordelijkheid van zijn besprekingen op zich neemt.

Het laatste Boek van D.H. Lawrence

Stellig is ‘L'Amant de Lady Chatterley’ van D.H. Lawrence in de vertaling van Roger-Cornaz (uitg. Nouv. Rev. Française, Parijs) het meest besproken boek van dit jaar. Het is misschien treurig voor enkelen en verheugend voor anderen, maar een feit is dat er om het boek een heele reeks besprekingen werden gehouden, die zoowel de moraal als de letterkunde aanbelangen.

A. zegt dat hij het met Wilde houdt, die schreef dat de kunst met de moraal geen uitstaans heeft en dat er geen immoreele werken zijn, maar slechts goed en slecht geschreven boeken.

B. beweert dat er steeds schrijvers zijn geweest, die er op uit waren de genoegens en de extases van de zinnelijke drift uit te zingen. Voor hen was schrijven bijna altijd een middel; hun eenig doel was het teweegbrengen bij het publiek van den zinnelijken prikkel. De kunst daarentegen kan daar geen vrede mee nemen, daar zij hoogere doeleinden nastreeft. Zij moet inderdaad een groot deel van haar charme uit het schoone en zinnelijke van de stof halen, maar hoofdzaak is voor haar de ziel in haar duizenden verscheidenheden en in haar strijd of in haar huwelijk met het lichaam. Deze ziel en deze strijd kunnen slechts door stoffelijke middelen aanschouwelijk worden voorgesteld. Het bovenzinnelijke moet door het zinnelijke worden uitgedrukt. Alleen in de gedwongen keuze van den vorm ligt reeds het innerlijke drama van den kunstenaar. En hij kan slechts een duidelijk beeld geven van de menschelijke ziel in haar overwinningen en in haar nederlagen, door de scherpe projekteering van de ziel op den achtergrond van het lichaam.

B. meent dat Lawrence nu de rollen heeft omgekeerd en het lichaam op het doek van de ziel heeft geprojekteerd: de strijd van het lichaam om de ziel op den achtergrond te duwen en om uiteindelijk haar plaats in te nemen. Lawrence's boek is geen pornografie, meent B., het is een moedig boek, maar van een moed, die slecht werd aangewend. Hij kan het boek niet misprijzen, omdat het het werk van een stervende was, de zwanenzang van Lawrence, een getuigenis om op het laatste van een menschenleven eens vrank en vrij, zij het gewoonlijk dan ook zeer bitter, om eens hard de waarheid te zeggen, de waarheid naar zijn overtuiging natuurlijk.

Het oordeel van C. is niet interessant. Hij zegt dat het een

crapuleus boek is, nadat hij sommige passages met een afkeurenswaardig genoegen verscheidene malen heeft gelezen. Iemand die de werken van markies de Sade, Pierre Louys, de Nerciat, Mirabeau e.a. heeft gelezen, heeft natuurlijk het recht als moralist op te treden.

D. lacht er om, dat 'Lady Chatterley' op den index staat. Hetzelfde lot waren vroeger 'Madame Bovary' en 'Les Fleurs du Mal' beschoren. Als men denkt dat voor volgende passage Flaubert voor de rechtbank moest verschijnen: 'Elle renversa son cou blanc, qui se gonflait d'un soupir, et défaillante, toute en pleurs, avec un long frémissement et se cachant la figure, elle s'abandonna...' Dan zijn we reeds heel wat gevorderd, meent D.

E. vindt dat de tijd van het zuivere realisme uit is en kan Lawrence genieten in zijn oogenblikken, dat hij een harmonie heeft bereikt tusschen het reëele en het ideëele, wanneer de extase en de daad uit mekaar niet kunnen geschakeld worden. Als Zola vindt Lawrence dat alles moet worden gezegd, het leelijke zoowel als het mooie. Zola zei dit als literair vakman. Lawrence wil dit doen als moralist, als strijder tegen de schijnheiligheid. Het verschil tusschen Zola en Lawrence is verder, dat de eene nog de dualiteit tusschen schoon en leelijk aanneemt en de andere het leelijke ontkent, van het oogenblik dat het deel uitmaakt van het wondere natuurkompleks. Zola is eenigszins nog een bourgeois, Lawrence is er heelemaal aan ontgroeid.

F. meent dat alles mag worden gezegd, maar dat de wijze waarop dit geschiedt van belang is. Met een aangenaam stroopsmaakje kunt ge iemand de bitterste pil te slikken geven. Men moet daarvoor een zekere diplomatie aan den dag leggen en dit kon de arme Lawrence niet. Hij vocht juist tegen die Janussen met het dubbele aangezicht.

G. daarentegen acht het noodzakelijk dat er dingen verzwegen worden om reden van hun intiem karakter. Anders maakt men ze banaal en weinig begeerlijk.

Waarop H. repliceert dat men nog nooit opgehouden heeft met eten, omdat er steeds over eten wordt gesproken.

I. houdt het met Romains, Gide, Freud e.a., die even veel zeiden als Lawrence, maar hun termen wisten uit te kiezen. Zij nemen het Lawrence niet kwalijk dat hij den moed had nieuwe en gedurfde ideeën te uiten, maar hadden gewenscht dat zijn moed voor de woorden niet zoo fanatiek ware geweest. Waarom kon Lawrence in zijn boek de wetenschappelijke termen niet boven de volkswoorden verkiezen? De minnaar van Lady Chatterley immers is, alhoewel jacht- en boschwachter, toch eenigszins intellektueel. Een man van beschaving, alhoewel niet een kultuurdrager. Zou het iets aan de stelling van Lawrence hebben

afgedaan? Maar ja, Lawrence heeft de zware vuisten van zijn verbittering op zijn Engelsch publiek geslagen. Dat hij zijn boek geschreven heeft om zich eens te mogen wreken op al wat hem in Engeland en in de gansche wereld wars zat, ligt er vingerdik op. Hij vergeet er voortdurend door dat hij romanschrijver is. Zijn psychologische roman is niet zuiver gehouden en neemt ieder oogenblik den vorm van sociale satire aan.

Lawrence heeft vergeten, dat kieschheid niet immer een vorm van schijnheiligheid, maar ook bij oprecht voelende en diepzinnige menschen een vorm van sensibiliteit verraadt.

We zijn nu eenmaal niet meer in den tijd, dat een kat een kat werd genoemd en 'Rollin... un fripon,' zegt J. En toch, als men denkt aan sommige woorden uit Reinaert de Vos, bij Breero, bij Rabelais, bij Shakespeare, bij Boccacio...

Die tijd kan terugkomen, oordeelt K., Lawrence luidt hem allicht in.

Persoonlijk had hij misschien de fijngevoeligheid verkozen, ware hij niet zoo op de Engelsche schijn-fashion verbeten geweest. Hij gebruikt die rauwe woorden als steenen, bestemd om in dien poel te worden geslingerd. Hij, die in dien roman slechts een stoute behandeling van het sexueele probleem ziet, reikt niet ver. Lawrence acht onze huidige beschaving bedreigd door machinisme. Als redding wijst hij naar de natuur en naar het gezonde uitleven van onze levenskrachten. Hij legt juist den nadruk op de sexueele drift, omdat die naar zijn meening of wel door wellustelingen wordt verknoeid, of wel door koude naturen als onbelangrijk wordt geacht. In zijn boek ligt eenigszins een waarschuwing om niet onbezonnen het leven te deelen met een vrouw, die het sexueele in haar man niet begrijpt en hetzelfde geldende voor de vrouw ten opzichte van den man.

Zijn bekommeringen als moralist, hoe verkeerd ze ook mogen zijn, hebben hem er voor behoed pornograaf te worden.

Daarom was mij het oordeel zoo lief van François Mauriac, den katholieken Franschen romancier, die Lawrence verdedigt tegen diegenen die hem voor pornograaf voor de vierschaar dagen, en die voor Lawrence het verschrikkelijk rekwisitorium uitspreekt: Wat zal er van uw Lady Chatterley geworden in haar ouderdom? Wat blijft er dan van haar levensdronkenschap over? Wat zou Lawrence schrijven in 'La Vieillesse de Lady Chatterley'? Leegte, de Godsangst van Pascal misschien of de daad van Werther?

Mais il faut que jeunesse se passe... zegt L., die gelooft dat lady Chatterley in haar oude dagen een goede, oude mama zou zijn, die met van schaamte gekleurden weemoed aan haar jeugdtijd zou denken. De geweldigste passies worden het vlugst gekalmeerd.

Miss Constance Reid, die een aardje naar haar vaartje heeft, een Schotsche zinnelijke natuur, trouwt met sir Clifford Chatterley, die uit den oorlog komt, half verlamd. Voor de zinnelijke natuur van deze vrouw, die aanvankelijk met buitengewone toewijding haar man verpleegt, wordt het stilaan een marteling. Dit verergert nog doordat sir Clifford haar feitelijk tot het vergrijp aanmoedigt, door haar voor te stellen, daar hij bij haar geen kind kan verwekken, dat zij met een anderen man de geslachtsdaad zou plegen. Sir Clifford bestuurt een mijnonderneming in de Midlands en schrijft cerebraal opgestelde verhalen.

Een eerste verraad pleegt zij tegenover haar man door haar omgang met den Ierschen dramaturg Michaëlis, die genialer als schrijver is dan Clifford, maar die haar als man ten slotte ook niet bevredigt, wegens zijn mannelijk erotisch egoïsme.

Tot Mellors opdaagt, de boschwachter. Tot daar blijft de roman zuiver psychologisch en houdt Lawrence zijn werk van ideëele beslommeringen vrij. Als eenmaal de minnaar op het voorplan treedt, worden er door den schrijver onophoudelijk vragen gesteld, wordt zijn werk een wemeling van beschrijvingen, van ragfijne zielsontledingen, van monumentale uitbeelding van zielestrijd en levensgang, van theoretisch gediscussieer zonder einde. Dan gaat Lawrence alle richtingen uit, die van zijn roman geen roman meer maken. Hij zet zijn thema daarna te uitsluitend romantisch-imaginatief voort, wat betreft de verhoudingen lady Chatterley-Mellors, en te uitsluitend satirisch, wat betreft de karakterschildering van sir Clifford.

Hij ziet in sir Clifford niet meer den armen verminkte, die weet dat hij zijn vrouw niet gelukkig kan maken. Clifford Chatterley is nog slechts de koele Engelschman, die stelselmatig zal moeten worden aangevallen en bespottelijk gemaakt. Geen greintje mensch-zijn gunt Lawrence nog aan den mijnbestuurder.

Lady Chatterley wordt van dit oogenblik af de bacchante, die haar man volslagen vergeet en alleen nog leeft voor de bekoring van den sexueelen omgang. Clifford Chatterley wordt de personifikatie van het koele verstand, zijn vrouw de verpersoonlijking van het bloedwarme vrouwdier. Het zielkundige drama is om zoo te zeggen uit. Alleen het drama van de sexualiteit blijft nog bestaan. De eenige ziel is mrs Bolton, de verpleegster van sir Chatterley. Alleen nog de satire op den man en de lofzang op de vrouw. Zij ziet in haar man de moderne leugen, de gemekaniseerde wereld en de mijn, en in den boschwachter den grond dien hij bewaakt en de heerlijkheid van de natuurdriften. Zij wordt de spreekbuis van den auteur. Gansch het drama ligt in volgend kort gesprek tusschen beide antipoden.

Zij zegt: ‘De mensch heeft het heelal vertroebeld;’ waarop

hij antwoordt dat de mensch ‘zijn eigen nest heeft vergiftigd.’

Lady Chatterley - en daarin is ze literair-kritisch als de schrijver - haat de woorden en daarom bemint ze den zwijgzamen Mellors. Hij is een krachtmensch, een man van de daad, die kort van zeggen is. ‘Elle s'irritait contre cette manie de tout mettre en mots.’ Ondanks dat zal zij in de oogenblikken van hoogste genot met haar minnaar woorden spreken en van hem verlangen dat hij zijn gevoelens haar met woorden zal duidelijk maken. Maar hij: ‘il parlait à contre-coeur, regrettant d'avoir commencé.’ Lady Chatterley is hier te zeer de lievelinge van den schrijver. De ideeën, die hem dierbaar zijn over literatuur, moraal, schrijvers, kunst en godsdienst deelt zij ons mede. Zij zegt - en feitelijk is het de schrijver - dat de woorden een noodlottigen invloed hebben, omdat zij zich steeds tusschen de menschen en het leven stellen. Maar zooals de schrijver wel de woorden kan verdoemen maar ze toch voortdurend moet gebruiken, zoo kan Lady Chatterley zich evenmin onthouden er het slachtoffer van te zijn. Zij tracht thans uit te leggen hoe het kwam dat zij ooit tot Chatterley is kunnen naderen en zij komt tot de ontstellende vaststelling dat zij toen haar ware natuur niet kende of wellicht niet wou kennen. Hij stond op geestelijk gebied hooger dan zij en uit een zeker gevoel van ontzag en bewondering meende zij dat liefde was geboren. Aan het sexueele had zij niet gedacht.

Dit alles weet Lawrence prachtig uit te leggen zoolang het lady Chatterley betreft, maar van zoodra hij zich moet buigen over het leven van haar man, dan ontkent hij bij dezen man een leven en gebruikt hij de satire, al zegt hij dat de satire ‘een vorm is van de menschelijke sympathie voor dat ding dat strijdt en lijdt, de menschelijke ziel.’

Zijn satire op sir Clifford is evenwel zonder genade, terwijl hij voor lady Chatterley de satire onbenut laat. Hij heeft ook geen eerbied voor het publiek: ‘Het publiek geniet slechts van datgene, dat haar ondeugden streelt.’

Zoo is het oordeel en de verachting van alle schrijvers, die een ontstellend boek uitgeven, omdat zij weten dat hun tijdgenooten het hun niet kunnen vergeven de zweep op hun ruggen te hebben gestriemd. Zie Multatuli, Swift, Cervantes.

Velen zullen niet te spreken zijn over de figuur van den boschwachter. Wat een sentimenteele drommel! Hij heeft aanvankelijk gestreden om niet onder de bekoring van de lady te komen en den dag dat zij te zamen de kippen en de kuikentjes - het kontakt met de uitsluitend animale natuur - bewonderen, wordt het gevoel hem te machtig en stort hij een traan. Dit is zijn val, als men het zoo noemen mag.

Lady Chatterley heeft wat van Strindberg's freule Julie, maar

mist volkomen haar demonische natuur en haar scherp-koel verstand. Freule Julie is een vurige duivelin. De Engelsche lady daarentegen is bij slot van rekening, afgezien van haar verwoestend sexueel gevoel, een doodgewone vrouw, in wier innerlijk drama de geest niet meespeelt, die tevreden is van het oogenblik dat zij als vrouwdier wordt bemind. Van haar gaan geen hoogere aspiraties uit en men kan ze niet in staat achten voor groot-menschelijke doeleinden iets te offeren. Tenzij Lawrence er ons had kunnen van overtuigen, in een volgenden roman, waarin hij na den vloed van haar sexueele passie de ebbe zou beschrijven.

Zij staat in de wereldliteratuur tusschen freule Julie, die haar driften koel beheerscht en er toch aan toegeeft, en tusschen de Russische heldin Wirineja, van Lydia Sejfoelina, die haar oerkrachtige natuur voelt begeven voor grootere opofferingen, o.a. voor het kind. In Lady Chatterley spreekt echter het zinnelijke egoïsme van een beschaving, die stilaan verzwakt. Zelfs de goede mistress Bolton is een monster van bovengenoemd egoïsme, wanneer zij beweert: ‘Wat blijft er van onze kinderen; zij verlaten ons. Maar een man...’ Hier slaat Lawrence totaal den bal mis en gooit hij als propagandist, voor een onvoorwaardelijk aan de wetten van de natuur gehoorzamend leven, zijn eigen ruiten in. De natuur wil dat in de vrouw de moeder primeert en niet de hetaere. De psychologen en biologen van alle strekkingen zijn het daarover roerend eens.

Lawrence beschrijft de evolutie in de vleeschelijke passie van de lady met naoorlogsche sensibiliteit. Hij is feitelijk, zonder het uitgesproken te hebben, een aanhanger van de theorie van de Adamische sensatie, die bij ons door Karel Van de Woestijne voor den oorlog werd gehuldigd en die door Urb. Van de Voorde na den oorlog, vooral onder Germaanschen invloed, het kosmische Al-beleven werd genoemd; de eene louter Grieksch, de andere Germaansch; de eene renaissancistisch, de andere romantisch. Dit kan men goed nagaan in zinnen, die legio zijn in dit boek, als: zij genoot ‘jusqu'au centre Ie plus profond de la féminité, **jusqu'au sommeil de la création.**’

De Grieksche sensualiteit die, na tijdens de renaissance een geweldigen wederopbloei te hebben gekend onder invloed van een hernieuwde belangstelling voor de Middeleeuwen, daarna door de romantiek werd verwaarloosd ten voordeele van een Joodsch-Christen kultuur, kwam met het realisme en met het positivisme weer stilaan in de poëzie op den voorgrond, om met het prerafaëlitisme en de symboliek weer hoogtij te vieren. In de Engelsche literatuur is deze strekking goed waar te nemen: Swinburne, Wilde, Brooke, Huxley, Joyce, Gosse, Moore en Lawrence zelf.

In zooverre is dit hier een boek van beteekenis voor de

neo-Hellenistische richting in de Engelsche literatuur, dat het van overwegend belang zijnde laatste gedeelte niets anders dan een prachtig geborsteld fresko is van de zinnelijke liefde van Lady Chatterley voor haar boschwachter, meer lyrisch beschrijvend dan psychologisch analyseerend. Sommige scenes lijken, in dit licht gezien, niet meer zoo kinderlijk, dan wanneer men ze van psychologische zijde zou gaan bekijken. Zoo verklaard, vergrooten zij het idyllische karakter van deze fresko, van dit 'heidensche' feest.

En toch is dit een vreeselijk treurig boek, wellicht juist, omdat Lawrence deze 'heidensche' idylle als een roman met moralistische strekking wil laten doorgaan, lady Chatterley en haar minnaar als modellen voor de moderne menschheid gaat stellen, onder de spreuk: 'Leer zoo te leven.' Daar bedanken wij voor. Zelfs zij die de liefde van deze 'heidensche' praal opnieuw willen omringd zien, zullen nu toch niet kunnen ontkennen, dat de Joodsch-Christen geloofsfaktoren nieuwe elementen in de liefde hebben gebracht, die haar charme en haar beteekenis verrijkt en verdiept hebben. Maar Lawrence houdt heelemaal geen rekening met onze beschaving en met twintig eeuwen kultuur. Hij is er zelfs geweldig tegen gekant, aangezien hij dit Joodsch-Christene o.a. aanvalt, bij het bepalen van wat voor vele menschen het geweten is: 'la conscience n'est, le plus souvent, que la peur de la société ou la peur de soi-même.' Deze vrees voor wat 'onzuiver' is, in de eerste plaats het sexueele, kende de Oudheid niet en kennen de niet-christelijke volken evenmin. Zij is van Joodschen oorsprong en werd door het Christendom overgenomen. Men kent nu nog de Joodsche afkeer voor wat niet 'koosjer' (ritueel zuiver) is.

Wat Lawrence kan worden verweten is dat hij uitzonderingsfiguren neemt om een stelling te bewijzen die de maat van de gemeenheid vergt en die hij aan normale menschen zou moeten toetsen.

In tegenstelling met den suffisanten Engelschman Chatterley, dien Lawrence als maatschappelijk type verfoeit, voelt Mellors 'l'insuffisance de sa nature' en het is zijn zinnelijke passie voor lady Chatterley, die hem uit zijn stugge eenzaamheid haalt.

Betreffende Lawrence's sensibiliteit zou een parallellisme kunnen worden gezocht in het werk van alle moderne dichters. Twee voorbeelden slechts bij Vlamingen: 'Les oiseaux du désir étaient endormis dans le vaste réseau de son corps' is een vergelijking, die Wies Moens ook heeft gebruikt, en 'Il avait dix ans de plus qu'elle; et il avait mille ans de plus en expérience' is een zin die aan Van de Voorde's stijltechniek verwant is.

Lawrence plaatst zijn verhaal in de Midlands, waar nevens en rondom de naar industrie stinkende mijn de heerlijke bosschen liggen, die het gebied van Mellors zijn. Deze natuursymboliek is

goed volgehouden, alhoewel we dit niet als een hoofdverdienste van het boek moeten beschouwen.

Naarmate het drama vordert in het bewustzijn van de personen, ziet men ook de verandering in het landschap. Door Mellors na te loopen ontvlucht lady Chatterley niet alleen haar man, maar verwijdert zij zich ook van het geïndustrialiseerd Tavershall. Haar opstand tegen haar omgeving is dus niet alleen uit fyzischen afkeer voor haar man, maar ook uit socialen haat tegen een maatschappij, die tracht den mensch zijn natuurlijke vermogens te ontnemen en er meer mekanische voor in de plaats te stellen. Dit boek is voortdurend een verheerlijking van den opstand tegen de min of meer verstarde vormen van onze huidige samenleving.

Die haat tegen de beschaving gaat zoo ver dat schrijver in zijn boek een kindergroep hekelt, die in school leert zingen. Dit zingen stuit hem zoo tegen de borst, dat hij woedend het bijna uitroept: ‘Les sauvages du moins ont des rythmes subtils et les animaux, quand ils hurlent, ont une raison pour hurler.’ Na aldus zijn afkeer te hebben uitgesproken voor een zeker zinledig onderwijs, dat inderdaad de menschen meer achteruit dan vooruit helpt, een onderwijs dat de kinderen soms volpropt met denkbeelden die de oorzaak zijn van oorlogen en van rassenhaat, valt hij het Engelsche volk aan: ‘Que pouvait-il bien advenir d'un tel peuple qui avait certainement perdu toute vivante faculté d'intuition et ne gardait que de curieux hurlements mécaniques et une sinistre énergie!’ Hier hooren we een Lawrence, die naar Mexico is geweest en die in menige bladzijde van zijn oeuvre er op gewezen heeft dat, hebben de Europeesche volken een hoogen trap van beschaving bereikt, zij er hun vitale krachten eenigszins bij hebben ingeschoten en enkele zg. wilde volken ons op dat gebied niets moeten benijden. Hij houdt dus van negerjazz, maar is tegen Engelsche negerjazz.

Maar daarna vergeet hij weer dat hij niet goed deed zijn aanklacht tot Engeland te beperken, en ziet hij dat het kwaad van algemeenen aard is. Hij zegt dan: ‘Ah, Dieu, qu'est-ce que l'homme a fait à l'homme?’ woorden die hij in den mond legt van lady Chatterley.

In tientallen kleine bijzonderheden zal hij sir Clifford om zijn Engelsche mentaliteit trachten hatelijk te maken. De satiricus komt telkens achter den hoek kijken, niet altijd zeer malsch; bv. wanneer Clifford tot zijn vrouw zegt: ‘Que peut-il y avoir de plus délicieux qu'un printemps anglais’, dan reageert zij in haar gedachten met het gepeins: ‘En entendant ces mots il sembla à Constance que même le printemps fleurissait par acte du Parlement.’

Lawrence klaagt den arbeid aan, die de ledematen van de menschen, ja hun gansche lichaam misvormt en geeft ons daar in

enkele paragrafen een heerlijke brok over, maar zijn absolute kritiek tegen het machinisme is belachelijk. Naar primitieve toestanden zou misschien, volgens hem, moeten teruggekeerd worden? Wat moois! Het machinisme is weldadig, maar natuurlijk op voorwaarde dat het geen wapen is van den eenen mensch tegen den anderen, zoolang de mensch de machine blijft beheerschen.

Zijn gal spuwt hij verder uit om gebreken van de Engelschen aan de kaak te stellen: ‘ces ennuyeux Anglais, si insupportables hors de chez eux;’ over de Parijsche vrouwen meent hij: ‘elles avaient eet avantage (d'avoir quelques notions des réalités sensuelles) sur leurs sceurs anglaises, si sottes.’

Diep weet hij met een enkelen zin de lusteloosheid van het naoorlogsche geslacht te schetsen: ‘s'amuser, c'était une forme moderne du mal de coeur.’

En dan de meest treffende aanklacht, die wel de kapitale zin uit het boek mag worden genoemd, waarop Lawrence zijn kritiek heeft gebouwd, vat kernachtig de groote kwaal van een door willekeurig machinisme onevenwichtig geworden tijd samen: ‘Ils ne peuvent pas vivre! Ils ne font que frustrer la vie.’

Spreekt de houding van den vader van lady Chatterley geen boekdeelen over een schijnheiligheid die helaas in alle standen van onze samenleving woekert? ‘Il ne blâmait pas la liaison: il blâmait le scandale.’

De passie van den boschwachter en zijn geliefde wordt op het einde van het boek, dat ontsierd wordt door al die intrigues van verdacht allooi om de scheiding te bekomen tusschen Clifford eenerzijds en Bertha Coutts, de vrouw van Mellors, anderzijds, wat meer menschelijk. Een zekere zielsbewogenheid spreekt er uit. In den brief, dien Mellors aan zijn lady schrijft, vindt men zelfs den toon terug van menschen, die nog in de kalverliefdeperiode verkeeren. Mellors heeft medelijden met don Juan. Wij hebben medelijden met hem, want moest Lawrence een vervolg op dezen roman hebben kunnen schrijven, wij zouden eens zien wat een brave pantoffelheld Mellors zou worden. De brand van de passie zou na enkele jaren huwelijk wel niet zoo hoog meer oplaaien en meer dan waarschijnlijk zou de ex-lady Chatterley, dan moeder geworden, mrs. Bolton ongelijk geven, die haar eens op een romantischen avond zeide dat de vrouw meer vrouw dan moeder is.

Waarop men zou zien dat deze beide schepsels zich vergisten, wanneer zij meenden geweldig revolutionair te zijn. Er zijn altijd menschen geweest die het leven wisten te leven en er zijn er altijd geweest, die er geen weg mee wisten, of die het willekeurig verknoeiden.

JAN SCHEPENS.

Kinderboeken

Vooraf enkele Noordnederlandsche uitgaven...

Van Willy Schermelé verscheen een zware, extra mooie bundel, **Het groote negerboek** (Van Holkema en Warendorf, Amsterdam); het behoort tot het goede ontspannings-allerlei, zooals Van Ankum er samenstelde, maar richt zich tot de jongeren van 8 tot 10 jaar en is voor hen een overvloedig geïllustreerde en geestige verscheidenheid aan sprookjes, grapjes, fabels, raadsels en zoo meer. De prachtige oranje band en de heele stoffelijke uitvoering zijn op zichzelf een lokaas.

Van het Russisch prentenboek **Ysco. - Circus** ontvingen we de uitgave van 'Servire', Den Haag. We hebben het vroeger reeds zeer origineel en mooi gevonden, - meer om de illustraties dan om den tekst, - toen het, bij 'De Wilde Roos', in speciale uitgave voor Vlaanderen verscheen; we blijven bij ons oordeel.

In de reeks 'Voor allen wat' (Noordhoff, Groningen) verschenen weer vier nieuwe verhalen, elk als aparte leesboekjes bedoeld: **Een angstig avontuur** en **Op een boerenerf**, beide door Paul van Ipenburg, voor het tweede leerjaar, **Moeder Nelleke**, door Daan Deken, en **Van Dikkie, Daan en Dorus**, door H. Mast, voor het derde leerjaar geschreven. Wie er aan denkt, behoorlijke klassebibliotheekjes in te richten, mag er die vier boekjes, - en de overige zestien uit dezelfde reeks, - alvast een goed plaatsje gunnen. De auteurs zijn knappe vertellers voor kinderen en ze kregen heerlijke illustrators mee!

Van Nelly Volker van Waverveen lazen we **'s Avonds als we slapen gaan** (Brusse, Rotterdam), eigenlijk een licht en soms prettig gerijmd boekje, met plezierige prentjes,... tegen tandenbederf; we kunnen 't best lijden en denken, dat onze 8-10 jarigen het ook wel doen zullen.

De firma 'Servire', Den Haag, blijkt geluk te beleven met den Indischen schrijver Mukerji. Want na diens 'Kari de Olifant', 'Dwars door het oerwoud' en 'Menschen en dieren van het oerwoud' brengt ze ons nu weer **Schitterveer**, dat de Oostersch eigenaardige geschiedenis van een duif vertelt, met daaromheen het grootsche vogelleven in den Himalaya. De inhoud is boeiend voor 12-jarigen en ouderen en de houtsnee-illustratie, door Boris

Artzybasheff, eenvoudig schitterend. ‘De Wilde Roos’, te Brussel, bezorgt de uitgave voor Vlaamsch-België.

Van dezelfde firma bereikte ons **Om het Kampvuur**, door J.M. Selleger-Elout. Het boek heeft een donkeren, suggestieven omslag en vooral vijf bizonder diepzinnige sprookjes, bij het kampvuur verteld en gesteld in een taaltje, dat zeer artistiek aandoet. Ouderen dan 14 jaar zullen het denkelijk begrijpen en genieten, maar dan vooral wanneer het voorgelezen en even toegelicht wordt. Die auteur mag nóg sprookjes verzinnen, wanneer ze er aan denken wil, dat eenvoud en ongekunsteldheid in den vorm nog altijd een hoofdverdienste van Andersen blijft!

Van de openbarend fotografeerende Hedda Walther verscheen, met inleiding door Jan Feith, **Mijn hondenboek** (H.P. Leopold, Den Haag). Neen, de tekst vóóraan is niet speciaal voor kinderen geknipt; hij is, voor volwassenen, een rake kenschetsing van Hedda Walther's kunst, uit de foto van een dier en vooral van zijn blik zijn heele ‘ziel’ te doen spreken. Maar toch zagen we de 48 groote foto's, die het boek, - een echt album, - vullen, bizonder graag in kinderhanden. Want kind en hond, ze zien, ze voelen, ze begrijpen elkaar zooals maar weinig andere wezens dat ondereen kunnen. O, jawel, daar staat dan weer telkens een kort onderschrift bij... voor de grooten, de fijnproevers van kunst; laten die het dan ook maar genieten, terwijl ze samen met hun kinders te bladeren en te kijken zitten...

En nu een aantal werken van ten onzent!...

Apart, omdat we ze een bizondere verschijning vonden, bespraken we drie boeken van Anton Van de Velde: **Dokter Slim en de mikroben, Radeske** en **Prins Olik en Sire Bietekwiet.** Die auteur, de buitenstanders van deze rubriek wel bekend, is een vat van verbeelding en humor... en deed maar goed, er eens het jonge volkje zijn part van te gunnen. Wel komt hij wat ongebreideld voor, met een neiging, de kinderen ‘des Guten zuviel’ te gunnen; maar reeds nu moet hij de 12 tot 14 jarigen (en ouderen) een openbaring zijn, en onszelf bezorgde hij de vreugdige vaststelling, dat hij niet enkel géést, maar vooral ook een eigen, literaire táál bezit.

Van de firma Opdebeek, te Antwerpen, ontvingen we allerhande: een paar herdrukken en enkele nieuwe uitgaven.

Een herdruk is **Heidevertellingen**, door Juul Grietens; 't zijn dertien vertellingen, waarvan vooral de twaalfde kristelijk getint blijkt. Grietens vertelt gezellig, zooals velen in Vlaanderen dat kunnen; zijn boek was een nieuwe uitgave waard. Een andere herdruk is **Op Wolksken**, door Dina Demers; de inhoud is wat weekerig, wat braaf, de taal, - hoe korrekt ook, - wat onpersoonlijk,... maar aan goede, specifieke meisjesboeken zijn we

schamel bedeeld en daarom is deze nieuwe druk (de derde!) ons welkom. Beide boeken kregen van Nelly Degouy een origineelen, levendigen omslag en het tweede ook enkele zwarte teekeningen mee.

Onder de nieuwe uitgaven vermelden we **Wim** en **Wim en zijn makkers**, beide door Emiel Fredrix en beide het werk van een beginneling, die niet erg persoonlijk doet, en **Dappere schooljeugd** en **Van nul tot zes**, beide door Lode Conté, die een knapperd wordt zoodra hij zijn schooljeugd en schooljeugdstijl loslaat, om alleen maar, - en hoe guitig soms, - zijn dreumes ‘van nul tot zes jaar’ gade te slaan.

Met eere vernoemen we ook **De kabouters van Kraaiensteen, 't Kapelletje van Zevenbergen** en **Vroolijk Fransje,** alle door Paul Kiroul, die een geboren verteller is en met het eerste een sprookje, met het tweede een legende en met het derde een verhaal uit het schoolleven geeft; het laatste is onpersoonlijk, de beide andere zijn best. Alleen zouden we aan Kiroul vragen: schrijf er nu eens een minder, maar geef ons dan de verhalen, - de spróókjes vooral, - waarop Vlaanderen trotsch kan zijn... en blijven, voor vele jaren nog! - Eindelijk vermelden we **Joki, de tijgerkat,** door Beppy Plantenga; we vinden het, voor 12-14 jarigen, een bizonder origineele en boeiende vertelling.

Van Michel Thiery verscheen **De geschiedenis van een koraaleiland** (Ad. Hoste, Gent). De auteur noemt het een ‘proeve van natuurwetenschappelijk sprookje’; laten we 't liever een ‘vertelling’ heeten, zelfs een vertelling ‘voor schoolgebruik’, en dan erkennen, dat daar voor de jeugd van 12 tot 14 jaar op aangename wijze heel wat uit te leeren valt. Thiery is, trouwens, vóór alles een wetenschapsmensch. We zijn hem dankbaar, dat hij zoo goed de kunst van vulgariseeren verstaat en er zoo'n mooie, welsprekende foto's bij te pas brengt.

Ten slotte vermelden we **Zonneboekjes I-II**, (Krijn, Brussel) een kleine verzameling gedichten voor den derden en den vierden graad; H. Opdebeeck zorgde er voor en deed over het algemeen een behoorlijke, maar al te beperkte keuze. Naast het reeds bestaande brengt dit werkje niets nieuws aan, en dat is jammer.

H. VAN TICHELEN.

Der grosse Herder

Wij hebben reden ons te verbazen over den vloed van lexica die op de markt komen. Zoowel op eigen gebied als over alle grenzen heerscht er een aktiviteit die noodzakelijk op een intense belangstelling van het groote publiek wijst. Hoe een lexicon, oppervlakkig beschouwd, ook voor ‘iedereen’ moge zijn, bij nader bedenken blijkt het dra slechts voor beperkte kringen in aanmerking te komen. Een vakman op om het even welk gebied kan inderdaad slechts voor algemeenheden een encyclopedie ter hand nemen, terwijl hij voor het overige op monografieën of meer omvattende studies is aangewezen; de man uit het mindere volk is te weinig ontwikkeld om zich zelfs door het best opgevatte type heen te werken. Een lexicon blijft dus het boek bij uitstek van deze semi-intellektueelen die de zucht naar weten en kennen in zich stuwend voelen, en het moet ons verwonderen hoe, bij deze vooropzetting, een zoo sterke afname mogelijk is van een toch steeds dure uitgave, al mag het dan weer niet uit het oog verloren worden dat men elke encyclopedie met maandelijksche afbetalingen kan koopen, terwijl het tijdsbestek van de verschijning door den band een vijf jaar bedraagt.

Wij hebben, om bij het hoofdzakelijke te blijven, op Nederlandsch gebied alvast drie titels te noemen. De zoo vlug populair geworden ‘Oosthoek's geïllustreerde Encyclopaedie’ waarvan de derde druk nu is ingezet: twaalf deelen elk van 880 blz. in lederen rug tegen 181.25 fr. Dat hier aan den staf speciale geleerden werden toegevoegd die voldoende de aandacht op Vlaanderen moeten gevestigd houden, kan bij den huidigen stand van zaken slechts vanzelfsprekend zijn. Dit laatste treedt nog veel sterker naar voren bij den nieuwen, vijfden druk van ‘Winkler Prins groote Encyclopaedie’. Vroeger werd in dit blad aangetoond dat Winkler Prins slechts een Nederlandsche bewerking is van den Duitschen Herder (Prof. Dr. Foncke). De nieuwe uitgave blijkt met dit verwijt te willen opruimen: zij beschikt over een alleszins indrukwekkende lijst van medewerkers, waaronder het Zuidnederlandsche element zeer in het oog springt. Winkler Prins zal 16 deelen, elk 850 blz. in lederen rug, leveren tegen 195 fr. Het katholieke standpunt is in geen van deze twee uitgaven verwaarloosd: Oosthoek heeft een toegevoegden katholieken toezichtsraad,

- bij Winkler Prins staat P.J. Verschueren S.J. naast Vermeylen. Dit blijkt echter de bewerking nog niet nutteloos te maken van ‘De katholieke Encyclopaedie’, die ook dit jaar haar hoofd wil boven steken: vier en twintig deelen tegen 138 fr. (linnen) of 153 fr. (leder) ieder, een werk dat in elk geval als materieele uitvoering schitterend zal zijn.

Wij kunnen onze opsomming niet voortzetten. Het gaat er hier immers om, de aandacht te vestigen op de nieuwe (de vierde) uitgave van ‘Der grosse Herder’, die in twaalf deelen plus een afzonderlijken atlas klaar zal zijn en die nu reeds het derde deel achter den rug heeft (per deel van circa 850 blz., 34.50 M. of 38 M.).

Het was in 1853 dat ‘Herder's Konversationslexicon’ voor het eerst verscheen, in 1875 opgevolgd door een tweede, in 1910 door een derde uitgave. Er blijkt echter nauwelijks iets meer dan de gemeenschappelijke naam tusschen deze en de uitgave van 1932 te bestaan. Niet alleen is men van 95.000 op 180.000 artikels gekomen, waarbij dan nog 20.000 klichees te voegen zijn, maar het geheel is een nieuwe opvatting en uitvoering. Wij wenschen hier niet alles aan te halen wat over de meeste lexica kan gezegd worden. Stippen wij alleen, naast de stoffelijk-technisch prachtige uitvoering, datgene aan wat min of meer speciaal tot den grooten Herder behoort. Wij zouden verwarring stichten indien wij er niet vooraf den nadruk op legden dat Herder door en door katholiek is en als de encyclopedie voor Duitsche katholieken wordt gelanceerd. Deze ‘einheitliche Weltanschauung’, zooals zij het noemen, drukt natuurlijk een sterken stempel op bepaalde artikels: men denke slechts aan filosofie, godsdienst, geschiedenis, kunst e.a. Het zal onmogelijk zijn bij verdere mededeelingen daar telkens op te wijzen.

Men kon reeds merken dat aan de twaalf deelen een afzonderlijke atlas wordt toegevoegd (hij wordt nog voor dit jaar beloofd, want de deelen volgen elkaar van 5 tot 5 maanden op). Wij zullen op dit oogenblik niet nader op het voortreffelijk opzet er van ingaan; de bedoeling echter is hem met al zijn samengedrongen opgaven te kunnen leggen naast een bestudeerd artikel, zonder van het eene deel naar het andere te moeten springen. Dit wil niet zeggen dat alle kaarten uit den tekst zijn weggenomen: in de drie verschenen deelen (tot ‘Eisenhut’) zijn er reeds enkele tientallen te vinden. Klaar en overzichtelijk zijn de kaarten en de statistieken bij de artikels over wereldekonomie, zoo b.v. bij katoen, ijzererts e.a., waarop de wisselwerking van voortbrengst en verbruik klaar is aangegeven; zeer schematisch de geschiedkundige kaarten, die ontwikkeling en groei van een staat illustreeren.

Een tweede poging tot vereenvoudiging in het gebruik is de inwendige verdeeling van de artikels: waar het pas geeft worden deze inderdaad systematisch gesplitst in drie paragrafen: a) het algemeene, b) vakkundige verklaringen en mededeelingen, c) vingerwijzingen in verband met het artikel; deze verschillen zijn ook typografisch aangeduid.

Ook de biografieën zijn volgens een drievoudige verdeeling opgesteld: a) karakteristiek, b) data, c) bibliografie.

Iets nieuws heeft Herder willen invoeren met zijn 'Rahmenartikel'. Het zijn speciale opstellen over een punt van eenig belang op geestelijk, artistiek, ekonomisch, politiek gebied e.a. Het eerste deel bevat er 39, het tweede 36, het derde 26, zoo b.v. over Amerikanismus, Antisemitismus, Barock. Zij zijn den uitgever tevens een middel om zijn wereldbeschouwing door het heele werk heen uit te spreken, want het gaat er hem niet alleen om mede te deelen, hij wil, naar zijn eigen bewering, ook vormen, - natuurlijk naar zijn geest.

Herder neemt door deze innovaties zeker voordeel op andere werken. Dit is echter niet alles. Wij zullen bij een volgende gelegenheid enkele artikels op verschillend gebied meer van dichtbij bekijken en vaststellen of zij al of niet bevredigen. Voorloopig mogen deze enkele algemeenheden als eerste kennismaking volstaan.

DOLF ROELS.

Boekbeschouwing

Leo Riket: Natuur- en werktuigkunde. 1e deel: 10 fr. (112 blz.); 2e deel: 25 fr. (256 blz.). Van In, Lier. De Voorzorg. Antwerpen.

Dit magistrale technische boek van een der puikste leeraars aan de Beroepsen Nijverheidsscholen van Antwerpen werd door de provincie Antwerpen met den eersten prijs bekroond. De uitbreiding van het technisch onderwijs, gekomen na den leerplicht, biedt aan ieder, die geen hooger onderwijs genieten kan, de gelegenheid zijn specialiteit te bestudeeren: in alle bedrijfstakken neemt de Natuur- en Werktuigkunde een voorname plaats in, en met de wiskunde tot grond kan de studie van beide vakken een menigte verschijnselen eenvoudig verklaren, die vroeger erg ingewikkeld of onverstaanbaar schenen. Met de ondervinding van vele jaren in het beroeps- en nijverheidsonderwijs is dit boek tot stand gekomen, met het klaarblijkelijk doel practisch te zijn. Zijn indeeling is logisch opgevat, volgens den ontwikkelingsgraad der studenten. Een 300-tal vraagstukken maken het geschikt zoowel tot eigen studie als tot handboek voor leerlingen.

Den knappen auteur, alle succes!

J.P.

Inselalmanach auf das Goethejahr 1932, (Leipzig).

Een boekje van een flinke 200 blz., waarin wij in bonte afwisseling vinden opstellen over Goethe, brieven, gedichten, proza, teekeningen van hemzelf. Friedrich Gundolf heeft het over Goethes kinderjaren, Eugen Kuehnemann over de nooit verbroken eenheid tusschen Goethe en de natuur, Eduard Spranger over Goethes blijvende waarde in onzen tijd voor diengene die rijp is voor zijn genie, Hans Schaeder over de zeer speciale beteekenis van den West-oestlichen Divan, Gunther Ipsen over de waarde van Goethe in de natuurwetenschappen, terwijl eindelijk Max Hecker in trouwe detailleering een beschrijving geeft van Goethes stervensuur. Het is onmogelijk een opsomming te geven van de overtalrijke fragmenten die werden ingelascht; het moge volstaan er op te wijzen dat zij uit het heele oeuvre van den dichter zijn saamgelezen, dus zeer verschillende uitzichtspunten vertegenwoordigen, en alle zeer kort zijn. Zeer welkom zullen de teekeningen zijn van 's dichters hand, die er in hun telkens verrassende nieuwigheid op wijzen dat Goethe, is hij hier al geen meester geweest, toch een man was van breede allure. Verder treffen wij er een paar portretten aan, o.m. de teekening van Matthaey, Goethe op zijn sterfbed voorstellend.

Anna Richli. - Im Vorraum der Zukunft. Der Roman eines jungen Mannes. 352 S. - Mark 4.60 oder 6. - 1931. Herder.

De strijd van een jongen man die door hard werken van de zetmachine naar de redakteurstafel overgaat. Wij willen niet uitweiden over de geestesgesteldheid van het boek, dat door en door katholiek is, daar dit ten slotte geen artistieke waardefaktor

behoeft te zijn. Anna Richli bezit wel het vermogen om elementen voor een verhaal te verzamelen, doch zij kan deze niet verwerken tot een levend organisch geheel. Wanneer wij daarbij weten dat dit zoowat haar tiende werk is,

dan gelooven wij niet meer dat de training haar nog dit ontbrekend vermogen zal bijbrengen.

Johannes Kirschweng. - Aufgehellte Nacht. - 160 S. - Mark 2.60 oder 4.20. - Herder 1931.

Vier onschuldige verhalen voor nog meer onschuldige menschen, waarin de schrijver, zooals in een paar vorige werkjes, tracht te teekenen hoe de lui uit den duisteren wirwar van het leven opstijgen tot den stillen, zonnigen overmoed. De taal is zeer zwak en draagt niet den minsten stempel van eenig artistiek kunnen.

Heinrich Mohr. - Allhier verkauft man Weisheit. - Treuherzige deutsche Geschichten. - 174 S. - Mark 3 oder 4.50. - Herder 1931.

Wanneer dit alles is wat Mohr uit den onoverzienbaren Duitschen vertelselschat heeft weten ce verzamelen, dan is het er erg mee gesteld. Een eindelooze reeks futiliteiten die druipen van kwezelarij.

Dr. Rudolf Allers. - Das Werden der sittlichen Person. - Wesen und Erziehung des Charakters. - 6.-8. Tausend. - Mark 6.20 oder 8. - Herder 1930.

Rudolf Allers, Privatdocent in de Psychiatrie aan de Universiteit te Weenen, heeft in de laatste jaren een vooraanstaande plaats ingenomen onder de autoriteiten die zich met de studie van het karakter hebben beziggehouden. Het arbeidsveld blijkt ruim te zijn, wanneer men bedenkt dat Freud en Adler precies tegengestelde hypothesen verdedigen, de eerste nam. dat het karakter uitsluitend door het verleden gevormd wordt, de tweede dat de doelstellingen, de toekomst dus, de bepalende faktor zijn. Na onderzoek van den groei van het karakter heeft Allers met de noodige voorzichtigheid en beperking in het kamp van Adler plaats genomen (en dat kon moeilijk anders, gezien zijn wereldbeschouwing). Hij heeft echter alles ten strengste onderworpen aan een toetsen van uit katholiek standpunt, zoodat wij hier met een van de kapitale boeken voor katholieken te doen hebben. Zooals hij het zelf zegt, heel de ontwikkeling van het boek wordt beheerscht door drie faktoren: de katholieke wereldbeschouwing, het philosophisch systeem van de philosophia perennis, de empirie van het moderne zielsonderzoek (vooral dit van Adler). Een katholieke leidraad dus door de wereld van psychoanalyse, individueelpsychologie en karakterleer. Het is onweerlegbaar een stevig werk, en daar diegene die er toe besluit het gebied van de karakterstudie te betreden zich nu eenmaal gedwongen ziet alle meeningen na te gaan, zoo zal het ook hier wel noodig blijken Allers ter hand te nemen.

D.R.

Nieuwe Uitgaven.

Van de uitgeverij Steenlandt, Kortrijk:

PIET SCHEPENS: In het Land der duizend Meren, Finsche volkssprookjes, uit het Zweedsch bewerkt; 96 blz.

Van Excelsior, Brugge:

JACKSON GREGORY: De zilveren Ster, vertaald door J.G.H. v.d. BOVENKAMP Jr.; 300 blz.; 18 fr.

De zilveren ster is het waardigheidsteeken van een sheriff in een ranchstadje, die de daders van een rooveraanval en van moorden weet te ontdekken.

Van de N.V. Swets en Zeitlinger, Amsterdam:

Dr. F.E. MALHERBE: Humor in die algemeen en sy uiting in die Afrikaanse letterkunde; 335 blz., geb.

Vermeerderde uitgave van een dissertatie (1924). - Worden in het 1e deel o.a. besproken: humor en satire; humor en ironie; humor en tragiek, met uittreksels uit vele schrijvers. In het 2e deel, gewijd aan de Afrikaansche letterkunde, worden vooral nagegaan A.G. Visser, Léon Maré, Jochem van Bruggen, Songiro, C.J. Langenhoven, Dr. O' Kulis en C.L. Leipoldt, met uitvoerige citaten in verband met gemoedelijkheid, satire en tragiek.

Een typografisch zeer verzorgd boek.

Van de firma H.J. Dieben, Wassenaar en Leiden:

J. KLEIJNTJENS S.J. en Dr. H.F.M. HUYBERS: Beknopt Leerboek der algemeene Geschiedenis, 17e druk; 362 blz., met talrijke kaarten en illustraties, waaronder enkele gekleurde en 16 tabellen; *f* 2.90; geb. *f* 3.40.

Een leerboek met kerkelijke goedkeuring. - Op 8 hoofdstukken over de oude geschiedenis, gecondenseerd naar De oude Wereld (in onze vorige aflevering vermeld) volgen er 3 over de middeleeuwen en 10 over de nieuwe geschiedenis. Daarin o.m., als oorzaken van de Hervorming en van haar snellen voortgang: verwereldlijking en zedenbederf onder de geestelijkheid van allen rang; groote ergernis van vele kloosters; de groote welsprekendheid en werkzaamheid van Luther, die den geest des volks uitstekend wist te treffen... Bij de contra-reformatie dan de lof der Goddelijke Voorzienigheid en van verschillende heiligen. De nieuwste geschiedenis heeft 8 hoofdstukken: de groote alliantie; de entente cordiale; de revolutie; Napoleon III en Bismarck; de gewapende vrede, 1870-1890; het imperialisme, 1890-1914; de wereldoorlog; de ontwapende oorlog. Daarin o.m.: 'Het tractaat van Versailles is een machtsvrede,... een bestendiging van den oorlog, erger dan de oorlog zelf, waarbij de eene partij de economische wapenen hanteert en de andere, machteloos, zich heeft te onderwerpen... Het is stellig geen toeval, dat juist (door het dictatorische driemanschap) aan de beide katholieke landen, Oostenrijk en Hongarije, de zwaarste slagen werden toegebracht.'

Uit onze samenvatting kan men opmaken in welken geest dit leerboek werd opgesteld.

J. KLEIJNTJENS S.J. en Dr. L.G.J. VERBERNE: De laatste Eeuw; 322 blz., met veel kaarten en illustraties en 9 genealogische tabellen; *f* 2.50; geb. *f* 3.

Eveneens met kerkelijke goedkeuring. Behandelt de nieuwste geschiedenis, in 11 hoofdstukken, uitvoeriger dan in het bovenvermelde leerboek, maar in denzelfden geest - en wat de tractaten in en na 1918 betreft in dezelfde bewoordingen. Hier komt nog bij: 'Na de wereldoorlog: Sovjet-Rusland; De internationale verhoudingen na de vrede; De afzonderlijke staten na de oorlog; Nederland na de wereldoorlog; Wetenschap en kunst in Nederland in de laatste eeuw; Nederlandsch-Indië na de wereldoorlog.' Ten slotte een algemeen overzicht van de geschiedenis in de laatste eeuw, met een statistiek over het werk van de uitbreiding des geloofs over de wereld en de conclusie: 'De Kerk kent haar taak... (Zij) bezit de belofte van den Koning der eeuwen, de Goddelijke Voorzienigheid stelt de ure der vervulling vast.'

De stoffelijke uitvoering van de hier vermelde uitgaven van Dieben is zeer verzorgd.

De Ring van Gyges
Fantastisch spel in vier tijdvakken.
Tweede tijdvak.
Marino Faliero.

Personen:

De Gids van het Dogenpaleis	
MARINO FALIERO, doge van Venetië	74 jaar
ALUICIA GRADINEGO, zijn vrouw	25 jaar
NICOLO FALIERO, zijn neef	30 jaar
MENACHEM ABOEDHARAM	100 jaar
De Kamerdienaar van den Doge	

Proloog

Vóór dat de vertooning aanvangt, wordt voor het gesloten gordijn een zwart doek naar beneden gelaten, ongeveer een meter breed op 80 centimeter hoog, waarop in gouden letters gedrukt staat:

HIC ES LOCUS
MARINO FALIERII
DECAPITATE PRO CRIMINALIBUS

DE GIDS

(verschijnt van rechts).

- ...En hier, dames en heeren, zijn we dan gekomen voor de plaats van den doge Marino Faliero, die leefde in 1355. Zijn beeltenis verbergt dit zwarte doek. Het Latijnsche opschrift beteekent: 'Hier is de plaats van Marino Faliero, onthoofd om zijn misdaden.' Waarom kleeft alleen op d e z e n Doge dit schandmerk voor de eeuwen? Omdat hij de Venetiaansche Republiek verraden had. Maar... de doge Obelario, dien ge daar ziet... had die óók niet de Republiek verraden en betaalde ook hij niet, als Marino Faliero, deze misdaad met zijn hoofd?... En zijn er op deze onafzienbare fries van conterfeitsels, niet die van zooveel anderen die zich hun ambt onwaardig hebben gemaakt? Géén die wegens rechtsmisbruik en omkoopbaarheid uit hun waardigheid ontzet zijn geworden?... Toch hebben allen hier hun rang en stand bewaard... Alleen niet... Marino Faliero... Na hem geschrapt te hebben uit de rij der levenden, heeft men hem ook geschrapt uit dezen optocht van dooden... Waarom?... Omdat hij zijn illusies niet verruilen wilde voor de wetenschap. Omdat hij de Waarheid niet in de oogen dorst zien...

('t Slaat donker. De gids verdwijnt langs den linkerkant en onmiddellijk achter hem schuift het gordijn open).

Tooneel:

Een klein vertrek in het Dogenpaleis. Het achtergedeelte wordt grootendeels ingenomen door een loggia, die uitzicht geeft op het smalle kanaal. Door de ruiten bemerkt men den bontgeschilderden meerpaal voor de gondels. In den linker- als in den rechterwand smalle deuren. Die links leidt naar buiten, deze rechts naar het inwendige van 't paleis.

Meubelen in den zwaren rijk-overladen stijl van den tijd. Op een staander in den hoek links een groote olielamp, die een zacht rood licht verspreidt, dat op de meest harmonieuze wijze contrasteert met het blauwe maanlicht buiten, waarin de lagune sluimert.

Eerste Tooneel

ALUICA - NICOLO

ALUICA

(zit droomend in een ruimen zetel bij de loggia en luistert in blijde spanning naar een verre fraaie stem, die een smachtende barcarolle zingt).

- Hij!... Eindelijk!

(Het gezang houdt op - Zij staat op, neemt uit de loggia een lantaren, en ontsteekt haar aan de lamp; dan treedt ze naar buiten in de loggia en wil met de lantaren een sein geven, wanneer de boeg van een gondel, ook met een licht er aan, het raam voorbijschuift).

NICOLO

(met vlugge voeten binnenwippend).

- Hee... dan hebt ge me toch verwacht? Toch op me gewacht?...

(De lantaren ontnemend en haar uitblazend).

Zelfs me 't afgesproken signaal willen geven?...

ALUICA.
- ...Zooals gij ziet...

NICOLO.
- ...Nu... dan valt me dat tegen.

ALUICA.
- Watblief?

NICOLO.
- ...Valt me dat tegen, - van u!

ALUICA.
- Ge hadt toch niet verwacht zeker...

NICOLO.
- ...dat uw verovering me zoo weinig moeite zou hebben gekost, en vooral zoo weinig gevaar!...

ALUICA.
- Hadt ge u dan liever door een haag van hellebaarden omringd gezien? Uit eiken hoek van deze kamer een flitsenden dolk op uw hart gericht?...

NICOLO.

- Als ik dan maar... óók nog als een paar dolken, uw oogen naar me toe hadde mogen zien flitsen! Aluica!...

(Hij wil haar omarmen, doch zij weert hem af).

ALUICA.

- Zoo onstuimig!...

NICOLO.

- Liefde is oorlog!... De kus de zegepalm! Verweer u! Verdedig uw lippen! Vuriger! Feller! Welke smaak is er aan den kus, dien ge als een aalmoes krijgt?... Kussen moeten elkaar zoeken en kruisen als punten van rapieren!...

ALUICA.

- Dat ge me ook niet vroeger... den oorlog hebt verklaard!...

NICOLO.

- Niet vroeger?... Bedoelt ge, dat ge dan den Doge niet getrouwd zoudt hebben?

ALUICA

(met katjesspel).

- Dat is nu inééns weer te veel gezegd.

NICOLO.

- Ge zult me toch niet wijsmaken, zeker, dat ge hem, laat me zeggen: uit de liefde van één oogenblik genomen hebt?

ALUICA.

- Misschien niet uit de liefde, zooals gij die verstaat.

NICOLO

(eenigszins onthutst).

- Is er voor u dan nog een andere liefde?

ALUICA

(terwijl ze terug in den zetel plaats neemt).

- Naïeve knaap toch nog!... Beeldt hij zich niet in, dat door zoo'n paar gloeiende oogen, een smachtende barcarolle en een degen die bliksemt in den maneschijn, iedere vrouw zich veroveren laat!...

NICOLO

(uitdagend).

- Neen?

(Hij wil haar omarmen, doch krachtiger nog weert zij hem af).

ALUICA

(weer koketteerend).

- In alle geval... zich niet heelemáál laat veroveren.

NICOLO.

- En... tot zóóver, tot hier laat ge me komen om me dát te zeggen?

ALUICA.

- ...Omdat ik juist tot hier maar van u zou kunnen zijn... Om het u precies te zeggen, tot aan den rand van deze loggia...

NICOLO

(komisch een stap achteruitwijkend).

- Ai... dan ben ik eigenlijk al te vèr.

ALUICA.

- Of, laat me liever zeggen: tot aan den drempel van deze deur.

(Wijst het deurtje rechts vóór aan).

NICOLO

(gaat gemeenzaam op den rand van haar leunstoel zitten).

- Begrepen: ik kan wel de vrouw veroverd hebben...

ALUICA.
- Niet dóórdraven!

NICOLO.
- ...maar nog niet de dogaresse.

ALUICA.
- De dogaresse... nooit.

NICOLO

(met spottenden twijfel).

- Nooit?

ALUICA.
- De dogaresse bemint haar echtgenoot.

NICOLO

(verbluft).

- Be...mint?

ALUICA

(dood-ernstig).

- Bemint... met **die** liefde welke zij haren echtgenoot verschuldigd is, en... ook voor hem **gevoelt**. Vandaag niet minder dan op den dag van haar huwelijk.

NICOLO.
- Ontzag voor zijn waardigheid... Eerbied voor zijn macht... Wellicht dankbaarheid omdat hij u tot zich verhief...

ALUICA.

- Is daar dan niet al ruim genoeg om er een hechte liefde van te maken?

NICOLO

(ontgoocheld weer rechtstaand).

- Een liefde, gedistilleerd uit hoogmoed,... uit zucht naar eer en rijkdom...

ALUICA.

- ...Met nog een dosis haat en wraakzucht als piment er bij.

NICOLO.

- Dat zegt ge zelf!...

ALUICA.

- Ik wilde iémand zijn. Er bovenop. De eerste in de republiek. Mijn vader wreken. Mijn familie zèlf had m'n vader uitgesloten van het dogeschap, ofschoon, na den dood van Andrea Dandolo, de beurt weer aan de Gradinego's was. Toen heb ik gezworen dat geen anderen Gradinego nog de dogekroon ten deel zou vallen. Ik heb me door Marino Faliero tot z'n tweede vrouw laten nemen... en indien hij thans doge is, dan heeft hij 't mij te danken, mij en m'n haat voor al wie, buiten mij zelf. nog op aarde Gradinego heet.

NICOLO.

- En... dien hààt geeft ge niet voor mijn liefde.

ALUICA.

- De bevrediging van dien haat niet voor al de genietingen van uw liefde... En zeker niet vandaag!

NICOLO.

- En waarom juist niet vandaag?...

ALUICA.

- Begrijpt ge dan nog niet van zelf? Voelt ge dan niet dat ik juist vanavond zwijmel in den roes van 't vóórgenot van mijn zegepraal? Ha zoo, ze wilde me naar Candia verbannen, m'n lieve familie, die m'n vader van leed en spijt doen sterven heeft!... Straks zullen ze allen op de Slavenkade staan, en de Bucentoro van wal kunnen zien steken... Met tweehonderd roeiers, in een verblindenden droom van goud de rijzende zon te gemoet... en, onder den purperen baldakijn, aan de zijde van den Doge, die de trotsche Adriatica tot Venetiës bruid nemen gaat, flitsend en glimmerend als de triomfeerende zee zelve, - in mijn brocaten kleed, als een diamant ingezet, in de keten van alle roemglanzende namen der Venetiaansche aristocratie... IK, - tóch een Gradinego!...

(Al sprekend in stijgende vervoering, is zij rechtgestaan).

NICOLO.

- Aluica... Niemand zal u vuriger bewonderen dan ik... Niets ter wereld zal mijn oogen van u kunnen afwenden...

ALUICA

(op geheel anderen, milderen toon).

- Mijn blik zal den uwen ontmoeten...

NICOLO.

- Ge belooft het me?

ALUICA.

- Op 't schoonste moment, juist op 't oogenblik, dat de doge den gouden ring in de golven werpen zal... zal het licht van mijn glimlach voor u zijn... Voor u alléén, Nicolo...

NICOLO.

- Aluica!...

ALUICA.

- Als ge u met deze belofte tevreden houdt en nu heengaat.

NICOLO.

- Neen.

ALUICA.

- Luister... op de trap!

NICOLO.

- Gevaar? Juist een reden om te blijven!

ALUICA

(luisterend).

- De doge!!

(Zij dringt hem naar buiten).

NICOLO

(traag en onwillig wijkend).

- Nù heengaan? Nu juist, dat ik u nog eens heb voor mij alléén, wanneer gij morgen de minnares van heel Venetië zult zijn! Begeerd door al wie nog begeeren kàn!...

ALUICA

(hem wegdringend).

- Om Godswil... vlucht!...

NICOLO

(reeds op den rand van de loggia).

- Vluchten? Nooit! Stand houden tot de laatste seconde!... Aluica...

(Hij wil haar een kus ontrooven, maar zij is buiten zijn bereik).

Goed... dien kus houdt ge me te goed! Dien kom ik nog halen, straks en nog wel terwijl er de doge bijstaat!

(Hij springt in zijn gondel, die snel wegvaart op 't oogenblik zelf dat Marino binnentreedt).

Tweede Tooneel

ALUICA - MARINO FALIERO

MARINO

(blootshoofds en gladgeschoren in huisgewaad. Een nog krachtige en sympathieke verschijning, die zijn leeftijd niet vertoont. Hij brengt een vrij groote lijst mede, die in een zwart doek gewikkeld is en zet haar rechtop tegen den grooten zetel links vóór. Wantrouwig kijkt hij Aluica aan, die nog bij de loggia blijven staan is, den rug naar hem toegekeerd; doet een paar stappen, met de klare bedoeling om naar buiten te kijken, maar... houdt zich in. Buiten klinken nog uit de verte barcarolles en snarengetokkel).

- Nog hier? Nog niet ter rust? En zoo'n zware dag morgen...

ALUICA

(opschrikkend, als had ze zijn binnentreden niet gemerkt).

- Marino?... Gij nog?... Hoe zou ik kunnen slapen in zulk een heerlijken nacht?

MARINO

(zacht en gelaten).

- Ja... begrijp ik... moèt ik toch wel begrijpen!... Zwaar en zwoel van liefde is deze nacht... Bedwelmend, de zwartfulpen lucht van geuren en van zangen... De toover van de Lente...

(Met een smartelijken zucht, terwijl hij zich laat zakken in den zetel, waaruit Aluica daarstraks opstond).

De Lente...

ALUICA

(hem vertrouwelijk en vleiend nabijkomend).

- En dàn?... De Lente?... Begroet gij haar dan met geen vreugde meer?...

MARINO.

- Jawel... ja zeker... maar met zùlk een soort vreugde als gij nog niet begrijpen moet, mijn kind. Telkens als de Winter wijkt en, uit barstende botten en schuchtere bloemkelken, weer de zoele adem van de Lente over de wereld aait, dank ik uit het diepst van m'n hart en op m'n knieën den goeden God, omdat hij me dat toch nog wéér eens beleven laat, maar... nooit zonder het wrange gevoel... dat het nu wel de laatste keer voor mij zal zijn...

ALUICA

(hem een arm om den hals leggend).

- Is dàt uw dankbaarheid voor den goeden God? Wees blij, dat hij u zoovele malen het wonder van de Lente heeft getoond... Dat hij u met zulke schatten van gezondheid en kracht gezegend heeft!... Wat onderscheidt u van een man van vijftig... veertig?...

(Zij neemt plaats op een lager bankje voor zijn voeten).

MARINO.

- Wàt me onderscheidt van...? Maar dat is het juist!...

ALUICA.

- Wàt juist?

MARINO.

- Mijn ongeluk... het ongeluk van alle mannen, die den Heer zoo dankbaar moeten zijn om 't behoud, zoolang, van al hun lichamelijke en geestelijke krachten.

ALUICA.

- Dat heet gij... een ongeluk? Uw ongeluk!! Dat ge u zelven niet oud voelt worden?

MARINO.

- Maar de anderen voelen het in uw plaats...

ALUICA.

- De anderen??

MARINO.

- Juist zij het scherpst, van wie ge wenscht dat zij 't **niet** voelen zouden; niet merken... den ouderdom bij u.

ALUICA.

- Mijn hemel! Wàt een donkere bui! En juist in dezen nacht, die tot den heerlijksten dag in ons leven moet openbloeien!...

MARINO

(altijd op denzelfden stil-berustenden toon).

- Ziet ge nu wel?... Den heerlijksten dag in ons... in uw leven! Dien van uw glorie, niét dien van uw huwelijk met mij...

ALUICA.

- Maar... dat is toch heelemaal iets anders, lieve.

MARINO.

- Mijn ongeluk is juist dat ik zoo volmaakt begrijp, dàt het heelemaal iets anders is, mijn kind.

ALUICA.

- Uw... ongeluk?...

MARINO.

- Het is een ongeluk, dat ge uw hart niet voelt méé vergrijzen met uw hoofd, niet mee verschrompelen met uw lichaam. En als uw gezond verstand dan sterk genoeg is om alle dwaze illusies te kunnen worgen. Begrijpt ge dat?

ALUICA.

- Ik begrijp er wel zooveel van dat gij twijfelt aan mij... aan mijn...

(Zij stokt).

MARINO.

- Ge kunt niet zeggen: aan mijn liefde.

ALUICA.

- Aan mijn... welnu, jà, aan mijn liefde voor u!

MARINO.

- Laat ons zeggen: aan dié liefde welke gij u speciaal voor mij gemaakt hebt... Ik mocht er geen andere van u verlangen, mijn kind, en ik hoop wel

(zijn stem donkert iets af)

dat ik dié ten minste nooit zal moeten verliezen. Want die liefde straalt over me als de verre avondzon over de moede aarde. Gaat zij onder, dan komt de eeuwige nacht.

ALUICA

(zeer ernstig).

- Die zon zal ik voor u niet laten ondergaan.

MARINO

(trekt haar naar zich toe, en wil haar op de lippen kussen; zij echter buigt het hoofd, zoodat de kus op haar voorhoofd terechtkomt).

- Een... vaderlijke zoen... inderdaad, die past me beter!...

ALUICA

(neemt z'n beide handen, en zucht lang en diep).

MARINO.

- Doe u zelven geen geweld aan, mijn kind. Ik begrijp, begrijp alles... En alles begrijpen moet alles vergeven zijn.

ALUICA

(onvoorzichtig).

- Alles?

MARINO

(met een flits van wantrouwen en een tint van dreiging).

- Alles... behalve een schram aan mijn waardigheid, aan mijn gezag, aan mijn eer! Mijn eer stel ik boven m'n leven, en die eer, Aluica, heb ik u toevertrouwd! En als ik voor me

zelf verstand genoeg heb om me niet bespottelijk te maken door illusies over uw liefde tot mij, dan heb ik ook het recht om te eischen dat anderen me niet bespottelijk maken door... twijfel aan uw trouw...

ALUICA

(eenigszins beangst wijkend).

- Wie zou dat wagen?...

MARINO.

- Wie?...

(Hij kijkt even naar de gesluierde lijst, die hij meebracht - dan weer op eenigszins zachteren toon).

Ik wil maar zeggen dat evenmin als de vrouw van Cesar, de vrouw van den Doge zelfs maar verdacht mag worden. En zeker als deze Doge Marino Faliero heet... En dat hij die soms z'n hart aan uw voeten zou willen leggen, er op rekenen mag, dat ik z'n hóófd aan uw voeten leg...

(Na een korte poos).

Nu zwijgen alle barcarolles.

(Er wordt zacht geklopt).

O... daar zal 't bezoek zijn, dat ik nog verwacht... Wilt ge me even alleen laten? Misschien roep ik u nog wel...

(Hij brengt haar tot aan het deurtje rechts en kust haar op 't voorhoofd - Aluica gaat zwijgend weg).

Derde Tooneel

MARINO - DIENAAR - MENACHEM ABOEDHARAM

MARINO.

- Binnen!

(Gaat plaats nemen op den zetel rechts bij het tafeltje in het midden).

DIENAAR

(binnen met een lamp door de deur links).

- Doorluchtige Heer... daar is Menachem Aboedharam.

MARINO.

- Laat binnen.

(Een torenklok slaat negen uur).

MENACHEM

(honderd jaar oud; prachtig aartsvadertype, maar nog vol veerkracht en met een genster in zijn gitzwarte oogen, die fel afsteken bij zijn wassen gelaatstint en zijn zilveren haren Hij houdt in zijn eene hand zijn muts in z'n andere een klein juweelenschrijn).

- De nederigste uwer dienaren groet u, hoogmogende heer...

MARINO.

- Juist op 't afgesproken uur, Menachem; dat mag me genoegen doen.

MENACHEM.

- Voor een sterveling als mij, die morgen, door de genade van God, z'n tweede eeuw zal inzetten, mag de tijd wel zóó kostbaar zijn, dat ik hem secondegewijs op m'n goudschaaltje afweeg, hoogmogende heer.

MARINO.
- Gij brengt me den ring?

MENACHEM

(hem het schrijntje overreikend).

- Hier is hij, hoogmogende heer.

MARINO

(terwijl hij het schrijntje opent).

- Ik rekende er op, toen ik u de bestelling deed, dat gij me een juweel zoudt leveren, zooals nog nooit eenig doge aan de zee geschonken heeft...

MENACHEM.
- En zooals nog nooit eenig doge... ik denk dat zulks van u zelven afhangen zal, hoogmogende heer.

MARINO

(die het doosje heeft geopend - met verbazing).

- Maar... daar zijn twéé ringen? Legt gij ze me ter keuze voor?

MENACHEM.
- Ter keuze, hoogmogende heer.

MARINO

(die beide ringen nauwlettend met elkaar vergelijkt).

- Maar... ze schijnen me volmaakt aan elkaar gelijk!...

MENACHEM.
- De hoogmogende heer is al... niet zoo jong meer en dus wijs genoeg om niet zoo dadelijk te vertrouwen op den schijn.

MARINO

(steeds de ringen met elkaar vergelijkend en ze wegend op z'n handen).

- Werkelijk... ik zie niet...

MENACHEM.
- Zien? Wat is zien?... Bestond de wereld alleen maar in wat onze oogen weerkaatsen,
- wàt een klein, wat een eenvoudig, maar vooral... wat een goed wereldje zou 't dan zijn!

MARINO.
- Daar ligt veel wijsheid in die woorden. Menachem.

MENACHEM.

- Nog méér wijsheid, dan gij denken kunt, hoogmogende heer. Moet gij zien... om te zien?... Als ge 't klotsen van een riemslag onder deze loggia hoort, ziet ge dan den gondel niet? Hoort ge mijn stem en stap achter deze deur, dènkt gij maar aan mij, ziet gij dan niet mijn gestalte?...

MARINO.

- Ik begrijp u, Menachem: wat de oogen eenmaal gezien hebben, dat staat voor altijd in den geest geprent... Maar de geest-zelf blijft gesloten en behoudt zijn geheimen... Konden onze oogen lezen, door de menschen heen, tot in de harten...

MENACHEM.

- ...Dan werd de wereld pas voor goed, wat gij, christenen, de hel noemt. Alles weten, zou alles lijden zijn.

MARINO.

- Dat is een zwart-diepe gedachte, Menachem.

MENACHEM.

- Welke vreugde zou de ziel nog kunnen

putten uit wat haar de oogen niet aanschouwen laten? Zoomin als God, verbergen zich de deugd en de schoonheid...

MARINO

(diep nadenkend).

- Misschien wel...

MENACHEM.

- Misschien? Laat het u door den nederigsten van uw dienaren zeggen: Voor u zeker... gelijk voor eiken groote dezer aarde... De menschen dragen hem géén liefde toe, die zij niet vóór zich uit laten dragen.

MARINO.

- Hoe juist klinkt uw taal, Menachem...

MENACHEM.

- Maar u pijnigt de twijfel... de twijfel aan alles wat gij voor wààr en echt zoudt... willen houden!

MARINO.

- Gij hebt nog niet uitgesproken, Menachem...

MENACHEM.

- En dien twijfel zoudt gij willen ruilen voor zekerheid. Alles wat u nog rest aan hoop, aan optimisme, aan... illusies op het spel willen zetten voor de **waarheid**, - willen **weten**

MARINO

(bevend).

- Wàt weten?

MENACHEM.

- Alles, hoogmogende heer! Alles over de menschen en de dingen om u heen... alles over wat uw geluk, uw eer, uw trots uitmaakt... uw heele leven.

MARINO.

- Dat zou inderdaad een vreeselijk waagspel zijn, Menachem. Maar... zou dat ooit een sterveling mogelijk kunnen wezen? Gij spreekt zoo plechtig, zoo klaar en toch ook weer zoo grondeloos duister...

MENACHEM.

- Mogelijk?... Wat is mogelijk? Wat ónmogelijk?... Arme woorden, door den mensch uitgevonden voor zijn zwakheid en zijn blindheid!...

MARINO.

- Menachem!... vondt gij wellicht het geheim... het wonder... de macht die tot hiertoe de Heer ontzegde aan zijn schepselen?

(Hij staat recht en schouwt Menachem uitvorschend aan).

Menachem, gij spraakt van mijn twijfel, van de marteling van m'n onzekerheid... Kent gij de macht om in mijn ziel te lezen?

MENACHEM.

- De macht om in uw ziel te lezen? Neen, hoogmogende heer, de ziel is een schrijn, waarvan ieder mensch, hij alléén maar, den sleutel heeft... Maar...

MARINO.

- Maar??...

MENACHEM.

- Maar de mensch kan dit schrijn openen... voor zich zelven, voor zijn vertrouwden, wanneer hij zich door ieder vreemd oog onbespied, door ieder vreemd oor onbeluisterd

waant.

(Stiller).

Wáánt... want moeten we zien, om gézien... hooren om géhoord te worden?... Ik vraag nog eens: Wat is zién?...

MARINO.

- Menachem... steeds duisterder wordt uw taal...

MENACHEM

(zijn stoeltje nog dichter bij den Doge schuivend).

- Mijn heer en gebieder... in uw ziel gist de twijfel tot gif van haat...

(Hij wijst op Marino's hoofd).

Er broeien daar wraakplannen, zóó ontzettend, dat ik er niet aan denken mag...

MARINO

(rechtspringend).

- Verraad!...

MENACHEM

(eveneens rechtstaand en den doge uitnoodigend om weer plaats te nemen).

- Verdenk Isarello noch Calendario, zijn schoonvader...

MARINO.

- Verdenken?? Dat hun namen u bekend zijn - dat alléén reeds geeft mij de zekerheid van hun verraad!

MENACHEM.

- Wat is zekerheid?... Zekerheid voor mij is: dat Marino Faliero het juk afschudden wil, dat de Raad der Tien den Doge op den nek heeft gelegd... Zekerheid: dat Marino Faliero de opperste meester van Venetië wil zijn en zijn alléénheerschappij steunen op de macht van het volk, tegen de aristocratie... Zekerheid...

MARINO

(verstomd).

- Houd op! Of liever neen: ga voort!

MENACHEM

(stiller).

- Zekerheid: dat Marino Faliero... de klok van San Marco zal doen kleppen... mochten zijn oogen zien... dàt wat zijn hart niet gelooven wil...

MARINO

(ontzet wijkend).

- Menachem... als er werkelijk geen verraad gepleegd is, zijt ge dan de duivel!

MENACHEM

(stil glimlachend).

- Ik ben nog maar honderd jaar, hoogmogende heer, en de duivel is eeuwig.

MARINO.

- Maar hoe weet ge dan?

MENACHEM.

- Zooals ieder weten tot den mensch komt... door den weg van mijn oogen en mijn ooren.

MARINO.

- Dan moet ge in 't paleis geweest zijn, den vorigen nacht. Mijn samenkomst met Isarello en Calendario beluisterd hebben, maar

(rondkijkend)

hoé en wáár?...

MENACHEM

(wijst op den grooten ledigstaanden zetel).

- Dáár.

MARINO

(ten toppunt van verbazing).

- D'aár? In dien

zetel?... Maar deze zetel is onbezet gebleven!... Dàt heb ik toch klaar gezien!

MENACHEM

(hoofdschuddend).

- Zien? Wat is zien?... Gij ziet nog niet het onderscheid tusschen deze twee ringen, en ik wacht nóg steeds op uw keus.

MARINO.

- Wat hebben met uw raadselen deze ringen te maken?

MENACHEM.

- Alles, hoogmogende heer. Verleen me de gunst van uw geduld en uw aandacht... en dan zult ge tusschen deze ringen uw keus doen... uit vrijen wil...

MARINO

(is terug gaan zitten).

- Welnu dan...

MENACHEM.

- Ik ben van een zeer ouden stam... de wortelen er van loopen verloren in den nacht van de tijden... Voor zoover het in mijn familie-overleveringen te volgen is, klimt mijn geslacht op tot een koning die regeerde over het land van Kadesj, dat heden Syrië wordt genaamd, - nu twintig eeuwen geleden. Ik zei u: zeer oud is mijn geslacht, hoogmogende heer.

MARINO

(sterk geboeid).

En... hoe heette die Koning?

MENACHEM.

- Dat verneemt u dadelijk, mijn gebieder. Laat mij u eerst zeggen, dat uw oogen hem nog kunnen zien.

MARINO.

- Hem zien... na tweemaal duizend jaren?

MENACHEM.

- Zijn lichaam woont nog onder Menachems dak...

MARINO.

- Zeidet gij nu nog ‘zijn geest’...

MENACHEM.

- Ik zeg: zijn lichaam, mijn gebieder. Het heeft nooit ons geslacht verlaten... Het is overgeleverd geworden als zijn kostbaarste pand, als zijn geluksrelikwie, van vader tot zoon...

MARINO.

- Twintig eeuwen? Ik meende dat alleen de Egyptenaren het geheim kenden van zulk een langen weerstand aan de vernietiging... aan 't woord van God: dat de mensch tot stof en asch zal wederkeeren...

MENACHEM.

- Deze koningszonen leerden 't van de Pharao's, hoogmogende heer...

MARINO.

- Een mummie alzoo... Gij houdt in uw woon een mummie verborgen?

MENACHEM.

- Toen ik uit Syrië werd verdreven... ik, de laatste van mijn geslacht, gaf God mij nog de kans om dit geheilig-

de lichaam te redden. Dat is nu zestig jaar geleden. En bij deze ruwe verstoring van den tweeduizendjarigen vorstelijken slaap is het wonder gebeurd...

MARINO.

- Het wonder?...

MENACHEM.

- Het ontzettende wonder, hoogmogende heer. Dat was in den eersten nacht. Ik had het lichaam in mijn huis in alle veiligheid ondergebracht. Pas had ik me ter rust begeven, of ik werd gewekt door een geraas, reusachtig, dat al m'n leden deed verstijven. Het kwam uit de kamer, waar het lijk stond opgebaard. Ik snelde toe, en wat zag mijn oog?... De zwachtels rond het lichaam waren verscheurd en dwars door het glazen deksel heen had de Koning zijn gebalde vuist ten hemel gestoken!

MARINO

(huiverend).

- Dat moet een ijselijk gezicht geweest zijn.

MENACHEM.

- Ik geloof dat het is, omdat ik toén niet van schrik gestorven ben, dat de Heer mij honderd jaar heeft laten worden. Maar dàt de angst mij 't leven niet benam, dat hield ik voor een bijzonder teeken van God en... van mijn koninklijken voorvader. Ik zag namelijk aan zijn opgeheven hand een ring glinsteren en... ik geloofde dat hij met dezen ring een bijzondere bedoeling had...

MARINO

(ontsteld naar het schrijntje kijkend).

- Dezen ring?...

MENACHEM.

- De ééne, hoogmogende heer... den anderen smeedde ik naar zijn voorbeeld, zoo trouw als 't in mijn macht... als 't in iedere menschelijke macht ligt. Want in den koningsring schuilt een kracht, die het toeval me pas gisteren heeft doen ontdekken... Hier, op deze plaats zelf...

MARINO.

- Hier?...

MENACHEM.

- Ik wilde u voor het huwelijk met de zee een ring smeden, zooals nog nooit eenig doge vóór u bij deze ceremonie had gebruikt en ik was hierheen gekomen om u den koningsring als model te toonen. Uw dienaar had me in dit vertrek gelaten. Ik had me in dezen zetel neergezet. Toen traadt gij binnen en... o wonder... gij bemerktet mij niet! Ik wou spreken... opstaan... ik voelde me als dood... Tot geen enkele beweging was ik in staat en zelfs mijn adem weigerde me zijn dienst... Toen werd geklopt... aan deze deur... gij opendet en liet twee mannen binnen...

die gij begroettet als Isarello en Calendario... en sloot de deur achter hen. Zoo moést ik alles zien en hooren... Om het oproer te ontketenen, het volk als een kudde van bloeddoggen los te laten op den Raad der Tien... op heel den adel van Venetië, wachten ze slechts op het luiden der klok van San Marco... die alléén maar de Doge bereiken kan...

MARINO

(duizelend onder de ontzetting).

- O wonder!

MENACHEM.

- Toen Isarello en Calendario deze kamer verlaten hadden en ook gij waart weggegaan, hoogmogende heer, vond ik 't gebruik van mijn handen terug... Werktuiglijk draaide ik den ring aan mijn vinger om, toen ik merkte dat ik den steen naar binnen had gekeerd... en zie, daar kwam ik weer tot het leven. Vol ontsteltenis over wat mij overkomen was en nog méér over wat ik gezien had en gehoord, kon ik ongemerkt het paleis verlaten... En... nu weet gij, hoogmogende heer, wie deze voorvader van mij, deze Koning van Kadesj was...

MARINO.

- Gyges?

MENACHEM.

- Inderdaad, Gyges, die door de tooverkracht van dezen ring zijn Koningin aanschouwen mocht, ongezien, onvermoed door haar, zooals de Goden haar hadden geschapen, zonder ook maar één van haar schoonheden omsluierd. Maar toen werd hij door overmoed bezocht en hij maakte zich voor haar zichtbaar... En toen stelde zij hem voor de keus: of wel zelf worden gedood, of wel haren echtgenoot dooden en dezes plaats innemen op den troon.

MARINO

(somber).

- En in haar sponde.

MENACHEM.

- Inderdaad, hoogmogende heer; want deze koningin... zij was een deugdzame vrouw, die slechts door haar echtgenoot gezien wilde zijn zooals de Heer haar had geschapen.

MARINO.

- Een deugdzame vrouw, inderdaad.

(Eensklaps weer opstaande).

Menachem Aboedharam, aan u thans niet, mij te laten zién opdat ik u gelooven kunne... maar mij niét méér te laten zien... Neem dezen van de ringen, welke die van Gyges is, ga nogmaals in dezen zetel zitten en onttrek u aan mijn blikken.

MENACHEM

(haalt uit het schrijn een der ringen en reikt hem Marino over).

- D e z e is de tooverring. Beschouw scherp en aandachtig de binnenzijde en gij zult zien, waardoor hij zich onderscheidt van het voortbrengsel mijner machteloosheid.

MARINO

(den ring bij de lamp hondend).

- Die schier onmerkbare teekentjes?

MENACHEM.

- Dertig jaar lang heb ik op grafsteenen en papyrusrollen naar de beteekenis er van gezocht. Daar staat geschreven: ‘Weten is gestorven zijn. ’ Maar den waren zin van deze spreuk heb ik pas gisteren begrepen. Weten is gestorven zijn... Hij die aan dezen ring licht vraagt in de duisternis van zijn twijfel, moet dit licht betalen met zijn leven. Is het licht niet voorbij dit leven en wie is er nog van teruggekeerd?

(Er wordt stil geklopt).

MARINO.

- Ja?...

DIENAAR

(binnen door de deur links).

- Signor Nicolo Faliero... of Uw Doorluchtigheid hem nog ontvangen kan?...

(Als Marino een afwijzend gebaar wil maken).

Hij zegt dat hij uiterst gewichtige tijdingen brengt voor Uw Doorluchtigheid... Tijdingen waarbij 't om 't leven van Uw Doorluchtigheid gaat...

MARINO.

- Dat hij dan wachte tot ik u terugroep...

(De dienaar af).

MARINO

(met plotselinge vastberadenheid).

- Menachem Aboedharam... toon me wat mijn rede niet gelooven kan. Neem dezen ring, ga daar nogmaals in dien zetel zitten en onttrek u aan mijn oogen.

MENACHEM.

- Hoogmogende Heer... vergeet gij den prijs?

MARINO.

- Uw leven?... Wat kan die prijs u nog waard zijn, die allicht maar een dag meer op aarde te vertoeven hebt?

MENACHEM.

- Al ware 't nog maar een uur, mijn gebieder! Wie zegt zelfs den eeuweling, dat zijn laatste uur nog het schoonste in heel zijn bestaan kan zijn?

MARINO.

- Nogmaals spreekt de wijsheid uit uw mond, Menachem. Maar als ik u dezen dienst vroeg, dan was 't juist omdat ik mij op deze wijsheid verlaat. Opdat gij weer eens ongemerkt getuige zoudt kunnen zijn van een beslissend oogenblik in mijn leven; zoudt kunnen hooren en zien... en dáárnaar uw oordeel vormen over mijn besluit en over mijn daad. En... ik kan u dus ook niet vragen om het offer van uw laatsten dag...

MENACHEM.

- Dat dan trouwens ook volkomen nutteloos voor u zou zijn.

MARINO.

- Inderdaad, Menachem. Maar toch wil ik dat

gij hooren zult, wat hier thans gaat geschieden. Neem het schrijn met uw ring. Verberg u hier en kom niet weer te voorschijn, vóór dat ik zelf u uitlaat.

(Hij opent het deurtje op het achterplan rechts, waarachter Menachem verdwijnt).

MENACHEM.

- God verleene u wijsheid en spare u 't leven, mijn gebieder.

(Hij verdwijnt in de deuropening).

Vierde tooneel

MARINO - DIENAAR - NICOLO

MARINO

(slaat op de kleine tafelgong en de dienaar treedt binnen).

- Laat signor Nicolo binnentreden...

(Dienaar af).

NICOLO

(schier oogenblikkelijk binnentredend).

- Gewichtige tijding... Doorluchtigheid...

MARINO.

- Het vonnis van den Raad der Tien over Michele Steno?

NICOLO.

- Tien dagen kerkerstraf!...

MARINO.

- Slechts... tien dagen kerkerstraf!... Tien dagen...

(Hij laat zich verpletterd in den zetel vallen).

Zulk een kaakslag voor den Doge, aan den vooravond zèlf van zijn huwelijk met de zee...

NICOLO.

- Juist **om** dien kaakslag moet het den Raad te doen zijn, Uw Doorluchtigheid... Voor hem ook zijt gij... neen, ik durf het vreeselijke woord niet uitspreken...

MARINO.

- ...De gevloekte doge.

NICOLO.

- Zoo werd het thans zelfs tot in den Raad der Tien uitgesproken... Deelen de edelen nu waarlijk dit domme bijgeloof, of... kweeken ze 't maar listig bij het volk aan?...

MARINO

(hem uitvorschend aankijkend).

- Weet gij zelf werkelijk dan het antwoord niet op deze vraag, Nicolo?

NICOLO

(met inzicht).

- Ik zou wel kunnen begrijpen, dat de edelen er belang bij kunnen hebben, om dit bijgeloof over Uw Doorluchtigheid bij het volk aan te kweeken... Het volk zou, volgens de edelen, dezen Doge wel eens in... hooger eere kunnen gaan houden dan de aristocratie van Venetië lief is... En deze Doge te veel kunnen gaan steunen op het volk.

MARINO.

- Het volk? Het volk is goed, zoolang 't niet boosaardig wordt misleid... Ik weet wel dat het mij persoonlijk de grootste schuld wijt van den nood der tijden... Van de neerlaag onzer vloot tegen de Genueezen, te Portolonga... waaruit al zijn ellende geboren werd, maar...

NICOLO.

- ...Maar dit geloof zou geen ingang vinden bij het volk, doorluchtige heer... indien 't ook niet geloofde, dat gij... of juister: uw waardigheid van Doge onder een rampspoedig gesternte geboren is. Dat, indien gij noodlottig zijt voor Venetië, zulks niet uw **schuld** is, maar... uw **vloek...**

MARINO.

- Nog altijd... stéédsdat ongelukje bij de landing van den Bucentoro?

NICOLO.

- Een onmetelijk ongeluk, doorluchtige heer, als we 't naar zijn uitwerksel meten...

MARINO.

- Niets méér dan dat door het plotseling opgekomen onweer, de roeiers den Bucentoro een paar el te ver lieten afdrijven...

NICOLO.

- ...En de nieuwe Doge den eersten voet aan wal moest zetten tusschen de pylonen...

MARINO.

- Ik weet het wel: op de plaats van 't schavot en van de galg...

NICOLO.

- En dan was die eerste voet nog wel... zijn linker voet: ‘sinistra pede.’

MARINO

(met weer opkomend wantrouwen).

- Gij schijnt me óók wel te gelooven aan dien onzin!

NICOLO.

- Er aan gelooven... Ik moet het wel vreemd vinden, dat het geluk zich van u heeft afgewend, den dag, dat gij tot de waardigheid van Doge werdt verheven... Het geluk dat u tot dien dag toe zoo trouw gediend had...

MARINO

(steeds uitvorschend).

- Het geluk?... Wèlk geluk bedoelt ge?...

NICOLO

(zich slechts aarzelend vooruitwagend).

- Wèlk geluk?...

MARINO

(plotseling op den man af).

- Weet ge, welke mijn aanklacht tegen Michele Steno bij den Raad der Tien was?
Gij weet het!

NICOLO.

- De Raad der Tien - Uw Doorluchtigheid

is 't beter bekend dan mij - bewaart het geheim over aanklachten, waarbij de Doge is betrokken...

MARINO.

- Zóó? Waarlijk? Verneem het dan van mij zelf.

(Hij staat op, doet een paar stappen naar de nog omsluierde lijst, maar bedenkt zich eensklaps en slaat op de kleine gong).

DIENAAR

(binnen door de deur rechts vóór).

MARINO.

- Verzoek de dogaresse, hier te komen.

(Dienaar af).

Vijfde tooneel

MARINO - NICOLO - ALUICA

ALUICA

(treedt omzichtig binnen en schrikt even, bijna onmerkbaar, als ze Nicolo ziet).

- Goeden avond, neef Nicolo...

MARINO.

- Herhaal uw boodschap voor de dogaresse... voor mijn vrouw.

NICOLO

(onrustig).

- Ik kwam den doorluchtigen Doge melden dat de Raad der Tien zooeven zijn vonnis over Michele Steno uitgesproken heeft: tien dagen kerkerstraf.

MARINO.

- Gij hoort het, Aluica: slechts tien dagen kerkerstraf! En weet gij, welk zijn misdaad was tegenover mij en... tegenover u?...

(Hij rukt het doek van de lijst en Marino's beeltenis verschijnt, met de gekroonde dogenmuts, maar waarop een tweede punt als een horen is aangebracht).

Dat is zijn werk! Gij verstaat Latijn, Nicolo? Lees dan dit opschrift voor de dogaresse.

NICOLO

(over zijn ontsteltenis heen).

- ‘Marino Faliero, de man van een schoone vrouw. De anderen genieten van haar en hij behoudt haar.’

MARINO.

- Daarvoor was de Raad der Tien mij Steno's hoofd verschuldigd.

(Nicolo en Aluica kijken elkaar onwillekeurig aan).

ALUICA

(om zich een houding te geven, neemt het schrijntje, dat geopend op de tafel is blijven staan).

- Wat een heerlijke ring!...

(Iets angstig)

. En... wat een vreemde ring!... Zóó eenen zag ik nooit... Is dàt de ring voor morgen?

(Zij heeft het juweel uit het schrijntje genomen en draait het in haar vingers om en om).

NICOLO.

- Inderdaad... wél een vreemde ring!... Angstwekkend ziet die zwarte zegelsteen er uit...

MARINO

(ontneemt Aluica den ring en steekt hem om zijn eigen vinger).

- Dat is inderdaad de ring voor het huwelijk met de zee. Nooit heeft Adriatica haar trouw aan Venetië gebroken.

(Er wordt geklopt). *Ja??* ***(De dienaar treedt binnen).***

DIENAAR

(nadert den Doge en fluistert hem iets in het oor. De Doge beduidt door een teeken dat hij komt en de dienaar verlaat weer het vertrek).

MARINO

(ziet Nicolo nog eens doordringend aan).

- Daar is nog iemand dien ik ontboden heb... Iemand die beter zijn plicht verstaat dan de Raad der Tien... Vaarwel, Nicolo.

(Hij verlaat het vertrek door het deurtje rechts vóór).

Zesde tooneel

NICOLO - ALUICA

NICOLO

(door den eigenaardig somberen toon van den doge ontsteld).

- Vaarwel?

ALUICA.

- Nicolo... Steno is uw beste vriend... Gij moet gebabbeld hebben. Tegenover hem u hebben beroemd op... zekere gunsten. Zonder recht!

NICOLO

(haar vrijpostig naderend).

- Zonder... éénig recht... Aluica?

ALUICA

(hem ontwijkend).

- Zonder... éénig recht!

(Het deurtje langswaar de doge verdwenen is, gaat traag van zelf open. Beiden schrikken hevig en wijken snel van elkaar).

ALUICA

(na een korte stilte).

- De tocht!...

(Zij gaat naar het deurtje en sluit het zacht).

NICOLO

(haar om de lenden grijpend).

- En nu... de kus, dien ge me nog schuldig zijt!

ALUICA

(weert hem af).

- Wie mij z'n **hart** durft voor de voeten leggen, diens **hoofd** legt hij me voor de voeten.

NICOLO.
- Zei-ie dat?

ALUICA.
- Nog zooeven.

NICOLO.
- Nu... dat is er dan ook wel aan gewaagd!

(Hij verrast Aluica met een vurigen kus).

ALUICA.
- Stil!... Is hier niemand?...

(Zij kijkt angstig de kamer rond).

NICOLO.
- Maar neen...

ALUICA.
- En toch is 't me, alsof ik het steken van brandende blikken op me voel...

NICOLO.
- Dwaasheid!... Zeg me liever eindelijk, dat ge méér voor me zijt dan m'n schoone nicht!... Ge hadt het me zeker daar straks al gezegd, waren we niet gestoord geworden.

ALUICA.
- Méér dan uw schoone nicht? Zéker ben ik dat!

NICOLO

(weer haar willende omhelzen).

- Aluica!...

ALUICA

(koel en hoog).

- Uw dogaresse.

NICOLO.
- Voor hoelang nog?

ALUICA.
- Voor hoelang nog? Zeker nog wel tot morgen. En dat is me voor 't oogenblik lang genoeg.

NICOLO.
- En... nà morgen? Gij zijt vier en twintig... hij, vier en zeventig... Zijn dood zal een verlossing voor Venetië zijn... Maar voor u? Wat moet er dan van u geworden?

ALUICA.
- Laat morgen zijn zorgen...

NICOLO.
- Maar stel nooit uw geluk van vandaag tot morgen uit. Aluica... zeg me, of liever

(hij trekt haar weder aan zijn borst)

zeg me niets... Zie me aan en laat uw oogen voor u spreken...

ALUICA.
- Ik ben de dogaresse! Al ware 't nog slechts voor één dag!

NICOLO.
- Maar 't ligt maar aan u zelf, om 't nog jarenlàng te blijven!...

ALUICA.

- Nog jarenlang?...

NICOLO.

- Nu 't geslacht der Falieri aan de beurt gekomen is, waarom zou ook dit geslacht nu niet een dynastie van dogen aan Venetië geven als de Tiepolo's, de Dandolo's... de Gradinego's. En waarom zou **ik** niet de meeste kans hebben... een Faliero óók, die óók een Gradinego op den dogentroon zou plaatsen?

ALUICA

(nadenkend).

- Dat hebt gij wel fijn overlegd.

(Van toon veranderend).

Maar... wat verwijt ge me dan, dat ik voor u slechts de dogaresse wil blijven, als gij zelf in mij slechts de dogaresse mint?

NICOLO.

- Aluica...

ALUICA.

- ...De dogaresse, die u aan de dogenkroon moet helpen. Mijn schoone neef... gij rekent waarlijk te goed! Nu hebt ge uw spel voor me opengelegd... Ik weerhoud u hier niet langer...

NICOLO

(koel).

- Zooals ge dan wilt.

(Hij neemt haar hand, kust deze met een hoofsche buiging, maar als hij wil weggaan, houdt Aluica hem bij z'n hand vast).

ALUICA.
- Zoo gemakkelijk zoudt ge dus kunnen heengaan?... Zoo licht u laten dóórzenden?... Gij die nog wel uw hoofd aan m'n voeten wilt laten leggen?...

NICOLO.
- Aluica!

(Hij wil haar in oplaaienden hartstocht omarmen, doch weer stoot zij hem af, door plotselingen schrik bevangen).

ALUICA

(schuw).

- Ik durf me niet ómwenden... voor die oogen niet.. die stekende oogen achter me...

NICOLO

(luchtig).

- Maar door welke dwaasheid zijt ge toch betooverd, lieve!?... Hier is niémand... Welke oogen zouden hier dan zijn?

ALUICA

(schuw in alle hoeken rondkijkend).

- En toch... Het is waarlijk alsof ik betooverd ben, dezen nacht... En ik moet u smeeken, u bevelen, heen te gaan. Nu, - dadelijk.

NICOLO.
- Dan... mijn kus!...

ALUICA.
- Nu?... hier?... Neen.

NICOLO.
- Aluica... Morgen, op 't brandpunt van 't feest, als honderd duizend paar oogen aan uw schoonheid geboeid zullen zijn... beloof me dan, dat ge de mijne zult zoeken... dat uw blik zich als een straal van goud met den mijnen kruisen zal... Gij... voor mij alléén op dàt supreme moment...

ALUICA

(terwijl ze hem reeds naar de deur troont).

- Op dit supreme moment... gij vraagt me niets te weinig, lieve neef!

NICOLO

(overmoedig).

- Maar wat vraag ik? Zult ge uw oogen wel aan de mijne onttrekken kunnen?... Als... ik... wil?

ALUICA.

- Als gij wilt? Als iéts me de kracht zou geven om u niét te zien, dan zou dat juist zoo'n willetje van u zijn, mijn schoone neef.

NICOLO

(reeds bij de deur).

- Dan belooft gij me niets?...

ALUICA.

- Gij zult juist zooveel krijgen als ge zult weten te verdienen.

NICOLO.

- Sfinks!

(Hij gaat snel naar buiten door de deur links achter).

ALUICA

(hem achternaroepend).

- Denk om den afgrond, als ge haar raadsel wilt ontsluieren... Oedipus!...

Zevende tooneel

ALUICA - MARINO

ALUICA

(gaat naar de loggia om zijn gondel te zien afvaren. Inderdaad vaart deze nog voorbij en zij doet hem vriendelijk teeken. Pas echter is de gondel naar rechts verdwenen, of zij hoort Nicolo een vreeselijken, maar dadelijk gesmoorden kreet slaken, gevolgd door een plof in 't water. Zij deinst in geweldige ontsteltenis, en loopt bijna tegen Marino aan, die uit het deurtje rechtsachter is gekomen).

- Wat was dat?...

MARINO

(op het portret wijzend).

- Dat was niét alleen Steno's werk... Ook dàt van Nicolo... En laat de Raad der Tien met den Doge spotten... de Doge zèlf kent op beleediging van z'n eer... slechts één antwoord:

(Naar buiten wijzend).

Dàt!

ALUICA

(heeft met bovenmenschelijke inspanning haar emotie bemeesterd).

- Dàt zou **zijn** werk zijn?? Zijt gij daar zóó zeker van?

MARINO.

- Zóó zeker.

ALUICA

(afgemeten).

- Dan... is gerechtigheid geschied.

MARINO

(totaal den draad in haar kwijt).

- Ga dan ter rust. Morgen is 't vroeg dag...

(Hij drukt haar een kus op 't voorhoofd).

Goeden nacht, mijn kind.

ALUICA

(stil).

- Goeden nacht.

(Zij verlaat het vertrek door de deur rechts vóór, zonder hem nog te durven aankijken).

Achtste tooneel

MARINO - MENACHEM

MARINO

(luistert nog een oogenblik, of zij zich werkelijk verwijdert en gaat dan stil het deurtje links vóór openen, waaruit Menachem te voorschijn komt).

- Gij hebt alles gehoord?

MENACHEM

(schuw).

- Alles, mijn gebieder.

MARINO

(naar buiten wijzend).

- Ook?...

MENACHEM.
- Ook dàt, hoogmogende heer.

MARINO.
- En... uw oordeel?

MENACHEM.
- De ring van Gyges heeft uw hoogmogendheids geest verlicht... Zijn vonnis moet dus rechtvaardig zijn.

MARINO.

- De ring van Gyges?... Die heeft u geen oogenblik verlaten, Menachem...

MENACHEM

(opent schielijk het schrijntje en ziet verbaasd dat het nog den echten ring bevat).

- Maar dàn?...

MARINO.

- Ik heb zeer goed den diepen zin van dezen ring begrepen: Wéten is afstand doen van alle hoop... van alle illusie.

MENACHEM.

- Maar...

(met een gebaar naar buiten)

als uwe hoogmogendheid **niét** weet, géén zekerheid heeft verworven, waarom dan...

MARINO.

- Géén zekerheid! Niet de zekerheid, dat hij me m'n eer geroofd héέft, maar wèl de zekerheid, dat hij haar mij ten minste niet meer zàl ontrooven. En... geef me nu den ring van Gyges...

MENACHEM.

- Nù nog den ring?

MARINO

(heeft den nagemaakten ring van zijn vinger getrokken en neemt van Menachem den echten aan).

- **Hij** zal mij dienen voor mijn huwelijk met de zee.

(Lezend in den ring).

'Weten is gestorven zijn...' En Adriatica bewaart haar geheimen eeuwig.

(Hij steekt den ring aan zijn vinger en een huivering doorvaart zijn leden. Buiten slaat de klok tien).

MARINO

(in de loggia).

- En wee over Venetië... als de gevloekte Doge de klok van San-Marco luidt!

(In 't maanlicht teekent zich zijn beeld af, de vuist met den ring dreigend uitgestoken over de slapende lagune).

GORDIJN.
AUGUST MONET.

[Vijf gedichten]

Telefoonpalen

Naar de einders recht gelijnd,
Zoo staan de slanke palen,
En of de zonne schijnt,
Of grauwe regens stralen:

Steeds pal en onbewogen
Gereid naar 't ver verschiet,
Zoo zingen ze ingetogen
Hun hoog eentonig lied.

In uw standvastigheid,
O palen, sterk geplant,
Hebt vaak gij afgeleid

Mijn dwalend oog, langs 't wijd
En vredig vlakteland
Tot in de oneindigheid.

22/7/32.

Aan een Jongen

Je bent me lief, zéér lief, o broer!
Wellicht heb ik het nooit vermoed
Vóór mij je vreugde-trillend woord
Den wijn goot van je blij gemoed.

Je ziel was steeds zoo stroef en toe,
- Grijs landschap, waar 'k geen wegen zag. -
Hoe bloeide ze als een toovertuin
Grootopen in dien zonnelach?

Neen, 'k kenne niet de weelde, die
Je met haar gouden licht doorvoer;
Maar 'k weet in mij dit nieuw geluk:
Je bent me lief, zéér lief, o broer!

17/7/32.

Bede

Leer leven mij in liefde
en zuiverheid,
Leer véchten mij, zoo duister leed
me bijt,
Leer bouwen mij mijn werk,
en, 't lot ten spijt,
Leer mij vertrouwen, Heer,
altijd, altijd.

18/7/32.

Visioen

Toen, in den avond, knalde 't schot
en trof hem, den aadlaar,
waar hij dreef
hoog in de bergen.

Luider dan de echo van den knal
kreet hij zijn noodschreeuw, de eenzame adelaar...
Het gladde meer zag purperrood,
maar rooder was zijn bloed,
terwijl hij neerstortte
in de bergen.

De honden blaften rauw en woest.
Ze sprongen toe;
ze grepen hem,
ze sleurden hem...
In de vallei vond hem de nacht bezwijmd,
door jagershand
voor dood
in biezen mand gesmeten.

Maar toen de morgenzon de toppen kleurde,
herleefde 't hart
en klopte sneller, sneller;
een wilde zindering doorvoer zijn lijf,
en hij rees op,
de bloedende adelaar.

Ineens, verzaamlend àl zijn kracht,
breidd' hij zijn vlerken uit
en vloog!
Zijn wonden brandden of hij scheuren ging,
maar om hem brak de duisternis uiteen.
Hij steeg! Hij steeg!
Hoe lichtte 't om hem heen!
Hier lag zijn berg, ginds wachtte 't nest, reeds zag hij 't meer...

Steeds hooger maar! Zijn trillend lijf
was nog één kreet naar ruimte en licht.
Een laatste vleugelslag:
daar rees hij uit
boven de hoogte, en 't zonvuur brandde weer
in zijn schoone oogen!

Daar sneed een kreet de stille lucht vaneen:
bebloede pluimenklomp,
zoo viel in 't glanzend meer
de stervende aadlaar.

Eénmaal nog
had hij de zon gezien,
hoog in de bergen.

16/10/32.

Zomerwoud

De rijpe zomer, diep verlangd,
Is eindlijk over 't woud gekomen
En houdt de weidsche pracht der boomen
In vlammende armen vast omprangd.

Er roert geen tak, geen twijg, geen blad...
Lijk zuilen, die gewelven schoren,
Staan stammen, in elkaar verloren
Tot diepten die de blik nooit mat.

Hoe spreidt nu 't woud, de zonnezoon,
Zijn glorierijk geweld ten toon!
Lijk groene bergen staan de dreven

En al die kruinen, zie hoe schoon
Ze 't zonvuur torsen, als een kroon...
De zomer orgelt over 't leven!

HERMAN DE CAT.

Iets over Dichter Aimé De Marest

Met twee kort opeenvolgende verzenbundels, ‘De Wassenaar’ (N.V. Standaard-Boekhandel, Brussel) en ‘Het Brandglas’ (A.A.M. Stols, Brussel) verzekert Aimé De Marest zich ongetwijfeld een benijdenswaardige plaats onder de moderne Vlaamsche dichters. Maar vergis u niet in hem. Hij is geen acuut-vertwijfeld opstandeling, die met baldadige rukken de poëtische tradities tracht te verbreken, hij werpt geen barricaden op en verzet geen bergen, neen, zijn aanvang is eerder rustig traditioneel, kalm en voornaam, met een ironisch glimlachje, om een beetje te verbergen hoe ontzaglijk hij houdt van het leven en de menschen. Geen spoor van hoogmoed bij hem. ‘Les orgueilleux m'ont dégoûté de l'orgueil,’ roept Duhamel ergens uit. Welnu, wees gerust. De Marest is een simpel mensch, die zich vooral geen geweld aandoet en heel ootmoedig bekent:

> 'k Heb iets gedaan, doch 't kan nog beter zijn!

Maar, in bekende vormen verwerkt, welke originaliteit! En welke virtuose schittering soms! Zeker, die gedichten zijn vaak van een primitief aandoenden eenvoud; elkeen kan de gedachten begrijpen en de zigzaglijn der beeldspraak laat zich nauwkeurig gadeslaan; men zal bij de lectuur niet plots geestdriftig opspringen met den kreet: Wat is dat geweldig! Neen, men gaat er eerder stil bij droomen, meer nog, men gaat stilaan en haast onbewust zijn eigen droomen mengen met die van den dichter zelf. Kan het anders, als we ondervinden dat De Marest niet alleen vervuld is van het eigen Ik, maar tevens met een weemoedige sympathie de oogen gericht houdt op zijn medemenschen, ook op de geringen onder hen, op

> De dichters onbekend; de zoekers die niet vinden;
> De stervende komiek; de troostelooze blinde;
> En nog zoovelen...

O! van de schijn-poëten, die steeds ongenadig leuteren over hun ziel en bijhoorigheden, verlos ons, Heer! Hoeveel verongelukte Willem-Kloosjes met holle bodems en doffe bim-bam-beierd-

geluiden, of met kunstmatige ademhalingssystemen, voor een enkelen openhartigen mensch-dichter!

Natuurlijk bestaat voor de zich eenvoudig uitlevenden het steeds dreigend gevaar van het platvloersch gezegde. We kennen hem maar al te goed, den stumperd, die achter vooropgestelde ongekunsteldheid een totaal gemis aan poëtisch vermogen tracht te verschuilen. (De criticus stuurt hem met een kluitje in het riet, b.v. met zoo iets als: ‘X kan op een lieve wijze een simpel gevoel uitdrukken.’ En de man, in plaats van te voelen dat hij gedoodverfd is, neemt het op voor een compliment en volhardt in zijn miezerige onbenulligheid).

Maar A. De Marest is nu eenmaal niet banaal, omdat zijn dichterlijk instinct van zelf het geheimzinnig verband ontdekt tusschen ver afwijkende uitdrukkingen en voor den gewonen sterveling onvereenigbaar schijnende beelden, - zijn die dan ook samengesteld uit vaak alledaagsch gebezigd materiaal, - en ook omdat hij met wonderlijke virtuositeit de selectie weet te doen van enkele details, die telkens van het poëtisch beschouwde model een exclusief idee geven. En daar A. De Marest in het kader van een eenvoudig plastische, vaak anecdotische kunst, werkelijk dichterlijke ontdekkingen doet, dat hij ‘onbekenden’ omzet in ‘bekenden’ of op reeds vertrouwde dingen een nieuw licht doet stralen, mogen wij hem als een ‘modern’ dichter beschouwen, al kunnen we aanstippen, dat hij een rustige sentimentaliteit behoudt midden het daverende, waanzinnige leven van dezen tijd.

Toch is er onrust en innerlijke tweespalt. Natuurlijk! Maar al slaat de ziel van den dichter wel eens uitzonderlijk tot wanhoop over, dat wordt toch nooit, dunkt me, een bestendige verscheurdheid. Daarvoor heeft de jonge man de wereld en het leven te lief en hunkeren ziel en lichaam te hevig naar een geluk, dat nog wel niet bereikt werd, maar toch niet tot de onmogelijkheden behoort. Soms is er een ietwat naïef aandoende strijd waar te nemen tusschen oer-krachtige zinnelijkheid en panischen afschuw voor de Zonde, zooals blijkt in het gedicht ‘Verzoeking.’

> .....
> Doch is de stonde van vervulling daar,
> Men offert eer en goud in 't vluchtig wanen
> En stil ontluiken op het vuige altaar,
> Van een te laat berouw de jongste tranen.
>
> Een schuwe schaduw vliedt verlaten heen...

Maar hoe heerlijk wordt het, als een haast kuische zinnelijkheid aanleiding geeft tot het gedicht ‘Nuptiale’, naar mijn meening een der mooiste van den tweeden bundel en dat ik hier in zijn geheel laat volgen.

Nuptiale.

De bede van den Man is in haar ziel gedrongen
Gelijk de klank van een verteêrde saxofoon.
't Verlangen heeft haar met een zachten druk gedwongen.
Wat is de Liefde in opperste vervoering schoon!

Daar spreekt een wond're taal uit haar lazuren oogen.
De poov're kleeren zijgen als petalen neer;
Haar meisjesziel, te lang door harde wet gebogen,
Zoekt hallelujazingend den geliefden Heer.

Zij geeft zich met een kus. Het bloed roseert haar wangen.
Haar slapen bonzen als de klokken van een feest,
't Is of er vlinders aan haar vingertoppen hangen.
Het volste leven is één stonde haar deel geweest.

Zoo wordt ze Vrouw, voor hem d'alleen'ge Vrouwe.
Meteen ontgloeit in haar de diepe drang naar 't kind,
En, als zijn armen haar ten sluimer houwen,
Gevoelt ze dat ze reeds iets meer dan hem bemint.

* * *

Aan welke bronnen heeft A. De Marest zich gelaafd en welke invloeden heeft hij ondergaan? Heel zeker heb ik gedacht aan enkele dichters van ‘het Getij’ en ook aan Richard Minne, ja, vooral aan Richard Minne. Dat is wel degelijk dezelfde mengeling van scherts en teederheid en een gelijkaardige prentenplastiek kan men hier en daar ook wel aanstippen. In het gedicht ‘Aan de Schelde’ is me dat vooral opgevallen. Een enkele maal, in ‘Stormnacht’, heb ik een verwantschap meenen te bespeuren met H. Marsman en de school der ‘Vrije Bladen’. In dit gedicht wordt inderdaad de uitingswijze teruggevoerd naar het eerste begin, ‘naar het uit de diepte opschietende redelooze visioen, naar het bewustlooze gestamel dat daarop de onmiddellijke weerslag’ is. Dit is wel degelijk ‘sidderende levensintensiteit, in enkele primitieve accoorden’ uitgedrukt. (Zie Dirk Coster: Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst). Maar het blijft bij een enkel experiment en de toekomst alleen zal uitwijzen of A. De Marest ook de gevaarlijker hellende paden der poëzie zal durven bewandelen, of voort zal gaan met zijn spel van licht en schaduw, van zonnegetintel door wolken, van lachen door tranen heen.

Een ding staat ondertusschen rotsvast. Ons nooit volprezen Vlaanderen is een waarachtig dichter rijker. We volgen hem met liefde en belangstelling op zijn ontdekkingstochten naar de onbekende gewesten van het Oneindige en verwachten ons aan heel

veel moois. Want deze dichter blijkt vruchtbaar te zijn, en dat mag ons verblijden en troosten, als we met weemoed terugdenken aan enkele schoone stemmen, die plots verstomden, zonder dat we de reden van dit onheil kunnen gissen.

Een wensch durf ik uiten. Dat het anecdotische element wat ingetoomd worde ten gunste van meer verdieping en meer hartstochtelijk uitleven. Men krijgt het gevoel dat de dichter zich wat te veel bedwingt. Hij is te braaf. Een aangeboren kuischheid en zekere schuchterheid werpen een dam op, dien ik wel eens op gewelddadige wijze zou willen zien omverstuwen door den wassenden vloed van de alles vernietigende, zinnelijke kracht, die zeer duidelijk in dezen dichter broeiend is. En ik zwijmel reeds extatisch, als ik denk aan de wild geurende, bloedroode rozen, die we dan voorzeker met bevende handen plukken zouden, tot ons aller intens genot.

Want we willen het leven zien leven en niet altoos zien verdroomen.

EUGENE BOSSCHAERTS.

Tooneelkroniek

Van Delbeke verscheen een nieuw werk: **Satan** (Uitg. N.V. Standaard Boekhandel). De schrijver heeft hier een grootsch onderwerp aangedurfd, en dat alleen reeds is sympathiek. Zijn werk wil niets minder zijn dan de tragedie van den mensch, zijn opstandigheid, de zondeval, het onbevredigd-zijn door al wat de aarde kan bieden, en de eindelijke verlossing door Christus die boet voor alles en allen.

Dat Delbeke in deze schier bovenmenschelijke taak, waarin slechts enkele zeer grooten konden slagen, te kort is geschoten, zal wel niemand verwonderen. Maar veel goeds is er toch in dit werk. Hij blijkt een zeer juist begrip te hebben van de nooden onzer samenleving, hij verbloemt niets, teekent den mensch naar waarheid: de zinnelijkheid die hem uitput, zijn grenzenloozen hoogmoed, die hem Torenhuizen doet oprichten, zijn eigenbelang, jacht op geld: ‘duivelsdrek’, die tot oorlog en vernieling leiden, - zonder van de andere hoofdzonden te spreken, die de schrijver onverlet laat.

De grootste fout van het stuk is wel dat de handeling niet logisch en voortdurend voortschrijdt, dat ze integendeel op een zeker punt gekomen stationnair blijft, en in herhalingen vervalt die den monumentalen opzet doen ineenstorten. Daarbij geeft het woord niet altijd de juiste beteekenis weer en is vaak zonder beeldende kracht. Het betrachten van een expressionistischen stijl heeft helaas stijlloosheid voor gevolg gehad.

Maar ondanks al deze gebreken staan we hier voor een poging die sympathie en eerbied afdwingt. Hier is ten minste iemand aan het woord die het zich niet gemakkelijk maakt, die aan zijn werk een geestelijken ondergrond geeft, en iets wil zeggen, nl. aantoonen dat heel onze Westersche beschaving op een verkeerden grondslag is gebouwd...

Het spel in vijf bedrijven: **Ondergang** van Emiel Buskens, schoon uitgegeven bij A.A.M. Stols, te Brussel, lijkt, bij ‘Satan’ vergeleken veel traditioneeler van opvatting. Het zet de lijn voort, getrokken door Starkadd, Gudrun, Gunlaug en Helga, Koning Hagen e.a., doch zonder in dit genre iets nieuws of iets sterkers te geven. Het speelt ten tijde van de overrompeling van Gallië

door Cesar, en zou wellicht, zooals het daar staat, een dankbare tekst kunnen zijn voor een operakomponist. Het spel mist persoonlijkheid, en is niet van langdradige lyrische ontboezemingen vrij te pleiten.

W. Putman heeft een nieuwen eenakt geschreven: **Armoede**, (uitgave Jos. Janssens, Antwerpen), die uitmunt door zijn knappe, ietwat gemaniereerde dialogen. Voor het overige: een fait-divers, niet zeer handig ineengezet. Men kan het met genoegen lezen of aanhooren, zoolang het een soort tragische badinage blijft, doch daar waar de eigenlijke actie begint - we zijn dan al aan bladz. 26 geraakt, en het stukje telt er 38! - loopt het dadelijk mis. De handelingen van de personages, vooral die van het meisje, worden zeer onwaarschijnlijk, en we kunnen er geen oogenblik aan gelooven. Putman heeft twee genre's ineen willen verwerken en is daarin niet geslaagd. In het eerste (dialoog)gedeelte zou men hem een volgeling van Schnitzler kunnen noemen, de Schnitzler van de Anatol-serie, De groene Papegaai e.a.; in het tweede (actie)gedeelte wordt het feuilleton.

De vruchtbare Ballings gooit nog maar altijd ieder jaar tusschen het half dozijn en het dozijn stukken de markt op, kwantiteit, maar geen kwaliteit. Integendeel, de kwaliteit neemt voortdurend af. Zoo hebben we hier weer een paar eenakten voor ons liggen, die men nog niet eens **kritisch** hoeft te lezen, om ze dadelijk in duigen te zien vallen. Het zijn: **'t Pastoorken van Disseldonck**, en **Moord** (Uitg. J. Janssens, Antwerpen). Buiten deze twee zijn er nog zeker vier of vijf nieuwe 'Ballingskens' in omloop, doch die we hier niet zullen bespreken, primo omdat we ze niet ter bespreking ontvingen, en secondo, omdat dit een 'besprekingtype' kan zijn voor het werk van dezen schrijver. ''t Pastoorken van Disseldonck' is een typisch voorbeeld van de huidige 'manier' van Ballings: hij zet zich aan zijn tafel, en alles wat hem door het hoofd gaat, wordt lukraak op papier gegooid, klinkt het niet, dan botst het.

't Stukje beschrijft de bekeering van een verbitterd oud-veroordeelde tot christelijke gelatenheid, door de bemiddeling van een 'braaf pastoorken', (dat een cliché op ons tooneel dreigt te worden!) Patronagewerk, slordig geschreven, met 'stadhuiswoorden,' die nooit over de lippen van een bedelaar zullen komen. Als de heer Ballings eens in werkelijkheid een bedelaar of landlooper hoort spreken, moet hij eens goed luisteren: hij zal verrassende ontdekkingen doen... Wat de eenakt 'Moord' betreft, die is heelemaal niets.

Van den sinds eenigen tijd op den voorgrond getreden Frans Demers verscheen er een nieuw stuk: **Het zwakke Geslacht** (J. Janssens. Antwerpen), waarin, voor het eerst in het werk van

dezen schrijver, een belangrijk thema wordt aangedurfd en niet zonder verdienste uitgewerkt. Doch terzelfdertijd komen ook de gebreken van Deniers' werk sterker uit: gepraat en nogeens gepraat, tot in het eindelooze. Zooals het nu is achten wij het werk, ondanks al zijn kwaliteiten, onspeelbaar; de menschen zouden zich dood vervelen. Laat Demers er minstens de helft - we zeggen minstens de helft! - uit snoeien, en hij zal eens zien hoe zijn stuk er zal bij winnen. De taal heeft ook hier weer een neiging tot het boeksche; zij voldoet, zooals in al de stukken van dezen auteur, beter bij de lezing dan wel op het tooneel, wat trouwens voor heel zijn dramatiek het geval is. Wij hebben nu reeds bij twee van zijn stukken vastgesteld dat ze meer boeien en meer voldoen bij de lezing dan wel op de planken.

Niet zonder verdienste is het eenaktje: **Diplomaten** van een tooneelschrijver die heet, of zich heet: Reimond van Mulders (J. Janssens, Antwerpen). Het speelt in een wereld die onze democratische tooneelschrijvers heel weinig kennen: die der diplomatie. Het behandelt een diplomatisch voorvalletje in een gezantschapsbureau, en er komen een heusche graaf en een heusche markies in voor, wel is waar door een caricaturalen bril bekeken. Jammer dat de taal soms slordig is, en het diplomatisch voorvalletje niet met meer kleur en flinker werd uitgewerkt.

Arnold van Schoorisse van Omer Wattez is een van die romantische stukken, die nog doen denken aan de navolgers van Conscience, en waarvan men in het oude ‘Kunst- en Letterblad’ zulke typische staaltjes en uittreksels vindt.

Met alle respect voor den hoogbejaarden heer Wattez, die nog fut genoeg heeft om een dergelijk stuk werk af te leveren, kunnen wij bezwaarlijk het al te theatrale en factische genre prijzen.

Men zal nu allicht vinden dat wij in deze reeks besprekingen zeer streng zijn geweest, misschien te streng; doch wie zich de moeite wil getroosten de besproken stukken te lezen, zal niet anders kunnen dan ons gelijk geven.

ERNEST W. SCHMIDT.

Onderwijs en Opvoeding

Dr. A. De Vletter liet een boekje, **In moeilijke jaren** (Hollandia-Drukkerij, Baarn), verschijnen, dat alle ouders van 12 tot 20 jarige jonge menschen lezen mochten. Want het beeldt op bondige, rake wijze de pre-puberteits- en de puberteitsjaren van jongens en meisjes uit, met hun loskomen van het ouderlijk gezag, met hun 'Verneinungs'- en daarna hun 'Bejahungs'-manie, met hun werkelijk harden strijd om, door hun jeugdkrisis heen, volwassenen te worden. En het leert vooral hun ouders, hoe ze die jeugd waar te nemen en te eerbiedigen, te bejegenen hebben, indien ze haar positief willen dienstig zijn. De auteur erkent, dat hij in dit boekje hoofdzakelijk kompileert en samenvat wat vele anderen, als Spranger, Bühler, enz. hebben vastgesteld. Maar dan deed hij zijn werk toch zóó, dat meer dan één lezer wel gretig naar die bronnen zal grijpen. Zijn boekje zal zeker goede diensten bewijzen.

Van Dr. Ch.F. Haje ontvingen we **Taalschut**, met den ondertitel 'Schrijf weer Nederlandsch' (Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden). Op het gebied van taalzuivering is men in den jongsten tijd bizonder bedrijvig; denk b.v. maar aan de werken van Constant Peeters, Jan Grauls en Prosper Melis. Dit boek is er niet minder welkom om. Het behandelt, in alphabetische orde, tweehonderd gevallen van verkeerd woordgebruik, - gevallen, waarvan vele ons persoonlijk interesseerden, om de methodische wijze waarop ze toegelicht worden. Het komt ons echter voor, dat de auteur zich vooral naar het Oosten oriënteerde; mogen we verwachten, dat hij ook eens onze talrijke gallicismen onder handen neemt?

Van P. Melis en L. Queeckers verscheen **Taaloefeningen VI**, voor het zevende leerjaar ('De Sikkel', Antwerpen); het is zijn voorgangers ten volle waardig en bevat, naast het nieuwe inzake spelling en spraakkunst, talrijke, zeer doelmatige herhalingsoefeningen, over de zuivere uitspraak inkluis. In het 'boekje van de leerkracht' zijn de noodige algemeene en bizondere dictees, alsmede talrijke aanvullende oefeningen voorhanden.

Van H. Dillen en ondergeteekende zag bij dezelfde firma **L'école et la vie II**, in nieuwe uitgave, het licht; in deze uitgave

werd een nieuwe rubriek, ‘Ce qu'on dit’, alsook een vijftal herhalingslessen, opgenomen, maar voor het overige blijven de beperkte woordenschat, de leesteksten, de spreek- en de grammatische oefeningen, de vertalingen, de opstellen, - en in de handleiding de dictees, - behouden. We laten het oordeel over aan de belangstellende leerkrachten.

Bij den Algemeenen Leermiddelhandel (Antwerpen) verscheen, als voorlooper bij de leesboekenreeks ‘Oogst’, het stoffelijk prachtig verzorgde **Vlug naar het doel**, door Betsy van Gelder. Maar, eerlijk, we vragen ons af waarom hier een oude, onkinderlijke methode vol droge woordenreeksen zonder samenhang moet worden opgediept, op een oogenblik dat toch voldoende nieuwe, prettige leesmethodes voorhanden zijn! Liever waardeeren we **Oogst voor de kleintjes** en **Oogst**, door F. Bloemink, vooral het pas verschenen vijfde deeltje van dit laatste, omdat daar, naast ‘vervlaamschte’, eindelijk ook verscheidene oorspronkelijke leesstof van ten onzent haar plaatsje heeft gekregen. Een vraagje echter: vindt de verzamelaar Bloemink het voor kinderen van acht jaar aantrekkelijk, leeslesjes met vervolgstukjes, - één heeft er drie, een ander vier, - aan te bieden? Wij niet; is een leeslesje uit, dan volge er gauw een nieuw, liefst heelemaal anders dan het vorige. Dat de reeks ‘Oogst’ heerlijk gedrukt, mooi geïllustreerd en zonnig gekaft is, zeiden we vroeger al, en gaarne!

De firma Wolters, te Groningen, brengt ons weer een aantal herdrukken, plus wat ‘nieuws’.

We zetten dat ‘nieuws’ even tusschen haakjes; want op de extra frissche druk en illustratie, door Jaap Veenendaal, na, vinden we in **Aa bee cee dee**, door A. Jager en A. Janse, methodologisch een teruggang naar onkinderlijke werkwijzen van vroeger tijd, we zouden zeggen, een nóg verder terugkruipen dan met Betsy van Gelder. En laat er dan een ‘letterdoosje’ bijkomen, voor individueele leg- en dikteeroefening, we vinden 't een ergernis, kleine kleuters honderden letterkoppelingen te doen doormaken, die geen schijn van beteekenis of aantrekkelijkheid hebben!

Als herdrukken vermelden we:

Beknopte Nederlandsche spraakkunst (7e druk) en **Oefeningen** bij die Spraakkunst (6e druk), beide door Dr. C. De Baere voor het middelbaar en het normaal onderwijs geschreven; - **Eerste Fransche lessen**, (1e deel, 5e druk), door L. Breckx en L. Goemans; - **Onze moedertaal** (le deeltje, 3e druk), door Aug. Boudens; - **English passages for translation** (2e deel, 5e druk), door H.G. de Maar. Al deze werkjes werden in vroegere kronieken besproken.

Nieuw, in den goeden zin, is **Fransche spraakkunst** en **Oefeningen** daarbij, beide door J. Fransen en H.G. Martin. De

Spraakkunst telt een honderdtal luchtige bladzijden en is, voor beginnelingen, klaar en volledig. De Oefeningen, - waarbij een Woordenlijst, - zijn zoo verscheiden mogelijk, met een overheersching van 't vertalen. Een vaststelling en een vraagje echter: bedoelde Spraakkunst wordt van het eerste jaar Fransch af gebruikt; vinden de auteurs het methodologisch niet verkieslijk, de hoogstnoodige spraakkundige begrippen tusschenbei in het gewone leerleesboek te behandelen en een aparte Spraakkunst als zoodanig pas een paar jaar later voor te brengen?

Van de firma Van Gorcum, te Assen, ontvingen we **Het Bijbelsche land**, door R. Oostra. Wat vóór ons ligt zijn een eerste Atlasje, met beschrijvenden tekst naast de kaarten, en een Werkboekje, bevattende een aantal invuloefeningen in verband met het atlasje. Beide boekjes, van elk... acht bladzijden, handelen, ten gerieve van Joodsche kinderen, over het Oud Testament; twee andere, over het Nieuw Testament, zullen volgen. We zijn niet thuis in den Joodschen Godsdienst, maar boekjes als deze voeren de kinderen, - en ons, - in een paar uurtjes thuis in het Bijbelsche land.

De firma Kooyker, te Leiden, zond ons **Vruchten en rauwe groenten**, zijnde een betoog ten voordeele van rauwe groentespijzen, naar het recept van Dr. Bircher, met achteraan een aantal praktische gegevens over het aanrechten dier spijzen. De arts J. van Veen (Haarlem) schreef een algemeen voorwoord; de arts Delille-Lagae (Maldegem) leidt het boekje bij de Vlaamsche lezers in.

Ten slotte vestigen we de aandacht op een Engelsche reeksuitgave, **Johnston's New Picture Geographies I-IV** (W. & A.K. Johnston, Londen). Die mooie, handige reeks omvat: I. Peoples of the world; II. More peoples and other lands; III. The world's workers; IV. The world and the homeland. Ze werden alle geschreven door C. Midgley en rijkelijk voorzien van foto's, kaartjes en teekeningen. Het doel van den schrijver is vóór alles belangstelling wekken voor Engeland en de wereld, voor aardrijks- en volkenkunde. Elk boekje telt ruim honderd kleine bladzijden en loopt over gemiddeld vijftien vertellende hoofdstukjes, met telkens achteraan, - in kleine letter, - een stel vragen. Alles samen bestrijkt vier leerjaren, van het 3e tot en met het 6e. Van den Engelschen schoolman zegt men, dat hij typisch bondig. glashelder en aantrekkelijk zijn stof weet voor te brengen; deze boekjes bevestigen zulks en daarom wezen ze onze pedagogische schrijvers, die maar iets met het Engelsch vertrouwd zijn, van harte ter kennismaking aanbevolen.

H. VAN TICHELEN.

Johanna de Waanzinnige

Pfandl Ludwig, Johanna die Wahnsinnige. Ihr Leben, ihre Zeit, ihre Schuld. Mit Bildern. 8° (XII und 192 S.; 1 Stammtafel). Freiburg im Breisgau 1930, Herder. 5 M.; in Leinwand 6.80 M.

De moeder Isabella eenerzijds, de zoon Karel V anderzijds zijn de twee figuren die Johanna de Waanzinnige derwijze verpletteren dat doorloopende geschiedkundige studie weinig of geen tijd voor haar overheeft, ofschoon zij, zij het dan ook op de meest passieve wijze, een diepen invloed op den gang van zaken in Spanje heeft gehad.

Het is met de regeering van Ferdinand en Isabella dat het Spaansche rijk werkelijken vorm gaat aannemen; de belangrijkste datum is misschien wel 1492: inneming van Granada (tevens ontdekking van Amerika) met de daarop volgende reorganisatie. Reeds waren ontelbare Jodenfamilies uitgedreven geworden, daar zij liever het tehuis dan het geloof verloren; nu kwam de aktie tegen het Islamitische element: de massadoopen (met den kwast over de menigte) die uit duizenden Mooren met één gebaar evenveel Morisken maakten, de autodafe's, georganiseerd door Ximenez, om in dit korte bestek niet te spreken van maatregelen van bestuurlijken en militairen aard.

Viermaal verdwijnt de opvolger van dit regeerend paar in den dood (en later weer sterft na zijn eerste levensuur een kind dat Ferdinand uit een nieuw huwelijk kreeg), waardoor de beurt komt aan de dochter Johanna, die van haar grootmoeder waarschijnlijk reeds degeneratiekiemen had meegekregen (Isabella's moeder stierf krankzinnig). Daar zij gehuwd was met den Habsburger Filips den Schoone, werd Johanna de vrouw langs wie de Spaansche macht en het Spaansche grondbezit in Habsburgsche handen zou overgaan; zij is tevens de onmisbare schakel voor de studie van het dramatische leven van Don Carlos, den zoon uit het eerste huwelijk van Filips II.

Pfandl schreef zijn uiteenzetting vooral met het oog op de geestelijke (en voor zoover aanwezig op de physische) ziekte van deze twee: Johanna en Carlos, en neemt er de geschiedkun-

dige gebeurtenissen slechts bij inzoover zij nuttig of noodig zijn. Hij wil dan komen tot het gedetailleerde aantoonen: ‘ten eerste, dat koningin Johanna met groote waarschijnlijkheid aan dementia praecox of schizophrenie leed; ten tweede, dat het geestelijk defekt van haar achterkleinkind Don Carlos vermoedelijk in imbeciliteit of zwakzinnigheid bestond, verscherpt en bij het levenseinde in verwikkeling met erfelijke schizophrene belasting.’ Hij vergelijkt daartoe de gelijktijdige bronnen met den huidigen stand van de abnormalenstudie, terwijl hij door zijn konklusies meer dan eens in botsing komt met vroegere interpretators. Hij geeft zich vooral moeite Karel V en Filips II uit deze familie-affaire zuiver, ongerept te laten te voorschijn komen, den eerste in zijn handelen tegenover Johanna, den tweede in zijn maatregelen tegenover Don Carlos. Beiden, Karel en Filips, wezen ook zelf door een kenmerkende depressie en besluiteloosheid op het erfdeel van moeder en grootmoeder, dat hier echter door het gezonde Habsburgsche bloed grootendeels werd overwonnen, terwijl de eindelooze familiehuwelijken (reeds Karel V huwde met zijn nicht Isabella) met de vermelde gegevens noodzakelijk op de Carloskatastrofe moesten uitloopen.

Niets liet voorzien welke ontaarding sluimerde in de hersenen van de jonge Johanna; trouwens, in haar omgeving begreep niemand wat er gebeurde voor men vóór een volslagen en onherroepelijke ontreddering stond: toen de 17-jarige Karel werd voorgesteld aan zijn moeder, die hem sinds zijn kinderjaren niet meer had gezien, vraagde de koningin in verdwazing: ‘Zijn dit mijn kinderen? Wat zijn zij gegroeid op dien korten tijd!’ Ze bezat echter nog waarborg genoeg opdat de door Chièvres bij haar beprate erkenning van Karel's koningschap zou aangenomen worden.

Nochtans had het eerste akute geval van diepgaande geestesstoornis zich reeds voorgedaan bij het vertrek (1502) uit Castilië van haar jongen echtgenoot Filips den Schoone, die noodgedwongen hierheen was gekomen om zich te laten zien, nu zijn vrouw de troonopvolgster was geworden in Castilië en Aragon. Een tweede stadium treedt in wanneer zij Filips eindelijk te Brussel vervoegt en in een onstuitbare jaloerschheid ontbrandt. Wanneer de Burgondische Habsburger, bij een tweede aanwezigheid in Spanje naar aanleiding van den dood van Isabella, sterft, valt voor Johanna de laatste steun weg en zal zij steeds meer en meer leven in de afgetrokkenheid van den waanzin. Het lichaam geeft zich echter niet gauw gewonnen: het is slechts na jaren van afzinwekkende vervuiling en verettering dat de moeder van Keizer Karel stierf, over de 75 jaar oud, in 1555, rond den tijd dat haar zoon tot een vroegtijdig verzaken van den troon besloot; ook dit

laatste feit wordt uitgelegd als een symptoon van de kiemen die de afstammeling in zich droeg.

Waar de achterkleinzoon door verregaande teelt uit eigen bloed bij de geboorte reeds physisch een wrak was, zouden de geestelijke defekten zich niet over zoo langen tijd ontvouwen: hij werd inderdaad slechts 23 jaar oud (1545-68).

Men moet zich een juist beeld vormen van de degeneratie die in deze familie woedde. Filips II is op 18-jarigen leeftijd weduwnaar van de moeder van Don Carlos, zijn nicht Maria van Portugal. Wanneer hij 27 jaar oud is huwt hij de nicht van zijn vader, Maria Tudor, op dit oogenblik 38 jaar oud; dit huwelijk blijft kinderloos. Zes jaar later is hij weduwnaar en huwt hij de 15-jarige Isabel de Valois; de jeugd van dit kind leidt tot herhaalde misvallen, zoodat hier slechts twee dochters overblijven. (Het is hier dat de hypothese van de Carlos-Isabella verhouding wordt ingelascht, een liefde tusschen zoon en stiefmoeder, beiden even oud). Op 41 jaar neemt hij als vierde vrouw de 20-jarige Anna van Oostenrijk, een dochter van zijn zuster en zijn kozijn, zoodat van de vijf kinderen slechts één nietigheid overblijft, de latere Filips III. Na tien jaar is Filips II voor de vierde maal weduwnaar. Intusschen kreeg hij nog andere dooden te betreuren: ouders, broer en zuster, nichten, tanten.

De spruit die in eerste instantie geroepen was om dit geslacht op den troon te vertegenwoordigen, Don Carlos, teekent Pfandl samenvattend aldus: ‘Lichamelijk zwak en misvormd, een rachitische kreupele en stotteraar, onderhevig aan chronische koortsaanvallen, geplaagd door ziekelijken geeuwhonger en door den dorst van een v/aren diabetieker (suikerzieke), opvliegend, onverdraagzaam, eigenzinnig en gewelddadig, met het verstand van een kind, met de eerzucht van een gek, geestelijk en lichamelijk verstoken van iedere mannelijkheid, in de hersenen sluimerend. evenals bij de overgrootmoeder, den waanzin die slechts op den prikkel van de hevige ontroering wacht om los te breken.’ Hij moest wettelijk zijn proeve van manbaarheid afleggen; de dokters en de apothekers kregen het klaar, voor de eerste en laatste maal van zijn leven, in 1567; zij werden er fatsoenlijk voor betaald, terwijl het meisje in kwestie 12.000 dukaten ontving. Maar zijn algeheele toestand doet al meer en meer de onmogelijkheid van een troonopvolging inzien; in 1568 zet Filips hem gevangen, waarbij niet in de laatste plaats de opvolgingsintrigues van den zoon tegen den vader zullen meegeteld hebben, - niet voor lang echter, daar hij 5 maanden later zoon en echtgenoote te begraven heeft.

Het moet gezegd worden dat Pfandl het beeld van deze wereld heeft weten te schilderen. Als wij niet bang waren hem te

hoog te stellen, zouden wij zijn werkwijze met deze van den grooten Zwitser Burckhardt willen vergelijken, zonder beiden evenwel op één hoogte te stellen.

Onze waardeering maakt ons echter niet blind voor fouten en tekortkomingen, afgezien van de door hem gestelde hypothese. Fout is zijn ethnologische samenstelling van de bevolking van de Nederlanden (blz. 43); hij kon toch gemakkelijk genoeg de elementaire gegevens hieromtrent bemachtigen. Tekortkoming is het onvermeld laten van de trepaneering van Don Carlos (na een geweldigen val) door Vesalius (geen dokter durfde hem nog aanraken), terwijl hij integendeel de wonderkracht van de aanraking met een heilig geraamte suggereert. Onvergeeflijk in een ernstig werk zijn echter enkele uitvallen, vooral bij de verdediging van Filips II, dien hij bijna als een ideaal wil voorstellen, - en bij de bespreking b.v. van het optreden van Montigny en Oranje (blz. 127 e.v.): ‘De groote beweging tegen den troon in de Nederlanden, ontketend door principepslooze schoften als Montigny en Oranje, blijkt, hoe langer men er de wortels van naspoort, hoe meer het werk van arglistige trouwbreuk... enz. Niet alleen omdat hij (Filips) het ongeluk heeft in tragische verwikkeling het schuldeloos offer te worden van gemeene verraders, van een Willem van Oranje, een Montigny, een Antonio Perez... enz.’ Het is hier dat men zich gaat afvragen of de schrijver weet welke toon er past, zelfs indien hij van deze voorstelling van zaken is overtuigd.

Het interessante werk bevat verder een stamboom, een rijke bibliografie, een register en de portretten van de behandelde vorsten.

D.R.

Muziek

Algemeene Muziekleer van J. Worp-Van Milligen, opnieuw bewerkt door Sem Dresden. (Tweede druk). Uitg. J.B. Wolters, Groningen; *f* 5.25, gebonden *f* 5.90.

Nauwelijks enkele maanden na het verschijnen van hooger vermelde muziekleer, zag de auteur zich genoopt een tweeden druk van zijn werk in het licht te zenden. Dit groot succes kan ons niet verwonderen, want Dresden's leerboek is, in zijnen aard, het voortreffelijkste dat tot nog toe in onze taal verschenen is; tevens ook - ondanks den betrekkelijk beperkten omvang van het werk - het volledigste wat betreft de jongste richtingen in den ontwikkelingsgang der muziekkunst.

Deze tweede druk wijkt slechts luttel af van den eerste. De korte spanne tijds waarover de schrijver beschikte kan daar misschien schuld aan hebben, toch gelooven we niet dat een verder uitbreiden der stof - tenzij misschien hier en daar met een enkel aanvullend verklarend voorbeeld - de waarde van het boek nóg veel zou verhoogen. Uitbreiding van het ééne hoofdstuk zou onwillekeurig een dieper ingaan op zekere in de andere hoofdstukken behandelde onderwerpen noodzakelijk maken en het practisch nut, dat het boek, in zijn huidigen vorm, voor het muziekonderwijs, in zulke hooge mate bezit, zou door wijzigingen in gezegden zin al heel gemakkelijk kunnen te loor gaan.

Op een paar ingelaschte nota's na, onderging de tekst dus geen verandering. Een van die aanvullingen betreft de uitvoering van versieringsnoten, een kwestie die, ondanks de speciale werken op dit gebied van Kuhn, H. Ehrlich, Ad. Beyschlag, Robert Lach e.a., nooit met volle zekerheid opgehelderd werd en denkelijk wel altijd grootendeels zal blijven afhangen van den min of meer ontwikkelden smaak van den uitvoerder.

JULIUS VAN ETSEN.

Boekbeschouwing

Laura Fitinghoff. - De kinderen van de groote fjeld. - J. Ploegsma, Zeist.

Een fjeld is een hooge, woeste bergvlakte in het Noorden. Op zoo een fjeld, in Noord-Zweden, woonde een doodarme, zieke moeder met haar zeven kinderen en een geit; maar de moeder stierf en, om niet in een armenhuis of bij hardvochtige voogden te recht te komen, vluchtten de kleinen met hun geit uit het Noorden weg. Dit boek verhaalt dan vooral hun langen tocht en hun ontmoetingen, tot ze, de één hier, de ander daar, een behoorlijk onderkomen vinden. We konden zeggen: we gelooven niet in zeven broertjes en zusjes, die zich zoo maar scheiden laten, - en hoe ver van elkaar! - zonder later heimwee naar elkander. Maar dan is er hun kennismaking met allerlei woningen, menschen en landschappen, dan zijn er, - voor hen, doodarme, doch bijdehandsche kinderen, - hun ervaringen bij den 'brilleman', in een 'roovershol', bij de Lappen en elders, waarbij zooveel eenvoudig, kinderlijk gevoel te pas komt, dat we veel liever vragen: lees dat mooie en mooigeschreven boek aan de meer dan 12 jarige kinderen, vooral dan aan de meisjes, voor... of koop het hun aan, dat ze het zelf lezen en bezitten. - G.D. Hoogendoorn gaf enkele mooie teekeningen; we hadden er een zestal méér kunnen verdragen, vooral indien ze echt Zweedsch konden aandoen, als zekere bladzijden in dit boek. - Mevrouw N. Basenau-Goemans zorgde voor een sierlijke vertaling en de firma Ploegsma voor een voortreffelijke uitgave, Laura Fitinghoff waardig.

Net Houwink. - De verzwegen zonde. - Em. Querido, Amsterdam.

Deze roman van Net Houwink is merkwaardig om meer dan één reden. Ten eerste als roman, of juister, als psychologische uitdieping van de persoonlijkheid der zes en twintigjarige heldin, die een modern denkende, opstandige maatschappelijke assistente is in een observatiehuis voor kinderen, en als uitbeelding ook van haar onderling vervreemde ouders, van het pietluttig bestuur der maatschappelijke instelling, van de verloopen kleintjes dier instelling en van hun zonderlinge vaders en moeders. De heldin, die in ieder opzicht tot een persoonlijkheid opgroeien wil, voelt achter de doening van haar eigen ouders telkens een mysterie, een verzwegen werkelijkheid opduiken, die haar kwelt; en het is slechts na haar vaders en na haar moeders dood, dat ze uit een brief verneemt hoe die beste vader niét haar vader en die moeder wél haar moeder is, die eenmaal ontrouw bleek, maar steeds haar zonde verzwegen hield. We konden hier kritiek uitoefenen en dat huiselijk geval wel zonderling heeten; want, eerlijk, hoe te verklaren dat moeder en dochter, die toch van één vleesch en bloed zijn, immer zoo harteloos tegenover elkander staan, en hoe ook 't uit te leggen, dat een kind zóó aarden kan naar een man, die niet haar vader blijkt! Maar dan is daar, naast het dikwijls boeiende en schrijnende van den inhoud, vooral de táál, de sterk persoonlijke en suggestieve taal, die met een minimum van woorden een wereld van zielskonflikten opent, zielskonflikten die de heldin ondergaat, maar toch zoo moeilijk oplossen kan.

Net Houwink heeft hier, als uitbeelding van een jonge vrouwenziel, een bizonder mooi boek geschreven. Maar nu moest ze ons eens zeggen, hoe het verder, na zoo veelzijdige ervaringen, met haar heldin verloopen zal!

A. Den Doolaard. - De wilden van Europa. - Em. Querido, Amsterdam.

De schrijver is op zwerftocht geweest, zoowat heel Europa door, op zoek naar ‘wilden’, d.i. naar menschen zonder boord, naar het volk van handwerkers allerhande. En dat gaf hem, in Frankrijk, in Spanje, in Slovakije en vooral in den Balkan, gelegenheid om met bedrijven en menschen in betrekking te komen, - en ook wel mee hun harden arbeid te verrichten, - zooals dat maar zelden een reiziger te beurt valt. Daarover vertelt hij nu, als journalist. Hij leidt ons dus niet als een Baedeker, als een gids; hij vertelt, maar zijn taal is extra beeldig en aanschouwelijk en ook wel eens humoristisch, zoodat ge aanvoelt wat hij gezien en meegemaakt heeft. Het lavendel en het druiven plukken in Provence, de stierengevechten in de Rhônedelta, de paardenrennen in Dalmatië, onveiligheid en scherpe bewaking der Balkangrenzen, den doop, de dansen, de bruiloftsfeesten in oostelijk Europa, enz. ge leeft ze mee, létterlijk, omdat Den Doolaard een meester is in de kunst van uitbeelden. - De uitgaaf is stoffelijk goed verzorgd en toegelicht door een zestiental zeer origineele foto's, meest alle door den schrijver zelf bezorgd.

Anton van de Velde. - Prins Olik en Sire Bietekwiet. - ‘Davidsfonds’, Leuven.

Over Van de Velde's humor en literaire begaafdheid hadden we 't vroeger reeds; en onze waardeering er voor is zoo ernstig, dat het jongste boek van hem ons telkens benieuwd maakt, en sterk. Sire Bietekwiet is de parodie van een koning; maar hij is toch verstandig genoeg om zijn heele omgeving te ontslaan en zijn oolijken zoon Olik op reis te sturen, tot die de wereld kent. Olik gáát op reis, - en, menschen, wat beleeft hij en wat beleven een aantal personages om hem heen een extra guitige, karikaturaal aandoende avonturen! Niet om na te vertellen. Maar 't slot is, dat Olik als meester aan het hof terugkeert, tot verzoening en geluk van allen in den lande. Van Raemdonck, de teekenaar, leverde weer bizonder geestige illustraties. En zoo werd dit boekje een verhaal, dat geknipt is voor het volk en ook al voor de jeugd van twaalf jaar en meer, zoo ze in 't leven en aanvoelen van humor wat geoefend blijkt.

H. VAN TICHELEN.

J. Kleijntjens S.J. en F.M. Gescher. - Navigatie en Negotie. Dieben, Wassenaar. Ing. fl. 2.90; geb. fl. 3.40.

Wij moeten onmiddellijk onze groote waardeering voor dit werk uitspreken; het verheugt ons ten zeerste, dat het tot stand gekomen is. De schrijvers dienen geprezen om hun stoeren arbeid, waarvan de uitgave zeer verzorgd is (met een ontzaglijk aantal platen). Het is een van de zeldzame boeken, die aantrekkelijke vulgarisatie met gezonden wetenschappelijken geest weten te paren. Taal en stijl zijn vloeiend en lenig.

In 28 hoofdstukken wordt het bewijs geleverd van de groote beteekenis voor de wereldgeschiedenis van de '**Geschiedenis der Bestaansmiddelen.**' Worden o.m. behandeld: De ontwikkeling der bestaansmiddelen in den prae-historischen tijd. De landbouwbeschavingen in Egypte, Mesopotamië, Griekenland, Palestina, Rome. De Phoenicische handel. De kolonisatie van Karthago. Het Hellenistische bankwezen. De Byzantijnsche handel. De agrarische staat van Karel den Groote. Het ontstaan van het grootgrondbezit. De kolonisaties der Noormannen. De beteekenis van de verovering van Constantinopel. Het ontstaan der steden. Handelswegen en messen in de middeleeuwen. Opkomst der Italiaansche handelssteden. Opkomst van den handel aan de Noordzee (Brugge, Antwerpen, Amsterdam, Londen). De handel van 't Oostzeegebied (de Hanze). De opkomst van den handel van Holland. Fugger, Höchstetter, Baumgartner. Strijd tusschen

Venetië en Genua. De Middellandsche zee als handels- en scheepvaartcentrum. De ontdekking van Indië. Marco Polo. Hendrik de Zeevaarder. De ontdekking van Amerika. Van Kustvaart tot Trans-oceanisch verkeer. Cabot. Cabral. Magelhaês. Eerste reis om de wereld. Balbao. Cortez. Pizarro. Las Casas. d'Almeida. Albuquerque. Camoëns. Franciscus Xaverius. Plantyn. Mercator. Ortelius. Eerste stedelijke beurs. Val van Antwerpen. Afsluiting van de Schelde. Cabot. Drake. Raleigh. Sully. Verval van de Hanze. De Hollanders vinden den weg naar Indië. De Vereenigde Oost-Indische Compagnie. Uitbreiding der Nederlandsche ontdekkingen. De West-Indische Compagnie. De Gouden Eeuw. Amsterdam in de 17e eeuw. Groote Nederlandsche handelaars. Engeland in de 17e eeuw. De handelsoorlogen van Nederland. Frankrijk in de 17e eeuw. Engeland wordt de eerste maritieme mogendheid. De speculatie en de naamlooze vennootschappen der 18e eeuw. Ontdekkingsreizen. Slavenhandel. De Fransche revolutie. Het Continentaal Stelsel. De Napoleontische tijd. De groote technische uitvindingen. Het cultuurstelsel. De Vereenigde Staten. Ontwikkeling van het wereldverkeer. Het Cosmopolitisme. Trade Unions. Gevolgen van de industrialisatie. De Derde Republiek. Thorbecke. De Atjeh-oorlog. De vaart op de Schelde. De arbeidersbeweging. De landbouwcrisis. Azië als koloniaal gebied. Afrika. Het Imperialisme. De Wereldoorlog. De crisis. Het luchtverkeer. Het electrisch verkeer. De wereldhandelsvloot.

In de literatuur over economische geschiedenis worden meer dan 500 standaardwerken vermeld. Waarom werden de Vlamingen Denucé, Goris en Prims vergeten?

J.P.

Nieuwe Uitgaven.

Van de N.V. uitgeversmij De Tijdstroom, Lochem:

HENRIETTE BAART DE LA FAILLE-WICHERS HOETH: Beschadigde Levens; 174 blz.; *f* 1.90; geb. *f* 2.40.

CECILE LAUBER: De Bezondiging aan de Kinderen, vertaald door REINIER P. STERKENBURG; 115 blz.; *f* 1.75; geb. *f* 2.25.

Goede milieuschildering. Spannend verhaal van een man, die door armoe en bezorgdheid om zijn zeer zwakke vrouw, drie kinderen, bij de geboorte, aan een rijke tante afstaat en ze, als hij ze voor een week in vacantie krijgt, op zijn lekke boot met zich zelf in den dood drijft.

Van Van Gorcum en Co, N.V., Assen:

Fondscatalogus, Kerstmis 1932: Kerstverhalen, kinderboekjes, jongens- en meisjesboeken, theologie, wijsbegeerte, geneeskunde, enz., enz. - Wordt op aanvraag gratis en franco toegezonden.

E.C. KNAPPERT e.a.: Jeugdfeesten; 85 blz.: *f* 0.90; geb. *f* 1.25.

Bevat o.a.: Voorbereiding van feesten; leekespel; spelen binnenshuis; spelen; vertellen (met aanduiding van eenige vertelstof); (negen) liedjes en dansen.

LUIGI PIRANDELLO: De Paraplu, vertaling van MAY ROBBERS; 22 blz.; 15 cents; per reeks van 6 nrs 75 c.

Nr 4 van de Volksboekerij: een zeer mooie, roerende vertelling.

Van Georg Westermann, Brunswijk:

Dia, ein Orbis pictus für die Freunde des Lichtbildes im Unterricht; RM. 6.50; per jaar (4 afl.) RM. 22.

Dit herfstnummer brengt: Duitsche kruipdieren (10 diapositieven); Duitsche tweeslachtigen (14); de kolorado- of aardappelkever (2); uit Dürers Marialeven (6); graangewassen (8), samen 40, waaronder 32 gekleurde.

Van Excelsior, Brugge:

HENRY OYEN: Kronkelpaden, vertaald door J.G.H. v.d. BOVENKAMP Jr.; 296 blz.; 18 fr.

Allerlei laffe plannen en aanvallen, langs moerassen van Zuid-Louisiana, van den zoon van een oud volbloed ras, bij paardenrennen geruïneerd.

MIGNON G. EBERHART: Het Geheim van Hunting's End, vertaald door J.J.A. HANHART; 350 blz.; 18 fr.

Een detectief slaagt er in een moordenaar te ontmaskeren, na een ingewikkeld onderzoek, tijdens hetwelk voor geen nieuwen moord wordt teruggedeinsd.

Van W.L. en J. Brusse's uitgeversmaatschappij, N.V., Rotterdam:

Dr. K.H. DE RAAF en J.J. GRISS: Een nieuwe Bundel, 5e deel: bloemlezing van Nederlandsche poëzie en proza voor de hoogere klassen van gymnasia, hoogere burgerscholen en voor zelfstudie, 1880-1931, 3e, vermeerderde druk; met medewerking van Dr. N.A. DONKERSLOOT voor de literatuur na 1914; 636 blz.; gebonden *f* 3.90.

Behandelt den nieuwsten tijd, met uittreksels uit werken van zoo goed als al de bekende Noordnederlandsche schrijvers, tot 1914. Vervolgens het tijdstip van 1914, waarin fragmenten voorkomen uit werken van Van den Bergh, Nyhoff, Werumeus Buning, Besnard, Van Vriesland, Greshoff, Dirk Coster, R. van Genderen Stort, Herman de Man, Coolen, Johan Fabricius, Beversluis, Schotman, Hendrik de Vries, Slauerhoff, Marsman, Van Elro, Anthonie Donker, Den Doolaard, Scholte, Theun de Vries, Bruning, Engelman, Kuyle, Helman, Van Duinkerke, De Graaff, Schreurs, Menno ter Braak, Du Perron en Last.

Vlaanderen is vertegenwoordigd door de volgende namen: A) tot 1890: Van Peene, Van Rijswijk, De Cort, Van Duyse, Ledeganck, Dautzenberg, Tony, Van Beers, Coopman, De la Montagne; B) de nieuwste tijd: Gezelle, Verriest, Rodenbach, de Mont, Van Langendonck, Streuvels, Vermeylen, De Clercq, Van de Woestijne, Teirlinck, Timmermans, Elsschot, Van den Oever, Van de Voorde; C) na 1914: Moens, Mussche, Van Ostayen, Minne, Roelants, Walschap, Gysen.

Voor enkele schrijvers als Van Nouhuys, Conscience, Buysse wordt naar vorige bundels verwezen.

Overal worden, met de uitgeversfirma's, de werken vermeld, waaruit fragmenten of gedeelten werden opgenomen.

De typografische uitvoering van dezen bundel valt zeer te loven.

Misschien kan het zijn nut hebben aan te stippen dat deel III van de 13e tot de 18e eeuw gaat, en deel IV tot 1880, terwijl I en II bestemd zijn voor de aanvangsklassen van inrichtingen voor voorbereidend hooger-, middelbaar-, uitgebreid lager-, nijverheids- en opleidingsonderwijs.

Van J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij, N.V., Groningen:

Dr. L. BRECKX en Dr. L. GOEMANS: Eerste Fransche lessen, nieuwe leermethode voor de Vlaamsche klassen, deel II, 4e verbeterde druk; 152 blz.; fr. 9. -

Dr. L. GOEMANS, P. LAROCHETTE et V. SONDERVORST: Exercices adaptés aux Eléments de Grammaire française, a l'usage des Flamands, 2e druk; 80 blz.; fr. 9. -

Drs H.R.S. VAN DER VEEN: Een honderdtal examenopgaven Engelsch-Nederlandsch, voor Gymnasia, H.B. Scholen, Kweekscholen en candidaten voor de acte Engelsch L.O., 2e druk; 152 blz.; *f* 1.25; geb. *f* 1.50.

Geeft uitsluitend Engelsche teksten.

Baroness ORCZY: The Chief's Way, an Adventure of the Scarlet Pimpernel, adapted and annotated by Drs H.R.S. VAN DER VEEN, met losse woordenlijst; 115 en 28 blz.; *f* 0.80.

Een nieuw nummer van The Young People's Library.

De Ring van Gyges
Derde tijdvak
Het mooie hoofd

Personen:

DE REGENT VAN FRANKRIJK	45 jaar
GASTON, zijn bastaardzoon	22 jaar
ROSALINDE	40 jaar
ADRIENNE, haar dochter	21 jaar
ANNA, haar dochter	19 jaar

Speelt in Touraine, in 1722.

Een landhuis in den stijl van den tijd, omringd door een bloeienden herfsttuin. Links een hek dat aan den straatweg paalt met een poort op het voorplan. Het huis staat met zijn linker zijgevel naar ons toegekeerd en dus met zijn voorgevel naar de straat, links. In dezen zijgevel een of meer ramen. Voor de deur in den achtergevel - dus rechts voor ons - een stoep met enkele trappen-op. In het midden een ronde bank en hier en daar een tuinstoel en tafeltjes.

Eerste tooneel

ANNA - GASTON - DE REGENT

(Bijna op hetzelfde oogenblik komen Anna en Gaston op het tooneel gesneld. Hij door de poort links, zij langs het voorplan rechts. Blijkbaar heeft hij haar van op den straatweg, door het

hek, in den tuin gezien, en heeft hij zich gehaast om nog vóór haar het huis te bereiken. Zij komt derwijze op dat noch Gaston noch wij haar gelaat kunnen zien. Zij draagt een breeden stroohoed, die dit laatste geheel bedekt en in haar arm een grooten bloemtuil. Gaston, die onvervaard naar binnen is gekomen, kan haar nog juist de stoep-op en naar binnen zien vluchten).

GASTON

(zijn hoed oplichtend om zijn voorhoofd af te drogen).

- Wel voor den drommel!...

DE REGENT

(die achter zijn zoon, eveneens in reisgewaad, schier buiten adem binnentreedt).

- Ontsnapt, het wild?

GASTON.

- Fffttt... Het nest in! Echt een goudfazantje! Waren we hier nu maar aan het rechte adres! Ik heb zoo'n idee, dat dan de driekwart van het doel van onze reis al bereikt zou zijn.

REGENT.

- De driekwart al?

GASTON.

- Wel zooveel heb ik immers toch al van dit kind gezien? En zelfs aan een boel minder zou ik al genoeg **hebben**...

REGENT.

- Om in brand te vliegen?

GASTON.

- Waarom niet? Gij zult zeggen: Ik heb nog 't voornaamste niet gezien: haar gelaat niet. Maar met zoo'n figuurtje, met zoo'n lokken, met zoo'n allure kàn een meisje niet anders dan een aardig snoetje hebben. Zoo weinig heb ik van uw kunst niet afgeleerd, papa, of dàt weet ik dan toch wel!

REGENT.

- Dat is dan ook al héél wàt, mijn jongen. Zoo door de vrouwen héén te kunnen kijken.

GASTON.

- Welnu, als **deze** de vrouw zou zijn, die gij voor mij hebt uitgezocht, dan geloof ik dat ik u en mezelven al veilig kan feliciteeren.

REGENT

(gaat, om uit te blazen, op de middenbank zitten).

- Als zij 't zou zijn?... In ieder geval zijn we hier op het landgoed ‘Les Glycines’

(Rondkijkend).

't Staat er wel nergens op, maar alles wat ze me er over schreef, komt uit. En trouwens, een uur in de ronde is er geen ander.

(Binnen zingt een vrouwenstem aan de klavecimbel:)

Que ne suis-je...

Que ne suis-je la fougère,
Où sur la fin d'un beau jour,
Se repose ma bergère,
Sous la garde de l'amour?
Que ne suis-je le zéphyre,
Qui rafraîchit ses appas
L'air que sa bouche respire,
La fleur qui naît sous ses pas?[1]

GASTON.
- Stil!

(Beiden luisteren een moment; de Regent is opgestaan).

Dat klopt ook! Een vrouw met zulke gouden lokken, met zóó'n taille, met zoo'n aristocratischen zwier... een vrouw die mij op 't eerste zicht zoo interesseeren kan, zoo boeien... die ik bijna zou durven trouwen, met het gelaat gesluierd als een haremdame... die moét ook zulke hemelsche stem hebben!

REGENT.
- Gaston, jongen, als gij mijn zoon niet zijt, dan wil ik nooit een vaderschap erkend hebben.

GASTON.
- Nu, papa, dan zult gij ook begrijpen, dat ge hier even vandaan moet.

(Hij dringt den Regent zacht naar het hek).

Vlucht!... Of ik zweer u hier reeds, dat ik haar néém... en daar zou 'k misschien dan toch nog spijt van kunnen hebben.

REGENT.
- Wat wilt gij dan?

GASTON.
- Mezelven en hààr op de proef stellen, zonder dat zij vermoedt, wie ik ben of wat ik hier kom zoeken.

REGENT.
- Nu... ik heb in m'n leven wel eens dommer dingen gedaan.

GASTON.
- Wandel dan nog even tot aan de herberg, ginds, waar we onze paarden hebben achtergelaten. Als ik in de klem zou zitten, dan roep ik u wel.

(1) Muziek van Pergolèse.

(Het gezang binnen verstomt. Achter de gordijnen van het benedenraam teekent zich een vrouwensilhouet af en het raam wordt geopend).

GASTON.

- Papa... vlucht voor mijn eed!

(De Regent snelt den tuin uit).

Tweede tooneel

GASTON - ADRIENNE

(In het raam is de buste van Adrienne verschenen. Zij is een indrukwekkende, eenigszins hooghartige, boeiende, maar niet direct sympathieke schoonheid. Haar goudblonde lokken zijn onbedekt en zij draagt hetzelfde kleed als Anna).

ADRIENNE

(ziet met verbazing Gaston, die een paar stappen genaderd is).

- Mijnheer?... Wat wilt ge hier?

GASTON.

- Hadt gij me liever gevraagd: Wie zoékt ge hier? dan hadde ik u, kort en zakelijk, kunnen antwoorden: waarschijnlijk u.

ADRIENNE.

- Mij!...

GASTON.

- Als ge ten minste mademoiselle Bonvoisin zijt.

ADRIENNE.

- Ik ben inderdaad mademoiselle Bonvoisin.

GASTON.

- Goed zoo. Dan beantwoordt gij compleet aan het signalement, zooals ik het hier juist in den vorm van een madrigaal voor u aan 't gieten was. Een perfecte harmonie: het kopje dat past op 't figuur en de stem die past in 't kopje.

ADRIENNE

(lachend).

- En dat is u voldoende?

GASTON.

- Ik geloof van wél. Ik ben een reiziger met als bagage slechts deze gesloten hand. Maar als gij haar aanvaarden wilt en haar opendoen, dan zoudt gij er voor u een der edelste namen van Frankrijk in kunnen vinden, een van de glansrijkste blazoenen - zij 't dan met een dwarsstreep er overheen - en een plaats aan het Hof, die iedereen u benijden zou.

ADRIENNE

(trachtend, over haar emotie heen, te spotten).

- Niets méér dan dàt?

GASTON.

- Tot mijn groote spijt, niets méér. Tenzij dan, ja... misschien nog een toegiftje van weinig belang: mijn hart.

ADRIENNE.

- Heelemaal? In onverdeeld bezit?

GASTON.

- Ik zal maar ‘ja’ zeggen.

ADRIENNE.

- Nu... ik begeer het onderste uit de kan niet.

GASTON.

- Ziet ge wel, dat wij geschapen zijn, gij en ik, om elkaar te begrijpen?

ADRIENNE.

- Maar dat alles zegt me nog niet, wie gij zijt en hoe gij zoo regelrecht op... uw zusterziel zijt afgekomen. Gij

zult me toch niet wijsmaken dat alleen maar de stem van uw hàrt u den weg gewezen heeft.

GASTON.

- Neen. De stem van mijn vader.

ADRIENNE.

- Van... uw vader?

GASTON.

- Een onuitputtelijk vat van wijsheid op het terrein van de liefde. Om véél dingen kan hij de meest geduchte man in Frankrijk zijn, maar om géén ander toch zoo zonder tegenspraak.

ADRIENNE.

- En zulk een autoriteit heeft u naar m i j gestuurd? Kent hij me dan?

GASTON.

- Niet méér dan ikzelf tot voor een paar minuten. Maar... hij kent uw moeder.

ADRIENNE.

(rechtspringend).

- Hemel... nu gaat me een licht op!

GASTON.

- Welk licht?

ADRIENNE.

- De brief, dien mama ontving uit Parijs, nu een week geleden... die kwam dan van uw vader?

GASTON.

- Als uw mama een week geleden een brief uit Parijs ontving, ja... dan zal dat wel deze geweest zijn, waarin ons bezoek haar werd aangekondigd...

ADRIENNE.

- Maar... maar... dat was dan toch zoo'n jobstijding niet!

GASTON.

- Wilt ge daarmee zeggen, dat uw moeder dezen brief als een kwaad bericht ontvangen heeft?

ADRIENNE.

- Toch als niet zooveel beters! Ik heb haar doodelijk zien ontstellen, terwijl ze hem las. En als ge haar dan vraagt wat deze boodschap wel bevat, dan antwoordt ze: Dat zult ge wel weten, als de tijd zal gekomen zijn.

GASTON.

- Welnu... Ik ben gekomen. Dùs zal ook de tijd wel gekomen zijn.

ADRIENNE

(geheel onder den indruk).

- En dan zal ik ook maar mama gaan halen. Als gij een oogenblik geduld wilt hebben...
Ik weet niet. of ze 't wel goed zal vinden, als ik u binnenlaat.

GASTON.
- Ik kan haar hier wel wachten.

(Adrienne trekt zich terug en sluit het raam).

Derde tooneel

GASTON - ROSALINDE

ROSALINDE

(nog in den schoonen herfst van haar leven, met al de bekoring die nog van een lichtelijk verwelkte schoone bloem kan uitgaan. Zij komt haastig de stoep af en snelt, met zichtbare ontroering, Gaston tegemoet).

- Mijnheer de graaf van Langeais?

GASTON.
- Die ben ik, mevrouw.

ROSALINDE.
- En...

(rondkijkend).

GASTON.
- U wilt weten, of ik alléén gekomen ben. Alleen... om het terrein te verkennen, ja, als tirailleur zoo'n beetje.

ROSALINDE.
- Dan heeft Zijne... ik bedoel dan heeft uw vader u tot hier vergezeld?

GASTON.
- Tot hier vlakbij. Ik roep hem wel, als de tijd daartoe zal gekomen zijn.

ROSALINDE.
- De tijd daartoe gekomen?

GASTON.
- Dat is immers een woord van uzelf?... Als wij 't maar eerst met elkaar ééns geworden zijn, lieve mevrouw. En dat wilde mijn papa aan ons overlaten, 't Gaat toch om **mijn** huwelijk en niet om het zijne.

ROSALINDE.
- Zoudt ge dan niet even binnentreden?

GASTON.
- Ik dank u zeer, mevrouw, maar dit decor bevalt me beter voor het spel waarin ik vandaag zoowat de ‘jeune premier’ moet zijn.

ROSALINDE.
- Als gij dan wilt gaan zitten...

(Zij zelf neemt plaats op de middenbank).

GASTON

(gaat in een der tuinstoelen zitten, aan haar linkerzijde).

- Ziezoo. Ik heb zoo'n idee dat we dit zaakje spoedig opgeknapt zullen hebben.

ROSALINDE.

- Voor een tirailleur, die alleen maar het terrein verkennen moet, gaat ge nogal gauw tot den stormaanval over, zou ik zeggen.

GASTON.

- 't Schijnt dat me dat zoo'n beetje in 't bloed zit.

ROSALINDE

(lachend).

- Inderdaad zijt ge een appel, die niet zoo heel ver van den boom is gevallen, mijnheer de graaf.

GASTON.

- Is dat een compliment?

ROSALINDE.

- Dat zal van uzelven afhangen. In ieder geval maakt ge wel wat héél weinig werk van... 't voornaamste bij uw huwelijksaanzoek.

GASTON.

- Van de bruid, wilt gij zeggen? Maar... dat is toch reeds een afgedane zaak!

ROSALINDE.

- Zoo? Met een meisje dat ge tot vóór een kwart uurs nooit gezien hadt?

GASTON.

- Wat ik in dit kwart uurs van haar heb gezien, is zooveel als ik op vijf jaar, aan kennis, aan bewondering voor een vrouw zou kunnen opsparen. Geloof me, mevrouw, 't is best zoo. Op die manier geraak ik toch eenmaal getrouwd. Bij alle vorige gelegenheden heeft men mij te veel bedenktijd gelaten.

ROSALINDE.

- Gij spreekt er gemakkelijk over, mijnheer de graaf, maar... wie zegt u dat mijn dochter er even zoo licht over denkt? Ze heeft u toch niet gezegd, dat...

GASTON.

- Ze heeft me niet gezegd, dat ze me afwijst en dat is mij voldoende.

ROSALINDE.

- Zoo?...

GASTON.

- Een vrouw die niet ‘neen’ zegt, die zegt ‘ja’.

ROSALINDE.

- Gij maakt u 't leven niet ingewikkeld...

GASTON.

- Niet méér ingewikkeld dan absoluut noodig is, mevrouw. Ik loop maar recht voor me uit...

ROSALINDE.

- Maar... als ge dan voor een tweesprong komt?...

GASTON.

- Voor een tweesprong?

ROSALINDE.

- Of, nog erger, reeds den verkeerden weg zijt ingeloopen?... Als ge, in dit geval bij voorbeeld, eens niet het rechte meisje voor u hadt?

GASTON.

- Niet het rechte?... Maar mejuffer Adrienne is toch uw dochter?

ROSALINDE.

- Adrienne is mijn dochter.

GASTON.

- Welnu, hoe kan er dan nog sprake zijn van een tweesprong of van een verkeerden weg? Mijn vader wenscht dat ik trouwen zal met de dochter van Madame de Bonvoisin, die op het landgoed ‘Les Glycines’ woont te Courtenay in Touraine. We zijn in Touraine; te Courtenay, op het landgoed ‘Les Glycines’, gij zijt madame de Bonvoisin en uw dochter bevalt me op 't eerste gezicht. Kan het eenvoudiger?

(Staat op).

Ik loop mijn vader halen. Intusschen maakt gij uw zegen al klaar om hem boven ons hoofd te strengelen in den zijnen...

ROSALINDE

(hem weerhoudend, in stijgende verlegenheid).

- Wacht toch nog even. Ik zou u nog op een proef te stellen kunnen hebben.

GASTON.
- Nogal een proef! Nu... ik wil wel.

(Hij gaat terug zitten).

ROSALINDE.
- Maar eerst: Wie kan wel uw vader... we zullen hem maar noemen: den Regent van Frankrijk, op het idee gebracht hebben om **u** met **mijn** dochter te doen trouwen?

GASTON.
- Misschien wel... zijn geweten... zijn berouw... Van zoo iets sprak hij me wel eens...

ROSALINDE.
- Waar mag hij dat vandaan hebben gehaald?

GASTON.
- 't Kan uit zijn eerste grijze haren zijn of uit de jicht, die zich al heel vroeg bij hem aanmeldt.

ROSALINDE.
- In ieder geval weet ik wel, dat het niét zijn geestelijke raadsman, pater Dubois, geweest is, die zijn geweten wakker geschud zal hebben en zijn berouw gewekt!

GASTON.
- Mét of zonder pater Dubois... maar hij moet begonnen zijn aan een algemeen onderzoek van zijn conscientie, aan een likwideering van zijn schulden...

ROSALINDE.
- Als de Heer hem daarmee nog klaarkomen laat, dan wordt hij honderd jaar.

GASTON.
- 'k Zou er liefst niet mee spotten, mevrouw. Zijn schuld aan mijn moeder heeft hij afgedaan door mij te wettigen. En welke schuld hij aan u hebben mag, weet ik niet; maar 't moet er een bijzonder zware zijn, als hij me toch als voorwaarde van mijn adoptatie gesteld heeft, dat ik uw dochter tot vrouw zou nemen.

ROSALINDE.
- Dat wil zeggen, dat ge er dan mijn dochter **bij** wilt nemen. Bij uw titel en uw blazoen... als servitude of zoo iets?

GASTON.

- Rechtuit gesproken, mevrouw, zoo stelde ik mij het geval wel een beetje voor; tot bij m'n aankomst hier. Maar nu kan ik u verzekeren, dat ik er die servitude dan, als gij wilt, met het grootste plezier bij zal nemen!

ROSALINDE.

- En verder? Hoe stelt ge u dan 't verder verloop van dit zonderling romannetje voor?

GASTON.

- O, zeer eenvoudig! Dat is trouwens met mijn vader allemaal reeds geregeld als een muziekblad: wij trekken naar Parijs en - natuurlijk - gaat gij mee.

ROSALINDE

(blij verrast).

- Terug naar 't hof?

GASTON.

- Terug? Waart gij dan vroeger al eens aan 't hof, mevrouw?

ROSALINDE.

- Waar het mij betreft, schijnt Monseigneur de Regent u al weinig in 't vertrouwen te hebben genomen. Ja, ik ben aan 't hof geweest. En als ik...

(bitter)

niet meer hopen mag, er nog eens te schitteren in mijn vroegeren glans, dan zou ik Monseigneur toch dankbaar kunnen zijn, als hij mij er herstelde in die hooge waardigheid, waarop hijzelf me 't recht heeft gegeven.

GASTON

(een beetje verbluft door haar plotselinge hooghartigheid).

- Het recht?...

ROSALINDE.

- Jawel. Maar... in dat recht zit nu de grootste moeilijkheid. Dat recht juist legt een leelijken knoop in de streng die uw vader en gij zoo gemakkelijk gevlochten meent te hebben. En dien knoop losmaken, dat zal nu 't eerste werk voor Monseigneur den Regent en voor mijzelf moeten zijn, vóór dat wij verder praten over dit huwelijk...

(Eensklaps van haar eigen gedachtengang schrikkend).

Dat huwelijk!... Maar, lieve hemel, zoo gáát dat toch niet! Welk een verlegenheid!

GASTON

(opspringend).

- Ge zoudt mij bijna doen schrikken. Verklaar u toch, mevrouw.

ROSALINDE

(eveneens rechtstaand).

- Neen... eerst de proefneming. Verberg u dààr.

(Zij wijst hem het boompje aan, dat geheel op het voorplan naast de tuindeur staat).

Een oogenblikje maar. En als ge - na wat ge zien zult en hooren - indien gij wilt, nog bij uw voornemen zijt gebleven, breng dan Monseigneur naar hier.

(Gaston verbergt zich achter het boompje. Op dat oogenblik klinkt uit het huis het tweede couplet van 'Que ne suis-je...' door dezelfde stem aan de klavecimbel gezongen):

Que ne suis-je l'onde pure
Qui la reçoit dans son sein?
Que ne suis-je la parure
Qui la couvre après le bain?
Que ne suis-je cette glace
Où son minois répété
Offre à nos yeux une grâce
Qui sourit à la beauté?

ROSALINDE

(na een oogenblik geluisterd te hebben, naar binnen roepend).

- Adrienne!

ADRIENNE

(het raam openend).

- Ja, mama?

(Terwijl de zang binnen voortgaat en Gaston teekens geeft van de hoogste verbazing).

ROSALINDE.

- Wilt ge nu maar hier komen, kind?

ADRIENNE

(sluit het raam en binnen hooren we haar roepen).

- Anna!

(De zangstem zwijgt plotselings).

ROSALINDE

(kijkt nog eens of Gaston niet zichtbaar is en gaat dan langzaam en kommervol naar de stoep).

Vierde tooneel

GASTON - ROSALINDE - ADRIENNE - ANNA

(De stoep-af strompelt Adrienne, die vreeselijk kreupel is en moeilijk door Anna wordt ondersteund. Anna heeft dezelfde goudblonde haren als haar zuster en draagt ook dezelfde Meeding, maar, in schrille tegenstelling met het bloeiende gelaat van Adrienne, verraadt haar fijn en bleek gezichtje een stilberustend verdriet).

ANNA.

- Voorzichtig... zoo gejaagd niet!

ADRIENNE.

- Och wat! 'k Zal toch zelf wel 't best weten, hoe 'k me voel. Nooit zoo flink als nu. Ja... ja... ik zal genezen! Ik wil... wil... wil! Laat me!

(Zij stoot Anna ruw van zich af, wankelt naar voren en zou ten gronde storten, indien Rosalinde haar niet, met een angstkreet, nog bijtijds opving).

ROSALINDE

(haar, samen met Anna, tot bij de middenbank brengend).

- Dat komt zeker wel, mijn kind, maar met den tijd, langzaam-aan. Mirakelen... die gebeuren voor ons niet, kind.

ADRIENNE

(met heete tranen).

- Ik dacht nochtans dat er nu een met mij gebeurde, mama.

ROSALINDE.
- Een mirakel van de... liefde dan?

ADRIENNE

(eensklaps afgekoeld).

- Van de liefde? Dat is een groot woord. Maar dat eindelijk iemand me wil komen halen en... voor 't Hof nog wel, - ja, dat zou zeker al genoeg kunnen zijn om mij te verlossen uit deze miserie. Maar

(zoekend)

Waar is...? -

(Gaston is weggeslopen).

ROSALINDE.

- Zijn vader vergezelt hem. Wacht in den ‘Gouden Jachthoorn’.

(Zij merkt dat Gaston verdwenen is).

Nu zal hij hem gaan halen zijn. Dat was zoo afgesproken tusschen hem en mij. Want eerst heb ik u nog heel veel te zeggen. Nog zeer gewichtige dingen... Ik had het van uur tot uur uitgesteld...

(Tot Anna, die zich stil verwijderen wil).

Neen, blijf, kind. Ook **gij** moet alles weten, 't Betreft u zoowel als Adrienne.

ADRIENNE

(wantrouwig).

- Anna zoowel als mij? Wat heeft dat te beteekenen?

ROSALINDE

(neemt plaats op de bank naast Adrienne, terwijl Anna in een tuinstoel links gaat zitten).

- Lieve kinderen... als gij mij niet beloven kunt, op voorhand, dat gij mij al 't verdriet zult vergeven, dat ik u nu ga aandoen, belooft me dan ten minste dat gij me geduldig zult aanhooren tot het einde toe.

ANNA

(stil en innig).

- Ik beloof u op voorhand mijn vergiffenis, mama. Zoo erg zal 't zeker wel niet zijn.

ADRIENNE.

- Ik luister.

ROSALINDE.

- Ik had het u dadelijk moeten zeggen, toen ik dezen brief ontving. Want toen wist ik toch, dat het geheim geen geheim meer kon blijven. Maar... ik zag er zóó tegen op!... Het is ook zoo moeilijk om zeggen voor een moeder... voor uw moeder, die van u alle twee evenveel houdt... Adrienne... Anna...

(Zij grijpt beider hand).

Ben ik niet altijd voor u beiden een even goede moeder geweest? Heeft ooit ééne van u zich voor de andere achteruitgesteld gevoeld?

ANNA

(eenvoudig).

- Neen mama.

ROSALINDE.

- Welnu... toch zijt gij geen zusters.

ADRIENNE.

- Geen zusters!

ROSALINDE.

- Geen hééle zusters. Ik heb u altijd gezegd, dat gij de kinderen zijt van den markies de Bonvoisin...

ADRIENNE

(hijgend).

- En...

ROSALINDE.

- Dat is maar waar voor ééne van u.

ADRIENNE.

- Voor mij!

ROSALINDE.

- Ik zeg niet: voor u, Adrienne.

ADRIENNE.

- Dan is 't Anna... En ik?

ROSALINDE.

- Ik zeg ook niet: Anna.

ADRIENNE.

- Maar... wie dan wél?

ROSALINDE.

- Ziedaar nu de vreeselijke vraag, die mijn

liefde voor u beiden op de proef komt stellen. En... waarop ik geen antwoord geven wil, geen antwoord **kan** geven.

ADRIENNE.

- Weet gij het dan misschien zelf niet?

ROSALINDE

(ontvangt den steek in volle borst).

- Ik weet het zeer goed, mijn kind, maar 't antwoord op deze vraag dwingt me, te kiezen tusschen u... het geluk van de eene op te offeren aan het geluk van de andere of u beiden ongelukkig te maken en dààrtoe laat ik me niet dwingen, nooit!

ANNA.

- Bekommer u maar niet om mij, mama.

ROSALINDE.

- Om u zooveel als om uw zuster, Anna-lief.

ADRIENNE.

- Maar... bij dat alles zie ik niet in, wat dit geheim kan te maken hebben met de komst van den graaf van Langeais en met zijn huwelijksaanzoek...

ANNA

(bedeesd).

- Als ik mama niet verkeerd begrijp, dan komt de graaf hier om de hand te vragen van mama's dochter, die ook de dochter is van den markies de Bonvoisin?

ROSALINDE.

- Juist. Maar dat kan de graaf van Langeais zèlf niet weten. Dat is niet mogelijk. En dàt juist brengt me in deze verschrikkelijke verlegenheid.

ADRIENNE.

- In verlegenheid?

ROSALINDE.

- De toestand is zoo: dat de graaf van Langeais en zijn vader moeten meenen dat ik slechts één dochter heb, de dochter van den markies de Bonvoisin. Maar... dit meisje juist kan nooit in der eeuwigheid zijn vrouw worden.

(Zij verbergt haar gelaat in de handen)'.

ADRIENNE.

- En... de andere?

ROSALINDE.

- De andere? Evenmin. Maar dan weer om een andere reden... al even verschrikkelijk.

ADRIENNE.

- Omdat zij den graaf... zijn titel niet waardig is? Omdat ze een kind is zonder naam... een schandekind?

ANNA.

- Adrienne!...

ROSALINDE

(droef gelaten).

- Gij hebt het geraden, Adrienne. Eéne van u heeft géén naam en haar vaders naam zal ik haar nooit bekend maken. De andere... mag den grootsten naam van Frankrijk dragen, want markies de Bonvoisin was maar een deknaam voor haar vader, die in werkelijkheid Philips van Orléans heet.

ADRIENNE.

- De Regent!!

ROSALINDE.

- De Regent.

ADRIENNE.

- Dat ben ik!

ROSALINDE.

- Adrienne, bezie mij recht in de oogen. Ik zeg niet dat gij het zijt.

ADRIENNE

(met gloeienden blik).

- Dan...

ROSALINDE.

- Ik zeg ook niet, dat Anna het is.

ADRIENNE.

- Maar dat moet toch gemakkelijk uit te vinden zijn!

ROSALINDE.

- Dat weet ik alleen. God zal met mij en met u beiden doen, wat hij in zijn alwijsheid besloten heeft.

ADRIENNE.

- Nu, dan komt het geval mij toch niet zoo hopeloos voor. Als werkelijk maar u alleen dit geheim bekend is.

ROSALINDE.

- Ik meen u te begrijpen, Adrienne, en dat is ook wel iets voor u. Gij wilt zeggen: Of ik het ben of niet, maar in mij heeft de graaf de Langeais reeds het meisje meenen te zien dat hij zoekt, ik beval hem... ziedaar reeds een vingerwijzing van God. Laat mij doorgaan voor de dochter van den markies de Bonvoisin.

ANNA

(met smartelijken glimlach).

- En dan mag ik het schandekind zijn.

ADRIENNE.

- Eenmaal met den graaf de Langeais getrouwd, breng ik dat wel in orde. Daar zijn waarachtig al dwazer dingen gebeurd aan 't Hof.

ROSALINDE.

- Maar toch nog niet zoo'n wonderlijke! Want, als me dan toch niets gespaard mag blijven, zij die de dochter is van den Regent, kan godsonmogelijk met den graaf de Langeais trouwen... omdat de graaf de Langeais... een zoon is van den Regent.

ADRIENNE

(duizelig).

- Een zoon van den Regent!... Van mijn vader of... van Anna's vader? Dat wil zeggen, dat eene van ons eigenlijk zijn zuster is.

ANNA

(op zonderlingen toon).

- Welnu, mama, laat me u dan dezen raad geven: Dat dit geheim nooit over uw lippen kome; nooit in woorden worde omgezet, die een oor kan opvangen. Ik zeg u: al ware 't maar uw eigen oor alleen, in een eenzaamheid, die gij volstrekt zoudt achten.

ROSALINDE

(in de hoogste mate verbaasd).

- Wat beteekent dat, Anna?

ANNA.

- Wat het juist beteekent, weet ikzelf nog niet zoo heel goed. Ik weet alleen, dat er een macht bestaat, die de geheimste gedachte opvangen kan, zoohaast ze zich door woord of teeken uit. En... wacht u voor die macht, mama! Méér kan ik u niet zeggen. En handel nu verder onder u beiden zooals gij verkiest. Als één van ons verdwijnen moet... laat mij het dan maar zijn.

(Zij vlucht den tuin in langs het voorplan rechts).

Vijfde tooneel

ROSALINDE - ADRIENNE

ROSALINDE

(wil haar achternasnellen).

- Anna!

ADRIENNE

(haar weerhoudend).

- Laat ze...

ROSALINDE.

- Maar wat overkomt haar toch? Wat doet ze toch vreemd, zoo inééns?

ADRIENNE.

- Nog nooit heeft ze zich zoo verstandig aangesteld. Zij kiest de beste partij.

ROSALINDE.

- Maar... die raadseltaal...

ADRIENNE.

- Moeten we al niet lang gewoon zijn aan haar excentriciteiten? Allemaal inbeelding! Fantazieën van haar hersenen, die ze in de war laat brengen door al de duistere en dwaze boeken die ze van dien gekken Joodschen sterrekijker krijgt, van wien ze niet meer is weg te slaan sedert een maand of twee...

ROSALINDE.

- Een maand of twee? Ja... zoolang al schijnt me met haar iets niet meer in orde.

ADRIENNE.

- Zeker moet haar iets heel bijzonders overkomen zijn. Of iets wat zij, in haar simpel hoofdje, voor iets heel bijzonders houdt. Wat ik er van denk? Dat die sterrekijker haar aanzet tot opstandigheid. Tot opstandigheid tegen ons.

ROSALINDE.

- Wat geeft u 't recht om dat te denken?

ADRIENNE.

- Eigenlijk nog niets, zoo direct. Ze is nog even gewillig... nog even onderworpen. Maar in haar oogen flitst soms iets als een verre bliksem en diep onder haar stem ligt een

donkere toon. Ik weet niet, hoe ik dat uitdrukken moet, maar ze schijnt me grooter geworden. Ze rekt het hoofd hooger-op, als om verder in haar toekomst te kunnen zien.

ROSALINDE

(is opgestaan en naar buiten op den weg gaan kijken).

- Als ik me niet vergis, dan zie ik daar den Regent aankomen. Laat ons hem binnen wachten. Dat staat beter.

ADRIENNE

(terwijl haar moeder haar overeind helpt en naar binnen leidt).

- Mijn vader... Maar daar valt mij wat in... 't voornaamste eigenlijk: hoe komt de Regent er toe om zijn zoon naar hier te sturen om... met zijn zuster te trouwen?

ROSALINDE.
- Ja... dàt is nu juist wat ik in heel dit avontuur maar met geen kracht begrijpen kan... En dàárvoor is 't volstrekt noodig, dat ik nog eerst met hem spreek.

(Beiden binnen).

Zesde tooneel

ANNA - GASTON

ANNA

(komt langzaam van rechts vóór. Alles aan haar houding verraadt een diepe ontsteltenis, iets als verbijstering. Zij aarzelt, of ze zal binnengaan, sluit even de oogen als verblindde haar een felle schijn, strijkt met haar linkerhand over haar voorhoofd, wankelt, als werd ze duizelig en laat zich dan op de middenbank ineenzakken, den rug gekeerd naar het hek links. Zoo tuurt ze lang en star op een ring aan haar rechterhand en hoort heelemaal niet, dat Gaston achter haar den tuin binnenkomt).

GASTON

(treedt behoedzaam de hekpoort in, en staat stil als hij Anna bemerkt).

- Hmm... Hmmm... Mejuffer... zoo diep in gedachten?

(Als Anna zich omwendt).

Hee... excuseer... maar...

ANNA

(stil glimlachend).

- Gij hieldt me voor... voor iemand anders... Dat gebeurt wel méér...

GASTON.

- Voor iemand anders? Misschien toch wel niet heelemaal. Als gij de verrukkelijke zangeres zijt, die ik **daarstraks** hier mocht hooren.

ANNA.

- Als gij er dat ‘verrukkelijk’ aflaat, dan zal ik wel die zangeres geweest zijn.

GASTON.

- En dan zijt ge natuurlijk ook het lieve meisje, op wie ik... ik zal maar zeggen: even jacht heb gemaakt, een half uur geleden, en die ik hier zag binnenvlieden. Een goudfazantje, zei ik.

ANNA.

- Daar heb ik niets van gemerkt, al was dat dan toch wel iets heel ongewoons voor mij.

GASTON.

- Wàt dan wel?

ANNA.

- Dat iemand het de moeite waard vond om jacht op mij te maken.

GASTON.

- Komaan! Zijn al de jongelieden hier dan blind?

ANNA.

- Neen. Maar zij die dit huis naderen, worden vérblind. Als leeuweriken door een glanzenden spiegel. Ze vliegen als tegen de zonneschijf in, verzengen hun vlerken en verdwijnen, zonder dat ze zelfs maar het arme sterretje hebben opgemerkt, dat wentelt rond de schijf die hun oogen uitbrandt.

GASTON.

- Voor zooveel dat een verwijt wil zijn, moet ik er me toch maar de helft van aantrekken. Ik bewijs u toch, dat ik wèl oogen heb voor 't arme sterretje... al meent gij ook dat ze al uitgebrand zijn.

ANNA.

- Toch hebt gij u dadelijk laten verblinden door den leeuwerikspiegel... als al de anderen.

GASTON.

- Maar wie zegt u, dat ik zoo snel op dezen spiegel zou zijn ingevlogen, indien ik niet eerst u hier in den tuin gezien had? Niet eerst uw zang had gehoord?... Waarmee dan de interessante vraag gesteld is: - ook voor mezelven - of ik me niet evenzeer heb laten inpakken door uw figuurtje, door uw stem, als door het hoofd, het mooie hoofd van uw zuster. Want, mejuffer Adrienne zal wel uw zuster zijn.

ANNA.

- Dat is ze.

GASTON.

- Dat is mijn allereerste verbazing hier. Ik... mijn vader en ik meenden hier slechts één meisje te vinden.

ANNA.

- Slechts één bruid voor u. En nu meent ge misschien dat ge er met twee op den hals zit. Maar laat dat geen zorg voor u zijn, mijnheer de graaf de Langeais.

GASTON.

- Gij kent me dus al?

ANNA.

- ...En ben van alles volkomen op de hoogte. Ik durf zelfs wel zeggen: Veel beter dan gij. Uw keus is gedaan... Gij kunt u gerust houden, alsof ge mij nooit gezien hadt.

GASTON.

- Mijn keus gedaan? Gij spreekt er licht over! Hoe heb ik het nu met mezelf? Als ik me een beeld van u gevormd had, voortgaande op mijn eerste vluchtige impressie en op uw stem, zoudt gij dan, zooals ik u thans zie, een teleurstelling voor me zijn? Neen.

(Hij kijkt haar nog eens lang aan).

Beslist niet. Maar, nu omgekeerd: Is het beeld dat ik me van uw zuster gevormd heb, van haar innerlijke wezen, voortgaande op haar mooie hoofd, ook geen teleurstelling voor mij... nu ik haar heelemààl heb gezien?

ANNA.

- Haar heelemaal gezien? Hebt gij...

GASTON.

- Dat was de proef, mij door uw moeder opgelegd. Ik stond dààr, toen ze met Adrienne naar buiten kwam.

ANNA

(schrikkend).

- Dààr? Dan hebt gij ook alles kunnen hooren? En dan wéét gij ook alles?

GASTON.

- Ook het luisteren had uw moeder me als proef opgelegd. Maar, nadat ik uw zuster had gezien,... zóó... meende ik genoeg te weten. En ik beken rechtuit, dat ik de vlucht genomen heb.

ANNA.

- Gelijk zoovele anderen. Maar gij zijt dan toch teruggekomen.

GASTON.

- Een soort van instinct fluisterde me in, dat ik me niet zóó vergist kon hebben. Dat ik hier niet voor zulk een hopeloos geval stond.

ANNA.

- Gij bedoelt: dat Adrienne aan geen ongeneeslijk gebrek lijdt.

GASTON.

- Neen... zoo voelde ik dat niet. Wèl gelijk het nu is uitgekomen: Dat die vreemde betoovering, als ik nooit te voren ondergaan heb, **niet** van dit kreupele lichaam kon zijn uitgegaan, hoe aanlokkelijk dan ook het hoofd er op mag wezen.

ANNA.

- Mijn zuster en ik, wij maken dus onder ons beiden zoowat de ééne vrouw uit, die... in uw smaak zou kunnen vallen.

(Met een flauw glimlachje).

Ik begrijp, mijnheer de graaf, dat het een lastig geval voor u is.

GASTON.

- Misschien toch niet zoo'n héél lastig, mejuffer. Want hoe langer ik met u praat, des te minder merk ik, wat er u, bij hetgeen ik reeds van u wist, wel ontbreken kan om... in mijn smaak te vallen, zooals gij 't dan noemt.

ANNA.

- Het mooie hoofd.

GASTON.

- Maar ik verzeker u, mejuffer, gij óók ziet er alleraardigst uit... Een beetje verwelkt door gebrek aan licht, veronderstel ik... En ik geloof wel... ik ben er zelfs zeker van, dat gij mij heel, héél erg zoudt bevallen hebben...

ANNA.

- ...Hadt ge niet eerst het hoofd van Adrienne gezien. Ware zich niet voor mij, simpel sterretje, de verblindende schijf van de zon komen schuiven.

GASTON.

- Dat beeld is niet zoo ongelukkig.

ANNA.

- Het is heel de tragedie van mijn leven. Ik weet zelf niet, waarom ik u dat allemaal zeg... Ik spreek daar anders nooit over.

GASTON

(zacht haar doende neerzitten in een tuinstoel links en naast haar plaats nemend).

- Spreek verder... arm kind.

ANNA

(haar tranen wégdringend).

- Wat u vandaag overkomen is,... ach, dat is hier al zoo dikwijls gebeurd. Zoo schamel als ik er uitzie, mag ik ook wel eens 'n jongeling bevallen. Dan nadert hij me, ziet mijn zuster en alles is uit.

GASTON.

- Maar... als hij dan uw zuster... heelemáál gezien heeft?

ANNA.

- Dan vlucht hij ook van mij, al zou hij wel van me hebben **kunnen** houden... om er die zuster niet **bij** te moeten nemen.

GASTON.

- Maar dat hoéfde toch niet?

ANNA.

- Hoefde dat niet? Maar iedereen ziet toch wel, dat ik mezelven niet toebehoor! Nooit toebehooren zal... tenzij... Neen, laat me daar niet weer aan denken. 't Is àl te afschuwelijk!

GASTON.

- Gij wilt zeggen, dat ge wel eens naar den dood van uw zuster hebt kunnen verlangen?

ANNA.

- Er naar verlangen? Er zijn oogenblikken geweest... er is eens één oogenblik geweest, dat heel m'n toekomst zich voor me opende... tot aan 't bitter end. Dat ik mezelve

zag, als een oude vrouw, verdord en verlept, die nooit de liefde had gekend... nooit een straal van 't hartsgeluk had opgevangen. Die haar heele leven lang geketend geweest was aan die kreupele... aan... dat monster. Dit gruwelijk vizioen verscheen me in den nacht. Toen ben ik naar heur kamer geslopen en toen ik voor haar bed stond en ik zag haar gelaat in 't maanlicht, dat hatelijk schoone gelaat, met dien eeuwigen tergenden, tartenden glimlach... toen vocht me een helsche lust aan, om mijn handen te slaan rond dien heerlijken

blanken hals en... er het leven uit te persen! Haar te wurgen, ja!

GASTON.

- Arme kleine!

ANNA

(weer kalmer).

- Maar... dat is dan het hoogtepunt van mijn beproeving geweest. Van mijn verzet tegen den plicht, dien God-zelf op mijn schouders heeft gelegd, zooals Adrienne dat zegt. Sedertdien heb ik me deemoedig gebogen onder mijn kruis, den Heer dankbaar, omdat hij me die duivelsche aanvechting had laten overwinnen.

GASTON.

- Maar uw moeder, duldt die zoo'n toestand?

ANNA.

- Mijn moeder gelooft Adrienne. Zij gelooft dat **zij** de schuld draagt van Adriennes ongeluk, en dat God haar nog een gezonde dochter geschonken heeft, opdat deze haar zou helpen, deze schuld uit te boeten. In dit huis bestaat slechts één levensdoel: Adrienne! Het geluk van Adrienne... de wil van Adrienne... de grillen van Adrienne! Adrienne... Adrienne...

(Zij staat op).

Maar... Nu zou 't uit kunnen zijn. Nu weet ik iets, dat den last van deze schuld aan Adrienne toch voor de helft al van mij heeft afgenomen. Adrienne is slechts mijn hàlfzuster.

GASTON.

- Slechts uw hàlfzuster?

ANNA.

- Hadt gij geluisterd... de héële proef doorstaan, die mijn moeder u wilde opleggen, dan zoudt ge ook dàt begrijpen. Een van ons is de dochter van den markies de Bonvoisin... de andere zal wel de dochter van een boef zijn, om het op zijn zachtst te zeggen.

GASTON.

- Maar veronderstel nu eens, dat ik u lief zou krijgen... Gij verdient het wel... arm, bekoorlijk ding...

ANNA.

- Gij zoudt **mij** kunnen nemen?

GASTON.

- Zoo bedoel ik het juist.

ANNA.

- Maar dan zoudt gij gevaar loopen om te trouwen... met uw zuster.

GASTON.

- Met... mijn zuster!!

ANNA.

- Gij noemt u hier den graaf van Langeais, maar gij zijt de bastaardzoon van den Regent.

GASTON.

- Die ben ik.

ANNA.

- Welnu... ééne van ons, zij die niét de dochter zonder naam is, is... **ook** een kind van den Regent.

GASTON

(verplet).

- Ook een kind van... Ik kende hem

wel tot véél in staat, mijn koninklijken vader, maar dat is me dan toch een al te zeldzame manier om... wat hij noemt zijn schuld aan uw moeder... aan onze moeders te betalen.

ANNA.

- Zoo komt me dat ook wel voor.

GASTON.

- Zoo dadelijk zal hij hier zijn. Ik heb hem slechts een teeken te geven. Ik heb hem gevraagd, dat hijzelf Adrienne zou zien en nog met uw moeder spreken, vóór dat wij heengaan.

ANNA

(als wil ze eensklaps een besluit nemen).

- Dan... dan zou er een middel kunnen zijn... dan **is** er een middel om...

(Hem vlak in de oogen ziende).

Gij hebt me enkele momenten bezorgd van geluk, waarvoor ik u tot aan mijn dood zal dankbaar blijven. Gij hebt... een illusie in me gewekt. Laat me die nog één oogenblik voortdroomen. Laat me veronderstellen dat gij mij lief zoudt kùnnen hebben... even veronderstellen maar, begrijp me goed... en dat u de kans zou worden geboden om dit geheim te doorgronden, om te weten te komen, of ik, ja of neen, uw zuster ben... Zoudt gij deze kans dan aangrijpen?

GASTON.

- Ja.

(Aarzelend)

. Ik denk ja.

ANNA.

- Welnu, neem dan dezen ring.

(Zij doet den ring van haar vinger en reikt hem Gaston over).

GASTON.

- Wat een vreemde ring!

ANNA.

- Vreemd en vreeselijk. De ring die uw geest ontdoet van zijn stoffelijk hulsel, die uw lichaam doet afwezig zijn waar uw oogen zien en uw ooren hooren.

GASTON

(den ring schuw bekijkend).

- Neen? Dat is een grap...

ANNA.

- Dat is ontzettende ernst.

GASTON.

- En... hebt gij daarvan al eens de proef genomen?

ANNA.

- Ten minste niet uit vrijen wil. Ik heb niet om zijn dienst gevraagd; want wie dat wél doet, dien neemt hij slechts eenmaal zijn lichaam, de tweede maal ontneemt hij hem zijn ziel.

GASTON.

- Wie zei u dat? Wie deed u de bovenaardsche of... onderaardsche macht van dezen ring kennen?

ANNA.

- Eerst het toeval en dat verklaarde me dan meester Menachius.

GASTON.

- Wie is meester Menachius?

ANNA.

- Mijn eenige vriend. Een zeer wijs en diepgeleerd oud man, die aan den rand van het bosch daar een kluizenaarsleven leidt. Een sterrekundige en alchimist. En... dien ik dadelijk om raad en bijstand heb gevraagd, na dat wonder van vóór twee maanden...

GASTON.

- Een wonder?

ANNA.

- Ja... het wonder van dezen ring. Maar eerst moet ik u vertellen, hoe hij in mijn bezit gekomen is: Twee maanden geleden dan, kwam hier een vreemd koopman met voorwerpen uit het Oosten - koralen, parels, paarlmoer en zoo. - Hij had ook sponsen, uit Dalmatië, naar-ie zei. Zoo'n fijne en zoo'n groote als ik er nooit gezien had. Ik kocht hem zoo'n spons af en hij ried me haar zorgvuldig te weeken en te spoelen. En toen gebeurde het ongelooflijke: Zóó stak ik mijn vinger in de spons of ik voelde haar door een klem gegrepen... En eensklaps was ik als levend dood!!

GASTON.

- Levend dood??

ANNA.

- Als was mijn lichaam weggesmolten of in damp vervlogen. Ik zag nièts meer van mezelve en toch stond mij alles klaar voor oogen. Ik wilde het huis-in loopen, mijn ontzetting uitschreeuwen, maar alles wat mijn wil moest uitvoeren, was verzwonden...

GASTON.

- Komaan! Een nachtmerrie!

ANNA.

- Een nachtmerrie? In vollen dag? Dààr, aan de fontein? Maar 't wonderlijkste was wel dat, terwijl ik daar dan stond, zonder lichaam, zal ik zeggen... mijn moeder recht op me afkwam, zóó, recht op me af en... overluid mijn naam riep. En dan terug naar binnen ging...

GASTON

(duizelig).

- En... hoe liep dat af?

ANNA.

- Wel, dat moet zóó afgeloopen zijn: dat ik m'n hand met de spons in het water had laten hangen en dat de ring van mijn vinger werd afgeweekt. In ieder geval: Na korten tijd voelde ik mezelve weer vasten, tastbaren vorm krijgen en op den bodem van de fontein schitterde de ring met fantastische fonkelingen.

GASTON.

- En hebt ge hem nog durven aanraken?

ANNA.

- Niet zoo gauw meer, natuurlijk. Maar ten slotte

werd me mijn nieuwsgierigheid toch te sterk. Ik stak hem opnieuw aan mijn vinger, maar toen gebeurde er niets meer.

GASTON.

- Ziet ge nu wel! Natuurlijk is dat maar een vizioen geweest.

ANNA.

- Ik weet het wel beter. De ring toonde zijn tooverkracht niet, omdat ik hem zóó om m'n vinger had. Zooals gij nu... met den zwarten steen naar boven. Maar, draai hem om, den steen naar binnen en gij zult het wonder zien.

GASTON

(wil den ring omdraaien).

- Maar dat is toch reine onzin!

ANNA

(zijn hand grijpend).

- Om Godswil niet!

GASTON.

- En... gij geeft hem opdat ik zijn kracht zou beproeven!

ANNA.

- Ja... maar niet vóór den tijd. Niet vóór dat zijn kracht u tot nut zal kunnen zijn. Want hij verleent slechts éénmaal deze kracht. Een tweede maal neemt hij 't leven. Hier staat dat, zie:

(Zij heeft Gaston den ring ontnomen en wijst hem het opschrift er binnenin).

GASTON.

- Die teekens?

ANNA.

- Dat is Chaldeesch... van duizenden en nog duizenden jaren vóór Christus en dat wil zeggen: ‘Weten is gestorven zijn.’

GASTON.

- En dat vertelt u die oude sterrekijker allemaal?

ANNA.

- Dàt en zooveel nog méér. Hij is een zeer wijs man, die, geloof ik, alles weet. In deze teekentjes heeft hij de heele geschiedenis van dezen ring gelezen. Het is de ring van Gyges, die eens koning van Lybië werd... door dezen ring.

GASTON.

- De ring van Gyges?

(Met stomme verbazing).

Ja... van die legende heb ik wel eens gehoord. En hoe vurig heb ik dan dikwijls kunnen verlangen, ook eens zulk een ring te bezitten! En... dat zou deze ring zijn? Deze zelfde ring?

ANNA.

- Dat is de ring van Gyges.

GASTON.

- Maar... hoe mag deze ring wel in die spons zijn geraakt?

ANNA.

- Daarvoor heeft meester Menachius me ook een verklaring kunnen geven. Daar straks. Ik kom van hem vandaan. En die verklaring maakt den ring eigenlijk nog wonderbaarlijker.

Het lot dat op hem drukt, heeft hem in mijn handen gevoerd opdat ik hem aan Meester Menachius terug zou geven.

GASTON.

- Hem teruggeven? Heeft hij dan meester Menachius al eens toebehoord?

ANNA.

- Hemzelf niet, maar zijn geslacht. Waaraan hij immer terugkeeren moet, wat men ook beproeve om hem te vernietigen. Dat ontdekte Meester Menachius in oude familieperkamenten. In een testament van zijn achter-overgrootvader, die leefde te Venetië, ten tijde van Marino Faliero.

GASTON.

- De gevloekte Doge, die onthoofd werd als verrader van de Republiek?

ANNA.

- Hem gaf meester Menachius' voorvader dezen ring voor zijn huwelijk met de Adriatische Zee. En nu is het zeer waarschijnlijk, zoo meent Menachius, dat de ring door den stroom werd meegevoerd tot onder de kust van Dalmatië, waar hij in een sponsenbed moet terechtgekomen zijn. Maar is 't geen bangelijk wonder, dat, na drie eeuwen, door **mijn** hand juist deze ring terug in 't bezit moet komen van Menachius' geslacht?

GASTON.

- De ring van Gyges en van Marino Faliero...

ANNA.

- Behoud hem nog, voor 't moment van de beslissing over heel uw leven, mijn kind, zoo sprak meester Menachius. Doe er dan mee, geheel uit vrijen wil, wat uw hart u zal ingeven. En daarna, wàt er ook geschiede, brengt gij hem mij terug.

GASTON.

- Op 't moment van de beslissing over heel uw leven? En dit moment zou thans gekomen zijn?

ANNA.

- Als deze beslissing bij u zou liggen, dan jà. Als gij **wilt**, dat ze bij u ligt, neem dan den ring. Hij kan ons zekerheid geven.

GASTON.

- Voor ons het geheim van uw moeder ontsluieren?

ANNA.

- Zoo dadelijk zullen uw vader en mijn moeder elkaar weerzien. Tusschen hen beiden kan dit geheim toch niet bestaan. Welnu, de ring van Gyges laat u ongezien en onvermoed getuige zijn van hun gesprek.

GASTON

(den ring aan zijn vinger schuivend).

- De verleiding is sterk. 't Is me alsof nu reeds zijn toovermacht me door het heele lichaam zindert.

ANNA.

- Ik ga nu weg en zeg u, als Meester Menachius:

Doe, zooals uw hart u ingeeft... Uw hart en niet uw nieuwsgierigheid... In ieder geval keer **ik** hier nog terug.

GASTON.

- Vreest gij dan, dat... als ik alles weten zou... dat ge mij dan hier niet meer weer zoudt kunnen vinden?

ANNA.

- Beloof niets. En doe uw vader komen.

GASTON

(op den ring turend).

- Wàt een vreemd gevoel! Den geest kunnen losmaken van het lichaam. Er niet méér zijn en toch nog wél er zijn... Komaan... op Gods genade.

(Hij snelt de poort uit).

Zevende tooneel.

ANNA - ROSALINDE.

(Tijdens het vorige tooneel is zacht de avond ingevallen. De ondergaande zon doet nog de toppen der boomen en de windwijzers op het dak van de villa gloeien. Vleermuizen fladderen rond op vloeren vlerken en uit de verte galmt de weemoedige avondroep van jachthorens. Een klokje klept, heel ver, het Angelus).

ANNA

(buigt het hoofd en slaat een kruis; dan wil ze diep in ernstige gedachten, naar binnen gaan, als Rosalinde uit het huis haar tegemoet treedt).

ROSALINDE.

- Kind, kind toch! Waarom zoo verstoord weggeloopen?

ANNA.

- Ik ben heelemaal niet verstoord, mama.

ROSALINDE.

- En, zeg me nu eens, wat beteekende toch die raadseltaal? Wat is dat voor een macht, die onze geheimste gedachten kan opvangen? Gij moest niet zoo, door dien ouden Joodschen toovenaar, uw hoofd met dwaasheden laten volproppen.

ANNA.

- Dwaasheden? Daar straks wist ik nog niet heelemaal recht wat ik bedoelde... Nu weet ik het des te beter. En nu zeg ik u nog luider: Als ge dit geheim bewaren wilt op den bodem van uw hart, laat het dan nooit tot een woord opwellen naar uw mond.

ROSALINDE.

- Zóóveel wil ik wel verstaan van uw wartaal, dat gij nu verlangt dat ik het geheim voor mezelf zou houden.

Dat gij nu liefst niet meer verneemt, wie uw vader is en wie deze van Adrienne. Als dàt de raad is, dien uw oude sterrekijker u gegeven heeft, dan is 't eindelijk toch eens een wijze raad. Want natuurlijk zijt ge hem dadelijk alles gaan vertellen.

ANNA.

- Ja, en ook nog aan iemand anders.

ROSALINDE.

- Iemand anders?

ANNA.

- Aan hem die er eigenlijk, na ons, het meest van allen belang bij heeft...

ROSALINDE.

- Toch zeker niet aan...

ANNA. - Toch wél: aan den graaf van Langeais... Hij trof me hier aan. Hij kende mij al... gedeeltelijk, en ik heb gemeend, u en Adrienne te mogen ontlasten van de moeite om hem alles te zeggen... zooveel te zeggen, als hij weten moét.

ROSALINDE

(ontsteld).

- Gij... en Gaston?

ANNA.

- En nu zendt hij u zijn vader. Daar komt die al... Laat hij u hier alleen vinden, mama.

(Zij snelt de stoep op en verdwijnt in huis).

Achtste tooneel

ROSALINDE - DE REGENT (Even GASTON)

REGENT

(betreedt haastig en vol zenuwen den tuin).

- O... zijt gij al hier? Best zoo. Begroeting... complimenten... Wat 'n plezier, elkander eindelijk terug te zien! Gij zijt nog jonger geworden en ik zie er nog een grooter schelm uit... Ophaling van souvenirs: Weet ge dàt nog... en dàt...? En dat dan ook nog? - Laat ons aannemen dat we daaraan al een uurtje gespendeerd hebben. Dat waren we elkaar wel schuldig. En nu, ter zake: Wat drommel is dat voor 'n schoone geschiedenis, die ik daar van Gaston verneem?

ROSALINDE.

- Ik wil niet hopen, dat ze uw zedelijkheidsbegrip zoo erg gekwetst zal hebben, Monseigneur.

REGENT.

- Ik zou dat spotten maar zóó laten. Er bestaan voor u wel een paar betere manieren om me geen spijt te doen krijgen over mijn bevlieging met edelmoedigheid.

ROSALINDE.

- Met edelmoedigheid? Iemand had me gezegd dat het eigenlijk méér een bevlieging is met berouw.

REGENT.

- Dat komt op 'tzelfde neer...

ROSALINDE.

- Dan wou ik toch wel iets weten over de motieven van dit berouw... onder de galg.

REGENT.

- Onder de galg is wel wat kras...

ROSALINDE.

- Is 't dan zoo erg met u gesteld? Voelt ge uw einde naderen, en... wie heeft u dan zoo bang kunnen maken voor de eeuwige verdoemenis? Toch Pater Dubois niet, veronderstel ik?...

REGENT.

- Neen... die zal zijn handen meer dan vol hebben met zijn eigen zaligheid, vrees ik.

(Neemt op de middenbank plaats).

ROSALINDE.

- Dan misschien... Madame de Maintenon, die van 't Hof een klooster wilde maken, zoogauw de Zonnekoning geen plezier meer vinden kon in de zonde...

REGENT.

- Madame de Maintenon verveelde me tot over de ooren, met haar preutschheid van uitgedoofden krater. Ik heb haar naar Saint-Cyr verbannen.

ROSALINDE.

- Mij zult ge alles doen gelooven, Monseigneur, behalve dat uw geweten uit eigen kracht zou wakker geworden zijn. Van 't bestààn zelfs van zoo iets als een geweten heb ik bij u nooit iets kunnen merken. Ook niet in onzen intiemsten tijd.

REGENT.

- Toch moet het er al wel geweest zijn. En als iemand me geholpen heeft om het wakker te schudden, dan zijt gijzelf dat. Of, juister, de herinnering aan u en deze aan nog een andere vrouw...

ROSALINDE.

- Julie de Valmorin, de étoile van het ballet der Opera...

REGENT.

- En de moeder van Gaston. Die dood is. Luister nu eens: De Koning nadert zijn meerderjarigheid. Dat beteekent het einde van mijn macht. Maar zonder die macht kan het leven voor mij geen waarde meer hebben. Ik heb me dus maar verzoend met

het idee, dat ik van dit leven weldra ook afstand zal moeten doen en... de balans van dit leven opgemaakt.

ROSALINDE

(die insgelijks is gaan zitten).

- Een balans? Wat kunt gij wel in de schaal van uw verdiensten en deugden te

leggen hebben, als tegenwicht voor... ik zal maar zeggen: voor de andere schaal?

REGENT.

- Niet zoo heel veel. Maar wat hebben ooit anderen wel gedaan om de schaal van mijn verdiensten zwaarder te maken?

ROSALINDE

(iets ernstiger geworden).

- Gij bedoelt hiermee, dat gij voor het weinigje goeds dat gij deedt... of dàcht te doen, bij niemand waardeering hebt gevonden?

REGENT.

- Zoo bedoel ik het. Maar dan wilde ik u zeggen, dat gij u dat verwijt niet aan te trekken hebt. En Gastons moeder ook niet. Slechts gij en Julie de Valmorin hebben van me gehouden, al was 't dan maar een enkele week, alleen om mezelven. Niet om wie ik was, om wat ik vermocht, of om wat ik een vrouw aan haar ijdelheid te geven had, aan haar ambitie, aan haar hebzucht.

ROSALINDE

(haars ondanks bewogen).

- Van die andere weet ik niets af, maar als ik me aan u gegeven heb, was 't geheel en al uit liefde.

REGENT.

- Zooals Julie, geloof me. En mijn schuld aan u beiden wenschte ik goed te maken op **mijn** manier. Nu geen kinderachtige scrupules! Uw dochter en de zoon van Mademoiselle de Valmorin dragen elk een vreemden naam. Gaston heb ik reeds een titel, een blazoen gegeven. Laat uw dochter ze met hem deelen.

ROSALINDE.

- **Onze** dochter.

(De nacht is heelemaal gevallen en de maan verzilvert den tuin. In haar lichtgarf verschijnt even Gaston, ter linkerzijde van het huis en verdwijnt dan plots in de duisternis)?

REGENT.

- **Onze** dochter. Ik zal u wel niets moeten vertellen over de verbazing, waarmee ik heb vernomen dat gij er ook nog een andere hebt. Wie van beiden is van mij? De oudste, natuurlijk.

ROSALINDE.

- Vindt gij dat zoo natuurlijk?

REGENT.

- Komaan... Gij zult me toch niet willen wijsmaken, zeker, dat ge al een kind hadt, toen...

ROSALINDE.

- Waarom zou dat zoo onmogelijk zijn?

REGENT.

- Maar... dat zou ik dan toch hebben moeten weten!

ROSALINDE.

- Houdt gij dan alles voor onmogelijk, wat gij niet weet?

REGENT.

- Maar, enfin... dat is toch allemaal dwaasheid! En ik zal het dan ook maar kort met u maken. Mijn zoon heeft me alles verteld. Een van uw dochters, of het de oudste of de jongste is, dat moet nog worden uitgemaakt, is kreupel en nu wilt gij me deze op den hals schuiven. Ziedaar alles.

ROSALINDE

(is rechtgesprongen).

- Ziedaar niemendal! Het verschrikkelijke van mijn toestand is juist, dat ik u géén van beide op den hals schuiven wil. Mijn moederliefde, die zich tusschen mijn kinderen niet laat verdeelen, dwingt me, uw zoon zelf te doen kiezen tusschen zijn zuster en de dochter van... Jacques de Lagrange.

REGENT

(opvliegend).

- Den valschmunter...

ROSALINDE.

- ...Dien gij 't hoofd hebt doen afslaan.

REGENT.

- Mijn voorganger bij u...

ROSALINDE.

- Of... uw opvolger. Dat hebt gij nooit geweten en daar komt ge nooit achter.

REGENT.

- Nooit?

ROSALINDE.

- Al deedt ge mij op de pijnbank leggen. Ik offer m'n eene kind niet op aan m'n ander.

REGENT.

- Maar welk een uitweg ziet gij dan? Dat géén van beiden met Gaston trouwt en dat wij heengaan zooals we gekomen zijn?

ROSALINDE.

- God gave dat dat nog mogelijk was!

REGENT.

- Maar wat dàn?

ROSALINDE.

- Als uw zoon alles weet en hij wil een van de meisjes... dat hij dan z'n keus late leiden door Gods vinger. Wat God hem ingeeft, dat zal wel het beste zijn, maar ik belaad mezelven met geen verantwoordelijkheid.

REGENT.

- Welnu, het zij dan zoo. Of juister: het is al zoo. En nu schrik ik al evenzeer voor uw geheim als gijzelf, want eigenlijk héét Gaston reeds zijn keus gedaan.

ROSALINDE.

- Dat dacht ik ook. Laat ons dus maar onze kinderen roepen.

(Raadselachtig).

Onze kinderen?... En hen zegenen! Adrienne!!

(Zij snelt naar binnen).

REGENT

(begrijpt er niets meer van).

- Adrienne?

(Hij gaat het hek uit. Buiten hoort men hem roepen:)

Gaston!

Negende tooneel

GASTON - ANNA

GASTON

(komt in de garf van maanlicht achter het huis weer te voorschijn. Bijna op 'tzelfde oogenblik daalt Anna de stoep langs den anderen kant af. Zij is in reisgewaad en draagt een koffertje).

ANNA

(in de hevigste spanning, fluister-roepend).

- Gaston!

GASTON

(uit het donker vooruittredend).

- Hier ben ik!

ANNA.

- En?

GASTON.

- Ik... heb niet gedurfd... niet willen durven... niet durven willen.

ANNA.

- O, wat 'n geluk!

GASTON.

- Het was me, alsof de ring gloeiend werd. Ik heb hem afgedaan... hier is hij, zie... en ben gevlucht. Gevlucht, dat is wel het woord.

ANNA.

- Ik durfde er zeker van zijn. Ik heb het moment gevoeld, daarboven, dat gij u bevrijddet van deze betoovering. En toen heb ik me gereedgemaakt om u te volgen. Nu, dadelijk, Gaston, overal!

GASTON.

- Mijn lieveling!

(Hij omarmt haar).

Maar... als ik nu toch eens de proef had gewaagd, toch eens...

ANNA.

- Dan zou ik in huis terugkeeren en u vaarwel zeggen... voor altijd.

GASTON.

- Ook als ik dan **zekerheid** zou hebben? De zekerheid, dat niets zich tegen onze liefde verzet?

ANNA.

- Dàn eerst recht. Want dan zoudt gij aan deze zekerheid die liefde gewaagd hebben. En ik wil geen liefde die, voor wàt ter wereld ook, op 't spel werd gezet.

GASTON.

- Kom dan.

ANNA.

- Maar eerst naar Meester Menachius... Dat de ring zijn bestemming volge...

(Als ze 't hek uitvluchten, loopen ze bijna den Regent op 't lijf).

REGENT.

- Gaston en...?

GASTON.

- Zooals gij ziet, Monseigneur, mijn keus is gedaan, en uw wil geschiede. Wij wachten u in den wagen.

(Zij snellen naar buiten in de duisternis).

Tiende tooneel

REGENT - ROSALINDE - ADRIENNE

ROSALINDE.

- Als gij zoo vriendelijk wilt zijn, binnen te treden, Monseigneur... Mijnheer de graaf van Langeais... Uw... schoondochter... uw bruid wacht u...

REGENT.

- Dat moet een vergissing zijn, mijn lieve Rosalinde. De jongelieden hebben elkaar gevonden... zonder ons! Gaston heeft, zooals gij 't gewenscht hebt, zijn keus laten leiden door Gods vinger, en... ze zijn zooeven afgereisd.

ROSALINDE.

- Gaston... met Anna!!!

(Het raam wordt opengerukt en in het licht van de maan verschijnt het hoofd van Adrienne, die met een woesten schreeuw in elkaar stort).

ROSALINDE.

- Adrienne!

(Zij stormt naar binnen en achter 't raam zien we haar Adrienne opbeuren).

Adrienne... Adrienne... arm kind!

REGENT.

- Och, misschien is 't nog best zóó.

ROSALINDE

(in vertwijfeling).

- Nog best zóó? Best zóó? Maar wié zegt u,... wié zegt u dat Anna niet uw dochter is?

REGENT.

- En... na wat ik van de vrouwen heb ervaren... zelfs van de beste... van de eenige voor wie ik nog respect had overgehouden... wie zegt mij, dat Gaston wel mijn zoon is?

(GORDIJN, zeer snel).

AUGUST MONET.

Goud

In mijn hart zijn vele wegen,
die vol herfstgewaden staan.
Maar soms zendt de zon haar zegen:
goud, waarop mijn voeten gaan.

Eens kwam, als een stralenzegen,
uit uw blik de zonne slaan
langs mijn vele hartewegen,
die vol herfstgewaden staan.

En het goud zong in de kruinen
en het fonkelde op den grond!
Ik doorliep mijn gulden tuinen
met een jubel in den mond!

En thans komen vaak uw oogen,
met hun gouden zonnemacht
door mijn land van Herfst getogen...
en de wegen staan vol pracht!

EUGENIE BOEYE.

‘Kongebrödrene’

Het ‘nieuwe’ werk van Björnstjerne Björnson.

Het was blijkbaar alleen met de bedoeling om aan de pas afgeloopen Björnstjerne Björnson-feesten nog meer luister bij te zetten, dat de oudste zoon van den dichter, Björn - een regisseur en een acteur van allereerste gehalte - zich aan het werk heeft gezet, en het onvoltooid gelaten drama van zijn vader, ‘Kongebrödrene’, pasklaar voor het tooneel heeft gemaakt.

Als theaterstuk zal het blijkbaar (wij hebben de creatie, te Oslo, bijgewoond) geen hoogen top scheren; het vergt een uiterst kostbare tooneelschikking en is daarbij zóó specifiek Noorsch, dat het buitenland, vooral op dit oogenblik, niet de noodige gelden voor een achteraf niet ongemeen interessante opvoering zal over hebben. Te Oslo zelf rekent men trouwens, naar ons persoonlijk verzekerd werd, op een slechts matige belangstelling, en verwacht men niet ‘Kongebrödrene’ na dit seizoen nog te zien hernemen.

Als literair werk kan het hoogstens een documentaire waarde hebben, daar het tot de kennis van Björnstjerne Björnson feitelijk geen enkel nieuw element bijbrengt. Het is een koningsdrama met modernen ondergrond te meer, niet beter of niet slechter dan de voorgaande van denzelfden auteur.

Maar dit alles wil niet zeggen dat ‘Kongebrödrene’, op zich zelf beschouwd, een minderwaardig werk zou zijn. Bezien in het licht van zijn tijd (1873), bevat het talrijke schoone speelmomenten, terwijl de aangewende taal[1] tot het allerbeste behoort dat Björnstjerne Björnson ooit heeft voortgebracht.

Met het hem eigen talent weet hij de optredende personages in de hun eigen sfeer voor ons oog op te tooveren en in een achteraf boeiende intrige te wikkelen, waarbij de dichter steunde op zijn voorbeeldige en feillooze kennis van de Noorsche Middeleeuwen en al wat daarmee in verband staat.

Vooraleer tot een meer gedetailleerde, alhoewel nog zeer

(1) Voor deze bewering beroepen wij ons op het oordeel van Prof. Jolivet, van de Universiteit van Parijs, die met ons de Björnstjerne Björnson-feesten te Oslo meemaakte.

beknopte, bespreking van het werk over te gaan, willen wij echter de aandacht vestigen op de volgende bijzonderheden, welke wij gedeeltelijk trekken uit de verklarende nota van den befaamden Björnson-specialist Prof. dr. Francis Buil, die de uitgave van ‘Kongebrödrene’ door het ‘Gyldendal Norsk Verlag’ vergezelt, en gedeeltelijk uit de bron zelf putten, tijdens een zeer belangwekkend onderhoud met Björn Björnson:

In 1871 schreef Björnstjerne Björnson zijn ‘Sigurd Jorsalfar’. Toen dit koningsdrama volledig afgewerkt was, voelde hij de behoefte om er een voorafgaandelijk drama aan toe te voegen, dat het gebeuren voorbereiden zou. Toen schreef hij ‘Kong Eystejn’.

Maar vooraleer dit werk voltooid was, werd Björnson gewonnen voor andere dramatische idealen, en begon hij zijn eerste realistische werken, ‘En Fallit’ en ‘Redaktören’, te schrijven.

‘Kong Eystejn’ bleef goed en wel opgeborgen, en belandde alzoo, met een groot deel van 's dichters literaire nalatenschap, in de verzameling van zijn dochter, Mevr. Sautreau-Björnson, die met een Franschman getrouwd is en te Parijs verblijft.

Toen nu, door de Noorsche regeering, de officieele Björnstjerne Björnson-viering ontworpen werd, kwam Mevr. Sautreau-Björnson met het manuscript voor den dag, en verzocht haar broeder Björn - die zich uit het tooneelleven had teruggetrokken en te München een welverdiende rust genoot - de allerlaatste hand aan het drama te leggen, met het oog op een mogelijke posthume creatie.

Björn was daarvoor te vinden, en ook de Noorsche regeering en het Björnson-comité vonden het plan uitstekend. Zoodat enkele maanden later ‘Kongebrödrene’ ontstond, dat feitelijk een samensmelting is van ‘Kong Eystejn’ en ‘Sigurd Jorsalfar’.

* * *

Sigurd Jorsalfar is een Noorsch koning, wiens verre reizen en veroveringen in Noorwegen legendarisch geworden zijn. Aan het hoofd van zijn zegevierende vloot belandde hij zelfs in het Heilig Land en hield zijn triomfantelijke intrede te Jeruzalem.

Het was dan ook met roem overladen dat hij, met het éénige schip dat hem nog overbleef, enkelen tijd nadien terug in Noorwegen belandde, waar zijn broeder Eystejn eveneens als koning heerschte.

Het doel van Björnstjerne Björnson in ‘Kongebrödrene’ is nu het karakter van die twee vorsten te ontleden en hun doorslaande kwaliteiten naast elkaar te leggen en te vergelijken. Hij

bedient zich van die oude legende om zijn eigen nationalistische gevoelens te verdedigen en te velde te trekken tegen zijn landgenooten, die in zijn tijd (op het einde der negentiende eeuw) het hooge Noorden ontvluchtten en zich tijdelijk of metterwoon in het buitenland vestigden.

Heel het drama is voornamelijk bedoeld als een beschuldiging tegen de emigranten en als een verheerlijking van de goede vaderlanders, die arbeidden aan de grootmaking van Noorwegen op eigen bodem, zooals Kong Eystejn het had gedaan. En zooals Björnstjerne Björnson het ook in zoo aanzienlijke mate deed.

De gelegenheid vindt de dichter in zijn drama door de beide broeders-koningen voor een zaak van ondergeschikt belang tegenover elkaar te zetten, vóór het volk: de leenman van koning Eystejn, Sigurd Raneson, zag zich door koning Sigurd Jorsalfar het recht ontnemen om vrij handel te drijven met de Finnen. Daarom beriep hij zich op zijn leenheer, en verzocht hulp en bijstand van koning Eystejn tegen diens broeder Sigurd.

Na eenigen tijd van aarzelen stemt de koning er in toe, aan zijn broeder rekenschap te vragen. Dit valt hem echter des te zwaarder daar zijn verloofde, Borghild, zich sinds eenigen tijd over zijn onverschilligheid te haren opzichte beklaagt, en daar hij te recht voorziet dat een twist met zijn broeder opnieuw een groot deel van zijn tijd in beslag zal nemen.

Het komt echter tot een openlijke uitlegging tusschen beide vorsten, die uitloopt op een uitdaging van koning Sigurd om beider streven voor den roem en den voorspoed van Noorwegen openlijk aan het volk voor te leggen, en dit te laten uitspraak doen. Hij die als overwinnaar uit dit vreemdsoortig, maar in het Noorden gebruikelijk tornooi treden zal, mag in het volle besef van zijn waardigheid een besluit nemen in de aangelegenheid die beide koningen bezighoudt.

Die openlijke vergelijking wordt dan het hoogtepunt van het drama.

Men hoort eerst koning Sigurd Jorsalfar, die gewag maakt van zijn reizen en veroveringen in Apulië en ten slotte van zijn zegevierenden intocht in het Heilige Land, waar hij talrijke ongeloovigen versloeg en feestelijk werd ingehaald te Jeruzalem.

- Daar, aan de boorden van de Jordaan - roept hij ongeveer uit - heb ik in het lisch een knoop gelegd, opdat gij, mijn broeder, hem zoudt gaan ontwarren!

Te midden van het heil-geroep van Sigurd Jorsalfar's volgelingen, staat dan koning Eystejn recht, en neemt het woord:

- Ja, over uw zegetochten en overwinningen in verre landen hebben wij ook hier veel gehoord, aldus begint hij, of beter gezegd, wij wisten niet juist of het er twee of meer waren...

Dan geeft hij uiting aan zijn groote bewondering voor hetgeen zijn broeder ginds, in die verre gewesten, heeft volbracht. Maar intusschen heeft hij zelf in Noorwegen stapelplaatsen doen bouwen voor de visschers, en schepen om mee op zee te varen. Wegen heeft hij doen trekken, dwars over de bergen, en vestingen optrekken om het land tegen invallen te vrijwaren. Kerken en kloosters liet hij oprichten in het binnenland, en hun klokken zingen tot in de verste tijden den lof van Eystejn, die eens koning van Noorwegen was. De skalden zullen hem bezingen, van geslacht tot geslacht. Volk na volk zal van dit alles genieten, en honderden jaren lang zijn naam onthouden. Ver in het Noorden was er een volk, dat nog gesloten was voor den handel met Noorwegen. Hij heeft het ingepalmd, maar niet door vechten of met geweld; wel door verdragen en goede staatsmanskunst. Dit alles te zamen heeft meer gedaan voor Noorwegens vooruitgang dan Sigurd's tocht naar het Oosten, al heeft hij ook in den Jordaan gezwommen en al heeft hij Christus' graf bezocht. De kerken en de kloosters, door Eystejn opgericht, hebben meer gedaan om het volk dichter bij Christus te brengen.

- En, zoo besluit hij, wat nu den knoop betreft, dien gij, zooals gij gezegd hebt, te mijner intentie in het lisch op de boorden van den Jordaan hebt geslagen, welnu, ik ook had u een strik kunnen spannen toen gij, met uw eenig vaartuig, hier aankwaamt, te midden van mijn talrijke vloot... en ik heb het niet gedaan, alhoewel vele mijner mannen, die u kenden, er mij hebben om gesmeekt... Ik heb niet de gewoonte te spreken over hetgeen ik deed; het is zelfs de eerste maal dat ik er toe overga. Maar nu, dat gij hier de aandacht vestigt op hetgeen gij in den vreemde hebt volbracht, nu wilde ik niet langer zwijgen. Daarom alleen heb ik gewezen op hetgeen ik ondertusschen voor Noorwegen heb gedaan!

* * *

Om het pleit te beslechten doet men een beroep op Borghild. Zij zal in volle geweten dengene aanduiden die zijn land op de beste manier heeft gediend.

Maar in Borghild is, sinds den terugkeer van Sigurd Jorsalfar, een gansche ommekeer ontstaan. Zij meent zich verlaten door Eystejn, die al zijn tijd besteedt aan de oplossing van het geschil met zijn broeder. Daarover is zij zoo verbolgen dat zij openlijk de vuurproef doorstond, om den volke te bewijzen dat zij nooit, in den vollen zin van dit woord, de vrouw is geweest van Eystejn. Daardoor zijn natuurlijk alle banden tusschen de vroegere verloofden verbroken.

En wanneer het er nu op aankomt een uitspraak te doen, een beslissing te nemen ten gunste van een der twee koningenbroeders, dan laat Björnstjerne Björnsen bij zijn heldin de eeuwig-vrouwelijke instincten zegevieren. Hij brengt geen ‘Uebermenschen’ op het tooneel, alleen maar handelende personen, uit het dagelijksch leven genomen, en in een anderen tijd verplaatst.

Borghild is nog steeds vervuld met wrok tegen Eystejn, dien zij als ontrouw of minstens als onverschillig aanziet. En zij schenkt, door haar keuze, de overwinning aan Sigurd Jorsalfar.

Koning Eystejn is daardoor zóó diep getroffen dat hij zich in de eenzaamheid terugtrekt en stilaan wegkwijnt, aan zijn mateloos verdriet.

Weldra ziet Borghild echter haar vergissing in, maar dan is het te laat. Zij en Sigurd Jorsalfar komen den onrechtvaardig behandelden koning opzoeken, om te trachten alles weer goed te maken. Eystejn bezweert dan zijn broeder verder over het land te regeeren zooals hij (Eystejn) hei tot nogtoe heeft gedaan; de ondervinding, door Sigurd in verre landen opgedaan, zal hem zeker van dienst kunnen zijn bij de zware taak, die thans op hem rust. Daarbij zal dan het voorbeeld van Eystejn hem een spoorslag kunnen zijn en een aanwijzing, in welke richting verder gewerkt dient te worden aan de grootmaking van het Noorsche volk en aan de welvaart van het Noorsche land.

* * *

‘Kongebrödrene’ werd, in dezen laatsten definitieven vorm, voor 't eerst te Oslo opgevoerd, op Woensdag, 7 December 1932, onder regie van Björn Björnson, in het National Theater.

Als Koning Eystejn en Koning Sigurd Jorsalfar traden de groote Noorsche acteurs Ingolf Schanche en August Oddvar op, terwijl Borghild gespeeld werd door Mej. Tore Segelcke.

Natuurlijk vormde die creatie het artistieke hoogtepunt van de Björnstjerne Björnson-viering, die van 4 tot en met 8 December in de Noorsche hoofdstad werd gehouden. Koning Haakon, kroonprins Olaf en kroonprinses Märtha waren er bij aanwezig, benevens de meest vooraanstaande kunstenaars en hoogwaardigheidsbekleeders van het land en talrijke afgevaardigden uit den vreemde.

Het succes was, begrijpelijkerwijze, reusachtig en gansch in verhouding tot de werkelijk uitgelezen vertolking en de schitterende monteering, die allebei Bjönstjerne Björnsons onloochenbaar genie waardig waren.

AUGUST CORBET.

Cyriel Buysse als Tooneelschrijver

Cyriel Buysse is vooral geweest een verteller - onze grootste realistische romanschrijver. In zijn talrijke verhalen vindt het leven op het Vlaamsche platteland een zoo trouwe als objectieve weerspiegeling.

Tooneelschrijver was deze machtige epicus slechts nu en dan, als bij toeval. Toch heeft hij een paar drama's nagelaten, waaronder: **Het Gezin van Paemel** en **Driekoningenavond**, die mogen gerekend worden tot het beste onder het weinige goede, door onze Vlaamsche dramatiek van vóór 1914 voortgebracht. In feite is Cyriel Buysse onze eenige werkelijk realistische tooneelschrijver. Zelfs in zijn minder geslaagde stukken - als **Maria, Landverhuizers, Een sociale Misdaad** - schuilt meer levensechtheid dan in de beste spelen van de Tière, die toch gewoonlijk als de wegbereider van het Vlaamsche realisme op tooneelgebied wordt begroet. Dank zij het bezit van een meer gelouterden kunstsmaak en een universeeler cultuur is Buysse er in geslaagd zijn tooneelwerken voor romantische besmetting te vrijwaren. Daarom ook heeft zijn werk een grooter beteekenis dan dat van zijn tijdgenoot Lodewijk Scheltjens, die eveneens landelijke drama's met socialen ondergrond schreef.

In de tooneelbeweging van zijn tijd stond Buysse alléén. Voor velen was hij slechts een gelegenheidsdramaticus. De toenmalige directeuren van de gesubsidieerde Vlaamsche schouwburgen dachten er niet aan zijn werken vóór 't voetlicht te brengen. Zij waren immers, ter wille van de natuurlijkheid, in een Oostvlaamsch dialect geschreven en bovendien kon hun rauw realisme en hun sociale strekking het publiek ontstemmen! Het was een socialistische tooneelvereeniging van groote beteekenis, de Gentsche Multatuli-kring, welke, in 1903 en in den loop der volgende jaren, van de spelen: **Het Gezin van Paemel, Het Recht, Driekoningenavond, Landverhuizers**, onvergetelijke voorstellingen heeft gegeven. In 1904 vertolkte Louis Bouwmeester **Een sociale Misdaad** te Amsterdam. Slechts na den oorlog hebben officieele Vlaamsche gezelschappen werk van Buysse in hun repertorium opgenomen. De vertolking van **Het Gezin van Paemel**, door den troep van den Koninklijken Nederlandschen Schouwburg te Antwerpen, met Dr de Gruyter in de hoofdrol, was vooral merkwaardig.

Buysse - de romanschrijver - is een ondergebleven dramaticus. In zijn verhalen - vooral in deze uit zijn eerste Zolaïstische periode - wordt men herhaaldelijk getroffen door fel-pathetische momenten, waaruit de dialogen als van zelf ontspringen en zich met natuurlijke geleidelijkheid ontwikkelen. Het verbaast dan ook niet, dat de schrijver het beproeft de dramatische bewogenheid van sommige zijner vertellingen in een tooneelspel te condenseeren. Zoo ontstond uit de novelle **De Biezenstekker**(1), het pakkende drama **Driekoningenavond**(2).

Wanneer Cloet, de ruwe, geweldige en nurksche wildstrooper, op een Driekoningenavond uit de gevangenis weerkeert, vindt hij zijn vrouw samen met Rosten Tjeef, waarvan zij zwanger gaat. Cloet doodt zijn rivaal. Wanneer hij voor de tweede maal na vijf jaar het tuchthuis verlaat, is het of voor hem zijn gezin niet meer bestaat. Hij leidt in zijn woning een eenzelvig bestaan. Hij negeert vrouw en kinderen. De bastaard staat tusschen hem en zijn echtgenoote. De moeder koestert maar één wensch: mocht het kind der schande maar verdwijnen. Ze wordt er zelfs van verdacht gepoogd te hebben, den kleinen jongen te wurgen. Dat zegt haar de pastoor, op een anderen Driekoningendag, wanneer de bastaard ziek ligt. De geestelijke beveelt de vrouw, al te doen wat mogelijk is om met haar man het echtelijk leven te hervatten. - Als Cloet dien avond thuiskomt, is de bastaard juist gestorven. Wanneer de man naar zijn slaapzolder gaat en zijn vrouw hem volgt, stoot hij haar niet meer af...

Deze vrouw, die lijdzaam is en ruw te gelijk, gaat gebukt onder een gruwelijken angst. Tragisch is haar vrees voor Cloet, den biezenstekker, door den auteur geteekend met enkele trekken en die, zelfs als hij onzichtbaar blijft, de heele handeling beheerscht - of hij een verpersoonlijking was van het noodlot in het ellendige leven der onderworpen vrouw.

Evenals **Driekoningenavond** brengt **Maria**, het drama in 5 bedrijven dat Buysse in 1900(3) bewerkte naar zijn roman **Het Recht van den Sterkste**(4), grepen uit de donkerste werkelijkheid. De toeschouwer wordt binnengeleid in een wereld van slampampende boeven en stroopers, levend aan den zelfkant van de gemeenschap, in een afgezonderde buurt van het dorp. Van meer belang dan het eigenlijke drama is de schildering van het speciale milieu en de uitbeelding van de daarin thuishoorende typen. Het vrij schrale conflict, waardoor de vijf tafereelen zijn verbonden,

(1) In 1890 verschenen in den Nieuwen Gids.
(2) Gepubliceerd in 1899 in het Tweemaandelijksch Tijdschrift.
(3) Tweemaandelijksch Tijdschrift. - 6° jgg. - 1900. Dl. I.
(4) Uitgegeven in 1893.

ontwikkelt zich tusschen den reus Balduk en de tengere fijngevoelige Maria. Op een woesten kermisdag heeft Balduk zich aan Maria vergrepen. Het meisje acht zich verplicht te trouwen met den vader van het kind, dat gaat geboren worden. Het huwelijk met Balduk bereidt Maria enkel onheil. Balduk drinkt, neemt deel aan strooptochten, wordt veroordeeld. Hij mishandelt zijn vrouw, die ziek wordt en sterft.

Maria is weer eens een beeld van de lijdzame, onderworpen vrouw, zooals Buysse er vele in zijn streek heeft ontmoet. De zuster van Maria, de zachte Lisa, heeft met enkele woorden het fatalisme van deze dienstbare wezens geschetst: ‘'t Mannevolk hê meer macht as wulder en ze doen zulder mee ons wa ze willen...’ Zoo ontdekt ze de kern van het drama, waarvan Maria het middelpunt is en dat een hoog-gekleurde milieuschildering tot stut dient.

Het meest typische spel van Buysse heet **Het Gezin van Paemel**(5). Daarin heeft hij een synthese ontworpen van het boerenleven, dat hij reeds min of meer fragmentarisch had geschilderd in de novellen, welke hij sedert 1887, toen hij zijn eersteling **Guustje en Zieneken** liet verschijnen, tot in 1902 had geschreven. **Het Gezin van Paemel** is een der meest representatieve werken van Buysse. In dit spel laat hij het schelste licht vallen op de sociale verhoudingen, die zijn heele oeuvre tot grondslag dienen. Hij stelt den boer voor, gebukt gaande onder de heerschappij van twee machten: deze van de kasteelheeren. die hun bezittingen op feodale wijze beheeren, en deze van de geestelijkheid, die, in den dienst staande van de bezitters, de gedeemoedigde landlieden voorhoudt, dat onderwerping aan het gezag en lijdzaam dulden van alle levensellende de hoogste deugden zijn. Nergens, ook in geen van zijn romans, heeft Buysse de geestelijke en stoffelijke onmacht, de slavernij naar ziel en lichaam van den voor-oorlogschen Vlaanderschen boer, van den ‘kortewoner’, zoo sterk weergegeven als in het misschien wat willekeurig gebouwde drama, dat den ondergang van het **Gezin van Paemel** in tragische beelden brengt.

Na tientallen jaren van hard en vreugdeloos zwoegen op het land van zijn heer, is baas van Paemel armer dan te voren. Tegen den baron, die maar denkt aan het verhoogen der pacht, durft de bonkige boer zich niet verzetten. Nog blijft hij lijdzaam wanneer een zijner dochters, die op 't kasteel moest dienen, verleid wordt

(5) Tweemaandelijksch Tijdschrift 1902 - 8° jgg. Dl. 1. - Komt samen met Driekoningenavond, Sussussut en De plaatsvervangende Vrederechter voor in den bundel tooneelspelen, verschenen in 1930, bij Van Rysselberghe en Rombaut, te Gent.

door den zoon van den heer. Wanneer een zijner zonen bij een klopjacht verminkt wordt, en door den baron afgescheept met enkele franks, dan nog meent hij zich tot dankbaarheid verplicht. De opstandigheid, die er woelt in 't gemoed van zijn andere kinderen, begrijpt hij niet. Een van zijn zonen deserteerde naar Amerika, omdat hij niet schieten wilde op zijn stakende werkbroeders. Een ander werd in de gevangenis geworpen omdat hij met de stakers tegen de soldaten vocht. Een van zijn dochters, de vrijpostige Cordule, die én kasteelheer én pastoor de waarheid niet onthoudt, zal de vrouw worden van een wildstrooper. Zijn kloeke zonen en zijn pootigste dochter ziet vader van Paemel naar Amerika vertrekken. Het jongere geslacht, dat den strijd tegen de verdrukkende machten hopeloos weet, verlaat het ellendige land. Hoe zijn vrouw ook hunkert naar het vrije leven aan gene zijde van den Oceaan, toch wil de oude boer zijn dorpje niet verlaten. Alles moet hij opgeven... zijn hoeveken, de landouwen die hij met zijn zweet bevruchtte... Daarom blijft hij. Geen straal van hoop licht er in de duisternis van zijn wroetersbestaan, dat neigt naar het einde... Vader van Paemel, in zijn strijd tegen het noodlot, is een grootschè figuur.

Men kan Buysse verwijten, dat hij te veel rampen laat neerkomen op het hoofd van zijn Van Paemel, dat hij van de verfranschte kasteelheeren een te eenzijdige en af en toe wat groteske voorstelling geeft. De levensechtheid en de diepere waarheid van het synthetisch fresco worden echter door deze fouten niet aangetast.

Thans beschouwt men een drama als het **Gezin van Paemel** als verouderd, vermits de daarin gedramatiseerde sociale verhoudingen grondig gewijzigd werden en dus nog enkel een historisch belang bezitten. Maar de sterk gedramatiseerde tegenstelling tusschen ouderen en jongeren behoudt haar beteekenis. En de figuur van vader van Paemel is monumentaal genoeg om blijvend te boeien, wanneer ze vertolkt wordt door een acteur, die de menschelijke eigenaardigheden van het beeld in het volle licht weet te zetten.

Door de schildering van de sociale verhoudingen en ook door de behandeling van zekere episodes doet **Het Gezin van Paemel**, als spel van het land, denken aan Heyermans' spel van de zee: **Op Hoop van Zegen**, welk stuk, in technisch opzicht zeker meer gedegen, niet rijker is aan menschelijke waarden. Is het beeld van den ouden, van alles beroofden en toch berustenden boer van Paemel niet van een even fel aangrijpende tragiek als dit van Kniertje met haar onwankelbaar godsvertrouwen en haar deemoedigen eerbied voor de machtigen der aarde?

Ook Buysse wist dat de maatschappelijke en moreele verhou-

dingen op het Vlaamsche platteland, door den wereldoorlog aan grondige wijzigingen werden onderworpen. In zijn verhalen **De Schandpaal** en **Uleken** liet hij dat reeds vermoeden. In zijn laatsten roman **Twee Werelden** belichtte hij het worden der nieuwe orde.

In het zwakke tooneelspel **Andere Tijden**, waarin na-oorlogsche toestanden worden geschetst(6), heeft hij gepoogd een tegenhanger te scheppen van zijn **Gezin van Paemel.**

De baron, die vroeger de verpersoonlijking was van den hoogmoed, die zich boven boeren en burgers verheven waande, zag veel van zijn welstand en nog meer van zijn voorheen onbeperkt gezag verloren gaan. Hij meent zich nu zelfs verplicht Vlaamsch te leeren. Zijn zoon zou blij zijn, indien hij agent van een groote Amerikaansche autofabriek kon worden. Deze plaats neemt hij aan uit de handen van Franklin van Paemel, een kleinzoon van den armen boer, die door zijn ouders werd geruineerd. Nu geschiedt het, dat de kleindochter van den baron verliefd wordt op den kranigen Franklin en dreigt heen te stappen over de bezwaren van haar in hun familietrots getroffen ouders. Na een zeer dramatisch nachtelijk tooneel met revolvergedreig en theatrale verwijtingen, acht Franklin zich als 't ware gedwongen het meisje te schaken...

Zeer oppervlakkig wordt in deze drie tafereelen, waarin de dramatische idylle tusschen de freule en den jongen Amerikaan allengs alle aandacht in beslag neemt, de tegenstelling tusschen den ouden en den nieuwen tijd uitgewerkt. Hoeveel belangwekkender is in dit opzicht, een werk als **De Koning drinkt** van Jos. Janssen, waarin de gewijzigde levensverhoudingen met scherpte zijn uitgebeeld - ook met hun zware schaduwzijde! Het lijkt wel, of Buysse zélf zich niet geheel inleven kon in deze ‘andere tijden’.

Een stuk als **Landverhuizers**, dat in 1904 verscheen(7) heeft geringe waarde. Het is een opeenvolging van episodische tafereelen, voorstellende: het vertrek der uitwijkelingen, hun ellendig leven aan boord, met een onvermijdelijke verkrachting als dramatisch hoogtepunt, de aankomst te New-York, wat den auteur gelegenheid biedt de Amerikaansche gastvrijheid in een waar daglicht te plaatsen...

Enkele amusante of roerende bizonderheden kunnen niet bijdragen tot redding van een spel zonder dramatische spanning en waarin geen conflict tot groei komt.

Kort na den oorlog, in 1921, schreef Buysse een stuk, waarin hij het Vlaamsche activisme als dramatisch motief gebruikte. Het

(6) Onuitgegeven.
(7) Groot Nederland - 1904 - 2e jgg. - Dl. 2.

werk heette **Jan Bron**[8], naar den hoofdpersoon, een eerlijk flamingant, die uit wanhoop over het lange uitblijven van het Vlaamsche rechtsherstel aan activisme doet, bij het terugtrekken der Duitsche bezetting naar Nederland vlucht, doch later, door heimwee gedreven, naar zijn land weerkeert om zich gevangen te geven. In dit zeer zwakke tooneelspel zijn de op onvoldoende wijze gedramatiseerde ideëele conflicten, waaruit de overtuigingen van den hoofdpersoon worden geboren, wel aangeduid, doch niet uitgediept. **Jan Bron** brengt een objectieve verklaring van het activisme als geestesstrooming, maar méér ook niet!

Cyriel Buysse schreef nog enkele éénakters: het tooneelspel **Het Recht**[9], het blijspel **Sussussut** en de satire: **De plaatsvervangende Vrederechter.**

In **Sussussut**[10] vinden we motieven terug uit de meesterlijke novelle: **De Steunpilaren van d'Ope van Vrede**[11]. Moge er al veel gelijkenis bestaan tusschen het onderwerp, dat in dit verhaal wordt behandeld en de gebeurtenissen in het kleine tooneelspel voorgesteld, de grondtoon van beide werkjes is verschillend. Vertellend van de steunpilaren van de oude herberg 'In d'Ope van Vrede', klinkt de stem van den levenswijzen dichter vergoelijkend. Er zijn geen sombere modulaties in. In **Sussussut** is een tragische onderstroom. Daarin roeren de fatale krachten, welke, in de eentonige gelijkvloerschheid van het dorpsbestaan, de verwording van menschelijke levens veroorzaken. Buysse stelt deze trage en noodlottige verschrompeling van gedachten en gevoelens bij zijn dorpsheeren, die borrels drinken en nu en dan een zoen stelen van de frissche herbergmeid, niet zonder bittere schamperheid vast en de humor, dien hij daarbij ontwikkelt, sluit niet allen weemoed uit.

Een merkwaardig werk is het satirisch blijspel: **De plaatsvervangende Vrederechter**[12], waarvan de beteekenis geenszins wordt verkleind door het willekeurig slottooneel met verliefden die elkander vinden, dat ook door Van Peene of Ondereet kon gevonden en geschreven zijn. Voor het overige herinnert dit stukje vol intens leven, waarin met kleurige bizonderheden de geplogenheden van de dorpsrechtsspraak en het pittoreske harer oneindige verwikkelingen, op sarcastisch-humoristische wijze wordt gehekeld, aan zekere deelen uit het werk van Gogol, en in de eerste plaats

(8) Groot Nederland - 1921 - 19e jgg. - Dl. I.
(9) In 1908 gecreëerd door den Multatuli-kring van Gent.
(10) Groot Nederland - 1921 - 19e jgg. - Dl. 2. - Ook in den 'Tooneelbundel'.
(11) In den bundel 'Tusschen Leie en Schelde' - 1904.
(12) Komt voor in den Tooneelbundel, dragende als titel 'Het Gezin van Paemel' - 1930; bij van Rysselberghe en Rombaut, te Gent.

aan tooneelen uit **De Revisor**, deze schitterende groteske, waarin de baatzuchtige Russische ambtenaarswereld wordt voorgesteld.

Het vrij romantische tooneelspel **Se non e vero**, door Buysse geschreven in samenwerking met den Hollandschen auteur Jhr. A.W.G. van Riemsdijck en dat rond 1905 herhaaldelijk in Holland en ook in Vlaamsche steden werd opgevoerd, neemt in de gezamenlijke productie van den schrijver van **Het Gezin van Paemel** slechts een zeer bescheiden en overigens weinig karakteristieke plaats in.

* * *

Een groot tooneelschrijver is Cyriel Buysse niet geweest, al kan niet worden ontkend, dat hij beschikte over het vermogen om dramatische toestanden plastisch uit te beelden. Zijn techniek bleef in hoofdzaak deze van den epicus, die episodes naast elkaar plaatst om den groei van een karakter, de ontwikkeling van gebeurtenissen te beschrijven. Dikwijls toch ontbreekt in Buysse's drama's een echte dramatische kern, die de innerlijke en uiterlijke handeling beheerscht en voortstuwt. Zijn meest evenwichtige werk blijft **Driekoningenavond,** met zijn diep-doordringende perspectieven op het verdierlijkte leven vol materieele en moreele ellenden van den werkman uit arm-Vlaanderen van voorheen: het land der lage loonen en der lange arbeidsdagen. Zijn volledigste, breedste en levenskrachtigste drama is **Het Gezin van Paemel**, een sociale tragedie uit het dagelijksch leven, met simpele, onwetende menschen als helden; voor ons: een terugblik op het verleden, tenzij het een visionnaire evokatie was van een altijd nog mogelijke toekomst...

Wat Heyermans voor Nederland geworden is: de aanklager van maatschappelijke en moreele wantoestanden, had Buysse voor Vlaanderen kunnen zijn, indien hij van op het tooneel tot de massa had gesproken en aldus een directer contact met het volk verwezenlijkt. Hebben wij wel het recht te jammeren om wat de auteur van **Rozeken van Dalen** als dramaticus niet heeft kunnen of willen verwezenlijken, wanneer hij als romanschrijver een werk heeft opgebouwd, in zijn eenvoud zoo groot, zoo waar en zoo menschelijk, dat het toelaat hem te rangschikken onder de literaire krachtfiguren van het huidige Europa, naast een Gorki, een Hauptmann, een Knut Hamsun... en anderen nog?

LODE MONTEYNE.

Muziek

Aug. L. Baeyens en K. Albert. - Zes van Ostayen-liederen. Uitgave ‘De Sikkel’. Prijs: 20.- fr.

Vijf van de zes gedichtjes van P. van Ostayen, door hooger genoemde toondichters op muziek gebracht, behooren tot een cyclus getiteld: ‘Het eerste Boek van Schmoll’. Baeyens en Albert, twee der meest vooruitstrevende onder de hedendaagsche Vlaamsche componisten, hebben die teksten behandeld met een merkwaardige lichtheid van toets; nergens worden, in de muzikale aanpassing, de geëvokeerde beelden aandringerig-lyrisch verzwaard. En dat is een groote verdienste, want het gaat hier om beelden, die door den dichter met slechts een paar krabbels geschetst werden en vluchtige stemmingen, sensitief-ironisch gesuggereerd.

Technisch beschouwd, laten de drie stukjes van Karel Albert, af en toe, een overgang bespeuren van het traditioneele harmonisatie-systeem naar de vrijere hedendaagsche klankenbehandeling. En dit geeft aan het liedje ‘Oude Bekenden’ een wel eigenaardig bekoorlijk karakter. Het is trouwens een der beste nummers van dezen bundel. Uit de liederen van Aug. L. Baeyens is nagenoeg alle traditie verbannen. Hunne voordracht stelt grooter eischen aan den zanger, niet uit oorzaak van ongewonen toonomvang of moeilijke intonatie, maar door hun bijzonder expressief karakter.

Typographisch is de bundel goed verzorgd, zooals overigens al de uitgaven van ‘De Sikkel’. Op het titelblad prijkt een origineele houtsnede van Jozef Cantré.

J.v.E.

Boekbeschouwing

Hendrik Van Tichelen. - Voor het Kinderboek in Vlaanderen; 2e, herziene druk; Antwerpen, De Sikkel, 1932.

Omstreeks 1877 werd te Gent, in elke stadsschool, een bibliotheek ingericht voor de leerlingen der hoogste klasse. Vierde-graadklassen bestonden toen nog niet; de leerlingen ‘die niet moesten gaan werken’ bleven in de lagere school tot hun 14e jaar, en gingen toen of naar het atheneum of naar een voorbereidende normaalschoolklasse over. Daardoor moest een dergelijke boekerij geen werken voor al te jeugdigen ouderdom bevatten en ze gaf vrij wel voldoening. In de klasse waar ik zat werd bovendien door de leerlingen nog een afzonderlijke bibliotheek ingericht, waarvoor ieder een of ander boek van tehuis en wekelijks een inleg van 5 centiemen meebracht. ‘Leerlust’ hadden wij ons kringetje gedoopt.

Van in 1898 bestonden in sommige Gentsche stadsscholen klassebibliotheekjes. Het ideaal was dat nog wel niet, maar in de klassen waar de leerkrachten er werk van maakten leverden die wel eenig waardeerbaar nut op. Thans zijn daar in alle klassen bibliotheekjes, die, op bescheiden wijze, met den tijd... trachten mee te gaan.

Dat er in andere - we bedoelen in enkele groote - centrums ook iets, en zelfs méér, in dezelfde goede richting gedaan werd, zal wel waar zijn. Doch dat er te weinig of te slecht gelezen wordt en dat, om daarin te verhelpen, op de medewerking van leerkrachten en openbare en private besturen zou moeten gerekend kunnen worden, is óók waar. En als een pedagoog en pionier als Hendrik Van Tichelen dat met klem betoogt, verricht hij degelijk werk.

Gegrond is zijn opmerking dat aan de normalisten nooit gesproken wordt over schrijvers en dichters voor de jeugd, al zijn het juist deze auteurs in de eerste plaats, wier werk de toekomstige leerkrachten practisch te nutte kunnen maken. En logisch is dan ook de wensch dat hun een zoo streng mogelijk criterium en een behoorlijke documentatie zou worden bezorgd. Ook deze, dat de tijdschriften, vooral de opvoedkundige, een ernstige rubriek: lectuur voor kinderen, zouden openen.

We kunnen meegaan met zijn verzuchting over aparte kinderboekerijen met hun eigen leeszaal; al hebben wij er in onze stad al een tweetal, die nochtans in goede voorwaarden ingericht waren, zien opdoeken, toch zullen wij elke nieuwe proefneming met belangstelling begroeten.

Ook met de klachten over de bijna nooit gelukkige keuze van boeken voor prijsuitdeelingen kunnen we meegaan. Op den goeden weg zouden de besturen zijn, die aan een uitgever in eens een belangrijke oplage van een passend boek bestellen. Dat dit slechts zelden gebeurt en dat daardoor onze uitgevers niet dikwijls de proef herhalen cm een prijs- of een prentenboek op de markt te brengen, hebben er nog meer dan de schrijver ondervonden. Anderen zouden er, met mij, kunnen van meepraten.

Wij zouden nog lang over Van Tichelen's boek en zijn uitstekende wenken ten bate van het kinderboek in Vlaanderen kunnen spreken: over zijn klachten wegens de schuld der openbare besturen; over zijn voorstellen tot het inrichten

van reizende tentoonstellingen en van voordrachten over lectuur voor kinderen, lectuur waaraan ‘ons rijk, oorspronkelijk kapitaal aan Vlaamsche vertel- en dichtkunst, aan Vlaamsche teeken- en kleurgaven, aan Vlaamsche kunst van boekdrukken terdege’ ten goede komen zou.

Liever zullen wij zijn boek in vele handen wenschen, en er nog even op wijzen dat hij ook, onder den titel **Boeken voor Kinderen**, een leidraad met practische lijsten, ten gerieve van leerkrachten en opvoeders, heeft laten verschijnen.

POL ANRI.

Anton van de Velde. - Woe's wondere wandel. - N.V. Leeslust, Antwerpen.

Het jongste boek van Van de Velde en vast even plezierig als zijn onmiddellijke voorganger. Het speelt volop in de dieren- en vooral in de vogelwereld, en Woe-de-uil is er de held in, die in zijn gemeente burgemeester áf en, na velerlei avontuur, weer burgemeester áán geraakt, 't Is nog eens niet samen te vatten. Maar merkwaardige personages er in zijn: Woe zelf; Smikkel, een van zijn jongen, geboren politieker; Dehaan, gearriveerde burgemeester; Jiep, de onbetrouwbare vleermuis en sekretaris; en ook wel een paar anderen. Alles wordt weer guitig verteld, maar soms met al te menschelijke gevoelens en sarkastische bijbedoelingen. Van de Velde zou dat hebbelijkheidje volstrekt moeten afleeren, zulks vóór alles ten goede van zijn werk, dat nù reeds zoo heelemaal van hemzelf en van geen ander is. - Christiane Van de Plas bezorgde eigenaardige teekeningen; haar uilekoppen vooral zijn extra geestig getypeerd. - De uitgave is voortreffelijk verzorgd.

Uitgaven Gerhard Stalling, Oldenburg i. O.

Naast talrijke herdrukken allerlei biedt deze firma weer twee extra mooie, groote prentenboeken aan: **Des Wiesenmännchens Brautfahrt**, op rijm verteld door Will Vesper, en **Weihnachten**, berijmd door Hertha v.d. Knesebeck, en beide geïllustreerd door de befaamde Else Wenz-Viëtor op haar allerbest.

Het eerste is de gewaagde tocht van het kleine weidemannetje, dat zijn bruidje, prinsesje Morgenrood, gaat opzoeken en ter bruiloft meevoeren. Het is knap en soms zeer geestig gerijmd en blijft zich sprookjesachtig in de wereld van kleine planten en dieren bewegen, zoodat ge er in ‘gelooven’ moet, willens of niet. En de prenten, waarvan het boek vol is, zijn in al hun kleuren en detailleeringen een ideale illustratie. Het omslag, met daarop het popperige paar met hun kindje vóór hun overgroote paddenstoelhuis, is één guitigheid!

Het tweede, met buitenop een snoes van een Kerstengeltje in 't rood, verhaalt van den grijzen Kerstman en van al het leven en bedrijf dat hij gaande maakt in den hemel en hier op aarde. Het rijm van Hertha v.d. Knesebeck loopt minder luchtig en geestig dan dat van Will Vesper, maar onder de prenten van Else Wenz-Viëtor zijn er enkele, die ge dadelijk zóó zoudt losmaken en inlijsten, als extra sprekende Kerstmisstemmingen!

Twee prentenboeken dus, die ook ten onzent bewondering en zelfs een tikje naijver kunnen wekken!

H. VAN TICHELEN.

C.J.J. Westermann, De Spelling van De Vries en de Winkel Wijziging op enkele Punten Voorstel tot oen (sic) Regeling in zake (sic) Taalgeslacht en met eene (sic) Inleiding van Dr. P.H. van Moerkerken en een (sic) Beschouwing over school spelling en taal (sic) van A. Jager. Groningen, J.B. Wolters, 1931. II - 56 blz. 8°, *f* 0.75.

Deze brochure had evengoed ongeschreven kunnen blijven. Want als men nog met nieuwe vereenvoudigingen afkomt, veroordeelt men van voren af aan alle poging tot vereenvoudiging tot machteloosheid. De drie vaders zijn Redacteur van het Algemeen Handelsblad, Hoogleeraar aan de Rijks Academie (sic) van Beeldende Kunsten en Hoofd der school te Wijns. Wij meenden dat dat een zaak van taalkundigen was. Ons drietal gaat in hoofdzaak mee met de Vereenvoudigers, maar voor geslacht en verbuiging wordt het een kwestie van rhythme, van euphonie en van klankaantrekking. De schrijver moet zelf weten of een uitgang ‘van beteekenis is voor **den** zin van **de** zin’ of ‘voor **den** zin **der** zin.’ Voortaan op school een rhythmische spraakkunst dus!

J.V.

Nieuwe Uitgaven.

Van J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij, N.V., Groningen:

AUG. A. BOUDENS: Uit onze Letterkunde, leerleesboek voor Roomsch-Katholieke (M.) U.L.O.-Scholen, 3e druk, geïllustreerd; 362 blz.; *f* 2.90; geb. *f* 3.25.

Een leerboekje met kerkelijke goedkeuring, geschreven voor Mulo-leerlingen, dat iets wil vertellen van ‘stromingen en personen uit onze letterkunde, van wier bestaan iemand met enige ontwikkeling niet onkundig mag zijn.’

Behandelt o.m., met enkele citaten, de ridderromans, het geestelijk drama, het wereldlijk drama, de rederijkers. Vondel en de na hem volgende meest bekende schrijvers, ook de tachtigers en de auteurs van rond en na '80, en ruimt vervolgens een plaats in aan de katholieken en de katholieke jongeren: Alb. Steenhoff, Felix Rutten, Marie Koenen, Marie Gijsen, Thans, Mekel, Feber, P. v.d. Meer, Molenaar, Schreurs, Van Duinkerken, Marnix Gijsen, Kuyle, Bruning, Van den Oever, De Man en Coolen. Als ‘van over de Grens’ worden uittreksels gegeven uit werken van Conscience, Th. Van Rijswijck, de Lovelings, Van Beers, de Mont, Gezelle. Verriest, Rodenbach, Streuvels, Sabbe en Timmermans, en uit Zuid-Afrika van Wassenaar, Celliers, Totius en Leitpoldt.

K. TEN BRUGGENCATE; Engelsch Woordenboek. Deel I, Engelsch-Nederlandsch, 12e verbeterde en vermeerderde uitgave door A. BROERS; 936 blz. over 2 kolommen, gebonden *f* 3.75.

De uitspraak wordt aangeduid, naar het eenigszins gewijzigde stelsel van de Association phonétique internationale, voorkomende in De drie Talen (Mei 1931) en in Levende Talen (Juni 1931).

Als altijd, zeer verzorgde, duidelijk gedrukte uitgave.

Van Andries Blitz, Amsterdam:

HENRIETTE VAN EYK: De kleine Parade, roman; met portret van de schrijfster; *f* 1.50, geb. *f* 2.25.

Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, VI, 1932; 304 blz.; 32 fr. Te bestellen bij den heer J. Cuvelier, Muzeumstraat, 1, Brussel.

Bevat o.a. bijdragen van J. Mansion (het Engelsch, het Frankisch, het Friesch element in de plaatsnamen); J. Lindemans (kat, een bijvorm van kade);

J. Van de Weyer (de Vlaamsche toponymie in 1931); J. Grauls (een taalkundig uitstapje naar Luik: allerlei dialectische Waalsche vormen); J.L. Pauwels (de hark); E. Blancquaert (over de tentoonstelling van dialectologie bij het jongste philologencongres te Gent, met verschillende illustraties); L. Grootaers (de Nederlandsche dialectstudie in 1931); verder 6 bijdragen in de Fransche taal over Waalsche plaatsnamen en documenten.

Van Van Gorcum & C°, Assen:

C. JACOBS: De Ster van Bethlehem, een bundel Kerstverhalen; 108 blz.; *f* 1.90; geb. *f* 2.50; voor uitdeeling speciale prijzen.

Bevat Kerstverhalen van P. Rosegger, A.W. Mercier, E. Mees, G.B. Immink-Cost Budde (naar Stijn Streuvels), Z. Topelius, G. Lenotre, Anna Snellen (naar H. van Dijke), D.A. Cramer-Schaap en Pol de Mont.

A.M. en L.V.D. LAAR KRAFFT-WIJNAENDTS VAN RESANDT: Het viel eens hemels Dauwe. Nog enkele Kerstgedichten; 16 blz.; 65 cents.

Een elftal Kerstliederen, als vervolg op het bundeltje: Ons is geboren een Kindekijn.

Dr. G. HORREUS DE HAAS: Goed en Kwaad, 192 blz.; *f* 3.75; geb. *f* 4.75.

Na een degelijk historisch gedeelte worden in deze Ethiek behandeld: oorsprong en wezen der zedelijkheid; het veranderlijke en het onveranderlijke in de moraal; determinisme en vrijheid; het godsdienstige en het zedelijke. Daarop volgt een practisch gedeelte: de zedelijke persoonlijkheid, gemeenschap en opvoeding. Ten slotte komt een namenregister van 6 blz.

Van J. Philip Kruseman, 's-Gravenhage:

Dr. J.L. SNETHLAGE: Kant; 102 blz., met 20 illustraties; *f* 2.75; geb. *f.* 3.75.

Bespreekt Kant's leven en verder de theoretische rede, de practische rede, de oordeelskracht, de theorie der opvoeding en de religie. In het slotwoord wordt gezegd dat Kant's philosophie kan en moet gecorrigeerd worden; maar juist dat deze correctie en uitwerking mogelijk is geworden, bewijst de deugdelijkheid en onvergankelijkheid van zijn methode.

Dr. F.W. ZEYLMANS VAN EMMICHOVEN: Rudolf Steiner; 180 blz., met 12 illustraties; *f* 3.75; geb. *f* 4.75.

Tracht een beeld te geven van Steiner's leven en werken en de plaats te schetsen, die hij en de door hem gebrachte authroposophie in het geestelijk leven der menschheid innemen.

Van den Tijdstroom, Lochem:

HILBRANDT BOSCHMA: Om den Wiehmenhof, twaalf verhalen; 216 blz.; *f* 2.25; geb. *f* 2.90.

De Ring van Gyges
Vierde tijdvak
Blanche de Paiva

Personen:

BLANCHE DE PAIVA	45 jaar
SERGE, haar zoon	25 jaar
ALPHONSINE PLESSIS, het meisje met de camelia's	22 jaar
FRANZ LISZT	34 jaar

Te Parijs op de Champs Elysées in den winter van 1845

Een klein salon in het Hotel de Paiva, aan de Champs Elysées. De ramen geven uitzicht op het straatleven, waarvan de drukte, door 't geratel van de ekwipages en het voorbijglijden van de lichten, voor oor en oog naar binnen dringt.
Alles in dit door Baudry met erotische tafereelen gedecoreerde vertrek, meubelen en opschik, getuigt van een geraffineerden smaak in een toomelooze weelde. Door slechts een kleinen kaarsenluchter verlicht, is 't er bijna donker.
Achter een breede, door gordijnen afgesloten deur, schuin links, vermoeden we een avondfeest. Iemand zit daarbinnen aan den vleugel en speelt 'Liebestraum' van Franz Liszt.

In den schuinen achterwand rechts, nog een deur, met gordijnen afgesloten.

Eerste tooneel

ALPHONSINE - BLANCHE

ALPHONSINE

(ligt in een zetel en luistert met haar heele ziel naar 't klavierspel. Haar fijn, gefaneerd bleek gelaat steekt fel af bij haar gitzwarte lokken, die in twee lange, dichte vlechten van haar blanke schouders dalen, naar de mode van den tijd, en waarin, als sterren in een zwart-vloeren nachthemel, diamanten schitteren. Om haar taille en haar hoepelrok slingert zich een guirlande van witte camelia's. Als het spel binnen ophoudt, klettert geestdriftig applaus).

BLANCHE

(steekt het hoofd door de draperijen links en treedt, als ze Alphonsine bemerkt, naar binnen, terwijl ze de gordijnen achter zich laat dichtvallen. Hoewel reeds ver in den herfst van haar leven, is ze nog een indrukwekkende schoonheid. Haar heele optreden heeft iets koel-vorstelijks, dat geen sympathie wekt, maar onweerstaanbaar ontzag afdwingt).

- Hoe nu? Wat doet gij hier, zoo op uw ééntje?

ALPHONSINE.
- Mezelven op de proef stellen.

BLANCHE.
- Op de proef?

ALPHONSINE.
- Ik heb vandaag eens precies willen weten, hoe ik het nu heb met Franz Liszt. Wien ik nu eigenlijk liefheb in hem: den man of den kunstenaar.

BLANCHE.
- Kunnen dat dan niet de ééne én de andere zijn?

ALPHONSINE.
- Neen... ik geloof dat dit niet kan.

BLANCHE.
- Tsss... tss... wàt een moeite de jonge meisjes van vandaag zich toch geven om haar leven te complikeeren!

ALPHONSINE.
- Och... als de jonge meisjes van vandaag daar nu hun plezier in vinden! Zelve de streng van haar lot in den knoop leggen, voor 't genot om haar weer te ontwarren?

BLANCHE.
- ... De kaarten van haar levensspel door elkaar schudden om tegen zichzelve dan... met kloppend hart, de eene réussite na de andere te spelen!

(Zij gaat achteloos zitten).

ALPHONSINE.

- Zoo iets zal 't wel zijn. Is de réussite niet het spel voor de eenzaamheid en de verveling?

BLANCHE.

- De verveling? Alweer dat akelige woord!

ALPHONSINE.

- Wat wil ik er tegen doen? Mijn ziekte... mijn noodlot dat m'n dood wordt!... A propos, dat stukje, dat Franz daar gespeeld heeft... hebt gij dat mooi gevonden?

BLANCHE.

- Mooi... mooi... Verlaat, wat dat betreft, u liefst maar niet op mij. Maar, gij hebt het gehoord: daarbinnen dwepen ze er mee. Vooral het jonge volkje. Dat zal er dus wel een sterke dosis wereldsmart in geproefd hebben,... tuberculeuze sentimentaliteit, de mode van den dag!...

ALPHONSINE.

- Dan is dat maar heel erg voor dien armen Franz. Dit lied heeft hij gecomponeerd voor mij, den vorigen nacht, in één adem... héél zijn ziel er in gelegd, alles er in uitgestort wat hij voor mij gevoelt.

BLANCHE.

- Mooi. En dan sluipt gij liefst de zaal uit, als hij zich aan de piano zet.

ALPHONSINE.

- Juist. Om die proefneming dan... Ik wilde het stuk hooren, zonder hem te moeten zien. Beproeven, of z'n liefde, in muziek uitgedrukt, me nog sterker roeren kan dan zijn liefde in woorden.

BLANCHE.

- En... die proef is uitgevallen in 't voordeel van de muziek tégen het woord... Natuurlijk.

ALPHONSINE

(Blanche met groote oogen aankijkend).

- Waarom natuurlijk?

BLANCHE.

- Och kind, meent ge dat ik u niet begrijp? Ja, leer **mij** de vrouwen kennen! Alles wat gij u hier in de eenzaamheid, al luisterend naar dit lied, zoo pijnlijk hebt zitten afvragen,... ik hadde het u dadelijk kunnen zeggen: Zóó'n ongewonen schat aan woorden en aan beelden kan Liszt niet bezitten voor zijn liefde tot u... of ook deze schat geraakt uitgeput. Geloof me: er is géén fortuin, zoo groot, dat tegen het spel met een vrouw bestand is. Liszt heeft u niets meer te geven aan versche emoties, u niets meer te vertellen, wat nog iets nieuws voor u kan zijn. Hij kan dus niet meer vechten tegen het nieuwe beeld alweer, dat het zijne in uw geest verdringt.

ALPHONSINE.

- Neen... zoo is het toch niet heelemaal. Kijk eens, ik heb me dat al eens vaker afgevraagd: Als een liefde in me begon te verflauwen, was het dan omdat er een andere in me opkwam? Neen, het was andersom: mijn hart moest eerst ledig zijn, vóór dat er plaats was voor een nieuwe liefde. Franz

heeft me eens iets verteld over een vogel Phenix, en daar moet ik altijd aan terugdenken. Ik geloof dat iedere nieuwe liefde in mij geboren wordt uit de assche van de vorige.

BLANCHE.

- En in dit vuur laat ge uzelve verteren zonder nog eenige kans om ooit nog eens op te fladderen uit uw assche...

ALPHONSINE.

- Ja, zoo gevoel ik het ook wel langzamerhand.

BLANCHE.

- Uw noodlot, mijn kind, is dat gij gelooft aan de liefde.

ALPHONSINE.

- En wat is het leven waard, zonder dat geloof? Als ik terugdenk aan allen die eens mijn minnaar waren, dan kan ik het nooit van mezelven verkrijgen om te zeggen: Ik heb hem liefgehàd. Gehad... dat veronderstelt iets wat onherroepelijk voorbij is, wat dood is vóór ons en in ons. En nu kan ik mij niet voorstellen, dat een liefde in ons zou kunnen sterven.

BLANCHE.

- Dat wil zeggen: Gij gelooft niet dat we zouden kunnen ophouden, iemand lief te hebben... iemand **niet meer** liefhebben, die eenmaal àlles voor ons geweest zou zijn?

ALPHONSINE.

- Ik geloof niet dat dit mogelijk is. Want zelfs als de liefde in haat verkeert, vervult ze dan nog niet evenzeer ons hart en onze zinnen?

BLANCHE.

- Hebt gij dan ook al ervaring van haat?

ALPHONSINE.

- Neen, Goddank! Maar daarom stel ik de vraag aan u: Allen die ik eenmaal heb liefgehad, die bemin ik nog... ten minste in mijn herinnering aan hen... en in den persoon van den laatste. Die gedachte aan Phenix laat me niet los. De nieuwe liefde die telkens in me geboren wordt uit de asch van de vorige... ik geloof dat ze, als deze mythische vogel, altijd opnieuw... dezelfde liefde is. Dat ik niet één man... niet dé mannen bemin, maar... de liefde-zelve.

Tweede tooneel

ALPHONSINE - BLANCHE - SERGE - LISZT

SERGE

(treedt binnen langs de deur der feestzaal; met hem waait een vleug dansmuziek binnen).

- O... Pardon!

(Naar buiten pratend).

Hier zitten de dames! Als ze niet toevallig aan 't con-

spireeren zijn, dan mogen we misschien wel binnenkomen. Maar, wacht... eerst behoorlijk aankloppen.

(Hij gaat terug buiten en klopt aan).

BLANCHE

(met komischen ernst).

- Binnen!

SERGE

(treedt plechtig binnen, gevolgd door Liszt, die veeleer 'n verlegen figuur slaat).

- 't Valt ons mee, mijnheer Liszt, de dames zijn net met haar conspiratie klaar.

BLANCHE.
- Met onze conspiratie? En tegen wie, als we 't weten mogen?

SERGE.
- Wel, tegen ons! Tegen wie anders, natuurlijk?

ALPHONSINE.
- Aan pretentie blijkt het u allerminst te ontbreken, mijnheer de markies.

SERGE.
- ‘Pretentie’ is misschien wel een iets te hard woord, mejuffer Plessis... Vindt gij ook niet, mijnheer Liszt?

LISZT. - Vooral dan op zulke zachte lippen, die als rozenblaadjes zijn...

SERGE. - Maar, om het u rechtuit te zeggen, van overmaat aan schuchterheid heb ik toch nooit last. Ik heb me aangewend om zélf m'n prijs, m'n waarde te stellen, vóór dat een ander me taxeert, en daar ben ik altijd goed bij gevaren.

BLANCHE.
- Daar herken ik wel mijn zoon!

SERGE.
- Maar we komen niet naar hier om te hengelen naar complimenten voor mij.

BLANCHE.
- Voor mijnheer Liszt dan...

LISZT.
- Maar Mevrouw de markiezin!...

BLANCHE.
- Het is eigenlijk wel een beetje schandelijk, dat we u er zoolang hebben laten op wachten. Wat zegt gij, mejuffer Plessis?

ALPHONSINE

(opstaande en Liszt de hand reikend op sympathieken en toch eenigszins matten toon).

- Ik ben hier komen zitten, alléén en bijna in 't donker, om uwe muziek geheel zuiver over me te laten komen, en ik geloof dat ge daar een meesterstuk geleverd hebt, mijnheer Liszt.

LISZT.

- Als zijn meesterstuk dat is, waarin de kunstenaar zijn héële ziel heeft gelegd en nà welks schepping hij 't gevoel heeft, alsof hij nu verder niets meer zal te bezingen, te verheerlijken hebben - dan zal dit lied wel mijn meesterstuk zijn.

SERGE.

- Och kom! Op zoo'n manier zouden alle kunstenaars vóór hun twintigste jaar al, uitgepraat zijn!

LISZT.

- Ik ben er vier en dertig, mijnheer de markies.

BLANCHE.

- En... nooit te voren eens het gevoel gehad, alsof gij... uw meesterstuk hadt geschreven?

LISZT.

- Nooit, mevrouw.

BLANCHE

(met lichten spottenden blik van verstandhouding naar Alphonsine).

- Ja... dan zoudt gij wel eens een heel groote onvoorzichtigheid hebben kunnen begaan, mijnheer Liszt. Wilt ge eens een wijzen raad van mij? Een kunstenaar mocht altijd gemakkelijker zijn laatste ‘stoffelijk’ bezit voor een vrouw kunnen uitgeven dan zijn laatste ‘geestelijk’ bezit.

SERGE.

- Gemakkelijker zijn beurs voor haar leegschudden dan zijn hart, bedoelt mama.

BLANCHE.

- Wel ja, zoo bedoel ik het! Een ledige beurs kan altijd nog opnieuw eens gevuld worden. Een ledig hart... **nooit** meer. Maar vindt ge niet, dat we hier al lang genoeg in 't donker zitten? Ik zal even om licht zenden.

(Zij verlaat het vertrek door de deur links).

Derde tooneel

ALPHONSINE - SERGE - LISZT - BLANCHE

LISZT.

- Is dat ook uwe meening, mejuffer?

ALPHONSINE.

- Niet volkomen. Ik stel me namelijk niet voor, dat een hart heelemaal ledig zou kunnen zijn.

SERGE

(die zich nonchalant in een zetel gevleid heeft).

-... Noch heelemaal vol. Waarom ook ons schoone hart door een enkelen bewoner laten betrekken, als we 't zoo gemakkelijk bij kamertjes kunnen verhuren?

ALPHONSINE

(met gesmoorden lach).

- O... o... gij gaat er direct wel wat brutaal aan, mijnheer de markies!

LISZT.

- Brutaliteit is dikwijls de meest vertrouwbare vorm van oprechtheid.

SERGE

(eenigszins van streek).

- Moet ik dat als een compliment opvatten, of als...

LISZT.

- Ik laat uzelven de keus.

SERGE.

- Dan... als compliment. Ik toon me zooals ik nu eenmaal ben. Ik zet mezelven geen masker van heiligheid en van deugd op. Wat ik - zoo brutaal dan, als gij wilt - zeg, dat denkt en wenscht toch iedereen voor zichzelf.

LISZT

(die ook gaan zitten is).

- Mag ik u verzoeken om een kleine uitzondering... voor mij?

SERGE.

- Toegestaan. Onze vriend Liszt is een van die zeldzame gelukkigen, die door het leven kunnen wandelen over een pijlrechte baan, omdat ze aan 't eind daarvan toch altijd de zon der onsterfelijkheid hen zien vóórlichten. Moest **ik** die rechte baan volgen, dien zandweg... dan zag ik aan 't eind er van slechts een zwarten kuil: het Niét. Daarom vermei ik me maar liever op bebloemde zijpaadjes en kronkelwegen... Heb ik gelijk, mejuffer?

ALPHONSINE

(zichtbaar geamuseerd en geïnteresseerd).

- In ieder geval schijnt me deze levensopvatting toch een krachtig voorbehoedmiddel tegen de kwaal van onzen tijd: de verveling.

SERGE.

- ...Die des duivels oorkussen is; niét de luiheid.

(Er wordt geklopt. Twee lakeien met brandende waskaarsen-kandelaars treden binnen en gaan deze op den schoorsteen plaatsen. Zij hebben achter zich de deur van het salon open gelaten en we hooren op het klavier de prelude van Chopins 'Polonaise brillante').

LISZT.

- O... daar heeft Chopin zich aan de piano gezet...

ALPHONSINE.

- Is dat niet het praeludium van zijn 'Polonaise brillante'?

LISZT

(in extase).

- Wat is dat heerlijk! En hoe klein gevoel ik me zelf nu in mijn verrukking!

ALPHONSINE

(plagend).

- Toch zal dat wel niet Chopins ‘meesterstuk’ zijn... zooals gij dat noemt, Franz... Als hij ooit gemeend zou hebben, in deze ‘Polonaise’ z'n heele ziel te hebben uitgestort, dan heeft hij er nadien toch altijd nog genoeg bezieling in gevonden voor... wat een massa andere meesterstukken nog!

SERGE.

- Natuurlijk! Chopin heeft het zich nooit laten ontbreken aan nieuwe objecten voor zijn inspiratie, aan nieuwe muzen, als mijnheer Liszt het zoo liever hoort.

ALPHONSINE.

- In uw plaats zou ik dat een lesje voor mij laten zijn, mijnheer Liszt.

SERGE.

- Maar, van muzen gesproken, als ik in het land van Terpsichore niet heelemaal een Beotiër ben, dan dient een polonaise toch om op te dansen...

BLANCHE

(binnentredend).

- En niet om er bij te zitten filosofeeren, zooals hier gedaan schijnt te worden.

SERGE

(opstaand en Alphonsine den arm biedend).

- Mag ik, mejuffer?

ALPHONSINE

(zijn arm aanvaardend).

- Gaarne, mijnheer de markies. Gij excuseert ons wel, mijnheer Liszt, en... zoo'n groot kunstenaar als gij toch **ook** zijt, doe als Chopin, en zit nooit om een nieuwe muze verlegen.

(Zij treden de feestzaal binnen; deur en gordijnen worden achter hen gesloten en de muziek breekt af).

Vierde tooneel

LISZT - BLANCHE

BLANCHE

(plaats nemend in een zetel rechts in het vertrek).

- Een wijze raad, mijnheer Liszt.

LISZT.

- Die wel beteekenen zal, dat ze me haar ontslag als **mijn** muze geeft.

BLANCHE.

- Zou dat zoo'n ramp voor u zijn?

LISZT.

- Een ramp? Het zou mijn verlossing kunnen zijn uit een twijfel, die al mijn denken in beslag neemt, die heel m'n energie sloopt.

BLANCHE.

- Twijfel over... haar liefde voor u?

LISZT.

- Liefde? Och, laat ons dat groote woord hier maar uitschakelen. Ik bedoel: twijfel over dàt wat ik ooit wel gewéést mag zijn voor haar.

BLANCHE.

- En... dien twijfel? Zoudt ge dien willen ruilen voor zekerheid?

LISZT.

- Voor zekerheid? Ja... kijk eens, als ik nu eens vernemen moest, dat ik voor haar **ook** maar een stuk speelgoed was, dat ze in den hoek gooit, na 't met haar fijne vingertjes netjes te hebben stuk gemaakt,... ik, zooals al die anderen vóór mij... Ik geloof dat het moordend voor me zou zijn.

BLANCHE.

- Ik, zooals al die anderen! O, heilig mannelijk

egoïsme! Met de bedrogen liefde is 't voor u, heeren van de schepping, gesteld als, voor iedereen, met den dood: dat kàn alleen, dat mag alléén maar aan... de anderen overkomen. Gij zijt niet anders dan de anderen, mijnheer Liszt. En gij verdient ook geen betere behandeling. Wie gij in Alphonsine bemint, dat is niet Alphonsine, maar... uzelven. Wat gij houdt voor liefde, dat is slechts de trots, voor u alleen het schoone meisje met de camelia's te hebben, dat iedereen begeert. En nu kan nooit een gewonde liefde zooveel pijn doen in een man als een geknakte trots.

LISZT.

- Laat dat wààr zijn. Maar dan gevoel ik toch, nu al, dat **mijn** geknakte trots zal te genezen zijn, als ik maar een schoone herinnering bewaren mag aan deze vergane liefde. Ik bedoel: het geloof, de illusie, dat ze toch wààr is geweest, dat Alphonsine mij, al ware 't dan maar één dag, werkelijk heeft liefgehad.

BLANCHE.

- Maar... weet ze dat zelve wel? Zou ze dat zelf ooit wel geweten hèbben?

LISZT.

- Ja... daar zegt gij iets! Zóó dikwijls heb ik getracht, te vernemen, wat er omgaat achter dit voorhoofd van marmer. Haar oogen zijn zoo klaar en zoo doorschijnend alsof ze den blik willen laten doordringen tot op den bodem van haar ziel. En toch was 't me altijd, alsof ik staarde in een bergmeer, zoo helder, zoo rein en toch zoo vol geheimzinnigheid.

BLANCHE.

- Gij hebt dus toch willen doordringen tot in de diepste diepten van dit meer? Er dàt willen in ontdekken, waarvan zij zichzelve nauwelijks bewust is: de **reden**, de **oorzaken** van haar gunsten? Het ‘waarom’ van haar liefdegevoel?

LISZT.

- Ja... dat zal ik wel eens beproefd hebben.

BLANCHE.

- En... als nu eens 'n middel bestond... hét middel om tot op den bodem van haar ziel door te dringen, om haar te zien... zooals ze is... als ze zichzelve door iedereen ongezien waant... want dàn alleen geeft de mensch zich zooals hij is... en iemand wilde u dit middel bezorgen... zoudt gij het dan aanvaarden... **durven** aanvaarden?

LISZT.

- Met wàt een vreemden ernst vraagt gij me dat, mevrouw de markiezin?...

BLANCHE.

- Gelooft gij, dat ge haar geheimste gedachten zoudt kunnen verrassen, ieders geheimste gedachten over u... als

de mogelijkheid bestond om alleen maar uw geest, uw oogen en ooren naast haar te laten, en met uw lichaam afwezig te zijn?

LISZT.

- Haar zien, terwijl ze mij niet zien kan? Tot in haar geheimste intimiteit? Ja, dat moet wel het middel zijn om haar te zien in haar wezenlijke gedaante.

BLANCHE

(hem heel dicht bij haar doende neerzitten).

- Welnu, dat middel, die macht... ze bestaat en sinds vier en twintig eeuwen hoort ze toe aan mijn geslacht... aan mijn geslacht alléén op aarde.

LISZT

(duizelig).

- Wat vindt gij nu uit om me op de proef te stellen?

BLANCHE.

- Ik vind niets uit. Ik kwijt me van den plicht, die verbonden is aan deze macht: den plicht om er één mensch deelachtig van te maken. En daartoe kies ik thans u uit. Gij zijt een verstandig, zwaarbelezen man. Gij weet dus wat over den ring van Koning Gyges?

LISZT.

- Een legende. Een sprookje uit de Bijbelsche tijden. Een symbool, heb ik altijd gedacht, voor de menschelijke onbescheidenheid.

BLANCHE.

- Het erfstuk van mijn geslacht en... wellicht de vloek van mijn geslacht. Tot mij gekomen over eeuwen en eeuwen. Uit het graf weer opgestaan; uit de diepte der zee weer opgedoken,... meegevoerd door stroomen van bloed... zooals hij steeds terug zal keeren tot mijn nageslacht, tot dat hij zijn taak ten volle zal hebben vervuld... Ik erfde hem van mijn grootmoeder, wier naam was Menachow, met de oorkonde die werd opgemaakt door haar voorvader Menachem Aboedharam, die hem met eigen handen van het lijk van koning Gyges nam. En met het verhaal van een anderen voorvader, die leefde, hier in Frankrijk onder de Régence,... Menachius, een astroloog die de oorkonde in de nalatenschap van zijn vader vond en in wiens handen het Lot den ring terugvoerde, nadat hij vierhonderd jaar geslapen had op den bodem van de Adriatische zee.

(Haar hand uitstekend)

Hier is de ring van Gyges.

LISZT

(verstomd).

- Neen...

BLANCHE.

- Den steen naar binnen gekeerd, en mijn lichaam wordt voor u... lucht.

LISZT

(door den ring gefascineerd).

- En... hebt gijzelf daar nooit eens de proef mee genomen?

BLANCHE.

- Nooit.

LISZT.

- Dan hebt gij, mevrouw de markiezin, in uw veelbewogen leven, nooit de behoefte gevoeld om te weten te komen, hoe iemand anders in zijn diepste intimiteit over u dacht? Nooit gevoelens willen kennen die iemand anders voor u verborgen wilde houden?

BLANCHE.

- Deze ring is eigenlijk een sleutel om in te breken in een anders hersenkast, en dat heb ik nooit de moeite waard gevonden. Eenvoudig, omdat ik ook, zónder deze moeite, wel wist wat ik er in zou vinden... of juister: er **niet** in vinden zou: ware genegenheid voor mij... Die ik trouwens ook nooit gezocht heb.

LISZT.

- En... gij hebt altijd zonder deze illusie kunnen wekken? Gij!?

BLANCHE.

- Liefde? Ja, zooals die van u voor Alphonsine. Liefde die slechts mannelijk egoïsme is. Maar liefde... zelfs maar sympathie die zou weerstaan aan leelijkheid en armoe... moesten die ooit over mij komen, liefde die geen wederliefde verlangen zou, in den vorm van 't genot dat mijn schoonheid leveren kon en mijn fortuin... Komaan!

LISZT.

- En... gij hebt altijd zonder deze illuzie kunnen leven?

BLANCHE.

- Ik heb kunnen leven zonder welke illusie ook, mijnheer Liszt. Dat heb ik wel moeten doen. Iedere illusie over **mijn** kans op geluk had mijn moeder reeds bij m'n geboorte in de kiem willen versmachten. Haar eigen wondere schoonheid was door de pokken verwoest en in haar wanhoop had ze haar eenigen spiegel stukgegooid, met den duren eed, dat ze er nooit meer een anderen zou bezitten. Zoo wilde ze haar verminkt gelaat voor eeuwig uit haar oogen bannen om in haar herinnering gaaf het beeld van haar vroegere schoonheid te bewaren; en zoo is 't mogelijk geweest, dat ik tot mijn zeventiende jaar geleefd heb in de verbeelding, dat ikzelf een monster van leelijkheid was.

LISZT

(haar met bewondering bekijkend).

- Gij?

BLANCHE.

- Mijn schoonheid onthulde mij... een emmer water. Toen ik eens het vlak heelemaal tot rust had laten komen

(met een gebaar van gladstrijken)

heelemaal tot rust, om eens te zien, wàt er nu wel uit die rimpelingen geboren zou kunnen worden. Toen... toen heb ik me een zakspiegeltje aangeschaft en met dit wapen, met niets dan dàt **als** wapen... en met den ring... ben ik de wereld-in getrokken... ter verovering van Parijs!

LISZT.

- Dat hebt gij gedaan?

BLANCHE.

- Daarvoor heb ik **alles** gedaan. Van uit de diepste ellende van het Ghetto van Moscou... Berg-op, berg-af, soms tot aan den hals in de modder. Te Warschau, te Weenen de voorbijgangers aangeklampt, en dan weer verder gereisd, met het aldus ‘verdiende’ geld! Altijd recht vóór me uit... recht àf op die fonkelende ster in het Westen!

LISZT.

- En hebt gij dan onder deze ster... het geluk gevonden?

BLANCHE.

- Het geluk, ja, zooals ik het mezelve misschien niet voorgesteld had, niet wenschte in 't eerst, maar opdrong: een geluk dat vooral gemaakt is geworden uit het ongeluk van anderen.

LISZT.

- Maar, mevrouw de markiezin, nu amuseert ge u toch maar op mijn kosten, wil ik hopen...

BLANCHE.

- Daarvoor houd ik te veel van u, mijnheer Liszt. Hee, daar betrap ik er mezelve op dat ik toch wel eens van ièmand zou kunnen houden! Ik heb u daar klaar doen zien in 't gemoed van een vrouw, - zonder dat gij hiervoor zelfs den magischen ring hebt moeten gebruiken, - als proefstuk van wat deze ring u zou kunnen leeren over een schoone vrouw. Wilt gij nu op een andere schoone vrouw deze proef hernieuwen,... neem dan vrij den ring.

(Zij steekt hem haar hand toe).

LISZT

(instinctmatig al rechtstaand terugwijkend).

- Neem me niet kwalijk, mevrouw, maar alles schemert en duizelt voor me... Permitteer, dat ik 'n oogenblik in de frissche lucht ga... op het balcon...

BLANCHE.

- Doe maar gerust, mijnheer Liszt, - zulke dosis menschen-... vrouwenkennis schijnt u wel wat sterk te vallen.

(Liszt opent het meest rechtsche raam, treedt naar buiten en sluit het achter zich).

Vijfde tooneel

BLANCHE - ALPHONSINE

BLANCHE

(wil naar de feestzaal gaan als de deur en de gordijnen worden geopend, en Alphonsine, verhit en zich bewaaierend, binnentreedt).

- Hoe? Alleen?

ALPHONSINE

(terwijl ze de kamer rondkijkt en zich in een zetel links laat vallen).

- Ik kon u wel hetzelfde vragen.

BLANCHE.
- Hij is dààr. Op 't balcon. Bezig met weer wat op z'n verhaal te komen. Gij hebt een manier om...

ALPHONSINE.
- Ja... wat kan ik er nu eenmaal aan doen? Eigenlijk heb ik diep medelijden met hem...

BLANCHE

(zich neerzettend).

- Medelijden?

ALPHONSINE.
- Ja, en dat is dan ook weer een vorm van liefde bij me. Maar daarvoor moet het voorwerp er van ongelukkig zijn. Heel erg. Schikte Franz er zich nu in, dan geloof ik niet dat ik nog iets voor hem gevoelen zou.

BLANCHE.
- Zoodat hij dan eigenlijk nog een deel van zijn geluk bij u bewaart door... ongelukkig te zijn! Tiens, dat zouden we hem eens moeten vertellen.

ALPHONSINE.
- Denkt gij dat hij 't zich heel erg aantrekt?

BLANCHE.
- Zoo'n kunstenaar, zoo'n dweper, en dat op zijn leeftijd, ja dat kan wel eens hard zijn. Ge vreest toch zeker niet, dat hij...

(met een gebaar van zich een kogel in 't hoofd jagen).

ALPHONSINE

(met afschuw haar oogen bedekkend).

- Maar zwijg toch, mevrouw.

BLANCHE.

- Wat dàt betreft, zou ik me maar niet bezorgd maken. Als een man zichzelven opruimt voor een vrouw, en zeker voor een vrouw uit onze wereld, geloof me, dan is het altijd eerder omdat hij haar **wel** gehad heeft, dan omdat hij haar **niet** heeft gehad.

ALPHONSINE.

- Toch moet het een afschuwelijke gedachte zijn: iemand die zich om u het leven heeft benomen...

BLANCHE.

- Had hij die zich het leven benomen heeft... iedereen zegt: om mij, dat werkelijk om mij gedaan, zuiver om mijzelf, dan geloof ik niet, dat ik de gedachte daaraan afschuwelijk zou vinden.

ALPHONSINE.

- Dat was... nu gij er zelf toch van spreekt... de markies de Païva...

BLANCHE.

- En hebt gij u ooit kunnen voorstellen, dat... de markies de Païva dan, zich van kant maakte omdat hij mijn **liefde** verloren had? Dan had hij daarmee niet behoeven te wachten tot na zijn laatste bankje van duizend. Zonder mijn liefde, of laat me zeggen: zonder de illusie van mijn liefde, heeft hij nog wel een jaar lang het leven kunnen dragen. 't Werd hem maar te zwaar, toen zijn fortuin er door was. Maar waarom was zijn fortuin ook zooveel kleiner dan hij me altijd had wijsgemaakt? Neen, een man die dàt doet, die tot dàár komt, die betreurt altijd minder ons hart dan den prijs dien 't hem gekost heeft. En de groote reden voor zijn wanhoop is dan: dat hij er zich geen nieuw meer kan koopen.

ALPHONSINE.

- Gij zijt vreeselijk, vanavond.

BLANCHE.

- Vreeselijk? Ik ben alleen maar in een vertrouwelijke bui. Hoe kom ik er aan? Maar gij interesseert me al heel bijzonder en u wilde ik wel tot de erfgename maken van mijn ervaring in het leven dat gij uzelven gekozen hebt; en waarvan ik - nooit vóórvoelde ik dat zoo sterk als juist nu - weldra afstand zal moeten doen.

ALPHONSINE.

- Anders... zoo heel verleidelijk spiegelt gij het me niet voor, dat leven! Zoo... zonder liefde... zonder illusies... zonder idyllen...

BLANCHE.

- M'n lieve onschuld... weet ge wel dat ge nog veel gulziger zijt dan ik? Nog veel méér van ons leven vraagt? Liefde... illusies... idyllen - neen, waarom ook geen idyllen! - Bij de fortuin, bij al de genietingen die de weelde u bezorgen kan! Neen, kind, dat gaat nu eenmaal niet samen. En dat is maar rechtvaardig ook. Liefde... wat gij u als echte liefde voorstelt, die **leeft** van bloemengeur en maneschijn - dat is het eenige sieraad van de armoe, en het past den rijke niet, dit kleinood ook nog aan den arme te benijden.

ALPHONSINE.

- Dat wil zeggen: zooals Dante op de poort van de hel schreef: ‘Doe afstand van alle hoop,’ zoo schrijft gij op de poort van onzen hemel: ‘Doe afstand van alle liefde?’

BLANCHE.

- Afstand er van doen? Integendeel! Alleen

maar niet zoo dom zijn om haar te willen ondergaan, om de slavin er van te worden. Zooals gij. Haar domineeren, haar tot uw slavin maken; tot de dienares van al uw verlangens, van al **uw** fantazieën, van al uw grillen. Zooals ik. Daarvoor hebt gij haar slechts tot **geld** te maken, de liefde. Geld is het eenige wat **is**. Al de rest is waan, waan en nog eens waan!

ALPHONSINE.

- Zou uw vertrouwelijke bui niet veeleer een onweersbui zijn, mevrouw de markiezin?

BLANCHE.

- Markiezin... markiezin! Die titel is het eenige wat Païva me nagelaten heeft, en dan was hij... óók nog waan! Wie geld bezit, die is alles wat hij zich verbeeldt, en dan kan hij 't ook ieder ander suggereeren. Als ik voor hem Herz heb losgelaten, die me tot de Koningin van Parijs had gemaakt, was 't dan niet bijna evenzeer om zijn naam en zijn titel als om zijn fortuin? Markies Albino Francisco Païva de Araujo... lid van den oudsten Portugeeschen adel! Wie hadde er ooit aan durven twijfelen? Maar als 't verguldsel er was afgespoeld, dan bleef van zijn blazoen niets meer over dan 't uithangbord van een handelaar in droge amandelen.

ALPHONSINE

(op een toon die teleurstelling verraadt).

Dan zou mijnheer Serge dus... geen markies zijn?

BLANCHE

(verrast Alphonsine aankijkend, dan met een vluggen blik in de richting van het salon).

- Mijnheer Serge?

(Haar gaat een licht op. Plotseling droog en hard).

Zelfs als de Païva werkelijk markies geweest ware, dan zou Serge het daarom nog niet zijn. Serge is niet de zoon van Païva, maar van Antoine Villoing, mijn eersten man... mijn eerste liefde!! - een armen drommel van een snijder te Moscou, dien ik getrouwd heb, geloof ik, alleen maar om zijn titel van Franschman... omdat hij, dacht me, de lucht van Parijs in zijn kleeren droeg.

ALPHONSINE.

- En... weet Serge dat?

BLANCHE

(op vreemden toon).

- Neen. Even weinig als hij weet, dat hij op 't oogenblik niets rijker meer is dan zijn vader.

ALPHONSINE.

- Maar hij heeft toch... hij kan toch rekenen op uw fortuin...

BLANCHE.

- Mijn fortuin? Hahahaha! Ik zie wel dat ik u alles zal moeten zeggen. Mijn fortuin... nog slechts wààn, als al

het overige! Een waan, waaraan ik mezelven vanavond een laatsten roes drink!

ALPHONSINE

(rechtstaand).

- Niet mogelijk!

BLANCHE.

- Nu mijn liefde zich niet meer laat munten... alles op het spel gewaagd en... alles verloren! Niets wat ge hier ziet, hoort me nog toe. Dit feest is mijn adieu aan Parijs... mijn adieu aan àlles. Nog slechts één gast ontbreekt... een die zich zelven geïnviteerd heeft: de deurwaarder. Zijn uur heeft geslagen. Ik verwacht hem bij elken klop op de deur.

(Er wordt geklopt).

ALPHONSINE

(slaakt een lichten kreet).

BLANCHE

(waardig opstaande).

- Binnen!

Zesde tooneel

BLANCHE - ALPHONSINE - SERGE

SERGE

(komt, lichtelijk door den drank opgewonden, uit de feestzaal; met hem waait een vleug aanjagende dansmuziek naar binnen).

- Maar dat is onverantwoordelijk! Gij zijt de vorstin van 't feest, de Venus in 't firmament van dezen avond, alle oogen zoeken u en weer moet ik u uit dit hokje komen halen!

ALPHONSINE

(onthutst).

- Mijnheer de mark... mijnheer Serge; neem het me niet kwalijk, maar...

BLANCHE

(schamper).

- Mejuffer Plessis... zal zich nu wel niet zoo heel lekker gevoelen...

SERGE.

- Inderdaad, ze ziet er wel een beetje witjes uit. Maar, komaan, daar binnen groeien er weer wel nieuwe roosjes op haar wangen. Mejuffer Plessis... schoon meisje met de camelia's... zijt ge ooit wel eens geschaakt geweest? Geschaakt, langs een touwladder, op vliegende paarden in den nacht? Tusschen bliksems van degens door en donder van pistolen?... Zoo schaak ik u eens!

BLANCHE.

- Wàt een vlam!

SERGE.

- Leve het leven, mama!

(Alphonsine om het middel grijpend en schier met geweld haar meesleepend).

Laat ons genieten van dezen avond, als moest het onze laatste zijn!

BLANCHE

(woest).

- Een nieuwe idylle?... Haha... Begin er dan nu maar aan!

(Haar kanten zakdoekje verfrommelt zij en

scheurt het met haar tanden aan flarden; dan laat ze zich terug in haar zetel vallen en barst in razend snikken uit).

Zevende tooneel

BLANCHE - LISZT

LISZT

(was reeds uit het balconraam gestapt en heeft nog juist Serge met Alphonsine zien buiten snellen en de laatste woorden van Blanche gehoord).

- Wat beteekent dat, mevrouw de markiezin? Tranen? Bij u!!

BLANCHE

(haar oogen drogend met nijdige streek).

- Gij ziet het, mijnheer Liszt, zelfs uit de rots ontspringt wel eens een bron.

LISZT.
- Dan... zult gij mijn gezelschap wel kunnen missen...

(Hij wil heengaan).

BLANCHE

(hem weerhoudend).

- Neen, integendeel. Nooit had ik er zoozeer behoefte aan, als nu het vervloekte lot met één slag **ons** beiden schijnt te willen vellen.

LISZT.
- Ons beiden? Alphonsine en Serge? Ik begrijp niet, mevrouw, dat gij daar nog méér 'n drama van zoudt kunnen maken dan ik...

BLANCHE.
- Dat begrijpt gij niet omdat ik, toen ik voor u den inventaris legde van mijn hart, daar straks, toch nog één gevoel heb achtergehouden, het éénige waarover ik géén meesteres ben, en dat mij aangrijpt als een wilde passie, nu ik het plotseling in gevaar zie...

LISZT.
- Uw... moederliefde?

BLANCHE

(met een schok).

- Mijn... moederliefde... He, hoe vreemd klinkt, in **mijn** oor, dat woord. Heeft ooit iemand het al eens voor me uitgesproken? Heb ikzelf er wel ooit eens diep aan gedacht? Nu schijnt het me, alsof eensklaps de volle klaarheid er over gekomen is. Als ik den dood niet meer vrees, bij de gedachte dat ik in mijn kind zou kunnen voortleven... is dat dan moederliefde?

LISZT

(die gaan zitten is).

- Ik zou het egoïsme noemen, dat zelfs tot voorbij den dood wil gaan.

BLANCHE

(nadenkend).

- Egoïsme tot voorbij den dood.

Om 't even, hoe ge 't noemen wilt! Maar zoo zal ik wel mijn zoon beminnen. Als mijn eigen reïncarnatie. Als mijn vleesch en mijn bloed, waarin ook mijn geest moet overgaan.

LISZT.

- Gij zijt een wonderlijke vrouw en ik span me in, wàt ik kan, om u te begrijpen. Maar... hoe kunt gij gevaar voor dit verlangen zien... in Alphonsine?

BLANCHE.

- En dat vraagt gij me! Gij die daareven nog uzelven vergeleekt aan een stuk speelgoed, dat Alphonsine gebroken heeft. Maar, goede onnoozelaar, simpele dweper... als ik mijn zoon bestem voor den troon, dien ik slechts door middel van een spiegel heb veroverd,... als ik wil dat hij hier, na mij, heerschen zal als een demon over al de passies van het zinnelijke Parijs, als een Koning, méér gezocht, méér bewierookt, méér gevreesd zelfs dan die andere daar in de Tuilerieën, denkt gij dan dat hij daartoe nog bekwaam zou zijn, indien hijzelf een slaaf werd van die passies? Indien hij een stuk speelgoed, ook, mocht worden, als gij in de handen van Alphonsine?

LISZT.

- Dan hebt gij nooit eens gedacht aan de mogelijkheid, dat Serge eens... verliefd zou kunnen worden?

BLANCHE.

- Zeker wel. Maar niet op een vrouw als... nu ja, als ikzelf.

LISZT.

- Alphonsine... een vrouw als gij?

BLANCHE.

- Gij zult er zelf het best over kunnen oordeelen, of ze niet nog gevaarlijker is dan ik, met haar ‘oprechte’, ‘ongeveinsde’ liefde, die zich aan alles hecht, maar niet vasthoudt...

LISZT.

- Misschien wel.

BLANCHE.

- Dan moet gij ook mijn vrees begrijpen; mijn angst dat ik in mijn zoon een tweede maal zal sterven en dan voor goed.

LISZT.

- Ik begrijp er wel zooveel van, dat gij de liefde van uw zoon voor niets ter wereld in zulke gevaarlijke handen wilt zien, als in die van mejuffer Plessis...

BLANCHE.

- Als ge àlles begrijpen wilt, zeg dan niet: de liefde **van** mijn zoon, maar: de liefde **voor** mijn zoon. Mijn moederliefde dan. Want tot déze ontdekking ben ik gekomen, daareven, toen ik hem voelde als van me wegscheuren; tot deze vreeselijke

ontdekking: in 't licht van een bliksemstraal; dat, indien hij **mij** niet zou beminnen boven alles, niet bereid zou zijn om elk ander

teeder gevoel op te offeren aan zijn liefde tot mij,

(met nadruk op ieder woord)

dat **ik hem** dan niet meer zou kunnen liefhebben. Zou ophouden hem lief te hebben.

LISZT.

- Dat wil zeggen: Zelfs de liefde van een moeder kunt gij u niet indenken zonder wederliefde.

BLANCHE.

- Als ik niet meer **alles** ben voor mijn zoon, dan kan **hij** niets meer voor **mij** zijn. Dan wordt het éénige licht in mij uitgedoofd. Dan wordt het zwart en kil in en om mij. Dan vangt het graf me levend.

LISZT.

- Zoo wreekt zich dan op u de liefde, die gij meendet, verstikt te hebben in uw ziel.

BLANCHE.

- Zoo wreekt ze zich. En nu wordt deze ziel geteisterd door een moordenden twijfel, aangevreten door den lust om te weten... om àlles te weten, en meteen gefolterd door den doodsangst voor de zekerheid.

LISZT.

- En... nu komt ook gij onder de betoovering van den ring?

BLANCHE

(den ring bestarend).

- Ja... nu onderga ik zijn toovermacht!

LISZT.

- Het moet zoo iets zijn als de tentatie van den speelduivel, voor de groene tafel...

BLANCHE

(met beklemde borst).

- Juist; maar oneindig machtiger en angstwekkender...

(Fluisterend)

Voor de zekerheid... voor de waarheid... om te **weten**, durf uw **leven** inzetten. Uw ziel en uw lichaam.

LISZT

(is opgestaan).

- Maar... die waarheid... wàt gij zijt voor uw zoon en wat hij voor u is, kunt gij dat dan niet achterhalen **zonder** den ring?... Van hemzelf?

BLANCHE.

- Zou hij dat zelf wel weten? Als ik hem er om vroeg? Neen... het zaad van de waarheid... ook voor hemzelf... heb ik al gestrooid, dààr waar ik zeker ben dat het moet opschieten: Tusschen hen beiden.

LISZT.

- Tusschen Serge en Alphonsine?

BLANCHE.

- Een waarheid voor haar en een leugen voor hem. De waarheid: dat hij niet de zoon van Païva is en dus geen titel heeft. De leugen: dat ik mijn heele vermogen door speculaties heb verloren en dat ik voor hem dus geen andere... geen grootere waarde meer heb dan die van... maar een moeder.

LISZT.

- En dat hebt gij hààr gezegd?

BLANCHE.

- Dat is mijn eerste mise geweest op dit spel om mijn leven.

(Zij gaat naar de deur van de feestzaal, opent deze op een kier en gluurt naar binnen).

Het zaad is reeds ontkiemd. Wég is al hun vreugde!

(Laat de deur en de gordijnen dichtvallen).

Laat ons hier vandaan zijn, vóór dat ze komen. Dat ze voor de ontluiking van de waarheid tusschen hen het veld hier vrij vinden.

LISZT.

- Naar de feestzaal?

BLANCHE.

- Gij naar de feestzaal. U kan de waarheid niet meer dooden. Gij hebt haar reeds overwonnen... hoe zwaar gewond gij dan ook moogt zijn. Ik ga dààr.

(Zij wijst naar de deur rechts).

LISZT.

- En dan?

BLANCHE.

- En dan? De ring van Gyges is de talisman van mijn geslacht, sinds vier en twintig eeuwen. Op 't beslissend moment zal ik mij geheel op hem verlaten. Hij zal me ingeven, wat het lot mij beveelt. Maar... wacht even.

(Zij treedt op het schrijfkastje toe en opent een der laden).

Eerst nog een likwidatie.

(Zij haalt een kleinen zakspiegel te voorschijn).

Dat was mijn éérste wapen. Ik neem er afscheid van zooals van zijn degen een overwonnen vorst.

(Zij kust haar eigen beeld).

Vaarwel, Blanche de Païva.

(...en werpt dan den spiegel voor haar voeten aan stukken)

En...

(haalt een klein pistool uit de lade)

als het lot mijn dood wil in mijn zoon... dan zal dàt mijn laatste wapen zijn. En ga nu.

(Sprakeloos van ontsteltenis verlaat Liszt de kamer, terwijl Blanche verdwijnt in het vertrek rechts).

Achtste tooneel

Alphonsine - serge

SERGE

(komt het vertrek binnenstormen, op den voet door Alphonsine gevolgd).

- Niet meer hier?... Waar is ze dan? Gevlucht al, misschien? Ik wil het hooren uit haar eigen mond. O, o... die...

ALPHONSINE

(hem terughoudend).

- Wacht nog een oogenblik! Tot dat ge weer meester over uzelven zijt. Zég... doé

toch geen dingen die onherstelbaar zouden kunnen zijn!

(Zij troont hem mede naar het voorplan rechts).

SERGE

(laat zich vertwijfeld in een zetel neerploffen).

- Onherstelbaar... onherstelbaar!... Wat kan hier nog te herstellen zijn! Geen markies de Païva... zelfs niet simpel een Païva, maar de zoon van godweet welken schooier! En arm... arm... arm! Maar schreeuw me dan toch toe, dat het een afschuwelijke droom is! Of een helsch-wreede grap om me op de proef te stellen!

ALPHONSINE

(met een vluchtigen glimp van hoop).

- Op de proef... misschien wel mij...

SERGE.

- U?

ALPHONSINE.

- Heeft uw moeder soms niet willen zien, wat gij nog voor mij zoudt zijn, indien gij niets meer zijn mocht voor alle anderen?

SERGE

(haar recht in de oogen ziende).

- En... hoe zou dan deze proef zijn uitgevallen?

ALPHONSINE.

- Zóó: dat gij voor mij nu nog zijt, wat gij een uur geleden voor me waart: niet de markies de Païva, niet de zoon van de Koningin der Champs Elysées met het onschatbare vermogen, maar de man die me heeft kunnen boeien aan zijn eersten blik, me kunnen veroveren met zijn eerste woord. Die een heel nieuwe sensatie in mijn leven heeft gebracht. Die niét smeekte en niét smachtte gelijk al de anderen. Niet bedelde om mijn gunst, maar haar mij ontrukte met forschen stouten greep, en dien ik volgen zal tot aan het einde van de wereld!

SERGE

(met schamperen lach).

- Liefst tot het einde van de wereld! Zonder geld!

ALPHONSINE

(met een heerlijke naïveteit).

- Geld? Heb ik dan geen geld? En, als 't verteerd zou zijn, weet ik dan nog altijd niet, waar ik er ander kan vinden?

SERGE

(opspringend).

- Neen maar!... O, die heerlijke onschuld!... Dat ontbreekt er nog aan! Schooierszoon, geruïneerd... Waarom ook op den koop toe nog een souteneur!... Als 't mijn lieve mama om een proefneming te doen geweest is, dan is die wel magnifiek uitgevallen.

ALPHONSINE

(hulpeloos).

- Maar... **zoo** kan ik het toch niet gemeend hebben!

SERGE

- Een proef? Een grap? Mijn moeder is er wel de

vrouw naar om zulke grappen uit te halen! Neen, neen... Ik geloof maar liefst, dat ze de waarheid heeft gezegd. Dat ze u met deze boodschap voor mij gelast heeft omdat ze er me zelve niet mee onder de oogen durft komen.

(Zeer langzaam worden de gordijnen van de deur rechts geopend en vallen dan even langzaam weer toe).

SERGE.

- De waarheid? Maar dan toch niet héél de waarheid! Dat ze geruïneerd is, dàt zal wel waar zijn! De tijd is voorbij, dat ze nog direct iemand bij de hand kon tooveren om haar bij te springen. Maar dat ik niet de zoon van den markies de Païva zou zijn, dat is een leugen... een verachtelijke leugen! Omdat zij mij dan rekenschap te geven zou hebben over het fortuin van de Païva, dat ze op t spel heeft gezet en dwaas verloren heeft en dat **mijn** erfdeel was. Mijn erfdeel, dat ik, stommeling, niet heb opgeëischt, toen ik daar het recht toe had.

ALPHONSINE.

- Moogt ge zulke vreeselijke dingen van uw moeder denken?

SERGE.

- Van mijn moeder!... Mijn moeder?... Ik heb me nooit de moeite gegeven om kwaad van haar te denken. Dat is mijn grootste onnoozelheid geweest. Alsof zulke vrouw niet tot alles in staat is! Wat kon het **mij** schelen dat ze een internationale courtisane was? De vrouw van iedereen, die er maar den prijs voor betalen kon? Maar... voor éénen keer, dat ze zich moeder worden liet, had ze er zich minstens toch voor kunnen wachten om ook nog een dievegge te worden... dievegge van haar eigen zoon!...

(Een schot knalt middenin de kamer en een rookwolkje walmt op).

ALPHONSINE

(loopt met een schreeuw naar de feestzaal; de deur vliegt reeds open en Liszt stormt naar binnen, aschgrauw van emotie. Achter hem willen, met veel rumoer, de gasten binnendringen, doch hij sluit haastig de deur af).

SERGE

(door een onzegbaren angst gewurgd).

- Wat... wat... is dàt?

LISZT

(bukt zich in het midden van 't vertrek en raapt den ring van het tapijt op).

- Het goud is tot lood verkeerd. Zijn kracht is gebroken. Nu begrijp ik wel den diepen zin van z'n inschrift: ‘Weten is gestorven zijn...’ Hij bood voldoening

aan iedere nieuwsgierigheid, nam alle twijfel en onzekerheid uit u weg... maar in ruil van uw leven... Nooit is een man die hem bezat op dit waagspel ingegaan. Dààrvoor - om te voldoen aan zijn vervloekte bestemming - heeft de Ring van Gyges voor de eerste maal moeten vallen... in de handen van een vrouw.

(DOEK - ZEER SNEL)

AUGUST MONET.

De Zee[1]

gedicht op de symphonische schetsen van PAUL GILSON (Vrij naar het Fransch van EDDY LEVIS)

Zonsopgang

Bij 't schemergordijn der verbleekende nacht
wordt door de zee op haar liefde gewacht,
het licht waarnaar smachtende stijgen
de zangen der golven die zuchten en hijgen...
Aan 't welfsel, gehuld in doorschijnenden damp,
hangt nog de late pinklende lamp,
alhier en aldaar, en ginds en zeer verre,
van een eenzaam verkwijnende, stervende sterre,
gedoofd weldra met een zoen en een lach
van den bode des vorsten, den komenden dag.
Een stilte... De lichtpoort glijdt open: de hemel
spreidt over 't water het kleurig gewemel
van spetterend leven in schuimende sop!
De duisternis wijkt en het heelal klaart op...
Ter kimme ziet men zeilen doornen,
blank, uit wazig zachte droomen...
Daar rijst de zon en, schicht op schicht,
werpt vóor zich uit een baan van licht;
rijst, rijst, en glorievol, met gouden stralen
komt, om te kussen, aan haar boezem halen
de zee die rilt en ademloos zich laat

(1) Reeds lang en dikwijls werd door Vlaamsche concertleiders gevraagd naar een Nederlandsche bewerking van dit gedicht, - de interpreteerende voordracht, die Paul Gilson's bekende symphonie begeleiden moet. Wij meenen met onzen tekst dien wensch te gemoet te komen.

omarmen en in wellust baadt...
Gekuifd en geharnast van vuur, zijn de baren,
onrustig, alsof ze de ridderen waren
van bruigom en bruid, er op uit, onvervaard,
uit loutere vreugd, met speer en met zwaard,
in een steekspel van golven die hollen en zwieren,
bij gejoel en gebruis, de schittrende bruiloft te vieren...

Tegen de glimmende verte die hemel en vloed
versmelt en verglinsteren doet,
drijven schuiten, rank en teer, en schuiven
helder in 't licht hun zeilen die wiegen en wuiven...
Een reuzenschip bromt majestatisch en trotsch,
schiet uit de haven en klieft het geklots
van schuimende golven die zwellen en breken,
aldoor en aldoor, hoewel de andre bezweken.
Rechtop en grootsch, met zijn pluimen van stoom,
tot het kleiner en kleiner vergaat als een droom
en zijn stipje daarginder... waarhenen, waarhenen?...
in een wolkje van watten voorgoed is verdwenen...
En in deinende rustlooze vree,
danst met de zon nu de oneindige zee...

Matrozendans.

Op! de meiden, danst in het ronde,
vroolijk en blij!
Opsa, opsa!
Maten er bij!
Zwiert met uw bruine, walst met uw blonde!
Opsa! Op!

Als de matroos in zijn mast
staat aan wal geen zoo vast,
Opsaldera!
Maar komt hij beneden uit zalings en want,
dan heeft hij, zoo waar, reeds zijn glas in de hand!
Opsalderiere,
Opsaldera!

Op! de meiden, danst in het ronde,
vroolijk en blij!
Opsa, opsa!
Maten er bij!
Zwiert met uw bruine, walst met uw blonde!
Opsa! Op!

Lukt het en sluipt hij van boord
dat niemand het ziet of niemand het hoort,
Opsaldera!
Dan sjouwt hij geen water, doch snaps ter kajuit,
en die komt er, tenzij langs zijn keel, niet meer uit!
Opsalderiere,
Opsaldera!

Op! de meiden, danst in het ronde,
vroolijk en blij!
Opsa, opsa!
Maten er bij!
Zwiert met uw bruine, walst met uw blonde!
Opsa! Op!

Zal hij dan straks in de mars weer gaan staan,
den blik naar de branding, de zon of de maan,
Opsaldera!
Dan, in het ijle, behoudt hij zijn luim
en knauwt er van bakboord naar stuurboord zijn pruim!
Opsalderiere.
Opsaldera!

Op! de meiden, danst in het ronde,
vroolijk en blij!
Opsa, opsa!
Maten er bij!
Zwiert met uw bruine, walst met uw blonde!
Opsa! Op!

Snoesje, komaan, nu is het nog tijd!
Dicht bij elkander gedanst en gevrijd!
Opsaldera!
Morgen heel vroeg wordt het anker gelicht
en glijdt onze boot met uw schat uit het zicht!
Opsalderiere,
Opsaldera!

Op! de meiden, danst in het ronde.
vroolijk en blij!
Opsa, opsa!
Maten er bij!
Zwiert met uw bruine, walst met uw blonde!
Opsa! Op!

Zonsondergang.

De zon verzinkt in stroomen van bloed.
De dag gaat verdrinken in laaienden gloed...
Meeuwen klapwieken traag om den toren
waar straks voor de schepen het vuur wordt geboren
dat hun fonkelen zal naar een veilige baan...
Bedeesd nog en bleek rijst de sikkel der maan
boven de krullige klagende golven
waaronder de minnaar der zee wordt bedolven
stilaan en rustig als was alles vervaard...
Visschers ter haven, gereed tot de vaart,
taaklen hun schuiten of sjouwen de lasten,
leggen te kiel of zijn in de masten,
hijschen de zeilen, klautren in 't want!
De kabel bindt nog de boot aan het land
en krijscht en trekt... Geruchtloos is de avond aan 't vallen
en schaduw en schemer, in vredigen zoen,
omvatten elkander, de schuiten, de scheepslui en allen...
Tegen 't luchtruim, op een duin,
komt een koppel aangetreden.
Bonkig, hij, gespierd en bruin,
kaphoed in den nek gegleden,
jeugdig, bloote borst en stoer,
wel niet de eerste om in te schepen,
maar van ijzer bij het roer.
Zij, door loomheid aangegrepen.
vol van boezem, blozig rond,
slank en rein, kastanjelokken,
en haar hartjen op den mond.
Met de late schijnselvlokken
schuiven beider zielen mee
naar de verten waar de baren
effen zijn en één in vree...
- ‘Liefste, sprak hij, kijk, te varen
op die wijde zee, hoe mooi!
Steigren op der golven koppen,
duiken diep in iedre plooi!...’

- ‘'k Voel, zoo zei ze, hier iets kroppen...
Is het angst of louter spel
van op hol gebrachte zinnen?
Doch de zee wordt 's nachts een hel
voor wie, als ik, hun jongen minnen...’
Hij schuddebolt licht als begreep hij dit niet
en vat hare hand die hij zachtjes voelt rillen...
Haar peinzende blik peilt het donker verschiet:
de stormende massa's - haar zenuwen trillen -
verzwelgen, o God, haren dierbaren schat!
- ‘Heer! laat over hem Uwe zegening dalen!...’
Hij schreed aan haar zij en wist niet dat ze bad...
De stervende dag kwam haar voorhoofd omstralen...
De zee ligt kalm, een onmetelijk meer...
Bij de kust, met als grond een paar brandende wolken,
scherp omlijnd, deint een schip op en neer,
dat mannen en masten met schimmen bevolken...
De vuurtoren vlamt, nog onduidelijk en flets,
en rinklen van kettings, gebons van het sjouwen,
geflakker van zeilen en visschersgeklets
begleiden het halen van trossen en touwen...
- ‘Liefje, mijn lief, 'k min u meer dan de zee...’
- ‘Verdomd, roept de schipper, verdomd, komt ge mee?
De wind staat in 't Noorden! Laat uit uw gevrij!
Aan boord! Los de kabels! Van wal met het tij!...’
Haar hoofdje geprangd tusschen eeltige handen,
‘Mijn jongen!’ snakt ze, terwijl zij een zoen
op haar bevende lippen voelt branden.
En vinnig, zooals bootsmaten doen,
rukt hij zich los, maar lispelt nog even
met een stem waarin heel zijn liefde versmelt:
- ‘Meer nog dan de zee min ik u, voor het leven...
Vaarwel!...’ En weg, over 't duinzand gesneld,
springt hij te water, weet een touw nog te omklemmen,
klautert bij 't roer langs een ketting aan boord,
van waar op het strand, in 't vergalmen van stemmen,
even een vloek en gelach wordt gehoord...
Ter ruime zee wendt het vaartuig den steven

en wordt, als zogen de golven het aan.
met forschigen slag in de zwartheid gedreven.
Het lieveken zoet was aan 't strand blijven staan
en angstig, vereenzaamd, verloren,
zocht star haar blik, door water en wolken heen.
de onmeetlijke nacht te doorboren,
waar haar zaligste droom en 't geluk in verdween.
Ze smeekte in haar wanhoop de zee om genade...
en ei, was 't nu niet of een preevlend gebruis
steeg op uit zingende baren die baden?
Verging nu 't geklots niet tot stemmengesuis?...
't Zwaarste donker was gevallen...
Ze keek naar den hemel, waaruit ster bij ster haar bescheen,
en bleef met haar snikken, haar snikken alleen...

Storm.

De zee staat hol. De winden loeien en gieren,
de golven van woestheid bruisen en tieren.
Stormvogels fladderen, klieven het ruim,
scheren laag over 't kokende schuim,
striemen de lucht met hun nijdige slagen.
Watermassa's woelen en jagen,
zwieren omhoog met ontzettenden val:
ontstaan en verzinken van berg en dal.
De hemel is somber, een afgrond met poelen,
waarin duivels, bij duizenden, janken en joelen.
't Bliksemt. De zwartheid aan flarden gescheurd!
Het knalt en het dondert alsof het ergste gebeurt
en de baren, gerezen als ziedende torens,
of razend als stieren met dreigende horens,
springen het flitsende vuur naar den kop,
drijven woester en wilder hun krachten nog op.
't Is een vechten en huilen, een spatten en stampen!
Demonen en reuzen die brullen en kampen
en vallen en rollen met vreeslijk geweld.
De wind komt het water ter hulp nog gesneld,
zuigt uit de duistere diepten der kolken
een wervlende hoos, zoo hoog als de wolken,
werpt het gevaarte met dampende spits
tergend ten hemel naar 't bliksemgeflits.
Oorverdoovend, ontzaglijk botsen.
Met een gedruisch als van stortende rotsen,
ploft het monster ter diepte terug,
krijgt van het vuur nog een pijl in den rug,
maar wentelt en recht zich en bijt naar den hemel
en baant zich een weg door het stormgewemel.
Uit de golven opeens duikt een driemaster op,
onttakeld en krakend, met vlammen in top.
Zeilen gescheurd door onzichtbare handen
en dan met de raas aan het rooken en branden;
het vaartuig gesmeten, als was het een pluim,
van hier en van daar tegen muren van schuim;

de planken van 't dek reeds gedeukt en gebroken,
wonden der huid onder water verdoken...
Menschengegil klinkt hier nietig, bedeesd,
gaat als verloren in 't machtig tempeest.
De romp van het schip, kop omhoog, als verbolgen,
springt recht... en wordt door de golven verzwolgen!
Een reet in een wolk! De hemel schiet een schicht
en treft de ziedende zee met zijn flitsende licht!

November 1932.
EMIEL BUSKENS.

Leo Trotzki

L. Trotzki: Mijn Leven. - E. Querido. Amsterdam; 510 blz.

Weer brachten de bladen dagelijks zijn naam en zijn beeld en zwerft hij, Ahasverus gelijk, van land tot land. Hij is nu 53. Zijn geboortedatum valt op den dag der Octoberrevolutie. Negen jaren leefde hij in een afgelegen dorp. Acht jaren bezocht hij de middelbare school. Een jaar daarna werd hij gearresteerd. Tot universiteit dienden hem gevangenissen, verbanning en emigratie. In de czaristische gevangenissen zat hij vier jaren; in de czaristische verbanning bracht hij meer dan twee jaren door. Tweemaal vluchtte hij uit Siberië. Als emigrant leefde hij twaalf jaren in verschillende landen van Europa en Amerika, daarvan twee jaren voor de revolutie van 1905 en tien jaren nadat ze neergeslagen was.

Gedurende den oorlog werd hij in het Hohenzollernsche Duitschland bij verstek tot gevangenisstraf veroordeeld (1905); in 1916 uit Frankrijk naar Spanje uitgewezen, vanwaar hij, na zijn verblijf in de gevangenis te Madrid en een oponthoud van een maand onder politietoezicht te Cadiz. naar Amerika werd uitgewezen. Daar bereikte hem het bericht van de Februari-revolutie. Onderweg van New-York naar Rusland namen de Engelschen hem gevangen in Maart 1917 en hielden hem een maand vast in het concentratiekamp in Kanada. Hij nam deel aan de omwentelingen van 1905 en 1917, was voorzitter van de Petersburgsche Sowjet van afgevaardigden, eerst in 1905 en daarna in 1917.

Hij nam een actief deel aan de Octoberomwenteling en was lid der Sowjetregeering. In de hoedanigheid van Volkscommissaris voor Buitenlandsche Zaken voerde hij vredesonderhandelingen in Brest-Litowsk met de vertegenwoordigers van Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, Turkije en Bulgarije. In de hoedanigheid van Volkscommissaris voor Oorlog en Marine wijdde hij vijf jaren aan de organisatie van het roode leger en den opbouw der roode vloot. Gedurende 1920 nam hij daarnaast nog de leiding van den wederopbouw van het ontwrichte spoorwegwezen.

De hoofdinhoud van zijn leven vormden zijn werk als schrijver en zijn partijwerkzaamheden. In 1923 begon de staatsboekhandel

met de uitgifte van zijn werken. Er is tijd geweest om dertien deelen te doen verschijnen. De uitgave werd in 1927 stopgezet, toen de hetze tegen het Trotzkisme zeer bittere vormen had aangenomen.

In Januari 1928 zond de Sowjetregeering hem in de verbanning. Een jaar verbleef hij aan de Chineesche grens. In Februari 1929 werd hij uitgewezen naar Turkije en vestigde hij zich in Konstantinopel. Pogingen om elders in Europa een schuilplaats te vinden mislukten tot heden toe.

Ten tijde zijner eerste verbanning was het marxisme de definitieve basis zijner wereldbeschouwing geworden.

Het telegram van de capitulatie van de Duitsche sociaaldemokratie (1914) gaf hem een grooter schok dan de oorlogsverklaring. Hij geloofde niet, dat zij eenvoudig in het stof zou kruipen voor het nationale militarisme.

Zijn oordeel over Vandervelde en de Man?

In zijn jeugd trachtte de Man marxist te zijn en heeft hij Vandervelde bestreden. Gedurende den oorlog likwideerde hij politiek de dweperij uit zijn jeugd; na den oorlog deed hij dat theoretisch. Hij werd eenvoudig een agent van zijn regeering...

Wat Vandervelde betreft, die is in de leidende groepen der Internationale altijd een weinig beteekenende figuur geweest. Voorzitter werd hij slechts, omdat men noch een Duitscher noch een Franschman kon kiezen. Als theoreticus is Vandervelde compilator. Hij manoeuvreert tusschen de geestelijke stroomingen van het socialisme precies zooals de regeering van zijn land tusschen de groote mogendheden. Bij de Russische marxisten had zijn woord nooit gezag. Als spreker verheft hij zich nooit boven het middelmatige. In den oorlog verwisselde hij den post van voorzitter der Internationale met het ambt van koninklijken minister. In zijn Parijsche krant heeft Trotzki een onverzoenlijken strijd tegen hem gevoerd. Als antwoord daarop noodigde Vandervelde de Russische revolutionnairen uit, zich met het czarisme te verzoenen.

Kerensky was en is een pocher. Hij was iemand, die door het toeval naar voren was gekomen, een gunsteling van het oogenblik. Elke nieuwe, sterke revolutiegolf, die onbedreven, nog niet tot oordeelen in staat zijnde massa's meesleept, heft onvermijdelijk zulke eendagshelden in de hoogte, die dadelijk verblind zijn door eigen glans. Kerensky verpersoonlijkte het toevallige en het wettelijke. Zijn beste redevoeringen waren maar bloemrijke politieke tinnegieterij. Trotzki verweert zich met heftige kracht tegen den ouden laster van Kerensky, die hem en Lenin agenten der Duitsche regeering noemt en heet deze beschuldiging belachelijk, erbarmelijk en laf. Overigens, niet Trotzki reisde met Lenin door Duitschland in den gepantserden wagon, maar Martow, de leider der mensche-

wiki. Kerensky beroept zich op de gedenkschriften van Ludendorff. Maar hieruit blijkt één ding: Ludendorff hoopte, dat de revolutie in Rusland het czaristische leger zou demoraliseeren - eerst de Februarirevolutie, dan de Octoberrevolutie. Een groep Russische revolutionnairen werd doorgang gegeven door Duitschland. Dat was van Ludendorff een avontuur, dat voortkwam uit de moeilijke militaire positie van Duitschland. Lenin maakte gebruik van de berekening van Ludendorff en maakte daarbij zijn eigen berekening. Ludendorff zei tot zich zelf: Lenin zal die patriotten ten val brengen, dan zal ik komen en Lenin en zijn vrienden worgen. Lenin zei tot zich zelf: Ik zal in Ludendorff's spoorwagen door Duitschland reizen en hem voor dien dienst op mijn manier betalen. Op 7 November 1917 hebben de bolschewiki de macht veroverd. Precies een jaar later hebben de revolutionnaire massa's van Duitschland onder den invloed der Russische omwenteling Ludendorff en zijn handlangers ten val gebracht.

In de dagen van Brest-Litowsk zat in een Duitsche gevangenis een man, die door de politici der sociaal-demokratie van waanzinnig utopisme, door de rechters der Hohenzollerns van landverraad werd beschuldigd. Deze tuchthuisboef (Karl Liebknecht) schreef: Het resultaat van Brest is niet nul, zelfs wanneer het tot een ruwen onderwerpingsvrede komt. Door de Russische gedelegeerden werd Brest tot een revolutionnaire tribune, die ver in het rond te hooren was. Die ontmaskerde de centrale machten en de Duitsche roofzucht, leugenachtigheid, sluwheid en huichelarij. Die heeft een vernietigend oordeel geveld over de Duitsche ‘meerderheids’-vredespolitiek, die niet alleen schijnheilig, maar nog meer cynisch is. Later zal blijken, welken oogst voor de huidige triomfators dit zaad zal afwerpen. Ze zullen er geen genoegen van beleven.

Trotzki's militaire werkzaamheid bezorgde hem veel vijanden. Van toen af vereenigden de ontevredenen zich rond Stalin, die van achter de schermen ingewikkelde intrigues tegen hem op touw zette, al had hij nooit ernstig werk geleverd. De voornaamste eigenschap van Stalin is luiheid, zei Boecharin, de tweede eigenschap een onverzoenlijke haat tegen allen, die meer weten of kunnen dan hij. Stalin zou in zijn archief het door hem voor de partij en het internationaal proletariaat verborgen gehouden testament van Lenin kunnen vinden, waarin over hem wordt gesproken als van een deloyaal, tot machtsmisbruik in staat zijnde mensch. Het is voldoende naast elkaar te leggen: de door Lenin aan Trotzki gegeven onbepaalde moreele volmacht en de door hem aan Stalin gegeven moreele afkeuring, om een duidelijke voorstelling te krijgen van Lenins verhouding tot Trotzki en Stalin. Deze is de meest op den voorgrond tredende middelmatigheid van de partij. De vervalschte documenten van de Fransche reactionnairen in het

Dreyfus-proces zijn niets, vergeleken bij deze, gebruikt door Stalin om Trotzki neer te halen. Een groot deel van de scheppende werkzaamheid van den huidigen dictator was er steeds op gericht Lenin's vriend te doen saboteeren, hem voortdurend verbindingen met de vijanden der proletarische heerschappij aan te wrijven.

Op 20 Januari 1929 werd Lew Dawidowitsch (Trotzki) buiten de grenzen der U.S.S.R. uitgewezen wegens zijn 'contra-revolutionnair werk.' De gewezen Volkscommissaris noemt dit besluit misdadig, omdat het bewust onwaar hem beschuldigt van de voorbereiding van een gewapenden opstand tegen de sowjetmacht. In Duitschland, dat toen door sociaaldemokraten geregeerd werd, bleek geen asylrecht te bestaan. Dat beteekent, zegt Trotzki, dat Müller-Stresemann dezelfde ideeën voor gevaarlijk hielden, waartegen Stalin strijdt. Stalin diplomatiek, Thälman agitatorisch, eischten van de sociaaldemokratische regeering, hem niet toe te laten. Op den anderen vleugel eischten Chamberlain en Westarp, dat men hem het visum weigerde, in het belang der kapitalistische orde. Zoo beschermen de Duitsche socialisten hetzelfde wat de politiedienaren van de Hohenzollerns beschermden. De Fransche regeering beriep zich op het oude uitwijzingsbevel van Malvy. In Engeland bestaat, volgens den Labour-politieminister Clynes, het asylrecht, niet in het recht der verdrevenen aanspraak te maken op een asyl, maar in het recht van den staat dat te weigeren. De Labourregeering weigerde het visum, ondanks de protesten der liberalen...

Trotzki sluit met het woord van Proudhon: Het lot - ik steek er den draak mee; en wat de menschen aangaat, ze zijn te dom, te slaafsch dan dat ik een wrok jegens hen zou kunnen koesteren...

JOZEF PEETERS.

Vlaamsche Letteren

In Vlaanderen zijn nog maar betrekkelijk weinig boeken verschenen over de verschrikkingen van het slagveld. Of er na 'Im Westen nichts Neues' van Erich Maria Remarque, dat nu wel iedere Vlaming zal gelezen hebben - dan toch in de Nederlandsche vertaling - nog een schrijnender boek over de oorlogsgruwelen zal geschreven worden, valt te betwijfelen. J.G. Schoup heeft het echter aangedurfd om zijn boek **In Vlaanderen heb ik gedood** (279 blz.) bij W.L. & J. Brusse te Rotterdam te laten verschijnen na het wereldsucces van Remarque. Zijn boek geeft in bijzonderheden het aandeel weer van het regiment der grenadiers in de eerste weken van den oorlog in 1914. Na het boek gelezen te hebben weet men dat het er niet alleen aan het Westelijk front warm is toegegaan, maar dat ook nabij de forten van Antwerpen in open veld verwoed gevochten werd, zoo verwoed zelfs dat Schoef (de schrijver?)... deserteert en het zich in Nederland gemakkelijk maakt voor den ganschen duur van den oorlog. Schrijver is een overtuigd anti-militarist en de voornaamste verdienste van zijn boek is wel den lezer een afschuw te hebben doen krijgen van alle oorlogsgeweld. Op dat punt zijn we het eens: oorlog is het menschdom onwaardig. Jammer toch dat schrijver zich laat verleiden om zijn boek te besluiten met een drietal hoofdstukken die buiten het eigenlijke kader van het werk vallen en waarin hij lucht geeft aan persoonlijken wrevel en een politieke overtuiging naar voren brengt.

Voor de Noord-Nederlanders volgt achteraan in het boek een verklaring van Vlaamsche en vreemde uitdrukkingen. Die lijst is onvolledig. Er komen nog heel wat andere dingen in het boek voor die voor een Hollander onbegrijpelijk zijn, maar waarvoor men het niet aangedurfd heeft een verklaring in fatsoenlijk Nederlandsch te geven... zonder onfatsoenlijk te worden. Dit weze alleen aangestipt om aan te toonen dat in het boek van Schoup krasse dingen gezegd worden.

Op taalkundig gebied is het boek niet heelemaal vlekkeloos en de stijl is wat stroef. Men voelt duidelijk dat de Heer Schoup een uitgebreid materiaal aan gebeurtenissen te verwerken had. Het te-veel heeft aan het verhaal geschaad en het was een eerste

vereischte een zorgvuldige schifting der gebeurtenissen te houden en slechts die dingen naar voren te brengen die van werkelijk belang waren voor den gang van het verhaal en het nagestreefde doel. Wij nemen het schrijver bovendien niet kwalijk dat hij den invloed van Remarque's boek niet heelemaal heeft kunnen weren, maar we kunnen niet begrijpen dat een ‘piot’ in beschonken toestand letterlijk de bekende figuur van Pitje Vogel van Felix Timmermans napraat. In 1914 moest Pitje Vogel namelijk nog geboren worden...

De groote Vlaamsche schrijver Cyriel Buysse is heen. Hij heeft ons een schat van letterkundige producten nagelaten die velen nog eens zullen herlezen om enkele uren van zuiver genot te smaken. Het nagelaten werk van Buysse is zeer verscheiden en biedt ons een ontzaglijke wereld aan gebeurtenissen met een meesterlijke pen uitgebeeld; ik schreef bijna ‘beschreven’, maar dat is het juiste woord niet. Buysse heeft alleen dan beschrijvingen gegeven, waar ze moeilijk te vermijden waren. Hij hield van het directe woord en ging steeds recht op het doel af.

‘Zijn werk is een spiegel van Vlaanderen, een spiegel die terzelfdertijd een aanklacht en een verheerlijking is,’ zegt Herman van Puymbrouck in zijn boek Cyriel Buysse en zijn Land, met 6 buitentekstplaten en fascimile van een handschrift (114 blz., 30 fr.), verschenen bij V. Resseler, Prinsstraat 20, Antwerpen.

Wie zijn weg wil vinden in de vele boeken van Buysse moet het werkje van Herman van Puymbrouck aandachtig doorlezen. Hoewel schrijver zich ontpopt als een vurig bewonderaar van Buysse, weet hij toch, zonder te veel lucht te geven aan zijn geestdrift, ons zakelijk en met een klaar besef van de waarde van de werken van Buysse, langs al de romans en novellen te leiden en met het ware doorzicht van een kenner op de draagkracht van elk boek te wijzen. De evolutie die Buysse als schrijver doormaakte, wordt door Herman van Puymbrouck met een zeldzame duidelijkheid naar voren gebracht. Noteeren wij terloops dat schrijver een zuivere taal gebruikt.

Wij durven hier wel even aanstippen dat met den dag onze verbazing stijgt over het betrekkelijk klein aantal Vlaamsche schrijvers, die zuiver Nederlandsch kunnen schrijven. Wij weten wel dat de taal slechts een middel is om zijn gedachten te uiten en dat, al schrijft men nog zoo'n sierlijke taal, men ten slotte ook iets moet te zeggen hebben, alvorens aanspraak te kunnen maken op den naam van ‘auteur’; niettemin is het een feit dat men zich bij het lezen van sommige Vlaamsche werken zoo ergert aan de verregaande slordigheid op taalgebied van wege den schrijver,

dat het genot over den diepen geest van het boek er veel bij inboet.

Om deze reden was ons de lezing van **Pepeltje,** een roman van Robert Van Passen (154 blz., gen. 1.90 fl., geb. 2.75 fl.) en uitgegeven door de N.V. Hollandia-Drukkerij te Baarn in Nederland, een dubbel genot. In een zangerige, rijke taal, tevens teer en buitengewoon schilderachtig, wordt ons het leven verteld van Pepeltje, een leuk, opgeruimd meisje, dat zooals vele andere jonge meisjes, het leven blijgeestig te gemoet ziet en er heel wat van verwacht. Jammer genoeg komt het al te spoedig in botsing met den onverbiddelijken en harteloozen greep van de wereld... en gaat er aan ten onder. De geschiedenis is gewoon, maar ontroerend in zijn eenvoud. Zoovele Pepeitjes, zoovele jonge levens, dansen zinderend van jong levensgenot in de trillende zonnestralen, zonder zorgen, zonder kommer, alleen maar blij-genietend van de levenspret, als echte zonnekinderen. Spijtig genoeg komt hieraan spoedig een einde. Zij zijn niet opgewassen tegen de ruwe windstooten van het leven... Een Pepeltje leeft niet lang!

Robert Van Passen is een fijngevooisde kunstenaar.

Bij de uitgeverij Excelsior te Brugge verscheen de roman **De zilveren Ster,** door Jackson Gregory, vertaald door J.G.H. v.d. Bovenkamp Jr. Hoewel het werk vrij lijvig is (300 blz.), blijft de aandacht van den lezer gespannen tot het einde. Wie van flinke ontspanningslectuur houdt, moet zich het boek aanschaffen.

De Standaard-Boekhandel te Antwerpen liet een werk van F.W. Förster verschijnen, onder den titel **Schuld en Boete,** psychologische en paedagogische grondproblemen der misdadigheid en der jeugdverzorging. Het werk (175 blz., gen., 28 fr.) werd in het Nederlandsch bewerkt door L. De Schepper en met een inleiding voorzien door Dr. Frans de Hovre. Het boek bevat merkwaardige uiteenzettingen over den misdadiger en de strafmethode; wij moeten echter voorbehoud maken voor sommige stellingen, waarover wij er een andere meening op nahouden. Wij beschikken hier niet over de plaats om dit gezegde te staven, dat zal men wel begrijpen, maar ons dunkt dat de middelen, opgesomd in **Schuld en Boete,** ter voorkoming van de misdaad, niet heelemaal de juiste zijn; of liever, aan sommige middelen werd te veel belang gehecht, terwijl andere minder belangrijk geacht of zelfs heelemaal niet aangehaald worden.

Bij dezelfde uitgeversfirma verscheen een **Duitsche Spraakkunst** door Dr. J. van Gorp (gen. 12 fr.), die klaar en duidelijk is en in het onderwijs stellig een succes te gemoet gaat, en een

Geschiedenis van de Middeleeuwen door C. Leclère en F. Camerlinckx (gen. 18 fr.), die de schijnbaar ingewikkelde gebeurtenissen van de Middeleeuwen uitvoerig en toch eenvoudig voorstelt. Drie duidelijk geteekende kaarten en fraaie clichés verluchten het boek.

Mastentoppen, door Jozef Simons (Uitg. Sint Norbertusboekhandel, Tongerloo, 284 blz., gen. 25 fr., geb. 35 fr.), of 'Pijnappels uit de Antwerpsche Kempen' - zoo luidt de ondertitel - beleven nu hun derden druk, die vermeerderd werd met verhalen uit de uitverkochte bundels De Danstent, In hooger Sferen, De Strooptocht en De Zeven Hoofdzonden.

Wij nemen grif aan dat de boeken van Jozef Simons herdrukt worden. Simons is een geboren verteller en zijn verhalen, zonder pretentie en gemoedelijk neergeschreven, gaan recht naar het hart van ons volk, dat op een traan en een lach verlekkerd is. Simons vertelt gemakkelijk, verbazend gemakkelijk en met een voortdurenden lach op de lippen. In zijn vertellingen staat men aanhoudend voor plezierige verrassingen.

De Penge, door René Daniels (Uitg. Sint Norbertusboekhandel, Tongerloo, 142 blz., gen. 12 fr., geb. 18 fr.), is het boek van den gezonden lach en den tintelenden humor. Wij hebben er werkelijk plezier aan beleefd en het verhaal in één adem uitgelezen. Evenals De Witte van Ernest Claes, zal De Penge zeer zeker spoedig populair worden. En het zal verdiend zijn! René Daniels heeft zonder eenige pretentie de guitenstreken van De(n) Penge, den straatrakker, neergeschreven in een vlotten en plezierigen verhaaltrant. Hier en daar wordt men zelfs getroffen door den frisschen stijl:

...'Hij werkte een tijdje met geweldig lepelgezwaai zijn soep overhoop en blies er met een tootmond diepe gaatjes in, maar seffens alweer begon hij met kleine beetjes te proeven, want het water dreef hem in den mond en voor iemand anders zijn telloor had leeggelepeld had de Penge de zijne opnieuw gevuld; frikadellekens en erwtjes, ge zaagt ze bescheielijk schuiven achter zijn gespannen keelspieren. Appelspijs met bruin gestoofd kieken, 't liep er binnen lijk het water door een regenbuis en 't vet dreef hem in twee straaltjes langs zijn kin.'

Een paar vragen echter:

Waarom moet evenals bij Frans Verschoren, in zijn boek 'Jeugd', die klassiek-geworden 'dol' door het schoollokaal zeuren?

Waarom moet de Penge, als hij 's morgens met zijn ouders naar de kerk gaat, enkele stappen achterblijven, zijn vuist ballen

en zijn tong uitsteken naar Sooike Zips, zijn grootsten vijand?... De Witte deed precies hetzelfde te Sichem, toen hij met zijn vader van Diest kwam en een straatbengel hem uitlachte om de vieze pet op zijn hoofd.

Toont het hoofdstuk 'Het Steenen Bruggeske' en al het gebeuren er rond, niet te veel gelijkenis met het verhaal van 'O.L. Vrouw der Visschen' uit 'Het Keerseken in den Lanteern' van Felix Timmermans?

In **Het Volksleven in het Straatlied,** door R. Vankenhove en Adh. Lepage (Uitg. Volksdrukkerij, Gent, 367 blz., 15 fr.), zijn alle Gentsche straatliedjes verzameld - met tekst en muziek - en worden ze door de schrijvers verklaard en ontleed. Sommige zijn de meening toegedaan dat het straatlied niet in aanmerking kan komen voor de studie van de folklore, maar wij denken met professor P. De Keyser, die het voorwoord schreef, het tegenovergestelde.

Het ontzaglijke werk van de heeren Vankenhove en Lepage heeft een niet te onderschatten folkloristische waarde en al mogen sommige liedjes, zoo maar uit den volksmond opgeteekend, ruw en onbeschaafd in preutsche ooren klinken, wij zijn niettemin een flink documentatiewerk rijker geworden. Alleen daarom reeds moeten wij de beide schrijvers dankbaar zijn.

Paul Verbruggen liet **Gedichten** verschijnen (Uitg. De Sikkel, Antwerpen, 30 blz., 16 fr.).

...'Zoek de zonkant, kind. Vul uw oogen met het licht dat klaar en koel in 't vroege voorjaar schuw nog om de parklaan draalt. En groei als uit uw eigen, zon.'

Als proza is dit nog zoo kwaad niet, hoewel de laatste zin vrij onduidelijk wordt. Maar Paul Verbruggen maakt van deze drie zinnetjes het volgende gedicht:

Zoek
de zonkant
kind.

Vul
uw oogen
met het licht
dat klaar en koel
in 't vroege voorjaar
schuw nog om de parklaan
draalt.

En groei
als uit uw eigen,
Zon.

Fort comme la mort (waarom deze Fransche titel?) lijkt me het best geslaagd als rijmloos gedicht, maar Paradise lost (nu weer een Engelsche titel) en Exode zijn vrij onduidelijk.

In **Dierensport** geeft C. Astaes (Uitg. Excelsior, Zandstraat 13, Sint-Andries, Brugge, 32 blz.) verhalen voor kinderen, waarin de sport aangepast wordt bij het leven der dieren.

Van de vier verhaaltjes zijn Bokspartij, Een wedloop in den nacht en Vliegenier worden, varianten op bekende fabels van Lafontaine. Het laatste vertelsel: Rattendans, lijkt me oorspronkelijk te zijn, maar is tevens het minst geslaagd als kinderverhaal.

Een gemoedelijk vraagje: Gelooft schrijver dat de kinderen woorden begrijpen als eerselen, ravelen, gebietst, blekken, subbelen, lutsebalieren, slutse, hutst, enz.? Het gaat er toch om een begrijpelijk verhaaltje te schrijven voor de kinderen en niet om te styleeren? Ook heb ik bezwaar tegen het gebruik van dialect als ‘schemelen’ en Zuidnederlandsch als ‘koers’ (voor wedstrijd). Laten wij de kinderen zuiver Nederlandsch leeren. Zij hebben er alles bij te winnen.

FRANS DIRICKX.

Van Licht en Schaduw

Van Licht en Schaduw, verzen van Adolf Herckenrath. (Brussel, L.J. Krijn).

Poëzie kan zijn de mensen-goddelijke stem die op de hoogten klinkt en de serene harmonie van wezen en droom herhaalt, daar is bv. Goethe; poëzie kan zijn de smartelijke roeping van den mensch die strijdt tusschen drift en geest en niet de rust vindt, daar is b.v. Baudelaire; poëzie kan zijn de rhythmische glorie van het leven in de branding van moderne verzuchtingen, daar is b.v. Verhaeren; poëzie kan zijn de wilde drift naar rustelooze hoogten in den mensch of bodemlooze diepten van het onvoldane, daar is Rimbaud; poëzie kan zijn de innige zoetheid van den kleinen mensch die God met de natuur in zijn levensinzichten heeft gevonden en vereenigd, daar is Gezelle; poëzie kan zijn de machtelooze smart van Van de Woestijne, of de wijde lyriek van Walt Whitman; maar poëzie kan ook zijn de rustige, zelf gevonden kalmte van een mensch, die niet luid klinkt, die niet klinkt tot de hoogten, maar op de hoogten zelf van de gelukkige gelatenheid vertoevend, de biecht spreekt van zijn kalmte, zijn teerheid en zijn overwonnen smart.

Tot deze laatste uiting van poëzie behoort het bundeltje ‘Van Licht en Schaduw’, met een vijftigtal verzen van Adolf Herckenrath.

Het Licht is de zon op de heuvelen van zijn rustig gemoed, de Schaduw is de donkere golving der wolken, die wegdeinen. zooals de smart vergaat.

Het boek, met roode titelletter op crême omslag en gedrukt op Engelsch Featherweight, doet ons al dadelijk gemoedelijk aan. Gedichten moeten keurig uitgegeven worden, wil men reeds met een voorsmaakje tot de uitgedrukte gevoelens voorbereid worden. De fijne dichter Herckenrath schijnt vooraf te vragen met omzichtigheid in de ziel van ‘een eenzaammoeden zwerver’ te zien.

De bundel gedichten kwam trouwens als een verassing. Jaren heeft Adolf Herckenrath gewacht alvorens een tweeden bundel uit te geven.

Zijn eerste boek ‘Stille Festijnen’, in 1909 uitgegeven, berust bij vele literatuur-liefhebbers van voor den oorlog. En het gebeurde

me wel eens er de teerheid van te genieten, met een stil heimwee naar den voorbijen tijd, toen wij jongeren, gelukkig om de grooten zooals Gezelle, Van Langendonck en Van de Woestijne, met voldoening de streeling van zuivere poëzie als deze van Herckenrath gevoelden. En zoo er critici zijn, zooals Urbain Van de Voorde b.v., die gelooft dat de meeste in literatuur belangstellenden van zijn geslacht in het denkbeeld verkeeren... dat Herckenrath er niet in geslaagd was... de aandacht op zich te vestigen, dan meen ik dat deze belangstellenden van zijn geslacht er iets bij verloren hebben, en niet zoo uitdrukkelijk van oordeel mogen zijn dat er in Vlaanderen na Van de Woestijne maar één dichter is, en dat is zij zelf.

Of nu de mode aan kosmische, internationale of cynieke literatuur blijkt te zijn, dan is het nog geen reden om een onwetendheid met een miskenning te verzwaren.

Inderdaad was Herckenrath voor de jongeren, juist voor den oorlog, gewis de vriend aan wien de Laethemsche Brieven werden gericht.

Maar in zijn eigen gedichten sprak een zeer persoonlijk gevoel, dat, gelukkig voor den dichter althans, niet gekweld door het leven, maar na diepe ervaringen en peins, tot die klaarte groeide, waarin het begrip der dingen rust verwekt en niet de duistere kosmische vrees van den zwakkeling.

Nietzsche was nog niet heelemaal uit de mode toen... en wie zal me zeggen of niet Nietzsche in de dichte toekomst onze verzwakte, vergooide en stuurlooze individualiteit zal moeten op vasten grond helpen belanden?

'Van Licht en Schaduw' is een bevestiging van poëtische rijpheid en levensvolheid.

De 'kleine' meesters der Hollandsche schilderkunst hebben hun plaats nevens Rembrandt.

De poëzie van Herckenrath is er eene van een klein-meester, als ge wilt, maar ontroeren doet ze!

Zij richt zich uitsluitend, zal ik zeggen, tot wie luisteren kan met de ziel naar confidenties.

Zeer vertrouwelijk, ieder gedicht als een mededeeling, subtiel, van vorm gaaf, beheerscht van stijl en rhythme, zoo is deze bundel.

Onze jongere dichters missen wel eens meer dezer kwaliteiten.

> De dag ligt eenzaam en gewond,
> terneêr-gestrekt op koopren spond,
> en kan niet sterven.
> De pijn uit iedren ader breekt,
> wijl d'hemelwade somber leekt
> van doodsche verven.

Hoe kan de tijd zoo hartloos zijn,
na zulk een lenteschoon festijn,
bij heldre zangen!
- Nu branden kaarsen reeds bij 't bed,
en 'k hoor den tred dien nacht reeds zet,
door koele gangen.

Herlees dit gedicht, en wie niet de subtiele suggestie van ieder vers ondergaat, dat hij dan maar trommelvuur vraagt,... daar kan trouwens ook poëzie in zitten. En wie zal mij ontkennen dat in dit gedicht nu, over de zee, niet al de gelatenheid schuilt van een mensen die weet wat het leven is?

De zee ligt grauw gelijk een leien dak,
in ongerepte weeld',
alwaar verstrakkend tot een effen vlak
een aarzlend licht op speelt.
... ...
Traag trekt de deining haar beschuimden kam
door 't klam gekrulde zand,
en laat als laatste spoor een rulle zwam
die uitspat op het strand.

Vlaanderen is klein, en in de Europeesche literatuur hebben we nog niet veel dat de ‘trompe slaat’. Het is voor ons, Vlamingen, een vreugde poëzie te bezitten zooals deze welke Herckenrath hier biedt. Wanneer we de zekerheid hebben dat deze poëzie, in de enkelen van ons volk die er toe in staat zijn, voortleeft, dan mogen we voor de toekomst wel borg staan.

Het is de geest van Vlaanderen die leeft. Drie en twintig jaren geleden gaf deze dichter een eerste bundeltje uit: zijn jeugd, zijn verlangen, zijn onduidelijke hoop nog in verzen uitgedrukt. Na al dezen tijd, na al de worstelingen van den Europeeschen mensch tegen tijd, nood, geestelijke verwarring, onzekerheid en zielsellende, geeft dezelfde dichter een tweede bundeltje uit, vol teere poëzie, van op de hoogte der Goethiaansche kimmen gezien, en dit bundeltje brengt de zielevreugde van een Hollandsen kleinschilderij... dan zeg ik, gelukkige Adolf Herckenrath, o heerlijke aarde van Vlaanderen, gelukkig is dit er steeds!

DAAN BOENS.

Boekbeschouwing

R. Plattensteiner. - Vogelfrei. - H. Minden, Dresden.

De ondertitel luidt: ‘Aus den Erlebnissen eines kleinen Waldvogels.’ En inderdaad, over het woudleven van dat vogeltje in het drukke oudersnest, over zijn vrije vlucht de wereld in, over zijn stichten van een nieuwen huiskring, over zijn groote vreugde en ten slotte, - na den dood van zijn vrouwtje, - zijn eindeloos verdriet wordt zoo eenvoudig, zoo beeldig en mooi, zoo door en door gemoedelijk verteld, dat dit boekje tot niet min dar: een meesterwerkje is uitgegroeid... en we verlangen er zoo spoedig mogelijk een goede Nederlandsche vertaling van te lezen. Mevrouw M.E. Fossel teekende krabbels, die de treffendste momenten bizonder sprekend illustreeren. Wie Duitsch kent, moge zich dat ‘Vogelfrei’ dadelijk aanschaffen; hij zal er de vogels uit leeren opmerken, begrijpen en liefhebben.

B. van der Groen-Zeegers. - Jim. - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Dit boek, voor 10-12 jarigen, speelt in Nederlandsen Indië en heeft als hoofdpersonen Bertje, een jongetje van begoeden huize, en Jim, een aap, dien Bertje eenmaal in den dierentuin gekwetst heeft en die sedertdien bij hem werd ingenomen. Interessant in dit boek zijn de Indische toestanden en menschen; en interessant óók wat Bertje beleeft in verband met Jim en diens avonturen. Een boek, dat onze kinderen wel boeien kan, maar waarin de talrijke vreemde woorden álle dienden toegelicht en de prenten lokaal Indisch moeten worden, indien ze werkelijk den inhoud illustreeren willen.

H. VAN TICHELEN.

Prof. J. Haller. - France and Germany; 311 blz.; prijs: geb. 7/6; Londen: Constable and C^{o}. 1932.

De Fransch-Duitsche betrekkingen waren sinds eeuwen en blijven nu meer dan ooit het gevoelige punt in het Europeesche internationale leven. Prof. Hallen, de vermaarde Duitsche historicus, schetst de geschiedenis van de twee ‘staten’, sinds de verbrokkeling van het rijk van Karel den Groote tot op onze dagen, den nadruk leggend op al hetgeen in den loop der tijden deze groote volken tot zooveel onzalige rivaliteit bracht. Men biedt ons hier volstrekt geen Hitleriaansch proza; integendeel, dit boek is één klaarheid, één onpartijdigheid en van een gecondenseerdheid, die men zelden in Duitsch werk van wetenschappelijken aard aantreft, 't Is volstrekt geen gemeenplaats hier te beweren, dat deze arbeid een leemte in de historische literatuur vult. Inderdaad, de geschiedenis van de Fransch-Duitsche verhoudingen werd tot heden niet in haar geheel behandeld in de Duitsche historiographie. Dat de auteur werkelijk bijdragen wil tot een

verzoening tusschen de twee nabuurlanden kan ons enkel diep verheugen. Een begin van verstandhouding zal enkel geboren worden, wanneer men malkander goed wil leeren kennen. Daarom zal men de geschiedenis van de volkeren bestudeeren. Niet in de letterkundige werken vindt men de ware natuur van een vreemde natie uitgedrukt, wel in het eerlijk verhaal harer daden. Dit staat vast: in 't verleden ligt het heden; in het nu, wat worden zal!

De nauwgezette, vloeiende Engelsche vertaling is van Dora von Beseler.

P.C. Ettighoffer. - Von der Teufelsinsel zum Leben; 320 blz.; 3 of 4,5 M. 1932. Gilde-Verlag, Keulen.

Het tragische lot van den Elzasser Alfons Paoli Schwartz wordt ons hierin bekend gemaakt. Op objectieve en zakelijke wijze geeft de auteur, die over een rijke verbeeldingskracht beschikt, een duidelijke verklaring nopens den toestand der gevangenen op het Duivelseiland. Wat er gebeurt op het Dreyfus-eiland en in Cayenne is een bittere aanklacht tegen onmenschelijke strafpractijken. De eerlijkheid van Ettinghofer leidt hem tot de veropenbaring, dat de voorstelling, die wij over het Duivelseiland hebben, valsch is. Wie wist er, dat het daar als een paradijs uitziet? Dat de gedeporteerden in de meeste gevallen zich in Guyana te midden der zwarte inheemsche bevolking bewegen? En de talrijke conflicten, die hieruit noodzakelijk voortspruiten? De schrijver deed aan groote en dappere reportage; hij is de Duitsche Albert Londres. Het geval Schwartz is zoo buitengewoon, omdat men hem beschouwt als den laatsten krijgsgevangene uit den wereldoorlog. Hij werd echter eerst na het ophouden der vijandelijkheden, maar nog voor het onderteekenen van het verdrag van Versailles, in hechtenis genomen in het bezette gebied, wegens zijn deelname aan den krijg. Zijn dubbel staatsburgerschap was hiervan de oorzaak.

Prof. Grimm dringt aan op een internationale regeling van alle gevallen van twijfelachtig staatsburgerschap, zooniet leiden zij tijdens een oorlog tot zeer treurige en zonderlinge conflicten. De zaak Schwartz interesseert niet enkel van juridisch en politiek, maar ook van rein menschelijk standpunt. Ten slotte mogen we niet vergeten, dat Fransche schrijvers en politiekers over de toestanden in Birribi, Cayenne en op het Duivelseiland in veel scherper vorm oordeelden, dan in dit boek geschiedt.

E. Czech-Jochberg. - Die Verantwortlichen im Weltkriege. Leipzig, 1932. Koehler. 236 blz.; 2,85 M.

De verantwoordelijken voor den wereldoorlog: dat is het onderwerp, dat door een kenner van de politieke en de geschiedkundige verhoudingen en samenhangen, op pakkende en boeiende wijze, geestig en ironisch geschilderd wordt. Weinigen ten slotte weten iets over den ontwikkelingsgang en het leven, de politieke vorming en de politieke daden van Poincaré, Clemenceau, Briand, Lloyd George, Churchill, Wilson, Bethmann Hollweg, Ludendorff, Erzberger, Max von Baden, Pilsudski, Iswolski, Sonnino, Tisza, Paschitsch, Mazaryk. Hier leert men deze leiders beseffen,

al klinkt de toon niet altijd zeer objectief. Fouten en zwakheden, zoowel als prestaties en hoedanigheden van deze volkenbeheerschers worden in het licht gesteld. Verscheidene dezer portretten zijn wonderwel geslaagd: De knechtenziel van Bethmann-Hollweg, die nooit de minste zelfstandigheid tegenover den keizer toonde, wordt o.a. naar verdienste afgestraft; hij was het type van den lakei, die het vaderland in zijn onmisbaarheid kon doen gelooven, terwijl niemand zoozeer dynastie, keizer en rijk geschaad heeft.

J.P.

A.M. de Jong. - De dood van de Patriarch. Em. Querido, Amsterdam.

Even buiten een oud stadje ligt een griezelige achterbuurt: de griebes van Daniel. Daar woont het uitschot, het ongeregeld volkje, levend aan den zelfkant der maatschappij. Daniel, een oud man, doch stoer en imposant en van een ontzagwekkende strengheid, is eigenaar van de gansche buurt krotten. Hij heerscht als een tyran over dat bijzondere volk, neemt de vrouwen die hem bevallen en ontziet ook niet de jonge meisjes, die hij in zijn huis lokt met suikergoed en speelgoed. Hij wordt gehaat, gevreesd en tevens bewonderd. Buitengewone dingen worden over hem verteld. Men noemt hem den patriarch wegens zijn indrukwekkende verschijning en hij blijft een echte geweldenaar tot onverwachts en toevallig een mooie zigeunerin zijn rijk binnen duikelt, die zijn bovennatuurlijke kracht breekt en hem ten slotte ten gronde richt.

Een vurig verhaal in vol-bloedig, krachtig proza, driftig als het gebeuren zelf.

De uitgave van deze alleszins voortreffelijke novelle onderscheidt zich door iets zeer origineels. Het boek is namelijk gedrukt in facsimile, naar het oorspronkelijk handschrift van den auteur, waarbij zelfs woorden in den tekst geschrapt werden en vervangen door andere. We bekennen gaarne dat A.M. de Jong zeer duidelijk schrijft; toch heeft de lektuur ons uitermate vermoeid en verkiezen we een duidelijke typographie boven dit procédé, dat we als een uitzonderlijke eigenaardigheid beschouwen, die liefst niet te dikwijls nagevolgd dient te worden.

E.B.

Nieuwe Uitgaven.

Van de uitgeverij den Oogst, Antwerpen:

Mr RENE VICTOR: Het Belang van de Nederlandsche Wetenschap voor de algemeene Rechtstheorie; 46 blz.

Dit is een openingsles aan de universiteit te Brussel, waar de schrijver docent werd benoemd. Zij wijst er op hoe Hugo Grotius de theocratische opvatting door het natuurrecht vervangen heeft; en na een uitweiding over hedendaagsche Fransche, Duitsche en Oostenrijksche rechtsgeleerden, huldigt zij den Leidschen hoogleeraar H. Krabbe, die de theorie der rechtssouvereiniteit voorstaat, welke, naar de meening van den docent, het best van aard is om de zuiver wetenschappelijke verklaring van het recht te geven, daar zij logisch uitgaat van de werkelijkheid en steunt op het rechtsbewustzijn dat aan elken mensch gegeven werd; zij zal dan ook voor een lange periode de wetenschap der algemeene rechtstheorie beheerschen en doet reeds in de nieuwe vakwerken haar invloed gevoelen.

Van de revue Evasion, Dieststraat, 52, Leuven:

PIERRE VANDENDRIES: Le Baiser des Chemins, gedichten, met een voorwoord van HELENE VACARESCO en drie houtgravuren van FLIP VANHOVE; 38 blz.; 10 fr.

Een dertigtal gedichten, gedagteekend 1931 en 1932, waaronder enkele heel korte. We zullen als de treffendste noemen: Le Progrès, Nos Yeux, La Pluie, Les Poteaux, Procession, La Vie...

Van de uitgeversmaatschappij H.D. Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem:

Dr. L. KNAPPERT: Willem I, Prins van Oranje; 90 blz., met een portret, gecart *f* 1.90.

t.o. 240



MAURITS SABBE

Dr Maurits Sabbe gehuldigd

Naar aanleiding van zijn 60n verjaardag werd Dr. Maurits Sabbe, Conservator van het Plantin-Moretusmuseum, op 5 Februari 11. door vrienden en vereerders te Antwerpen op de hartelijkste wijze gehuldigd.

In het Koninklijk Kunstverbond, waar belangstellenden uit alle hoeken van het land waren toegestroomd, werden zijn verdiensten als kunstenaar en zijn voortreffelijke hoedanigheden als mensch door Mr. A.H. Cornette, Prof. Dr. R. Verdeyen en Mr. Frans Pauwels in het licht gesteld.

In het stadhuis werd de gevierde daarna door burgemeester Camiel Huysmans verwelkomd.

Een feestmaal, waaraan ongeveer 300 dischgenooten deelnamen, en tijdens hetwelk aan den feesteling zijn portret, geschilderd door Walter Vaes, werd aangeboden, bekroonde de hulde.

Wij hoeven wel niet te zeggen dat onze redactie er zich geestdriftig bij aansluit.

Sedert het afsterven van Max Rooses is Vriend Sabbe hoofdopsteller van ons tijdschrift, en meer dan iemand waardeeren alle medewerkers de groote gaven van zijn geest en zijn hart.

Wij meenen onze lezers genoegen te doen met de redevoeringen, die op 5 Februari te Antwerpen uitgesproken werden, hetzij in hun geheel, hetzij samengevat, en ook het antwoord van den gevierde op te nemen en sluiten met den geijkten, maar weigemeenden gullen wensch: Ad multos annos!

RED.

In het Kunstverbond

Redevoering van Mr. A.H. Cornette

Dames en Heeren,

Onze vriend Dr. Maurits Sabbe gaat 60 jaar worden.

Wij hebben gemeend dat op dezen dag hulde moest worden gebracht aan dezen uitstekenden Vlaming en dat al zijn vrienden en vereerders zich gaarne rond hem zouden scharen om zijnen geboortedag te herdenken. Uwe talrijke en indrukwekkende opkomst verheugt ons zeer. Zij bewijst dat wij ons niet hebben vergist. Maurits Sabbe is niet alleen een vriend van al wie hem kent, maar ook een der oorspronkelijkste en beminnelijkste kunstenaars van het Vlaamsen woord, en bovendien een geleerde, en een redenaar, in wien veel eigenaardigheden van den Vlaamschen geest belichaamd zijn. Hij is de type van den Vlaming ‘op zijn best.’

Elkeen heeft begrepen dat die zestigste verjaardag slechts een voorwendsel is om ons te vereenigen. De diepe aanleiding tot deze hulde moet gezocht worden in de persoonlijkheid van Maurits Sabbe.

Dat wij den fijnen romanschrijver vieren, den geleerde, den redenaar, den professor, den strijder voor de Vlaamsche cultuur, dat spreekt immers van zelf?

Maar het is vooral de voortreffelijke hoedanigheid van den mensch, zijn degelijkheid, zijn onvermoeibare dienstvaardigheid, zijn onbewuste gave om de menschen voor zich in te nemen, zijn evenwicht en bezadigd karakter, en vooral zijn principsvastheid en onwankelbare trouw aan taal en volk.

Wij hopen dat het voor hem een innige voldoening zal zijn, op het oogenblik dat hij den hoogzomer van zijn leven bereikt, te zien dat hij evenzeer door zijn innemende persoonlijkheid als door zijn schoone, geleerde, altijd boeiende geschriften en door zijn warm woord toegang gevonden heeft tot ons hart.

Wij kunnen dit feest echter niet inleiden zonder bij deze hulde een andere groote figuur te betrekken. Zij moet hier tegenwoordig zijn in den geest van elkeen, zij hoort bij deze viering, zij is voor elken Vlaming een dierbare herinnering. Wij moeten een eeresaluut richten tot de nagedachtenis van zijn vader Julius Sabbe!

Er wordt nog te weinig gedacht aan de mannen van die generatie, aan die ruige Vlamingen die zooveel hebben gedaan voor de Vlaamsche ontwikkeling, die gestreden hebben toen het niet zoo gemakkelijk was Vlaming te zijn, toen er dagelijks moest gevochten worden, toen menig Vlaming er zedelijk en soms ook lichamelijk het leven bij inschoot, toen het er den schijn van had of het wreede woord van Destrée zou eeuwig waarheid blijven: C'est un malheur d'être né Flamand!

Wat een kranige figuur was Julius Sabbe! In zijn jeugd reeds was hij de ziel van het Vlaamsch Studentengenootschap **'t Zal wel gaan**, later werd hij medestichter van het **Volksbelang**, werd de inrichter van congressen, festivals, voordrachten, gewijd aan kunst en muziek te Brugge. In zijn bescheiden betrekking van leeraar aan het Koninklijk Atheneum te Brugge heeft hij de jeugd weten te bezielen en geslachten van jonge mannen te vormen in den geest van gezonde Vlaamsche democratie. Hij was een animator gelijk Pol de Mont het te Antwerpen was. Wat een moed, wat een overtuiging, wat een geestdrift was er noodig om in het jaar 1872, in het zóo verfranschte Brugge, een Vlaamsche redevoering te durven uitspreken op een prijsuitreiking van het Koninklijk Atheneum!!!

Ook zijn krachtig optreden voor het oprichten van het Breydel-monument zal lang leven in het geheugen van de Vlamingen. Er was zeker geen kleine energie toe noodig om te Brugge in de jaren '87 een project door te drijven, dat veel Vlaamsch-vijandigen moest ergeren.

Ja, Julius Sabbe was een Vlaming uit één stuk, hartstochtelijk, geboren om een edele zaak te leiden en de tolk te zijn van alle Vlaamsch-denkenden en voelenden, schrijvend met vurige pen, sprekend met een gloed, een overtuigingskracht, die allen meesleepte in den stroom van zijn gedachten. Jaren lang vulde hij bijna alleen den Brugschen Beiaard, en was de heraut en kampioen

van elke Vlaamsche vrijzinnige artistieke en zelfs stoffelijke levensuiting te Brugge.

Maar zijn droomen gingen verder: Brugge moest herrijzen uit diep economisch en moreel verval. Deze romantische idealist had een gezonden en nuchteren kijk op de practische behoeften des levens, en hij beijverde zich met een onberekende overgave voor de wedergeboorte van de haven van Brugge. Een strijd die zes jaar heeft geduurd, van 1878 tot 1884, die beklonken is geworden met den volledigen triomf van zijn denkbeeld, met de verrijzenis van Brugge's zeehaven, en waarvoor hij, zooals het veelal in het leven gaat, niet in het minst erkend is geworden.

Eénmaal in zijn geschriften heeft hij zich vergist, toen hij eens een sonnet besloot (want zijn dichterpen is heel zijn leven mild gebleven, zelfs in den zwaarsten strijd), een sonnet aan Brugge, waar hij de oude stad vergelijkt met de Schoone Slaapster, met dit vers:

'Waar blijft de tooverprins, en 't wekkend liefdewoord?'

Wie anders was die tooverprins en heeft het wekkend woord gesproken dan Julius Sabbe?!

En hoe zouden wij, Antwerpenaren, kunnen vergeten wat hij gedaan heeft voor de stichting van het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium? Als boezemvriend van Peter Benoit heeft hij gestreden voor het ideaal van den Meester, en niet gerust vóór dat hier te Antwerpen het muziekonderwijs in het Vlaamsch door den Staat was erkend.

Bescheiden-eenvoudig gelijk zijn leven en zijn figuur is het opschrift dat zijn huis te Brugge versiert: naast zijn beeltenis deze korte woorden, zwaar van beteekenis voor wie het leven kent van dezen man: 'Hier woonde dichter Julius Sabbe, Hij kampte voor Vlaanderen's opbeuring en Brugge's zeehaven.'

Julius Sabbe en Maurits Sabbe, - Vader en Zoon, - twee heel verschillende temperamenten! De stoere volksleider, en de zachtmoedige geleerde. De hartstochtelijke dagbladschrijver, dagelijks zijn kolommen pennend in den **Brugschen Beiaard**, en de gecultiveerde humanist, wiens verbeelding leeft met onze kunstenaars, schrijvers en typographen der XVIe eeuw. De kloeke zanger van **Klokke Roeland** die alarm slaat over Vlaanderen, en de gemoedelijke rustige verteller van fijne Brugsche idyllen. De

redenaar van de Groote Markt en de peinzer van het Minnewater, de Filosoof van 't Sashuis!

Maar wat prachtige deugden heeft hij van dien vader geërfd: zijn artistieke verbeelding, de lust om te fabuleeren, de mysterieuze gave der letteren, en bovenal de kracht en de zuiverheid van zijne levenshouding.

Nu is het lang niet zoo gemakkelijk om over Maurits Sabbe te spreken, want wij weten hoe bescheiden hij is. Doch het is een buitengewone dag en wij zullen hem dan maar met vereenigde krachten op een voetstuk zetten.

Zijn loopbaan zal ik u niet vertellen. Zij is die van een conservator en een professor, t.t.z. dat zij niet merkwaardig is door avontuurlijke gebeurtenissen. Zijn avonturen. - dat zijn zijn boeken. Zijn weg in ons land gaat van Brugge naar Antwerpen, over Brussel, dan eene kleine gemeente in Henegouwen, die hij humoristisch beschreven heeft, Hoei, Mechelen, en ten slotte de Scheldestad, waar zijn werkzaamheden zich haast beangstigend vermenigvuldigd hebben.

Het werk van Sabbe is te veelomvattend en te rijk om te worden opgesomd. Het gaat van zijn eerste novelle uit het jaar '94, die reeds de aandacht trok van Victor de la Montagne en Virginie Loveling, tot dat laatste pas verschenen boek, **Brabant in 't Verweer**, langsheen romans, novellen, academische verhandelingen, redevoeringen, studies, essays. Het is zeldzaam en bewonderenswaardig dat een geest zich zoo gemakkelijk beweegt op veel gebieden en daarbij op elk gebied werken van beteekenis voortbrengt: de taalwetenschap, de geschiedenis der letterkunde, die der muziek, de folklore, de bibliophilie en de historiographie, - en al die geleerdheid heeft den letterkundige niet aangetast. Hij bewaarde zijn fantazie. zijn droom, zijn verbeelding. En het een heeft aan het ander nooit geschaad! Sommige van zijn romans, zooals de **Nood der Bariseele's**, sommige van zijn geleerde werken, gelijk **Brabant in 't Verweer**, zouden al volstaan om een flink stuk van het leven van een schrijver te vullen. Sabbe heeft langs alle kanten gewerkt en heeft zijn boeken rustig jaar om jaar opgestapeld. Waar hij den tijd en de kracht vandaan haalt, is voor velen van zijn vrienden nog een raadsel! Er is nog wat meer noodig dan de natuurlijke gaven die de goede fee bij de geboorte in de wieg

gelegd heeft; zij moeten worden aangevuld door wilskracht, volharding, moed om aan de taak te blijven, wakkerheid van geest om zich gedurig aan kunst en wetenschap te interesseeren. Hij zal ons niet vertellen hoeveel nachten hij gesleten heeft, gebogen over zijn lessenaar in dat romantisch kader van zijn studeerkamer in het Museum Plantin, waar de geest van Max Rooses nog rondwaart - daarvan spreekt de wijze niet, dat is beroepsgeheim! - Onze vurigste wensch is dat er uit die studeerkamer - waar de schoone spreuk van het huis **Plantin Labore et Constantia** nog steeds gehuldigd wordt, - nog menig werk moge komen dat den milden glans zal dragen van den geest en het hart van Maurits Sabbe!

Als kunstenaar bewonderen wij Sabbe in de eerste plaats om zijn artistiek geweten, om zijn fijne aristocratische opvatting van het letterkundig métier. Gelijk het bij groote geesten gaat is zijn levensregel: mild voor anderen, veeleischend voor zich zelf. Hij heeft den eerbied van de weloverwogen, evenwichtige perioden, is bezorgd om het juiste woord, stuurt zijn werk niet in de wereld, of het moet gaaf zijn en afgerond.

De beide redenaars die onze uitnoodiging hebben aanvaard zullen den literator huldigen. Het zij mij vergund slechts een paar overwegingen over den romanschrijver in 't midden te brengen.

De eerste betreft den tijd waarin hij zijn verhalen situeert. Sabbe is een geboren Bruggeling. Van kindsbeen af heeft hij zich bewogen in een der schoonste en meest ontroerende historische steden van onze oude wereld, in een fantastisch romantiek decor van hallen, kerken, paleizen en patriciërshuizen, te midden van de steenen getuigenissen van een roemrijk verleden, toen het leven fel was en hartstochtelijk. Door zijn vader, strijdlustig flamingant, is hij gekweekt in de vereering van den meest heldhaftigen tijd onzer geschiedenis. Voor een letterkundig aangelegd jongeling zooals Sabbe, zou bijna voor de hand gelegen hebben dat het leven te Brugge in de XIVe en XVe eeuw, zoo rijk aan dramatische episoden, ten minste een van zijn jeugdwerken zou geïnspireerd hebben.

U zult mij antwoorden: dat heeft Conscience gedaan! Wel zeker, maar er is ook een andere superieure reden, die wortelt in den aard van Sabbe. Neen, het is een ander Brugge dat hem heeft

bezield, het is het burgerlijk leven achter de melancholische gevels, in de stilste straten, in de afgelegen wijken, langsheen de roerlooze grachten, met haar legendarische zwanen, in de buurt van het Minnewater, waar, zooals de Filosoof van 't Sashuis zegt, ‘hemel en aarde liggen lijk onder een glazen bol.’ Zijn werk staat boven de roering van den tijd, ook boven den strijd - au-dessus de la mêlée. Emm. de Bom heeft het woord gezegd: ‘in Sabbe's werk is **windstilte.**’ Zijn werk geeft rust aan den lezer die grijpt naar de lange steenen pijp om bedaard te rooken onder 't lezen van het vreedzaam verhaal. Het Brugge van Sabbe is de ouderwetsche provinciestad, beheerscht door eenige machtige geesten, torens, kerken en Halle, maar het leven beweegt zich in de kromme straten met de verrukkelijke landelijke of middeleeuwsche namen die al een droom zijn op zich zelf, Speelmansrei, Cordouanierstraat, Oliebaan, Goezenputstraat, in de antieke winkels en koffiehuizen. de bakkerijen Maene-Dubois en Pickery, de apotheek van Dryepondt, het café Foy en Craenenburg, en op de kleine Vischmarkt dat antieke gasthof met dit ontstellend dubbel opschrift: In den Hollander - à la Vache.

Sabbe's temperament heeft hem tot die rustige uitzichten van het Brugsche leven gewend, en hij is daaraan getrouw gebleven omdat hij die zeldzame gave bezit, zijn eigen grenzen te kennen. Daarom is hij er in geslaagd zulke zuivere, gave boeken te schrijven, in een toonaard die alleen van hem is. De handeling van zijn verhalen heeft plaats in kleinen, huiselijken, intiemen kring; hij toont ons de burgerij, even soms een figuur uit den hoogeren stand, en niet altijd op haar voordeeligst, en al zijn romans zijn bevolkt met een bonte menigte van renteniertjes, winkeliers, geestelijken, ouwe vrijsters, muzikanten, kwezels en hoveniers. En gaat hij eens naar het verleden, dan is het niet naar een heroïsch, maar naar het meest burgerlijke tijdvak, naar het begin of het midden der XIXe eeuw, omdat hij dan weer gelegenheid heeft een knus-gezellig Brugge voor te stellen, toen de stad er nóg veel provincialer uitzag dan nu. Nemen wij bv. een roman zooals **Het Pastorken van Schaerdijke;** daar heeft hij den ouden tijd en de levensatmosfeer zoo innig weten te suggereeren, dat gij soms de illusie hebt een boek te lezen uit dien tijd, en dat gij u betrapt op de vraag: wordt Sabbe nu zestig jaar, of is hij er honderd twintig?

Mijn tweede bemerking betreft de **stemming**, den **toon** van zijn romans. Zij zijn doortrokken van gemoedelijkheid, van zachtzinnige berusting, van een optimisme dat hem eigen is en - zeldzaam in onze Vlaamsche letteren! Wij Vlamingen zijn door den band niet licht op de hand. Hoort deze titels zwaar van tragiek! **Schoppenboer, Hard Labeur, De Wandelende Jood, Wrakken, Het Bedrijf van den Kwade, De Last, De Doolaar in de weidsche Stad, De Teleurgang van den Waterhoek, Het duistere Bloed**, en tot dien laatsten klagenden roep: **Moeder, waarom leven wij**? Neen, aan visionairen van de donkerheden des levens ontbreekt het waarlijk niet! Maar Sabbe is een uitzondering. En zijn titels zijn pittoresk en hebben iets beminnelijks: **Het Kwartet der Jacobijnen, Een Mei van Vroomheid, De Filosoof van 't Sashuis**, ja zelfs de maar grijze atmosfeer van de **Nood der Bariseele's** wordt rozig getint door dat minzame Bietje. Sabbe's personages imponeeren niet door forschheid; hij heeft geen geweldige figuren geschapen die het leven torsen als een last en die doen denken aan de gestalten van Laermans of Constantin Meunier. Hij verzoent den mensch met het leven; hij heeft de zon laten schijnen in den burgerlijken roman, heeft het leven aanvaard met zijn kleine miseries en stille voldoeningen, een heelen tijd vóór dat het geweldig zou verheerlijkt worden door **Pallieter** en den **Scharlaken Tijl.**

En wat al zijn romans beheerscht, dat is de gulle gave van zich zelf: men voelt dat hij zijn wereldje van kleine burgers gaarne ziet, hij schenkt hun heel zijn sympathie, hij begrijpt hun kommer en hun vreugden. En niet zelden verheft hij zich tot een schoone vreedzame wijsheid, zooals op het slot van **Het Kwartet der Jacobijnen**, waar hij zegt dat liefde schoonheid is. goedheid en edele gezindheid, en menig boek wordt besloten in de stemming van een gevoelvol adagio, gelijk dat van Beethoven dat wij zooeven gehoord hebben. Er zijn in de Vlaamsche letteren passionnanter boeken dan de zijne, boeken die u meer zullen vervoeren, die zoo gedrenkt zijn in smart dat zij u kapot maken. Geen nood met Sabbe: hij laat u geheel, maar weinigen hebben de waarde en de goedheid van het leven zoo diep en zoo hartelijk weten te erkennen. Het is een van de schoonste deugden van Sabbe dat hij in den mensch, ook in de typen die zijn werken bevolken, geraden heeft

de verborgen sublimiteit, en zijn personages deelachtig heeft weten te maken aan de eeuwigheid.

En ten slotte nog deze kleine toekomstvraag: welken indruk zullen de boeken van Sabbe maken laat ons zeggen over honderd jaar? De beschaving zal weer een heel stuk opgeschoten zijn. Het edele gelaat van Brugge zal misschien nog meer gepoetst zijn, de plechtige stilte worden gestoord door het geloei der luidsprekers, en de bundels der schijnwerpers de oude huizen doen schrikken in hunnen donkeren slaap. Dan zullen de lezers grijpen naar **'t Kwartet der Jacobijnen** en naar den **Filosoof van 't Sashuis**, zooals wij soms behoefte hebben aan het gezelschap van de **Familie Kegge** of **L'Ami Fritz** en de lezer zal het verleden zien verrijzen als een droom en eenige uren van gelukkig zelfvergeten te danken hebben aan den gemoedelijken, boeienden Vlaamschen verteller.

Doch ik besluit, en laat mij toe. Dames en Heeren, het te doen gelijk op een familiefeest. Ik zou u allen in mijn oppersten, doch eenvoudigen wensch willen betrekken en uw tolk zijn wanneer ik den Jubilaris eenvoudig dit kostbaar goed toewensch: een flinke gezondheid! Hij moet ze in eere houden voor hem, - en voor ons! Zijne aanwezigheid in de Vlaamsche gemeenschap is kostbaar. Hij is een element van maatschappelijk evenwicht dat niet genoeg kan gewaardeerd worden. En mag ik nog een wensch uitdrukken, dan is het dat hij zich nu en dan nog eens afwendt van de geleerdheid, om zich vrij te bewegen in de fantazie, om onze letteren weer met een schoon werk van zijn verbeelding te begiftigen! Bewaar ze lang, uwe gezondheid, en blijf nog vele jaren een der trouwste dienaars en een der schoonste sieraden van de Vlaamsche kunst en de Vlaamsche beschaving!

Toespraak van prof. Dr. R. Verdeyen.

Mijn waarde Sabbe,

Dat u zou gevierd worden, stond geschreven en geboekt! Men wachtte maar op de gelegenheid, het traditioneel geworden decennium. Doch dat men mij zou uitpikken als feestredenaar. terwijl ik bij zulke gelegenheden liefst op mijn eentje zit te luisteren naar het spel van de sprankelende ‘rhethorijcksche’ wateren, neen,

dat stond niet op mijn agenda. En nu sta ik hier toch in mijn schamele verlegenheid, met niet veel meer dan wat goeden wil, eenvoudig omdat mijn genegenheid niet bestand was tegen het verzoek, dat tot mij werd gericht. Met wat goeden wil, veel genegenheid en nog meer vertrouwen op de genadige wijsheid, waarmede u menschen en dingen weet te bekijken.

Genadige wijsheid. Dat klinkt wel vreemd in deze tijden waarin de poorten van het menschelijk hart worden opengebroken met een niets ontziende geweld en in de literatuur het leven ‘een reis door den nacht’ wordt, langs de donkere en diepe paden van drift en zelfmarteling, erger nog, van drift- en krachtloosheid soms, een afdrijvend wrak, dat zelfs vermeden wordt door de klip, waartegen het zich zou kunnen verbrijzelen.

Dat was zeker uw verwachting niet, toen u in 1909, een van de eersten, sprak van ‘neo-romantiek’. De verwachting, die u toen koesterde, is niet in vervulling gegaan, doch misschien gebeurt dat nog wel, wanneer de naweeën van den oorlog zullen ophouden en de mensch zich zelf zoodanig zal gegeeseld hebben, dat er ‘niets meer te geeselen overblijft’ en hij weer zal snakken naar wat licht en wat zon.

Ondertusschen teekent uw literair werk zich voor ons, Vlamingen, steeds scherper af. U blijft de onafhankelijke, die zijn eigen wegen gaat, met volkomen eerbiediging overigens en een warme gerechtvaardigde waardeering van elk talent en elke persoonlijkheid, maar tevens met het rustige besef, dat de kunstenaar ten slotte niet groeit uit theorie of school, doch uit het leven zelf en uit zijn innerlijken drang naar scheppende schoonheid. Ook deze laatste woorden mogen wellicht vreemd klinken, waar in de moderne woordkunst het begrip schoonheid al te veel in het gedrang schijnt te komen, terwijl kunst zonder schoonheid bezwaarlijk nog kunst kan heeten. Het komt er niet op aan welken vorm die schoonheid aanneemt, maar haar aanwezigheid in wat een kunstschepping zijn wil, is een onmisbaar vereischte, wil die schepping de geslachten blijvend roeren en binden.

Dat streven nu naar schoonheid, of, om uw eigen woorden te gebruiken, ‘het ideëele element’, is een onmiskenbare trek van geheel uw werk, het wetenschappelijke zoowel als het literaire. Want of u het doodgewaande Brugge voor ons doet leven met al

de menschelijkheid, die er verborgen ligt achter de trapgevels en onder de kapmantels, aan 't Minnewater of buiten de vesten, dan wel of u ons binnenleidt in de atmosfeer van het stemmige Plantijnsche huis of van het woelige Brabant in 't Verweer, van beide gaat er steeds een innige en benijdenswaardige bekoorlijkheid uit.

Idyllisch noemt men uw Brugsche verhalen wel eens, en ook nog ‘meer idyllisch dan realistisch,’ misschien wel om die bekoorlijkheid. Maar Brugge zelf met zijn reien en zijn zwanen, zijn Begijnhof, zijn Minnewater en zijn breed-open luchten buiten de stad, is één idylle voor een fijngevoelig gemoed en men vergeet daarbij allicht, hoeveel echte menschen er uit die idyllen naar ons toetreden: Cieltje en Mietje en vrouwe Dierickx, Casteels en de koster en de pracht-filosoof, om niet te spreken van de Bariseele's en Quickelborneetje en Bietje. Uw verbeelding en uw woord. Sabbe, slaat leven uit de oudste keien van het meest verlaten straatje van Brugge en haalt leven van onder het stof van de meest vermufte papieren.

En laat er over uw geliefde stad en haar bewoners een waas hangen van poëzie en sentimentaliteit, geen van beide zijn te verbannen, meen ik, wanneer zij maar groeien uit de werkelijkheid, - en dat doen ze bij u. Uw Brugsche lezers vergissen zich daarin niet, ten minste zij niet, die de toestanden hebben gekend, toen u aan 't schrijven ging. Menige oudere Bruggeling beleeft een tweede jeugd, wanneer hij uw Bariseele's te lezen krijgt en voor zich het geheele Brugsche intieme gebeuren ziet voorbijtrekken op Kerstmis en Nieuwjaar, bij de Eerste Communie en bij al de gelegenheden, waar de volksziel open bloeit in wondere stemmingen, in klank- en kleurrijke gebruiken.

En wie, die Brugge heeft leeren liefhebben, herinnert zich niet die heerlijke plekjes op de molenwallen, vanwaar Mondje tuurde, ik laat u aan het woord, ‘naar het bonte buitelspel van dakvlakken en gevels en torenspitsen in het blijde licht, dat uit den zuiveren hemel neertintelde... Hier stond de Jerusalemskoepel met zijn zuilengangen en zijn grooten gouden wereldbol heel omhoog. Ginder spitste de St. Annatoren de lucht in. St. Gillis, St. Walburga, St. Magdalena, St. Jacob stonden daar alle met hun vertrouwd plechtig uitzicht en over allen waakten als reuzen de Lieve Vrouwe-, de Salvator- en de Halletoren. En tusschenin

doken nog een menigte oude gildenhuizen op, die Mondje niet thuiswijzen kon en die hem juist daarom zoo bijzonder aantrokken. Hij weefde rondom die torentjes allerlei wondere sprookjes, of bracht er sommige helden uit Stefaantje's verhalen thuis. In een dier torentjes sliep een prinses en zat een oude tooverkol te spinnen op haar eeuwig wiel. In een ander weer kon Blauwbaard wel zijn bloedige moordkamer hebben en 't zou Mondje geenszins verwonderd hebben, ware er op den eigensten stond op de tinne een angstige vrouw verschenen, met haar sluier om hulp wuivend.'

Wij begrijpen, dat het zachtzielige Mondje 'in een wondere wereld vervoerd werd - maar een wereld, die daar toch echt voor hem lag...'

Ja, zoo is het. In een wondere wereld worden wij door u verplaatst, een wereld van licht en schaduw, van oolijken humor en soms strenge kastijding, van teeren weemoed en beheerscht Breugeliaansch realisme. Een wereld, die u eigen is en waarin u met de handigheid van een Coddebiers uw personagiën hun rol laat spelen. Ongetwijfeld houdt u ook van hen, 'meer dan wij vermoeden,' maar meer dan u vermoedt wellicht, zijn zij ons lief geworden. 'Langs 's Heeren straten' zijn zij door heel Vlaanderen getrokken en veel verder nog; zij zijn een stuk van ons Vlaamsch leven geworden en voor die verrijking spreekt Vlaanderen u vandaag zijn warmen en welgemeenden dank uit.

Zoo echt zijn die personagiën voor ons, dat men het archaïstische kader vergeet, waarin hun levensrol zich afspeelt. Wij zien in hen slechts **leven** en alleen bij nader overdenken komt men tot het inzicht, hoeveel oude zuivere Vlaamsche tradities in uw werk weer opleven en beseffen wij wat een meesterlijke zet het 'Pastorken van Schaerdijcke' is, waarin u ons een tweede Marieken van Nimwegen hebt geschonken, dat in niets moet onderdoen voor het merkwaardige en zoozeer geprezen mirakelspel.

Over dit evenwichtig en voldragen 'Pastorken' met zijn gaaf weefsel van fantasie, folklore en menschelijkheid zou ik nog meer willen zeggen, maar ik mag niet langer bij den schrijver verwijlen.

Want u is niet alleen schrijver. Sedert uw studentenjaren, toen u nog smachtende verzen schreef (ook dat hebt u op uw geweten), en voordrachten hield over de 'dagelijksche zonden', in den epischen tijd van het nog niet vergeten Knops-geslacht,

staat uw bedrijvigheid in dienst van uw volk. Als lid of leider van hoogeschooluitbreidingen, als leeraar, als spreker, folklorist, kritikus, bibliograaf, als tooneelschrijver en tooneelman, als academielid, professor en conservator van het Plantin-museum, hebt u een zeldzame en vruchtbare werkzaamheid aan den dag gelegd. En daarbuiten heeft men nooit te vergeefs beroep op u gedaan. Uw dienstvaardigheid wordt alleen geëvenaard door de vriendelijkheid, waarmede zij gepaard gaat.

Het ware een onbegonnen werk hier uw verdiensten als Vlaming, leeraar en geleerde ook maar te schetsen. Te gelegener tijd en plaatse zal dat in al zijn omvang geschieden. Ik wil overigens geen misbruik maken van het recht, waarover wij vandaag beschikken, om uw bescheidenheid geweld aan te doen. Wel kan ik getuigen, dat uw naam een nieuwen luister heeft gegeven aan de Vlaamsche cultuur, ook ver buiten onze grenzen.

Het paste dan ook. dat aan uw veelzijdig werk en aan uw hoogstaande persoonlijkheid hulde werd gebracht.

Het paste, dat de band, die u met uw Vlaamsche volk verbindt nog nauwer werd toegehaald.

Het paste, dat u bij deze gelegenheid werd gezegd, hoe diep ons aller waardeering en genegenheid voor u is, voor den oprechten kunstenaar, den oprechten en schoonen mensch.

Dat deze dag voor u een dag van innige voldoening en rijke vreugde moge wezen, voor u en eveneens voor uw huisgenooten, in 't biezonder voor uw echtgenoote, die het best weet, wat u van uw krachten gevergd hebt ten bate van uw volk, de kunst en de wetenschap!

Van harte wenschen wij allen u nog lange, zonnige en gelukkige jaren toe!

Improvisatie van Mr. F. Pauwels.

Voor alle Nederlanders is het een ware vreugde wanneer zij vaststellen hoe in Vlaanderen de Nederlandsche taal zuiver en standvastig gecultiveerd wordt. Daarom was spreker gelukkig wanneer hij met Sabbe kennis maakte en vaststelde dat in 't Zuiden een man arbeidde op nog heel wat bedachtzamer wijze dan men dat in 't koele Noorden pleegt te doen.

Sabbe is in Nederland misschien niet de meest gelezen auteur, maar zeker de meest beminde. Hij is er de schrijver voor de élite, voor wie heel zijn werk als een Mei van vroomheid is. Hij is bovenal de teedere, bezinnende dichter, met zinnen die als rozen over Vlaanderen en over heel Nederland hangen...

Spreker sloot zijn indrukwekkende improvisatie met een gloedvol huldewoord, waarin hij ook mevrouw Sabbe betrok.

In het Stadhuis

Redevoering van den heer burgemeester C. Huysmans.

Waarde Heer Sabbe,

Uwe vrienden hebben u hier op dit stadhuis gebracht omdat zij de stad en het gemeentebestuur de gelegenheid willen geven aan uwe litteraire verdiensten, aan uwen wetenschappelijken arbeid en niet het minst aan uw sympathieke persoonlijkheid de hulde van waardeering te bieden waarop zij volkomen recht hebben. Het Comité ontvange hiervoor mijn dank en dien van mijne collega's der schepenbank.

Langs lijnen van geleidelijkheid zijt gij, waarde Sabbe, van uit het stille Brugge langs het rustige Mechelen, in de hoofdstad der Vlaamsche zustersteden beland. Naarmate het kader uwer werkzaamheden ruimer werd, heeft ook uw arbeid een breeder karakter gekregen. De zachte verteedering, de ironische intimiteit uwer eerste boeken heeft plaats gemaakt voor een dieper doordringen in de ziel uwer personages en zij zijn gaandeweg deelachtig geworden van uw eigen sobere, weemoedige en beminnelijke levenswijsheid. Ook in uw tooneelwerk is die ontwikkeling merkbaar.

In 1919 heeft de stad Antwerpen in uwe handen gelegd, het fijnste en het brooste dat zij bezit: het huis van Christoffel Plantin en de wondere, éénige atmosfeer die daar heerscht. Er is niet veel noodig om een historisch kader en de wijding die het bezit reddeloos te doen verloren gaan: één smakeloosheid, een enkel gebrek aan begrijpende liefde kan vernietigen wat eeuwen lang bewaard bleef. Zulk een kader is het Plantijnsche huis. De opdracht die de stad u heeft gegeven is in hare bewoordingen zeer sober: de conservator is gelast te bewaren en te rangschikken, maar in werkelijkheid verwacht de gemeenschap en het stadsbestuur veel meer van hem. Zij wenschen dat de bewaarder van deze vermoeide archieven, dat de conservator van deze langvergeten boeken en

prenten zou bezitten de magische kracht van den geschiedschrijver. Het is zijn plicht dit Plantijnsche huis weer te bevolken met de gestalten die het eeuwen lang hebben gemaakt tot een centrum van het intellectueele Europa. Hij moet een bronnenvinder zijn, een bezieler van doode stof.

Gij zijt dat alles geweest, waarde heer Sabbe, en op een wijze die alle critiek ontwapent. In de indrukwekkende boeken, die gij aan Plantin en aan de Moretussen hebt gewijd, is het u gelukt nieuw licht te werpen op de geestelijke geschiedenis van onze XVIe en XVIIe eeuw. Uit de ondankbaarste stof hebt gij onlangs nog een levendig en interessant boek gehaald: zoo levendig en zoo actueel dat het dadelijk in het kruisvuur van veel en waardeerende critiek kwam te staan. Een uitzonderlijke hulde, inderdaad.

Onder uwe leiding heeft het Museum zich verrijkt. Met volkomen tact hebt gij de vrijgevigheid der vrienden en schenkers voorgelicht. U is dan ook de vreugde beschoren den Seneca van Rubens na zooveel jaren terug in zijn vaderhuis te ontvangen. Op voortreffelijke wijze hebt gij de schatten die u werden toevertrouwd toegelicht en waar het paste hebt gij de vergeten schoonheden terug in het licht gegeven. Door uw karakter, door uw gaven waart gij voorbestemd om in uw persoon de beminnelijke levenswijsheid van Plantin opnieuw te belichamen. Getrouw aan u zelf, eenvoudig, goedhartig en wijs heeft het u geen moeite gekost de **constantia** in eere te houden en wat het tweede imperatief van Plantin's devies betreft, de **labor:** gij hebt getoond dat gij even onvermoeibaar en hardnekkig zijn kunt als die arme boekbinder uit Tours, die in 1549 in Antwerpen zijn loopbaan begon.

Gij hebt u ook in het geestelijke en artistieke leven van Antwerpen doen gelden. Er was geen belangrijk initiatief op muzikaal of litterair gebied, of men heeft op u beroep gedaan. Nooit tevergeefs.

Om dit alles weten de Antwerpenaren u dank. Zij verheugen zich om deze ‘viering’ en zij wenschen u nog lange en gelukkige jaren toe. Het College stelt er prijs op deze gevoelens te kunnen uitdrukken en het dankt ook de zoo bescheiden als hartelijke echtgenoote die u heeft ter zijde gestaan. Mocht gij, waarde Sabbe, nog lang den Gulden Passer hanteeren, gij, Mevrouw, u nog lang in de wijze hartelijkheid van uw man verheugen!

Antwoord van dr. M. Sabbe.

Als ik mij afvraag. Heer Burgemeester, wat ik antwoorden zal op uw zoo waardeerende, vriendelijke toespraak, - wat ik zeggen zal over de vereerende onderscheiding, die mij hier van wege het Antwerpsche stadsbestuur te beurt valt, - dan vind ik heusch niets anders dan de verklaring: 'Het is alles te schoon, alles te veel, want ik heb voor mijn zuiver letterkundig werk alleen mijn eigen neiging gevolgd, wat toch geen buitengewone verdienste is, en voor mijn werk in verband met het Museum Plantin-Moretus slechts mijn plicht gedaan.' Dat mag banaal klinken, maar toch is het zoo.

Ik heb eenvoudig mijn plicht volbracht - en daar de vervulling van dien plicht in het Museum Plantin zoo in alle opzichten overeenkwam met mijn neigingen, met de studiën, waarheen ik mij altijd door persoonlijken aandrang aangetrokken voelde, was het bestudeeren van de beteekenis van het Plantijnsche Huis met zijn merkwaardig verleden, zijn rijke bibliotheek, zijn nog rijker archief, een taak, die mij steeds licht en aangenaam viel.

Ik had overigens op het Museum Plantin-Moretus maar het voorbeeld te volgen van mijn voorgangers, de heeren Rooses en Denucé, die beiden zooveel uitzichten van de bedrijvigheid, die vroeger in het Plantijnsche Huis heerschte, hebben in het licht gesteld. De rijkdom van de daar verzamelde bescheiden is echter van zulken aard, dat er daar nà hen nog veel studiemateriaal te ontginnen bleef, voor mij en voor verscheidene andere conservators, die daar na mij nog zullen komen. Ik heb daarvan in dankbaarheid mijn deel opgenomen, zeker zelf het meest genietend van het frissche, kleurige, intens menschelijk historische leven, dat uit al die vergeelde, oude oorkonden voor mij opging.

Laat mij ook nog toe, Heer Burgemeester, u persoonlijk te danken voor alles wat u gezegd hebt. Ik waardeer uw woorden zoo zeer, niet alleen omdat ze tot mij gericht werden door den eersten magistraat van de stad, die mij in mijn ambtelijke werkzaamheid kon volgen, maar ook omdat ze komen van iemand, die zich zelf aan philologische en historische studiën heeft gewijd en wiens oordeel over mijn werk dit is van een vakkundige.

Ik dank u zeer. Heer Burgemeester, ik dank u, heeren

Schepenen en leden van den gemeenteraad, voor de eervolle ontvangst, waarvan ik een dierbaar aandenken zal bewaren.

Ik dank u tevens om de waardeerende woorden waarmede gij zooeven mijn vrouw hebt bedacht.

Zij verdient het, ze heeft mij altijd begrepen, mijn deelneming aan letterkundig, wetenschappelijk en openbaar leven steeds gemakkelijk gemaakt. De huiselijke tucht was met haar nooit een beletsel om aan de bedrijvigheid buiten huis het deel te nemen, dat ik daarvan dacht te moeten nemen.

Ik dank u en geef u de verzekering, dat ik mij voort inspannen zal om Antwerpen te dienen op het terrein, dat mij toevertrouwd is. Ik meen dat ik aldus, Antwerpen dienend, de Vlaamsche cultuur dien, - en de Vlaamsche cultuur dienen is het geestelijk bezit verrijken van gansch België.

Het Feestmaal

Heildronken.

Mr. A.H. CORNETTE, voorzitter van het huldecomité, opende het vuur en vatte de verdiensten en de hoedanigheden van den feesteling samen, bij het aanbieden van diens geschilderd portret.

Aan mevrouw Sabbe overhandigde hij een prachtig bloemstuk.

Daarna bracht hij hulde aan den heer Lode Monteyne, die een monographie van Sabbe uitwerkte, en aan Dr. Robert Roemans, die voor een bibliographie van diens werk zorgde.

De heer MARCEL MAELFEYT, de ijverige secretaris van het comité, las nu een eindelooze reeks telegrammen voor, waaronder een van Z.M. den Koning, die den jubilaris gelukwenschte om diens letterkundig en wetenschappelijk werk.

Mr. JULIUS BOEDT wees er op dat Sabbe een volbloed Bruggeling is, in wien vooral een bijzondere deugd te waardeeren valt: de bedrijvige, waakzame gelatenheid, die hij van zijn moeder heeft, welke ook Sabbe's diepen humor bezat.

De heer HERMAN TEIRLINCK bracht den groet van de Koninklijke Vlaamsche Academie, waarvan de jubilaris als het werkzaamste en onontbeerlijkste lid geprezen werd.

Kanunnik BOON sprak namens het Davidfonds. Hij waardeerde den eerbied van Sabbe voor alles wat de katholieken dierbaar is. Spreker stelde vast dat Willemsfonds en Davidfonds thans naast elkaar staan om Vlaanderens cultuur te behartigen.

De uitgever G. VAN DISHOECK Jnr. begroette Sabbe namens zijn Noordnederlandsche vrienden en vereerders.

Dr. M. PEREMANS, penningmeester van het feestcomité, sloot de toastenreeks met een hartelijk woord namens de persoonlijke vrienden.

Antwoord van dr. M. Sabbe.

Ik heb altijd gehoord, dat menschen die 60 jaar worden, zich onderscheiden door de eigenaardigheid, dat ze gaarne over zich zelf hooren spreken en dat ze vooral heel gemakkelijk al het goede gelooven, dat men van hen vertelt, en den lof, dien men hun toebrengt, zonder tegenstribbelen aanvaarden.

Welnu, als dit een kenmerkende eigenaardigheid is van den zestigjarige, dan moet ik u eerlijk bekennen, dat ik geen 60 jaar ben, dat er waarschijnlijk een vergissing in mijn geboorteakte is geslopen, en dat ik dien ouderdom zeker nog niet bereikt heb.

Terwijl ik dezen morgen op de Academische Zitting zat te luisteren naar al die mooie dingen die daar over mij gezegd werden, wanneer ik op het stadhuis den Burgemeester hoorde, en hier op dit feestmaal die lange reeks van lovende toespraken, dan heb ik mij in 't geheim, ‘stiekem’, zooals de Hollanders zeggen, in den arm geknepen om mij te vergewissen of ik het wel zelf was, die daar zat. En bij al dien dronkenmakenden lof hield ik genoeg contact met de nuchtere werkelijkheid om u hier in alle oprechtheid te verklaren, dat, zoo er iemand gedurende dezen ganschen feestelijken dag minder gunstig dacht over den feesteling dan al de redenaars, het in de eerste plaats de feesteling zelf was.

Mijn goede vriend Cornette heeft zijn bekenden, voortreffelijken periscoop uitgezet om mijn persoon en mijn werk te bekijken, maar hij heeft er voor de gelegenheid goudkleurige glazen in geschoven, die hem alles in een schitterenden, maar toch niet heel werkelijken glans van apotheose hebben doen zien. Mr. F. Pauwels is hem op dien weg gevolgd, al was het maar om te bewijzen, dat een Hollander met Vlaamsch bloed in de aderen, in opzicht van geestdrift gelijk is aan een dubbelen Vlaming. En zelfs mijn beste collega, R. Verdeyen, bij wien ik altijd de gedegen, echt academische nauwgezetheid kon bewonderen, heeft zich vandaag ontpopt als een ook al niet geheel te betrouwen panegyrist.

En zoo zou ik kunnen voortgaan.

(Dr. M. Sabbe bedankte hier al de redenaars, die zich op het feestmaal en elders lieten hooren; burgemeester Huysmans, de heeren J. Boedt en Herman Teirlinck, kanunnik Boon, de heeren G. Van Dishoeck en M. Peremans. Daarna ging hij als volgt voort:)

Al die goede, trouwe kameraden zullen mij wel toelaten, dat ik hier hetgeen zij over mij zegden even tot bescheidener en juister verhoudingen terugbreng.

In het groote werkhuis van onze Vlaamsche wedergeboorte, van onze letterkunde en cultuur, ben ik geen voorman, geen leider, zelfs geen meestergast, maar een werkgezel, een bruikbaar werkgezel, misschien een goed werkgezel, maar dan ook niets meer. En laat ik het u zeggen, dat is mij genoeg.

Te kunnen medewerken aan de geestelijke opbeuring van ons volk, zijn cultureele uitrusting in letterkunde en wetenschap te helpen volledigen, de Vlamingen terug te helpen brengen op de hoogten, waarop zij sedert zoolang geen toegang meer hadden, dat is een taak, die dengene, die er zich aan wijdt, voldoening en tevredenheid geeft. Gij allen, die hier aanwezig zijt, en in meerdere of mindere mate aan die taak mede arbeidt, zult mij begrijpen en met mij getuigen, dat het een taak is, die haar loon en haar vreugde in zich zelf draagt.

En als het werk, door mij op dat gebied geleverd, naar uw oordeel, dan toch dank of hulde verdient, laat er mij dan het allergrootste deel van overbrengen op degenen, die mij de werktuigen in de hand hebben gegeven, die in mij de liefde hebben gewekt, die mij de onmisbare vakkennis hebben bezorgd, en die mij aldus in staat hebben gesteld de vreugde van dit werk te kunnen genieten.

En dan denk ik in de eerste plaats vol dankbaarheid aan vader en moeder.

Ik denk aan moeder, die liefdevolle, goede vrouw, van wie ik hier, gij zult het mij niet kwalijk nemen, niet veel durf zeggen uit vrees, dat de ontroering zich van mij zou meester maken.

Ik denk aan vader, die mijn beste vriend was, die mij Brugge's en Vlaanderens heerlijkheid in al haar uitzichten leerde kennen, die mij inwijdde in de literatuur, die in mij de Vlaamschgezinde gevoelens wekte, die mijn liefste leermeester was thuis en op het atheneum, en die mij beginselen schonk, welke mij in alle omstandigheden steun en richting in het leven gaven.

Ik denk aan mijn professoren op de Gentsche hoogeschool: ik denk aan wijlen Prof. P. Fredericq, van wiens leering en levensvoorbeeld veel in mij is overgegaan, ik ben er mij bewust van; ik denk aan Prof. A. Bley, die mijn aandacht vestigde op allerlei

literaire eigenschappen en mij inleidde tot het werk van den grootmeester der novelle, den Zwitser G. Keller, in wien ik heelemaal opging en een nooit geëvenaard voorbeeld vond; en laatst not least denk ik aan Prof. Vercoullie, dien het mij spijt hier niet te mogen begroeten als den man met de onbegrensde Nederlandsche taalkennis en den kristalhelderen, steeds te vertrouwen betoogtrant.

En hierbij wensch ik nog te voegen mijn vrouw. Altijd heeft zij begrepen wat ik in het openbaar leven heb gedaan. Ze vond wel eens, dat er veel vergaderingen waren, en veel voordrachten, en veel karweitjes van allen aard, maar steeds heeft zij mij de deelneming aan dat alles gemakkelijk gemaakt, steeds heeft zij de huiselijke tucht zoo los weten te houden, dat ik in al die dingen vrijelijk kon doen wat ik meende te moeten doen. Ik heb haar daarvoor nog nooit bedankt. Ze wist overigens wel hoezeer ik haar daarvoor waardeerde. Maar heden doe ik het in 't openbaar en uit de volheid des harten.

In de hulde, Dames en Heeren, die gij mij heden bracht, in alles wat gij heden hebt gezegd, in alles wat gij voor dezen dag ontworpen hebt, zijn er twee dingen, die mij boven alles hebben getroffen: ten eerste het gevoel van vriendschap, en ten tweede wat ik zou willen noemen het gevoel van Vlaamsche solidariteit op cultuurgebied.

Ik vraag u dan oorlof om het feest van heden, los van mijn persoonlijkheid, in het teeken van dit dubbel gevoel te plaatsen.

Dat er zoovelen zijn, die heden van hun vriendschap getuigden, en dat er daarbij zoovelen zijn wier vriendschap dagteekent uit verre, verre jaren, is mij heden een ware bron van verkwikking en opbeuring. En dat er zooveel Vlamingen van allerlei politieke, godsdienstige of wijsgeerige richting, zich heden hebben vereenigd rondom iemand, die naar zijn vermogen voor Vlaamsche cultuur en kunst heeft geijverd, is het tastbaar teeken van den groei van dien goeden geest, die steeds ruimer en breeder bij ons moet heerschen, - van dien geest, die ons, met integraal behoud van eigen denkwijze en levensopvatting, eerbiedig en begrijpend, ‘gentlemanlike’ moet doen staan tegenover de denkwijze en levensopvatting van anderen, hoezeer ze ook van de onze mogen verwijderd zijn. Dat heb ik steeds betracht en het is mij dan heden

een tweede bron van vreugde te mogen vaststellen, dat bij zoovelen, die ik er hier hartelijk voor dank zeg, die betrachting wederkeerig is.

(Dr. M. Sabbe besloot met een algemeenen dank aan den Koning wegens zijn telegram; aan minister Lippens; aan de ministers van State Louis Franck en Frans Van Cauwelaert; aan Burgemeester Huysmans; aan Gouverneur Weyler; aan de Koninklijke Vlaamsche Academie; aan de vertegenwoordigers van de Brusselsche Hoogeschool, van de Koloniale Hoogeschool, van het Hooger Instituut voor Schoone Kunsten; aan het huldecomité; aan den kunstschilder W. Vaes, aan de heeren Lode Monteyne en Rob. Roemans, aan het Vlaamsch kwartet en aan de pers).

Mevrouw Courtmans
Een letterkundige studie

1.

Wie den ekonomischen toestand van Vlaanderen in den loop van de negentiende eeuw wil bestudeeren, mag voorzeker de letterkundige werken van mevrouw Courtmans niet ongelezen laten, haar **Gemeenteonderwijzer**, haar **Bloem van Kleit, Griselda, De zwarte Hoeve, De Hut van Tante Klara, Het Geschenk van den Jager, Drie Testamenten, Het Plan van Heintje Barbier, Moeder Daneel, Schoone Celia, Het Rad der Fortuin, Rozeken Pot**, om maar de voornaamste te noemen.

Mevrouw Courtmans is uit de werkende klasse gesproten en gansch haar leven heeft zij te midden van de werkende klasse doorgebracht. Zij was met een scherp waarnemingsvermogen begaafd en zij heeft de toestanden op verschillende plaatsen te Oudegem, te Baasrode, te Gent, te Lier en te Maldegem kunnen nagaan. Zij was reeds over de vijftig, toen zij die toestanden waar en getrouw begon uit te beelden, zonder overdrijving, met treffende soberheid zelfs.

Haar levenswerk gaf menigmaal aanleiding tot bespreking, maar een tamelijk uitvoerige levensschets ontbreekt van deze volksschrijfster tot nog toe, hoe vurig de lezer van haar gemoedelijke verhalen ook iets over haar levenswederwaardigheden wenscht te vernemen.

Toen in de lente van 1883 De Seyn-Verhougstraete tot de uitgave van de volledige werken van mevrouw Courtmans besloot, kreeg hij van den dichter Victor de la Montagne de toezegging van een uitvoerige levensbeschrijving. Maar daarvan kwam niets in huis, zoodat De Seyn in de voorrede van het 22ste en laatste

deel openlijk verklaarde: ‘Het is onze schuld niet, als die niet hierbij geleverd wordt.’

In 1883 bracht Jozef Van Hoorde in een reeks artikelen van de toen nog Vlaamschgezinde **Gazette van Gent** allerlei over haar en haar novellen, maar het was een jonge germanist van Waalschen oorsprong, professor Paul Hamélius, die in zijn **Histoire politique et littéraire du Mouvement flamand** van 1894 haar in enkele bladzijden in het kader van onze Vlaamsche herleving plaatste en het bewijs leverde, dat hij, met de pen in de hand, het ‘oeuvre’ van mevrouw Courtmans met nauwgezetheid gelezen en genoten had.

Zeer dikwijls hadden wij den indruk, alsof andere geleerden. Vlamingen ditmaal, dat zorgvuldig lezen en herlezen hadden verwaarloosd en hun politieke overtuiging niet van kant hadden weten te stellen bij het neerschrijven van hun oordeel.

Het voorbeeld volgende van de ons omringende landen trachtten wij, op het einde van 1921 en in den aanvang van 1922, door aankondigingen in verspreide dag- en weekbladen. **Het Laatste Nieuws, 't Getrouwe Maldegem**, het **Brugsch Handelsblad, Ons Vaderland**, ook in het maandblad van het officieel middelbaar onderwijs O.M.O., allerlei gegevens en dokumenten op te sporen, vooral brieven van de schrijfster, inlichtingen over haar ouders en grootouders, haar jeugd, het ontstaan van haar werken en zoo meer.

Op dat oogenblik bezat ik reeds hoogst merkwaardige brieven aan Karel Bogaerd en Lodewijk De Vriese, alsook een honderdvijftigtal missiven, die de oude schrijfster in de jaren tachtig aan haar oudsten zoon Emiel Courtmans en aan haar schoondochter Antonia Van Leemputten schreef.

Ik wenschte echter meer. Ik wenschte vooral uit haar Gentschen tijd, uit haar eerste huwelijksjaren, van kort vóór de omwenteling van 1830 tot Januari 1844, brieven van haar aan haar verwanten of vrienden in mijn bezit te krijgen, alsook uit de eerste jaren van haar weduwschap, toen zij, op vijftigjarigen leeftijd, de sociale vraagstukken in haar verhalen begon te behandelen en haar gezonde ekonomische begrippen over het verwaarloosde Vlaanderen uitstrooide.

Ik reisde Vlaanderen door, ondervroeg ouderen van dagen,

die op vertrouwelijken voet met haar hadden gestaan, zoo mede overlevende verwanten te Oostende, te Brussel, te Gijzegem.

De oogst was schraal, zoo schraal zelfs, dat ik er over verwonderd was. Gelukkig had ik de brieven aan haar oudsten zoon, die mij door haar kleinzoon, Antoon Courtmans, meester-boekbinder te Molenbeek-bij-Brussel, werden toevertrouwd. Gelukkig ook mocht ik mij altijd tot hem wenden voor ophelderingen.

In Augustus 1925 bezocht ik met hem en met Constant Van Buggenhout, den schrijver van **Een Wondernacht**, het stille Maldegem, waar mevrouw Courtmans de laatste helft van haar werkzaam leven heeft doorgebracht. Wij stonden vóór het huisje, waar zij schreef, maar dat door geen herinneringsteeken wordt gekenmerkt. Wij spraken met oude kennissen, die nu nog haar dienstvaardigheid roemden. Wij stapten door de eenzame straten, waarvan niet een haar naam draagt.

Onwillekeurig kwam ons het zoo treffend woord van Professor Persyn in 't geheugen: ‘De stille, welmeenende, maar voor den buiten àl te breed denkende vrouw.’

2.

Johanna Desideria Berchmans, of, zooals haar Fransche geboorteakte luidt, Jeanne Désirée, werd op 6 September 1811 te Oudegem, een bevallig dorp bij Dendermonde, geboren.

Vlaanderen was in die donkere dagen een wingewest van den Franschen adelaar en toen onze schrijfster enkele maanden telde, rustte keizer Napoleon de troepen van zijn onmetelijk rijk voor den grooten Russischen veldtocht uit, die de oorzaak van zijn ondergang en te gelijk van onze bevrijding zou worden.

Haar vader, Quirinus Josephus Berchmans, was geboortig van Bever bij Geeraardsbergen. Haar moeder, Johanna Maria Jaspar of Gaspart, was van Oudegem vandaan.

Quirinus Berchmans was onderwijzer en daar dit meester-Huyghe-postje te weinig opbracht om een steeds aangroeiend gezin fatsoenlijk te onderhouden, was hij ook landbouwer, jeneverstoker, veefokker en herbergier.

Het Hollandsch bestuur benoemde hem in 1819 tot burgemeester van het naburig dorp Mespelare, dat te dien tijde 288

zielen en slechts 53 woningen telde. Zijn eigenaardige Romaansche toren rijst links van u op, als gij van Oudegem naar Gijzegem gaat.

Moguez beweert in zijn Courtmansstudie in de **Revue de Belgique** van 1883. dat vader Berchmans niet aarzelde, getrouwheid te zweren aan de Hollandsche grondwet, wat hem de ontstemming van de geestelijkheid op den hals trok.

Wij betwijfelen de echtheid van het laatste deel van die bewering. In **De Burgemeester van 1819,** gedeeltelijk een autobiographie, zegt de schrijfster uitdrukkelijk, dat de burgemeester, alvorens te aanvaarden, den pastoor raadpleegde, die een oudmonnik van Affligem was.

'Wat de burgemeester den pastoor en de pastoor den burgemeester in het spreekkamertje had gezegd, daarvan is er nooit iemand iets ter wete gekomen. Bij het uitlaten zegde de pastoor: "Nu, er moet toch eens een einde aan komen en beter is het dat gij het zijt dan een ander."'

Later, in 1829, tracht de eerwaardige pastoor, - want, voegt de schrijfster er bij, een **eerwaardige** mocht de zieleherder van dit dorp genoemd worden -, den burgemeester uit zijn stoffelijke moeilijkheden te redden. Het komt ons voor dat mevrouw Courtmans hier een tol van dankbaarheid aan den oud-monnik van Affligem heeft willen betalen.

Naar het schijnt zouden de Jaspars of Gasparts van Waalschen adel afstammen. Mogelijk is het. Zeker echter is, dat de moederlijke grootvader van Jeanne Désirée een Vlaamsche plafonneerder uit Waasmunster was.

De moeder, zegt Moguez verder, was een kranige vrouw, van ongemeene wilskracht. Zij stamde van een Henegouwschen oudbaljuw af, en men ziet nog altijd op de eereplaats in de ontvangkamer van mevrouw Courtmans, het portret van dezen voorouder, 'avec lequel la romancière a des traits frappants de ressemblance et qui, par l'angle du front et la coupe de la figure, dénote un esprit des plus distingués et un caractère bien trempé.'

Die schilderij is nu bij de kinderen van de oudste dochter van mevrouw Courtmans, wijlen Mathilde Verstrynghe, te Oostende.

Désirée genoot haar eerste onderwijs in de dorpsschool te Mespelare, bij meester 'Verwilghen.'

Ida von Düringsfeld, de Duitsche romanschrijfster die in 1861

Das geistige Leben der Vlamingen seit dem Aufblühen der Literatur - het geestelijk leven der Vlamingen sedert den opbloei van de letterkunde - uitgaf, getuigt:

Het eerste onderwijs genoot zij bij den dorpsschoolmeester, die de gewoonte had wekelijks eenige rijmen van eigen maaksel te dikteeren. Deze leerde zijn jonge leerlinge begeerig van buiten en zij onthield ze beter dan haar opgaven.

Neem **Schoone Celia,** de dichterlijke novelle ter hand, die in 1868 in het **Nederduitsch Tijdschrift** te Brussel verscheen en in de verzamelde werken nauwelijks 36 bladzijden beslaat, en gij zult voelen, met welke onvergankelijke liefde zij het dorpje Mespelare, het kerkje met zijn beiaard, de school met zijn knappen dichterlijken onderwijzer heeft bemind.

'Zij, die, voor men in Vlaanderen een stoomwagen kende, met de groen en rood geschilderde bargie, die als een statige watervogel over de rivier dreef, van Dendermonde naar Aalst zijn gevaren, kennen het dorpje waar Celia en Karel woonden en hebben wellicht ook de hut van den grijzen Rob weten staan. Toen zij de Denderstad uitvoeren hebben zij ver over de menschen een trotschen kerktoren zien staan, die gelijk een reus over een veertigtal huizen troont, welke aan zijn voet schijnen te slapen; en de schaatsenrijders, die daar 's winters over de met ijs bedekte vloeibeemden vlogen, hebben wellicht de klanken van den ouden beiaard tot aan de plek, waar Robs hut stond, gehoord. Want de kleine gemeente, die nog geen driehonderd zielen bevatte, den grijzen Rob en Celia inbegrepen, bezit een beiaard, dien men destijds naar oud gebruik op de hooge feestdagen bespeelde, en die thans met een vroolijk deuntje den veldarbeiders het uur verkondigt.

Schoone toren, lief kerkje, in wier schaduw ik als kind heb gespeeld, mij dunkt dat ik u nog aanschouw, al leef ik sinds vele jaren ver van u, zoo levendig staat gij mij nog voor den geest, want ik heb u bemind met eene onvergankelijke liefde.

Meester Verwilghen was voor zijnen tijd een knappe onderwijzer. De zitbanken der jongens rechts stonden zoo dicht bij die der meisjes links, dat er schier geen scheiding bestond. De school zat vol leerlingen, die uit de aanpalende gemeenten kwamen toegestroomd; want in een uur in 't ronde was er, buiten deze

school in een der kleinste dorpen van Oost-Vlaanderen, geen onderwijs te bekomen.'

Het is waarschijnlijk dat haar ouders, door den kinderlast van het gezin en de overbevolking van de Mespelaarsche school, het besluit namen, Désirée's opvoeding aan een kostschool toe te vertrouwen. De keus viel op een Lessensch pensionaat, dat de vader, die te Lessen onderwijzer was geweest, kende.

Maar lang bleef zij er niet. In een brief aan haar oudsten zoon Emiel schrijft zij op 17 Maart 1883: 'Ik was zeven jaar toen ik naar Lessen ging en negen jaar toen ik terugkwam.'

Daarna ging zij haar opvoeding in een kloosterpensionaat van het naburige Gijzegem voltooien. Ook daar was het onderwijs Fransch. Ida von Düringsfeld, die de schrijfster in 1860 te Maldegem bezocht, zegt daarover: 'Later voleindigde zij in het klooster te Gijzegem haar opvoeding, die volkomen Fransch was. Van het Vlaamsch had zij maar de taal van den dagelijkschen omgang en de rijmpjes van den ouden schoolmeester onthouden.'

Moguez, die het feit eveneens aanhaalt, zegt: 'Zij kwam in een kostschool, zooals men te dien tijde in de welgestelde families deed, om daar enkele woorden Fransch te leeren, maar er kwam een oogenblik waarop zij, die een Vlaamsch-nationale schrijfster zou worden, zoo volkomen haar moedertaal vergat, dat zij ze opnieuw leeren moest. Nog heden, al heeft zij misschien geen tweemaal in een vol jaar de gelegenheid om zich in het Fransch uit te drukken, spreekt zij deze taal met een wonderbaar zuiveren tongval en verbazende expressie.'

De schrijver Jef Scheirs van Oudegem was zoo vriendelijk, in den winter van 1922 enkele opzoekingen voor mij te doen bij de bejaarde dorpsgenooten, wier ouders nog met Désirée Berchmans hadden omgegaan.

Uit zijn opsporingen bleek, dat de Berchmansen welgestelde lieden waren en een opvoeding bezaten, die hen boven hun omgeving stelde. Het waren verstandige, vriendelijke menschen. Ze hielden een kleine stokerij als bedrijf.

De schrijfster, zegt Scheirs verder, ging als meisje van zestien tot achttien jaar bij haar buur Pauline De Vos en bij anderen werken. Onder meer hielp zij bij het vlasslijten.

Zij bleef te Oudegem tot haar negentiende jaar en toen verkochten de Berchmansen hun huis en erf aan Diktus Vertongen, een smid, en kochten of huurden te Viane een molen, want een zoon van Diktus ging mede en diende ginder als ezeldrijver. Lang zijn ze te Viane niet geweest.

Ze ging samen met Pauline De Vos naar Mespelare school bij een zeer bekenden onderwijzer, Meester Wetsteen genaamd, en wiens familienaam Van den Abeele was. De schrijfster noemt hem Verwilghen in **Schoone Celia.**

Désirée, vertelde Pauline De Vos (aan Hortense De Vriendt, van wie Scheirs het vernam) leerde al spelende, was bijzonder guitig, zong gelijk een lijster, en was een eerste ‘kwapert’, van niets bang, nog het minst van de jongens, die zij afranselde. Na haar eerste kommunie bleef zij thuis, hielp in het huishouden en ging later uit werken. Eens hielp zij bij de ouders van Pauline De Vos vlas slijten met een heel troepje ander volk. Toen kreeg zij een bijnaam, dien zij bij de oude menschen nog draagt: de Bille Berchmans.

Désirée en Pauline hadden hun rokken uitgedaan en mansbroeken aangetrokken, omdat de rokken het werk bemoeilijkten. Daar hielp veel jong volk aan het slijten mede, het lachen en giegelen bleef niet uit, en Pauline en Désirée met hun broeken moesten het ontgelden. Men wou weten wie van de twee de struischte ‘billen’ (dijen) had; het was Désirée, die van toen af den bijnaam van Bille Berchmans droeg.

Al de oude lieden van Mevrouw Courtmans' tijd, en die bij meester Wetsteen school gingen, zijn meestal menschen met een eigen levensbeschouwing; zoo een beetje sceptisch tegenover godsdienst en samenleving, zoo een beetje wantrouwig en pessimistisch van opvatting. Nog eenigen kennen spreuken die van hen komen en rechtstreeks doen denken aan Jean Jacques Rousseau en aan de filosofie dier dagen.

Wetsteen bezat de eigenaardigheid, alles op rijm te zetten. Als de leerlingen 's morgens in de klas kwamen, stond er meestal een berijmde spreuk of een satirisch gedichtje op de plank.

Ziehier een specimen:

Te Breda op de hei,
Heb ik een ei gevonden,
Hetwelk ik seffens heb
In eenen doek gewonden.
Het koleur dat het had,
Was aschgrauw bleek,
En ieder zei dat het
Een ganzenei geleek.

Een van zijn wijze spreuken was:

De menschen zijn van God geschapen,
Ze maken zichzelven tot simmen en apen.

De beste leerling, zei Pauline De Vos, was Désirée en zij werd door Wetsteen zeer geacht. Zij kreeg boeken van hem ter leen en ook allerhande snuisterijen. Ze kon ook versjes maken en als er een voorvalletje was te Oudegem, maakte zij daar dadelijk een rijmpje op, dat in den nacht dikwijls door den een of anderen snaak op de buitendeur of op de stalling van het slachtoffer werd geschreven.

Wij hebben Scheirs' mededeelingen, aan den volksmond ontleend, zoo waarschijnlijk en typisch gevonden, dat wij ze in hun geheel hebben opgenomen.

Hoe is haar leven verloopen van 1829 tot 1835? Over die jaren licht ons niemand in. Ook kunnen wij niet met juistheid opgeven, wanneer Désirée het vaderhuis verliet.

Daar had een besmettelijke ziekte den veestapel uitgeroeid en het gezin tot armoede gebracht, zooals zij het, meer dan dertig jaar later, in **De Burgemeester van 1819** beschreef. De familie Berchmans verliet Oudegem en verhuisde naar Viane, waar de vader een windmolen had aangekocht.

Volgens een provinciaal reglement van 7 Juli 1828, bekrachtigd bij koninklijk besluit van 4 Februari 1829, werden de gezinnen zorgvuldig geboekt. Uit het bevolkingsregister van Oudegem vernemen wij dat het gezin van Quirinus Josephus Berchmans, herbergier, bestaande uit vader, moeder, vijf dochters en vier zonen, op 4 December 1829 werd geschrapt en naar Viane overgeschreven. Het staat er in het Fransch te lezen: rayés 4 Décembre pour Viane.

Net zooals in **Het Rad der Fortuin** kwamen zij in het gure jaargetijde in het nieuwe dorp aan. Maar de oudste dochter was toen reeds voor goed van hen gescheiden.

Zeer waarschijnlijk was Désirée moedig haar eigen weg gegaan: zij was gaan dienen voor het dagelijksch brood. Maar, ondanks al ons zoeken en vragen te Baasrode, - vanwaar, naar de Gentsche bevolkingsboeken, Désirée in de lente van 1835 zou gekomen zijn, - ondanks ons uitpluizen van de oude Baasroodsche 'registers van bevolking en inwoning', weten wij noch waar Désirée van 1829 tot 1835 verbleef, noch waarmee zij haar kost won.

Uit de registers van Gent nu, blijkt dat zij aldaar werd ingeschreven den 24^{n} April 1835, komende van Baasrode, en wonende Gelukstraat 25.

In datzelfde huis aan de Gelukstraat, een straat van werklieden en kleine bedienden, staan terzelfdertijd geboekt: de kantwerkster Coleta Tanghe en de onderwijzer Johannes Baptista Courtmans. Nevens dat nummer ligt een slop met vijf huisjes, zooals zij er een in **Het Geschenk van den Jager** heeft beschreven.

Coleta Tanghe heet in de brieven van de schrijfster tante Colette, maar het is mij niet duidelijk, hoe zij met Désirée Berchmans of met Jan Courtmans verwant was. Zeker is het dat Désirée bij die vrouw, 'die in de kanten deed,' het huishouden waarnam en ook na haar huwelijk bij haar bleef wonen.

Het zal wel te Baasrode zijn, dat de jongelieden elkaar leerden kennen en liefhebben. Uit de officieele akte weten wij stellig, dat hun huwelijk op 20 Januari 1836 plaats had en hun eerste kind, Cyrillus Johannes, te Gent hetzelfde jaar werd geboren.

De schrijfster zelf heeft, toen zij reeds de vijftig voorbij was en weer in een stille, landelijke omgeving woonde, in **Griselda** de eerste liefdesopwellingen geschetst van twee jeugdige gemoederen, een bevallige dienstmeid en een kandidaat-onderwijzer. Zij zal wel uit haar eigen moeilijke jeugd hebben verteld en Baasrode zal vóór haar geestesoog hebben gestaan.

3.

Wij aarzelen niet het huwelijk met Jan Courtmans de groote gebeurtenis van haar leven te noemen, want haar echtgenoot, een eenvoudig kleermakerszoon, was een man van wilskracht en studie.

Hij werd op 21 April 1811 te Berlare geboren en onderscheidde zich derwijze op de dorpsschool, dat hij, nog geen veertien jaar oud, door de Burbure, schoolopziener van het distrikt Dendermonde, naar de school van Overmere werd gezonden, om er in de leesmethode van Prinsen te onderrichten. Later ging hij zich verder bekwamen bij Verhoef, onderwijzer te Baasrode en Jonglas, directeur van de Normaalschool te Gent.

In 1829 bekwam hij het diploma van den vierden, in 1830 dat van den derden rang. In 1833 werd hij ondermeester in de Gentsche stadsscholen.

Op 20 Januari 1836 had het huwelijk plaats. Gent telde toen 86.000 inwoners en kende nog poortgeld. De bezoldiging, waarmede de jonge echtelingen moesten rondkomen, kennen wij niet. Maar die zal niet hoog geweest zijn. ‘Het gemeentebestuur van Gent hechtte veel belang aan het volksonderwijs; het eischte veel van zijn onderwijzers, doch hunne jaarwedde was gering, geringer dan in de meeste Vlaamsche dorpen.’ Zoo zegt Gustaaf Segers in het Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Akademie van 1912. Volgens de Gentsche begrooting van 1836 was de bezoldiging van den premier sous-maître 1700 fr., van een second sous-maître 600 en 700, van een derden sous-maître 300 à 600.

Kort nadien, op 10 Februari 1836, werd te Gent de ‘maatschappij van Vlaamsche letteroefening’ opgericht, onder kenspreuk: De taal is gansch het volk.

't Was de eerste uiting van verzet tegen de Franschgezindheid.

De eere-voorzitter was Jan Frans Willems, de voorzitter Frans Rens. Jan Baptist Courtmans trad onmiddellijk het genootschap bij en was gedurende jaren zijn ijverige secretaris.

Ook aan de **Bijdrage der Gazette van Gend** voor letteren, kunsten en wetenschappen, door ‘De taal is gansch het volk’ van 1836 tot 1839 uitgegeven, werkte hij mede.

In den jaargang 1838 bespreekt hij het lager onderwijs in België en het kort te voren verschenen werk van C. van Nerum, **Essai sur l'instruction primaire:**

‘Al aenstonds na de omwenteling van 1830 zag men die schoone gestichten, door het voorgaende bestuer ter vorming en aenkweeking van onderwijzers daergesteld, vernietigen of sluiten, en de vrijheid van onderwijs werd als een tooverstuk, om gene te vervangen, aenzien. Elk, die het vaderland ongeveinsde liefde toedroeg, zuchtte, wanneer hij zulke heillooze maetregelen beschouwde. Onderwijzers, die door woord en zaek, door gedrag en kunde, door nederigheid en verdienste de Belgische jeugd op alle plaetsen voorlichtten, werden met geweld en verachting, ja met den schandelijken ondank uit hunne posten gerukt, die zij nogtans zoo nuttig voor het vaderland hadden bekleed.’

Men ziet het, de jeugdige Courtmans windt er geen doekjes om. Hij zegt waar het op staat. En die vrije zeg, die durf paste bij het openhartig karakter van Désirée. Thans was zij in een kring getreden, waar onbewimpeld de volkszaak werd voorgestaan, waar de denkbeelden van haar vader op wetenschappelijke wijze en in letterkundige vormen werden verdedigd, waar de namen en de werken van Willems, David, Blommaert, Rens, Van Duyse, D'Hulste, Conscience, Delaet, Blieck, Kesteloot, Nolet de Brauwere, Snellaert, Ledeganck, Van Rijswijck in hoog aanzien stonden.

Jan Baptist Courtmans wist, dat Désirée enkel den dialektischen vorm van haar moedertaal kende. Hij leerde haar, en dat onderwijs zou heerlijke vruchten afwerpen, den letterkundigen vorm en won haar voor de volkszaak. Zij heeft het later eigenhandig bekend.

Toen ze Julia verwachtte, haar derde kind, verscheen - op het eind van 1838 - Conscience's **Leeuw van Vlaanderen,** met de voorrede, die men in latere herdrukken, ook in de mooie jubeluitgave van 1912, schijnbaar als overtollig, wegliet.

Thans, bijna een eeuw na zijn verschijnen, hebben wij geen besef van den wonderbaren invloed, dien zoo'n boek op onze Vlaamsche bevolking uitoefende; het kwam in der waarheid onze nationale fierheid, ons volksbesef opwekken door zijn kleurrijke voorstelling en zijn boeienden verhaaltrant en het leerde ons, als door een tooverroede, lezen en nadenken.

J.B. Courtmans stond bij de Vlaamschgezinde groep van Willems goed aangeschreven en in de **Gazette van Gend** van

13 Mei 1842 zei Dr. F.A. Snellaert, de ‘Nederduitsche Spraekkunst’ van den jeugdigen onderwijzer besprekend:

‘De schrijver van dit werk, die met uitgebreide kennissen begaefd is, welke hem aenspraek zouden geven op eene hoogere betrekking in het onderwijs, dan die waerin hij zich bevindt, bezit daerbij de zoo uitmuntende begaefdheid van zijn lessen voor de jeugd aentrekkelijk, onderhoudend en leerzaem te maeken.’

Deze aanbeveling werd verhoord. Toen in 1843 's Rijks normaalscholen werden ingericht, werd Courtmans tot leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de Normaalschool te Lier benoemd.

4.

Onder de brieven aan Emiel Courtmans en dezes echtgenoote Antonia Van Leemputten vind ik een stuk, waarvan de eerste helft van de hand van Julia Courtmans, de andere van de schrijfster zelf is. Het is niet gedagteekend, maar waarschijnlijk van 5 Januari 1883. Daarin staat o.a.:

‘Toen de schrijfster met den onderwijzer Courtmans gehuwd was, leerde deze haar goed Vlaamsch lezen en gaf haar al de nieuw uitgekomen werken ter lezing. Zij kreeg ook gedichten, onder andere die van Maria Doolaeghe en daar zij meermaals over die gewrochten haar bewondering te kennen gaf, zegde haar eens Prudens Van Duyse: “Gij kunt dat ook; beproef het maar.”’

‘Mijnheer Nolet de Brauwere was tegenwoordig en die vroeg haar een albumblaadje.

Toen beide dichters vertrokken waren, zette zij zich aan het werk en schreef haar eerste verzen:

‘In het Album van den heer Nolet de Br. van St.
Ware ik Dixmudes dichteres
Die bloem der dichtrenrij,
'k schonk u een sierlijk bladje
In Vlaemsche poëzij.
Thans schenk ik u dit nedrig blad,
Schoon smack- en kleureloos,
Zoo vindt men in den boomgaard ook
De peer naest de abrikoos
En in den schoonsten bloementuin
De grasbloem naest de roos.’

De eerste stap was gedaan. Op het eind van 1839 waagde zij het, aan Frans Rens een dichtstukje voor den zevenden jaargang van het **Nederduitsch Letterkundig Jaerboekje** te overhandigen. De brave Rens keurde het goed. Wij zijn minder toegeeflijk en begrijpen dat zoogezegde poëzie de gal van den prikkelbaren Multatuli deed overloopen.

Men kan zich voorstellen, hoe fier de jonge vrouw was, die haar naam voor de eerste maal gedrukt zag nevens Blieck, Blommaert, Dautzenberg, De Laet, Hoffmann von Fallersleben, Ledeganck, Nolet, mevr. Van Ackere, Prudens Van Duyse, Theodoor Van Rijswijck, Van Kerckhoven en Jan Frans Willems. Na meer dan negentig jaar hebben die namen een goeden klank bewaard.

Toen het Jaarboekje van 1840 verschenen was, schreef dr. Snellaert, die bijna dagelijks de familie Courtmans als vriend des huizes bezocht, er een beoordeeling over in het **Kunst- en Letterblad.**

Dr. Snellaert was streng in zijn kritiek. Doch laten wij het woord aan de schrijfster:

'Hij bracht vrouwe Courtmans eene steek toe, zoo diep, als wilde hij haar met den eersten stoot van het letterveld verwijderen. Den dag na de verschijning van het artikel kwam hij volgens gewoonte bij Courtmans. Vrouwe Courtmans ontving hem beleefd en zei: "Dokter, ik moet u bedanken. Zonder den spoorslag, dien gij mij gegeven hebt, had ik misschien uit oorzaak mijner huiselijke bezigheden de pen neergelegd."'

Aldus de 72-jarige schrijfster, meer dan veertig jaar na het gebeurde.

De juiste kritiek van Snellaert had haar gebelgd.

Op 8 Juni 1841 schreef de Veurnsche kamer van rhetorika, met kenspreuk: 'Arm in de Borze en van Zinnen jong,' een wedstrijd uit, waarin onder meer een lierdicht: **De Lof van Maria Theresia** met een gouden eerepenning zou bekroond worden.

Het besluit van de jeugdige verzenmaakster was gauw genomen: zij zou mededingen en bewijzen, dat ook zij haar plaats 'op het letterveld' verdiende.

De kans was haar dubbel gunstig. Niet alleen werd haar de gouden eerepenning toegewezen en op 26 September 1841 overhandigd, maar Ferdinand I, keizer van Oostenrijk, wien de lierzang werd medegedeeld, schonk haar een prachtig sieraad - een gouden

halssnoer, oorbellen, armband, met echte parels bezet - dat op haar klassiek portret van Julius Van Biesbroeck, en den steendruk van Van Loo prijkt.

Kan men schooner aanmoediging droomen?

In de briefwisseling van Prudens Van Duyse, die de Koninklijke Vlaamsche Akademie bezit, bevindt zich een brief van Mevrouw Courtmans, gedagteekend 17 Januari 1843:

'Mijnheer Van Duyse,

Het doet mij hartewee u slechts met deze woorden mijne herkentenis te kunnen betuigen over het gene gij aen het gedicht **Maria Theresia** hebt bijgedragen. Gisteren ontfing ik het mij toegekende geschenk van zijne Majesteit den keizer van Oostenrijk bestaende uit een zwaer gouden halssieraed versierd met steenen hetwelk half als collier en half als ketting kan beschouwd worden, een zeer zwaeren gouden armband met gesteente en een paer oorringen met gesteente.

Mocht gij de betuiging van mijn dank met zooveel hartelijkheid ontfangen dan zij u welgemeend en hartelijk is toegestuurd.

D. Berchmans.

Gent, 17 Januari 1843.

Zeg toch aan Courtmans nog aen niemand dat ik u schrijf.'

Enkele dagen vóór Désirée dezen brief in het geheim schreef en verzond, had zij de volgende missive ontvangen:

'Bruxelles, le 12 Janvier 1843.

Madame,

Deux lettres que j'ai adressées à M. le Dr. Wolf étant restées sans réponse, je m'adresse directement à vous pour vous informer que je suis chargé par sa Majesté l'Empereur, mon Auguste Maître, de vous faire tenir un souvenir de la part de sa Majesté en reconnaissance du poème que vous Lui avez fait parvenir par mon intermédiaire.

Veuillez, Madame, me faire connaître par un mot, de quelle manière je dois vous transmettre Ie cadeau en question.

Agréez, en même temps, l'assurance de ma considération distinguée.

Le Ministre d'Autriche,

de Dietrichstein.'

Het tooneel bij het openen van het juweelkistje zal **eenig** geweest zijn in de eenvoudige keuken van het huis in de Colpaertsteeg, dicht bij het Gentsche **Rasphuis.**

5.

Nog een brok van een brief, die uit het begin van 1883 dagteekent, wenschen wij hier over te schrijven:

'In 1842 kregen wij het bezoek van Van Duyse, vergezeld van een Duitschen letterkundige, die veel belang in de Vlaamsche zaak stelde en dikwijls Vlaanderen bezocht. Tante Colette bracht hem in de achterkamer en van daar zagen ze mij op de achterplaats bezig met matraswolle te plukken. Mathilde en Julia speelden aan mijn zijde en Emmatje liep in de kevie. Ik ging bij de heeren en zij bleven lang. Later zei Van Duyse dat de Duitscher gezegd had: "Ge moet ze zien aan 't prozaschrijven te krijgen. 't Is een echte flämische Frau." Mijn eenvoudigheid had hem bevallen. Hij zei verder dat ik in proza den echten Vlaamschen aard der bevolking zou afschilderen.

Toen Dr. Johann W. Wolf zich te Gent in onze buurt had gevestigd (1842) kwamen wij met hem in betrekking. Hij gaf toen zijn **Sagen** uit. Deze zegde mij ook, dat ik moest proza schrijven, maar dat ik moest studeeren. **Ik had toen reeds vier kleine kinderen.**'

Het hier bedoelde werk heet **Niederländische Sagen, gesammelt und mit Anmerkungen begleitet herausgegeben von Johann Wilhelm Wolf,** Leipzig; Brockhaus 1843.

In de voorrede, die te Gent op 15 Oktober 1842 geschreven werd, betuigt de jeugdige Duitscher, die met zoo warme belangstelling in onze letteren en in onze volkssagen was vervuld, zijn dank onder meer aan de echtgenooten Courtmans.

Mevrouw Courtmans deelde hem mondeling mede: Nr. 388, Die kahle Wiese zu Doel; Nr. 400, Kinder bezaubert; Nr. 402, Mädchen macht Tiere; Nr. 424. Der umwandlende Nachtwächter zu Gent; Nr. 491, Die lange Frau; Nr. 495, Osschaert; Nr. 502, Der verschwundene Wärwolf; Nr. 519, Die 'barende Vrouwe'; Nr. 560, Der Kasteelberg.

Het was onder het vertellen van die oude sprookjes dat het verhaaltalent den Duitschen geleerde trof. Hij overleed in 1855

te Darmstadt, zonder te weten dat de Oostvlaamsche boerin met de sprekende oogen zijn raad zou opvolgen.

Toen, in 1842, was het uur van prozaschrijven nog niet aangebroken.

Het gaat niet aan, mevrouw Courtmans als dichteres, of juister - want dichteres is zij vaker in proza - als schrijfster in gebonden vorm tot op het einde te volgen, noch ieder gedicht te bespreken. Het moge volstaan er op te wijzen, dat wij van haar twee bundels gedichten bezitten.

De eerste dagteekent van 1856, het sterfjaar van haar echtgenoot, de andere van 1890, haar eigen sterfjaar.

De eerste verscheen bij Joseph Van In, te Lier, en heet **Vlaemsche Poëzy.** Het boekje beslaat 96 bladzijden. Het exemplaar, waarvan ik gebruik maakte, behoort toe aan ‘De Tael is gansch het Volk’ en draagt van de hand van de schrijfster de volgende opdracht:

‘Aen de Maetschappij van Vlaemsche tael en letterkunde, de Tael is gansch het Volk te Gent, onder wier krachtigen invloed mijne eerste lettervruchten ontbloesemd zijn, uit vaderlandsche erkentenis aangeboden.

Vrouwe Courtmans, geboren Berchmans, Maldeghem, 20 Februari 1858.’

Van de 26 gedichten zijn er twaalf (nrs. 5 tot en met 10 en 12 tot en met 17) niet opgenomen in den laatsten bundel van de uitgave van De Seyn.

Ons schijnt het toe, dat menig gedicht op een ongelukkig oogenblik geboren werd. Zij zelf zal dat wel gevoeld hebben. Vandaar dat enkele gedichtjes, die in 't Jaerboekje hadden gestaan, zelfs de **Drij Roosjes** die in 1880 nog de eer genoten met het waarlijk lieve **Aan een Kind van de Heide** in de Keysers ‘Nederlandsche Letterkunde’ te worden opgenomen, nadat ze in Ida von Düringfeld's **Das geistige Leben der Vlamingen** vertaald waren geworden, in de **Vlaemsche Poëzy** werden weggelaten en dat er vele uit de **Vlaemsche Poëzy** geen plaats kregen in de gedichten van 1890.

Wat ons, bij het herlezen van haar verzen, bijna nooit loslaat, is het onnatuurlijke, het gemaakte, het bijna op bestelling geleverde. Het is rederijkersklinkklank. Het zijn stopwoorden hier en valsche

beelden daar; het is versleten bombast, die misschien in haar tijd en voor de zielsbrave rederijkers er door kon, maar nu volstrekt smakeloos zou schijnen.

Zelfs voor haar tijd was het te min. Men mag niet uit het oog verliezen dat haar **Uitboezeming bij de vijf en twintigste verjaring der Inhuldiging van den eersten Koning der Belgen** van hetzelfde jaar 1856 dagteekent, waarop Vuylsteke zijn **Weer iets voor den Almanak** schreef, en onmeedoogend vlijmend, maar met dichterlijken gloed den toestand van ons Vlaamsch werkvolk beschreef, u grijpend in de ziel, gelijk Heine het voor de hongerende Silezische wevers in zijn **Vorwärtsgedicht** had gedaan, gelijk mevrouw Courtmans zelf het later doen zou in proza.

Die tijd was nog niet aangebroken. 'Elle écrivit,' zegt Hamélius in 1894, 'des odes insignifiantes dans Ie goût des rhétoriciens' en zes en twintig jaar later zegt Basse het in **De Vrouw in de Nederlandsche Letterkunde,** dat haar talrijke rederijkersverzen nu **te recht** vergeten zijn.

Dr. JULIUS PEE.

(Wordt voortgezet).

Weer sneuvelde één

Weer sneuvelde één van de soldaten,
zijn bloed kleurde onze mantels rood...
Hij stond zijn wacht bij de uitkijkgaten
als. onverhoeds, een vlaag granaten
ons met haar slingrend vuur omsloot!

Er was een bres in de aarden wallen.
De slag had ons verblind, verdoofd.
We aanschouwden onzen maat. - stom, allen:
hij was zóo stil op zij gevallen,
dat aan zijn dood niet werd geloofd!

Hij had ons pas nog toegesproken,
we waren met zijn stem vertrouwd.
Het lot had zich op hem gewroken:
zijn oogen waren reeds gebroken...
Lang hebben we over hem gerouwd!

Op onze schouders, nauw verbonden,
in 't duister werd hij weggebracht.
Het was een droeve tocht. Bij stonden,
aanroepend, luid, kruiste ons een ronde...
Wat was dat lijk een zware vracht!

FRITZ FRANCKEN.

Willem van Oranje
1533-1933.

Joh. Vorrink: Onze opstand tegen Spanje en zijn Leider Willem Van Oranje. J. Muusses, Purmerend. Met zeven portretten. Ing. *f* 2.50; geb. *f* 3.25.

Toen het arm Duitsch jonkertje van elf jaar in 1544 door Karel V gemachtigd werd de aanzienlijke erfenis van René van Châlons te aanvaarden, werd hij de Nederlandsche Seigneur, Wilhelmus van Nassouwe, Prins van Oranje, wien de keizer een zorgvuldige opvoeding liet geven aan het Brusselsche hof van de Landvoogdes Maria van Hongarije. Nauwelijks 22 jaar oud, wordt hem, nadat Maarten van Rossum is overleden, met voorbijzien van ouderen als Egmont, Bossu en Aremberg, het opperbevelhebberschap over het leger aan de Maas op de schouders gelegd, waarbij hij de opdracht krijgt de Zuidergrenzen te beveiligen tegen de Fransche troepen. (Ook over het Vlaanderen-leger zou hij het commando voeren). Hij was het. die na Karels troonafstand de keizerlijke kroon aan Ferdinand overbracht.

Terwijl Philips II de dochter van Johanna van der Gheynst met het bestuur over Brabant belastte, werd Oranje stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Franche Comté. Algemeen zag men hem als den man aan, die het vertrek van de Spaansche troepen uit onze gewesten gedaan kreeg. Voor goed ergerde hij den Spaanschen koning door zijn huwelijk met de Luthersche Anna, dochter van Maurits van Saksen, den tegenstander van Karel V. Toen de nieuwe kerkelijke organisatie van 1561 in de Nederlanden moest bevestigd worden, stond hij aan het hoofd der Seigneurs om den vorst tegen te werken, al wenschte Philips hiermede aan Duitsche en Fransche inmenging in kerkelijke zaken te ontkomen en al bleef hij in de lijn van de Bourgondische hertogen en van zijn vader. Na het ontslag van Granvelle ging de Liga der Seigneurs over van een in het geheim samenzwerend lichaam in een openlijk erkende partij, die door haar voormannen: Oranje, Egmont, Bergen, den koers der regeering aangaf. Weldra volgden de manifesten van het Verbond der Edelen, uit de Liga gegroeid,

waarin o.m. met scherpen blik geprofeteerd wordt omtrent de toekomst van de grooten, die het voor de vrijheid van godsdienst wilden opnemen: Oranje, die door het pistool van den sluipmoordenaar viel; Lodewijk van Nassau en Hoogstraten, die sneuvelden; Egmont en Hoorne, die onthoofd werden; Montigny, geworgd; Toulouse, in stukken gehakt. Van hen, die trouw bleven, stierven slechts Brederode en Marnix hun natuurlijken dood.

Na den beeldenstorm kwam Alva. Van de stadhouders vergde Margareta van Parma een nieuwen eed, die handhaving van de plakkaten en verbod van prediking van den nieuwen godsdienst inhield. Oranje weigerde dien eed, diende zijn ontslag in en week uit. ‘Niet tegen den Koning, maar tegen de dwingelandij van Alva,’ die o.a. 1200 lichtekooien naar de Nederlanden meebracht om zijn leger te troosten bij de ernstige taak, die het tot eere van zijn vorst en de Kerk zou verrichten, ‘werd de strijd uit noodweer aangebonden.’ Met deze fictie begint de Tachtigjarige Oorlog. Het eerste voordeel voor den Nederlandschen opstand was de verrassing van Den Briel op 1 April 1572. Verdere slagen op Alva kwamen: Walcheren, Enkhuizen, Waterland, Holland, Bergen. Het ontbieden van de Spaansche garnizoenen uit Holland en Zeeland deed den opstand aan zekerheid winnen. Alva zelf maakte het toen voor goed onmogelijk, dat de beide gewesten onder 's Konings gezag ooit zouden terugkeeren. Op 19 Juli volgde de eerste Statenvergadering te Dordrecht. Den volgenden dag erkende deze Oranje voor beschermer en hoofd van het land en werd de organisatie van leger en vloot tot stand gebracht. 20 Juli 1572 mag beschouwd als de eerste Noordnederlandsche onafhankelijkheidsdag.

De moord op zoovele Vlaamsche en Hollandsche steden kwam Spanje op het verlies van duizenden krijgslieden, millioenen guldens en van zijn prestige als machtigste mogendheid in West-Europa te staan. Toen Alva vertrok, beroemde hij er zich op, 18.600 Nederlanders op het schavot te hebben gebracht.

Oranje sloot zich thans aan bij de drijvende krachten van den opstand, de Calvinisten, die geen tiende deel der bevolking uitmaakten. - Het langdurige tweede beleg van Leiden en het eindelijk ontzet was de laatste, geweldige worsteling der Hollandsche burgerij tegen de Spaansche wapenen.

De onderteekening van de Pacificatie van Gent, verhaast door de wilde uitbarstingen der Spaansche soldateska te Maastricht en te Antwerpen, gaf den Prins een heerlijke voldoening: zijn doel was bereikt. De eenheid der vrije Nederlanden bevestigde zich. Helaas, spoediger dan te denken ware, vielen Henegouwen en Artesië door den guerilla-oorlog tusschen Vlaamsche Calvinisten en Waalsche Katholieken van de Generale Unie af; Brabant

en Vlaanderen wankelden. De Staten-Generaal en de Prins trokken terug naar Antwerpen. Hierdoor was Brussel voor goed verloren.

Toen begon het groote kansspel tusschen Oranje en Parma. De wig, die de hertog in de Unie wist te drijven, was het geloofsvraagstuk. Het Verbond van Atrecht kwam tot stand (1579), eenige weken later gevolgd door de Unie van Utrecht. Het uitvaardigen van den ban, de opdracht van de souvereiniteit over de Nederlanden aan Anjou, de aanbieding van het hooge gezag in Holland en Zeeland aan Oranje, het volgde nu snel op elkaar. Het laatste bedrijf in dit treurspel was de Verlatinge van den Koning door de Staten (1581). Daarmede werd de idee der volkssouvereiniteit in de plaats van die der vorstelijke gesteld.

Hoeveel avonturiers al niet beproefden, den Prins te na te komen, is niet te zeggen. Geheel tegen zijn democratische, staatkundige inzichten werd door de Staten de grondslag gelegd voor de hooghartige oligarchieën, die in de Noordelijke Nederlanden tot aan het einde der achttiende eeuw zouden heerschen.

Op 10 Juli schoot de Bourgondiër Balthasar Gérard Oranje twee door een kettinkje verbonden kogels door het hart. Zoo was het einde van den man, die arm stierf - men vond geen honderd gulden in zijn huis - en die vijf en twintig jaren lang had gearbeid voor de politieke en geestelijke vrijheid van het Nederlandsche volk.

Dat Antwerpen verloren ging, kan zeker geweten worden aan het ontbreken van een leidende persoonlijkheid in den strijd, gelijk de Prins geweest was. Dit verlies werd echter een wonderrijke winst voor het Noorden, door de instrooming van kapitaal, intellect en durf.

Philips II, nog steeds bezeten van zijn groote Westeuropeesche en katholieke politiek, opgeschrikt door de terechtstelling van Maria Stuart in Engeland en door de wending van de zaken in Frankrijk, waar de Guise, het hoofd der katholieke Liga, werd vermoord, wilde in Engeland en Frankrijk ingrijpen; het oproer ergens in het Noorden kon wachten. Het is deze politiek, die de Unie heeft gered van den wissen ondergang. Met de vernietiging van de Armada was ook de droom van het Spaansche wereldrijk uit.

Parma, die in 1592 overleed, kreeg geen opvolger, die Maurits van Nassau en Oldenbarnevelt kon evenaren. Het Drievoudig Verbond van 1596, waarbij de Unie samenging met Frankrijk en Engeland, was de erkenning van den onafhankelijken staat door twee groote mogendheden. Het pleit was beslecht!

JOZEF PEETERS.

Boekbeschouwing

Baur, Erwin. - Der Untergang der Kulturvölker im Lichte der Biologie. J.F. Lehmanns Verlag, München; 1 R.M.

De moderne sociologie wordt meer en meer doordrongen door de resultaten van de biologische wetenschappen.

Feitelijk moet het in 1798 verschenen werk van T.R. Malthus als het uitgangspunt beschouwd worden; maar wat zijn we ver van het werk van Malthus!

In geheel andere banen en geheel onafhankelijk van zijn werk heeft de sociologie vorderingen gemaakt door de onderzoekingen van Galton, die statistisch werkte en vooral aantoonde, dat de geestelijke eigenschappen erfelijk zijn.

De philosoof Oswald Sprengler slaakte voornamelijk op grond van geschiedkundige gegevens den wanhoopskreet, die veler oogen opende.

Al die zeer verschillende richtingen leverden ten slotte een resultante op en de theoretische eugeniek ontstond, die leidde tot praktische maatregelen.

Doch tegenover de rassenhygiënische eischen van velerlei aard bleef nog lang de invloed bestaan van tal van verouderde gedachten; en wie eenigszins de feiten wil nagaan moet erkennen, dat wat Sprengler noemt ‘der Untergang des Abendlandes’ nog steeds als een bijna fatale bedreiging blijft bestaan.

Thans zijn we niet alleen door de symptomen van seniliteit onzer beschaving getroffen, maar we weten ook door de geschiedenis en de biologische onderzoekingen dat die symptomen voor niets anders dan seniliteitssymptomen kunnen beschouwd worden.

We weten ook dat hetzelfde lot als Assyrië, Egypte, Griekenland en het Romeinsche rijk ons te wachten staat.

We weten, met absolute zekerheid, dat voor Frankrijk het dalende gedeelte der levenskromme reeds begonnen is en we weten ook, dat voor Midden-Europa, waartoe België wat Vlaanderen betreft zeker, en wat Wallonië betreft zeer waarschijnlijk nog moet gerekend worden, de kromme zich dicht bij het hoogtepunt, misschien wel aan het allereerste begin der daling bevindt.

Maar naast de kennis der ziekte waaraan de Westeuropeesche beschaving lijdt, staat ook de kennis der oorzaken; en hier ligt de eenige gegronde hoop dat de fatale ondergang misschien nog kan vermeden worden.

Wie de oorzaken van een kwaal kent, mag hopen, ze door rationeele maatregelen te genezen. Eilaas is men het over de geneeswijze nog lang niet eens.

Het werk van Baur zal zeker groot nut stichten, omdat het eens te meer in ruimeren kring de aandacht vestigt op den nakenden ondergang en dus ook weer velen er toe brengen zal wat grondiger er over na te denken.

Niet in alle bijzonderheden kunnen we Baur volgen, en hij zal wel meer een abstract redeneerend socioloog wezen dan in het daadwerkelijke leven de feiten na te gaan, wanneer hij zegt: ‘Bij een groot deel van uitgesproken minderwaardigen, vooral bij de massa licht zwakzinnigen en min of meer krimineel aangelegde menschen, bestaat volstrekt geen wensch naar kinderen.’ Zeker heeft Baur gelijk wanneer men dezen zin zoo uit het geheel neemt; maar wanneer men ziet, dat

hij hieraan conclusies vastknoopt, die trouwens door geen statistische gegevens gestaafd zijn, dan moet men er bijvoegen, dat ze er onverschillig voor zijn. Ze wenschen geen kinderen, maar ze wenschen ook niet er geen te hebben: wat komt is er zonder dat er verder eenige zorg aan besteed wordt; integendeel, de Staat, dat zijn de andere menschen, zullen er wel voor zorgen.

Volkomen gelijk heeft Baur wanneer hij nog eens van een biologisch standpunt aantoont, dat ons strafrecht een stuk middeleeuwsche kultuur is en een schande voor onze moderne maatschappij.

Baur stelt eindelijk onze moderne kultuur voor een dilemma: of wel, zegt hij, moet men trachten den Staat in te richten met vernietiging van elke individualiteit, zooals een mierenstaat of een termietenstaat, waar men in Rusland nu naar streeft, of wel moet men de individualiteit van een ieder eerbiedigen, rekening houdend met de gegevens der moderne biologie, voornamelijk de erfelijkheidsleer.

Het lijdt geen twijfel of onze Westeuropeesche beschaving, die voornamelijk steunt op de individualiteit van ieder mensch, kan geen anderen weg volgen en trots het verouderde ‘recht’, moet nolens volens en zal dien weg op- of ten onder gaan.

P. VAN OYE.

Dr. L. Knappert. - Willem I, prins van Oranje, een vader des vaderlands. H.D. Tjeenk Willink en zoon. N.V., Haarlem, 1933; 90 blz. in 8°, portret; prijs (geb.) *f* 1.90.

Na de uitvoerige biografieën die aan Willem den Zwijger gewijd zijn, zooals die van Rachfall en van Blok, kan men van een bondig werkje als het hier behandelde bezwaarlijk verwachten dat het ons veel nieuwe feiten leere. Toch heeft de schrijver, prof. dr. L. Knappert, die in de historische techniek volkomen thuis is, zijn onderwerp aan de bronnen weten te verfrisschen. Het valt op dat zijn nota's veel meer naar oorspronkelijke dokumentatie dan naar werk van voorgangers verwijzen. Nu Willem van Oranje, naar aanleiding van de vierhonderdste verjaring van zijn geboorte, overal herdacht wordt, is dit boekje ook zeer welkom. De leek, die voor uitvoerige werken als de hierboven genoemde terugschrikt, vindt hier zijn gading. Geen overvloed van feiten en data uit die toch al zoo ingewikkelde zestiende eeuw, maar duidelijke belichting van de verschillende zijden van 's Prinsen leven, rol en persoonlijkheid. Voor ons, vrijzinnige Vlamingen, in het bizonder, klinkt een zin als deze wel eenigszins bevreemdend: ‘Ieder weet, hoeveel ellende zijn tweede echt hem heeft gebracht, maar hoe tegelijk deze diepe smart zijn gemoedsleven heeft verdiept, zoodat wij, den gang der geschiedenis op vrome wijze verklarende, zeggen, dat dit huwelijk een middel is geweest, waardoor God hem voor zijn grootsche taak heeft voorbereid.’ Men stelt daarentegen ten zeerste op prijs dat de overtuiging van den schrijver en de warme sympathie die hij voor zijn hoofdpersoon koestert, zijn objektiviteit nooit in den weg staan. Het werk is bovendien in een sierlijke en pittige taal gesteld.

HANS VAN WERVEKE.

A.C. De Zwart: Willem van Oranje. Callenbach, Nijkerk; 198 blz.; *f* 0,60.

Dit flink volksboek beschouwt den Vader des Vaderlands als den Nederlandschen Macchabeër. Het brengt op uitstekende wijze het zijne er toe bij, opdat Nederland, op den vierhonderdsten geboortedag, zijn Oranje niet vergeten zou, den man, die zijn eigen vaderland verzaakte, zijn stoffelijke grootheid opofferde, om met onze vaderen te leven, te lijden en te strijden, te overwinnen en te sterven, en door zijn staatkundig genie de grondvester van Nederlands vrijheid te worden.

Zeer juist merkt de Zwart op, dat Antwerpen het hem moeilijk vergeven kon, dat hij den hertog van Anjou zoo weinig had doorzien en hem voortdurend in bescherming had genomen, omdat hij niet openlijk met Frankrijk durfde breken. Toen hij in 1583 weder met een Fransche dame (Louise de Coligny) in het huwelijk trad, steeg de ontevredenheid der bevolking zoo hoog, dat Oranje niet langer in Antwerpen wilde blijven en zijn zetel naar Delft verlegde...

J.P.

J. Stamperius. - Het Leven van Willem van Oranje. Met 16 illustraties, 214 blz.; ing. *f* 1.50; in prachtband: *f* 2.50. Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Werken als dit aantrekkelijk prachtboek, spotgoedkoop uitgegeven, mochten ook bij ons in geen enkele klasbibliotheek van onze lagere, en zeker niet van onze middelbare- en 4e graad-scholen ontbreken. Deze boeiende lectuur van den meester-verteller, die voor een kwart eeuws reeds onze jeugd onweerstaanbaar wist te bekoren, zal inderdaad gretig aftrek vinden.

Willem van Oranje wordt geschetst als strijder voor de vrijheid van de Nederlanden, de Zuidelijke en de Noordelijke, maar tevens als den man van groote verdraagzaamheid op het stuk van godsdienst. Dit geschiedt door den heer Stamperius op zulke wijze, dat de ouderen zijn boek even interessant zullen vinden als zij, waarvoor het wellicht in eerste instantie bestemd werd.

Hoe suggestief, hoe pakkend luiden de titels der 18 markante hoofdstukken (Van zijn ouders gescheiden. De onrust groeit. De storm breekt los. Een gruwelstuk. Allen des doods schuldig. De hopelooze strijd vangt aan. Als de nood op 't hoogst is. Op leven en dood. Voorspoed en nederlaag. De gelukszon rijst. Moordaanslag op den Prins...), zooals men ze nauwelijks op het witte doek weervindt. De auteur is een fijn psycholoog.

J.P.

Nieuwe Uitgaven.

Uitgave De Sikkel, Antwerpen e.a.:

Prof. HANS VAN WERVEKE: Kritische Studiën betreffende de oudste Geschiedenis van de Stad Gent; 104 blz., met 2 kaarten en het fac-simile van 2 oorkonden.

69^{e} afl. van de werken, uitgegeven door de faculteit der wijsbegeerte en letteren der universiteit te Gent. - De schrijver steunt uitsluitend op bronnen en volledigt of weerlegt uitspraken van voorgangers. Volgens hem is het zoo goed als zeker dat er te Sint-Baafs geen vesting heeft bestaan om de bevolking b.v. tegen de Noormannen te beschutten. Het oorspronkelijke portus omvatte ook de Sint-Michielswijk. Het strekte zich op beide Leie-oevers uit, op een gebied dat gedeeltelijk aan Sint-Baafsabdij, gedeeltelijk aan Sint-Pietersabdij behoorde. Laten we nog. o.m., het hoofdstuk vermelden over het ontstaan van een handelscentrum te Gent, dat over het ontstaan van de verschillende jurisdicties, en dat over den tol ad portam Tronchinii,

waarin o.i. te recht wordt beweerd dat niet de Torrepoort aan de smalle Houtlei bedoeld wordt, maar een spui te Drongen.

Deze goed gedocumenteerde en nauwgezette studiën openen nieuwe gezichtpunten en zullen in de vakpers stellig gunstig onthaald worden.

Uitgave van Excelsior, Brugge:

VICTOR LAARMANS: F. Toennies en de Duitsche Sociologie; 204 blz.; 25 fr.; geb. 35 fr.

Zet o.m. de algemeene ideeën van Ferdinand Toennoes' Gemeinschaft und Gesellschaft uiteen, licht zijn wijsgeerige en wetenschappelijke ideeën toe, gaat

in een aanhangsel het object, de methode, de problemen der sociologie na, waarna de schrijver, in eenige stellingen en voorstellen, zijn eigen meeningen over den schrijver en de behandelde stof aangeeft.

JOAN SUTHERLAND: Het Geluk dat voorbijging, vertaald door WANDA STEYN; 254 blz.; 18 fr.

Een roman van kortstondige liefde, gestoord door haat en wraakdorst en verraad en wat al meer.

ISABEL C. CLARKE: Zijn fout hersteld; uit het Engelsch bewerkt door Th. J.J. BOSLOPER; 255 blz.; 18 fr.

De fout is: het op onridderlijke wijze verwijderen van een medeminnaar. Dan komen de gevolgen op het leven van twee jongelingen en het voorwerp van beider liefde, het berouw en het herstellen van de fout, alles spannend verhaald.

Mrs BAILLEY REYNOLDS: Haar Bevrijding, vertaald door H. HARTING; 253 blz.; 18 fr.

Spannende roman, waarin een detective op het passend oogenblik de verloofde van een kolonel aan de macht van een geheimzinnigen man weet te onttrekken.

JACKSON GREGORY: Dertien en één, vertaald door J.G.H. v.d. BOVENKAMP Jr.; 250 blz.; 18 fr.

In een geheimzinnig gebouw grijpen, om het bezit van een opaal, werkelijke en geveinsde moorden en onverklaarbare verdwijningen plaats, die beter dan door een detektief door de kalme redencering van een der ooggetuigen opgehelderd worden. Ingewikkelde, maar goed volgehouden en boeiende geschiedenis.

Uitgave van Varior, Nijverheidskaai, 45, St. Amandsberg:

PAUL DE RYCK en RIE DE CORDIER: Wat wil de Jeugdbeweging? 2e druk; 96 blz.; 8 fr.

Handelt o.m. over het ontstaan van de jeugdbeweging en haar strekking; ook over coëducatie, over kampeeren en over jeugdherbergen en is niet goed te spreken over militarisme, over bioscopen, over brutale sport, over modern dansen met zenuwstorende muziek.

Van J.B. Wolters' uitgevers-maatschappij, Groningen:

Beatrijs, naar het Haagsche handschrift uitgegeven door C.G. Kakebeen en Jan Ligthart, 9e druk, bezorgd door Dr D.C. Tinbergen, 105 blz.; gecart. *f* 1.10.

Een nummer van de reeks Van alle Tijden, bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde onder redactie van Dr. C.G.N. De Vooys en Dr. D.C. Tinbergen. Ditmaal is er een nieuwe inleiding, die de vorige (van Kakebeen) en de paraphrase van Lighthart vervangt. Er is ook een nieuwe bewerking van tekst en verklaringen, waarbij de resultaten van het onderzoek der laatste jaren vermeld en benuttigd werden. De tekst werd nog eens met het handschrift vergeleken; alleen enkele zeer blijkbare schrijffouten werden verbeterd, maar de lezing van het handschrift werd niettemin aan den voet van de bladzijde vermeld.

Dra W.C. WITTOP KONING-RENGERS HORA SICCAMA en HERMAN POORT: De Bottende Bongerd; leesboek voor het onderwijs aan Gymnasia, Lycea, Burgerscholen, Kweekscholen en soortgelijke Inrichtingen, Deel II, geïllustreerd; 352 blz.; *f* 3.25; geb. *f* 3.75.

In het l^{e} deel worden folkloristische stukken opgenomen, zooals sprookjes, oude rijmpjes, enz. In het 2^{e} komen Uilenspiegel, de Wandelende Jood, Beatrijs en Jozef in Dothan aan de beurt. Het 3e geeft reisverhalen en levensbeschrijvingen. Het 4e brengt gedichten, uittreksels uit verschillende soorten van romans en uit tooneelspelen. Voor Vlaanderen vinden we stukken van Alfons de Cock, Is. Teirlinck, Herman Teirlinck, Virginie Loveling, René de Clercq en Alice Nahon. Ieder hoofdstuk vangt aan met een theoretische inleiding.

Julius Sabbe

Een volk, dat zijn groote mannen vereert, vereert zichzelf.

Het is sinds eenige jaren een gewoonte geworden onze kunstenaars, professoren, en al wie zijn leven wijdde aan de verheffing van zijn volk, bij een of andere verjaring, te vereeren met een banket, heildronken, een album, een jubileumuitgave van een standaardwerk, en vooral met de vele blijken van waardeering en genegenheid, die in zoo'n omstandigheden steeds uitgaan van al degenen, die iets voelen voor het geestesleven en den artistieken groei van Vlaanderen.

Verdienstelijke mannen sterven niet. Men vergeet hen soms wel jarenlang, nu en dan worden ze wel eens over 't hoofd gezien zelfs, dit laatste meestal, terwijl ze nog in leven zijn. Hun geest, hun ziel echter blijven toch voortleven in degenen, die, als jongeren, vol bewondering opzagen naar hun leeraar, hun lievelingsdichter, hun ideaal heel dikwijls.

Zoo ben ik dezen winter verscheidene malen in de gelegenheid geweest te spreken met personen, die nu reeds tot de ouden van dagen behooren, en in hun jeugd hadden geleefd in het bijzijn van één, die waarlijk alle jonge Vlamingen tot voorbeeld mag worden gesteld: namelijk Julius Sabbe, door zijn vele vrienden en vereerders gemoedelijk ‘vader’ Sabbe genoemd.

En nu meen ik goed te doen met eens een bijdrage te wijden aan zijn persoonlijkheid, die heelemaal stond in het teeken van de Vlaamschgezindheid en het liberalisme.

Julius Sabbe werd in 1846 geboren in dat wijdgeduchte leeuwennest, dat koningen deed beven.

De oude fierheid van de Arteveldestad is vast en zeker in hem gevaren, en ook de stoerheid en de hardnekkigheid, waarmee de Gentenaren in 't algemeen schijnen begaafd te zijn.

De kleine Sabbe ging er vlijtig te leer in de volksschool, en vandaar trok hij naar het atheneum. Daar kwam hij onder den weldoenden invloed van dr. Heremans, die van Sabbe een kranig Vlaamsch strijder maakte. Nog enkele jaren later openden zich de poorten der universiteit voor hem. Hij studeerde in de faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren, ontmoette daar weer Heremans, en hoorde er nog Serrure de Nederlandsche letterkunde doceeren. Hij leerde ook Julius Vuylsteke kennen, en werd een zeer geestdriftig en werkzaam lid van het studentengenootschap ‘'t Zal wel gaan’. En inderdaad, het ging! De wagen was aan 't rollen, en nu vooruit, over hobbelige kasseien soms, en slijkerige voren, waarin de wielen vaak dreigden te blijven steken; maar met echt forsche hand werd de wagen gemend, en het werd een zegerit, van 't eene ideaal naar het andere...

Julius Sabbe zetelde weldra in den vroeden opstelraad van de studentenalmanakken van 't Zal wel Gaan, en kweet zich zeer verdienstelijk van zijn taak. In 1865 werd te Gent de eerste openbare volksbibliotheek van 't Willemsfonds geopend, en dadelijk zag men er hem achter de tafel met gedienstige hand de boeken reiken aan hen, die stamden uit een edel ras, maar gebukt door stoffelijken en geestelijken nood, hun zelfbewustzijn hadden verloren, en weer moesten opgeleid tot menschen, bewust van hun waardigheid en van hun kracht.

Toen de Gentsche afdeeling van 't Willemsfonds haar eerste volksvoordrachten inrichtte, vond ze in Julius Sabbe een flink belovende kracht. Hij kwam, zag en overwon. Dadelijk kreeg hij zijn toehoorders onder de bekoring van zijn bezield en bezielend woord, en zijn sukses als redenaar was verzekerd voor zijn heele verdere leven.

Even overtuigend als zijn gesproken, was zijn geschreven woord, dat hij ten dienste stelde van de Vlaamsch-vrijzinnige gedachte in het Gentsche weekblad, ‘Het Volksbelang’. Daar was hij in gezelschap van alle toenmalige Vlaamschgezinde liberalen, en in hun gelederen verwierf hij zich met de jaren waarlijk een eereplaats.

In 1867 werkte hij krachtdadig mede aan de inrichting van het negende Nederlandsche congres te Gent, en... twee jaar later werd hem plotseling de betrekking van leeraar aan 't atheneum te

Brugge aangeboden. Julius Sabbe was toen pas candidaat in de wijsbegeerte en letteren, en zijn ziel en zijn hart wilden hem houden in de universiteit, om er zijn doctoraat te doen. Maar daar was weer Heremans, en deze spoorde dien flinken leerling van hem aan de hem aangeboden plaats te aanvaarden. En zoo kwam Sabbe naar de bij uitstek ‘doode’ stad in Vlaanderen, met zijn liefde tot het leven, zijn verlangen naar de daad, zijn vertrouwen in zijn eigen kracht, en in de waarheid van de zaak. waarvoor hij streed.

In dat ingeslapen Brugge was hij het Woord, en in hetzelve was het leven, en in het leven was het licht der menschen, en het licht scheen in de duisternissen, maar de duisternissen hebben het niet begrepen... Dit laatste is slechts ten deele waar, want in veel duisternissen werd het, dank zij hem, licht...

Allerellendigste economische toestanden hadden, toen Julius Sabbe naar Brugge kwam, veel inwoners van die stad hun eigen veste uitgejaagd. Onder de overgeblevenen moest ongeveer een vierde van de totale bevolking het brood der openbare weldadigheid eten...

De jonge leeraar zwierf langs de verlaten reien, en in de gore steegjes, met hun stumperige huisjes en lange, blinde muren van patriciërstuinen... Hij keek naar de vele torens, die uit de stad opschieten, trotsch, eerlijk, Vlaamsch...

Zijn oog volgde peinzend de zwanen, die dreven, geruischloos, waardig, op het water der reien... Over zijn hoofd dreef het gelui der klokken, en hun roep ankerde zich vast in zijn hart.

Een bede was de roep der klokken hem, een bede, om de verloren grootheid weer te doen stralen over de schoone stede. die eens vorstelijk machtig troonde in Vlaanderland...

De handen van den eenzamen wandelaar begonnen te trillen van verlangen, om te werken, te strijden, te overwinnen. Zijn gansche wezen bloeide open onder die klokkenmuziek, en het is niet vergeefsch geweest, dat de torens tot hem riepen.

Zijn heele verdere leven bracht hij te Brugge door, en hij heeft deze stad gediend met zijn geloof, zijn hoop en zijn liefde, al de dagen, die hem werden verleend.

Als leeraar alleen reeds verrichtte hij zeer lovenswaardig werk. Hij bezat de groote gave de leerlingen te winnen voor zijn

vak, en warm te maken voor dat, waaraan hij van toen af zijn eigen leven wijdde: den stoffelijken en geestelijken opbloei van Brugge en Vlaanderen.

Van zijn eigen hoogstaande persoonlijkheid ging ook een zeer machtige invloed uit op het karakter van zijn leerlingen. Hijzelf was een toonbeeld van wilskracht, werklust en onafhankelijkheidszin, en hij vormde zijn leerlingen tot mannen met een open geest, een edele ziel en een hart op de rechte plaats.

Sabbe hield van de jongens, die hij vóór zich op de schoolbanken kreeg, en bleef aan hen gehecht, ook nadat ze lang reeds het atheneum hadden verlaten. En daar Sabbe vooral een man was van de daad, een man, die een open oog had voor de praktische zijde van het leven, is weldra, onder zijn leiding, de oud-leerlingenbond van 't atheneum tot stand gekomen, met als doel studiebeurzen te verleenen aan zoons van minder begoede ouders. Hoe zijn leerlingen Vader Sabbe liefhadden en vereerden, bewijst de hulde, hem gebracht bij zijn aftreden als leeraar in 1905, door den oud-leerlingenbond van het Koninklijk Atheneum en de vele andere blijken van waardeering, die zijn leerlingen hem bij allerlei gelegenheden betoonden.

Julius Sabbe gaf een prachtigen kursus in de Nederlandsche letterkunde. De nota's, tijdens die lessen genomen, werden door vele leerlingen als een echt kleinood bewaard. Sabbe sprak zoo bezielend over het zelfbewustzijn en den vrijheidsdrang van de vroegere Vlamingen, dat zijn jonge luisteraars dien zelfden trots, dat zelfde waardigheidsgevoel in zich voelden opwellen, en onbewust werden ze tot ernstige, stambewuste Vlamingen gevormd. Het Nederlandsch, door Sabbe gesproken, was zoo'n mooie, muzikale taal, dat de leerlingen die taal moesten lief krijgen en vereeren met gansch hun wezen. Onder het eerevoorzitterschap van Julius Sabbe werden de ‘Van Maerlant's Zonen’ gesticht. In moeilijke tijden was het steeds het gloedvol woord van den geliefden leeraar, dat weer moed en vertrouwen schonk.

Leven zonder werken is leven zonder lust, zei Vader Sabbe, en hij meende zeker niet de taak te volbrengen, die hem beschoren was, zoo hij enkel als leeraar werkzaam bleef. Zijn heele leven schreef hij artikels over de heropbeuring van Brugge en Vlaanderen op vrijzinnig, maatschappelijk, artistiek gebied. ‘De Halle-

toren’ en ‘De Brugsche Beiaard’ waren achtereenvolgens de bladen, waarin hij voor zijn idealen te velde trok.

Een volledig beeld van wat Julius Sabbe was krijgt men o.a. door een bijdrage, die hij met den aanvang van 't jaar 1908 in den ‘Brugschen Beiaard’ schreef en die eindigde met de volgende woorden, welke zoo hartsgrondig het diepste verlangen van Sabbe uitspreken:

‘En de zon, die op die verwezenlijkte toekomst zal gloren, zal waarlijk een liberale zon zijn! Leve dus het liberalisme, de gloriezon, waarin wij moeten herleven!’

De heel eigenaardige bekoring van Brugge als kunststad ontging Sabbe niet, en hij zag hoe schilderachtig de straten en kaden worden konden, zoo de kalklaag, die de meeste gevels bedekte, maar kon verwijderd worden, en de huizen hun oorspronkelijk karakter terugkregen. Een bron van inkomsten lag in het stedenschoon van Brugge verborgen, en Sabbe zette zich dapper aan 't werk, om de gothische gevels hersteld te krijgen. ‘De Halletoren’ was hiervoor zijn orgaan, de kring Brugge-N\:renberg werd gesticht, en het bleek weldra, dat Sabbe's berekeningen heel juist waren geweest, want Brugge werd gauw een zeer bekend toeristenoord, dat de bewondering van alle vreemdelingen afdwong.

Eenigen tijd vóór Sabbe te Brugge aankwam, hadden daar eenige personen het plan opgevat Breydel en De Coninck een standbeeld op te richten. ‘De Leeuw van Vlaanderen’ van Conscience had toen krachtig de gemoederen aangegrepen, een breed verlangen naar verheerlijking van Vlaanderen's grootsch verleden laaide op in het hart van vele Vlamingen, en men wilde, als een tastbaar symbool, Breydel en De Coninck vereeuwigd zien in de stad, waar de vrouwen vroeger door hun weelderige gewaden de jaloerschheid van Johanna van Navarra ontbranden deden, en waar de mannen het aandurfden een graaf te kerkeren, omdat hij aan hun verlangens niet beantwoordde.

Geestdrift in voldoende mate aanwezig, maar... de centen! Een commissie werd gesticht, onder het eere-voorzitterschap van Conscience, en zachtjes aan werden de fondsen, stuk per stuk bijeengebracht. Reeds een 11.000 fr. beliep de moeilijk ingezamelde som, als een zware ramp de geduldige en moedige ijveraars voor

deze beweging trof: de bank, waaraan deze bij uitstek kostbare schat was toevertrouwd, ging failliet, en... adieu: veau, vache, cochon, couvée, en Breydel en De Coninck-monument!

Toen kwam daar Julius Sabbe, Diep waren de koppen over de vergaderingstafel gebogen, de oogen keken dof, en de handen lagen roerloos. Maar Sabbe droeg het teeken der herleving op zijn energiek gelaat, en toen hij te spreken begon, rechtten de koppen zich en aarzelend nog, maar toch vertrouwend reeds, hechtten de blikken zich aan dezen verkondiger van hoop en zege.

Toen was het, dat 'De Halletoren' werd uitgegeven, om de gedachte tot oprichting van het Breydel-De Coninck-monument veld te doen winnen. Gansch het Vlaamsche land door, op voordrachten, feestelijkheden, banketten, pleitte Julius Sabbe voor zijn zaak. Zelf ging hij rond, om geld in te zamelen. Na veel geharrewar en vitterij, kwam het standbeeld er. Het gemeentebestuur van Brugge wou zich toen alle eer, in verband met de inhuldiging van 't monument, toeëigenen, maar daartegen kwam Sabbe met zijn heele wezen in opstand, en hij bereikte opnieuw wat hij wilde: de onthulling van het standbeeld, buiten alle plechtigheidsvertoon om, op 11 Juli 1887, door alle rechtgeaarde Vlamingen, in aanwezigheid van Peter Benoit en Julius Sabbe zelf. Later grepen officieele feestelijkheden plaats, waarop gansch de hoogere ambtenaarswereld was vertegenwoordigd.

Een andere beweging, waaraan Sabbe zich ook met hart en ziel wijdde, was de Peter Benoit-beweging. Hij wou voor den Vlaamschen meester te Antwerpen een Koninklijk Vlaamsch conservatorium bemachtigen, en laadde zich, met dien wensch, dadelijk een zwaren strijd op de schouders, want zoo gauw in Sabbe een wensch ontstond, ontwaakte ook de wil, om dien wensch in vervulling te doen gaan. Hij maakte immers het volksdeuntje:

> Kleine menschen hebben wenschen,
> Groote menschen hebben slechts een wil,

tot zijn eigen leuze.

En Julius Sabbe kampte onverpoosd, hardnekkig tot zijn verlangen werkelijkheid werd. Peter Benoit was niet bijster gemakkelijk om mee om te gaan, de overheden, die het ja-woord zeggen moesten, niet zeer toeschietelijk, en zoo bevond Julius Sabbe zich

dikwijls in een lastig parket, maar moeilijkheden overwinnen, dat was juist wat zijn natuur eischte.

Na den dood van Peter Benoit schreef Julius Sabbe: ‘In memoriam, Peter Benoit, zijn leven, zijne werken en zijne beteekenis,’ wat ons Sabbe laat kennen als degelijk prozaschrijver, en getuigt van de waardeering en de genegenheid, die hij voor zijn hartsvriend koesterde.

Nog een derde beweging kenmerkt het leven en streven van Sabbe: de havenbeweging.

In 1876 had de Gentenaar ingenieur Bon de Maere een ontwerp klaar voor de verbinding van Brugge met de zee. Brugge bleef, alhoewel nu vervallen en doodsch, nog met de oude glorie van weelderige stad omhangen, en oefende daardoor steeds een zeer sterke bekoring uit op al wie maar eenigszins artistiek was aangelegd. Julius Sabbe meende steeds, dat voor een stad, die in de middeleeuwen zoo trotsch, zoo machtig, zoo zelfbewust was, een toekomst, even schitterend als 't verleden, te wachten lag. Den ouden glans heroveren, dat was heelemaal niet onmogelijk.

Bon de Maere dacht daartoe het middel gevonden te hebben: een kanaal van Brugge naar de zee, de stichting van een voorhaven. De zee, die Brugge vroeger tot de rijkste stad van Vlaanderen maakte, moest nu ook weer de welvaart aanbrengen. Kwamen de golven niet meer vanzelf tot tegen Brugge's poorten gespoeld, dan maar de kracht van den menschelijken wil beproefd, om te heroveren wat het water de stad had ontrukt. Waar een wil is, is een weg. Help uzelf, zoo helpt u God!

Alleen moest nog iemand ontdekt, die de Brugsche bevolking voor de zaak warm maken kon, want de Bruggelingen zelf waren al even ingeslapen als de reien, de stadswallen, de te groot geworden patriciërshuizen, de straten, waaruit alle drukte was geweken.

Julius Sabbe was de bij uitstek geschikte persoon, om het volk van Brugge weer zelfbewustzijn en werkkracht te geven, want zooals hij in zijn eigen wil geloofde, geloofde hij ook in zijn stadsgenooten, in die

> knuisten vol beloften,
> Van dadigheid, zóó, onder 't hoofd gebald.

Dank zij zijn natuurlijke overredingskracht, wist hij betrek-

kelijk vlug tal van personen te overtuigen van de voordeeden, welke de stichting van Brugge-Zeehaven zou opleveren.

Het werd weer een lastige, maar heerlijke tijd voor Julius Sabbe. Hij had een grenzenloos vertrouwen in de Maere, en de Maere in hem...

In den ‘Brugschen Beiaard’ streed Julius Sabbe weer krachtdadig met de pen, in allerlei vergaderingen met de tooverkracht van zijn woord, en ook deze derde hartswensch van den meest Brugsche aller Bruggelingen werd vervuld. In 1895 werd in de Kamers de verbinding van Brugge met de zee aangenomen.

Maar,... er is een pijnlijke maar...

Aan het ontwerp van de Maere werd getornd, en de officieele wereld, die Sabbe reeds zooveel te verduren gaf, kaapte weer alle eer weg. Toen de inhuldiging van de haven plaats greep met wapperende vaandels en slaande trom, stonden daar vooraan, in weidsch ornaat, al de hooge oomes, die zich eerst met hand en tand tegen het volvoeren van het plan hadden verzet. Ontroerend herinnert Frans Retsin er in de lijkrede, die hij uitsprak op Sabbe's begrafenis, aan hoe Sabbe, dien men dien dag had moeten op de handen dragen, heelemaal achteraan in 't gedrang stond, en, geleund op den arm van zijn dochter, reikhalsde, om toch iets van de haven te zien, die grootendeels zijn werk was.

Maar de eigen innerlijke voldoening om het volbrachte werk smaakte hij toch ten volle.

Een heerlijke dag moet het voor Julius Sabbe zijn geweest, toen de Kamers de stichting van Brugge-Zeehaven goedkeurden: de stad, die zijn vereering en zijn liefde had, zou haar vroegere weelderigheid kunnen terugwinnen. Zijn vreugde hierom zong hij uit in het sonnet: De historische Nacht - 23 Augustus 1895.

En alhoewel van officieele zijde tijdens de feestelijkheden zijn naam werd doodgezwegen, onderteekende de vader van Brugge's haven in dien tijd een brief, dien hij aan Julius Hoste, hoofdopsteller van de ‘Vlaamsche Gazet’, richtte, als volgt:

‘Julius Sabbe, in den feestroes, die hem gelukkig maakt.’

Die brief was een dankwoord, toegestuurd aan Julius Hoste, die in de ‘Vlaamsche Gazet’ o.a. geschreven had:

‘En geen enkel blad, geen enkele officieele stem oordeelde

het noodig zelfs den naam te drukken of uit te spreken van Julius Sabbe.'

Verder nog:

'Het wezenlijke volk, de groote meerderheid, heeft het vloeiende proza, de medesleepende taal van volkstribuun Sabbe niet vergeten.

En... arme menschen hebben gewoonlijk meer hart dan sommige parvenus... en gedecoreerde nietelingen.'

In zijn antwoord hierop schreef Julius Sabbe, die, naast een ijzeren wil en een onverzettelijken onafhankelijkheidszin, ook de gave van edelmoedigheid bezat:

'...zoo zwart zijn degenen toch niet, die gij aan de kaak stelt. De ongenadige politiek heeft schuld aan alles en. ziet nu - zoo gaat het! - zij steekt zich zelven den vinger in het oog en verwekt reactie, gelijk gij zelf er pleegt, en de vrienden, die rondom u staan, met u mede.'

Dat het Brugsche volk werkelijk Sabbe een diepe vereering toedroeg, bewijst de overtalrijke volkstoeloop, waaronder hij, op 3 Juli 1910, naar 't graf werd gedragen. Hij werd waarlijk koninklijk begraven. Door zijn vrienden werd er voor gezorgd, dat zijn naam niet verloren ging voor 't nageslacht.

In 1923 werd o.a. door het Brugsche Willemsfonds, in aanwezigheid van prof. Vercoullie, Voorzitter van het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds, van afgevaardigden van de verschillende afdeelingen van het Willemsfonds en van tal van liberale kringen uit het gansche Vlaamsche land, een plaat onthuld in den gevel van het huis langs de Potterierei, waar Julius Sabbe zoo lange jaren werkte voor zijn Vlaanderen en zijn Brugge. In die plaat, die het ontwerp is van den Brugschen beeldhouwer E. Callebout, is de kop van Julius Sabbe gebeeldhouwd, met het opschrift:

Hier woonde dichter Julius Sabbe.

Hij kampte voor Vlaanderen's opbeuring en Brugge's Zeehaven.

Te Knokke draagt een laan zijn naam en te Brugge een straat.

Door het Brugsche Willemsfonds wordt jaarlijks een Sabbepenning uitgeloofd aan den leerling van de hoogste klas uit het

atheneum, die het grootste getal punten behaalt in het Nederlandsch.

Julius Sabbe was de stichter van het Brugsche Willemsfonds. Onder zijn voorzitterschap beleefde deze afdeeling een heerlijke bloeiperiode. Voordrachten, muziekavonden van zeer hoog kunstgehalte kwamen regelmatig op het programma der werkzaamheden voor. Ook zorgde Sabbe er voor, dat de leden gezelligen omgang met elkaar hadden: damesavonden en kinderfeesten waren daartoe uitstekende gelegenheden.

Alsof al wat reeds besproken werd hem nog niet voldoende was, was hij ook nog een zeer ijverig lid van de Nederlandsche congressen.

We zagen reeds, dat hij er in 1867 krachtig aan meewerkte te Gent; in 1884 ijverde hij voor hun welslagen te Brugge; in 1902 was hij voorzitter te Kortrijk, en de daaropvolgende congressen te Brussel kon hij niet meer bijwonen, daar aderenverkalking hem vastgekluisterd hield in zijn zetel. Een aangrijpenden brief stuurde hij aan de leden, die te Brussel bijeengekomen waren. Hij had nog het vaste vertrouwen spoedig te genezen (wat het lot echter, helaas, anders besliste), en schreef in verband hiermee:

‘Maar ik heb ook een troost.

Uw programma van stambelangen is zoo uitgebreid, dat gij het niet afhandelen zult en een volgend congres in Holland, waar ik zijn zal, en gij ook, de overdracht zal hebben van het overschot, dat nog aanzienlijk genoeg zal zijn, om er aan mee te praten, en te trachten nagels met koppen te slaan.’

Julius Sabbe was, alhoewel praktisch van geest en doortastend in het volvoeren van zijn besluiten, ook zeer romantisch van aard. Het prachtigste voorbeeld van die tweeslachtigheid vinden we feitelijk in den verwoeden strijd, dien hij voerde tot het bekomen van een zeehaven voor Brugge: romantisch was de gedachte Brugge zijn vroegeren rijkdom en macht terug te schenken door middel van de zee, die eeuwen her de schoone stede had verlaten; van een juisten werkelijkheidszin, van praktisch beleid getuigt de wijze, waarop hij den strijd tot verovering van zijn droombeeld voltrok.

Welnu, de romantische mensch, die in Sabbe leefde, gaf hem een heele reeks sonnetten in, waarin hij zijn gehechtheid aan zijn

aangenomen stad uitte, zijn vreugde, om haar schitterend verleden, zijn vertrouwen in haar toekomst.

Die gedichten verschenen in verscheidene tijdschriften, maar werden na den dood van Julius Sabbe door enkele van zijn vereerders bijeenverzameld in een bundel, die onder den titel: ‘Mijn Brugge’ werd uitgegeven.

Het eerste sonnet vangt aan met:

‘Ik heb u lief, mijn Brugge, als werd ik hier geboren.’

Die ééne versregel kenmerkt reeds den heelen bundel, want alle gedichten zijn doorstraald van die mystieke liefde voor Brugge, waarin hij zoo'n wonderlijke kracht putte. 't Is immers, gedreven door dat gevoel, dat hij er in slaagde zooveel idealen in werkelijkheid om te zetten.

Het slepende rhythme van dien regel, dat heelemaal de melodie van de oude sterkte en den huidigen weemoed tevens, die in 't gelui der Brugsche klokken zinderen, in zich bevat, blijft ook in alle verdere sonnetten bewaard.

Van alle Brugsche hoekjes heeft Julius Sabbe de schoonheid verwoord. De stadstypen, zooals het kantwerkstertje, de torenwachters, de begijntjes, de vrouwen in kapmantel, en vooral de zonnewachten, waarvan hij zegt:

Ze hinderen mij niet, die luie ‘zonnewachten’,
Daar, op en langs de kaai gestrekt, in 't blakend licht,
Ik kan ze, in 't kleurig lompenpak, maar niet verachten:
Ze slapen mee den tooverslaap, waar Brugge in ligt.

heeft hij scherp in de ziel gekeken, en geplaatst in het kader van hun stad, die zoo'n machtigen invloed heeft op de gemoedsstemming van haar inwoners.

In het laatste deel van den bundel: Herwordend Brugge, is vervat al wat Sabbe voor Brugge verwachtte, en al wat hij verwezenlijkt zag.

Julius Sabbe bezat ook een schitterend redenaarstalent. Het is opvallend hoe al wie hem gehoord heeft, na jaren en jaren nog met vervoering spreekt over het machtige overtuigingsvermogen, dat in het woord van Sabbe besloten lag.

Zijn voordrachten waren gewoonlijk pleidooien voor één of andere zaak, die moest Vlaanderen's en Brugge's heropwekking bevorderen.

Steeds waren ze doordrongen van zijn persoonlijkheid, waarin, zooals we kunnen opmaken uit het vele, waarvoor hij streed, en streed met sukses, de wilskracht overheerschte.

Slechts enkele redevoeringen zijn bewaard gebleven, o.a.: Groot en Klein - Help u zelf - Eenige Mannenbeelden, die overgedrukt werden in de jaarboeken van het Willemsfonds.

In de voordracht: 'Eenige Mannenbeelden', waarin hij het streven schetst van persoonlijkheden, die soms een bijna onmenschelijken strijd moesten voeren, om te winnen wat zij wilden, zegt Julius Sabbe:

'In het bevechten en overwinnen van moeilijkheden ligt juist de roeping van den mensch.'

Altijd en overal vindt men die zelfde gedachte terug, onder allerlei vormen, in de artikels, die hij schreef, en vooral in de voordrachten die hij hield.

Dit alles in aanmerking genomen, is het, meen ik, wel niet ten onrechte geweest, dat ik hier een lans gebroken heb voor één der verdienstelijkste vóórmannen uit de Vlaamschgezinde-liberale beweging.

Het zou wellicht een gepaste daad van piëteit zijn, een groot deel van alles wat tijdens zijn leven verscheen, opnieuw uit te geven, zoo o.a.:

Het nationaal Beginsel in de Schilderkunst, Gent 1874.

De taal is gansch het volk, voordracht, Antwerpen, 1874.

Eenige Mannenbeelden, Antwerpen, 1876.

Groot en Klein, Gent, 1876.

Help u zelf, voordracht, Antwerpen, 1877.

In Memoriam, Peter Benoit, zijn leven, zijne werken, zijne beteekenis, Antwerpen 1902.

Dat is een uitstekend middel om de nagedachtenis van dezen begaafden en noesten werker op waardige wijze te eeren. Een andere manier om hem te vereeren, is nog zijn eigen beeld opnemen in de reeks Mannenbeelden, waarover hij zoo bezielend te spreken wist.

En eindelijk, nog een laatste doeltreffend middel om hem waarlijk duurzaam te huldigen, is zelf werken in den geest van de leuzen, die alle daden van Julius Sabbe steeds bezielden, en die we in zijn gedrukte voordrachten terugvinden kunnen:

Repos ailleurs! (Marnix van St. Aldegonde).
Wie twaalfmaal zegt: ‘Ik zou’, zegt elfmaal een dwaasheid. (Multatuli)
en het volksdeuntje:
Kleine menschen hebben wenschen,
Groote menschen hebben slechts een wil.

St. Michiels-Brugge, Juni 1932.
CARMEN MAERTEN.

Mevrouw Courtmans
Vervolg[1]

6.

In Januari 1844 verhuisde het Courtmansgezin naar Lier. Uit dien tijd stamt haar **Vaarwel aan Vlaanderen**:

't Valt zwaar u van vaarwel te spreken,
O onvergeetbaar liefdepand.
Verruklijkst oord van Belgies streken,
Mijn overdierbaar Vlaanderland.
't Moet zijn; ik zal uw schoot begeven,
Ver van mijn eerste schuilplaats leven,
'k Ga heen, doch blijft mijn liefde u bij;
Nog eens u aan mijn borst gesloten,
Vriendinnen, teedre lotgenooten,
En vaart dan wel en denkt aan mij.

Vaartwel, o Schelde- en Denderboorden,
Met bloem en blad zoo rijk begroeid.
O beemden, die mij zoo bekoorden,
'k Blijf eeuwig aan uw schoon geboeid.
Vaartwel, o welige landouwen,
Niet langer mocht ik u aanschouwen,
Oord, waar mijn kindsheid henenvloog
Op vleugelen der ouderliefde,
Waar de eerste ramp mijn ziel doorgriefde,
Waar de eerste traan rolde uit mijn oog.

(1) Zie blz. 264 en volg.

Waar ik voor 't eerst U leerde kennen,
O Schepper, vader van 't Heelal,
En me aan uw heildienst mocht gewennen,
Ten troost in ramp en ongeval.
En waar, met de eerste kinderbeden,
Een vloed van aardsche zaligheden
Gestroomd is in mijn schuldloos hart,
En waar het floers van 't denkvermogen
Zich lichtte voor mijn zielesoogen
Bij zoet gevoel van liefde en smart.

Vaarwel, o grafstee van mijn vader
Waar ik zoo bitter heb geweend;
Voor 't laatst misschien treed ik u nader
En kus er zijn vergruisd gebeent;
Doch waar de zonne mij verlichte,
Of waar ik ook mijn schreden richte,
Blijft steeds zijn beeltenis mij bij;
En waar ik ooit op 't kerkhof kniele
Is in 't gebed voor uwe ziele:
Mijn vader, bid ook God voor mij.

Vaartwel gij allen, Vlaandrens telgen,
Gij, die mijn harte hebt miskend;
'k Wil 't leed, door u gebaard, verzwelgen,
Mijn blik is van uw schuld gewend.
Gij, die mij immer hebt misdreven,
Ik heb 't zoo gaarne u vergeven,
Ofschoon ik bij 't herdenken ween,
Ofschoon om u nog bange zuchten
Mijn opgekropte borst ontvluchten,
Als scheurde 't lot mijn heil vaneen.

Geliefd gewest, 'k ben u onttogen,
Mijn blik dwaalt in een vreemd verschiet,
Maar het vaarwel, u toegevlogen,
Is dat van eeuwig vaarwel niet.
Mijn hart reist nogmaals naar uw streken,
Om u van vorig heil te spreken,
Van liefde die nooit zal vergaan,
Ja, waar ik eenmaal aan zal stranden,
Roep ik den Heer van alle landen,
O Vlaandren, tot uw welvaart aan.

Er ligt heimwee in die verzen, kort na haar aankomst in Lier neergeschreven. Ze zijn haar uit het diepst van haar gemoed gevloeid. De eerste ramp, die haar ziel doorgriefde, zal wel het verlies van den ouderlijken welstand zijn geweest. Haar vader was op 9 Juli 1837, anderhalf jaar na haar huwelijk, overleden te Aalst, zijn gezin in benarden toestand achterlatend.

Welk het leed is, haar door miskenning toegebracht, wij weten het niet. Niet een enkelen vertrouwelijken brief hebben wij kunnen opsporen uit dien tijd. En toch moet zij er geschreven hebben. Maar aan welke vriendin? En zijn ze niet als waardeloos vernietigd geworden?

Wat nu de vijfde strofe van haar **Vaarwel** ook beteekenen moge, zeker is het, dat de liefde, die zij haar overleden vader en de rijke landouwen van Oost-Vlaanderen toedroeg, van echt allooi is.

Te Lier werden hun laatste vier kinderen geboren. Zoo had zij er acht in leven, toen zij weduwe werd:

Mathilde,	geboren te Gent op 2 April 1837;
Julia,	geboren te Gent op 24 Januari 1839;
Emma,	geboren te Gent op 18 Juni 1840;
Emiel,	geboren te Gent op 26 April 1843;
Adelaëde,	geboren te Lier op 25 Februari 1845;
Jozef,	geboren te Gent op 27 Juli 1846;
Marie,	geboren te Gent op 3 Mei 1848;
George,	geboren te Gent op 20 Februari 1853.

Jan Courtmans onderwees dus het Nederlandsch op 's Rijks kweekschool voor onderwijzers te Lier. De inrichting genoot de

eer, onze taal en onze letterkunde gedoceerd te zien door mannen, wier naam in de letteren zelf een goeden klank heeft bewaard. Courtmans opende de rij. Na hem kwamen Jan van Beers, Domien Sleeckx, Gustaaf Segers.

'Bij dit ambt, zegt Rens in het **Jaerboekje voor 1857**, bij dit ambt dat hij met onderscheiding vervulde, werd in 1849 de cursus der methodeleer en het bestuer der oefenschool gevoegd. Hij was ook lid der onderzoekscommissie van de Liersche archieven. Eerst in 1854, wanneer hij door langdurige kwijning langzaem ten grave nijgde, werd de leergang van Vlaemsche Tael en Letterkunde door een ambtgenoot waergenomen.'

Die woorden zeggen duidelijk, dat Jan Courtmans jaren lang ziek is geweest. Men stelle zich den toestand van de moeder voor, die voor een lijdenden echtgenoot en een talrijk kroost te zorgen had. Het zullen campagne-jaren zijn geweest.

Aan Rens' **In Memoriam** ontleenen wij nog een sprekend deel:

'Courtmans wist altoos onder zijn leerlingen diegenen te onderscheiden, die aanleg voor het onderwijs bezaten; wanneer het behoeftigen waren, hielp hij hen door eigen middelen en wanneer deze ontoereikend waren, wist hij zijne vrienden ofwel het gemeentebestuer voor hen belang in te boezemen. Aan allen, die met hem omgingen, boezemde hij liefde voor de Vlaemsche tael, voor het Vlaemsche vaderland, en inzonderheid voor het onderwijs in. Overtuigd dat hij, met zijn zwak lichaemsstel, nimmer eenen hoogen ouderdom zou bereikt hebben, deed hij, voor zooveel mogelijk, zijne onderwijskundige talenten in zijne vrouw en niet minder dan acht kinderen overgaen, teneinde hierin, na zijne dood, een bestaen te vinden. Zoo werd zijne gemalin zijne leerlinge en zijne twee oudste dochters werden als leerlingen-onderwijzeressen in de Normaelschool te Herenthals opgenomen.'

Toen hij op 2 Juni 1856 aan de tering overleed, - hij was amper vijf en veertig jaar oud, - telde zijn oudste negentien, zijn jongste drie jaar.

7.

De Belgische staat schonk aan de weduwe een jaarlijksch pensioen van 495 frank. Voortaan zou de last van het talrijk gezin, zoo'n echt oudvlaamsch veelhoofdig huishouden, op haar schouders en op die van haar oudste dochters drukken. De eerste, Mathilde, bezat gelukkig reeds haar diploma van onderwijzeres en de tweede, Julia, stond op het punt haar einddiploma te behalen.

Het eenig redmiddel lag in het onderwijs. Dat kenden ze. Daarin waren zij opgevoed. Ze zouden een school openen.

Maar waar?

In een gemeente waar nog geen nonnekensschool bestond.

Moerbeke en Maldegem, twee voorname Oostvlaamsche plaatsen, de eene in het Waas-, de andere in het Meetjesland, bevonden zich in dat geval. Zoo zegt Jozef Van Hoorde in zijn artikelen van de **Gazette van Gent** (6 tot 16 Mei 1883). Hij had die bijzonderheid uit den mond van de schrijfster zelf.

Na wikken en wegen viel de keus op Maldegem.

Een vriend van den huize, de onderwijzer Van Goethem, van Zele, reisde er met de weduwe heen, om de gemeente eens in oogenschouw te nemen en inlichtingen in te winnen.

In de Noordstraat stond een gerieflijk burgershuis te huur, tegen tweehonderd frank 's jaars. De toestand scheen gunstig. Mevrouw Courtmans besloot zich te Maldegem te vestigen en kort na haar bezoek verhuisde zij met haar kinderen naar het uiterste Noorden van Oost-Vlaanderen.

Victor De Lille, oud-volksvertegenwoordiger, heeft in 1911 in zijn weekblad ‘'t Getrouwe Maldegem’ het onthaal geschetst, dat aan mevrouw Courtmans bij haar aankomst te beurt viel:

‘Eilaas... De strijd der jonge weduwe zou nu maar pas beginnen. Was er hier geen geestelijke meisjesschool, er was een kantschool, waar de meisjes van af zes, zeven jaar naartoe gingen en ook de eerste regels leerden van kruisken A.B.C... tusschen het werk in, maar toch wezenlijk gingen om te werken, hetgeen op onze dagen door de wet is verboden. Die school was hier opgericht door den Eerw. Heer pastoor Vinckier, wezenlijk een verdienstelijk man, die hier gekomen was in 't jaar 1831, wanneer zijn voorzaat, pastoor-deken de Fonteyne, kindsch geworden, op een

kortewagen naar Kleit was gevoerd en hier datzelfde jaar was gestorven. Pastoor Vinckier had ook de slechte jaren van de aardappelplaag doorgemaakt en die kantschool was het redmiddel, dat hij zijne arme parochianen had gegeven. Als priester en als leeraar zou hij 't nochtans wel moeten verstaan hebben, dat het onderwijs, het eigenlijk onderwijs even onontbeerlijk is voor den geest als het brood voor het lichaam. En toen nu de jonge weduwe Courtmans zich des anderen daags in de pastorij aanbood en haar voornemen te kennen gaf en haar getuigschriften overlegde van den pastoor-deken van Lier, dat de overleden heer Courtmans een zeer stichtend leeraar aan de Normaalschool was geweest, dat hij zeer schoone en godvruchtige boeken voor de kinderen had geschreven, dat zijne weduwe zelve ook heelemaal in dien aard was, als schrijfster onder andere van **Een Tuiltje voor Godvreezenden,** en dus ten zeerste aan te bevelen was voor het inrichten eener school van lager onderwijs, dan zegde pastoor Vinckier: ‘Madam, dat zijn inderdaad schoone getuigschriften, die gij moet bwaren tegen dat gij naar elders zult gaan.’ Maar dan richtte zij zich op en zei: ‘Meent gij dat ik kom als met een kraam op de markt, om maar zoo aanstonds te vertrekken?’ Dat was het eerste vrije woord dat uit dien katholieken mond hier werd gesproken.’

Mevrouw Courtmans is te Maldegem gebleven van 17 Oktober 1856 tot haar sterfdag, 2 September 1890, de laatste vier en dertig jaar van haar welbesteed leven.

Zij was een karakter, een vrouw uit één stuk met een paar klare kijkers onder het breede voorhoofd, en met die klare oogen zag zij den toestand in zooals hij werkelijk was. Zij was een moedige, een dappere vrouw. Wel was zij innig aan den godsdienst verkleefd, dat valt niet te betwijfelen en spreekt duidelijk uit haar levenswandel en uit haar brieven. Maar daarom onderwierp zij zich niet aan den wil en aan de gril van den eersten pastoor den besten. Zij was vroom, maar dat belette haar niet te denken en te handelen.

Terugwijken kende zij niet. Standhouden zou ze, trots den eerwaarden pastoor. **Vrijheid boven alles** v/as haar geliefkoosde leus. Zij zou desnoods slag leveren. Zoo kwam langzamerhand de drang in haar, de maatschappelijke toestanden, die in Vlaanderen

vooral bedroevend ellendig waren, in haar omgeving te bestudeeren. Door die studie werd zij tot het voornemen gebracht, die toestanden schriftelijk te behandelen. Zoodra zij over tijd en kalmte zou beschikken, zou zij zich op de openbare denkwijze beroepen.

De geschiktste vorm daarvoor scheen haar de novelle, nu de leeslust van het Vlaamsche volk, vooral door toedoen van Conscience's werken, scheen ontwaakt.

Zoo ontstonden haar werken, eenvoudig volgens haar inborst, haar temperament, zonder lyrische bezieling, maar soms toch met warm gevoel geschreven.

Pastoor Vinckier, dien Mevrouw Courtmans later als Hardies in de **Hut van Tante Klara** konterfeitte, zag zijn oppergezag zooniet bedreigd, dan toch verminderd door die vrouw, die, zooals kanunnik Andries zei, ‘maar de broek te kort had’. Hij verdedigde zijn standpunt. Hij werkte dus de weduwe met haar acht kinderen tegen.

De twee oudste dochters richtten een vrije school op, die twee jaar nadien reeds, in 1858, als gemeenteschool werd aangenomen. De zegepraal was behaald, tijdelijk ten minste.

Kort daarna werd een schoollokaal gebouwd, dat het jaartal 1860 in zijn gevel draagt. Daar dit schoollokaal geen woning voor de hoofdonderwijzeres bevatte, ging Mevrouw Courtmans in het huisje wonen, dat aan de speelplaats van de nieuwe school paalt, een huisje zonder bovenverdieping, zooals de meeste boerenwoningen in Vlaanderen, met twee venstertjes links van de deur en twee rechts, twee vertrekken voor en twee achter, en boven zolderkamertjes.

Vóór de deur stond een ceder, onder welks gebladerte, in het schoone jaargetijde, een tafel stond met een bank. In dat huisje, hetwelk thans nog bestaat, - zonder den ceder, - heeft Mevrouw Courtmans al haar werken van eenige waarde geschreven.

8.

In het hierboven vermeld autobiographisch stuk van Januari 1883 staat een welsprekende brok.

‘In de eerste jaren van haar weduwschap schreef zij des morgens. 's Namiddags naaide zij hemden en kielen voor de winkels. Daar dit werk geene geestesinspanning vergde, bestudeerde zij, terwijl zij naaide, hetgeen zij den volgenden morgen wilde schrijven.

Vijanden van het onderwijs wilden haar het verblijf te Maldeghem onmogelijk maken, reeds bij hare aankomst. Zij verborgen geenszins hunnen haat tegenover eene vrouw, die zich met de beste aanbevelingen tot hen wendde. Integendeel, zij gaven dien haat op alle mogelijke wijzen lucht, opdat hij wortel zou schieten in de gemoederen van het volk, en dit gelukte gedeeltelijk. Zij werd zoo onmenschelijk vervolgd, dat eene min krachtdadige vrouw er zou onder bezweken zijn. Doch bij dit alles verhief zij het hoofd. Zij trotseerde met waardigheid hare vijanden.’

Dat schreef zij volle vijf en twintig jaar later, op het oogenblik dat zij zou gevierd worden. Hoe sterk moet zij gegriefd geweest zijn door een baatzuchtige tegenwerking! Maar deze staalde haar karakter, opende de oogen van haar geest, verruimde haar gezichteinder en scherpte haar pen.

Het gaat immers niet aan, het sprookje voor waar te houden als zou, naar Victor De Lille beweert, haar oudste dochter haar den raad hebben gegeven, **boeken te schrijven gelijk Conscience.**

Stijn Streuvels heeft in zijn rede, in de Koninklijke Vlaamsche Akademie op 27 September 1911 uitgesproken, die meening overgenomen.

‘Mevrouw Courtmans, zei hij, niet meer dan onze huidige schrijvers, is uit haarzelf geworden, 't geen zij was: zij stond niet alleen. Toen zij vooreerst aan verhalenschrijven dacht, was het uit nood of door andere oorzaken, gedwongen, laat het zijn, maar haar eerste gedacht was: “Waarom zou ik niet doen gelijk Conscience?” Hoort ge 't? Conscience en boekenschrijven was voor haar één. Is het dan te verwonderen dat zij het doen zal **gelijk hij**?’

Vooreerst willen wij doen opmerken dat er een hemelsbreed

verschil bestaat tusschen den trant van Conscience en dien van Mevrouw Courtmans. Zij schreef niet gelijk hij.

Zij schreef ook niet uit nood.

Wel had zij geen overvloed, maar zij en de haren stelden zich met weinig tevreden en haar pensioentje, met de bezoldiging van haar onderwijzeressen, was toereikend voor het gezin. Daarenboven zorgde Lie De Haeck, van Gijzegem. voor het huis- en tuinwerk.

We mogen, in een levensschets van Mevrouw Courtmans, Lie de meid niet vergeten. Toen vader Courtmans gestorven was, bleef zij bij de weduwe, zonder loon. Zij had verschillende malen de gelegenheid een voordeelig huwelijk aan te gaan, ze weigerde telkens en bleef bij haar meesteres. Zij stierf op 3 December 1889, korte maanden vóór de schrijfster. De met de Courtmansen bevriende Brugsche tooneelspeelster Anna May-Van der Cammen (1825-1915) sprak bij de open groeve en verkondigde den lof van de verkleefde dienstbode, die zes en dertig jaar voor haar meesteres had gezorgd.

Dank zij haar dochters dus en dank zij Lie mocht zij zich wijden aan haar kunst. Hamélius, die geen Vlaming is en misschien het klaarste, het onpartijdigste, het rechtvaardigste oordeel over Mevrouw Courtmans heeft neergeschreven; Hamélius, die met het geduld van den naar waarheid zoekenden geleerde een massa werken heeft gelezen, met de pen in de hand en de aanteekenkaartjes nevens zich, zegt in zijn **Histoire politique et littéraire du Mouvement flamand**:

'Ce sont des romans sociaux et réalistes. L'amertume de Balzac et des réalistes modernes n'en est absente que par un parti-pris de l'auteur. Madame Courtmans manque de l'enthousiasme qui chante dans les idylles de Conscience et fait vibrer **Le Lion de Flandre** et **Artevelde.** Ne pouvant acquérir de souffle lyrique, elle devait développer son talent d'analyse et ne pas reculer devant ses conclusions sous peine de faire oeuvre inconséquente et incomplète. Elle a subordonné ses penchants littéraires à sa propagande morale; nul ne peut l'en blâmer, mais son oeuvre y a perdu en portée et en harmonie. Car son talent de psychologue et d'écrivain est tel qu'elle se compare aux meilleurs romanciers étrangers. Ses qualités ne sont pas celles que le public flamand de

nos jours apprécie: Madame Courtmans a eu plus de succès en Hollande, où la facilité et la pureté de son style furent particulièrement goûtées et où parurent d'abord ses écrits.'

Niets schijnt ons van grootere waarde dan die bladzijde van den bezadigden, onbevooroordeelden Waalschen hoogleeraar.

Mevrouw Courtmans werd door de omstandigheden tot schrijven gedwongen, zooals dat dikwijls het geval was en is, gelijk later Anseele zijn **Voor 't Volk geofferd,** Virginie Loveling haar **In onze Vlaamsche Gewesten** en **Sophie,** Plancquaert zijn **Jan Vleminx,** Stevens zijn **Schoolmeester,** Anton Thiry **De Hoorn schalt** en meer anderen schreven.

Het zijn tendenzwerken, die door de tijdsomstandigheden onvermijdelijk worden te voorschijn geroepen.

Dit zij vooropgesteld, eer wij de werken zelf in oogenschouw nemen.

9.

De eerste novelle ontstond in 1855, te Lier, naar aanleiding van de **Letterkundige Prijskampen,** uitgeschreven door de **Gazette van Gent.**

Willem Rogghé spreekt van die letterkundige wedstrijden in zijn merkwaardige **Gedenkbladen** op bladzijden 23 en 24 (Gent, Vuylsteke, 1898).

De keurraad. die door **De Tael is gansch het Volk** werd aangeduid, was buitengewoon inschikkelijk en vereerde den eersteling van de vier en veertigjarige met een eervolle vermelding.

Wij zullen zoo toegevend niet zijn en maar rechtuit bekennen, dat wij onze schrijfster nauwelijks terugvinden in **Helena Van Liliëndal**. De stijl is onbeholpen, de taal hortend en stootend, de zinsbouw gebrekkig, de geschiedenis alledaagsch of onwaarschijnlijk, de karakters oppervlakkig geteekend.

Die coup d'essai is voorwaar geen coup de maître.

Niets uit die 108 bladzijden is uit het volle menschenleven gegrepen. Het pleit voor het klare doorzicht van de zeventigjarige kunstenares, dat zij het werk niet opnam in haar verzamelde werken.

Meer dan vijf jaar wachtte Mevrouw Courtmans eer zij de

pen weer opnam. Zij verliet Lier in October 1856 en schreef **De Burgemeester van 1819** op het einde van 1860.

De novelle, vol herinneringen aan haar jeugd, den 'Hollandschen' tijd aan de Denderboorden, verscheen als feuilleton in de **Gazette van Gent** van 1 tot 30 Maart 1861 en daarna in boekvorm bij den uitgever van die krant, Eugeen Van der Haeghen.

Hoe gebrekkig ook de bouw van de novelle moge wezen, hoe onjuist een vorm, hoe verkeerd soms een uitdrukking, voor de gedachtenwereld van de vijftigjarige is ze van belang.

Op 18 Juni 1819 krijgt Edward Laenhout, de jeugdige brouwer van het ongenoemde dorp, zijn benoeming als burgemeester. Zijn zaken gaan goed vooruit. Een tweeling, Karel en Celesta, schenkt den gelukkigen man nieuwe vreugde. Als ambtenaar zorgt hij voor eendracht, onderwijs, godsdienst, welvaart. Niet alleen een schoollokaal met hooge wanden en breede vensters, ook een kerk rijst uit den grond; weldra een nieuwe spinnerij, waar meer dan honderd vijftig arbeiders hun brood verdienen.

Kortom, die nieuwe burgemeester is **the right man;** dat Mevrouw Courtmans hem con amore schilderde, ongelukkig nog niet met zulke volledige karakterizeering, dat hij ons gansch voldoet, ligt in het feit dat haar eigen vader vóór haar verbeelding poseerde.

Alles gaat voortreffelijk, tot de jonge Raspaillère op de achttienjarige Celesta verheft, wordt afgewezen en zich wreekt door het verwoesten van Laenhouts velden, het vernielen van zijn vee, het tenonderbrengen van zijn brouwerij.

De dagen van rampspoed komen over hem in den loop van 1830. In de lente is de eenige zoon aan de tering overleden. Het laatste stuk vee is gestorven. De brouwerij is te niet. Alles, buiten enkele stukken huisraad, komt onder den hamer.

Op dit oogenblik breekt de omwenteling uit en sterft tante Katrien, door een beroerte getroffen, die door den schrik voor plundering was veroorzaakt.

Het beeld van Katrien Laenhout is zeer duidelijk, en waarschijnlijk naar het levend model geteekend, zooals menig personage uit latere novellen of romans. Wij weten met zekerheid bij voorbeeld, dat **De Zoon van den Mosselman** een zekere Delille is, die bij een bezoek aan de Brusselsche tentoonstelling van 1897 schielijk overleed.

Hier zijn wij er van overtuigd, dat wij inderdaad met bare werkelijkheid te doen hebben. De nog onervaren schrijfster legt de beweegredenen van de handeling niet bloot; ze verhaalt eenvoudig hoe het leven van die vrouwelijke Grandet verliep. En wij, die soortgelijke tantes **in anima vili** te zien kregen, gelooven haar op haar woord.

De aanvang van het tiende hoofdstuk is waard, dat wij hem overschrijven; vooral, daar het boek zeldzaam is geworden:

'Tante Katrien was wel het baatzuchtigste schepsel van den ganschen aardbodem. Vijf-en-twintig jaren ouder dan Edward, had zij het kind zien geboren worden, wanneer reeds lang de drift naar geld haar zinnen streelde en haar ziel folterde. Tusschen haar en den burgemeester zijn er een aantal zusterkens en broederkens geweest, maar allen zijn in de wieg gestorven, en de gierige vrouw geloofde zich reeds de eenige erfgenaam harer ouders, wanneer onverwacht de kleine Edward voor den dag kwam.

Dit kon de booze dochter hem niet vergeven; wanneer het onnoozel schepselken haar toelachte, dacht zij: kijk mij zoo niet aan, ik wil uw vriendschap niet, gij hebt mij de helft van mijn goed ontstolen. En wanneer het broederken, in de afwezigheid zijner ouders in de wieg lag te spartelen, sloeg en neep zij het zoodanig dat het er de stuipen van kreeg. Dag en nacht verzon zij middelen tot herstelling van het verlies. En, o blijdschap, daar biedt zich de fortuin uit eigene beweging aan. Een zeventigjarige landman, die weduwnaar zonder kinderen was, bood de jonge dochter zijn droog hart en zijne gerimpelde hand.

De meid maakte slechts eene aanmerking: men zou zich wederzijds al de goederen eeuwig en erfelijk opdragen. De grijsaard nam het voorstel aan en de koop was gesloten.

Eens op de hoeve van den lieven echtgenoot, liet de booze Katrien den kleinen Edward in rust, maar den haat, dien zij tegen het kind had opgevat, had zij meegenomen. Het schepsel had echter den tijd niet om dat gevoel dikwijls voor den dag te halen, want met haren teerbeminde had zij de handen vol werk. De man leed ook een weinig aan de groote wereldziekte, hij liet den sleutel niet los en daardoor ontstond er een gedurig krakeel tusschen het jonge paar en meer andere lieve tooneelen van huiselijke teederheid.

Na verloop van een jaar behaalde de gelukkige vrouw de zegepraal. De gierigaard lag op het kerkhof.

Weldra boden zich een aantal knappe boerenjongens bij de rijke weduwe aan, ten einde de plaats van den dierbaren afgestorvene te vervangen. Maar Katrien had geen vertrouwen in de zoete vrijers, zij stelde ze op den rang van den lieven broeder. “Zij loeren op mijn fortuin,” dacht ze.

Nooit had eene vrouw het in het sparen, zoo noemde ze hare gierigheid, zoo verre gebracht als tante Katrien. Nooit gaf ze de armen een stuk brood, nooit at zij rundvleesch, nooit dronk zij bier en nooit gaf zij een zilverstuk uit. En toch had zij, bij het sterven van haren man, als verpletterd gestaan bij den aanblik van zooveel geld. In een kelder, waarin zij nooit den voet had mogen zetten, vond zij een eikenhouten koffer met zware zakken met goud en zilveren munt gevuld. Daarnevens stond een bak, waar men de geldstukken, zonder onderscheid, als ware het oud ijzer, had ingeworpen. En in een ander meubel dat op haar slaapkamer stond, lag geld in overvloed, voor de gewone uitgaven. Geld. Geld! Overal geld zonder einde. Sedert bijna veertig jaar was Katharina Laenhout weduwe, en dank aan haar levenswijze was haar schat tot een verbazende som aangegroeid. Het geld, door haren echtgenoot nagelaten, had zij onaangeroerd laten rusten, maar de opbrengst van hare akkers en stallen bracht zij den notaris van het dorp, en alwie voldoende waarborgen op grondgoederen kon geven, putte geld uit de onuitputbare goudbron van tante Katrien, tegen vijf ten honderd.’

Het aanzienlijk vermogen van tante Katrien redt Edward Laenhout. Dat hij, een overtuigd aanhanger van het Hollandsch regime, zijn ambt verliezen zou, verwachtte hij. Maar er zou een tijd komen, waarop het ambt hem zou teruggegeven worden.

Aan het onderwijs, door het Hollandsch bestuur in de zuidelijke Nederlanden ingericht, wordt warme hulde gebracht en vrijmoedig klinkt het op bladzijde 22: ‘Ik ben het met u eens, de hooge ambten zijn meestal door Hollanders ingenomen, en het ontbreekt zeker de Vlamingen noch aan geestkracht, noch aan wil, maar het ontbreekt hun aan geleerdheid en aan staatkundige opvoeding.’

Twee jaar later (1863) zou de rechtskundige François

Laurent in zijn **Lettres d'un retardataire libéral à un progressiste catholique** getuigen: ‘L'instruction primaire doit tout au gouvernement hollandais.’

10.

De Burgemeester van 1819 werd niet herdrukt. Enkele goede brokken hebben het niet kunnen redden voor de **Verzamelde Werken,** die De Seyn van 1883 tot 1890 uitgaf.

Korte maanden na **De Burgemeester** schreef Mevrouw Courtmans **Edeldom,** dat eerst als feuilleton in de **Gazette van Gent,** van 19 November tot 14 December 1861, daarna in boekvorm verscheen.

't Is bloederig romantisme: vergiftiging, valschheid in geschrifte, opsluiting in een krankzinnigengesticht, dat alles in een hysterische zoogenaamd hooge wereld. Wij weten niet, of een ware geschiedenis aan het ‘romantische verhaal’ ten gronde ligt. Waarschijnlijk is het, dat de akelige feiten haar door haar vader werden verteld. Bever, zijn geboortedorp, wordt er een paar malen in vernoemd.

Edeldom was geen herdruk waard. De taal is reeds vloeiender, maar de gallicismen bewijzen, hoezeer Mevrouw Courtmans, trots het door en door Vlaamsche milieu, waarin zij sedert zoo lange jaren leefde, onder den invloed van het Fransch stond.

Weldra breekt een tijdstip van bewonderenswaardige werkkracht aan. De drang tot schrijven, tot het uiten van haar gevoelens, is haar te sterk geworden.

Zulks worden wij gewaar in de novelle **Anna de Bloemenmaagd,** die uit 1862 dagteekent.

Anna is een toonbeeld van schoonheid en deugd; zij slooft zich af voor haar ziekelijke moeder, neemt een gebrekkelijke bedelares bij zich, verzorgt een gezin dat aan typhus bezwijkt, wordt ‘uitgescharminkeld’ en door een genialen schilder in haar eer hersteld.

Ditmaal is onze schrijfster naar de eenvoudigen toe gegaan om ze in een novelle te doen herleven. Maar het is nog geen stevige bouw, geen zuivere teekening, geen juiste toon, geen onberispelijke handeling.

Het is nogmaals proefwerk. Soms komt ons, bij het rustig herlezen, een glimlach om den mond. De betoovering, die ons in later gewrochten telkens opnieuw boeit, is er nog niet. Het zijn nog onafgewerkte beelden, onvoltooide toestanden, bij welker schepping zijzelf nu en dan wel kregel zal geworden zijn. Het zijn nog geen tafereelen die ze, gelijk in **De zwarte Hoeve** en **Het Geschenk van den Jager,** koortsachtig neerpent met den geur van het dennenwoud om zich heen of de mooie polderakkers vóór het bezielde oog.

In den loop van hetzelfde jaar 1862 schonk zij ons haar eerste bevredigend werk: **De Gemeenteonderwijzer.**

Het komt ons voor, dat zij op zekeren dag het besluit genomen heeft de onderwerpen voor haar novellen te zoeken in haar omgeving, in het milieu dat zij nauwkeurig kon gadeslaan. Zij zou de maatschappelijke vraagstukken behandelen, de onwaardige toestanden beschrijven met soberheid van trek en juistheid van kleur.

Zoo wordt in **De Gemeenteonderwijzer,** naar aanleiding van een eenvoudige liefdesgeschiedenis, de kostelooze leerplicht verdedigd, voor de verbetering van het lot van den onderwijzer een lans gebroken, het uitbesteden van de behoeftigen aan de kaak gesteld.

Op een zonnigen Septemberdag van 1847 doet de twee-en-twintigjarige onderwijzer, Edward Van Dale, zijn intrede in het grensdorp W., in werkelijkheid Maldegem, waar hij de belangen van het openbaar onderwijs zal behartigen. Zijn pad is natuurlijk niet met rozen bestrooid. De verdedigers van de gemeenteschool zijn er niet talrijk; gelukkig voelen burgemeester, notaris en enkele raadsleden liberaal.

De vertegenwoordiger van het bijzonder onderwijs, de heer Bonaventura Savé, in werkelijkheid een toenmalig schoolhoofd te Zelzate, is een belachelijk personage, een jeneverdrinker, een weetniet, een zwetser.

Edward Van Dale, de in de normaalschool van Lier gekanonizeerde heilige, - het woord is van Savé -, legt zich met hart en ziel op zijn taak toe. Het getal leerlingen groeit langzaam aan en te midden van allerlei wederwaardigheden schrijft hij een memorie over den toestand van het lager onderwijs, naar aanleiding waarvan hij tot schoolopziener wordt bevorderd en de

gelukkige echtgenoot van de mooie, schatrijke notarisdochter wordt, die hem, haar muziekleeraar, onbewimpeld haar sympathie heeft betoond en voor hem den rijken notaris Haveland heeft afgewezen.

Het is de Maldegemsche atmosfeer, die over **De Gemeenteonderwijzer** hangt. Het zijn de kleinsteedsche toestanden, de dorpsche bekrompenheden, die er in worden beschreven. Het is haar leed, het zijn haar lotgevallen, het is haar strijd voor het dagelijksch brood.

''t Stoffelijk en zedelijk Maldegem hangt vast omlijnd en trouw gekleurd in Vrouwe Courtmans' geest.'

Hoe duidelijk heeft Dr. J. Persyn het aangevoeld en gezegd!

'De menschen in het algemeen en de inwoners dezer gemeente in het bijzonder, hebben geen ander doel dan zich ten koste van anderen te verrijken,' klinkt het eenvoudig in **De Gemeenteonderwijzer.**

En elders: 'Ik ben hier een banneling in mijn eigen land, in dezelfde provincie waar ik geboren ben.'

Er zijn weinig zulke echt volksgezinde boeken verschenen in Vlaanderen en in een tijd, toen de analfabeten zoo verbijsterend talrijk waren te Maldegem, dat het de 'eer' genoot door Emile de Laveleye te worden aangehaald in zijn **Instruction du Peuple** (Parijs 1872).

'L'ignorance,' zei de Franschschrijvende, maar Vlaamschvoelende Bruggeling, 'est surtout grande où le clergé exerce un empire souverain et où les écoles privées, dirigées par les congréganistes, sont nombreuses; mais aussi les communes riches de Roulers et de Maldegem comptent, l'une 66%, l'autre 74% d'illettrés.'

Het zijn niet altijd schoone, maar het zijn ware karakters die zij schetst. Nevens Edward en Roosje van Dale, den notaris Blommaert, zijn vrouw en zijn dochter, staan Savé, Picard, Tonia Proost.

Het ten tooneele voeren van Picard was gewaagd, maar de schandelijke zedenfeiten in 1859 in een reeks vrije onderwijsinrichtingen te Forges, te Jemappes, te Aalst ontdekt, moeten de brave huismoeder verontwaardigd hebben en versterkt in haar strijd tegen het bijzonder, voor het openbaar onderwijs.

In 1856 was de bekende vastenbulle van den bisschop van

Gent verschenen, in Oktober 1859 de ‘herderlijke brief’ van Adolf Dubois, dien wij terugvinden in zijn **Essais et Notices** (I, blz. 418: Histoire d'une lettre pastorale).

Mevrouw Courtmans ook koos manmoedig partij voor het openbaar onderwijs. Op de manlijkheid der gedachte bij haar heeft Jozef Van Hoorde verscheidene malen gewezen. Thans, een halve eeuw later, voelen wij de onaantastbaarheid van die bewering bij de herlezing van haar levenswerk.

11.

De Gemeenteonderwijzer maakte opgang. Het jaar daarna verscheen reeds een tweede druk. In 1869 verscheen er te Hoei een Fransche vertaling van, bezorgd door Ed. Barlet, leeraar aan het Koninklijk Atheneum aldaar.

De minister van binnenlandsche zaken, Alfons Van den Peereboom, die de Vlaamsche schrijvers genegen was, schonk aan de schrijfster een ondersteuning van 300 fr. Dat was het eenig geldelijk voordeel niet.

De heer Vorsterman-van Oyen, hoofdonderwijzer te Aardenburg in Zeeuwsch-Vlaanderen, had ook het werk gelezen. Hij bracht aan Mevrouw Courtmans een bezoek en daar hij zag, dat zij met stoffelijken nood te strijden had, gaf hij haar den uitmuntenden raad, haar verhalen in Noordnederlandsche tijdschriften te plaatsen.

Zoo werd **De Gemeenteonderwijzer** in het Hollandsch tijdschrift **De Tijdstroom** herdrukt.

Het honorarium was veel hooger dan in België.

‘Eens de voet in Holland, zegt Van Hoorde, werden aan vrouwe Courtmans door verscheidene uitgevers voorstellen gedaan, en zij leverde nu bijdragen voor verschillende tijdschriften en liet ook in Nederland afzonderlijke novellen drukken. Hare geschriften verschaften haar de middelen, om hare kinderen eene goede opvoeding te geven. Zij had hare wenschen niet hooger gesteld, het was de bereiking van haar doel. De moeder zegepraalde door haar werkzaamheid over al de hinderpalen, die men haar in den weg had gelegd.’

Het jaar 1863 gaf ons **Griselda, De Bloem van Kleit, De Zoon van den Molenaar, De Bondgenoot** en **De zwarte Hoeve.**

Griselda moet voor **De Gemeenteonderwijzer** niet onderdoen. Van Hoorde acht het even zoo schoon als **Het Geschenk van den Jager.**

Gonde-Moeie, de bejaarde weduwe van den klompenmaker Verpoorten, heeft de tienjarige wees Griselda in haar schamele hut onvergeld opgenomen.

Griselda's ouders waren van goeden huize. Na allerlei tegenslagen was haar vader onderwijzer geworden op het afgelegen dorp, dat in het schraalste gewest tusschen Gent en Brugge gelegen is. De ouders stierven op denzelfden dag en lieten het mooie, voor zijn leeftijd goed onderwezen kind aan de openbare liefdadigheid over.

Dan gebeurt het dat Gonde-Moeie zich over het kind ontfermt. Zij staat alleen in het leven. Niet dat zij kinderloos is, maar haar zoon, haar eenig kind, is met een rijke juffrouw uit Luik getrouwd, heeft aldaar een bloeiende wapenfabriek, en verloochent zijn arme, eenvoudige moeder. Gonde-Moeie gaat op zekeren dag van haar dorpje uit het Meetjesland naar de hoofdplaats van Wallonië, maar wordt door haar zoon met zoo weinig liefderijkheid ontvangen, dat zij zijn rijke woning verlaat en hem op haar beurt verloochent.

Al haar liefde schenkt zij thans aan de arme wees. Jaren verloopen. Ze kunnen echter niet samen blijven om lief en leed met elkander te deelen, want de hardvochtige armmeester verplicht Gonde-Moeie naar het godshuis te gaan.

De toon tegen het armbestuur is bij onze schrijfster buitengewoon scherp, waarschijnlijk niet ten onrechte. Daartegenover staat haar bewering, die wij bij menig socioloog terugvinden, onder anderen bij Peter Krapotkin, in zijn **Wederkeerig Dienstbetoon**, dat de armen veel behulpzamer zijn onder elkaar dan de rijken.

Griselda gaat dus als dienstmeid naar Gent, waar zij achtereenvolgens in vier verschillende families terechtkomt.

Haar eerste post is bij den klavierleeraar, wiens echtgenoote fröbeljuffrouw is. Haar loon is gering: zeven frank per maand. Het eten is er nog kariger, zoodat zij na eenige maanden in bezwijming naar het gasthuis wordt gedragen.

Als zij genezen is, bezorgt Zuster Elisabeth haar een post bij twee oude juffrouwen, die bang zijn als wezels en in een bui van gekken angst de vlijtige Griselda den dienst opzeggen.

Bij den boekhouder Spriet, wiens echtgenoote geen toonbeeld is van huwelijkstrouw, houdt zij het nauwelijks enkele weken uit. Gelukkig wordt zij, alweer door tusschenkomst van Zuster Elisabeth, tegen hoog loon, kamenier bij twee schatrijke Engelsche dames: twee karikaturen, die ons veel minder geslaagd voorkomen dan de andere personages.

Waar Mevrouw Courtmans menschen schetst, met wie zij niet in het werkelijk leven heeft omgegaan, zijn het halfslachtige figuren. Hoe keuriger is de hardvochtige zoon van Gonde-Moeie geschilderd!

Eindelijk keert Griselda naar haar dorp terug om er met den onderwijzer in het huwelijk te treden. Dat Gonde-Moeie het armenhuis verlaat en haar intrek neemt bij Griselda en Gabriel, spreekt als het ware van zelf.

De oude vrouw heeft nog steeds hartzeer en wroeging. Maar Gabriel brengt haar tot bedaren. Wanneer Griselda bemerkt, dat het met de goede oude naar het einde loopt, schrijft zij aan den zoon, die juist bijtijds komt om van de lippen van de stervende moeder vergiffenis te ontvangen.

Griselda verscheen, als **Die Blume von Flandern**, in het Zwitsersch **Familienblatt: Die Alte und Nette Welt** van Einsiedeln (1875), door Mathilde van Becelaere vertaald. Het is eerder een bewerking in zeer vloeiend en sierlijk Duitsch. Geheel het tiende hoofdstuk, de dienst bij mevrouw Spriet, valt weg; alsook de eerste helft van het laatste kapittel, waarin de schrijfster de ondankbaarheid van den zoon schetst.

12.

Weldra verscheen de bundel **Drie Novellen. De Bloem van Kleit** beslaat hierin slechts een vijftigtal bladzijden; doch dit werk bevat gegevens genoeg om een roman te worden genoemd.

De jeugdige, beeldmooie Bella Delarivière is een bezembindster, die met haar vader het Kleitsche woud bewoont, door allen om haar schoonheid **de bloem van Kleit** geheeten, en om haar onberispelijken levenswandel algemeen geacht wordt.

Bella is verliefd op een jongen van de beruchte Akkerwijk, den konijnenkoopman Pieter Bram, die tot een geschandvlekte, een dievenfamilie behoort; zijn vader is een gebrandmerkte, hij zit te Saint-Bernard. Zijn moeder heeft haar jongste kind in het Rasphuis gebaard. Zijn oudere broeder Jan Tiste is wegens diefstal van de blauwe huzaren weggejaagd en werd ook reeds veroordeeld.

Pieter echter is eerlijk, al werd hij in een omgeving van boeven gewonnen en geboren. De onbevooroordeelde Bella heeft hem lief, doch eerst na het overlijden van haar vader en van de ouders van Pieter worden zij een paar.

Bella trotseert het grootste van de menschelijke vooroordeelen. Zij verheft de persoonlijke deugd ver boven de wanbegrippen van de menschen.

Handelt zij aldus uit erfelijkheid? Misschien. Haar voorouders waren Hugenoten. Doch laten wij liever het woord aan de schrijfster, die in deze keurige novelle de afstamming van Bella en de meeste Kleitenaars behandelt.

'Tot in het begin der zeventiende eeuw was het Kleitsche bosch, dat zich van Maldegem tot Knesselare, Oedelem en Adegem uitstrekte, een woud waar het wild ongedeerd in huisde, waar de hazelnoten en de braambessen door geen kinderhandjes werden geplukt en waar menige oude mastboom neerviel en bleef liggen op dezelfde plaats waar hij uit een zaadkorreltje was ontsproten. Maar toen, eenigen tijd vóór het intrekken van het Edict van Nantes (23 October 1685), al de goederen der Lutheranen werden verbeurd verklaard, terwijl de hoofden der nieuwe leer naar het schavot werden gebracht, ontvluchtte een groot getal adellijke familiën het Fransche vaderland. Omtrent dien tijd werd er in het midden van het Kleitsche bosch eene groote verwoesting aangericht. Boomen en struiken werden neergehakt, een aanzienlijke hoeveelheid kleiaarde werd opgedolven en menig druppel bloed droop van de tengere vingeren der onervaren arbeiders, die uit de neergevelde boomen en uit kleiaarde hutten opsloegen, die de paleizen zouden vervangen, welke zij in Frankrijk hadden verlaten. Nauw aan elkander verknochte vrienden, die om hunne geloofsbelijdenis werden vervolgd, Franschen, zooals de namen het nog aanduiden, waren de eerste Kleitenaars, de familiën de la Rivière, de Lamartine, de Lille, de Longueville, le Pauvre, Bourguignon,

Terny en anderen, die na een kort tijdsbestek de schaduw niet meer bleven van hetgeen zij vroeger waren geweest.'

Hier en daar komt de sociologische overtuiging van de schrijfster te voorschijn.

'Maar gij gelooft toch niet, laat zij Bella tot haar vader zeggen, dat de eene mensch **beter geboren** wordt dan de andere? Ik voor mij heb alle goede menschen even lief. Maar Pieter Bram bemin ik meer dan de overigen, omdat hij zoo **goed** blijft onder de slechten.'

Een weinig verder: 'Berten Delarevere had de oneerlijkheid der akkerlieden ver overdreven. Daar ook woonden brave arme menschen, die voor niemand behoefden te blozen, mannen die eerlijk den kost wonnen voor vrouw en kroost, al waren zij niet allen tot boerenslaven opgegroeid.'

Boerenslaven. Hoe waar, voor wie het leven van het land heeft meegeleefd!

De Zoon van den Molenaar, de tweede novelle van den bundel, is even uitgebreid als **De Bloem van Kleit**, maar speelt in het land van Aalst.

De witte steenen molen met zijn roode vlerken, het lieve molenhuis en de akker die er omheen ligt, zijn het eigendom van het gezin Spiegeleer, dat uit vader, moeder en twee volwassen zonen bestaat. Het zou een welvarend gezin zijn geweest, ware de mulder niet aan den drank verslaafd geraakt, en had de lichtzinnige oudste zoon zijn sporen niet gedrukt.

Karel, de jongste zoon, aardt naar de zorgzame, schrandere moeder; nauwelijks de kinderschoenen ontwassen, bezit hij de zedelijke kracht van een man.

Moeder Spiegeleer sterft. Zij heeft zelden een vriendelijk woord uit den mond van mulder Dook gehoord.

Karel verlaat het geboortedorp, wordt vrijwilliger in het leger en krijgt degelijk onderwijs in de regimentsschool. Zijn vlugge geest ontwikkelt zich daar; in de hoogere wiskunde is hij weldra beslagen; onverpoosd werkt hij voort, zoodat hij door den geleerden heer Johannes wordt opgemerkt en met dezen een werktuigkundige uitvinding doet, die hem wel is waar niet tot een beroemd, maar toch tot een welgesteld man maakt.

Karel neemt ontslag uit den dienst en keert naar het geboorte-

dorp terug, waar hij het ouderlijk huis aankoopt en op het molenveld een stoommolen bouwt. Hij huwt met Mietje Westerlinck, de uitverkorene zijner jeugd.

'De plaag, die mijne geboortestreek onteert, zegt Karel, moet uitgeroeid worden, en dit zal zijn. De tijd is nabij waarop een algemeen en verplichtend onderwijs den grondsteen zal leggen van eene huiselijke opvoeding en beschaving, die dergelijke driften beteugelen zal.'

Wij betwijfelen de almacht van het onderwijs inzake alkoholisme. Een welingerichte staat heeft andere middelen tot zijn beschikking. Maar de novelle is zoo vloeiend, zoo waar verteld, dat wij het talent van de schrijfster bewonderen en geen oogenblik aan vitten denken. De drie Spiegeleers en het gezin van de Westerlincks zijn voor ons bijna bekende personen, van echt Vlaamsch ras in hun deugden en in hun gebreken. Achilles en de kolonel blijven, spijtig genoeg, te veel op den achtergrond.

13

Het beste werk uit het jaar 1863 is **De zwarte Hoeve.** Het behoort tot de vlot vertelde, zorgzaam ingestudeerde, nauwkeurig waargenomen en boeiende romans van Mevrouw Courtmans.

De heldin, Renilde van Senderloo, is tot in de bijzonderheden met vaardige hand geteekend. Erfelijkheid, omgeving en opvoeding, de drie faktoren die invloed hebben op de vorming van aard en karakter, maken van Renilde, die, aanvallig van statuur, verstandig en krachtdadig is, een heersch- en prachtzuchtige, trouw- en hartelooze, hardvochtige vrouw.

Haar vader, dorpsbankier, landbouwer en handelaar in bouwmaterialen, mag een geslepen fielt, een doortrapte schurk genoemd worden.

Haar moeder is een grijze sukkel, die met den stroom meedrijft en krankzinnig sterft.

Renilde wil pronken boven haar stand. Haar ideaal is rijk en boven allen verheven te zijn. Wanneer de flinke en zachtzinnige Willem Waterlant, met wien ze reeds geruimen tijd verloofd is, door het lot karig bedeeld de nieuwe boerderij krijgt, terwijl de vermaarde Zwarte Hoeve den roekeloozen, leelijken Bernard ten

deel valt, breekt zij zonder meer met den ouderen, om den jongeren broeder te huwen. Terstond worden de ouderwetsche meubelen naar de provisiekamer en den zolderhoek verbannen, **rijke** meubelen, Doorniksch porselein, zilverwerk, een nieuw rijtuig en fijne kleederen aangeschaft, alles op grootsteedschen voet ingericht.

Bij het eerste bezoek van den eigenaar van het Zwarte Veld, weleer door Hildebrand Waterlant aan Siegfried, baron van Walcheren, afgestaan, zit zij met Baron en Barones van Walcheren mee aan tafel, gedraagt zich, niet als bazin Waterlant, maar als een voorname dame, zooals de barones over haar het juiste oordeel strijkt: ‘Zij is eene hoovaardige zottin, die gelooft dat ieder voor haar moet buigen en, wat erger is, zij is een slecht mensch en de kwade geest van Bernard. Het onderhuren van den Zuiderpolder en het ontnemen van den kost aan de boerenarbeiders is haar werk.’

Tegenover Renilde staat Isabella, de ouderlooze nicht, die in haar omgeving in ootmoed en vernedering als asschepoester werd grootgebracht, hard slaafde en veel verkropte; daarenboven door haar oom en toezienden voogd, den schepen van Senderloo, werd uitgebuit en gepluimd, nooit het minste vermaak kende en 's Zondags op het erf bleef met Pater Poirters' toenmaals nog veel verspreid **Masker van de Wereld** als gezelschap.

Zacht, vroom, eenvoudig, vergevingsgezind, een edel en edelmoedig karakter; wel wat geïdealizeerd, maar evenals Renilde naar het leven geteekend. Zij huwt met Willem Waterlant, dien ze reeds heimelijk liefhad, toen hij nog met Renilde verloofd was. Willem is een flink, vlijtig, praktisch, zachtaardig man, die voor redeneering vatbaar is en van eenvoud houdt. Zijn liefde voor Renilde is innig en duurzaam. De rampen van zijn jeugd hebben hem niet verbitterd, integendeel.

Zijn broeder daarentegen is een impulsieve natuur, een waaghals, die door den krachtigen wil van Renilde beheerscht en door de sluwheid van den schoonvader tot den bedelstaf gebracht wordt. Hij wordt harteloos, hardvochtig.

Renilde's zelfzuchtige berekening jaagt den ouden baron tegen haar en Bernard in het harnas.

‘Wat is dat nu voor eene handeling op de Zwarte Hoeve, riep hij verstoord uit. Groeien er dan op het Zwarte Veld geen

aardappelen noch graan meer voor hen die het met hun zweet besproeien? Zoo wil ik het niet hebben. Wij moeten met hen afbreken. Tegen St. Andries nog een jaar krijgen zij de opzegging van het Zwarte Veld... Bernard Waterlant weet nochtans wat ik hem zoo dikwerf zegde: ‘De heeren van Walcheren gedoogen niet, dat de Waterlants hoovaardig zijn, en zulks om goede redenen.’ En dat hunne pachters de werklieden martelen, willen zij nog minder. Meenen die dommeriken misschien, dat zij zich door het uithongeren van hunne werklieden zullen verrijken? Denken zij dat de ontvleesde armen van een levend geraamte even goed den grond bewerken als de krachtige handen van een welgevoed man?’

Amanda, de twintig jaar jongere barones, dochter van een armen edelman, zeer vrijgevig en onbaatzuchtig, koestert over gelijkheid en ongelijkheid der standen andere meeningen dan haar voorouders. Zij heeft tegen de verwaande Renilde in haar doel bereikt. Maar zij vermoedt niet, dat de baron de perkamenten zelf zal onderzoeken, den eigendomstitel van het Zwarte Veld, dat vóór bijna zeven eeuwen de duivel zelf met zijn klauw waarmerkte en de verkoopakte, waarbij Hildebrand Waterlant aan Siegfried van Walcheren het Zwarte Veld verkocht. De voorwaarden luidden:

1) dat de baron en zijn erfgenamen het goed ten eeuwigen dage moeten verpachten aan den oudsten der Waterlants tot in den laatsten graad;

2) dat de hoogste pachtprijs ten eeuwigen dage zal bestaan in tien pond tornoois 's jaars.

Om de begane onrechtvaardigheden goed te maken, want het Zwarte Veld wordt tegen drie duizend frank 's jaars verpacht, schenkt de baron het Zwarte Veld aan Willem Waterlant, zonder het minste servituut.

Twee karakters heeft de schrijfster blijkbaar met liefde geteekend: Jozef Rinkhout en den ouden schaapherder Michiel.

Rinkhout is het type van den welgestelden boer, schrander, scherpzinnig zelfs, hardnekkig voorstander van het recht.

Michiel is met hart en ziel aan de Waterlants verknocht. Hij kent de familielegende, waarvan de geheimzinnigheid zijn brein benevelt en zijn bijgeloovigheid op de spits drijft. De straffende

hand des Heeren ziet hij boven de Zwarte Hoeve. Het zijn bladzijden waarin de schrijfster onbewust uiting geeft aan haar vroomheid.

‘De mensch wikt, luidt het, maar God beschikt. Zoo zegt het spreekwoord. Zeker ware Renilde op den weg der fortuin aanmerkelijk gevorderd, had eene ongeziene hand hare pogingen niet verijdeld. Hij, die hoovaardigen vernedert, en ootmoedigen verheft, hield gestadig het oog op de Zwarte Hoeve geslagen.’

De roman speelt in een tijd, die nog niet vergeten is in Vlaanderen. Een zwam, een mikroskopisch organisme verwekt, in den zomer van 1842, een aardappelplaag die zich van lieverlede uitbreidt en enkele jaren nadien bijna den gansschen aardappeloogst vernielt. Velen in Vlaanderen zagen de straffende hand des Heeren in die schrikkelijke ramp, die aan duizenden, werklieden vooral, den hongerdood kostte.

In de schoone poldergemeente, waar de Zwarte Hoeve stond, was op het einde van 1846 nog slechts één hofstede, waar men de arbeiders des middags een schotel melksoep en boonen met varkensvleesch opdischte: het was de hoeve van Willem en Isabella. Aldaar is het dat de eenige afstammelinge der Waterlants, Renilde's Marietje, na den dood van haar ouders en de verwoesting van de Zwarte Hoeve door het hemelvuur, een nieuw tehuis vindt, waar naastenliefde en altruïsme tronen, eenvoud en deugd.

JULIUS PEE.

(Wordt voortgezet).

[Twee gedichten]

Nu

Nu gij gevloden zijt,
Werd ik gelijk
Een waaiboom, die ten gronde leit,
In 't stof, in 't slijk.

Blij klepten eens mijn blaren in den wind;
Blij wezen al mijn takken naar de zon,
En zelfs den regen en de vorst heb ik bemind,
Daar ik niet anders dan het heele leven lieven kon.

Zij die mij kenden, kennen mij niet meer,
Nu gij gevloden zijt.
Zij knielen elders in de schaduw neer
Voor 't plukken van den tijd.

Doch ik, geveld, gekneusd, gewond,
Ik blijf mij klampen aan de moederklei.
Waar ik te zingen stond,
Straalt eens een jonge, frissche mei.

Balans

Gebeden hebt g' als een verloren kind
Onder de kruinen van een avondwoud,
En wat daarboven smeuld' uw vrees vertrouwd,
Naïef en blind.

Gestreden hebt g'een strijd zoo droef, zoo dwaas.
Dat zelfs de stugge stoïcijn
De wanden brak van zijn verstorven-zijn
Bij uw relaas.

En 't slot? Door 't machtig labyrint
Gaat weer 't gemeten tikken van uw stok.
Of g'ooit op 't wenken van een rok
Uw alter-ego vindt?

A. DE MAREST.

Lambrecht - Lambrechtshulde te Hoeselt

Aan de nagedachtenis van Dr Julius Sabbe, gewezen leeraar van Lambrecht Lambrechts te Brugge.

Voor al wie den Man van dichtbij gekend hebben, beteekent de naam Lambrecht Lambrechts: geestdrift, muziek en poëzie.

Wat gleden de laatste jaren van dat rijke leven toch stil voorbij! De wereld had hij verzaakt, maar de pen zou hij niet laten rusten, voor hij zijn oogen op het licht der dagen sloot: ‘aan de werktafel, daar wordt alle leed doodgeschreven,’ zegde hij. En wie ons leerde: ‘het leven is lang en schoon,’ was den laatsten tijd eenzelvig en pessimist geworden. Hoe snel ging alles toch! Het was ineens toen gedaan.

Van hoegenaamd niemand had hij nog willen weten: geen wereldsch geroezemoes, geen vreemden, in die dagen van strijd met den dood. Alleen zijn liefste vrouwtje kon hem nog troosten en helpen. Zij alleen mocht dat: ‘Pardon, Maria, gij hebt toch zooveel last met mij, maar graag zou ik nog een beetje bij u willen blijven; de wereld is slecht, maar gij zijt goed. Pardon, voor al het leed dat ik u aandoe.’ Zoo sprak hij, als hij er zich van bewust werd, hoe Mevrouw Lambrechts geen moeite ontzag om hem dadelijk alles te bezorgen waar hij voor zijn ondermijnd gestel van droomde.

Ginds op de zonnige Kunstlaan, dicht bij het Gentsche park met zijn bloemen en zijn vogels, zijn kunstmuseum, zijn feestpaleis, zijn grillige paadjes en zijn verleidelijke hoekjes voor poëtische droomerijen, ginds ja, staat het lieve huisje, waar het kunstpaar Lambrecht Lambrechts-Maria Van den Doorne zeven en twintig jaar samenleefde en -werkte.

Te Gent vatte in werkelijkheid de kunstenaarsloopbaan van Lambrechts vasten vorm, al had hij reeds vroeger zijn talent beproefd.

Als leeraar aan de Rijksmiddelbare school te Ronse, in welke stad hij in het huwelijk trad met Maria Van den Doorne, laureate voor klavier van het Gentsche Conservatorium, onderteekende hij den novellenbundel **Uit de Demergouw**, met den schuilnaam Jan Van Hasselt.

In de anderhalfjarige tusschenruimte die het einde van zijn studiën aan de Middelbare normaalschool te Brugge scheidde van den aanvang zijner loopbaan te Ronse, had Lambrechts reeds den tekst en de melodieën van menig oud Limburgsch volkslied opgeteekend, en aldus de eerste hand geslagen aan een kostbaren folkloristischen en muzikalen schat, waar hij, bij tusschenpoozen, een ruim gedeelte van zijn arbeidzaam leven aan zou wijden.

Na Ronse vinden wij hem als leeraar aan de van ouds befaamde Normaalschool te Lier. Hij toonde er zich hunner waardig die daar reeds vroeger hun sporen hadden verdiend: Jan Van Beers, Domien Sleeckx en Gustaaf Segers. Lambrechts brak er een lans voor de nieuwere richting. Doch alles diende vanwege het gezag binnen de perken te blijven: zonder 'behoorlijke' kennis met Vondel bleef de zaligheid onmogelijk. Betere tijden dienden dus afgewacht: die zouden komen.

Het begin en het einde van zijn kunstenaarsloopbaan stond in het teeken der musicologie. In de tien jaargangen van **Muziekwarande** (1922-1931) had hij het leeuwenaandeel. Daarenboven bezorgde hij - in '28, meen ik - het kleurige libretto voor een operette **Xmas,** waar Verhoeven zeer verzorgde en mooie muziek bij componeerde. De ongunstige omstandigheden van de jongste jaren, alsmede de ziekte en het afsterven van den dichter, waren oorzaak dat **Xmas** nog niet kon worden gecreëerd. De partituur is thans in het bezit van den componist.

In het September-nummer 1932 van den **Vlaamschen Gids** verscheen - twee maanden na zijn overlijden, dat plaats vond te Gent op 13 Juli - van de hand van Lambrechts de meesterlijke posthume recensie van de door den Sikkel bezorgde studie-heruitgave van het 16de eeuwsche **Antwerpsch Liederboek,** heruitgave, waar de Berlijner filoloog Dr Koepp, die perfect Nederlandsch spreekt en schrijft, de geleerde auteur van is.

Daar hebt ge nogmaals vanwege den recensent het afdoende bewijs geleverd van zijn meesterschap in de musicologie, vak, dat hij sedert jaren met voorliefde beoefende.

Met Mevrouw Lambrechts als klavierbegeleidster gaf hij jaren lang, vóór en ook nog na den oorlog, talrijke liederavonden, waarbij hij zelf met den grootsten bijval als zanger optrad. Twee kunstenaarszielen die elkaar zoo volmaakt aanvulden, moeten samen heerlijke stonden hebben beleefd bij hun rondreizen door Vlaanderen en Nederland.

Lambrechts wijdde al zijn vrijen tijd aan muziek, poëzie en literatuur. Zijn oeuvre is aanzienlijk. Het zou ongedaan werk zijn, hier thans een volledigen inventaris van zijn alzijdige bedrijvigheid te willen opmaken. Een tentoonstelling van zijn werken - novellen, romans, critiek, musicologie, tooneelliteratuur, liederen, enz. -

ter gelegenheid van de Lambrecht-Lambrechtshulde te Hoeselt op Zondag, 30 April e.k., zal voor zijn intiemste vrienden nog een echte openbaring zijn.

Doch boven dat alles uit schittert nog zijn glansrijk professoraat aan de Lagere en de Middelbare Normaalschool te Gent, waar de geestdriftige en dichterlijke verschijning van Lambrecht Lambrechts al de jonge harten in vervoering bracht.

Tijdens het paar jaren (1911-1914), die ik persoonlijk in deze inrichting met haar uitgelezen leeraarskorps van dien tijd heb doorgebracht, ben ik ooggetuige geweest van de wezenlijke geestdrift en de occulte kracht welke onweerstaanbaar van hem uitgingen.

Een half dozijn van de meest vooraanstaande figuren uit de huidige letterkundige wereld heb ik in die jaren onder de leiding van den Meester zien werken en groeien. Voor de 'Ouden' van dien tijd zijn namen hier overbodig. Voor de oningewijden moge het volstaan, even de namen te vermelden van Achilles Mussche, Maurits Roelants, Raymond Herreman en Karel Leroux. Dat waren goede jaren voor de Normaalschool en de Sectie te Gent. Met kunst, letterkunde en schoonheid werd hoog opgeloopen. Er werd gedweept met Multatuli, Perk, Kloos, Verwey, Van Eeden, Tagora, Couperus, Gorter, Helène Swarth, Henriette Roland Holst, Shelley en Keats. Men streed en debatteerde vurig rondom Gezelle, Streuvels, de Sabbe's, Van de Woestijne, Buysse, Van Langendonck, Vermeylen en De Bom. Franz De Backer kreeg van Verhaeren, die als knaap dezelfde Scheldelucht als hij had ingeademd, een dichtbundel met persoonlijke opdracht toegezonden, als antwoord op een door hem naar Saint-Cloud geadresseerd exemplaar van zijn eersteling **Bloeikens.**

Op eigen kracht gaven de leerlingen in de school tooneel- en muziekavonden, waarop het leeraarskorps, de ouders en de vrienden werden uitgenoodigd. Armand Suis, André Pols en de andere Antwerpenaren waren er dan bij! Dat zat 'm in 't bloed.

Alleen voor de allerlaatste herhalingsoefeningen werden Lambrechts of Hullebroeck er bijgehaald, en met hier en daar een opmerking en een verbetering kwamen de mannen dan spoedig klaar.

Af en toe ook bekwamen de oudere leerlingen wel eens de buitengewone gunst om in den een of anderen Gentschen schouwburg de opvoering van een tooneelstuk - een fatsoenlijk meesterwerk! - te gaan bijwonen. Waren **Lucifer** of **La Fille de Roland** aan de beurt, zoo werd natuurlijk vanwege het gezag niet het minste bezwaar geopperd. Maar ging het om **Freuleken** of **Het hoogste Recht,** dan werd wel eens cabaal gemaakt: leeraars waren er voor, andere er tegen. In zulke gevallen moest Lambrechts

soms al zijn diplomatie aan den dag leggen om den slag in het voordeel van de leerlingen thuis te halen. Gewoonlijk ging het wèl, als Van Rijn kon worden overgehaald. Dan waren allen in den hoogsten hemel en Lambrechts lachte met een koppel schalksche oogen en een jolige plooi om den mond. Dan steeg de vreugde ten top, en er werd gepssst en gewzzt in de studie en op de slaapzaal om nog twee dagen koest te blijven, dat het spel soms op het laatste oogenblik maar niet mis zou loopen!

Om over het leven aan de Normaalschool, over de leeraars en de kameraden, waar ons hart steeds vol van was - o, toen waren er te Gent onvergetelijke 'typen'! - te kunnen praten, ging ik in de lente van 1915 Rik Craeybeckx - nog een joviale Limburger - te Alveringem eens opzoeken. Hoe dikwijls wij toen tusschen zijn kantonnement en Pollinkhove, waar zijn bataljon uitrustte, zijn heen- en weergewandeld, kan ik niet meer zeggen. Wij raakten maar niet uitgepraat. Dat was voor ons beiden een gelukkige dag aan het front! De volgende maal dat ik in de gelegenheid was om hem weer eens te gaan bezoeken, vond ik hem eilaas door een bom vermassacreerd.

Hoe treurig was die tocht naar het kerkhof te Oeren, met zijn broer Jozef en eenige trouwe makkers achter het lijk van den armen Rik! Mijn ongelukkige vriend had ook steeds zooveel van Lambrechts gehouden.

Onsterfelijk blijft voor al de oud-leerlingen van de Normaalschool en de Sectie te Gent de herinnering aan den Meester die ons als eerste wonderspreuk gaf:

A thing of beauty is a joy for ever.

Om nog eens zoo levendig mogelijk allen samen in hart en geest gansch dat schoone verleden op te wekken, richt ik hier tot al de 'Ouden' van Gent een warmen oproep: dat zij zich 30 April e.k. met de persoonlijke vrienden van den dierbaren overledene, Camiel Huysmans, Jozef Geurtz, Arnold Sauwen en ontelbare anderen, te Hoeselt zouden scharen rondom het dichterlijke monument, dat aldaar, dank zij het initiatief en de onvermoeibare werking van Dr Godelaine en het Limburgsch comité, ter verheerlijking van Lambrecht Lambrechts zal worden onthuld.

Diest, 9 Maart 1933.

OMER VAN AUDENHAEGE.

Handleidingen over het literair lezen en het literaire kunstwerk

In een korte tijdspanne verschenen er vier handboeken over dit onderwerp; derhalve bespreken we ze onder den hier boven aangegeven titel.

I. Ev. Verachtert. De kunst van hardop lezen. Een leer- en leesboek voor huis, school en tooneel. Lier, Jozef Van In en C°, 1932. 181 + [III] bldz., 22,1 × 15 cm.

Wanneer men de hier gedane uiteenzetting van het wezen en de beteekenis van de verschillende elementen die bijdragen tot het kunstige lezen met aandacht gvolgd heeft, is men getroffen door de eenheid die doorheen het gansche boek sterk volgehouden wordt en die de waarde van het luisteren is. Naar het leeren luisteren - hoe eenvoudig bij het neerschrijven, maar hoe moeilijk in de praktijk! - naar het luisterend opmerken leidt het geheele exposé. De met zorg gekozen oefeningen zullen zeker merkelijk bijdragen tot het zich rekenschap geven van wat men al luisterende waarneemt en in dit opzicht zal men vooraf het overwegend aandeel van het gevoel in het spreken inzien, dat tevens ten grondslag ligt van het lezen, van het **natuurlijk** lezen, waarop te recht door schrijver herhaaldelijk nadruk wordt gelegd. Ingewikkelde bepalingen of uitstallingen van geleerdheid zijn aan dit boek vreemd. Eenvoudig, door het gebruik van de meest gewone woorden; klaar, door de scherpe omlijning van de behandelde stof; bevattelijk, door den onderhoudenden trant en bij dit alles wetenschappelijk nauwkeurig, want gesteund op nauwgezette studie en jarenlange ondervinding: aldus komt dit boek voor. Een verwijzing naar het laatste hoofdstuk (XIV): het lezen van een vers, is voldoende om deze gegevens na te gaan. Ik vergeleek de hier gehouden uiteenzetting van het vers en van zijn verschillende bestanddeelen bij deze van enkele andere auteurs, o.m. van Poelhekke in ‘Woordkunst’ en van Dezaire in ‘Handboek der Poëtiek’ en duidelijk bleek het verschil uit: waar de laatsten de stof ex cathedra voorhouden (een stroeve bepaling door één of een paar voorbeelden geïllustreerd) doet Ev. Verachtert ons deze abstracte begrippen aanvoelen. In deze volledige inleving of rechtstreeksche aanvoeling ligt de kracht van het boek. Dat zulks alleen door een logisch gevolgd plan kan bereikt, hoeft nauwelijks vermeld: een vluchtige oogopslag wijst reeds de methodische want geleidelijke ontwikkeling van de stof aan: na een paar inleidende hoofdstukken (I en II), gewijd aan het verband tusschen spreek- en schrijftaal en aan de spraakgeluiden (klanken en geruischen), vat schrijver het hoofddeel van zijn arbeid aan: de studie van het accent in zijn verschillende uitingen (syllabisch accent (II), krachtaccent (IV), waardeaccent (V), accentverspringing (VII), temporaal accent (VIII), tempo (IX), muzikaal accent (X) en van het rythme met de maat en het rijm, om aldus het kunstig lezen van een vers te bereiken, waarin hij volledig geslaagd is.

Voegen we hieraan toe dat ‘De kunst van hardop lezen’ van Ev. Verachtert het eerste handboek in Vlaanderen is dat dit probleem zoo grondig bestudeert en zoo alzijdig omvat en belicht. Nu de beweging ten voordeele van het Algemeen

Beschaafd, waarvan Ev. Verachtert een der strijders van het eerste uur is geweest en waarvoor hij nog steeds met jeugdige kracht in de bres staat, in alle middens doordringt, wenschen we deze nieuwe handleiding, haar ondertitel getrouw, in ‘huis, school en tooneel.’ Zij verdient het ruimschoots.

II. W. Kramer. Literatuur- en Stijlstudie. Een oefenboek voor de hoogste klassen van scholen voor middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs. Groningen-Den Haag, J.B. Wolters' Uitgevers-maatschappij N.V., 1930. 166 bldz. 21,1 × 14,5 cm.
III. W. Kramer. Het literaire kunstwerk. Groningen-Den Haag-Batavia, J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij N.V., 1932. [IV] + 123 bldz., 19,1 × 12,5 cm.

Het boekje van Ev. Verachtert **leert** op de meest eenvoudige en bevattelijke wijze de kunst van het hardop lezen aan, het is een materieele inleiding, want uitsluitend worden hier de functioneele elementen belicht. Met deze moet de lezer, vertrouwd zijn vooraleer hij de uiteenzetting van W. Kramer vatten kan (bedoeld wordt steeds III) - Deze wijdt hem in de zuivere schoonheidssfeer in. Dit werk is een psychologische inleiding tot het lezen van literaire kunst.

Daar kunst en leven één eenheid vormen - grondslag van het geheele exposé - is ‘kennis van de materie en z'n wetten, waarin de kunstenaar zijn diepste leven verwerkelikt, nodig om tot dat leven door te dringen.’ Zoo onderzoekt schrijver de beteekenis van het woord en diens mogelijkheden in het literaire kunstwerk, als rechtstreeksche uiting van den organischen groei van het innerlijk scheppende leven, wiens wezen vooraf uitgediept wordt.

Zooals in de nog onverouderde verhandeling van Prof. Dr. Gustaaf Verriest, ‘Over de grondslagen van het rhythmisch woord,’ wordt ook hier bijzondere nadruk gelegd op het innig verband tusschen physiologische en psychische factoren.

‘Het literaire kunstwerk’ van W. Kramer bevat een psychologische verklaring van de zuivere openbaring van het leven van de idee, een opheldering van het geheim van de levenwekkende kracht van het woord, een beredeneerde inwijding tot het poëtisch fluidum. Alle kunstuitingen worden in verband met de levensverschijnselen bestudeerd: intuïtie is het wezen van het dichterlijk scheppen, wiens orgaan bij uitnemendheid het beeld is, ‘de suggestieve voorstelling van het zinnelik verschijnsel, in de ontdekkende doorlichting der idee verrijkt tot geestelik symbool, of die door z'n gevoelsanalogie dieper kleur en leven geeft aan de expressie der gedachte’ (bldz. 43); al de karaktertrekken der persoonlijkheid draagt het beeld in zich, want uit de voorliefde voor zekere motieven en uit den aard der belichting spreken de aanleg, het temperament, de momenteele stemming, de levensbeschouwing van den kunstenaar. Zooals het innerlijk leven tot in zijn teerste roerselen zich in ons lichamelijk organisme weerkaatst, aldus het leven der idee in den klank en de beweging van de taal. Vooral in de sterk bewogen uiting van het gevoel wordt de diepere affiniteit tusschen de gevoelens en de motorische en akustische indrukken der spraakklanken ingezien (verschil in opwekking tusschen vocalen en consonanten!).

Het woord is dood zonder de persoonlijke geestelijke bezieling, vandaar als hoogste wet van het literair kunstwerk de waarheid der expressie.

Aldus schematisch de inhoud van het eerste gedeelte van het werk van W. Kramer (tot ± bldz. 63), waarin schrijver een grondig psychologische verklaring geeft van het ontstaan, het wezen en de beteekenis van het literair kunstwerk.

Naast het diep inzicht moet ook de taal geloofd, die niet alleen zuiver en eenvoudig is, maar vaak een poëtischen zwier neemt, die ons vergeten doet dat we in een handleiding lezen. Daar zijn bladzijden die een plaats verdienen in een literaire bloemlezing.

Van bldz. 63 af tot het einde worden de dichtsoorten belicht: alhoewel meer dan lezenswaard, voelen we - noodzakelijkerwijze! - het diep persoonlijk accent niet dat de bijzondere waarde van het eerste gedeelte uitmaakt.

Een beredeneerde literatuurlijst geeft aanwijzingen voor verdere studie aan.

Ontstaan uit dezelfde gedachte is de **Literatuur- en Stijlstudie (II)**, een kleine verzameling van gekende stukken uit onze Nederlandsche letterkunde[1].

Tweeërlei doel beoogt dit boekje: oefening in het indringend lezen van literair proza en van poëzie, alsmede een praktische stijlleer die, aan de hand van uitvoerige vragenlijsten over de dichterlijke techniek, de geheime krachtopwekking van de taal, de fijne begrips- en gevoelsschakeeringen van woorden en zinswendingen, het innig verband tusschen vorm en inhoud aanleeren wil.

'Het Literair Kunstwerk' is de logische voortzetting van 'Literatuur- en Stijlstudie': dit laatste is een analytische inleiding tot de schoonheidsaanvoeling, waarvan het eerste een synthese geeft.

Deze twee werken toonen de dwaling aan van hen die beweren dat door een bewust indringen in het kunstwerk dit zijn geheime bekoring zou verliezen. Integendeel! Een aandachtig verwijlen bij de details is noodzakelijk om de synthese op te bouwen en er volledig van te genieten.

Tot een door kennis geoefend taalgevoel leiden beide werken, die wij aan alle minnaars van het schoone ten zeerste aanbevelen.

IV. Albert Verwey. Ritme en Metrum. Santpoort, C.A. Mees, 1931. 100 bldz., 19,5 × 13 cm.

Vergeleken bij de voorgaande werken van Ev. Verachtert en W. Kramer, ligt de groote waarde van Albert Verwey's uiteenzetting in de ondervinding van den schrijver zelf. Hier hebben we aan het woord een dichter (tevens man van wetenschap) over de dichtkunst: noch dogmen, noch deducties maar concrete feiten uit de eigen esthetische ervaring worden hier aangegeven.

De bepaling van het wezen en de beteekenis van het rythme en het metrum in de poëtische schepping is het onderwerp van deze studie.

Lapidair luidt het besluit van Verwey: 'Metrum is niets, ritme is alles.'

Hoe deze brutale tegenstelling door den dichter gerechtvaardigd wordt meenen we door een opgave van de hoofdlijnen van zijn betoog aan te wijzen.

Metrum als besef van abstracte regelmaat bestaat ongetwijfeld: de oorsprong er van is in onze eigen lichamelijkheid (bloedsomloop, bewegingen) te zoeken. Evenals metrum is ook rythme beweging, regelmatige weerkeer. 'Bij "ritme" valt de nadruk meer op de beweging, bij "metrum" meer op het regelmatige. De zoogenaamde metra toch zijn schemata die een bepaalde regelmatigheid van het ritmische-in-verzen trachten uit te drukken. Ritmen zijn werkelijkheden, metra zijn schemata.' (bldz. 21-22). Rythme is levensbeweging, echter niet de natuurlijke levensbeweging zonder meer, want alleen door een werkzaam ingrijpen van den geest, die de chaos van de gewaarwordingen ordent, ontstaat rythme. 'Het heele gedicht is één ritme, één lijn

(1) O.m. fragmenten uit Hildebrand, Wolff en Deken, Potgieter, Cd. Busken Huet, Frederik van Eeden, L. Van Deyssel, Jac. Van Looy, Frans Erens, G. Gezelle, M. Scharten-Antink, Ina Boudier-Bakker, Augusta de Wit, Jan Prins, Brusse, Boutens, Geerten Gossaert, J.C. Bloem, Henriëtte Roland Holst e.a.

die men van het eerste tot het laatste woord volgen kan. Maar het éene ritme is verdeeld in kleinere, op zich zelf herkenbaar, maar die ieder een beeld van het eene zijn. In strofen, in regels, in regeldeelen en verbindingen van silben. Van metrum is geen sprake, want het gedicht-als klanklichaam is een saamgroei van regelmaat en verscheidenheid; terwijl het metrum een abstractie is.' (bldz. 38).

Het beheerschend element in de verzen is in de woordmelodie gelegen. Daar echter rythme het geheele gedicht is en dit zoowel tot onze zinnen als tot onzen geest spreekt, vermits het zelf 'een eenheid van zintuigelijkheid en geestelijkheid'

is, wordt het rechtstreeks door ons verbeeldingsvermogen begrepen en erkend, ‘een verbeelding, maar die de onmiddellijke representant is van de voor haar liggende werkelijkheid.’ (bldz. 46). Zoo zal het louter melodische vers niet voldoen, wijl het in zich deze eenheid tusschen het lichamelijke en het geestelijke niet bevat, maar zullen we eerst volledig bevredigd zijn wanneer de eenheid van melodie en gedachte ons ‘zoozeer aangrijpt, dat wij het gedicht, het levende ritme, eenheid van zinnen en geest, door onze verbeelding voelen overgenomen en het ons eigen maken, zoodat het is of wij door die verbeelding zelve het opnieuw voortbrengen.’ (bldz. 47). Alleen door een sterk innerlijke eenheid kan deze werking bereikt worden en deze is niet het metrum, maar ‘de maat van het ritme, het spel van gelijkheid, herhaling, tegenstelling dat in voortdurende weving en vervlechting de struktuur van het gedicht bewerkt.’ (bldz. 47-48). Dat geheele gedicht of dat geheele rythme is een evenwicht tusschen gaan en terughouding, herhaling van gelijken, beweging en stilstand of - met de woorden van Albert Verwey zelf - ‘stilstaande beweging of bewegende stilstand, [want] het houdt nergens stil, ook niet aan zijn eind, [daar] het laatste woord nog een zwevende beweging heeft. Het beweegt zich ook nergens vrij,[(2)] want zelfs in zijn snelste beweging voelt men dat ze weerhouden wordt.’ (bldz. 59). En ook hier geen sprake van metrum dat van buiten zou worden opgelegd: ‘er is enkel een dichter, een persoonlijkheid, een leven, dat staande in de wereld zich zijn evenwicht niet ontnemen laat en het verbeeldt in taal.’ (bldz. 59).

Bestaat het metrum dan niet?

In het bewuste zeker niet voor den dichter. Wel voor den systeemlievenden geleerde die de gelijke strofen en strofenverbindingen, gelijke regellengten, gelijke plaatsing van rythme, regelmatige verdeeling van silben vastleggen moet en zich derhalve van metra als schemata van bepaalde soorten of typen bedient. Deze laatsten bestaan en de kennis van die schemata - steeds Verwey's uiteenzetting getrouw - beïnvloeden, in het onderbewuste, het dichten. ‘De metra zijn eigenlijk ontzettende dooden. Niemand ziet ze, we zien niets dan ritmen, de onverbiddelijke, onlichamelijke wetmatigheid.’ (bldz. 81)[(3)]. Welk is dan ten slotte het aandeel van het metrum in de dichterlijke schepping? Van het oogenblik af dat het scheppingsproces aanvangt, t.t.z. dat de dichter de rythmen neerschrijft die zich aan hem opdringen, is alle werking van het metrische gestaakt of juister naar het onderbewuste gestuwd, alwaar de metra in nauwe gemeenschap zich met de rythmen vóór de schepping bevinden, zoodat men beweren mag ‘dat het metrische op dat oogenblik door het ritmische overwonnen wordt.’ (bldz. 24).

Deze vier handleidingen belichten, elk op haar standpunt, op even merkwaardige wijze het wordingsproces, de veruiterlijking en de eigenlijke beteekenis van het gedicht. De gemeenschappelijke beschouwingen toonen niet alleen den ernst van de drie geleerden aan - elk werkte afzonderlijk! - maar tevens schijnen ze aan te wijzen

(2) Steunend op deze opvatting is het zoogenaamd vrije vers niet vrij, maar gebonden aan de grondwet van het rythmisch evenwicht, juist als het vers met metrische binding.

(3) Op bldz. 61 als volgt geformuleerd: ‘Metrum bestaat niet, er is enkel ritme. Voor de dichter die dicht is dat zeker zoo. Als men spreekt denkt men ook niet aan de stellingen van de logica. Maar wie zal ontkennen dat de logica een grootsche kreatie is, die geen denker verzuimen zal in zich op te nemen. Zóó bestaat ook het metrum voor de dichter.’

op een definitief wetenschappelijke verklaring van dit ingewikkeld vraagstuk. Wat 'n vooruitgang op Hasselbach's ‘Stijlleer’, Goddank!

Dr. ROB. ROEMANS.

Uit de Voorgeschiedenis van de Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool

Wie, op het einde der vorige eeuw en in 't begin der huidige, van dicht bij, eenerzijds den strijd voor de Vlaamsche hoogeschool en anderzijds de steeds toenemende beoefening - in onze taal en op elk gebied - van de hoogere wetenschap kon volgen en nagaan, kwam tot de vaste overtuiging dat het Vlaamsch hooger onderwijs in aantocht was, des te meer daar ons volk langzaam tot bewustzijn was ontwaakt en de leiding der Beweging in stevige handen was overgegaan, die ze op echt diplomatische wijze wisten te richten en te beheerschen.

Het vertrouwen groeide met den dag aan en op den drempel van het laatste kwartaal van België's eerste onafhankelijkheidseeuw kondigde menig wetenschappelijk en politiek verschijnsel den heerlijken dageraad van Vlaanderen's hoogere cultureele herleving aan.

Doch in September 1906 stak op eens in dien helder blauwen hemel een onweerswolk op, onder den vorm van de treurig beroemde **Bisschoppelijke onderrichtingen - Instructions collectives,** waarin HH. HH., als 't ware, hun **veto** uitspraken over den grootschen levensdroom der Vlamingen: ‘Geen onderwijs in eene andere taal dan de Fransche, daar het in zijn verheven opvatting voor doel heeft de algemeene belangen der Beschaving te bevorderen.’ Zoo klonk het ijskoud en gebiedend vonnis.

De Franschgezinden, van elke pluimage, jubelden en het was waarlijk aandoenlijk de dithyrambische lofartikelen te lezen die anti-clericale bladen - onder de hevigste - wijdden aan 't adres der ‘helderziende en vaderlandsche’ kerkvoogden.

Na van zijne eerste verslagenheid te zijn bekomen, stond het Vlaamsche kamp verontwaardigd op en over geheel Vlaanderen brak een geweldige storm los, die het den machthebbers diets

maken zou dat die vernederende hoon niet ongestraft zou blijven. Aan Mgr Mercier, den toenmaligen zeer anti-Vlaamschen Aartsbisschop van Mechelen, richtte het katholiek weekblad **Ons Recht,** van Antwerpen, de volgende oneerbiedige vermaning: ‘Nooit meer is de hoon uit te wisschen dien Gij, met Uwen naam onder dat vloekwaardig stuk te zetten, het Vlaamsche volk toebracht; Gij zegt dat wij, door onze taal, burgers van tweede klasse zijn en blijven; dat wij, door onze taal, vazallen zijn en moeten blijven. Dat vergeet een volk niet.’

Veel minder kranig, maar toch ontstemd, trad **Hooger Leven** op; deze houding was desniettemin zeer teekenend, daar het tijdschrift schijnt meer bepaald als het orgaan te moeten worden beschouwd van de Abdij van Averbode. **(Revue Cath. des Idées et des Faits**, 11 Dec. 1931).

Van zijn kant trad **Onze Tijd** eveneens beslist op. ‘Men voelt zich bemeesterd, riep hij uit, niet door gramschap of verontwaardiging, maar door schaamte en bittere teleurstelling, omdat de Hoogere Geestelijke Overheid blijkbaar medelijdend neerstaart op ons wroeten en kampen, onbewust van 't edele doel dat wij najagen; onbewust van 't gevaar dat ons bedreigt.’

In een eerbiedig, daarom niettemin kranig vertoogschrift tot het Episcopaat gericht en uitgaand van 360 intellectueelen (Geneesheeren, Apothekers, Advocaten, Ingenieurs, Hoogleeraars en Leeraars) werd op uitdrukkelijke wijze te velde getrokken tegen de ‘Instructions collectives’. Het stuk maakte diepen indruk in den lande en niet het minst bij de kerkelijke overheid; het was te gewichtig voorwaar om zoo maar naar den doofpot te worden gedoemd. Maar HH. HH. zouden het middel bezinnen om verzachtende omstandigheden te pleiten.

En inderdaad richtte de Aartsbisschop aan den **Nederduitschen Bond** van Antwerpen, wiens algemeene vergadering van 8 October 1906 in heftige woorden lucht had gegeven aan diepe ontroering en opgewondenheid, een antwoord op den brief van de 360 katholieke Oud-Hoogstudenten, om ten slotte te verklaren ‘dat hij dit vertoog zijne hoogwaardige Collega's had voorgelegd, die welwillend zouden onderzoeken in welke mate het zou voordeelig zijn met die wenschen rekening te houden.’ **(Ons Recht).**

Een dergelijk slaapdrankje zou aan de Limburgsche studenten

van Leuven worden toegediend - en moet ook in andere omstandigheden nog gebruikt zijn geworden - wanneer zij, in 1909, met aandrang opkwamen voor Nederlandsch onderwijs op de Leuvensche hoogeschool. Wij vinden het terug in **Hooger Leven** van Januari 1909, onder dezen vorm: 'Mgr Mercier zou het aan de wijsheid van den Rector magnificus overlaten te onderzoeken of en hoe het mogelijk zal zijn hun wensch te beantwoorden.'

Ook in de dagbladpers, naar aanleiding van het herderlijk schrijven, ontstond een vinnige polemiek en achtte zelfs de Kardinaal het niet ongepast zijn Vicaris-generaal, Kan. Van Roey, te laten tusschenkomen. Maar dezes optreden vermocht het niet de gemoederen te bedaren, verre van ze tot onderwerping te brengen. Het **Handelsblad** gaf in November 1906 een commentaar ten beste, waaraan wij volgenden passus ontleenen:

'Eerbiedig en onderdanig hebben de intellectueele Katholieke Vlamingen van heel het land, hebben advocaten, rechtsgeleerden, ingenieurs, geneesheeren en letterkundigen, heeft de bloem der katholieke Vlaamsche partij, in een collectief schrijven, hare trouw bevestigd aan dit ideaal van ieder vrij volk. Zoolang een verstandig Vlaming leeft, zal hij de Vlaamsche Hoogeschool vragen; en zoo de Katholieken haar niet stichten, zal ze er komen ondanks, zoo niet tegen de Katholieken.'

Edoch, onder den druk van buiten was de halsstarrig vijandige houding der Bisschoppen nog niet ernstig aan het luwen gegaan en in dezelfde maand nog mocht Mgr Mercier, in eene vergadering van Superiors zijner Colleges, zich de weelde veroorloven eens te meer met kracht uit te vallen tegen Vlaamsch, - Katholiek of Officieel - hooger onderwijs. Hij besloot zijne herderlijke aanspraak met de woorden: 'Une Université Flamande, jamais!' **(Onze Tijd).**

Aan een ietwat onverwacht argument, door de 'Bisschoppelijke onderrichtingen' ingeroepen, werd nooit bijzondere aandacht geschonken: het is er een van financieelen aard en werd volgenderwijze voorgedragen: 'Zij die eene Vlaamsche Katholieke hoogeschool eischen, vragen nutteloos en gevaarlijk het onmogelijke aan de katholieke Belgen. De geldmiddelen der liefdadigheid, hoe overvloedig ook, laten ons niet toe twee universiteiten te onderhouden.'

In zijne brochuur **Le Flamand à l'Université,** Leuven 1910, erkende Margot dat het hier eene ernstige moeilijkheid geldt, en wel zoo ernstig dat, naar hij vernomen had, ‘zij alleen reeds de kerkvoogden tegenhoudt,’ zoodanig dat, moest zich hunne zienswijze, in zake Vlaamsch hooger onderwijs, komen te wijzigen, ‘zij het niet zouden vermogen den toestand te Leuven te veranderen.’

Hoe deerlijk zwak klinkt dergelijk argument - ultima ratio -, komende na de luidruchtige verwerping van het Nederlandsch als voertaal bij de ‘bevordering der algemeene beschaving.’

Men begrijpt dat het Belgische episcopaat eenigszins verbluft stond tegenover dien - misschien voor hem onverwachten - beslist hardnekkigen tegenstand, en naar middelen zocht om te schipperen. Doch steeds heeft de kerkelijke politiek uitgemunt door een gansch bijzonder aanpassingsvermogen en in de onderhavige gelegenheid zou deze niet in gebreke blijven.

Daarbij, nog andere dan de tot nu toe aangehaalde beschouwingen en tusschenkomsten daagden op. Was het niet een soort noodkreet, door Mgr Baudrillart in den **Correspondant** van 25 Juni 1909 geslaakt: ‘La prétention des Flamingants est aujourd'hui de transformer en une Université purement flamande, l'Université de l'Etat à Gand. Ce serait la fin de l'éclatante prospérité de Louvain et de l'action commune des Catholiques Belges.’

Wat beduidt die vrees van den Franschen prelaat? Dat beduidt, zegt Georges Margot, in zijne reeds aangehaalde ‘Etude sociale du mouvement flamand - le Flamand à l'Université,’ dat ‘le jour de la victoire (vervlaamsching van Gent) les étudiants flamands, dans un magnifique élan d'unanime reconnaissance, iront chercher leur diplôme à cette Ecole supérieure’ (Gent nl.). Verder luidt het nog: ‘A première vue, il conste que si l'Etat obtempère aux desiderata du Parti Flamand, les Evèques ne pourront arrêter l'exode inévitable des étudiants flamands de Louvain, à moins de leur offrir des garanties à peu près aussi avantageuses qu'à Gand[1].’

(1) Die profetie zou zich verwezenlijken den dag waarop de volledige vervlaamsching te Gent, in October 1931, een aanvang zou nemen. Eene aanhoudende, nog al vinnige propaganda, waaraan door onverschilligen weinig belang werd gehecht, werd met dit inzicht ondernomen, met, men zou het moeten gelooven, nog al bijval: immers, voor de academische jaren 1931-32 en 1932-33 lieten zich een niet gering aantal Vlaamsche studenten, die anders ongetwijfeld naar Leuven zouden zijn getrokken, te Gent inschrijven en bekenden luidop de hun toegeschreven bedoeling.

Het besluit van deze hoogst interessante en vrijwel moedige brochuur verdient hier te worden overgenomen. Na den wensch te hebben uitgedrukt dat het Vlaamsch geleidelijk (à doses sagement mesurées) in eene der twee Universiteiten, Gent of Leuven, als voertaal zijne intrede zou doen, geeft Margot onverbloemd de voorkeur aan zijne eigen hoogeschool: 'Au cas où on lui demanderait de choisir laquelle des deux Alma Mater doit introduire la réforme, sans l'ombre d'une hésitation, l'auteur de ces lignes donnerait ses préférences à notre chère université catholique de Louvain. La question de la liberté de l'enseignement, qui ne sera jamais définitivement résolue, y gagnerait une fière victoire et l'enseignement officiel... une leçon.'

Het kon anders niet of dergelijke betoogen moesten als eene vermaning, als een echte waarschuwing, klinken in den schoot van het Belgisch episcopaat en de vrees voor eene gevaarlijke mededinging zou ten slotte het begin zijn der Bisschoppelijke wijsheid. Dadelijk daagden ook veelbelovende bewijzen daarvan op en als een der meest beduidende komt de verklaring voor, door Mgr Rutten, Bisschop van Luik en een der medeonderteekenaars van de beruchte 'Instructions', het jaar nadien, 20 April 1910, uitgesproken op de 9e synodale vergadering. 'Wat er ook van zij,' sprak hij, 'niets is bij machte om tegenstand te bieden aan den tragen volhoudenden, toenemenden drang van een volk, dat meer en meer het bewustzijn krijgt van zijnen plicht en van zijn recht. Neen, het is niet mogelijk dat de vroegere toestand blijve duren. Neen, het is niet mogelijk een onderwijs te behouden dat het grootste gedeelte van het Belgische volk onthoofdt en dat de ontwikkelde klasse van de arbeidersklasse scheidt door eene onoverkomelijke kloof.'

Dergelijke taal moest de katholieke strijders voor Vlaamsch hooger onderwijs een riem onder het hart steken; met enthousiasme werd zij in katholieke Vlaamsche middens onthaald; het hoofdbestuur van het **Davidsfonds,** na zijn dank te hebben uitgesproken over die beteekenisvolle rede, besloot de vertaling er van - **als een geschiedkundig document** - in zijn Jaarboek op te nemen.

Maar zou de Brugsche Kerkvoogd Mgr Waffelaert er andere dan anti-Vlaamsche inzichten hebben op na gehouden en willen **cavalier seul** spelen? Op eene onmeedoogende afstraffing in **Hooger Leven** van 20 Januari 1911, nopens de door hem, op het 'Democratisch Congres van Kortrijk'(2) enkele maanden te voren, uitgesproken afkeuring van de Vlaamsche Beweging - hij noemde ze **eene strooming die tot verderf leidt** - en van de vervlaamsching van Gent, liet hij, door zijn secretaris, Kan. Mathieu, als antwoord eene reeks vragen stellen; de laatste luidde woordelijk: 'Is het waarlijk goed, d.i. **zedelijk** en onder godsdienstig oogpunt, eene onzijdige school (Gentsche universiteit) tot een brandpunt te maken der beschaving in Vlaanderen?'

Daarop verschenen op de muren, geheel West-Vlaanderen door, twee plakbrieven - September en October 1911 - uitgaande van katholieke groepeeringen, om in krachtdadigen, zelfs geweldigen vorm te antwoorden.

Het was feitelijk de zwanenzang van den Bisschoppelijken tegenstand en de vrees voor mogelijke mededinging tegenover Leuven zou de laatste aarzeling doen wijken.

Dit laatste stadium kwam duidelijk tot uiting in den **Bien public** van 29 October, wanneer het gerucht de ronde deed dat de Antwerpsche gemeenteraad aan de regeering als zijn inzicht had te kennen gegeven, in deze groote handelsstad eene Vlaamsche Geneeskundige faculteit te stichten.

'Ils veulent établir,' riep het Bisschoppelijk orgaan uit, 'au milieu de nos provinces flamandes, une puissante citadelle de la libre pensée... Nous ne manquerons pas à notre devoir pour empêcher que leurs voeux ne se réalisent... Il est indiscutable qu'il s'affirme dans nos provinces, avec une intensité grandissante, la volonté d'obtenir un enseignement supérieur flamand. Pourquoi l'Université de Louvain ne profite-t-elle pas de ces dispositions pour s'attacher davantage nos populations flamandes, en prenant l'initiative d'une réforme si opportune?'

Hetzelfde blad, dat te dien tijde, voor gezaghebbend in zijne

(2) Op die vergadering verklaarde de zeer hoog aangeteekende katholieke leider, Arthur Verhaege, dat het ontwerp, door hem mede onderteekend met Beernaert en Woeste - de partij van het **oudmannenhuis (Ons Recht)** - slechts eene **voorbereiding** was van de gedeeltelijke vervlaamsching van Gent.

partij doorging, vestigde (quantum mutatis ab illo!) met nadruk de aandacht zijner lezers op de zeer opgemerkte studie over Vlaamsch hooger onderwijs in Vlaanderen, van de hand van den Leuvenschen Hoogleeraar Dufourny in de **Revue sociale catholique,** 1910. Het besluit was: ‘Les Flamands disposent sur ce terrain d'un argument dont la force ne saurait être niée. L'Etat, diront-ils, possède deux Université, l'une en terre Wallonne, l'autre en terre Flamande. S'il est naturel qu'à l'université de Liége, Ie français soit la langue véhiculaire, il est non moins naturel qu'à l'université de Gand, la langue véhiculaire soit le Néerlandais. Les Flamands ont le droit de recevoir, en leur langue, un enseignement qu'ils payent, obligatoirement, de leurs deniers.’

Korten tijd naderhand, toen, onder den druk van de omstandigheden, de eerste Vlaamsche leergangen te Leuven werden ingericht, ging er een koor op van gelukwenschen en loftuitingen. De **Bien public** zou niet ten achter blijven en legde volgende teekenende verklaring af: ‘En même temps, l'université catholique de Louvain résoud, dans la sincérité et par des moyens pratiques, le problème qui met en ébullition tant de cervelles anticléricales wallonnes et flamingantes... Selon toute probabilité, l'institution se développera au fur et à mesure des nécessités et des possibilités.’ (Januari 1911).

In 1911, inderdaad, zou de veroordeeling, vijf jaar te voren door 't Belgisch episcopaat plechtig uitgesproken, even plechtig worden ingetrokken, bij monde van den Rector magnificus der Leuvensche Alma Mater. In zijne openingsrede van het academisch jaar 1911-1912, zich meer bepaald tot de studenten wendend, sprak hij: ‘Ten minste de helft onder U zal te midden van het Vlaamsche volk moeten leven en werken. Dat volk blijft zijn ouden roem bewust; door eene machtige poging streeft het thans naar zijne algeheele verstandelijke, zedelijke en economische ontwikkeling. Weldra zult gij zelve die pogingen moeten leiden... Daarom is het noodig dat, tusschen U en het volk, een innige gemeenschap besta, dat gij aan dat volk in zijn eigen taal de gedachten van vooruitgang kunt mededeelen, welke gij geroepen zijt te verspreiden. 't Is daarom dat HH. HGW. de Bisschoppen **éénparig** van oordeel zijn dat het oogenblik gekomen is, in uw bereik een middel te stellen...’

Terwijl men nog steeds hartstochtelijk aan het twisten was

over de noodzakelijkheid, wenschelijkheid, mogelijkheid, verwezenlijking enz... van een Vlaamsch hooger onderwijs op staatskosten, ging Leuven dus vooraan stil aan het werk om geleidelijk zijn onderwijs te splitsen. Van October 1911 af kwamen, ieder jaar, benevens de bestaande Fransche leergangen, nieuwe in onze taal tot stand. Op deze tegemoetkoming werd door de Vlaamsche studenten dankbaar ingegaan en mocht Z.E.H, de Vice-Rector, uit name van den Rector, op de plechtige officieele ontvangst van het 3e Groot-Nederlandsche Studentencongres, verklaren dat 'de studenten het initiatief van hunne Bisschoppen waardig hadden beantwoord en hun daarom eene openbare hulde diende te worden gebracht.'

Van stonden aan ging men naar eene volledige splitsing van de Leuvensche Faculteiten; dat dit wel de bedoeling was, bleek toen, in 1912 reeds, Mgr Rutten in een heildronk zich volgenderwijze uitdrukte: 'De Katholieke Hoogeschool heeft, door het inrichten van Vlaamsche leergangen, een nieuw recht verworven op de erkentelijkheid en het vertrouwen der Vlaamsche bevolking van ons Vaderland. (Dit) zal kunnen worden uitgebreid, zoodat de katholieke Hoogeschool eenmaal dezelfde onschatbare diensten kunne bewijzen aan het Vlaamsche, **evenals aan het Waalsche,** gedeelte van België.'

Volledigheidshalve dient hieraan te v/orden toegevoegd dat het Episcopaat, gedurende een zekeren tijd, de mogelijkheid had onderzocht een nieuwe - Vlaamsche - universiteit te Mechelen op te richten. Doch begrijpelijke redenen, van financieelen aard, hebben het verplicht van dit grootsche ontwerp af te zien en tot de trapsgewijze algeheele splitsing van Leuven over te gaan.

Het komt ons voor dat het billijk is dit alles te onderstrepen om aan te toonen dat het nooit de bedoeling - meermalen kwaadwillig, sluw en vooral onzinnig aan de katholieke partij toegedicht - is geweest de vervlaamsching van Gent voor te staan met het oog op eene daaruit volgende onfeilbare ontvolking ten bate van Leuven. Men kan immers slechts medelijdend de schouders ophalen, wanneer men in de franschgezinde bladen van links steeds te lezen kreeg en zelfs heden nog vaak aantreft, dat de vervlaamsching van Gent een 'klerikaal manoeuver' is om Leuven te **bevoordeelen!**

In tegenstelling met de Brusselsche Fransche pers, die meestendeels, zooals vooral **La Gazette** en tutti quanti, met het hevigste geweld, de beklagenswaardigste onrechtvaardigheid, de ellendigste argumenten en vaak met de grofste beleedigingen (flamingants-cambrioleurs, crocheteurs de portes, destructeurs systématiques, extincteurs du flambeau de la science, enz.) elke poging tot verwezenlijking van Vlaamsch hooger onderwijs in Vlaanderen bekampte, hielden zich de Fransche bladen onzer provincie in eene welwillende onzijdigheid, toen op eens de **Flandre libérale** zich ontpopte tot officieel orgaan van de **Union pour la défense de la langue française à l'Université de Gand;** daarmede stond in verband de houding, later aangenomen door de **Union des anciens étudiants de Gand.** De stelling was: 'Te Gent niets, zelfs de splitsing is er uit den booze. Men richte eene Vlaamsche hoogeschool op waar ook, maar aan Gent wordt niet geraakt!'[(3)]. Langzamerhand werd die zienswijze tot leuze van de meeste liberale leiders aangenomen, zonder dat zij ooit in het programma der partij werd opgeschreven. Doch het probleem van de Vlaamsche hoogeschool bleef in den schoot der liberale partij een openstaande, vrije vraag en menig gezaghebbend voorman kleefde de vervlaamsching van Gent onvoorwaardelijk en openlijk aan.

De meerderheid in de socialistische partij ging - in 't Vlaamsch gedeelte van het land - geestdriftig met de vervlaamschingsbeweging mede: te Gent stak Anseele gul de hand naar zijn Vlaamschgezinden vriend Huysmans uit, vroeg en bekwam van zijn partijgenooten de toelating zijn handteekening te zetten, nevens die van Franck en Van Cauwelaert, onder het wetsontwerp ter vervlaamsching dat later hun naam zou dragen. In November 1912 besloten de Antwerpsche socialisten, in algemeene vergadering bijeengekomen, toe te treden tot de propaganda voor gezegde hervorming.

* * *

Ten slotte kwam dus ieder rechtgeaard Belg op voor Vlaamsch

(3) Nu het pleit beslecht is en de onverbiddelijke halsstarrigheid toch niets heeft gebaat, hoort men wel eens van franschgezinde zijde met een zucht verklaren: 'De splitsing van Gent, dat was de oplossing.' Wat een machtelooze ommekeer!

hooger onderwijs: splitsing van Leuven of nieuwe Vlaamsche afdeeling te Mechelen, stedelijke geneeskundige Faculteit of nieuwe Vlaamsche Staatsuniversiteit te Antwerpen, splitsing of vervlaamsching van Gent of hoe het ook heeten mocht. Men bekende alzoo, volens nolens - willens nillens, zou Gezelle gezegd hebben - het **recht** der Vlamingen op hooger onderwijs in hun taal; feitelijk was het eene echte belijdenis dat gedurende bijna eene eeuw tegenover 't Vlaamsche volk onrecht werd gepleegd. Het klinkt als het besluit van een verpletterend rekwisitorium, als een veroordeelingsvonnis over het tot dan toe heerschend regime.

* * *

Het zijn vooral de Vlaamsche Congressen die de zoo zeer betwiste mogelijkheid, in onze taal aan hoogere wetenschap te doen, op wetenschappelijk terrein hebben gebracht en zegevierend bewezen. Hun pelgrimstocht van de eerste jaren over het Vlaamsche land werd een zegetocht en overal waar zij eens hunne tenten hadden opgeslagen, lieten zij inrichtingen achter, onder den vorm van groepeeringen, waar voortaan, tusschen twee congressen in, aan wetenschappelijken arbeid werd gedaan. Onder de meest verdienstelijke noemen wij ‘Dodonaea’ (Gent), ‘K. Van Mauden’ (Antwerpen) en ‘Brugsche wetenschappelijke Vereeniging’.

* * *

Met de vervlaamsching van Gent zou het niet zoo gemakkelijk verloopen als met de splitsing van Leuven. Hier immers was het voldoende dat zes gezaghebbende personen - kerkelijke overheden - na eene voor het minst verwonderingbarende bekeering, tot de overtuiging waren gekomen dat men op den Damascusweg terug moest, dat het een nationaal belang en tevens - misschien vooral - eene vraag van zelfverdediging gold. Voor 't Gentsche vraagstuk, integendeel, moest rekening worden gehouden met het oordeel der gansche natie en met dat harer politieke vertegenwoordigers, met de licht te beïnvloeden weifelende en vooral onbevoegde massa, met stoffelijke belangen, met vooroordeel, open vijandschap, gemakzucht, enz... Vermelden wij nog de verontwaardigde dagorden van België's uitsluitend Fransche Academiën, van de meerderheid van het **belanghebbend professorale**

korps en van andere wetenschappelijke groepeeringen van het oud regime meer, om een trouw beeld op te hangen van eene geweldige en, tot zeker punt, wel ingerichte en gedrilde oppositie die eerst diende te worden overwonnen.

Die lastige taak - in volle bewustzijn - opgenomen door de **Hoogeschoolcommissie**, in 1896 te Antwerpen, op het Nederlandsch Congres aangesteld, in 1907 verjongd en in 1919 herschapen tot **Commissie ter vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool**, werd met de grootste toewijding ondernomen en voerde tot de zegepraal, dank zij het wijs beleid der aanvoerders, waaronder menig reeds vergrijsde strijder uit den heldentijd van het wordend Vlaamsch bewustzijn. Stille krachten echter, en in de eerste plaats, de kalme, aanhoudende Vlaamsche laboratorium- en kabinetsarbeid, zouden niet weinig bijdragen tot de verwezenlijking van het hooge doel. met het bewijs, voortaan ieder jaar naar de Congressen aangebracht, van hunne stijgende vruchtbaarheid. Op den lijdensweg van het Vlaamsche Hoogeschoolvraagstuk rezen beurtelings, als zooveel mijlpalen, die glansrijke jaarlijksche wetenschappelijke bijeenkomsten, die hunne machtelooze belagers hunne lijvige 'Handelingen'(4) uitdagend voor de voeten wierpen.

Trapsgewijze steeg de belangstelling en maakten de onverschilligheid en de eerlijk gemeende tegenstand van de eerste tijden plaats voor toenemende waardeering, den stelselmatigen belagers ten spijte. Getuige o.a. het slot van de ontroerende hulde aan de vereenigde Vlaamsche wetenschappelijke Congressen, 17-19 September 1910 te Antwerpen, gebracht door wijlen staatsminister Lejeune. 'Het zou voor de Walen,' riep de vergrijsde staatsman op het banket uit, 'eene eer moeten wezen uwe taal te leeren en ik, als Waal, aan den vooravond van mijn leven, verklaar dat ik beschaamd ben geen Vlaamsch te kennen en ik heb den moed die schaamte te bekennen.'

'Maar ik heb den moed, in dit midden van het puik der intellectueele Vlamingen, aan de Vlaamsche Beweging den groet

(4) Sedert enkele jaren reeds verschijnen de Congresmededeelingen niet meer in één bundel (Handelingen). Zij gaven aanleiding tot de stichting van verschillende wetenschappelijke tijdschriften - officieele organen van het Congres - die zich in een bloeienden toestand mogen verheugen.

mijner bewondering te brengen en wenschen te vormen voor de volkomen verwezenlijking uwer idealen, voor de zegepraal van uwen strijd en de volledige opbeuring van uw volk, in en door zijn taal.' **(De Vlaamsche Gazet)**.

Deze aanspraak maakte een overweldigenden indruk, en, komende uit den mond van een zoo hoogstaand en algemeen geacht persoon, klonk zij als eene vergoeding voor - en als eene afstraffing van - de machtelooze schimp- en bevooroordeelde kleineeringetjes, zoo kwistig uitgedeeld door de vijandige pers in dienst van eene bedreigde klasse in Vlaanderen.

In September 1914 moest de gewone Congres-zitting te Hasselt plaats grijpen; maar zij ging niet door: de losgebroken wereldbrand ontnam de noeste werkers van het herwordend geestelijk Vlaanderen aan hunne werkplaatsen en riep ze, met hunne Waalsche broeders, naar de grens, ter wering van den snooden inval. Vier jaren lang zou de heerlijke opbloei onzer Congressen worden gestremd door den gruwelijksten der oorlogen, door de onduldbaarste der vijandelijke bezettingen.

Maar nauwelijks was 't vadererf verlost, en de orde er in terug, of de laboratorium-arbeid hernam en reeds in 1919 kwam het XVIIIe Congres van Natuur- en Geneeskunde, te Antwerpen bijeen. Trots een behendige uitbating der troebele toestanden, door enkele verdwaalden en door extremisten verwekt, mochten de inrichters zich verheugen in een volkomen welslagen, dat de verwachtingen verre overtrof.

Om deze wedergeboorte in haar wezen en in haar volle beteekenis te begrijpen, moet men zich de na-oorlogsche psychose van die dagen herinneren, en zich voorstellen dat wie zijn Vlaamsch ideaal, in volle oprechtheid en in de diepste gehechtheid aan 't Vaderland, was getrouw gebleven, het aan den lijve gevoelen moest dat men hem onmeedoogend en met snoode berekening, als activist aan de verbittering van de bevolking overleverde.

Doch niets vermocht het den Vlaamschen volkswil tegen te houden: in den loop der volgende jaren flikkerde weer het Vlaamsch wetenschappelijk leven op en van allen kante kwamen de meest opbeurende nieuwe - of terugkeerende - sympathieën aan. Achtereenvolgens kwamen de Congressen in een stijgend tempo van luister, beurtelings in de belangrijkste Vlaamsche steden

bijeen, om er, zooals wij het in ons steeds bijblijvend zelfvertrouwen uitdrukten, iedere maal ‘eene driedaagsche Vlaamsche Hoogeschool’ te houden. Daar moest het immers heen.

Als een veelbelovend voorteeken - langs officieele zijde - van de nakende zegepraal op 't veld van het Vlaamsch hooger onderwijs, dient hier de stichting (October 1921) te worden vermeld, door wijlen Minister Ruzette, van de Vlaamsche **Landbouwhoogeschool** te Gent. Zij kwam voorzien in eene sinds lang aangeklaagde leemte: sedert 1860 bezit het Waalsch gedeelte van het land een **Institut agronomique** en nog steeds werd aan Vlaanderen geen eigen hooger Landbouwonderwijs verstrekt. Het is hier niet de plaats om uit te weiden over 't nut dat zulke inrichting voor de bevolking onzer gewesten aanbrengen moest; maar hier zij getuigd dat het nieuwe Instituut met uitsluitend Vlaamsch onderwijs zich verheugen mag in een stijgenden bijval: getuige het zeer voldoende aantal studenten(5).

De maatregelen werden, door de Regeering, op initiatief van Minister Van Dievoet, genomen om, benevens de uitsluitend Fransche **Veeartsenijschool,** eveneens sedert 1860 gesticht, te Kuregem over korten tijd eene Vlaamsche afdeeling op te richten, in afwachting dat de noodige gelden beschikbaar komen om Gent met een volledig Vlaamsch Instituut voor Diergeneeskunde te begiftigen.

* * *

Eindelijk kwam de beurt aan de Gentsche Hoogeschool: op 31 Juli 1923 legde het Parlement, als het ware, den eersten steen van de vervlaamschte universiteit. De zooveel besproken, soms zeer verkeerd begrepen, vaak vinnig aangevallen Nolf-wet trad in voege met de plechtige openingszitting van October. Een tot op heden onverklaard (?) gebleven ongeval in den stedelijken electriciteitsdienst was oorzaak dat een half-duister in de Aula heerschte en als onheil-voorspellend voorkwam. Die wet bepaalde dat in de vier Faculteiten, te beginnen met het eerste studiejaar en naderhand trapsgewijs voor ieder volgend, voortaan het onderwijs

(5) Leuven had, inmiddels, de Landbouwafdeeling tweetalig gemaakt.

derwijze zou worden ingericht dat ieder student, naar keus, zijn onderricht voor de 2/3 in het Vlaamsch of in het Fransch en het overige 1/3 in de andere taal zou ontvangen; de Technische afdeeling werd tweetalig.

De onzinnige boycott, door de extremistische Vlamingen en door enkele... verbitterde personen uitgeroepen en ingericht, moest het hart der Vlaamschhaters met vreugde en hoop vervullen, een korten tijd althans: het aantal studenten, immers, die zich in het 'Vlaamsch regime' lieten inschrijven, was in den beginne bitter klein, tot diepe spijt en ontgoocheling van ontwerpers en verdedigers, die het zoo goed meenden. Men begreep niet - of wilde niet begrijpen en laten hopen - dat de ingevoerde schikking feitelijk eene uiterst welgeslaagde proef moest blijken te zijn, die naar de zekere radicale oplossing leiden zou.

De misleide buitenstaande openbare meening, door de extremistische en door de Vlaamsch-vijandige pers dagelijks moedwillig opgeruid, verwachtte zich er aan dat Minister Nolf's werk de grootste onheilen aan de Gentsche Alma Mater stichten moest en, naar hare angstige verwachting, was de nu eene eeuw-oude inrichting zelve daarom ten doode opgeschreven. Doch toen het nu eenmaal bleek dat van al die vreesaanjagende voorspellingen niets in huis kwam, gingen de gemoederen geleidelijk aan 't bedaren. Ook verloor de boycott steeds meer aanhangers: haar invloed verzwakte erbarmelijk en kon niet beletten dat de verhouding der inschrijvingen in 't Vlaamsch regime voortdurend ieder jaar aanzienlijk verbeterde. De proef was geleverd dat niets in staat was langer nog den evolueerenden gang der radicale oplossing te stremmen.

En zoo ging het ook. De lijdensgeschiedenis was hare laatste phasis ingetreden. Al de strijdkrachten, die jaren lang onverpoosd en eendrachtig naar 't hooge doel hadden gestreefd, beschouwden het bereikte stadium als een overgang - eene soort voorbereiding - tot de eindzegepraal, en dachten er niet aan zich er mede te vergenoegen en de wapens maar neer te leggen. Alle voorteekens waren er dat de volledige eindzege nakend was.

En inderdaad, op 5 April 1930, onderteekende de Koning de wet, door 't Parlement met eene overgroote meerderheid aangenomen (slechts de frontisten en enkele onredelijke Franskiljons

stemden tegen) die de Gentsche universiteit volkomen vervlaamschte (met uitzondering van de Technische Scholen, die tijdelijk, om reden van de talrijke Waalsche en uitlandige bevolking, volkomen tweetalig bleven en eerst met October 1935 uitsluitend Vlaamsch zouden worden).

Het Vlaamsche volk vierde luidruchtig en geestdriftig zijn lang verwachte zegepraal en schreef de heuglijke gebeurtenis op een guldenblad van zijn Geschiedenisboek neer.

Evenals voor de Nolf-wet, rezen nu enkele moeilijkheden op. Doch tot spijt der extremisten kon er geen boycott meer worden op nagehouden en zij moesten het aan hunne bondgenooten van vroeger, de onhandelbare Franskiljons, overlaten eene nieuwe ontbindingsbeweging op touw te zetten. Deze keerden algauw andermaal van eene kale reis terug met hunne onheilspellende voorzeggingen, onvoorzichtig kwistig rondgestrooid: er zouden geen bevoegde professoren worden gevonden om op de **université hollandisée** degelijk onderwijs te geven; handboeken en wetenschappelijke taal zouden te kort schieten; de roem van de Gentsche Alma Mater zou in 't gedrang komen en de vroegere vermaarde professoren zouden verontwaardigd uit hun graf gaan opstaan om de wetenschappelijke werkloosheid - echte heiligschennis - der ontwrichte Citadel der Beschaving in Vlaanderen voor de Geschiedenis aan te klagen.

Te hunner beschaming, en tot stichting van hen die ze naïef en te goeder trouw hebben aangehoord en geloofd, en... zich lieten bedotten, zouden wij hier in bijzonderheden kunnen treden om aan te toonen dat de wetenschappelijke arbeid in geenen deele is achteruitgegaan en de grootste bedrijvigheid, doorheen de overgangscrisis en gedurende de jaren van definitieve omvorming, eerder in intensiteit zou gewonnen hebben; maar dit genoegen behouden wij ons voor eene latere gelegenheid voor.

Evenwel zou het als eene leemte voorkomen, als hier niet, als slot, eenige beschouwingen daarover werden medegedeeld. Het weze voldoende te verklaren dat de reeks handboeken, door Professoren voor hunne leerlingen - nu in onze taal - geschreven, merkelijk is aangegroeid; dat de lijst der publicaties, door het onderwijzend en het assisteerend korps uitgegeven en in het academisch jaarverslag afgekondigd, sedert den eersten aanvang van

het vervlaamschingsproces, onder de Nolf-wet, geleidelijk langer wordt; dat vijf wetenschappelijke tijdschriften, in 't Nederlandsch gesteld, tot stand kwamen; dat een der eerste, sedert de afkondiging van de Nolf-wet, aangestelde professoren, de Heer Dr. J. Verschaffelt nl., voor enkele maanden, den tien-jaarlijkschen prijs in de natuurkundige wetenschappen behaalde en dat dergelijke onderscheiding onlangs te beurt viel op het gebied der Dierkunde aan een in 't Nederlandsch onderwijzenden Waalschen hoogleeraar te Gent, Dr Willem; en eindelijk dat in de universitaire wedstrijden de Gentsche studenten voort hun aandeel in de toegeloofde prijzen wegdragen.

Neen, de Gentsche Hoogeschool mag gerust het oordeel der Geschiedenis afwachten; de vervlaamsching zal haar niet beletten hare faam hoog te houden.

CAM. DE BRUYNE.

Mevrouw Courtmans
Vervolg[1]

14.

Persyn heeft in zijn korte, maar niet onbelangrijke studie over Mevrouw Courtmans in **Ons Volk** van 14 September 1911 verklaard:

‘De durf om flink oprecht te zeggen wat er schortte, de kranigheid om ook voor de kunst te typeeren wat haar in 't leven tegenstond, scheen ze of in haar karakter, of in haar schrijversgave niet te vinden.’

Onwaar.

Wat er in Vlaanderen in haar tijd schortte heeft zij eenvoudig, zelden aanmatigend, soms bitter, maar steeds zonder overdrijving welsprekend geuit.

Het is een van haar hoofdverdiensten en daarom alleen zal haar naam blijven. Zij is een voortreffelijke moeder geweest, maar zij heeft verder gezien dan wat in haar gezinskring besloten lag. Er was moed toe noodig, zelfs onder het liberaal bewind van 1857-1870, om te zeggen wat ze zei en het verwondert ons niet, dat men op een zeker oogenblik haar pen heeft willen dienstbaar maken.

‘Zij vertelt vlot en gemakkelijk,’ zeggen Coopman en Scharpé in hun **Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde**, ‘doch haar kunst is oppervlakkig, met kinderlijke verwikkelingen, met heelemaal bovenop geteekende karakters en met eene zedeles.’

Onwaar, zeggen wij nogmaals.

Haar kunst is niet oppervlakkig. Zij strijdt met open vizier voor ideeën, tegen gebreken en vooroordeelen.

Het zou ons niet verwonderen, zoo Persyn het levenswerk

(1) Zie blz. 264 en 302.

van onze schrijfster niet volledig had ingestudeerd vóór hij zijn artikel schreef. Het zou ons evenmin verwonderen, zoo Coopman en Scharpé zich de moeite niet hadden gegeven, die men zich getroosten moet, wanneer het de faam van een letterkundige geldt.

Hoe geloofwaardiger, hoe rechtvaardiger is Hamélius:

'Chacun des personnages,' zegt hij in zijn **Histoire politique et littéraire du Mouvement flamand**, 'est tracé en détail, non longuement décrit, mais nettement caractérisé. La profession, le passé marquent son esprit et ses manières d'une forte unité. L'action dépend étroitement des caractères, les situations, bien amenées et naturelles, se tendent rarement jusqu'à la passion: 1'observation exacte, l'analyse penetrante en font le principal intérêt. Ni épanchements sentimentaux, ni aventures étonnantes: **ce sont des romans sociaux et réalistes**.'

Elders zegt hij het onomwonden:

'Nous pouvons appeler les nouvelles de madame Courtmans **une enquête sur la condition morale et matérielle du peuple flamand.**'

Zooals men ziet, bij Hamélius geen woord van bovenopgeteekende karakters, noch de rest.

Dat Mevrouw Courtmans zou gezwegen hebben, komt niet met de waarheid overeen. Alleen ten opzichte van het geslachtsleven en den godsdienst is zij omzichtig. Een woord, soms een wenk. Ook mogen haar werken in ieders handen komen.

Maar bij de behandeling van de maatschappelijke toestanden deinst zij voor niets achteruit. Ook in de **Zwarte Hoeve** hebben wij daarvan een voorbeeld:

'Een kreet van verontwaardiging ging op in al de boerenhuizen der gemeente, bij het vernemen dat Bernard Waterlant zijn broeder den zuiderpolder had onderhuurd en men gaf Bernard en Renilde de leelijkste en onteerendste namen.

Is het niet zonderling? Al die boeren, zoo gebelgd, zoo ontsticht van de onderverpachting, al die beminnaars van recht, die menschenvrienden, repten geen enkel woord toen de bewoners der Zwarte Hoeve hunne werklieden den kost hadden ontzegd, met een huuropslag van drie stuivers daags. Scheen deze handeling hun misschien minder wraakroepend?

Of klasseerden zij daglooners niet onder de menschen?'

15.

In een geheel ander kringetje worden wij door de schrijfster in haar roman **Livina** binnengeleid.

De heldin is de mooie bevallige dochter van den rentenier Bieseman, den aanbidder van den Mammon, die zijn twee kinderen, den lichtzinnigen, zelfzuchtigen Stanislaus aan de weinig bekorende, maar rijke en adellijke Alphonsine van Gravenburg en zijn bloedjonge, betooverende Livina aan den bejaarden, leelijken millionnair baron Tervenne tracht te koppelen.

Het eerste plan wordt werkelijkheid, dank zij de onbezonnen vrijgevigheid van Livina, die haar weezepenningen afstaat om haar broeder het noodige uitzet te bezorgen.

Livina is voor de vrije keus van den echtgenoot. Zij weigert met baron Tervenne te huwen, omdat zij hem niet liefhebben kan.

Haar vader overlijdt kort daarna en de in weelde grootgebrachte renteniersdochter wordt door haar rijke verwanten verstooten. Gelukkig vindt zij een tehuis bij de familie Deresteau, die haar vroeger tot een volmaakte paardrijdster had gevormd en er nu een cirkus op nahoudt.

In dit gezin, waar hartelijkheid en natuurlijkheid den voorrang hebben op aristokratische manieren, maakt Livina kennis met den letterkundige en musicus Graaf Gerold von Eppenstein, wiens gelukkige echtgenoote zij wordt, nadat hij van een tante een aanzienlijk vermogen heeft geërfd.

Onophoudende huiselijke twisten hebben inmiddels Stanislaus en Alphonsine gescheiden. Baron Tervenne, op wiens schatten en hoogen adel Celesta van Gravenberg nog altijd loert, is steeds ongehuwd.

Livina leeft gelukkig op haar goederen aan den Rijn en wijdt zich aan haar echtgenoot en hun kroost. Op zekeren dag neemt zij het besluit enkelen tijd in haar geboortedorp Vilvoorde door te brengen, om het geluk van haar broeder en haar behuwd-zuster niet alleen, maar ook dat van haar vroegeren aanbidder baron Tervenne met Celesta te bewerken.

Het karakter van Livina is volkomen afgewerkt. Ze staat te midden van de wel is waar burgerlijke, maar daarom niet minder

praal- en zelfzuchtige familie Bieseman, als een bewonderenswaardige uitzondering.

Mevrouw Courtmans is in het beschrijven van de 'Groote Wereld' minder ervaren dan in dat van haar kleine burgers en werklieden. Men merkt het in dezen roman, waarvan meer dan een voornaam feit te beknopt werd behandeld. Maar de taal is juist en keurig, en de verhaaltrant heeft die lenigheid verkregen, die zij tot in haar laatste werk zal behouden.

16.

Nog twee voorname werken schreef Mevrouw Courtmans in den loop van 1864: **De Hut van Tante Klara en Het Geschenk van den Jager**.

De Hut van Tante Klara had in de eerste uitgaaf een voorrede, die luidt als volgt:

'Dat er onder de talrijke kantscholen, die zich in Oost- en West-Vlaanderen bevinden, scholen zijn die ten volle den naam van liefdadigheidsgesticht verdienen, zal niemand betwijfelen. Ik ken personen in de beide Vlaanderen, die sinds vele jaren geld en tijd opofferen aan dergelijke inrichtingen en dat alleen uit medelijden voor den onbeschaafden stand. Maar ik ken er integendeel, die op eene schandelijke wijze hunnen invloed gebruiken om de kinderen der behoeftigen te hunnen voordeele te **exploiteeren**, want, inderdaad, niemand kan ontkennen dat er in België kantscholen gevonden worden, die de schande uitmaken van een beschaafd land! Alle Vlamingen, om het even tot welken stand der samenleving zij behooren, wenken te geven, zoowel over de weldadigheid eener goede als over de nadeelen eener slechte kantschool, ziedaar de taak, die ik mij bij het schrijven dezer novelle heb opgelegd. Slechts handelende uit ware liefde voor de volksklas, heb ik het vertrouwen dat mijn gewrocht de goedkeuring zal erlangen van eiken weldenkenden landgenoot.'

Het is een arme weduwe die den moed had, den onwaardigen toestand van de kantwerkscholen vóór de vierschaar van de openbare meening te brengen, zooals het een vrouw was die **Uncle Tom's Cabin** en nogmaals een vrouw die **Die Waffen** nieder schreef.

Waar zooveel mannen voorzichtig zwegen en den strijd tegen de machthebbers zorgzaam vermeden, stelde Mevrouw Courtmans haar novelle nauwgezet op, zonder vaar noch vrees, met het bewustzijn dat zij haar verongelijkte landgenooten diende.

Mevrouw van Dooren richt een kantschool op met een reglement, dat tien artikelen omvat. Die tien artikelen zijn het overwegen waard. Geen uitbuiten meer van het werk van de kinderen, geen verwaarloozen meer van hun onderwijs.

Mevrouw van Dooren zegt duidelijk: 'Ik verg dat het loon van den arbeid aan de werksters blijft en niet voor het grootste deel door de ondernemers wordt opgeslokt, gelijk het op vele plaatsen het geval is.'

Die beschuldiging steunde op vasten grond. Te dien tijde waren er in Vlaamsch-België (grootendeels, 92% in de beide Vlaanderens) zes en zestig duizend kantwerksters, waarvan twee derden in de steden, een derde op het platteland woonden.

'Gij hebt toch wel den geest mijner voorwaarden verstaan, sprak de grondeigenares. Ik versta dat de speeluren zullen dienen tot de lichamelijke ontwikkeling der kinderen die ons worden toevertrouwd, terwijl de leeruren aan de zedelijke ontwikkeling zijn toegewijd. De werkuren kunnen tot op het twaalfde jaar slechts beschouwd worden als eene voorbereiding tot den arbeid van rijpere jaren; want niemand heeft het recht van kleine kinderen slaven te maken, die zich als uit gewoonte in lateren leeftijd onderwerpen aan al de grillen van verfijnde beheerschers.'

De vrome, invloedrijke en zeer behoudsgezinde heer Hardies oordeelt het plan van Mevrouw slecht en gevaarlijk.

'Weet gij wel, zegt hij haar, dat die kinderen door in de boeken te leeren, eene wereld leeren kennen, waarvan zij zich thans geen denkbeeld kunnen vormen? En weet gij ook wel, dat zij eens zoo ver gekomen, alle moeite zullen aanwenden om ook iets van die dingen te bekomen, die men zoo schoon beschrijft?'

'En die de Schepper ook voor haar heeft geschapen, zoo bracht de goede dame hem tot zwijgen. Zij, die in staat zijn dit te begrijpen, zullen zich wel den weg weten te banen tot iets in overeenstemming met de krachten van hun geest. Ik ben zoo zelfzuchtig niet, mijnheer. Ik gun gaarne aan anderen wat ik bezit. Wat, de mensch zoekt de parelen op, die de Almachtige in de

diepten der zee heeft gezaaid, en hij zou de kostbare parelen der ziel, de heerlijkste lichten der schepping, als dwaalsterrekens laten verloren gaan? Neen, neen, mijnheer Hardies, wij kunnen elkaar niet verstaan.'

'Mevrouw, zeide mijnheer Hardies, terwijl hij met bevende hand zijn roemer nam, er zal een tijd komen waarop gij Hardies zult komen opzoeken en zeggen: Had ik maar naar uwen raad geluisterd. Maar dan zal het te laat wezen. Dan zal de samenleving in vuur en vlam staan. Dan vergaat de wereld.'

'Och, mijnheer Hardies, zei de dame vriendelijk lachend, wanneer er in de oude wereld geen deugen meer zit, laat ze dan maar vergaan om plaats te maken voor een beter.'

Na den dood van de edele vrouw bleef er van het schoolreglement niets meer over. De juffrouwen De Vroede en de heer Hardies hadden thans de gelegenheid, hun denkbeelden van winstbejag tot uitvoer te brengen. Het zijn geen bewonderenswaardige karakters, maar wie het platteland van Vlaanderen bewoont en niet alleen de werken van Loveling, Buysse, D'Hondt, Plancquaert, Wattez, Streuvels enz., tot welke politieke richting zij ook behooren mogen, gelezen, maar ook de sociale toestanden bestudeerd heeft, weet dat ze waar zijn, naar de natuur geteekend. Men raadplege overigens het verslag van Pierre Verhaegen over de kantnijverheid (uitgegeven door het Arbeidsambt) en August De Winne's **Door arm Vlaanderen** (met een brief van Ed. Anseele en platen naar lichtteekeningen van Lefèbvre. Gent 1911).

Hardies is in werkelijkheid de pastoor Vinckiers, die in 1872 te Maldegem in den Heer ontsliep. Hij was het, die verbood de klokken te luiden ter eere van Mevrouw Courtmans, toen zij den vijfjaarlijkschen prijs voor **Het Geschenk van den Jager** kreeg. Hij was gewoon de klokken te luiden voor menschen, die zwegen.

Onder den invloed van de juffrouwen De Vroede is Rozeken, de kleindochter van de oude tante Klara, een zelfzuchtige geworden. Weldra houdt zij het met haar meesteressen tegen haar grootmoeder, wie zij het leven zuur maakt. Zij neemt het besluit in het klooster van Zwybeke te treden, alhoewel de toestand van haar zuster deerniswekkend is.

Mieken sterft aan de tering; kort daarop bezwijkt de vader, en de zeventigjarige tante Klara blijft alleen met de weezen van

haar dochter Ursula, die de kantwerkschool niet meer bezoeken, en in de vrije lucht, bij gezonden land- en huisarbeid, opgroeien.

Door inwendige folteringen gedreven, keert Rozeken, eer zij de gelofte uitspreekt, naar huis terug; zij is tot inkeer gekomen.

Wij willen nog wijzen op de processie, de sterkste aanklacht die wellicht in onze taal is verschenen.

'Nooit zag men de schaamteloosheid zoo verre gedreven als op dezen processiedag. Zij, die de bloeiende kinderen door eenen opgedrongen arbeid, boven de kracht hunner jaren, in wezens hebben hervormd, wier zwakheid zal overgaan tot het toekomend geslacht, welke die jeugdige sieraden der Schepping herschapen hebben in bleeke bloemen, die zich reeds in het morgenuur des levens naar het graf buigen, schamen zich niet de ellende dier kinderlijke slaven ten toon te spreiden, tegenover hun eigene weelde. Zij trotseeren de blikken der menigte, die hun schijnt toe te roepen: 'Uwe pracht, uw rijkdom zijn de vruchten van den arbeid uwer slaven. Het is de koopprijs der slachtoffers die gij vroegtijdig ten grave sleept. Verdwaalden, vreest gij dan niet dat Hij, die de sterkte der zwakken, de rijkdom der armen is, u eens rekening zal vragen over het lot der ongelukkigen, die u met lichaam en geest zijn toevertrouwd geweest? Hun geest hebt gij vroegtijdig gedood, en het stof hebt gij in zooverre gemarteld, dat het nimmer de macht zal bezitten den uitgedoofden geest weder op te wekken. Neen, gij vreest niet, want gij erkent geen andere godheid dan den God van het Geld, gij erkent geene volksdeugd dan de domheid. Want het is op haar, dat gij den troon uwer heerschappij hebt gebouwd.'

Zooals men ziet, ondanks de bewering van Persyn, had zij wel den durf om te zeggen wat er schortte.

Het einde is vol van de poëzie, die over het gansche werk van Mevrouw Courtmans ligt gespreid. Veroorloof ons de aanhaling van deze bladzijde:

'Wanneer Tante Klara in het stille avonduur alleen op het tuinbankje in de nabijheid der zacht murmelende beek zat, wier geluid haar altoos met stillen weemoed vervult, en zij in de verte het spitse dorpstoreken boven de huizen zag uitsteken, dan herdacht zij de lieve dooden, die daar onder de schaduw van het kruis waren gaan uitrusten. Zij dacht vooral aan haren echtgenoot,

aan hare kinderen, en ook aan Mieken, en dan overviel haar een zoet verlangen naar het wederzien der afgestorvenen, eene reikhalzing naar de eeuwige rust.

Schoon was de avond van haar leven, schoon en rustig als de natuur bij de ondergaande zon. Met bitter en zoet is haar levenskelk gevuld geweest. Zij heeft geleden en gestreden voor al degenen, die zij lief had. In het leed heeft zij zichzelve vergeten om anderen te troosten en hare blijdschap heeft zij bij hare geliefden uitgestort. Zij heeft haren naaste als zichzelven en haren God boven alles bemind, en daarom ziet zij den laatsten levensstond met een verhelderd gelaat te gemoet.'

Enkele van deze woorden staan op de fotografie, die haar woning te Maldegem, haar laatste woonhuis, vóór onze blikken toovert. Julia, de dochter van de dichteres, heeft ze er op geschreven, al was het maar om aldus duidelijk uit te drukken, dat Mevrouw Courtmans Tante Klara zelf was, die met open vizier durfde strijden voor een verbetering in het lot van de arme kantwerksters van Vlaanderen.

Max Rooses heeft eens, in zijn **Derde Schetsenboek**, een van de werken van Virginie Loveling een manhaftige daad genoemd, 'vooral nu zij volvoerd werd door iemand, die leeft en woont op het veld, waar de onafgebroken kamp van menschelijke vrijmaking gestreden wordt.'

Zijn die woorden ook niet, en misschien in hoogeren graad nog, toepasselijk op **De Hut van Tante Klara?**

17.

Het boek dat op **De Hut** volgde, zou haar meest bekende, ook haar geldelijk voordeeligste zijn: **Het Geschenk van den Jagen.**

In kalme eenzaamheid doordacht, gekoesterd en geschreven, zou het haar een steun van belang worden en haar een zalige vreugde verschaffen, die veel leed zou uitwisschen in het hart van de moedige vrouw.

In het lommerrijke Kleitsche bosch woont de oude bezembinder Ambrosius De Bie, met zijn kleindochters Ida en Regina. Op den eersten Pinksterdag van 1837 ontvangen zij het bezoek van de zonen van een overleden neef, twee jonge Gentsche fabrieks-

werkers, Karel en Petrus De Bie. Na het middagmaal wordt een uitstapje ondernomen naar den bekenden toren van Reezinge en den onderaardschen kerker, waar de zes en dertig Ketelaars, die in het lied van Mijnheerken van Maldegem staan vermeld, den hongerdood stierven. De neefjes bewonderen er de twee eeuwenoude linden, en nemen er den stamomvang met ontzag van op.

Brozen-oom verhaalt hun daarna de geschiedenis van den verdwaalden graaf, die niemand minder is dan de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male. Deze was op jacht door een angstwekkend onweder verrast geworden en had tegen den bliksem en den stroomenden regen een schuilplaats in de hut van Brozen-ooms voorvader Renatus De Bie gezocht, bij die eenvoudige woudbewoners den nacht doorgebracht en hun daarvoor een kostbaren ring met zwaren blinkenden steen gegeven, alsook het privilege voor hen en alle Kleitenaars, het berkenhout tot aan den derden knoop ten eeuwigen dage te snoeien. Die beide stukken, die bijna vijf eeuwen oud zijn, zijn nog in het bezit van den grijsaard.

Het bezoek, dat nog geen vier en twintig uur heeft geduurd, blijft niet zonder gevolgen. De ongeletterde, maar daarom noch ongevoelige noch onverstandige Petrus, verheft op de goedaardige, naarstige en mooie Regina en een paar maanden later zijn Ida met den bezembinder Ward, Karel met de haspelaarster Nelleken Colpaert en Petrus met Regina getrouwd.

Regina verlaat het geurige Kleitsche woud, gelukkig met vijftien blinkende goudstukken van twintig frank, die grootvader haar met den grafelijken ring in de hand stopt. Zij neemt haar intrek in het huizeken, dat in een donker steegje aan de Muidepoort is gelegen en zelden door de zon beschenen wordt. Ze leert er haar schoonmoeder kennen, die op de buitenlieden fel gebeten is, van den plak (krediet) houdt, en geen sparen kent. Eerst na het vertrek van de bekrompen oude naar het Sint-Jacobsgodshuis wordt het huisje van boven tot onder gereinigd en neemt de orde de plaats in, waar zoolang de wanorde als meesteres heeft getroond.

Weldra doet afgunstige laster de ronde. De welvaart van Regina wordt toegeschreven aan wangedrag. Maar het huishoudenboekje is daar als onomstootbaar bewijs, dat de voorspoed alleen te danken is aan zuinigheid en overleg.

Regina en Petrus echter zijn door zooveel enghartige kwaadwilligheid in de ziel getroffen. Zij nemen het besluit de stad te verlaten en in het Kleitsche woud hun bestaan te zoeken. Helaas. Petrus wordt door de typhuskoorts aangetast. Regina behoudt hem in haar huisje en betwist hem aan den dood.

Karel krijgt eveneens de verschrikkelijke koorts en moet naar het gasthuis worden gebracht. Nelleken bevindt zich weldra in de bitterste armoede. Zij smeekt Regina, die zij lasterde en minachtte, haar en haar ziek kind ter hulp te komen.

De spaarpenningen van Regina zijn echter opgebruikt. Waar thans geld te halen? Zij denkt aan den ring met den steen en laat hem in den Berg van Barmhartigheid verpanden. Daar ziet men terstond dat het een diamant van waarde is. Regina wordt aangehouden. Gelukkig is Petrus genezen. Hij snelt naar Kleit om den grootvader en het perkament, dat Regina terstond de vrijheid terugschenkt.

De ring, die op de binnenplaat het wapen van Lodewijk van Male's voorvader Robrecht van Bethune draagt, en het privilege worden voor de aanzienlijke som van dertig duizend frank verkocht.

Regina en Petrus verlaten thans de stad en vestigen zich te Kleit, waar zij, dank zij het vermogen, dat hun als het ware in den schoot viel, en den houthandel, dien zij met Brozen-oom en Ward aanvangen, in overvloed, naarstigheid en eendracht leven.

Geen boek van Mevrouw Courtmans maakte zooveel opgang, werd op zooveel duizenden exemplaren verspreid.

Het begon zijn zegetocht als feuilleton in de **Gazette van Gent**: het eerste stukje er van verscheen op 7 Juli 1864 en had een en twintig vervolgen. Daarna kwam het volledig werk van dezelfde persen - die van Eugeen Van der Haeghen - in den boekhandel van Willem Rogghé op den Kalanderberg te Gent.

Gustaaf Lagye zegt in zijn artikel van den **Messager de Bruxelles** van 19 November 1899:

‘Cette nouvelle avait été vendue à un prix dérisoire à la **Gazette van Gent**, à charge pour cette dernière d'en conserver la composition et d'en livrer cinquante exemplaires brochés à l'auteur. Mais ces exemplaires n'étant pas prêts, ce furent les feuilletons, simplement découpés, qui furent soumis au jury.’

Wij betwijfelen zulks. De eerste uitgaaf in boekvorm is nog in 1864 verschenen. De beoordeeling over het tijdvak 1860-1864 geschiedde in het eerste halfjaar van 1865. We zijn in het bezit van een brief van Karel Stallaert, gedagteekend uit Brussel den 17^{n} Augustus 1865. Wij nemen er een deel van over.

'Ge zult alreeds vernomen hebben, dat de Moniteur den vijfjaarlijkschen prijs heeft afgekondigd en het verslag uitgegeven, zoodat de u ten deele vallende belooning binnen weinige weken zal geliquideerd zijn, wat de heer Delcroix wel zal bespoedigen. Het spijt mij dat verslag niet eerder te hebben kunnen afmaken; het heeft mij onzeggelijk veel tijds weggenomen, daar ik, over allen een of meer woorden te zeggen hebbende, alles heb moeten lezen, dat heet, een tachtig werken of boekdeelen, waaronder natuurlijk meer kaf dan koren. Ik verwacht het gebrocheerd verslag eerstdaags en zal het u aanstonds zenden. Nu, zeer geachte Dame en kunstvriendin, ik wensch u nogmaals geluk over uwe bekroning en hoop, dat gij op uwe lauweren niet zult inslapen en uwen roem steeds zult verhoogen.'

In den loop van hetzelfde jaar 1865 was reeds de tweede uitgaaf noodig. Ze verscheen nogmaals bij Eugeen Van der Haeghen en was verkrijgbaar te Gent bij Rogghé en te Tiel bij de weduwe van Wermeskerken.

De derde uitgaaf kwam in 1878 uit. De vierde druk verscheen in 1883 als nummer 102 van de uitgaven van het Willemsfonds. Er werden vijf duizend exemplaren gedrukt tegen 1.25 fr.. De schrijfster ontving zeventig frank per dubbel vel druks als honorarium.

Waarschijnlijk was het op voorstel van Julius Vuylsteke dat **Het Geschenk van den Jager** in de reeks van het Willemsfonds werd opgenomen. Vuylsteke immers was van meening, zoo schreef mij professor Vercoullie, dat het Willemsfonds geen fraaie letteren behoorde uit te geven om die te lanceeren, maar wel een nieuwe uitgave kon maken van een werk, dat reeds een gevestigden naam had. Zoo verscheen Tony's **Ernest Staes** en Virginie Loveling's **Een dure Eed.**

In 1886 verscheen de vijfde druk als elfde deel van de Verzamelde Werken.

In 1898 werd het in Victor de Lille's **Duimpjesuitgave** opgenomen. Wij hebben niet kunnen vernemen, op hoeveel exemplaren het daar werd gedrukt.

Daarna werd het als nummer één van **Onze Schrijvers op School**, met inleiding en aanteekeningen van Ach. Ruyffelaert, bij H. Dessain te Luik uitgegeven.

Toen Lodewijk Opdebeek de werken van Mevrouw Courtmans vóór enkele jaren herdrukte, liet hij voor de twaalfde uitgave penteekeningen maken door Edmond van Offel. Voor de dertiende uitgaaf schreef ik, in April 1926, toen nog bestuurder-prefekt te Diest, er een kleine levensschets bij. Deze werd herzien in Augustus 1932 voor den veertienden druk (1933).

Stallaert zegt in zijn verslag:

'Het **Geschenk,** waarin de schrijfster het toppunt van haar talent bereikte, werd in aanmerking genomen voor den prijs. De keus van het onderwerp is bij uitstek gelukkig; zij bedoelde namelijk den geest van orde en spaarzaamheid onder de werkende klas op te wekken. Het verhaal, dat zij daartoe verzon, is wel niet bijzonder rijk aan vindingskracht, maar het werd wondergetrouw en eenvoudig uit het leven van den arbeidersstand geschept, met veel kunst en wijsheid behandeld, aantrekkelijk en boeiend door inhoud en vorm, en de toon is er wel in volgehouden. Het doel der schrijfster vloeit uit de handeling zelf voort, zonder geweld, zonder tastbare kunstgrepen of te zeer berekende verrassingen, zonder eenig overdreven gebaar of langdradige betoogen. Kort, de kunst gaat hier steeds hand aan hand met de leer en de schrijfster heeft ten slotte haar doel getroffen zonder dat zij er eens schijnt aan gedacht te hebben. De karakters zijn even natuurlijk als het verhaal, schoon geschetst en schoon doorgedreven. De taal is zuiver, onberispelijk; de stijl is lief, zachtvloeiend, en geëvenredigd aan de denkbeelden. Niet dat het **Geschenk** vrij zij van alle verwijt; men merkt op dat de eenheid wel eenigszins lijdt door het dubbele tafereel van stad en veld, waaruit het verhaal bestaat; dat sommige karakters wel wat ideaals hebben en ook, evenals sommige toestanden, meer uitgewerkt zouden kunnen wezen; dat de stijl er niet zou bij verliezen indien hij wat meer afgewisseld of wat warmer was.'

Paul Fredericq zeide eens: 'Bij het herlezen van het **Geschenk**,

want het is een boek dat zelfs fijnproevers gaarne eens herlezen, riekt men de sparrenlucht.'

Gelijk Huet, in zijn klassiek geworden vergelijking van de **Camera Obscura** met den **Havelaar**, van dit laatste meesterwerk getuigt, dat gij bij het lezen boven uw hoofd niets anders voelt dan Insulinde's hemel, zoo is het onloochenbaar, dat de lezer van het **Geschenk** het heerlijk gewelf van olmen- en lindenkruinen boven zich voelt ruischen en dat men de geurige sparrenlucht met volle teugen inademt. Hadde Huet Mevrouw Courtmans' novelle gekend, dan zou hij voorzeker van haar hebben gezegd, wat hij in zijn **Land van Rubens** van de gezusters Loveling getuigde.

Men kan aannemen, dat Brozen De Bie en zijn kraakzindelijk huisje wel ietwat geïdealizeerd zijn. Men vergete echter niet dat wij in dat gedeelte van Vlaanderen naar Holland opschieten en de zindelijkheid de regel wordt.

De Gentsche fabriekswerker is wis en waarachtig ten volle naar waarheid geschetst. Men heeft gezegd, dat Mevrouw Courtmans den plattelandsbewoner beter, juister wist af te beelden dan den stedeling. In het **Geschenk** is zulks niet het geval. Mevrouw Courtmans had lange jaren in Gent gewoond, in zeer weinig aristokratische wijken, en het beeld van de woning van den fabrieksarbeider zal haar wel bijgebleven zijn.

Zij wist dat de toestand bedroevend, ontmoedigend was. In 1846 konden vijf en tachtig fabriekswerkers en een en negentig fabriekswerksters op honderd lezen noch schrijven. Het onderwijs werd voor een weeldeartikel, niet voor een noodzakelijkheid gehouden. De **plak**, het algemeen gangbare woord voor het koopen op krediet, was doodgewoon, eer de koöperatieve vennootschappen, naar Engelands voorbeeld, ontstonden, als voorloopers van de vakvereenigingen, die weldra almachtig zouden worden en de ontvoogding van den arbeider bewerken.

De **Berg**, het pandjeshuis, de lommerd, was een andere kwaal. De interest was, voor de kleine panden, vijftien ten honderd. Men zie daarover August Scheire's **Eenige bladzijden uit de Geschiedenis van de Banken van Leening** (Gent, 1896).

'O, zegt de schrijfster, indien er ooit, hetgeen ik niet verhopen durf, een waarlijk **groot** man, een dergenen, die het welzijn des volks betrachten, dit nederig werkje doorbladert, dat hij ook

een oogenblikje bij het lijden der arme moeder en de edelmoedigheid der schoonzuster stil sta en zichzelven afvrage, of er geene verbeteringen in de Bergen van Barmhartigheid kunnen ingevoerd worden; of er aan den arme, die zijn laatste kleedingstuk tot onderpand geeft, geen geld kan geleend worden tegen minderen interest? Waarom vragen de vaderlandsche leenbanken de armen zooveel interest **en de door de fortuin bevoordeeligden zoo weinig?** Ze geven immers beiden waarborg.'

Het Geschenk van den Jager is een dichterlijk pleidooi voor spaarzaamheid en vooruitzicht, voor de moeder wier plaats in het huishouden, voor het kind wiens plaats in de school is, voor den fabrieksarbeider, die beter in de gezonde lucht der velden wonen zou.

De bevoegde Dr. Meynne schreef in 1880 (**Patria Belgica, II**, 123):

'On devrait faire comprendre aux ouvriers quels avantages ils auraient à se loger aux extrémités des faubourgs ou mieux encore en pleine campagne; et les personnes qui s'occupent de l'amélioration du sort des prolétaires devraient faire bâtir les habitations ouvrières assez loin des centres populeux pour pouvoir leur donner de l'air, de la lumière, du vent et du soleil, ces éléments indispensables de la santé et qui manquent presque entièrement aux ouvriers des villes.'

François Laurent, de hartstochtelijke rechtsgeleerde, die een halve eeuw te Gent doceerde en studeerde, heeft in zijn boek **Les sociétés ouvrières de Gand** gezegd:

'Que dire de la vie intellectuelle et morale des ouvriers gantois? Ce serait une dérision que de parier dintelligence et de conscience chez des hommes et des femmes qui ne reçoivent aucune instruction, et qui, abandonnés à eux-mêmes dès leur plus tendre enfance, se livrent fatalement aux passions les plus brutales. Chose horrible à dire. Ils sont au-dessous de la brute, ils n'ont pas l'instinct que Dieu a donné aux animaux et la raison dont il les a doués s'est éteinte dans l'ignorance et la débauche.'

Maar eer Laurent in 1887 de oogen sloot, kon hij vaststellen, dat er een verandering in aantocht was.

Het is wel spijtig dat wij niet één brief hebben kunnen terugvinden uit die zoo vruchtbare jaren, waarin de schrijfster wellicht

over haar werk en haar werkwijze zou gehandeld hebben. Ons komt het als waarschijnlijk voor, dat **Het Geschenk** zonder onderbreking werd neergeschreven. Het is uit één stuk en ten volle de eer en de herdrukken waard, die het genoot.

Het werd in het Fransch en in het Duitsch vertaald.

De Fransche vertaling was van niemand minder dan van Louis Hymans (1829-1884), die daarenboven een levensschetsje van de bekroonde schrijfster gaf in zijn weekblad **La Causerie**, dat maar een kwartaal leefde en waaraan hij geld, tijd en goede luim verkwistte, zooals hij ons in zijn **Types et Silhouettes** vertelt. Daarin zeide hij, dat Mevrouw Courtmans nooit tot een letterkundige coterie behoorde. Hij vergat er bij te voegen, tot welke Vlaamsche coterie zij te Lier of te Maldegem had kunnen behooren. Grootsprakerig klonk het: 'Les oies marchent par troupes. Le lion marche seul.' Van deze vertaling verscheen onlangs een tweede, herziene, vermeerderde druk (Opdebeek, 1932).

In hetzelfde jaar 1866 gaf Dr. Büchele te Stuttgart een Duitsche vertaling van **Het Geschenk** uit. Wij hebben die echter niet kunnen in handen krijgen.

18.

Een vierde uitgebreide novelle verscheen nog in 1864: **De gekeerde Kazak.**

Frans De Potter, die ze in zijn **Vlaamsche Bibliographie**, derde deel, tijdperk 1856-1867 (Uitgave van het Willemsfonds, nummer 59, Gent 1887) niet opgeeft, vermeldt ze in de eerste aflevering van zijn **Leven en Werken der Zuid-Nederlandsche Schrijvers** als: **De gesteende Kozak.**

Het werk werd in het veertiende deel van De Seyn's uitgaaf herdrukt onder den titel: **Zoo zijn er veel.**

Het staat ver beneden de andere werken van hetzelfde tijdvak. Het schetst den levensloop van een bedorven jongen, die het geluk, den vrede, den welstand van zijn brave ouders verwoest, een half dozijn malen van politieke kleur verandert, en toch tot den bedelstaf wordt gebracht.

Het geheel is niet tot rijpheid gekomen, onsamenhangend en kleurloos. Mevrouw Courtmans maakt van de gelegenheid gebruik

om haar liberale en Vlaamschgezinde gevoelens te luchten. Maar het ware beter geweest dat het niet herdrukt werd.

Het daaropvolgend boek heet **Drie Testamenten** en verscheen bij Willem Rogghé te Gent en bij de weduwe D.R. Van Wermeskerken te Tiel, in 1865. Een zonderlinge, maar voor de maatschappelijke overtuigingen van de vijftigjarige volstrekt niet onbelangrijke novelle.

De geneesheer Walentyns, vriend van den pastoor en van den burgemeester, heeft zich kort na de omwenteling van 1830 in het ongenoemde dorp van het Meetjesland gevestigd, al bezat hij maar een diploma van heelmeester en een vergunning, ten tijde van koning Willem verkregen, 'om binnen zekere grenzen de bediening van geneesheer te platten lande uit te oefenen.'

Die Walentyns is een huichelaar, een bloedzuiger, een vrek:

'Elken dag ging hij ter kerk en nooit werd in de gemeente een collecte voor een godsdienstig doel gehouden of hij was de eerste om een ruime bijdrage te geven. Verder was hij voorzichtig in zijn handelingen, tenzij in bijzondere omstandigheden, spaarzaam met zijn woorden. Was dat een verdienste? Dat is te betwijfelen. Sommige lieden beschouwden het als een blijk van groot verstand, maar anderen meenden, dat het toch beter was, met menschen om te gaan die zich wel eens verspreken en zoo zonder argwaan tot op den bodem van hun hart laten kijken.'

'Dat de dokter spaarzaam leefde, was zonneklaar, want anders had men hem den bijnaam van vrekkigen dokter niet gegeven; maar hoe hij in zoo luttel tijds een der voornaamste grondeigenaren der gemeente was geworden, was alweder een raadsel, dat de eenvoudige lieden niet konden oplossen. De schoolmeester alleen scheen er iets van te beseffen. 'Indien men hier niet zoo ongeletterd en zoo onervaren was, had de dokter zich niet zoozeer, ten koste van anderen, kunnen verrijken, zeide hij.'

In zijn buurt woonde Bernard Moerman, een bijna tachtigjarige landbouwer, op wiens kleine boerderij Walentyns des te meer loert, daar zij te midden van zijn bezittingen ligt.

De oude Moerman wordt ongesteld en Walentyns weet hem, met de hulp van de meid Brigitta, het boerderijtje ten gunste of liever op naam van deze laatste, zijn verliefde bondgenoote, te ontfutselen. Daardoor is de neef, Everhart Moerman, onterfd en

op straat gezet. De wakkere jongen bemint zijn buurmeisje, Lize Sadeleer, en samen werken zij er zich bovenop.

De jaren vergaan in lief en leed, meer in lief bij het vlijtige jonge paar; meer in leed bij den geldzuchtigen dokter en bij de meid Brigitta, die thans een armoedig, saai, lusteloos bestaan leidt in de slordige woning van Walentyns en ook aan gewetenswroegingen niet ontsnappen kan.

Op zekeren dag wordt Walentyns ziek, en nu verschijnt een geheimzinnig man, de vertegenwoordiger van de **Doode Hand,** de geheime bondgenoot, in wiens naam Walentyns zooveel erfenissen had weten te verkrijgen en die de geest van Walentyns handelingen was geweest.

Walentyns moet zijn testament schrijven, waarbij hij alles aan den strooman der Doode Hand vermaakt. De meid ontvangt vijf duizend frank in goud, ‘het ellendig metaal, dat haar den mond stoppen moet.’ (blz. 81).

Den dag, waarop Walentyns sterft, loopt Brigitta naar de Moermans en stort op Lize's witgeschuurd keukentafeltje de som uit, ‘blijde, zegt zij, dat ik u een gedeelte kan bezorgen van hetgeen u toekomt.’ (blz. 84).

Op den dag van de begrafenis ‘kwamen uit al de omliggende dorpen geestelijken aan, en men maakte in de pastorie een middagmaal klaar, dat hun voorzeker de reis niet zou doen beklagen. Zulk een grootschen priesterstoet, als dien welke het lijk van mijnheer Walentyns uithaalde, had men nog nooit in de gemeente gezien. Vooraan ging een kerkdienaar met het gouden kruis; dan de geestelijken met prachtige koorkappen van zilver en fluweel; hierop volgden de koster, de zangers en de koorknapen met frischgeplooide koorhemden met kanten aan; en eindelijk het lijk. De doodkist was met het jongmansbaarkleed van wit satijn en gouden boorden bedekt en daarboven praalden de kroontjes der maagdelijkheid, kostbare kronen in fijnbewerkt zilver en goud; maar het stak geweldig af, dat er geen enkel familielid achter ging en dat de geburen, die den rouwstoet volgden, pratend voortgingen zonder eerbied voor dat kostbaar getooide lijk. De oude Brigitta kon het lijk niet volgen. Op dien avond, in dat leelijk weer, toen zij Everhart de vijf duizend frank had gebracht, had zij eene verkoudheid gekregen, die haar in bed hield.’ (blz. 87).

Deze verkoudheid verergerde, zoodat de oude Brigitta den notaris liet roepen om het weinige, dat zij nog bezat, aan de Moermans te vermaken.

Enkele bladzijden geven een kijk op de overtuigingen van de schrijfster, wier thesis het zeer kiesch onderwerp van de goederen in de doode hand omvat en de wijze, waarop die goederen worden verkregen door hen, wier rijk niet van deze wereld is. Kenschetsend is het begin van het laatste hoofdstuk:

'Op den inzet van de goederen van mijnheer Walentyns waren niet veel vreemdelingen geweest, maar nu, op den dag der toewijzing, rolde menig prachtig rijtuig door de straten van het dorp, en hier en daar zag men lakeien, met een gouden band om den hoed en een bespottelijken langen frak aan, ten teeken van hunne slavernij. Wandelden er slaven, heeren waren er ook, die schijnbaar onverschillig met elkaar stonden te praten over Sleeswijk-Holstein en andere dingen, die toen aan de orde van den dag waren. Boeren waren er ook, van die hardvochtige mannen, die hunne dienstboden behandelen als waren boerenknechten en boerenmeiden schepselen zonder ziel; en die zoo doende, in de tien laatste jaren rijk waren geworden door den hoogen prijs van meest al de levensmiddelen. Dezen stonden de aanplakbiljetten te spellen en telden daarbij op hunne vingeren, hoeveel twee en drie was.'

Mevrouw Courtmans stond beslist en overtuigd aan de zijde van den arbeidenden stand, tegenover de bezitters en de genieters.

Waarom **Drie Testamenten**, twintig jaar later, niet in de **Volledige Werken** werd opgenomen, staat nergens geschreven, ook niet in een van de talrijke brieven van de schrijfster aan haar vertrouweling, haar oudsten zoon.

Scheen het de vijf en zeventigjarige als kunstwerk zoover beneden de andere novellen? Kwam het haar onvoldragen voor? Waren de hoofdkarakters te weinig uitgewerkt? Voldeed haar de gansche bouw niet meer? Waarschijnlijk niet.

Maar de zoon Halewijck was een deftig man, zooals de afstammelingen Van Nieuwenhuyse uit **De gekeerde Kazak**, en die wilde de goedhartige schrijfster niet voor het hoofd stooten.

JULIUS PEE.

(Wordt voortgezet)

[Drie gedichten]

Op het Strand

Zij liggen saam, halfnaakt, op 't roerloos strand,
verloren in hun ruischende eindloosheid,
één liefde voor hun lijf, dat, bruin verbrand,
met de aard vergroeid is, los van zorg en tijd.
Ik denk, voorwaar, zij moeten lang geleen,
in purpren roes, elkander hebben liefgehad;
thans, elk voor zich en zonder smart alleen,
liggen zij met hun droom, die niets omvat,
dood voor elkaar en voor hun schoon verleen.

Vruchteloos Verwachten

Wanneer 't beminde wezen uit de verte
ons 't goede teeken van zijn liefde onthoudt,
wat willen wij dan boos zijn in ons herte,
wij die het steeds beminden honderdvoud?

Wat willen wij 't bezwaren om 't verlangen
dat in ons diepste zelf blijft onvervuld?
Het voelt het niet, gelooft niet aan den bangen
roep van ons eenzaam leed, en draagt geen schuld.

Laat ons alleen bedroefd zijn om ons eigen:
was onze liefde groot, te weinig kracht
heeft ze uitgestraald om zelfzucht te doen zwijgen.
En daarom hebben wij vergeefs gewacht.

Gelooven en Weten

Het dient tot niets, over de hooge brug van 't lijden
te zijn gegaan, in 't land van 't weten neergedaald.
Het weten, dat gelooven stikt, kan niet bevrijden.
Wij zijn het die verliezen, niet de droom, die faalt.

't Is niet de vraag, of 't waarheid was, wat wij geloofden,
toen wij daarboven stonden, schoon van vruchtbaar leed.
Wij waren jong, met vuur in ons bezielde hoofden.
De schoonheid des geloofs is wat er geen vergeet.

En toch, mijn God, wat frissche kruinen ook verdorden,
steeds komt een nieuw geslacht, dat kinderlijk gelooft;
steeds zal met maagdlijk groen opnieuw de Lente worden.
Maar ons schenkt niemand weer wat ‘weten’ heeft geroofd.

JEF MENNEKENS.

Vlaamsche Letteren

De striemende Zweep, door Dr. Oswald Everaert (St. Norbertusboekhandel, Tongerloo - 175 blz. - 18 fr.) werd opgedragen aan ‘de duizenden die niet sneuvelden op het eereveld, wier namen niet gebeiteld staan in hardsteen, wier schoon leven nochtans schuldeloos geofferd werd aan het oorlogsmonster.’

We hadden heel wat verwachtingen toen we het boek begonnen te lezen, doch waren maar matig voldaan, toen we het dicht deden. Het verhaal is een gewilde opstapeling van rampen en heeft een weinig waarschijnlijk verloop. Het slot, waar een vrouw een waanzinnige met een bijl het hoofd klieft, op het oogenblik dat de gek haar kind met een scheermes den hals wil oversnijden, behoort in de kolommen van een op sensatie beluste krant en zal zeker de lezers doen huiveren, maar we zouden moeilijker een huiveringwekkender tooneel kunnen neerschrijven voor een volksroman in afleveringen, met als premie bij de laatste aflevering een mooi geschenk naar keuze. Laat Dr. Oswald Everaert, die ten slotte toch een goed verteller is, ons meer verheffend werk schenken.

Van Stijn Streuvels verschenen: **Drie Russische Novellen** (Uitgeverij Regenboog - Antwerpen, 179 blz., gen. 18 fr., geb. 30 fr.).

De Zwarte Arabier door Michail Prischwin, is het verhaal van een reis in de troostelooze Middel-Aziatische steppen van het Wolga-gebied, waar de tijd schijnt stil te staan.

...‘Ik heb een Moskowsch dagblad bewaard, en ik reken den tijd van af den dag mijner afreis uit Moskow, den 27 Juli. Daar waar ik den tweeden dag aankwam, was het dagblad nog nieuw; den 28sten werd dit nummer door een ieder als het nieuwste gekocht. Na twee dagen, na drie dagen, na acht, na veertien dagen was het nummer nog altijd nieuw, en allen lazen met belangstelling mijn uit Moskow medegebracht dagblad.’

De Koekoek door S. Ssergejew-Zensky.

Enkele Russische officieren, verzopen en liederlijke wezens, zijn ingekwartierd in een onder water geloopen, militair kamp. Zij trachten de verveling van de troostelooze regendagen te verjagen

met drinken en kaarten. Maar ook dat wordt men beu... Daar wordt het gruwelijke ‘koekoek-spel’ in elkaar gezet. Alle licht gaat uit. Een officier in een hoek roept koekoek en springt weg. De anderen schieten met scherp naar den hoek waar de stem te hooren is. Ieder officier krijgt zijn beurt als koekoek... Het onvermijdelijke gebeurt. De dronken kerels worden dieren en een der officieren schiet een koekoek in het onderlijf. Het schot is doodelijk. De dader loopt door den troosteloozen regennacht, op zoek naar een dokter... Zal hulp echter nog baten?

Malva door Maxim Gorky.

De bewaker van een landtong, die zijn vrouw en het geboortedorp verlaten heeft, wacht nu op zijn geliefde, een weelderige, vurige, jonge vrouw. Elken Zondag komt zij den geliefde opzoeken om hem te liefkoozen... of geliefkoosd te worden. Dan komt de zoon van den bewaker met de boodschap van moeder dat thuis de nood aan den man komt. De zoon wordt al dadelijk het hoofd op hol gebracht door de vurige schoone. Er ontstaat strijd tusschen vader en zoon... en natuurlijk gaat een derde met het fijne brokje loopen.

Het Nederlandsch van Streuvels voor deze novellen is verzorgd en in Russischen stijl gehouden. Ik houd echter meer van het oorspronkelijke werk van Streuvels. Het boek is mooi uitgegeven en werd gedrukt bij J. Van Mierlo-Proost te Turnhout, die zooals gewoonlijk den lezer verzorgd werk aanbiedt.

Bij de drukkerij Lanno te Tielt verscheen de negende druk van **De Vlaschaard** van Stijn Streuvels (357 blz., gen. 20 fr., geb. 34 fr.)

Deze druk is een Jubileum-uitgave: De Vlaschaard werd inderdaad in 1907 door Streuvels geschreven, dus vijf-en-twintig jaar geleden. De jaren hebben aan de frischheid en de stevigheid van het boek niet geschaad. Het blijft een van de beste werken in onze Vlaamsche letterkunde.

De Jubileum-uitgave van De(n) Vlaschaard bevat het jongste portret van den auteur, benevens een autographische verklaring van Streuvels betreffende de schrijfwijze van het woord vlaschaard. Het boek werd in een handig formaat met een prettige en duidelijke letter gedrukt. Bovendien is de prijs laag gesteld. Drukker Lanno dient om deze uitgave gefeliciteerd.

Laten we den inhoud samenvatten van **Vastenavond**, door Theo Bogaerts. geïllustreerd door Floris Jespers (Uitgeverij Steenlandt, Liebaertlaan 65, Kortrijk, 199 blz.; gen. 35 fr.)

Een machtig bankier gaat over den kop. Zijn zoontje wordt in een weldadigheidsinrichting ondergebracht, verblijft er een tijdje

en wordt door den vader, nadat diens zenuwen op dreef zijn gekomen, weer weggehaald en naar een dorp gebracht. De jongen heeft geen moeder meer en wordt door de dorpsjeugd en ook de ouderen gesard en beschimpt... omdat hij een stedeling is. Het ongeluk wil dat hij op Vastenavond geboren is, vandaar zijn naam: Vastenavond. Later wordt de jongen verliefd op Rita uit een dorpsherberg. Het meisje wordt door haar vader gedwongen in betrekking te gaan bij den baron, een kasteelheer en tevens burgemeester van de gemeente. Deze baron is natuurlijk een fuiver en een gewetenlooze schurk, die ook Rita zal trachten ten val te brengen, zooals hij dat met Rita's zuster gedaan heeft. De baron wordt vermoord. De vermoedens vallen op Vastenavond, die tot 10 jaar dwangarbeid veroordeeld wordt. Rita gaat in een klooster.

Nadat hij zijn straf uitgeboet heeft, komt Vastenavond in de groote havenstad terecht, waar hij vertroeteld wordt door een andere herbergmeid, die echter werkelijk van hem houdt. Vastenavond is nochtans niet gelukkig en op zekeren dag gaat hij als matroos scheep naar verre landen.

De roman van Theo Bogaerts behandelt dus een zeer romantisch gegeven, 'à la Conscience,' alleen het happy end ontbreekt.

We mogen echter dezen roman niet zonder meer ter zijde leggen, al is het alleen maar om de oorspronkelijke manier en den stijl waarmee Bogaerts zijn stof behandeld en uitgewerkt heeft. De taal is vinnig, scherp,... soms vlijmscherp. Men voelt op elke bladzijde den wrevel van den schrijver tegen de boeren, zoodat Bogaerts zich nu en dan laat verleiden tot sterke overdrijving. Reeds op de eerste bladzijde lezen we reeds met verbazing een zin als: ...'Want het zijn lafaards, de boeren.'

Schrijver is zich van deze overdrijving wel bewust, want op bladzijde 169 schrijft hij woordelijk:

- 'Misschien schijn ik onrechtvaardig met zoo over de boeren te spreken. Ik kan ze echter niet anders voorstellen dan zooals ik ze gezien heb. Mij hebben ze altijd pijn gedaan, zonder dat ik er aanleiding toe gaf; ik had vriend met ze willen zijn, wat ze niet gewild hebben door hun afkeer tegen allen die uit de stad zijn, Dat er waren die vader burgemeester wilden maken veranderde niets aan dezen karaktertrek: door hem wilden zij geld verdienen en voor geld zouden zij hun ziel verkoopen.'

Ik voeg hier alleen aan toe: vervang het woord boer door stedeling en stedeling door boer, en het vooropgestelde blijft een even groote waarheid.

Andere gedeelten in den roman getuigen van een groote opmerkingsgave en een raak weergevingsvermogen. Theo Bogaerts heeft ons een werk van hoogten en van laagten gegeven. Als hij

zich zelf wil louteren en zijn taal wil zuiveren, dan begroeten wij eerlang in hem een schrijver met talent.

Maar woorden als: weekkoepon, paleersels, sonneries, timber (voor postzegel), presseerde, obsedeerde, trousseau, boniment zijn nog altijd geen zuiver Nederlandsch. Bogaerts moet ook aandacht schenken aan het gebruik van k in plaats van c. Ekos schrijven in plaats van echos, is totaal verkeerd. Hier en daar gebruikt Bogaerts ook de Kollewijn-spelling. Ik heb er niets tegen als het gansche boek in deze spelling geschreven wordt, maar dan het gansche boek door en niet enkele woorden.

Het spijt me te moeten verklaren dat de naïeve prentjes van Floris Jespers me hebben doen glimlachen.

FRANS DIRICKX.

Opmerkingen over 'Voyage au Bout de la Nuit'(*)

Guy Mazeline heeft wel is waar het bedrag van den Goncourtprijs opgestreken, maar de eer is voor den overwonnene, Louis-Ferdinand Céline.

Men spreekt bijna niet meer over Mazeline's 'Les Loups', terwijl 'Voyage au bout de la nuit' het einde van zijn succes nog niet heeft gekend. Céline is de groote Fransche openbaring dezer jongste maanden. En te recht.

Zeker heeft Guy Mazeline in 'Les Loups' blijken gegeven van veel talent, maar hem ontbreken die grootheid en die sprankelingen van het genie, die Louis-Ferdinand Céline in zijn beste oogenblikken bezit. Natuurlijk is zijn 'Voyage au bout de la nuit' nog geen meesterwerk, maar dit naar letterkundige en menschelijke waarde ongelijke boek is niettemin een geslaagd werk. Met een jongen schrijver als Céline is de levenskracht van de Fransche letterkunde eens te meer bewezen.

Ondanks al het slechte dat men over stijl en ideeën van den schrijver kan zeggen, bevat 'Voyage au bout de la nuit' bladzijden die nu reeds klassiek kunnen worden genoemd.

Er zijn sporen van Rabelais en Lesage in dit boek.

Wat de taal betreft, stoort L.-F. Céline er zich niet aan om te pas en ten onpas de platte volkstaal te gebruiken. Zelfs de meest onsmakelijke woorden schrikken hem niet af. Waarom niet? Hij steunt allicht op Rabelais en anderen. Gebruikte het genie van Meudon ook niet in zijn rijke taal een overgroot aantal gemeene woorden? En daarbij is L.F. Céline de eenige niet om zich op den weg der stoutmoedige oprechtheid te wagen.

Een gansche schaar schrijvers gingen hem in de hedendaagsche Europeesche literatuur voor. Herinnert men zich nog de koortsachtige besprekingen over 'The Lover of Lady Chatterley', van D.H. Lawrence?

(*) Dit oorspronkelijk in het Fransch geschreven stuk werd in een door het Parijsche weekblad 'Vu' uitgeschreven wedstrijd voor kritiek bekroond (Cfr. 'Vu', n^{r} 257, 6^{e} jaargang, 15 Februari 1933).

De schuld is wat te wijten aan den psychologischen roman. Te veel ontleedde men de menschelijke ziel, te lang bleef men bij nietigheden verwijlen en te veel experimenten, alle zeer belangrijk maar zonder blijvenden uitslag, werden gedaan.

De leefbaarheid van de letterkunde was in gevaar. In alle landen van Europa maakte een sterke reaktie zich van de beste schrijvers meester. Terugkeer naar de bron zelf van alle literatuur: het leven!

Proust - om slechts één voorbeeld te geven - moest niet nagevolgd worden. Te hermetisch. Hij was tezelfdertijd begin en einde.

De op Freudisme gesteunde literaire scholen hadden de Europeesche letterkunde gedeeltelijk rot gemaakt. Een gezonde strooming bleek noodig. Men stikte en verwachtte de ontspanning.

Mijns inziens kwam deze ontspanning met Remarque. Dit verklaart voor een groot deel het succes van 'Im Westen nichts neues'. Men werd in dat boek den adem van het leven zelf gewaar en alles was zoo eenvoudig verteld, dat het tragische en het komische er des te beter in uitkwamen. Remarque ontstelde niet door nieuwe formules, maar door zijn schitterenden eenvoud.

Sedertdien heeft men Remarque slecht begrepen. Men meende dat het tijdperk van den oorlogsroman was aangebroken. Gelukkig luwde die woede vrij spoedig. De oorlogsboekenwoede is bijna voorbij. Maar de weldoende invloed van Remarque laat zich nog steeds gevoelen.

Het oogenblik was gekomen om wat overal waardevolle boeken uit de vergetelheid te rukken. Meestal waren het boeken in volkschen trant (Populisme... ja; maar niet zooals André Thérive het voorstaat!), waarin gelukkig geen spoor van psychologie, surrealisme, unanimisme, synthetisme en dies meer werd gevonden. Zoo leerde men aan het publiek enkele meesterwerken kennen, als het Tsjechische volksepos van Jaroslaw Hasek, 'De Avonturen van den braven soldaat Schwejk'.

Louis-Ferdinand Céline mag er zich in verheugen voor de Fransche letterkunde hetzelfde te hebben gedaan met zijn 'Voyage au bout de la nuit'.

Zijn Bardamu is zoo onvergetelijk als die brave soldaat Schwejk, met wien hij den moed der eenvoudigen deelt. Deze Schwejk is een ware figuur voor een volksepos, zooals Tijl Uilenspiegel van Charles De Coster. Bardamu is van dezelfde familie. Hij heeft wel is waar de listen van Tijl, noch de goedmoedigheid van Schwejk. Hij is niet zoo geniaal omdat hij niet de ziel van een volk verpersoonlijkt, zooals Tijl en Schwejk, maar hij is even diep menschelijk. Bardamu is filozoof zonder het te weten, zooals Tijl, en held zonder het te willen, zooals Schwejk. Evenals beide

volkshelden bedriegt hij de wereld, geschapen om hem te bedriegen. Bardamu zou men een heldhaftigen lafaard kunnen noemen. Hij wordt bezeten door de vrees. Niet de vrees in haar fyziologische beteekenis, maar een diepere, meer beredeneerde vrees, door Bardamu in den vorm van doctrine opgevat. Bardamu vreest iedereen, mannen en vrouwen. De vrouwen verlaten hem en de mannen haat hij bijna. Maar deze vreesachtige wordt door zijn onverschilligheid heldhaftig, daar waar de luidruchtigheid zijner omgeving zwijgt.

In het tweede deel van 'Voyage au bout de la nuit' vertoont Bardamu veel gelijkenis met den 'Diable boîteux'.

Het werk van Céline behoort tot die soort van roman, waar het leven in breede trekken wordt geborsteld. Dit mengelmoes van roman, pamflet, satire en sociale kritiek, zooals men 'Voyage au bout de la nuit' zou kunnen noemen, doet vaak sterk episch aan.

Typisch is het dat het andere Fransche werk waarover thans druk wordt gesproken, 'Mors et Vita' door Henry de Montherlant, diametraal tegenover 'Voyage au bout de la nuit' staat.

Céline neemt geen oorlogsheldenmoed aan. Bardamu is heldhaftig in zijn lafheid, in zijn sterk verlangen om te leven, in zijn geweldloosheid, een zekeren vorm van Ghandisme ten slotte.

Montherlant daarentegen wil den mensch tegenover het gevaar zien staan, den mensch in zijn strijd met den dood.

Deze twee schrijvers worden klaarblijkelijk beïnvloed door de twee tegenover mekaar staande ideologische stroomingen van dezen tijd, kommunisme en fascisme.

Montherlant staat dicht bij het fascistische standpunt; hij kleeft de Mussoliniaansche konceptie van den heldenmoed aan (Cfr. 'Colloqui con Mussolini', door Emil Ludwig), terwijl de sociale kritiek en het moreele standpunt van L.-F. Céline veeleer de proletarische denkers en kunstenaars zullen bevallen. Zulks beteekent niet dat dr. Destouches - alias Céline - een kommunist zou zijn, wat evenwel niet belet dat sommige gedeelten uit zijn boek (o.a. zijn opmerkingen over het oorlogs- en het gevangenisleven) door een Trotzky of een Ehrenburg zouden kunnen geschreven zijn.

***

Onzes inzichts is Louis-Ferdinand Céline een groot schrijver. Honderden paragrafen en zinnen uit zijn boek bewijzen zulks.

Dit boek van 623 bladzijden bevat twee duidelijk te onderscheiden gedeelten: Bardamu tijdens den oorlog, in de koloniën en in Amerika en Bardamu te Rancy.

Ik houd veel meer van het eerste gedeelte dan van het tweede, waar Bardamu minder universeel is. De oorlogs-Bardamu behoort tot de familie van de helden uit volksepossen. Deze van Rancy is een sukkelaar, zooals duizenden realistische romans hem ons toonen. Wat de nuttelooze gedeelten uit dit boek betreft - en ze zijn talrijk! - laten wij er niet te veel belang aan hechten. Rabelais, Cervantes en Swift hadden ook hun stokpaardjes.

Oostende, 27 Januari 1933.
JAN SCHEPENS.

Boekbeschouwing

Geniet het leven. - H.P. Leopold, Den Haag.

‘Geniet het leven, kleine wenken om gelukkig te zijn,’ zoo luidt de titel van een reeks boekjes, die elk slechts een 40-tal kleine pagina's tellen, maar telkens een levenspraktisch en ook een literair extra zijn, waaraan te snoepen valt.

Althans, zoo iets is J. Greshoff's **Over den omgang met boeken**, dat ge in een half uurtje zoudt uitlezen, indien het niet zoo vol inhoud, vol wijsheid, vol humor en, hier en daar, ook vol paradoxen zat. Het kan dus geen kwaad, er een héél uurtje mee zoek te brengen en, zoo ge op eigen wijs van boeken houdt, te overwegen of Gresshoff niet graag tusschenbei zijn lezer voor het lapje houdt. Nu, van boeken geniéten leert hij zeker. Alleen, de laatste tien pagina's, hoe interessant ook, hadden we liever gemist, omdat ze met hun dokumentatie buiten het raam der gezellige causerie vallen.

Een humoristisch ding is eveneens M. Roelants' **Van de vele mogelijkheden om gelukkig te zijn**. Men kon, het heele boekje simplistisch samenvattend, zeggen: haal uit het mooie leven wat er uit te halen is. Maar dan zou men Roelants' diepere levensinzicht en heerlijke, dikwijls subtiele taaltje miskennen, - en dat ware wel jammer. Men leze dus zelf, langzaam en genietend, wat hij over eten, drinken, rooken, spelen, reizen, minnen, en wat nóg al vertelt, - en het wordt een prikkel om 't leven joviaal levenswaard te vinden.

Deze twee boekjes beantwoorden dus geheel aan het doel, dat de reeks zich stelt. En het kan hun ook geen kwaad, dat ze zoo'n luchtig teekeningetje op het omslag hebben, plezierig gedrukt zijn en zich gemakkelijk op zak laten steken.

J.G. de Roulhac Hamilton. - Henry Ford. - H.P. Leopold, Den Haag.

We hebben altijd een zwak voor biografische verhalen gehad, waarin het leven van groote mannen behandeld wordt, omdat we in dat leven telkens wéer zagen komen: den scherpen blik, de koppige studie, de stalen volharding, - die gaven samen juist, waaruit soms wonderen kunnen groeien.

Goede biografische verhalen zijn echter zeldzaam; de beste blijken ten slotte wel degene, die zich zonder nutteloozen opsmuk het dichtst bij de werkelijkheid houden en deze dan zoo veelzijdig mogelijk belichten.

Het boek **Henry Ford** beantwoordt aan deze kenteekens. Het volgt den man van op de hoeve te Dearborn, waar hij in 1863 geboren werd, langs al zijn industrieele baantjes tot in de fabriek, die de zijne is en in hem een genialen innovator en bedrijfsleider zal vinden. Het stelt ons in hem den eeuwigen zoeker voor naar al maar volmaakter en goedkooper mekanische hulpmiddelen, die het menschelijk leven gemakkelijker en meer levenswaard zullen maken; en zoo zien we dan Ford niet enkel als bouwer van auto's en tractors, maar ook als spoorweguitbater, als reeder, als luchtvlootaanlegger, als mijnbezitter, als farmer, en in alles als den man van de daad, tot zegen van zijn landgenooten.

Het werk is zakelijk en boeiend gesteld, met uitschakeling van al te diepgaande technische bizonderheden. Het bedoelt vóór alles de vaders en jongens voor Ford's leven en werken in te nemen, maar ook vele anderen hebben er

belang bij het te lezen. Er komen twaalf foto's in voor; ze zijn voortreffelijk.

De Nederlandsche bewerking is aangenaam om lezen, maar de heer P. Telder moest toch vermijden, woorden als wagen, motor, verkoop, staf, tocht, spoorweg... vrouwelijk te maken en van ‘zelfgemaakte’ tuigen te gewagen.

E. Angel. - Edison. - H.P. Leopold, Den Haag.

Zoowat iedereen, hij zij jongeling of volwassene, zal bizonderheden over het leven van Edison, ‘den toovenaar van Menlo-Park’, gehoord of gelezen hebben. Edison was immers geniaal aangelegd als niet één en legde meer dan zestig jaar lang een bedrijvigheid aan den dag zooals geen ander er zelfs een droomen durft; en dan, is hij niet de uitvinder van het gloeilicht, van de fonograaf en van een eindelooze reeks verbeteringen, vooral op electriciteitsgebied?... En toch, hoeveel men reeds over hem en zijn eenig groote leven vernomen hebbe, toch blijft een boek als dat van Angel niet minder dan een openbaring!... Waarom?... Niet om den stijl, die alleen zakelijk wil zijn, of om de anekdoten, die tusschenbei hun plaatsje krijgen, of om het twaalftal foto's, die werkelijk belangwekkend blijken, maar bovenal om de eindelooze aaneenschakeling van levensbizonderheden, zooals we er elders maar zelden bij elkaar gelezen hebben. Nu, 't is waar ook; Edison, die krantenjongen, die telegrafist, die koppige probeerder van tallooze technische ambachten, deed in zijn leven honderdduizenden proefnemingen, - die hij in ruim duizend dagboeken, die heden nog bestaan, heeft aangeteekend, - en liet, in Amerika alleen, meer dan 1.500 patenten op eigen uitvindingen en verbeteringen inschrijven; - en wie daar maar even langsheen loopt, die moét er wel de handen, en ook een boekdeel, vol mee krijgen. Angel, de schrijver, heeft het geheim verstaan, zich te houden aan de groote lijn die Edison gevolgd heeft, en zoo werd dan dit boek één levende paraphrase van Edison's beroemd geworden woord: ‘Uitvinden: één procent inspiratie, negen en negentig procent... transpiratie,’ dit laatste in den zin van een eindeloos inspannen van Edison's bijna titanische gecstes- en lichaamskracht.

Dit boek, evenals het vorige met groote zorg uitgegeven, kunnen we alle lezers, jongelui als ouderen, van harte aanbevelen.

H. VAN TICHELEN.

J.M. Wansink: Een Prince van Oranje (Prins Willem I). J.N. Voorhoeve, Den Haag, 94 blz.; 75 cents.

Het regent Oranje-boeken en boekjes, en dat is zeer goed. Willem de Zwijger is de nationale figuur van Noord en Zuid, en hij zou voorwaar onze gewesten niet aan hun ellendig lot overgelaten hebben, ware daar de afschuwelijke daad van Balthazar Gérard niet geweest. Daarom moeten ook onze jongeren met dit kostelijk werkje kennis maken, dat in een vijftiental Ligthart-hoofdstukken het heldenleven van den

grooten Prins typeert. Onze kinderen genieten gewis, zoozeer als hun Noorderbuurtjes, van dit boeiend historieverhaal, op de meest aantrekkelijke manier geïllustreerd.

E. Granger. - Algemeene Geschiedenis. - J. Schaafstal, Hilversum, 1933; 250 blz.; geb. *f* 2.50.

De vijfde druk van dit frisch-boeiend geschiedenisboek werd door Dr. W.R. Heere verzorgd, die het tot op den huidigen dag bijwerkte, toelichtende en critische noten aanbracht, terwijl hij een rijke bibliografie opgeeft, reeds door den vertaler B. Schelts op knappe wijze aangelegd. Deze voortreffelijke uitgave kan niet anders dan een duidelijk succes worden. Immers, ondanks de schijnbare beknoptheid bevat zij al het belangwekkende, al het noodzakelijke, dat ieder

beschaafd mensch dient te weten. Wij meenen oprecht, dat geen modern historiewerk zooveel dienst bewijzen zal, en dit is niet in laatste instantie den helderen stijl en het handig formaat te danken.

Dr. Heere heeft volkomen recht te wijzen op de te gemakkelijke geschiedenisverklaring door middel van 't milieu: theorie, vooral door socialistische denkers verbreid; het midden is een factor, meer niet. - In verband met de vervolging van de Christenen door de Romeinsche keizers, zal men zich herinneren, dat de eersten uit den aard van hun godsdienst onverdraagzaam waren ten opzichte van de Romeinsche goden en dit de Romeinen, die juist zeer verdraagzaam waren in 't erkennen van godheden, zeer prikkelde.

Chr. de Bouter en I. Nauta. - Kleine Algemeene Geschiedenis. - Uitgeverij P. Noordhoff N.V. Groningen. 172 blz. Met kaartjes en illustraties. *f* 1,75.

Dit werkje mag voorzeker een der beste genoemd worden van wat op dit gebied verschenen is. Het werd voor het middelbaar en voortgezet lager onderwijs geschreven en geeft alleen de belangrijkste gebeurtenissen uit de algemeene geschiedenis, maar deze worden zoo raak en beeldrijk verteld, dat men hier spreken kan over een pakkende synthese. Zoolang wij nog blijven voortknoeien zonder hulpmiddelen als deze, zal ons geschiedenisonderricht geen vrucht opleveren; dat lijdt geen twijfel.

Q.A. de Ridder. - George Washington. - Callenbach. Nykerk; 238 blz.; 90 cents.

Deze spotgoedkoope, aantrekkelijke uitgave schetst op eenvoudige wijze het leven van den stichter van het Amerikaansche wereldrijk, den grondlegger van de onafhankelijkheid der Vereenigde Staten. Wij volgen hem tijdens zijn schooljaren te Williamsburg en zien hem daarna als landmeter werkzaam. Toen in Virginia de militie opgeroepen werd, kreeg hij den majoorsrang, om spoedig tot regimentscommandant benoemd te worden. Ontevreden over de Engelsche leiding verliet hij tijdelijk den dienst, maar reeds in 1755 trok hij met generaal Braddock op tegen de Franschen in Canada. Na het einde van den krijg in 1763 leefde hij weer op Mount Vernon als planter, totdat zijn medeburgers hem afvaardigden naar het Congres der Vereenigde Koloniën, dat in 1774 te Philadelphia geopend werd. In 1775 is hij opperbevelhebber van het Amerikaansche leger. Het volgend jaar dwong hij generaal Howe Boston te ontruimen. Na de bezetting van New-York door de Engelschen, trok hij zich voorloopig terug in het gebergte, om weldra de Delaware over te steken, de Engelschen bij Trenton te overrompelen en hen bij Princetown te verslaan. Wel zou hij tegenspoed lijden aan de Brandywinerivier en bij Germantown, maar het verbond met den Franschen maarschalk Rochambeau leidde in 1781 tot de capitulatie van Cornwallis te Yorktown. Na de ontruiming, in 1783, van New-York keerde Washington terug naar Mount Vernon. Zes jaar later (1789) volgt zijn benoeming tot president van de nieuwe bondsregeering. Hij regelde de staatsschuld,

het landsbestuur, en legde de grondslagen voor het kanalen- en wegenstelsel van de Unie, terwijl zijn buitenlandsch beleid het handelsverkeer met Engeland herstelde. In 1793 werd hij herkozen. Tijdens dit voorzitterschap weigerde hij Frankrijk tegen Engeland te steunen en verbande de agenten van het Directoire, die het volk tegen hem opruiden. In 1797 trok hij zich weer terug op Mount Vernon, waar hij twee jaar later zou overlijden.

Zijn laatste daad is een bijzonder edele geweest: zijn slaven ontvingen de vrijheid. Hij verfoeide de slavernij, en als de tijd er rijp voor ware geweest, had hij toen reeds gedaan wat Lincoln te verrichten kreeg: de afschaffing der slavernij te bewerken.

Hij verdient te worden geëerd om zijn onkreukbare trouw en rechtschapenheid, om zijn onfeilbaar dienen van de goede zaak.

J.P.

Nieuwe Uitgaven.

Van Excelsior, Brugge:

Poëties Bericht der post-ekspressionistiese generatie in Vlaanderen; 102 blz.

Verscheen als nrs 5 en 6 van het maandschrift den Tijdstroom. 22 jongeren werden uitgenoodigd zelf een keuze te doen uit hun poëtisch werk, zoodat 'dit boek moge gelden als de aktuële stand der jongste poëzie in Vlaanderen.' Er zijn 3 blz. bibliographie, waarin de uitgenoodigden de titels opgeven van hun dichtbundels, hun proza, hun tooneelwerk, hetzij uitgegeven, hetzij in voorbereiding.

Van Van Gorcum & Co, N.V., te Assen:

TOERGENJEW: Het verhaal van Vader Aleksej; vertaald door Prof. Dr. N. VAN WIJK; 26 blz., 15 cents.

Een priester vertelt hoc zijn zoon, die het seminarie verliet omdat hij den duivel zag, aan zijn dood kwam.

ARNOLD BENNETT: De Dood, een Brand, het Leven, vertaald door JAC. DE WILDE en SIMON B. STOKVIS; 31 blz.; 15 cents.

Een knap ineengezette vertelling, evenals de vorige een nummer uit Van Gorcum's Volksboekerij. Een oud man krijgt een betrekking, omdat hij een brand bluscht, juist vóór hij, uit nood, bij zijn dochter zal moeten gaan inwonen.

Drs E.H.F. VAN DER LEY: De Mensch; Geest en Materie; 172 blz.; *f* 1.95.

De schrijver bespreekt o.m. de levende cel, de hersenen, de hormonen van de hypophyse, de vitaminen, den vrijen wil, de godsdiensten, de moraal, de eugenetiek, de cultureele stroomingen; hij waarschuwt de jeugd tegen den oorlog en pleit voor 'verandering van het economische systeem,' voor 'socialisatie,' voor wijziging van 'het productie- en het productieverdeelingsysteem,' voor een 'economisch vereenigd Europa' en voor een ommekeer in de opvoeding, die moet 'gericht zijn op het zich zelf leeren regeeren.'

Van H.J. Dieben, Wassenaar:

F.M. GESCHEI: Kosmografie, 147 + XII blz., met 234 figuren en 40 tabellen; *f* 2.40; geb. *f* 2.90.

Deel IV van Kennis van Land en Volk, aardrijkskundig leerboek voor middelbare en kweekscholen. Het handelt over de aarde, over het planeten- en zonnestelsel, alles hoofdzakelijk berekend voor zelfstudie en volgbaar zonder te diepgaande wiskunde-kennis. Er zijn aanteekeningen voor wie dieper op de zaken in wil gaan. Het boek is zeer methodisch opgesteld en geeft een breeder kijk op het onderwerp dan dit in handboeken ten onzent gewoonlijk het geval is.

Van de N.V.C.A.J. van Dishoeck, Bussum:

IR. B. WIGERSMA: Parlementarisme en Dictatuur; de Zin der hedendaagsche politieke Ontwikkeling; 63 blz.

Een pleidooi voor de dictatuur ‘als het redmiddel voor de volksvrijheid’, welke dictatuur ‘als de overgang tot een gezond parlementarisme’ wordt beschouwd, de vorst (of vorstin) moetende ‘terugtreden voor den dictator, die gedurende zijn beheer de verantwoordelijkheid moet dragen en deze onmogelijk met den vorst kan deelen.’ Mussolini wordt een goed dictator, koning Emmanuel een goed koning genoemd, die zijn ‘achterafzetting met een bewonderenswaardige waardigheid weet te dragen.’

‘In het Zweet uws Aanschijns zult gij uw Brood eten’[1]

Zooals elk jaar, werd gisteren het Meifeest, het feest van den Arbeid en van den Vrede, gevierd. Het betaamt inderdaad dat men het nieuwe levenswerk in veld en wei en woud late gepaard gaan met de hulde aan den vreedzamen Arbeid der menschen.

Helaas, is het niet tragisch nochtans, de loftrompet te steken voor den arbeid, op hetzelfde oogenblik waarop er in de beschaafde wereld meer dan 30 millioen menschen zijn die willen werken, maar dit niet kunnen? Dertig millioen levenskrachtige schepsels, met verstand, energie, levensdurf en arbeidslust bezield en die tot nietsdoen gedoemd zijn.

Toen de eerste menschen door den zondeval uit het Aardsch Paradijs verdreven werden, zoo verhaalt de Bijbel, klonk hun als een straf het Godswoord toe: ‘In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten.’ En ziet, nu zijn er op dit oogenblik dertig millioen nakomelingen van die eerste zondaars die het als een Aardsch Paradijs zouden aanzien, mochten zij thans, zooals vroeger, ‘in het zweet huns aanschijns hun brood eten.’

‘Geeft ons werk’ is de kreet die uit millioenen borsten opstijgt; en men kan dat werk niet geven: het werk, waardoor de huisvaders het brood voor hun gezin moeten verdienen; het werk, dat ten slotte niet meer als een straf van God, maar als de grootste weldaad der natuur gevoeld wordt; het werk, dat kommer en zorg verdrijft; het werk, dat zieleleed smoort; het werk, dat schept en opbouwt; het werk, waardoor het leven des menschen zich met behaaglijkheden tooit; het werk, waardoor de mensch in onstrembaren scheppingsdrang het dichtst bij zijn

(1) Spreekbeurt voor Librado, op Dinsdag 2 Mei, gehouden.

goddelijken oorsprong komt; het werk, dat het karakter tempert, ondeugden verdrijft, een doel en een wet aan het leven schenkt, en al ware het slechts een schijn van oplossing brengt voor het onoplosbare levensraadsel; het werk eindelijk, dat in zijn kiem en in zijn vrucht, de menschen afhankelijk van elkander makend, ze tot broeders in een zelfde belijdenis wijdt, welke hun taal of stam of kleur ook weze, al over de wereld.

'Geeft ons werk en daardoor ons dagelijksch brood': het is de smeekende en smachtende bede, en vaak ook de dreigende roep die nu over de menschheid klinkt. Het is de kreet van misnoegdheid; het is het brandende problema. De menschheid heeft haar geloof in de bestaande levenswetten verloren; zij zoekt naar nieuwe wegen, nieuwe middelen en grijpt in haar vertwijfeling naar de meest gewaagde avonturen. De eene natie na de andere sluit zich op in haar ivoren toren en zoekt het heil in een verwoed protectionisme. Rusland beproeft het met de dictatuur van het proletariaat en staatseconomie. Centraal en Zuid-Europa gaan den weg op der dictatuur op imperialistischen en nationalistischen grondslag. Men zou meenen dat de menschheid door een gemeenschappelijken waanzin is aangetast geworden, en dat deze roes moet uitwoeden alvorens een nieuwe levensorde zal geboren worden.

Sommigen zoeken het heil in een beperking van den arbeidsduur en zij zeggen: laten wij maar beginnen met de 48urige arbeidsweek af te schaffen en ze te vervangen door de 40urige.

Ik heb in het tijdschrift van het Vlaamsch Economisch Verbond mijn opinie aangaande de 40urige arbeidsweek uitvoerig uiteengezet en concludeerde dat deze maatregel geen afdoend middel is en voor ons, Belgen, zelfs een gevaarlijk wapen zou kunnen worden. Trouwens, ik geloof **niet** in **fatale overproductie,** wel in tijdelijk **onderverbruik**, hetwelk verdwijnen moet.

Anderen zien een oplossing van de werkloosheid in een 'geleide economie.' Een prachtig woord, maar met een zeer duistere beteekenis. Want hier rijst de vraag: 'Wie zal de economie leiden?' De regeering van elk land of een internationale superregeering?

Wij gelooven niet in een door den staat geleide economie, maar wel in het vrije spel der individueele krachtontplooiing,

onder de zachte controol van den staat, om misbruiken te vermijden, die den kleinen man zouden treffen: dat is democratisch liberalisme.

Een lokaal en beperkt middel eindelijk tot bestrijden der werkloosheid zoeken velen hierin, dat de menschen zooveel mogelijk de producten van hun eigen land zouden koopen. Het Nationaal Verbond der Belgische Kamers van Handel en Nijverheid, gesteund door de regeering, voert een zeer actieve propaganda ten voordeele van het verbruik van Belgische producten. In aansluiting met die werking, nog deze mijn bescheiden mededeeling.

Gij weet dat door de inzinking van het pond, Engeland destijds een campagne op touw gezet heeft onder de machtspreuk: **Buy British** (Koopt Britsche producten). Het was een oplaaiende nationale roepstem, zooals men die van het positieve en vrijhandelsminnende Engeland niet zou verwacht hebben. De strijdkreet is voortgewaaid over het continent en kwam tot uiting zelfs in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika door een algemeenen drang naar verhooging van de resp. tolbarrières en van het contingenteeringsstelsel.

Laat mij u ronduit verklaren, dat ik deze strekking als verderfelijk aanzie. Ik ontdek juist in het opgeven der vrijhandelsgedachte en der liberale economie de oorzaken van het voortduren der ramp die de wereld teistert.

Het verhoogen van de toltarieven en het beperken van den vrijen in- en uitvoer van deviezen, van kapitalen en van koopwaar en de onvaste muntwaarde in vele landen, zijn en blijven, naar mijn bescheiden meening, de grondoorzaken onzer economische en financieele ellende.

In de vroege middeleeuwen, ja, dan leefden de menschen ingesloten. Dan kweekte de boer zijn eigen schapen, die hem de wol voor eigen kleederen bezorgden, door hem of zijn gezinsleden geweven, geverfd en gemaakt. Maar uit wat is nu uw eigen kleeding vervaardigd? Uit wol van Australische schapen, uit katoen in Amerika, in Indië, in Egypte of in Congo gekweekt, met knoopen uit Noord-Afrika of uit Italië herkomstig, jute van Calcutta en linnen, gewonnen aan de boorden van de Leie, maar

gesponnen in Ierland, geweven in Vlaanderen en misschien verhandeld in Engeland.

Onze kleeding, onze huisraad roepen internationaal en onze politiek zou worden exclusief nationaal. Het is een nonsens, een dwaasheid, een begoocheling, een misdaad. En toch moeten wij **tijdelijk** die toestanden nemen zooals ze zijn: wij, Belgen, zijn dus wel **verplicht** ons te **verweren** en op bewuste, eigenwillige manier de voorkeur te geven aan de producten van eigen industrie, omdat wij daardoor tijdelijk de werkloosheid kunnen helpen bestrijden in eigen land.

Ik weet het wel, als **wij uitsluitend eigen** producten koopen, dan kan de vreemde dat ook doen en **onze** producten uit **zijn** land weren, en dan **vermeerdert** hier de werkloosheid, vermits wij. Belgen, vooral onzen '**arbeid**' exporteeren. Trouwens, protectionistische landen mogen geen heil van hun dwaas protectionisme verwachten. Zij hebben schoon te beproeven hun eigen industrie door tolbarrières te beschermen, het baat hun niet, want **door die beschermingswetten** wordt het leven er zóó **duur,** dat zij niet meer op de buitenlandsche markt voordeelig kunnen mededingen. Hier in ons land moet de levensstandaard laag blijven, wat geenszins beteekent dat de menschen er armzalig moeten leven: fr. 100. - in België bezorgen hooger levenscomfort dan fr. 100. - in het protectionistische Frankrijk, want daar kosten b.v. brood, boter, eieren minstens tweemaal meer dan hier, en al het overige is in verhouding veel duurder dan te onzent.

Ge ziet hoe men in een dwazen cirkelgang loopt, als een hond die zijn eigen staart wil happen.

Welk is dan de oplossing? Ik zie ze als volgt: **zoohaast mogelijk terug naar den vrijhandel**. Intusschen ons zelf redden in de mate van het mogelijke, en **Belgische producten koopen waar deze zoo voortreffelijk en zoo deugdelijk zijn als de vreemde, die ons in mededinging aangeboden worden.**

Het koopen van vreemde producten is, bekennen wij het eerlijk, meestal een **dwaze modegril.** Wij kennen vooraanstaande wereldbefaamde Belgische nijveraars, wier producten slechts ingang gevonden hebben op de Belgische markt, nadat zij van den vreemde er terug ingevoerd werden. Het is ongelooflijk, maar het is waar.

Jammer dat ik hier door tijdsgebrek in geen technische bijzonderheden kan treden.

De zaak wordt nog tragischer, wanneer men ziet dat uitheemsche artikels hier gekocht worden door werklieden en boeren die de steenen uit den grond klagen, omdat zij niet rondkomen met hun budget, en dat, tot overmaat van dwaasheid, die menschen inheemsche producten zouden kunnen koopen, die veel degelijker zijn, veel sterker, de helft goedkooper, omdat er geen invoerrechten bijgerekend moeten worden en door eigen landsbroeders vervaardigd, die nu werkloos rondloopen.

Een ernstige taak rust nochtans op onze Belgische nijveraars: zij moeten vooral leeren **degelijke** producten voort te brengen en deze op een **bevallige manier** aan den verkooper voor te stellen; want het succes der vreemde waren is hoofdzakelijk te danken aan de reklaam, die er voor gemaakt wordt en aan de aanlokkelijke manier, waarop ze ten toon gespreid worden. Wij zijn op **sommige** gebieden het land van de 'camelote', van het minderwaardige. Laten wij dat eens en voor altijd bekennen. Onze nijveraars moeten zich meer op de hoogte houden van de moderne uitvindingen; onze financiers moeten het wagen degelijke productie te steunen; onze handelaars moeten een verfijnde en van beschaving getuigende verzorging nastreven; onze werklieden moeten door beroeps- en vakonderwijs op een hooger vlak van bekwaamheid gebracht worden!

Maar onze Belgische verbruikers moeten het snobisme afleggen, hetwelk hierin bestaat, a priori de voorkeur aan vreemde waar te geven. Koopt vreemde waar als zij beslist beter is, of als het product in het land niet vervaardigd wordt, maar koopt Belgisch daar waar het eenigszins mogelijk is.

Vergeten wij niet dat, hoe meer Belgische producten wij koopen, hoe grooter het afzetgebied onzer industrie wordt en hoe meer onze nijveraars zich kunnen veroorloven de laatste verbeteringen der techniek toe te passen en vooral werk te geven aan Belgische werklieden.

Dit alles nochtans onder voorwaarde dat er geen misbruik gemaakt worde van het patriotardisme, dien ziekelijken tweelingsbroeder van het chauvinisme. Het zou niet betamen dat handelaars met Belgische vlaggetjes gingen zwaaien om onder die bescherming

zich rijk te woekeren in vadsigheid, beschut tegen vreemde concurrentie, die ten slotte de ziel van den handel moet blijven. Het ‘Koopt Belgisch’ beschouw ik dus als een tijdelijk redmiddel, als een voorloopig geneesmiddel, waar men geen misbruik van maken mag. Alléén het gekke, onbenullige, potsierlijke snobisme dient hier bestreden ten voordeele van aanmoediging tot het verbruik van degelijke Belgische producten. Ook hier moet het gezond verstand den doorslag geven.

Ik besluit: de redding uit den nood der werkloosheid ligt in het herscheppen op politiek, economisch en cultureel gebied van een nieuwe wereldorde, gesteund op de beproefde oude liberale theorie der vrijheid van handel en der vrijheid van gedachten, maar aangepast aan de moderne sociale begrippen van solidariteit. De redding ligt niet in het communisme, hetwelk de persoonlijke waarde van den mensch neerhaalt; noch in het nationalisme, hetwelk den haat voor den medemensch aankweekt. De redding ligt in het vrije verkeer der goederen en gedachten en gevoelens alover de wereld heen. En wij zijn er stellig van overtuigd dat, zooals het steeds was in het verleden, na een woelige periode van ziekte en teruggang, eerlang, door het wisselend spel van het levensgebeuren, een nieuw tijdperk zal ingeluid worden, waar, onder de gouden spreuk ‘Helpt elkander’, opnieuw **alle menschen van goeden wil** met **overtuiging,** met **geestdrift,** met **liefde, niet als een straf,** maar **als een weldaad des hemels, ‘in het zweet huns aanschijns hun brood zullen kunnen eten.’**

A. VANDERPOORTEN.

Mevrouw Courtmans
Vervolg[1]

19.

In **Het Plan van Heintje Barbier,** dat chronologisch op **Drie Testamenten** volgt, wordt nogmaals een maatschappelijk vraagstuk behandeld.

Het verhaal speelt in de jaren 1846-1848, die jaren van rampspoed en ellende. Hoe eenvoudig en waar beschrijft ze wat zij met eigen oogen heeft waargenomen, de armoede van onze boerenwerklieden!

Zij overdrijft niet, zij blijft beneden de akelige waarheid, die door brutale cijfers spreekt. In 1846 telde men in de beide Vlaanderens vijf en veertig duizend sterfgevallen tegenover zes duizend geboorten.

Hoeveel van die vijf en veertig duizend zijn letterlijk van honger en uitputting omgekomen?

De Engelsche mededinging had als het ware het dagelijksch werk uit de nijvere handen van onze Vlaamsche vlasspinners en -wevers gerukt, die bijna uitsluitend hand- en huisarbeiders waren. Men leze daarover Waxweiler's **Sociale Beweging in Vlaanderen sedert 1830 (Vlaamsch-België, VI, 242-256)** en het gewichtige werk van Avanti, **Een Terugblik,** proeve eener geschiedenis der Gentsche arbeidersbeweging gedurende de negentiende eeuw (Gent, 1908), elfde hoofdstuk, Vlaanderens hongersnood. Het jongste boek daarover is van J. Jacquemyns: **Histoire de la crise économique des Flandres** (1845-1850), Brussel, Lamertin, 1929.

Mevrouw Courtmans is geen omwentelingsgezinde, in den zin van den Amerikaan Henry George b.v. of van den Belgischen

(1) Zie blz. 264, 302 en 353.

baron de Colins, die de landsnationalisatie voorstonden. Quack heeft beiden geschetst in zijn **Socialisten.**

Het Plan van Heintje Barbier is eenvoudig: aan de boerenwerkmansgezinnen zou hij vijftig aren land verpachten, waarop zij hun aardappelen en rogge zouden kunnen winnen.

'Met den afval en wat meel daarbij mesten zij een varken, en zoo komen zij gedeeltelijk aan de grondvette. Door het bezit van aardappelen, varkensvleesch en rogge is er in hunne mondbehoeften voorzien en op die wijze gevoed, zijn zij beveiligd tegen het verval van lichaamskrachten, waarmede zij zelfs in jaren van overvloed bedreigd zijn door het nieuw ingevoerd gebruik van de landbouwers, de werklieden den kost te weigeren.'

Dit stelsel werd hier en daar in Vlaanderen toegepast, maar het waren de rijke eigenaars niet, het waren de boeren zelf, die een deel van het gehuurde land aan de boerenknechten verpachtten, op voorwaarde dat op hun kloeke armen mocht gerekend worden in den graanoogst en bij het rooien van aardappelen of bieten.

Het Plan van Heintje Barbier is een pleidooi tegen de uitwijking naar Frankrijk. Het wijst op de gevaren van de landverhuizing.

Het pleidooi van Mevrouw Courtmans is zwak. Een maatschappelijk vraagstuk wordt niet opgelost met argumenten van zedelijke strekking. Onze landbouwwerklieden weken en wijken nog uit om twee redenen: zij willen vrij zijn, geen slaven; zij willen genoeg verdienen om goed gevoed, goed gekleed en goed gehuisvest te zijn. Wie Vlaanderens platteland kent, weet dat onze landbouwerswerklieden slecht en onvoldoende gevoed zijn, armoedig gekleed en nog ellendiger gehuisvest; onze Vlaamsche letterkunde van de negentiende eeuw heeft dezen wraakroependen toestand dikwijls genoeg beschreven.

Laten wij thans beknopt den inhoud van **Het Plan van Heintje Barbier** weergeven.

De geschiedenis speelt in een dorp van het Meetjesland, waar de baron van Kevelaer de rijke grondbezitter is. Op het aanraden van den schraapzuchtigen onbenulligen rentmeester Daveloos wordt de pacht van de groote kasteelhoeve bij het huwelijk van Frederik Kwekels met de hardvochtige Ludovika bijna verdubbeld, zoodat de boer en de boerin de huurvermeerdering en de plotseling

uitbrekende aardappelziekte te baat nemen om de werklieden den kost te onttrekken en ze aldus in onverdiende ellende stooten.

Deze handelwijze, die door al de boeren terstond wordt nagevolgd, heeft echter een onverwachten uitslag: een zekere Adriaan Lodder komt welvarend uit het Fransche naar zijn geboortedorp terug en vindt er het terrein gunstig voorbereid om een aantal werklieden voor het leggen van Fransche spoorlijnen aan te werven.

Deze werving wordt door den ouden barbier Rooze en zijn zoon Hendrik met zedelijke argumenten bekampt, maar de uitgehongerde werklieden slaan alle afkeuring in den wind.

'Zeker was het de zelfzucht, aldus de schrijfster, die den rentmeester had aangezet om de landpachten te doen verhoogen, want hij rekende op een hooger percent. Zeker was het de zelfzucht, die de barones van Kevelaer de gelijkmaking der standen deed tegenwerken, gelijk het de zelfzucht was, die de boeren den kost aan de werklieden deed ontzeggen.

Maar was het ook de zelfzucht, die de arme werklieden het plan deed vormen, het schoone vaderland te verlaten en vaarwel te zeggen aan alles wat hun duurbaar was? Neen, het was de zorg van zelfbehoud: bij de eenen, de liefde voor kranke, afgeleefde ouders, voor wie zij de steun waren; bij de anderen, de liefde voor vrouw en kind. De armoede kan de edelste, de grootste liefdevlam uitdooven: de liefde voor het vaderland, maar zij verscheurt de banden der natuur niet. Hoe meer men te zamen lijdt, hoe vaster men zich aan elkander sluit. Het lijden veredelt de ziel en smeedt in het vuur der beproeving de schakels der liefde immer vaster toe.'

Heintje Barbier blijft bij zijn ouden vader en lijdt honger, trots zijn naarstigheid. Hij blijft uit plicht en uit liefde voor Marieken, de koemeid, die het op de Kasteelhoeve zoo hard te verduren heeft.

Marieken is een wees. Haar edelmoedig hart leeren wij kennen uit haar handelwijze ten opzichte van de sukkelachtige bedelares, Marianneken Arlekijn. De oude en de jonge, beiden verschoppelingen van onze maatschappij, houden veel van elkander. Ze zijn een dichterlijk voorbeeld van het wederkeerig dienstbetoon. Wanneer de schooister, die eenmaal de echtgenoote

was van den begoeden, door zijn vertrouwen in de Fransche Republiek en haar assignaten geruïneerden ‘meier’, op het stroo de wereld verlaat, die haar zooveel ontgoochelingen bracht, ontvangt de koemeid den ouden verstelden mantel, na plechtig te hebben beloofd al de lappen te zullen lostornen, vóór zij bij een huwelijksaanvraag het jawoord geeft.

Heintje heeft tot nog toe zijn diep gevoel in zijn binnenste verborgen gehouden. Marieken, ontgoocheld, teleurgesteld in haar liefde, vernederd en gesard door de boerin, smeedt na het overlijden van Marianneken het plan naar Rijsel te gaan, waar ze haar brood zal zoeken te verdienen.

Heintje staat als verpletterd bij het vernemen van die tijding. Hij reist naar Rijsel en weldra hebben de twee minnende harten elkander gevonden en begrepen. Op den terugtocht schiet Marieken de belofte te binnen, die ze deed aan de stervende bedelares. Het is een lief tooneel, waar ze, langs de baan van Rijsel naar Brugge neergezeten, den ouden mantel lostornt en er tien dubbele Louis in vindt met het testament van de oude vrouw. Met het jeugdige vertrouwen op de toekomst gaan ze naar het dorp terug.

Kort daarop ontvangt het jonge gezin het bezoek van Mevrouw de Barones en kan Heintje het plan ontwikkelen, dat hij met zijn vader heeft opgevat om de armoede in de streek zelf te keer te gaan.

Wanneer de rentmeester over de uitvoering wordt geraadpleegd, kant hij zich zoo krachtig mogelijk tegen Heintje's opvattingen en slaagt er in, het verzet van den baron te bewerken, wiens geestelijke armoede de schrijfster naar het levend model konterfeitte.

Het plan ligt dus voorloopig in duigen. De nood is inmiddels nijpender geworden. Talrijke diefstallen hebben plaats.

Men beelde zich niet in, dat de schrijfster den toestand van die jaren overdrijft. Mevrouw Courtmans blijft gewoonlijk beneden de waarheid. Men leze Ducpétiaux' **Mémoires sur le Paupérisme** Het platteland zond benden uitgehongerde wezens naar de stad. Van 1846 tot 1848 werden meer dan zes en twintig duizend kinderen en jongelieden van minder dan achttien jaar in de gevangenissen of in de bedelaarsgestichten opgenomen. Te Gent ontvingen drie en dertig duizend inwoners steun van de openbare

liefdadigheid. Zetternam, die in den zomer van 1846 te Gent werkte, heeft dien toestand met begrijpelijke bitterheid beschreven.

Ook op de Kasteelhoeve wordt ingebroken en gestolen. Marieken en Heintje, die de huizing aldaar kennen, worden in hechtenis genomen, op een bloot vermoeden, zonder het minste bewijs, eenvoudig ten gevolge van de lage influistering van een op wraak belusten evenmensch.

Om de demokratische overtuiging van deze schrijfster in het volle licht te stellen, halen wij het tooneel aan, waar de Macht tegenover de onschuldige armoede wordt geplaatst:

'Peetje Barbier zag de nalatenschap der bedelares in de handen van een veldwachter. Halt, riep hij, dat pak opent gij niet zonder getuigen. Wat mag er dan wel in verborgen zijn, grijnsde de kommissaris en hij trok het omwindsel los. Haha! Goud! riep hij zegepralend; waar zulke vogels wonen, zullen wij ook wel eieren vinden. En nu bleef er in het arm huizeken geen plaatsken van een hand grootte ondoorzocht. Alles werd overhoop gehaald, van in het bedstroo tot in het schuifken van den koffiemolen, doch nergens was er nog iets te bemerken, dat het vermoeden van den politiedienaar staafde. Hoe hebt gij dat geld gekregen? vroeg hij. Marieken vertelde de geschiedenis van den bedelmantel, waarop de kommissaris in een luid gelach losbrak. Op de Kasteelhoeve waren zeshonderd frank gestolen en hoe de ambtenaar ook rekende en herrekende, tien dubbele Louis was maar vijfhonderd frank. De kommissaris stond een oogenblik te dubben. Bah, zegde hij eindelijk onder het streelen van zijn dikken knevel, men kan de specie uitgewisseld en de som verwisseld hebben. Wij kennen die knepen en in elk geval is dat geld van geenen eerlijken oorsprong. Vrouw, steek uwe handen uit. Marieken gehoorzaamde zonder dat zij den groven kerel scheen te begrijpen, maar toen Peetje Barbier de deugdzame schoondochter de handboeien zag aandoen, schoot hij toe als een oude ongetemde leeuw en zonder de afwering der veldwachters ware hij den kommissaris in het gezicht gevlogen. Helaas, dit was de laatste krachtsinspanning van den afgeleefden man. Heer, sta mij bij, stotterde hij, terwijl hij ineenzonk, en de rechtvaardige man was naar een oord verreisd, waar alle standen gelijk zijn.'

Heintje legt het testament van de bedelares voor. Maar hoe

de echtheid er van te bewijzen? Het huwelijkskontrakt van Marianneken wordt opgezocht en in den bundel akten, die weleer door de jeugdige en gelukkige echtgenooten Christiaensens-Van den Akkere werden verleden, bevond zich een brief van Marianneken. Marieken en Heintje zijn gered, maar beider blijde verwachting is in rouw verkeerd en de wijsgeerige opmonterende figuur is hun eveneens ontnomen.

Kort daarop, in Februari 1848, breekt in Frankrijk de omwenteling uit. Een aantal uitgeweken dorpsgenooten schieten er het leven bij in. Thans wordt het plan van Heintje uitgevoerd. Het slaagt volkomen: armoede en bedelarij verdwijnen. Heintje is thans de alomgeachte rentmeester van het kasteel en Marieken de gelukkige moeder van een viertal blozende kinderen.

Heremans, die te recht als streng kritikus staat aangeschreven, zegt van **Het Plan van Heintje Barbier** in zijn verslag over het derde itjdvak (1865-1869): ‘De gang van dit verhaal, aan hetwelk evenredigheid in de verschillende deelen ontbreekt, is verre van geleidelijk te wezen, terwijl aan den stijl geene genoegzame zorg werd besteed.’

Ik kon het handschrift van deze novelle in handen krijgen. Op de eerste bladzijde staat: ‘5 Mei 1865. Laten liggen tot den eersten Augustus.’

De vergelijking van het handschrift met het gedrukte bewijst, dat Mevrouw Courtmans bij het schrijven zich weinig om spraakkundige regels, aangenomen spelling of leesteekens bekommerde. Ze schreef zooals zij sprak: **laaste, zuchte, antwoorde, geschiede, bevreest, almoes,** enz. Ze dacht noch aan spraakkunst, noch aan stijlleer. Ze vertelde. Het eenige wat ze niet deed, is den dialektischen vorm van het gesprek gebruiken, zooals Buysse en anderen na haar zouden doen.

Heremans heeft, in zijn beknopte kritiek, gelijk. De novelle zou er veel bij gewonnen hebben, zoo ze in haar onderdeelen geleidelijker, steviger ware opgebouwd geworden.

Maar niet alleen aan den stijl had ze meer zorg behooren te besteden, ook, en misschien nog meer aan de studie van de sociologie, aan den toestand van onze uitgewekenen in het vreemde land, een toestand dien zij maar van hooren zeggen kent.

Zij is op de goede baan: het schenken van aalmoezen is wis

en zeker een verkeerde maatregel. Zij hadde het plan grootscher moeten opvatten, in al zijn breedheid, ten bate van gansch het Vlaamsche volk, haar volk, waarvan het welzijn haar zoo nauw aan het hart lag, hoezeer die baat en dat welzijn indruischen tegen de voorrechten van den adel, om maar van die voorrechten te gewagen.

Men denkt onwillekeurig aan den folklorist Wolf, die haar in 1842 den raad gaf, zich flink aan het studeeren te zetten. In de jaren 1863 en 1864 woedde de strijd tusschen Lassalle en Schulze-Delitzsch, die haar voorzeker het grootste belang zou hebben ingeboezemd.

Trots al de onvolkomenheden is **Het Plan van Heintje Barbier** een aangenaam boek, met echte karakters. Men vergeet nu en dan de strekking onder de bekoring van het verhaal. Men leeft met de armen mee in tijden, die voor ons land zoo pijnlijk zijn geweest.

20.

In den loop van den winter 1865 bewerkte Mevrouw Courtmans de legende van **Genoveva van Brabant** Deze populaire geschiedenis is sedert ten minste drie eeuwen in Vlaanderen bekend. Ontelbare malen werd zij herdrukt en als **blauwboekje** op onze markten voor enkele stuivers te koop geboden. Emiel van Heurck behandelt ze in zijn nagelaten werk: **Les Livres populaires flamands** (Antwerpen, Buschmann, 1931).

Volgens de overlevering leefde Genoveva in de achtste eeuw. Nadat haar echtgenoot, paltsgraaf Siegfried, met Karel Martel tegen de Saracenen te velde was getogen, voelde zij zich zwanger. Golo, de hofmeester, vervolgde haar met onbetamelijke voorslagen en wist zich over haar weigeringen te wreken door haar bij Siegfried van echtbreuk te beschuldigen en ter dood te doen veroordeelen. De zachtzinnigheid, de vroomheid en de onberispelijke levenswandel van Genoveva bewogen den beul moeder en kind het leven te schenken. Zoo bracht Genoveva zes jaar in een grot van het Ardennenwoud door. Zij leefde van kruiden en woudvruchten, terwijl een hinde haar kind zoogde. Na zijn terugkomst ontdekte haar Siegfried op zekeren dag met haar kind in het bosch; haar onschuld werd bewezen en Golo gehalsrecht.

De schrijfster heeft de legende trouw gevolgd; alleen het tijdstip heeft zij, van omtrent het midden van de achtste eeuw, naar het eind van de elfde eeuw verplaatst, en den edelen Hugo van Mansfeld geschapen als tegenstelling van den booswicht Golo.

Comestor, in **Het Nederduitsch Tijdschrift** van 1866, vond deze historie mislukt: 'Wilde de schrijfster, zegt hij, de oude legende doen herleven, haar aantrekkelijk voor onzen smaak en aanschouwelijk voor onzen geest maken, dan is zij verre beneden hare taak gebleven.'

Heremans gaf als oordeel:

'Men moet eene diepe studie van de middeleeuwen hebben gemaakt om eene legende als **Genoveva van Brabant** tot eenen roman, die aan de letterkundige eischen van onzen tijd beantwoordt, te verwerken.'

Hij had er kunnen bijvoegen: zooals **Ekkehard** en wijzen op Scheffel's voorrede van 1855.

Maar onze schrijfster was geen geleerde vrouw en zal er waarschijnlijk nooit aan gedacht hebben, een onberispelijk geschiedkundige novelle te leveren en Scheffel naar de kroon te steken. Zij wilde eenvoudig een bewerking van het volksboek leveren en daarin is zij geslaagd. Haar sierlijke en toch eenvoudige stijl maakt het boek lezenswaard, al werd het niet in de uitgaaf van De Seyn opgenomen. Menige bladzijde is keurig van vorm. Lodewijk Opdebeek liet een tweede uitgaaf er van verschijnen in 1903 en een derde in 1921, iedermaal met de zeven houtsneden, die Pellens er voor leverde.

Het handschrift zond de schrijfster in Februari 1866 aan Dr. Nolet de Brauwere, die haar den 7den Maart daaropvolgende een langen brief liet geworden. Wij zijn zoo vrij hem in zijn geheel over te nemen:

'Waarde Mevrouw,

Met het meeste genoegen las ik uwe Genoveva. Aan den loop des verhaals heb ik natuurlijk niets veranderd, maar alleen mij veroorloofd ettelijke veranderingen toe te brengen waar de stijl zulks vorderde. Zoo dunde ik merkelijk den al te rijken voorraad van hulpwerkwoorden en zijn derhalve vele "hebben

gehad", "waren geweest" enz. verdwenen. Ik hoop dat die correcties uwe goedkeuring mogen wegdragen.

Andere kleinigheden heb ik om beterwille veranderd, b.v. het was Autbertus, bisschop van Luik (en niet van Doornijk), die het huwelijk inzegende. Ook niet Hidalphus, maar Egelbrecht, die aartsbisschop van Trier was. De **zeventien provinciën** waren alstoen onbekend. De oversten der abdij van Heeren heetten niet Abdis, maar Meesteresse (magistrae). Middernacht kon niet slaan, want er waren nog geene of bijkans geene klokken. Middernacht werd geroepen of geblazen enz. enz. Dit nu zijn kleinigheden, die ik op het handschrift gemakkelijk verholpen heb.

Maar twee punten zijn er, die ik u ter behandeling overlaat en te zeerst aanbeveel. Zij kunnen hoogst dramatisch worden, althans het tweede punt. In het negende hoofdstuk zou ik Genoveva doen beraadslagen of zij het kind doopen zal of niet. Door leeken geschiedt zulks slechts bij levensgevaar des kinds, en dan nog liever door mannen dan door vrouwen, door vreemden dan door bloedverwanten, door de moeder het allerlaatst. Te dien tijde gaf het privaat doopsel geestelijk vermaagschap evenals het solemneel doopsel. Deze beraadslaging van Genoveva kan zeer schoon zijn: eenszijds de zaligheid des kinds, kwam het te sterven, enz., anderzijds mag zij het doen? Bij dien twijfel onthoudt zij zich en smeekt dat God haar den zuigeling niet ontneme.

In het twaalfde hoofdstuk, voor de bijl den beulen ontvalt, kan Genoveva de beulen smeeken het kind te doopen vooraleer het om te brengen. De eene zou het dan doopen, de andere het heffen als peter. Waarna geen van beide den moed zoude hebben moeder of kind te dooden, zijnde geestelijk met elkander vermaagschapt. Dit kan zeer dramatisch en roerend worden.

Hebt gij nu, waarde mevrouw, kopij bewaard van het stuk, dan zal het u gemakkelijk vallen beide episoden afzonderlijk te bewerken en mij ter inlassching over te zenden. Zooniet ware ik verplicht u het eerste heft terug te zenden.

Denkelijk hebt gij de kopij. Gelief mij dan, na afwerking der beide brokken, die over te sturen, ik zal ze dan, waar ze hooren, inlasschen.

Daarna zal ik u schrijven over den druk des werks of, beter

nog, u verzoeken daarover tot hier te komen, om u over de voorwaarden met belanghebbenden te verstaan.

In afwachting duizend groeten van
Uwen ond. dienaar en vriend,
Dr. Nolet de Brauwere van Steeland.
Brussel, 7 Maart 1866.'

Mevrouw Courtmans hield rekening met de aanmerkingen van Dr. Nolet in de beide hoofdstukken, maar werkte ze niet tot dramatische spanning uit.

Het verwondert ons dat enkele fouten tegen ons taaleigen onaangestipt bleven in de drukfeilen, op de laatste bladzijde: **zich ontledigen** voor **zich onledig houden, verspreken** voor **beloven, verbergde** voor **verborg.**

21.

Een van de eigenaardigste novellen van Mevrouw Courtmans, in den loop van 1866 op touw gezet en in 1867 in de wereld gezonden, bijna gelijktijdig als Sleeckx' **Tijbaert en Cie**, is **De Zaakwaarnemer.**

De onderwijzer Hannaert en zijn vrouw wijden al hun zorgen aan de opvoeding van hun zoon Seraphinus en een ouderloozen neef Paulus, den eenigen afstammeling van een zuster der vrouw.

Seraphinus is hardvochtig, zelfzuchtig, loos, oneerlijk. De neef daarentegen is zachtmoedig, altruïstisch en goed.

Beiden treden bijna terzelfdertijd in den echt, Seraphinus met de dochter van den zaakwaarnemer Groede, een gierige, inhalige feeks. Zij hebben een jongen die onnoozel is, een geboren minderwaardige. Paulus huwt met een zachtzinnige, brave vrouw, die hem twee verstandige kinderen, een jongen en een meisje, schenkt.

De erfelijkheid schijnt hier een rol te spelen, maar de schrijfster denkt er niet aan, ons den sleutel van het geheim te geven. Zooals Mac Leod het onbewimpeld in zijn studie van 1895 heeft bekend (Tijdschrift van het Willemsfonds), kennen wij de wetten van de erfelijkheid nog niet op bevredigende wijs en Mevrouw Courtmans behoort niet tot die schrijvers, 'die hun

talent gebruiken om een ontzenuwend fatalisme onder een wetenschappelijk masker te doen ingang vinden.'

Mevrouw Courtmans bestudeert haar onderwerp **in anima vili.** Zij neemt aan dat onderwijs, opvoeding en omgeving toereikend zijn, om den aard van den mensch te veranderen. Uit den mond van den ontgoochelden vader vernemen wij: 'Seraphinus bezit geen hart. De opvoeding, die ik hem met zooveel zorg heb gegeven, heeft hem tot een beschaafd man gevormd, maar zijne natuur is dezelfde gebleven.'

En later: 'Had ik de natuur kunnen bedwingen, dan hadde ik kunnen uitroepen: Het onderwijs is almachtig. Maar bij alles wat geschapen is vindt men misvormingen en Seraphinus heeft een misvormde ziel.'

Nu, op zijn brave ouders gelijkt Seraphinus niet. De schrijfster maakt niet uit of hij naar een voorvader of een verwijderd lid in zijlijn aardt. Wat er ook van wezen moge, zijn huishouden is een brok realisme, het niet-onzedelijk realisme, waarvan Paul Fredericq in de levensschets van Sleeckx gewaagt.

De despotieke Philomena, even harteloos als Seraphinus, is een even verachtelijk monster als hij: beiden voeren het helsche plan uit, de weezen van Paulus, tegelijk als zijn vrouw aan de typhusepidemie overleden, lichamelijk, zedelijk en verstandelijk ten gronde te brengen.

Het hoofdstuk, waarin het onderzoek van den burgemeester-dokter en den politiekommissaris wordt geschetst, is aangrijpend in zijn eenvoud en teekenend is het voor Mevrouw Courtmans dat zij het realisme binnen zekere, bijna te enge palen houdt. Zij weet wel meer en de kleuren van haar palet zouden rijker kunnen zijn aan schakeeringen.

Laten wij haar even het woord:

'Gij zijt geen menschen gelijk andere menschen, werd hun bij elke gelegenheid gezegd; gij zijt kweekelingen der liefdadigheid, verworpelingen der samenleving; en om hun dit te doen verstaan, gebruikte men woorden, **die mijne pen weigert te schrijven.**

Raphael bleef bij voortduur de oppasser, de knecht, de speelbal van Luciaan, die hoe ouder, hoe kwaadaardiger werd. Het was niet te begrijpen, waar de half onnoozele de leelijke dingen, die hij wist te zeggen, van daan haalde. Luciaantje bezat

een vreemdsoortige natuur, eenen aard, dien men niet kan **of liever dien men niet wil uitleggen.** Dat hij Raphael door woorden beleedigde, dat verdroeg deze zonder morren; maar de lage mishandelingen, die hij hem deed ondergaan, dat was te veel. Waagde hij het echter hierover te klagen, dan schoot de moeder toe als een getergde leeuwin, dan hadden er tooneelen plaats, **die niet zijn weer te geven.**'

Het afdanken der oude meid brengt het afgrijselijk opvoedingsplan aan het licht. De voogdij wordt aan den schurk ontnomen en hij ziet zich verplicht, de twintig duizend frank, die hij van den grootoom uit Limburg voor de kinderen heeft ontvangen, terug uit te keeren. Hij krijgt echter de interesten, meer dan zeven duizend frank, ten geschenke van den goedaardigen Raphael, die aldus kwaad met goed loont. Dit belet niet dat de zaakwaarnemer een paar dagen later den dokter en Raphael een verwensching achternaroept.

De ophemeling van den onderwijzersstand is schering en inslag in geheel de novelle. Mevrouw Courtmans behoorde tot een onderwijzersfamilie en haar verdediging is niet alleen natuurlijk, maar ook noodzakelijk, als men rekening houdt met de minachting, waarvan de onderwijzer in de negentiende eeuw het slachtoffer was.

Tusschen haar langere verhalen in schreef Mevrouw Courtmans een reeks kleinere schetsen, die wij gezamenlijk zullen bespreken. Houden wij thans bij **Nicolette** stil, die chronologisch tusschen **De Zaakwaarnemer** en **Moeder Daneel** staat.

22.

Nergens heb ik kunnen ontdekken, hoe zij op het denkbeeld kwam, Jacob van Lenneps **Lotgevallen van Klaasje Zevenster** om te werken.

Wij houden dien uitgebreidsten van zijn romans voor zijn meesterwerk en vinden Huet belachelijk onrechtvaardig, waar hij de personages van **Klaasje Zevenster** met marionetten vergelijkt.

In 1900, dus vijf en dertig jaar na Huets' **Ernst of Kortswijl?,** zegt Prayon in een studie, die hij in de Vlaamsche Akademie voorlas: 'Ik ken geen ander werk dat mij meer heeft getroffen

dan **Klaasje Zevenster**, behalve misschien **David Copperfield.**'

Ook op Mevrouw Courtmans zal de indruk groot zijn geweest. Maar hoe is zij gaan denken aan een bewerking, die ternauwernood het zesde van den oorspronkelijken roman beslaat en op een verknoeiing moest uitloopen?

De lotgevallen van Klaasje worden bij van Lennep in het breede behandeld en menig lezer, vooral menig jeugdig lezer, zal ze nu en dan wat langdradig hebben gevonden.

Men zou zich daarom niet mogen voorstellen, dat **Nicolette** van Mevrouw Courtmans een beknopte bewerking van Klaasje is. Bij Mevrouw Courtmans is het verloop geheel verschillend. Nicolette huwt met Maurits, maar overlijdt kort daarna. Bettemie huwt met... Donia. Van Albert, juffrouw Hermans en Flinck is bij Mevrouw Courtmans geen spraak; evenmin als van Klabbe, die als knaap de Engelsche doos aan het verkeerd adres bracht en van Mr. Lucas Drenkelaer, die door zijn kuiperijen zoo diep ingrijpt in de gebeurtenissen van den Hollandschen roman.

Psychologische diepte is er bij onze schrijfster in dit werk niet te vinden. Een gevoel van kregeligheid bekruipt ons, wanneer wij op zielkundig ongegronde feiten stooten, op valsch gevoel, de karakters voor marionetten moeten aanzien en het geheel voor een misbaksel, een prul, zooals Jhr. dr. M.F. van Lennep in het tweede deel van **Het Leven van** (zijn grootvader) **Mr. Jacob van Lennep** (Amsterdam, 1910) te recht zegt.

Nicolette had beter het licht nooit gezien en in elk geval geen plaats mogen krijgen in de **Verzamelde Werken,** noch in die van De Seyn, noch in die van Opdebeek.

23.

Moeder Daneel brengt ons te midden van dat deel der burgerij, dat in den kleinhandel zijn eerlijk bestaan vindt en wel niet door buitengewone geestesontwikkeling en hooge vlucht onze aandacht boeit, maar door huiselijke deugden, gestadige werkzaamheid en nooit falend overleg onze achting en onze genegenheid verwerft.

Moeder Daneel, de ziel van den welbeklanten lakenwinkel eener kleine stad in Vlaanderen, verdient het dagelijksch brood voor haar onbeduidenden, gemakzuchtigen, als het ware rentenierenden echtgenoot en haar dochters Stephanie en Mina, die uit

de fijne kostschool, waar zij geen hoogen dunk voorwaar voor de met maten en gewichten omgaande kleine burgerij hebben opgedaan, huiswaarts gekeerd, meer aan toilet en vermaak dan aan de zorgen van het bestaan denken.

Dat een vrouw, met aangeboren geschiktheid voor den handel en nooit verflauwende wilskracht, den last van een zelfs talrijk gezin torst, is in Vlaanderen niet zoo zeldzaam. Gewoonlijk is het de moeder, soms de dochter, die de kliënteele weet aan te trekken, bij te houden en uit te breiden, en de bron is van huiselijke welvaart.

Moeder Daneel beschikt over veel verstand en veel doorzicht, maar toch handelt zij verkeerd, wanneer zij haar dochters een opvoeding boven hun stand bezorgt en ze niet in het gareel dwingt. Zoo komt het dat Mina zich verslingert op een kalen luitenant, die haar het hof maakt om zijn schulden te kunnen aanzuiveren en op haar vermogen te teren.

Moeder Daneel is een echt Vlaamsche vrouw, dus volstrekt niet militairgezind. Zij behoort tot degenen, die de officieren voor leegloopers en vergulde bedelaars houden.

‘Maak eens een vergelijking, zegt ze, tusschen de huishouding van een gehuwden luitenant en de huishouding van een welgestelden burger. Bij den laatste vindt gij volle kasten met hagelblank linnen, met tafel- en beddegoed, kasten met gleiwerk en porcelein, een mandje met zilver- en tafelgerief, een welgestoffeerde keuken met koperwerk en blinkende tinnen schotels op de boorden, een goed voorzienen kelder en provisiekamer, kasten en koffers vol deftige en warme kleederen, een woning waar niemand u kan uitdrijven en bijna altoos een schoone som liggend geld.’

De opsomming is volledig. Van een boekerij wordt niet gewaagd, omdat er bij onze welgestelde burgers, op weinige uitzonderingen na, geen boeken gekocht noch gelezen worden.

Mina houdt haar moeder voor een brave en vlijtige, maar onontwikkelde, bekrompen **bourgeoise.** ‘De burgerstand is maar iets, waar de lieden der groote wereld de schouders voor ophalen,’ denkt zij met haar zuster en zij haakt naar het geluk in de groote wereld te treden aan den arm van den keurig gekleeden en geurig gepommadeerden luitenant, ‘die het Fransch zoo bekoorlijk van de lippen blaast als de rookwolkjes der fijne sigaar.’

Moeder Daneel verzet zich tegen het huwelijk uit alle krachten en tot het uiterste. Eindelijk geeft zij toe; de toenmaals nog door de wet vereischte veertig duizend frank worden gestort, zonder verkooping van goederen, dank zij de vriendelijke tusschenkomst van de weduwe Olieslager; het huwelijk heeft plaats.

Weldra verblijft het jonge paar in garnizoen te Oostende; de wittebroodsweken worden in weelde en verkwisting doorgebracht. ‘Ik heb ook veel nieuwe kennissen gemaakt, schrijft Mina aan haar zuster, doch met niemand dan met dames van militairen rang. Wat is onze opvoeding gering bij de educatie van mijne nieuwe vriendinnen. De gezellinnen onzer jeugd, Adeline en Irma, meenden **dat zij haar wereld kenden.** Wat zouden zij staan kijken, indien zij in mijne plaats de vrouwen van mijn omgeving moesten ontvangen. Bij die dames is er menigeen die eenen edelen naam draagt. Er zijn dochters van generaals en kolonels onder, die zoo ridderlijk opgebracht zijn, dat zij in geval van nood zelfs wel aan het hoofd van een leger zouden kunnen staan. En gij moest die mevrouwen eens in een salon zien. Daarin bewegen zij zich als waren het wonderbare mekanieken. En spreken dat zij kunnen. O, zoo fijn, zoo zoet, dat het meer op muziek dan op een natuurlijke spreekwijze gelijkt.

Gij kunt wel denken, ging zij voort, dat ik op de zorgvuldigste wijze voor die dames mijn afkomst verberg. Wat zouden zij zeggen, indien zij ontdekten, dat ik de dochter van Daneel, den lakensnijder, ben? Zie, zuster, dat is nu het eenige dat mij voor een oogenblik een beetje bekommert, ik ben altoos bevreesd, dat dit zal uitkomen.’

De geldelijke toestand wordt benard, de schuldeischers dreigend. Bij de geboorte van haar eerste kind ontstaat er een ommekeer in Mina's gedachten. Zij is tot in de ziel veranderd, zij wil terugkeeren op het goede pad, opdat haar lieveling niet te blozen hebbe over haar. Zij ware voorzeker alle geldelijke moeilijkheden te boven gekomen, zoo haar man geen complaisancewissel voor zijn kapitein hadde geteekend. Hij wordt tijdelijk buiten dienst gesteld en naar Philippeville verplaatst.

Wanneer Stephanie met den vlijtigen, burgerlijken jeneverstoker Olieslager in het huwelijk treedt, neemt moeder Daneel het besluit aan Mina de zaak over te laten. De luitenant treedt uit

's lands dienst en neemt de gemakkelijke plaats van zijn schoonvader in. De beide oudjes gaan stil van hun renten leven.

Daarmee is de roman niet uit. Op zekeren dag, inmiddels is een tweede kind geboren, verdwijnt de ex-luitenant met den ex-kapitein, zijn âme damnée, verspeelt duizenden aan de roulette te Spa en neemt in een vlaag van wanhoop dienst in het Mexikaansche leger.

De grijze Daneel, die eens zoo fier was op den rang van zijn behuwdzoon, verkwijnt. Mina sterft van hartzeer. Jan Olieslager en Stephanie nemen haar beide weezen aan hun haard. De eens zoo krachtdadige moeder Daneel rust weldra naast haar geliefden, den verwaanden maar ingoeden echtgenoot en haar ongelukkige dochter, op het kerkhof.

Moeder Daneel is een innig boek, het is waarheid en leven, een echt Vlaamsch binnenhuis. De heldin heeft die uitnemende hoedanigheden, die ons aan vroeger dagen herinneren. Zulk moederhart hebben wij gekend in de lente van ons leven, met zijn zorgen voor ons geluk, met zijn wijze, onbaatzuchtige raadgevingen en zijn onwankelbaar vertrouwen op de toekomst. Haar gezellige huiskamer doet ons weldadig aan. 't Is alsof wij er straks heen moesten, om al de beslommeringen van den dagelijkschen strijd te vergeten bij het staren in die zachte oogen, bij het genieten van die zuiverste, die belanglooste liefde.

Ook verwondert het ons niet dat Persijn in zijn reeds vermeld artikel bij **Moeder Daneel** een oogenblik verwijlt en zegt:

‘Vooral dit boek is mij lief. De trouwe edele godsdienstzin van vrouwe Courtmans voelt zich hier vrij van alle lokaal geknoei en verheven boven de kleine-belangen-politiek, waarmee ze eens flink den draak steekt ditmaal. En in de heele verzameling van mevrouw Courtmans ken ik niets dat zoo innig mooi is als deze twee brokken: het reisje van den trouw-verliefde naar de zee en het avondtooneel van 't bezoek der havelooze Mina met haar kindje bij die heerlijke moeder Daneel, inderdaad een toonbeeld van alle kristelijke deugden.’

De jury, die in den loop van 1870 over het tijdvak 1865-1869 moest oordeelen en uit Snellaert, Van Hasselt, Nolet, Willems, Génard, Delcroix en Heremans bestond, hield **Moeder Daneel** voor

zeer verdienstelijk, verdienstelijker dan **Het Plan van Heintje Barbier** en **De Zaakwaarnemer**.

'Er is hier stof voor een voortreffelijk verhaal: de personages, die er in optreden, zijn goed gekozen, doch de bewerking is niet onberispelijk en ook in dezen roman laat de stijl veel te wenschen over.'

Ook de taal is ver van onberispelijk, maar dit alles schijnt van minder belang bij het ware, het innige en het kleurige, dat de begaafdheid van onze kunstenares over het geheel uitstraalt.

24.

Tot nog toe hebben wij de novelletjes uit de jaren 1865 tot 1870, de tweede helft van het zesde decennium van Mevrouw Courtmans' welvervuld leven, onbesproken gelaten.

Ze waren talrijk: **De verbroken Eed, De Schuldbrief, De Blauwkous, Doorgehakt, Indien ik rijk ware, Vrijheid boven alles, Twee Zusters, Vader Joos, In den Winter, Tante Sidonie, Schoone Celia, Tijding uit Amerika, Eens is genoeg, Moeders Spaarpot, Vijftien duizend Franken, De Zoon van den Mosselman, Jan de Voerman, Begga.**

Het jaar van haar bekroning door den Belgischen staat bezocht Mevrouw Courtmans haar geboortestreek en de oude geschiedenis van **Schoone Celia** ontwaakte, bij het hooren van Mespelare's klokkenspel, met zooveel andere jeugdherinneringen in haar ontvankelijk dichtergemoed.

Het verhaal kenmerkt zich door een diepte, een innigheid van gevoel, die slechts ware kunstgewrochten eigen is. De zuiverheid van lijn is die van den miniatuurschilder en doet onwillekeurig aan den Duitschen **Kleinmaler** Heinrich Seidel denken, bij voorbeeld aan zijn onvergetelijk **Lang ist 's her.**

In een half uur heeft men **Schoone Celia** uitgelezen, maar het vijftal personen, die er een rol in spelen, leven vóór ons, als hadden wij er jaren mede omgegaan; het bedachtzame, schrandere, voor den Mammon volstrekt niet ongevoelige boertje Rokers, zijn bitsige, ongeleerde, onbeschaafde, schijnbaar hardvochtige maar toch inwendig goede vrouw, hun vlijtige, zachtaardige, lijdzame zoon, en dan de twee hoofdpersonen, die de liefde van de schrijfster

gaande maken en de sympathie van den lezer verwerven: de oude balling Rob en zijn wonderschoone Celia.

Karel en Celia hebben reeds elkander lief wanneer ze nog samen op de schoolbanken onder het waakzaam oog van meester Verwilghen zitten. De ouders van Karel zijn tegen elk verkeer met den beruchten Rob, die vroeger in de gevangenis heeft gezeten en daarna, van iedereen geschuwd, door scheepstrekkers, houtrapers en andere achterlijke menschjes bij elke gelegenheid gehoond, op den Satanshoek in de Dendervallei, bij nacht zijn visschershut heeft opgetimmerd, in de streek van Mespelare, Wieze en Gijzegem.

Karel gehoorzaamt aan zijn ouders, maar 's nachts gebeurt het dat hij slaapwandelend naar Celia's hut gaat, die hij bij dage niet mag betreden. Boertje Rokers ontdekt het, en daar hij overtuigd is, dat Celia zijn zoon in den letterlijken zin heeft betooverd, stemt hij toe als Karel zijn besluit kenbaar maakt, matroos te willen worden om naar Amerika te varen. Drie en een half jaar later komt hij terug en op den avond van zijn thuiskomst vertelt de oude Rob aan de twintigjarige Celia zijn levensgeschiedenis: hoe zijn eenig kind, zijn zestienjarige Helena, door een rijken heer werd verleid; hoe die landeigenaar op zekeren Novembermorgen in zijn bed vermoord lag en hij, Rob, daarvoor in de gevangenis kwam.

Elf maanden had Rob ‘gezeten’. Toen hij weer vrij was, lagen zijn vrouw en Helena reeds op het kerkhof. Alleen het kleinkind, Celia, het basterdwicht, was hem overgebleven.

Den eersten nacht, dat Rob vrij was, kwam een jongeling aan zijn deur kloppen en bekende hem, dat hij den moord had begaan, omdat zijn twee zusters, waarvan de jongste nauwelijks veertien jaar oud was, door den ellendeling waren verleid geworden.

Twintig jaar waren sedert dien tijd verloopen. Twee jaar te voren was die wreker van de eer zijner familie gestorven, nadat hij bij testament dertig duizend frank aan Celia had vermaakt.

Twee maanden later werd de bruiloft van Celia en Karel gevierd.

Er ligt een tint van weemoed over het slot van deze novelle. Zulks moet ons niet verwonderen. Wat Mevrouw Courtmans in haar jeugd heeft gekend en bemind, is voor het meerendeel vergaan. Veertig jaar sloopen veel. En wat nog niet door de graszode is

toegedekt, draagt reeds de sporen van den naderenden dood, vooral wanneer men in den herfst van het leven staat.

Schoone Celia is een van die zeldzame schetsen, waar de schrijfster zich zelf ten tooneele voert. Voor ons, die haar sociologisch werk in het volle licht wenschen te plaatsen, is het bestrijden van een taai vooroordeel van belang. En een niet alleen onuitroeibaar, maar in Vlaanderen algemeen verspreid vooroordeel is het, dat er nu eenmaal een smet moet kleven op wie zelfs in voorarrest heeft gezeten.

De kern van de novelle is een aanklacht. De oude Rob, wiens levensgeluk door een verfoeilijken dorps-Don Juan wordt verwoest, wordt niet als een verdachte, maar als een misdadiger behandeld en zonder verontschuldiging voor de misgreep, zonder schadeloosstelling voor de doorstane kerkering met al haar kwalen, na elf maanden eenvoudig weer vrijgelaten.

Men houde mij niet voor, dat de geschiedenis vóór meer dan een eeuw en gedurende de Fransche overheersching speelt. Zou het thans wel beter zijn?

In tegenstelling met **Schoone Celia** is **De verbroken Eed**, die nog geen vel druks beslaat, van geringe kunstwaarde. Zoo wij het toch bespreken, is het om de vlaamschgezinde gevoelens, die er in worden uitgedrukt in 1865.

'O, zegt zij, het volk is vlaamschgezind genoeg, maar de grooten en wij, wij zijn het, de burgerklas, die in alles de grooten willen volgen, alsof de naäperij ons wezenlijk verheffen zou. De mensch is van zijn natuur genegen om te stijgen en niet om te dalen, en het Vlaamsch staat op de laatste ladder sport der maatschappij.

Uit het volk moet de wenk komen. Zelfs hier te Gent zijn de vlaamschgezinden geen rijke lieden, en te Antwerpen zijn het meest allen jongens uit de volksklas.

Wij zullen voortstreven naar de zegepraal van de roemrijke spraak der Artevelden en onze zonen zullen geen bastaardvlamingen meer zijn. Binnen vijf en twintig jaar zal men in Kamer en Senaat Vlaamsch spreken. De Vlamingen maken de meerderheid der Belgische bevolking uit.'

Mevrouw Courtmans was de meening toegedaan, dat de

Vlaamsche Beweging in den grond een maatschappelijke, een demokratische beweging is.

De meeste van de aangehaalde kleinere novellen behandelen een onderwerp, dat de schrijfster zeer dikwijls had waargenomen: het stijgen op de maatschappelijke ladder.

In **De Schuldbrief** is het een arme veehoeder, die het tot de hoogste kunstontwikkeling brengt, dank zij den steun van een kunstlievend edelman.

In **Tijding uit Amerika** ontstaat de stoffelijke welvaart door een eenvoudigen brief, waarin een dankbare vriend uit Washington den lijnwaadfabrikant De Rijker aanraadt, zooveel katoen als maar eenigszins mogelijk is op te koopen vóór het uitbarsten van den oorlog, die de slavernij in de Vereenigde Staten zou afschaffen.

In **Moeders Spaarpot** is het geluk te danken aan het doorzicht van den vader en vooral aan de zuinigheid van de moeder.

In **De Zoon van den Mosselman** is het de vrouw, die den man tot een sober en werkzaam leven overhaalt, spaarzaam leeft, haar eenig kind een uitmuntende opvoeding bezorgt en het gewonnene weet te behouden, zoodat het gezin van den mosselman weldra tot de welgestelden behoort.

Voor de schrijfster is de vrouw niet de mindere van den man. Zij is nooit zijn slaaf noch zijn speelpop. Haar zedelijke kracht verdient waardeering.

Onder die kleinere schetsen zijn **Tijding uit Amerika** en **De Zoon van den Mosselman** - om maar van deze twee te spreken - treffende bewijzen van Mevrouw Courtmans' talent. Met enkele losse trekken staan de tafereelen klaar en duidelijk vóór onze oogen, in de hun eigen atmosfeer.

In **Tijding uit Amerika** behandelt zij een viertal gezinnen: de lijnwaadfabrikant De Rijker, de brouwer Broes, een kruidenierster de weduwe Vervloet, de landbouwer van Landvoorde, nauwelijks een twaalftal personen. In **De Zoon van den Mosselman** zijn de personages nog minder talrijk: het gezin van Cayzeele, de vlaskoopman Vercruysse en de notaris van Halen.

Hoe spijtig dat zij die schetsen niet zorgvuldig uitwerkte! Al de bijzonderheden kende ze, en de studie van een paar bijkomende détails zou zooveel moeite niet hebben gekost. Een bevoegd raadsman zal onze kunstenares in dien tijd wel niet hebben gehad;

en de beste, de bevoegdste ontbrak haar: de studie van de werken van groote tijdgenooten, als Balzac, Dickens, Freytag.

Weldra voelde zich Mevrouw Courtmans weer tot uitgebreide werken aangetrokken. In 1871 verschenen **Bertha Baldwin** en **Christina Van Oosterwei**, in 1872 **De Wees van het Rozenhof** en in 1873 **Het Rad der Fortuin**.

(Wordt voortgezet).

JULIUS PEE.

De Bestudeering van het Volkslied in Frankrijk[1]

In Duitschland, waar men niet gehinderd werd door de banden van het Klassicisme, zag men reeds tegen het eind der achttiende eeuw het belang in van de volkslyriek. Namen als die van Herder, Grimm, Goethe en Bürger zijn aan die eerste onderzoekingen verbonden.

In Frankrijk dateert de bestudeering van de ‘chansons populaires’ uit den tijd van de Romantiek. Ofschoon er ook wel vroeger een enkele schrijver geweest is, die terloops een vriendelijkheid wist te vertellen over de volksliederen, valt de eigenlijke belangstelling ervoor samen met de beweging, die bij uitstek geschikt was om de kunst der nederigen te beseffen. De Fransche Romantici zouden het volkslied naar waarde weten te schatten: zij begrepen het gevoelsleven van het volk en zij waren bereid, met het naïeve van zijn simpele, ongekunstelde dichterlijke en muzikale uitingen, meteen ook de fouten en zwakheden op den koop toe te nemen. De aandacht, die schrijvers schonken aan wat zij op hun reizen ontmoetten en opteekenden, vond weerklank bij het publiek van die dagen; toch dacht niemand er aan verzamelingen aan te leggen van de liederen die men hoorde.

Men kwam door Chateaubriand, George Sand, Gérard de Nerval en Balzac te weten, dat in Bretagne, Berry, Ile de France, Touraine de landelijke bevolking juweeltjes van liederen bezat, maar het duurde geruimen tijd, vóór men er toe kwam, om ze met méér dan even geboeide belangstelling te beluisteren, om ze in min of meer uitgebreide verzamelingen vast te leggen.

Doch toen men zoover was, begon een reeks publicaties, die

(1) Rede, uitgesproken op het Vijftiende Nederlandsche Philologencongres, Leiden, 21 April 1933.

niet alleen indrukwekkend is door het aantal, maar zeer zeker ook door veel, wat als eersterangsmateriaal beschouwd kan worden voor de bestudeering.

De belangstelling van de eerste verzamelaars gold vrijwel uitsluitend de woorden; hun onvoldoende muzikale kennis was de oorzaak van het ontbreken der melodie; de eerste bloemlezingen bleven in het algemeen dan ook beperkt tot het geven van volkspoëzie, voor de philologie stellig belangwekkend materiaal.

Voor de muziekkenners, die zich later met de volksliederen gingen bezighouden, was het opteekenen der wijsjes minder moeilijk, het noteeren van de woorden ging in een moeite door, zoodat volledige liederenverzamelingen ontstonden.

Thans heeft vrijwel iedere provincie een of meer bundels; het volkslied mag zich verheugen in de belangstelling van het groote publiek zoogoed als van de grootste geesten, het wordt zorgvuldig bestudeerd door de grootste meesters.

Beginnende met de schrijvers uit den tijd der Romantiek, ziet men, dat Chateaubriand, in eigen land zoowel als daarbuiten, voortdurende aandacht heeft geschonken aan de volksliederen; in Italië. Zwitserland, Duitschland beluistert hij ze, in Bohemen hoort hij met ontroering een ‘ranz de vaches’. Hij beperkt zich intusschen tot losse opmerkingen, die men in zijn werken verspreid vindt, vooral in zijn ‘Mémoires d'outre-tombe’. Van een eigenlijke bestudeering is bij hem geen sprake.

Zijn bloedverwant, den Vicomte Hersart de la Villemarqué. komt de eer toe, het eerste werk geleverd te hebben, dat in groote mate heeft bijgedragen tot het populariseeren van de volksliedjes uit Bretagne (Barzaz-Breiz, 1839). Wetenschappelijk was deze publicatie allerminst: hier en daar heeft hij zijn bundel verrijkt met traditioneele liederen van eigen vinding, die intusschen ruimschoots bewijzen, dat hij een goed dichter was.

Een eereplaats in deze beschouwing verdient Gérard de Nerval, die tot in Turkije en Egypte was geweest en de onmiddellijke omgeving van Parijs wist te ontdekken. Hij luisterde met verrukking naar de liedjes, die hij hoorde zingen. Zijn kennis van muziek was te gering om hem in staat te stellen de melodieën op te schrijven; maar wat voor zijn tijd absoluut nieuw was: hij noteerde de woorden met de grootste nauwgezetheid, zonder de

minste wijziging. In zijn Sylvie hebben we de verpersoonlijking van het volkslied te zien. Ofschoon hij heel wat verzameld had, heeft hij er geen afzonderlijken bundel van gemaakt. Wat verspreid is in Sylvie, la Bohême galante, les Filles du Feu en in zijn andere werken, vermeerderd met wat hij elders over de volksliederen schreef, heeft Anatole Loquin later bijeengebracht in 'Chansons et ballades du Valois recueillies par Gérard de Nerval,' 1885. In La Bohême galante (Vieilles légendes) vinden we bijvoorbeeld de volgende liederen: Le duc Loys, Dessous le rosier blanc, Les Filles de la Rochelle, Le joli tambour, Brave capitaine, Les princesses au pommier doux, Jean Renaud.

Eerst veel later, na zijn dood, verschenen de volledige bundels van Beaurepaire, Tarbé, Buchon, Puymaigre, Bujeaud, Bouillet, Rivarès, de Coussemaker, enz.

In het voorbijgaan dient George Sand genoemd te worden, die sinds haar jeugd het leven der boeren had meegemaakt en later verschillende van haar romans in een landelijke atmosfeer zou plaatsen. Ofschoon ze het vaak over volksliedjes heeft, geeft ze vrijwel geen enkelen volledigen tekst.

Telkens weer roemen Chateaubriand, Gérard de Nerval en George Sand het karakter van de liederen, waarvan ze alleen de woorden konden leveren. Zoo zegt Chateaubriand in René: 'J'écoutais ses chants mélancoliques (du pâtre) qui me rappelaient que dans tout pays, le chant naturel de l'homme est triste, lors même qu'il exprime le bonheur.' Trouwens J.J. Rousseau beweerde: 'Les airs ne sont pas piquants, mais ils ont je ne sais quoi d'antique et de doux qui touche à la longue... Ils sont simples, naïfs, souvent tristes, ils plaisent pourtant.'

Het is de wetenschap gelukt, die melodieën terug te vinden, waarvan men nu, honderd jaar later, zou meenen, dat de traditie verloren is gegaan. In een fraaie studie, die dit tijdvak in het bijzonder behandelt (Julien Tiersot, La chanson populaire et les écrivains romantiques, 1931) vindt men alle wijzen, die behooren bij de teksten, die door de schrijvers uit den tijd van de Romantiek zijn opgeteekend.

Henri Gaidoz, die op het eind der vorige eeuw een krachtigen stoot heeft gegeven tot de bestudeering der folklore, vertelt in een verhandeling (De l'étude des traditions populaires ou folklore;

Bulletin de la Société Ramond, 1907) dat Louis Napoléon, tijdens zijn verblijf in Duitsch-Zwitserland, den dichter en folklorist Firmenich, den man, die tusschen 1843 en 1853 zijn drie groote deelen ‘Germaniens Völkerstimmen’ in het licht gaf, ontmoet had. De prins zou Firmenich beloofd hebben, dat hij in Frankrijk een dergelijk werk zou doen ondernemen, wanneer hij later de macht in handen zou hebben. Firmenich herinnerde den prins aan zijn belofte, toen deze president geworden was. De ‘ministre de l'instruction publique,’ H. Fortoul. werd ermee belast; deze gaf opdracht aan het ‘Comité des travaux historiques.’ Het geleerde gezelschap geschiedkundigen, archivarissen en archeologen zal vreemd opgekeken hebben, toen het een bezigheid kreeg, waarvan het nut de heeren te eenenmale ontging. De instructies, die door het Comité aan de correspondenten gezonden werden met het oog op de enquête, waren opgesteld door den alleszins bevoegden letterkundige en historiekenner, J.J. Ampère. (Instructions relatives aux poésies populaires de la France. Décret du 13 septembre 1852). Een aanzienlijke hoeveelheid liederen stroomde uit alle deelen van Frankrijk toe. Allerlei correspondenten, blakend van ijver, zonden, min of meer goedgekozen of opgeteekend, wat ze in hun omgeving vonden, meestal alleen de poëzie, soms ook de melodie; sommigen meenden hun resultaten te moeten verbeteren en te verfraaien, zoodat men dit materiaal met omzichtigheid dient te raadplegen. Alles bij elkaar genomen was de massa te onsamenhangend om in het licht gegeven te worden. Gaston Raynaud heeft ze in zes dikke deelen geordend (Bibliothèque Nationale, Manuscrits français; Nouv. acq. 3338-3343). De indeelingen zijn niet vrij van kunstmatigheid: eerst godsdienstige liederen, gebeden, legenden, heiligenlevens, mirakels, gezangen, liederen voor de verschillende feesten van het jaar; vervolgens volksliederen van heidenschen oorsprong, druïdische en Germaansche herinneringen; daarna leerende, zedelijke, geschiedkundige en romaneske poëzie; ten slotte zangen met betrekking tot huwelijk, doop, begrafenis.

Dit alles is in de volksliederen gewoonlijk niet de hoofdzaak. Bepaalde ambachten hebben ook geen eigen liederen: schoenmakers, bakkers, wevers, smeden, timmerlieden, houden er geen afzonderlijk repertoire op na, evenmin als er speciale zaai- of

oogstliederen zouden zijn voor verschillende vruchten. Alle ambachten hebben een gemeenschappelijk liederenbezit.

De 'Instructions' maken geen gewag van lyrische liederen en dansliederen, boerenliederen of pastourellen. 'Romanesque' is een ietwat magere aanduiding voor het lyrisch-epische genre, dat een groote plaats inneemt in het volkslied.

Wat bij het doorlezen van de instructies treft, is dat er eenige verstandige opmerkingen in staan met betrekking tot het voornaamste bestanddeel der liederen: de melodie. Een man, die er blijkbaar over kon oordeelen, Vincent, geeft den goeden raad, 'de melodie op te schrijven zooals men ze hoort, zonder er iets aan te veranderen.' Ook merkt hij op, dat de toonaard niet altijd majeur of mineur behoeft te zijn en dat in de mineur de zevende toon niet altijd verhoogd is; de slotnoot kan een andere dan de grondtoon zijn. Het belang van dit werk ligt evenwel niet in het systematische gedeelte, maar in de voorbeelden, die gegeven worden, sommige met de melodie.

Ofschoon het ontzaglijke resultaat van de enquête rommelig was, tengevolge van de toegepaste methode, is de arbeid verre van nutteloos geweest. Na 1852 toch had men geleerd, hoe men **niet** moest doen. Na dien datum beginnen in Frankrijk verzamelingen te verschijnen, die met medewerking van musici in zóó grooten getale tot stand komen, dat de meeste hoeken van het land hun brokstuk hebben geleverd, waarmede de grondvesten kunnen worden nagegaan van het monument van het Fransche volkslied. In het Comité van 1852 hadden o.a. zitting: Sainte-Beuve, Le Clerc, Magnin, Nisard, Paulin Paris, Monmerqué, Mérimée.

Zooals we reeds opmerkten, meenden veel verzamelaars verbeteringen en aanvullingen te moeten aanbrengen in de teksten en wijzen, die ze onvolledig uit den volksmond opteekenden. In 1866 verklaarde Gaston Paris, dat die manier van doen niet goedgekeurd kon worden (Revue critique, 22 mai, 1866). Als voorbeeld van nauwgezet tekstonderzoek mag genoemd worden wat Victor Smith in 32 deelen handschrift samengebracht heeft (Arsenal 6834-6855) uit de streek van Saint Etienne. Enkele van zijn resultaten verschenen in 'Romania'.

Een nieuwe phase in de bestudeering werd dus ingeluid door Gaston Paris en zijn leerlingen: zij interesseerden zich voor het

volkslied niet uitsluitend uit esthetische overwegingen; hun letterkundige vorming en werkmethoden staken verre uit boven den arbeid van de samenstellers van bloemlezingen. Getroffen door het ongekunstelde en de eenvoudige schoonheid dezer volkskunst, trachtten zij hun philologische werkwijze toe te passen op de volksliedjes.

In hooger genoemd tijdschrift zegt Gaston Paris, naar aanleiding van den bundel van Bujeaud (Chants et chansons populaires des provinces de l'Ouest), dien hij daar bespreekt:

'Ce qu'on doit maintenant demander à la comparaison, c'est surtout la restitution de la forme primitive. Chacune des versions différentes est souvent seule à posseder un des traits originaux; et il arrive ici le même phénomène que pour les langues, c'est-àdire qu'on voit quelquefois un trait excellent et authentique conservé uniquement dans une version qui d'ailleurs est très rajeunie et fort altérée.'

Zijn beschouwingen vult hij aan met een proeve van bewerking van het lied van Renaud.

Men vraagt zich intusschen af, of het wel zin heeft de vermoedelijke oorspronkelijke lezing te reconstrueeren, wanneer de oorspronkelijke redactie van een volkslied onvindbaar is. Uit den aard der zaak ondergaan volksliederen voortdurend veranderingen, ieder zanger heeft zijn eigen variant, zoowel voor de melodie als voor de woorden. Bij een materie, die op zichzelf al zoo uitermate subjectief is, kan men de philologische methode al heel slecht toepassen, te meer daar de mondelinge tallooze varianten van vroeger vrijwel alle verloren zijn gegaan.

Het prototype van dit soort studies is juist vijftig jaren geleden geleverd door niemand minder dan Gilliéron (Romania 1883) over 'La claire fontaine':

1. En revenant de noces j'étais bien fatigué';
2. Au bord d'une fontaine je me suis repose',
3. Et l'eau était si claire que je m'y suis baigné'.
4. A la feuille du chêne je me suis essuyé'.
5. Sur la plus haute branche rossignol a chanté.
6. Chante, rossignol, chante, toi qui as le coeur gai!
7. Le mien n'est pas de même: mon amant m'a quitté'
8. Pour un bouton de rose que je lui refusai.

9. Je voudrais que la rose fût encore au rosier,
10. Et que mon ami Pierre fût encore à m'aimer.

De oudst bekende lezing vindt men in ‘Brunettes ou petits airs tendres’ van J.B. Christophe Ballard (drie deelen 1704-1711; II, 284). Het is aardig te zien, hoe de handige uitgever met zijn klanten rekening hield; op zijn bewerking valt niets aan te merken wat de goede zeden betreft:

1. Sur les bords de la Seine me suis lavé les pieds;
2. D'une feuille de chesne me les suis essuyez.
3. J'ai entendu la voix d'un Rossignol chanter.
4. Chante, Rossignol, chante, tu as le coeur gay.
5. Tu as le coeur gay et moy je l'ay navré;
6. C'est de mon ami Pierre qui s'en est en allé.
7. Je ne luy ay fait chose qui ait pu le fâcher
8. Hors un bouquet de Rose que je luy refusay.
9. Au milieu de la Rose mon coeur est enchaîné;
10. N'y a serrurier en France qui puis' le déchaîner,
11. Sinon mon amy Pierre qui en a pris la clef.

Over dit liedje geeft Gilliéron een studie vol belangrijke en geleerde opmerkingen; het is merkwaardig te zien, hoe deze scherpzinnige, nauwgezette, fijnvoelende geest zich uitslooft, zich keert en wendt, om uit den warboel van lezingen één enkelen logischen tekst op te bouwen. Hij beschouwt de heldin als getrouwd en nog liefst als ‘maumariée’ omdat er staat ‘en revenant de noces’!

De geleerde schrijver is zelf maar zeer matig ingenomen met zijn resultaat: ‘L'insuccès de mes recherches est peut-être imputable à leur insuffisance, mais je suis plutôt porté à croire qu'il faut l'attribuer à une autre cause, d'ordre supérieur, cause dont je devenais de plus en plus conscient à mesure que j'avançais dans mon travail, à l'impuissance de la critique en général en matière de textes transmis oralement, de ces textes qui, vrais jouets de la fantaisie populaire, sont constamment remaniables et renouvelables et qui ne permettent d'établir aucune base d'opération critique.’

Later heeft Gilliéron zijn critische studie van de ‘Claire fontaine’ nog eens hervat (Revue des patois gallo-romans, 1887). Daar legt hij den nadruk op de wisselvalligheid der volksliederen tengevolge van het milieu en op de eindelooze kruisingen, die

ontstaan uit de verschillende varianten. En hij voegt er aan toe: ‘Si ce n'était ces raisons, il y en aurait du reste d'autres, qui malheureusement sont encore moins consolantes pour l'avenir de la critique des textes oraux: il ne faut pas se dissimuler que les textes de nos recueils ne sont point l'expression sincère de la tradition populaire, mais souvent, le plus souvent, des textes hybrides, des textes sur lesquels le folkloriste a déjà exercé sa critique, soit en retranchant, corrigeant, complétant, soit simplement en combinant deux ou plusieurs récits ou chants d'individus divers.’

Hoe het ook zij, Gilliéron is niet meer op dit onderwerp teruggekomen.

George Doncieux, philoloog en dichter, heeft het werk weer ter hand genomen en zijn pogingen voortgezet. In 1891 was hij begonnen in Romania, de Revue des traditions populaires en Mélusine critische reconstructies te geven van een keur van volksliederen. Al dit materiaal en andere studies, die hij nog niet in het licht had gegeven, bundelde hij tot een belangwekkend werk: ‘Le Romancéro populaire de la France,’ 1904. Om tot zijn primitieve teksten te komen, heeft hij alle varianten, die op dat tijdstip mondeling of schriftelijk bekend waren, vergeleken; zelfs gaat hij na, hoe de ontwikkeling van de thema's in andere landen is. Zijn uitgebreide linguistische kennis, zijn goede smaak, zijn zuiver gevoel voor volksliederen en de atmosfeer, waarin hij zijn commentaren weet te houden, maken, dat hij de eenvoudige schoonheid dezer liederen vrijwel volmaakt weet weer te geven. Niet ten onrechte zegt de scherpe criticus Coirault van hem: ‘Au cours de certaines évocations finales, lorsque ce bon ouvrier fait ressortir, avec un singulier bonheur, le sens idéal qui émane de chacune et qu'il en répand pour nous la poésie essentielle, on a plus d'une fois l'illusion d'avoir grâce à lui respiré les fraîches senteurs de leur premier épanouissement.’

Zijn onvoltooide inleiding - de dood had dezen ‘goeden werker’ de pen uit de hand doen vallen - is een uitstekende uiteenzetting, waarin op sobere, degelijke wijze belangrijke beschouwingen worden gegeven over de volksliederen. Maar ook Doncieux is in de fout van Gilliéron vervallen. In een klein boekje (Le Folklore, Stock, 1924) zegt Arnold van Gennep: ‘Il a essayé

d'éliminer les éléments adventices ou secondaires des variantes au profit d'un texte littéraire et mélodique (“mélodique” is niet juist: Tiersot nam het muzikale gedeelte voor zijn rekening!) qu'il a regardé comme celui qui avait été inventé le premier. Mais il n'a pu faire cette élimination qu'à l'aide d'arguments purement personnels et subjectifs, et en fin de compte, malgré le soin méticuleux de sa recherche il n'a convaincu personne.’ Paul Meyer had dat twintig jaar eerder ook in zijn critiek op de Romancéro doen uitkomen. (Romania, 1904).

(Slot volgt).

Dr. J.R.H. DE SMIDT.

[Twee gedichten]

Gebed aan Zee om Rust

Ik heb den weg verloren
die leidt naar 't Paradijs
en 'k dacht dat ik was uitverkoren,
Heere, waar en wijs!
Heer, die groot en goed moet zijn,
reik me de rust die me weer zoet doet zijn!
Vóór 't grootst dat ik van U te meten weet:
de Zee,
bid ik U: ‘Klots mijn leed
tot vreê.
Heer, leg in dit schoon open boek
uwen wijsvinger op het vers dat ik zoek.
Laat uwe baren klapperen van klaarheid,
waai uit het Westen den wind van uw Waarheid,
want mijn haren wapperen van ongeloof
en sirenen tuiten mijn vroomheid doof!
- Op een duintop frisch en wit van stilt'
zet me te bidden, door rust omtrild.
En dan, Heer,
in mijn armen, mager en moe van vele schamele dagen
te dragen,
stapel blokken zon op van geluk!
Zie, daar wankelt mijn twijfel stuk
en 't verre blad van de strakke zee
wordt me een heel oud kerkboek, verguld op snee...
- Maar ei! die nijpende twijfel in mij,
weer open woelt lijk zoo menigen nacht
de koorts mijn wonde, van zij tot zij.
- Heer, ik wacht!

Onvruchtbaarheid

Gij zijt de moeder van het on-geboren kind,
die in de lijne van uw lijf
het rijzen van de zonne hebt gebeid:
't moést uchtend worden, maar de kim bleef ijl en stijf.
Dit is de pijne die gij lijdt
voor zooveel dagen zonder zonne,
die zooveel moeders zonder wonne
schiepen in den nacht van dezen tijd.
Gij, die het dubbel leven leiden zult van daad
en droom
dien gij nu wiegen moet in uwe gretige handen
vóór het open venster van uw stille huis,
't is in de Lente langs de straten
dat jonge moeders zullen praten
uw groote leegte vol!
Ik weet den voozen glimlach al, die uw gespannen mond zal splijten
recht en fijn,
bleek blauw randetje om 't doodsbeeld van uw kind.
O Vrouwe:
levend graf.

KAREL JONCKHEERE.

Kikkerwijsheid

Twee kikkers zaten te kwaken,
Te kwaken in een breede sloot,
Terwijl op hun kletsbloot lijveken
De zon haar koestrende stralen goot.

Ze rustten op plompeblâren
Van 'n heerlijk springpartijken uit.
Toen zagen ze plots in 't water
Een kleinen, onbekenden guit.

‘Ei, ei!’ riepen beide kikkers,
‘Kijk wat een klein, sprietmager beest!
Dat is toch bij de bedeeling
Héél zeker veel te laat geweest!’

Toen kwam juist de vader-kikker
En sprong naast hen op 'n plompeblad.
Hij zeide: ‘Wat wilt gij spotten?
Dat wordt toch óók een kikker, dát!

‘Gij zelf waart toch ook zoo'n kleintje,
Zoo onbeholpen, tenger en fijn;
Want om een kikker te worden
Moet ge eerst een “kikkervischje” zijn!’

1932
TINE RABHOOY.

Het ‘Dictionnaire des Ecrivains Belges’ door Eugène De Seyn

Woordenboeken zijn een heel aparte verschijning: apart, om den eisch van terzake uitzonderlijke bevoegdheid, dien ze hun schrijvers stellen; apart ook, om den invloed, die er van uitgaat op allen, volwassenen als studeerenden, die er gebruik van maken. Voorbeelden?... We denken: aan Callewaert's vertaalwoordenboek, - door Jan Van Droogenbroeck geschreven, - dat de Vlaamsche jongelui vele jaren zijn diensten en, in zuiver Nederlandsen taalopzicht, ook wel zijn ondiensten heeft bewezen; aan Koenen's verklarend handwoordenboek, dat het jongere geslacht van studenten een zeer te waardeeren taalbaak is gebleken en ze vertrouwd maakt met vele, ongelukkig ingeburgerde vreemde woorden en hun Nederlandsche synoniemen en zinverwanten.

Woordenboeken worden echter iets heelemaal bizonders, om niet te zeggen iets uitermate delikaats en kwetsbaars, zoodra ze niet meer verklarend of vertalend zijn, maar onderwerpen van specialen aard, als kunst, opvoedkunde, encyclopedie, bio- en bibliographie behandelen, - onderwerpen, waarbij van de schrijvers gevergd wordt, niet enkel, dat ze grondig en veelzijdig gedokumenteerd zijn, maar tevens, dat ze zoo objektief mogelijk zouden staan tegenover toestanden, strekkingen, persoonlijkheden, die ze bespreken willen. Voorbeelden?... Zernikes Paedagogisch Woordenboek, voor Nederlandsch sprekenden het eenige in het genre, bezorgt de toekomstige en de werkelijke leerkrachten een rijkdom aan nuttige gegevens, maar blijkt onevenwichtig in het belang dat het aan onderwerpen en personen hecht en laat den studeerende van heden ook vele malen in den steek. Verschueren, Goemans en Brounts' Modern Woordenboek, dat in onze taal beslist tot den meerdere van den ‘Petit Larousse’ uitgroeide en ons bij ervaring een naslagwerk van groote praktische waarde werd, liep het verwijt op, in bio-bibliografisch opzicht éénzijdig georiënteerd en tamelijk onvolledig te zijn.

En toch, spijts alle mogelijke en soms zeer gegronde kritiek, die elk menschelijk werk en dus ook een woordenboek kan treffen, voelen we niet anders dan eerlijke waardeering voor het geduld,

soms het jarenlange Benediktijner geduld, dat één of een paar auteurs zich getroosten wilden om ónzen arbeid aan opzoeking of dokumentatie te vergemakkelijken.

Met déze waardeering, in dit geval zelfs met deze bewondering in ons, hebben we kennis gemaakt met Eugène De Seyn's pas volledig verschenen paar zware bundels, die samen 2166 bladzijden van twee kolommen tellen en het **Diclionnaire des Ecrivains Belges** uitmaken.

Om reeds dadelijk de uiterlijke verschijning te bespreken: het omslag der gebonden uitgave kon steviger geweest zijn en nauwer bij het strenge begrip 'woordenboek' aangepast, zoodat we het geen bezwaar vinden, indien de mogelijke liefhebbers zich een ingenaaid exemplaar aanschaffen, - dat 80 fr. minder kost, - en zelf een boekbinder aanspreken; - papier en druk zijn voortreffelijk, de bladzijden zoodanig aangelegd en de lettertypen zoo gekozen, dat ze royaal aandoen en treffend leesbaar blijken, wat materieel een bizondere verdienste is; - de ingelaschte portretten, van telkens een volle bladzijde, zijn reprodukties naar houtsneden en stellen alleen de zeer lang verjaarde schrijvers voor, waarbij dan de vraag oprijst, of ze niet liever heelemaal waren weggebleven. We hopen, dat dit werk in afzienbaren tijd een herdruk beleve en de uitgever dus kans krijgt, met deze onze bedenkingen rekening te houden.

Wat den inhoud betreft, hij was zeer delikaat om behandelen; want de auteur mocht er zich bij voorbaat aan verwachten, dat niet alleen belangstellenden, maar ook en vooral belanghébbenden het werk met een scherp kritischen of gemakkelijk kritiseerenden blik zouden inkijken, zoekend naar wat er in en ook wel naar wat er niét in staat.

De Seyn zag die mogelijkheid te gemoet... en nam daarom een 'Avant-propos' op, dat in zijn bondigheid hoogst nuttig is. Hij licht er in toe wat hij door 'Belgen' verstaat; het zijn nl. diegenen, volgens hem, die geboren werden binnen het tegenwoordige België, het oude Vlaanderen, het dito Henegouwen en het thans Hollandsche grondgebied, dat eertijds deel uitmaakte van het hertogdom Brabant, alsmede diegenen, die er verbleven en er door hun naturalisatie of hun treffende persoonlijkheid recht op Belgisch schrijverschap verwierven. Hij grijpt dus zoover mogelijk achteruit in onze geschiedenis, - alvast tot vóór het Burgondisch tijdvak, - en tracht een ultra minimum aan schrijvers over het hoofd te zien, die België dienstig zijn gebleken.

Het woord 'schrijvers' verklaart hij ons niet. Maar een eerste kennismaking duidt ons aan, dat hij daaronder niet alleen de literators en de philologen, maar ook de rechtsgeleerden, de wijsgeeren, de theologen, de medici, de beoefenaars der zuivere

wetenschap, de folkloristen, de volksschrijvers begrijpt. Hij zal alle werk van eenige beteekenis vermelden, met uitschakeling alleen van schooluitgaven, van politieke, godsdienstige en kommercieele traktaatjes, - met propagandistische bedoeling, - en van zuiver administratieve druksels.

De biografische en de wijsgeerige opvattingen zal hij vermelden voor zoover ze belang hebben in verband met het werk der schrijvers; de bibliografische bizonderheden zullen ook niet telkens worden uitgeput, maar meer dan ééns zal een citaat het werk van den besproken auteur belichten.

In een 'Postface', tot slot van den tweeden bundel, verontschuldigt hij zich, zekere 'vergeten' schrijvers in een Supplement te hebben moeten onderbrengen, en laat hij opmerken, dat onvolledige nota's wel eens aan nalatigheid of zedigheid der auteurs zelf te wijten zijn.

We weten dus duidelijk waaraan ons te houden. Alleen blijft de vraag open: heeft De Seyn wel álle levende auteurs om voorlichting verzocht en onderwierp hij hun daarvoor een voor allen éénsluidend formulier of stel vragen, dat mogelijke misverstanden tot hun minimum zou herleiden? We meenen te weten, dat het antwoord moet ontkennend luiden,.. en dat zal de lezer ook wel gissen, die bij zekere auteurs een aantal minder belangrijke détails vermeld en bij anderen interessante gegevens onbesproken ziet,... of die bij sommige schrijvers alle tijdschriften, waaraan ze hebben meegewerkt, vindt aangegeven en bij anderen geen enkel,... of die zekere auteurs aantreft en anderen, van even groote beteekenis, weer heelemaal niet. Een paar voorbeelden?... We vinden Edward Peeters, - 'pédagogue, homme de lettres et journaliste', - in den breede behandeld en ook, in het supplement, den opvoeder Victor Mirguet eere aangedaan; maar waar blijven, naast hen, hun vast even groote kollega's Temmerman, Jonckheere, Schuyten, De Hovre, Decroly, mejuffers Monchamps, Hamaide en anderen? Waarom krijgt Van Cauwelaert (Frans) tien regels en Franck en Huysmans ieder een kolom en wordt bij den eerste géén en bij de volgenden wél 'medewerking aan tijdschriften', - ofschoon erg onvolledig, - vermeld? En waarom moeten b.v. Teirlinck (Herman) en Toussaint van Boelaere, die toch meer typisch 'schrijvers' zijn, het met nauwelijks dezelfde ruimte stellen?...

Nu dan, zwakheden en leemten zijn in een zoo veelomvattend werk als dit woordenboek heelemaal niet moeilijk op te sporen...

Laten we daarom, nu enkele losse aanmerkingen hun plaats gekregen hebben, maar dadelijk erkennen: dat Eugène De Seyn met zijn 'Dictionnaire des Ecrivains Belges', zooals daar de twee lijvige bundels vóór ons rusten, een monument heeft opgebouwd, dat in dezen tijd heelemaal alléén staat, ten onzent, naar zijn aard

en waarde en den schrijver, - tevens auteur van het bekende ‘Dictionnaire historique et géographique des communes belges’, - een blijvende plaats onder onze bibliografen zal verzekeren.

Dit ons lovend oordeel geldt het werk in het groote algemeen, d.i. in zijn eindelooze rij van besproken persoonlijkheden, met, al naar er gelegenheid toe bestond, bij dezen een kort zakelijk overzicht, bij genen als inlassching een kenschetsend citaat of kommentaar, bij anderen een heel artikel weer, dat soms niet minder dan een bondige studie wordt. De Seyn, trouwens, heeft er voor eigen dokumentatie de ‘Bibliographie nationale’, de ‘Bibliotheca Belgica’, de ‘Vlaamsche Bibliographie’. de jaarboeken der letterkundige en geleerde genootschappen en talrijke andere bronnen, oude en jongere, op nageslagen; en zoo maakte hij zijn woordenboek, met zijn citaten en verwijzingen, tot een nieuwe bron aan gegevens, die het alle studeerenden nuttig zal zijn te raadplegen.

Het gaat natuurlijk niet aan, hier den inhoud van zulk een woordenboek in overzicht te nemen. De belangstellenden echter, - en we houden ons verzekerd, dat die talrijk zullen zijn, - vragen we: kijkt het zelf in bij gelegenheid, in een openbare boekerij waar het voorhanden is, en merkt b.v. hoe grondig de klassieke geleerden en universiteitsprofessoren, inzonderheid de Leuvensche, er in behandeld worden; let op Conscience en zijn romantische tijdgenooten, op ‘Van Nu en Straks’ en ‘Vlaanderen’ en de namen van hun medewerkers; denk aan Timmermans en de jongere generatie,... we hebben den indruk, dat dit ‘Dictionnaire des Ecrivains Belges’ een enkele maal minder geeft dan logisch verwacht kon worden, - minder b.v. dan Frederiks en Van den Branden in hun ‘Biographisch Woordenboek’, - maar in de groote meerderheid der gevallen, bij vele bekende en tallooze minder bekende schrijversnamen, alle gegevens verstrekt, die men in dergelijke uitgave verlangen kan samen te vinden.

Weer enkele voorbeelden?... Aan Justus Lipsius, den Leuvenschen philoloog en humanist, worden élf, aan zijn gewezen leerling De Put of Puteanus véertien, aan Erasmus, - Nederlander van geboorte, maar nauw verwant met den ontwikkelingsgang der hoogeschool te Leuven, - zéven kolommen gewijd, wat reeds aanduidt, dat ook aan kommentariën een goede plaats wordt voorbehouden. Conscience krijgt zeven kolommen, die minder aansturen op een volledige opsomming der levensbizonderheden en werken, - als bij F. en V. d. B., - dan op kenschetsingen aan de hand van Hamelius, De Ridder, Persijn e.a.; Sleeckx stelt het met twee kolommen, Van Beers met één, maar Van de Woestijne en Timmermans krijgen er elk drie, met telkens een appreciatie door André De Ridder, - waarom zoo zelden door Vermeylen? - en ook een volledige nomenclatuur hunner werken. Vesalius weer,

de oude, beroemde anatomist, wordt bedacht met elf kolommen, die nog eens een echte studie vormen, naast zoovele andere...

Waartoe echter verder gebladerd in dit zware woordenboek! Ten slotte kunnen er naast onze voorbeelden een eindelooze rij andere gesteld, en alle zouden aantoonen: hoezeer Eugène De Seyn gezocht en gespeurd, geschreven en gewreven heeft, jaren achter elkaar, om ons een werk te bezorgen, dat een heele generatie een steun en, - mits persoonlijk kontrool, - in velerlei opzicht een waarachtige gids zal zijn.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Maurice Lecat. - Met Einstein tegen den Oorlog. V.O.S. Em. Jacqmainlaan, 37. Brussel. 140 blz.; 12,50 fr.

Het Verbond V.O.S. geeft de Nederlandsche uitgave van het eerlijke werk ‘Contre la Guerre, avec Einstein’ door Maurice Lecat, ingenieur. Als alle geleerden dachten zooals deze, dan zouden vrede en veiligheid in de ontwapening heerschen over de wereld, zegt de leiding van hoogergenoemde oudstrijdersvereeniging. Inderdaad.

Het boek bestaat uit twee deelen: het eerste beschouwt den oorlog in zijn oorzaken en gevolgen; in zijn verband met wetenschap en beschaving; schetst een eventueelen naasten oorlog; den huidigen dollen bewapeningswedloop; de rol van de regeeringen, van de financie, van de wapennijverheid, de pers en de intellectueelen. Het tweede deel bestudeert de voorgestelde middelen om hem af te schaffen; plaatst het militarisme tegenover de Christelijke leering; heeft het over het ‘sprookje’ van de defensieve oorlogen; veroordeelt het schijnheilig pacifisme; handelt over den Volkenbond, de Vredescongressen en anti-oorlogspacten, en over het ‘erbarmelijk’ vertoon te Genève; tracht de angstwekkende vraag ‘Mag men hopen op een oorlogsvijandige menschheid?’ op te lossen; wenscht even vurig als wij de Europeesche Eenheid om te komen tot de veroordeeling van den dienstplicht.

Wij weten het: het beslissend uur voor de geschiedenis van onze hedendaagsche samenleving zal spoedig aanbreken. Wij beamen volkomen: of wel zullen wij den oorlog dooden, of wel zal hij ons dooden, ons en onze beschaving.

En vergeten wij niet: het noodlot bestaat slechts doordat ieder zijn wil verzaakt.

W.L. van Warmelo. - Achter de Schermen van den Wereldoorlog. N.V. Hilversumsche Boekhandel J.W. Ebert; 45 cent.

Ondanks Volkenbond en Kelloggpact keeren wij terug, zegt deze oudkapitein der artillerie, naar de toestanden van voor 1914, toen immoraliteit, onbetrouwbaarheid en verbreking van de meest plechtige beloften, in de politiek der volken, als van zelf sprekend werden beschouwd. Zoo begint het Duitsche volk, opgehitst door de Nationaal-Socialisten, de les van '14 te vergeten en eischt het uit zelfrespect zich weer te bewapenen en op voet van gelijkheid te staan met den machtigen buurman. Dat een herbewapening ontzettende kosten zal leggen op het uitgemergelde volk, is blijkbaar van minder belang; dat een nieuwe oorlog Europa totaal zal vernietigen wordt niet ingezien. Het is weer de reinste oorlogs-psychose, die verblind op zelfvernietiging aanstuurt...

Dit belangrijk, zorgvuldig gedocumenteerd werkje toont ons objectief de noodlottige wegen, door zoovele regeeringshoofden betreden, en die weer vrees en haat doen opleven.

Moeller van den Bruck. - Das Ewige Reich. I. Die politischen Kräfte. W.G. Korn Verlag. Breslau, 350 blz.; 5 RM.

Onder de Duitsche geestelijk leidende figuren van onzen tijd zijn er weinige, die zoo richtinggevend op de huidige jonge Duitsche generatie ingewerkt hebben als Moeller van den Bruck. In dit boek nu voert hij de groote gestalten der Duitsche geschiedenis voor ons geestelijk oog; het wordt een soort 'Duitschland door de Eeuwen heen' met nadruk op de politieke figuren. Nog zeven deelen zullen verschijnen, waarin telkens een ander domein betreden zal worden. Het geheel draagt den titel 'Die Deutschen' of 'Das Ewige Reich'. Gewis staat het wijsgeerig hooger zelfs dan Spenglers 'Untergang der alten Völker' en het werk van Hielscher. Met merkwaardig profetischen kijk gaat het over liberalisme en conservatisme, socialisme en nationalisme, rassenpolitiek en rassenstijl, rijkshervorming en democratie; sociale en cultureele vraagstukken worden hel belicht, al behandelt de auteur ze feitelijk onrechtstreeks. De bewerker H. Schwarz hoopt, dat de lectuur van dezen arbeid de Duitsche jeugd niet alleen politiek, maar bovenal geestelijk zal uitdiepen, want daar heeft onze tijd behoefte aan, meer dan ooit. Hoe ruimer de geestelijke ontwikkeling, natuurlijk in dynamische richting, hoe grooter volk. En elk volk moet trachten in dien edelen zin 'groot' te worden. Daarom is de kennis van het verleden een volstrekte noodzakelijkheid; zooniet kan geen opgang geschieden volgens eigen aard, de eenig vruchtbare. Het volk behoort zijn groote mannen, zijn lichtpunten, te beseffen. Zij zijn de groote daden der naties. In en door hen spreken de volken zich uit. Zij voelen universeel, zoodat geen vijandschap hen scheidt, al werden zij niet op denzelfden bodem geboren. Dan behoeft er ook geen afkeer onder de volkeren te bestaan, want alle groote menschen en alle groote volkeren zoeken in laatste instantie hetzelfde. Allen zoeken de Godheid...

T.E. Lawrence. - Arabië in Opstand. 's Gravenhage. Leopolds Uitgeversmij. 248 blz. Ing. *f* 2,90. Geb. *f* 3,75. (Acht platen naar portretten en teekeningen, benevens een kaart in twee kleuren buiten den tekst).

De Engelsche kolonel Lawrence, een moderne Warwick, gelukkiger echter in zijn ondernemingen dan die andere 'Kingmaker', vertelt op soldatesk-romantische manier de geschiedenis van den Arabischen Opstand, 1916-18. Het Engelsche legerbestuur zond hem naar Arabië, om de Arabieren bij te staan in hun opstand tegen het Turksche gezag. In samenwerking met Vorst Feisoel, zoon van den koning van den Hedjaz, die in 1921 koning van Irak worden zou, gelukte het hem de onderling verdeelde stammen van Noord- en West-Arabië tot eenheid te brengen, en de Turken naar het Noorden terug te dringen. Na twee jaren van onophoudelijke gevechten, van vermetele bomaanslagen en eindelooze kameeltochten door de woestijn, van lange onderhandelingen met wantrouwige sheiks en onwillige autoriteiten in Egypte, rijdt hij aan het hoofd van zijn schilderachtig leger Damaskus binnen.

Lawrence's boek is een van de merkwaardigste, die de groote oorlog heeft opgeleverd, zoowel om zijn eigen avonturen en lotgevallen, als om de kleurige

schildering van Arabische landschappen, toestanden en menschen, met wie hij twee jaren onafgebroken leefde.

In de militaire letterkunde zal het werk van den schuchteren oudheidkundige, den onbekenden officier van '16, die in '18 getoond had een veldheer van klaar inzicht en een weergaloos politicus te wezen, een uitzonderlijke plaats innemen.

Piet van Veen. - De ontwakende Stad. Den Haag. Leopold's U.M. 360 blz.; ing. *f* 3,90; geb. *f* 4,90.

Een cultuurhistorische roman, boeiend als weinige! Een raak getypeerd beeld van de definitief opkomende groote stad, in dit geval Rotterdam, in de jaren 1895-1896, toen deze havenstad zich door annexatie van randgemeenten begon uit te breiden, de groote trek van arbeiders naar deze plaats geschiedde, de electriciteit het eerst werd toegepast. Meesterlijk verovert de auteur zijn rang onder de enkele grootstadschrijvers, die onze letterkunde dan toch al telt; we denken aan Brusse, Boudier-Bakker, Baekelmans, Dekker, Monteyne, Querido, Van Hulzen, Zielens. Te gering in aantal!

Aangrijpend, diep-menschelijk behandelt van Veen dit nieuw gegeven in de geschiedenis der volkeren: de 'Grootstad', waarvan hij de inwerking op eenling en massa, de sociale en moreele verwikkelingen vol afwisseling en stemming omschrijft, terwijl wij haar op het bestaan van natie en volk meer en meer een dreigend karakter zien uitoefenen. Haar invloed is noodlottig geweest, omdat zij met natuur en volle leven gebroken heeft. Ze staat niet stil op haar uitbreidingsstadium, ze wast en slorpt het omliggende nog steeds op, haar honger is onverzadelijk. Immer klimt de schade, groeit de onrust, wordt de breuk met de levenbrengende krachten grooter. De grootstad wordt een hydra, ze lijft immer grondgebied in, ze schijnt te teren op eigen krachten en haar paleizen, haar licht en haar drukte verbergen en versmoren de angstkreten van zoovelen, die er in ondergaan.

Van een hoofdfiguur is in dit machtig werk geen spraak; de schrijver fantaseerde een groot aantal personen, die ieder een bepaalde sociale groep vertegenwoordigen en laat hen leven in zuiver historische gebeurtenissen, in de wordende grootstad, veertig jaar geleden. De levenslijnen dezer figuren, in dit havenmidden, waar het einde van de tijdrekening van natuurschoon, kalmte en bespiegeling, rust en eendracht, scheen te luiden, loopen door elkaar, kruisen elkaar ieder oogenblik, zoodat alle hun eigen roman en met elkaar één gezamenlijken roman beleven.

Indien het waar is, dat de ziel van een tijd zich in eiken vorm van het leven openbaart, dan gelijkt het bewogen beeld van de grootstad een oord vol gevaren...

J.P.

Nieuwe Uitgaven.

Van Willems-fonds en Julius Vuylsteke-fonds, depot: firma Van Rysselberghe en Rombaut, Gent:

Dr. MAURITS BASSE: De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930; 1e deel, 2e druk; 276 blz., met 12 afbeeldingen; 20 fr.

Dr. MAURITS BASSE: De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930, 2e deel; 333 blz., met 10 afbeeldingen; 24 fr.

Van de N.V. Brepols, Turnhout:

J. VERSCHUEREN S.J.: Nederlandsch bibliografisch Woordenboek, bevattende de belangrijkste werken in Noord- en Zuid-Nederland verschenen van 1900 tot 1929; 2e, vermeerderde druk; 343 blz.; in linnen band 45 fr.

Aanvulling van het Modern Woordenboek, waarnaar er herhaaldelijk in verwezen wordt.

Bij het doorbladeren bleek ons dat ons tijdschrift werd vergeten, en Paul Fredericq's Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging opgegeven in 2 deelen à 5 fr., in plaats van in 3 deelen à 5 fr., 5 fr. en 6 fr. 50 c., thans samen (XXXVI + 1087 blz. met 95 illustraties) voor 21 fr. 50., nu nog verkrijgbaar in het depot Van Rysselberghe en Rombaut, Gent, en nog vaak gekocht in aansluiting met de 2 deelen van De Vlaamsche Beweging van Dr. Basse, hierboven vermeld.

Van de N.V. Van Gorcum & Co, Assen:

Kamptooneel, een serie tooneelstukjes, samenspraken, zangspelletjes en voordrachten voor school, huis en kamp (wisselend voor 6 tot 15 jaar); ieder deeltje 30 cent.

No 3. TRUUS EYGENHUYSEN: Hoogmoed komt voor den Val; 4 bedrijven; 12 blz.

Hoe een Jan Janssen, die zich zijn brieven als voor den ‘heer’ Janssen laat adresseeren, daardoor een naamgenoot, die maar een ‘jonge heer’ is, aan een tractatie van een tante uit Amerika helpt.

No 4. DAVID TOMKINS: Alle Verandering is geen Verbetering; 3 bedrijven; 8 blz.

Een vrouw die van naam wou veranderen, maar alle reden heeft om het zich te beklagen.

No 5. JANS BAKKER: Hoe prins Mario plezier in 't lezen kreeg; 12 blz.

Verschillende personages uit sprookjes prikkelen, op rijm, den leeslust van een jongen prins.

No 6. JANS BAKKER: Hans en de Kabouters; 8 blz., met een liedje in cijfermuziek.

Een verlamde jongen krijgt bezoek van kabouters en van een toovenaartje, dat hem een wonderteekenpotlood geeft.

Van de Firma G.W. Den Boer, Middelburg:

M.W. JURRIAANSE: Prins Willem van Oranje - Brieven, met een woord ter begeleiding door Dr. N. JAPIKSE; 200 blz.

Wilhelmus van Nassouwe; 305 blz., met 17 illustraties; in linnen stempelband *f* 7. -; luxe-uitgave *f* 45. -.

Bevat een inleidend woord van Mr. B.C.J. Loder (Den Haag), en opstellen van Dr. N.B. Tenhaeff (Den Haag), Dr. A. Erens O.P. (Tongerloo), Dr. R. Van Roosbroeck (Antwerpen), Dr. J.C.H. De Pater (Den Haag), Dr. J.S. Bartstra (Haarlem), Dr. N. Japikse (Den Haag), Prof. Dr. A.A. Van Schelven (Amsterdam V.U.), Cyriel Verschaeve (Alveringem), Prof. Dr. L. Knappert (Leiden), Prof. Dr. C. Gerretson (Utrecht), Dr. P.N. Van Eyck (Londen) en Prof. Dr. P. Geyl (Londen).

Bespreking volgt.

Van Gerhard Stalling, Oldenburg i. O:

WILHELM HÖPER: Revolution der Erziehung; 58 blz.; 1 RM.

Met allerlei herhalingen wordt beweerd dat pedagogiek als opvoedingsleer onmogelijk is; dat engheid en eenzijdigheid er toe behooren als de staart tot de koe; dat hoofdzaak is: ‘bewusster Wille zum Deutschtum,’ hetwelk men moet ‘rein halten, pflegen und mehren’ enz., enz.; dat men tot bewuste zelfopvoeding komen moet; dat alles wat men doet de opvoeding van anderen in goeden of slechten zin beïnvloedt, zoodat men zich in acht moet nemen om ‘echt und deutsch’ te zijn, ten bate van ‘den Lebensraum des deutschen Volkes.’

Was 't niet de schrijver zelf, die elders over engheid en eenzijdigheid klaagde?

Uitgave van Georg Westermann, Brunswijk:

Dia, ein Orbis pictus für die Freunde des Lichtbildes im Unterricht, Heft 8.

24 diapositieven over den Harz, 2 over de apokalyptische ruiters, 12 over het menschelijk lichaam en zijn organen, vele gekleurd. We moeten onze opmerking herhalen: een plaat als de bedreiging van Duitschland door bommenvliegtuigen behoort niet tot aanschouwend, maar tot ophitsend onderwijs.

In Heft 9, waarmee de 3e jaargang aanvangt, 10 platen over planten, 9 over het leven van Jezus, het portret van Wagner en dat van Brahms, 9 over Die Schildbürger, 6 uit een sprookje van Grimm, 4 uit het Spreewoud, samen 40, waaronder 32 gekleurde.

De Bestudeering van het Volkslied in Frankrijk
Slot[1]

Een voor de hand liggende vraag heeft de folkloristen sinds lang beziggehouden, namelijk deze: 'Wat heeft men te verstaan onder volksliederen?' Zich met een simpele tegenstelling van de zaak afmaken, door het 'volkslied' te plaatsen tegenover het 'kunstlied', is de ontkenning van het nuchtere feit, dat er tusschen deze twee vormen evenveel schijngestalten zijn, als de maan er vertoont tusschen nieuwe en volle maan: een eindeloos aantal schakeeringen. Tusschen die zoogenaamde uitersten een groep 'semi-populaire' schuiven, verheldert het inzicht al evenmin als alle liedjes leukweg onder het nieuwmodische hoedje van het 'gesunkenes Kulturgut' te vangen. Deze laatste manier van doen zal men toch op zijn minst dienen te motiveeren; de krachtterm bewijst niets op zichzelf.

De ontwikkeling kan zich, in vroeger eeuwen bijvoorbeeld, als volgt toegedragen hebben: iemand zingt een liedje, dat hij van een ander gehoord heeft; een derde neemt het van hem over en het gaat onbepaald lang van mond tot mond. Het kan zijn, dat het op een willekeurig oogenblik van zijn bestaan door een uitgever voor colporteurs werd gedrukt, gewoonlijk alleen de woorden; het kan zijn, dat een liefhebber, die schrijven kon - handwerksman, burger of monnik - in een schrift, dat bestemd was voor mooie liederen, het gehoorde opteekende naast deftiger verzen, parodieën en dansen. Natuurlijk werden die schriften wel eens uitgeleend en overgeschreven. Mogelijk is het, dat een volksliedje met het wijsje terecht kwam in den bundel van een aanzienlijke, tusschen minneliederen, drinkliederen en allerlei andere dichterlijke ontboezemingen, die later in een sierlijken band gevat werden.

(1) Zie blz. 412.

Maar die bloemlezingen waren gewoonlijk het eigendom van aanzienlijke stedelingen.

Dat verzet tegen starre indeelingen of beweringen niet te stout is, heb ik aan kunnen toonen, door een reeks melodieën na te gaan, die soms zóó ver terugloopen, dat men zich afvraagt, aan welk repertoire ze eigenlijk ontleend zijn. (Les noëls et la tradition populaire, Amsterdam, 1932).

Zeer zeker vinden veel anonieme wijzen hun oorsprong in andere bestaande; vaak vindt men ze in oude liederboeken terug, maar als de auteur onbekend is, blijft de kans nog altijd zeer groot, dat die melodieën inderdaad aan de folklore ontleend zijn. Sociologische factoren spelen in deze kwestie een uiterst belangrijke rol. Men bedenke bijvoorbeeld dat het succes van de muziek van Lully in zijn tijd zóó groot was, in alle lagen der samenleving. dat men in de volksbuurten, in de nederigste huizen, zijn wijzen hoorde. In 1705 zegt Lecerf de la Viéville de la Fresneuse, dat de aria uit 'Amadis: Amour, que veux-tu de moi,' door alle keukenmeiden in Frankrijk gezongen werd. Lully stond zelf met verrukking te luisteren, als hij zoo zijn melodieën hoorde zingen op de Pont-Neuf of op de hoeken der straten, zij het dan op andere woorden dan in zijn opera's. De scheiding tusschen de verschillende volksklassen vertoonde in die dagen, in zeker opzicht, veel minder tegenstellingen dan thans.

Men voelt de groote moeilijkheid, een bevredigende definitie te geven van het volkslied. Om het te leeren kennen, moet men zijn toevlucht nemen tot de overlevering, tot wat men nog op kan teekenen uit den volksmond, tot de verzamelingen door folkloristen bijeengebracht, met het daaraan verbonden risico, materiaal voor zich te krijgen, dat niet absoluut betrouwbaar is. Daarbij dienen de philologie en de musicologie hulp te verleenen voor het vergelijken van wat in vroeger eeuwen aan het papier is toevertrouwd.

Als gangbare definitie heeft die van Maurice Bouchor bijval gevonden: 'La chanson populaire constitue un art distinct, complet en soi, qui s'est manifesté et transmis par la voie orale, parallèlement a la poésie et à la musique écrites.' Maar nogmaals, het probleem is met zoo'n mooie omschrijving niet opgelost, evenmin als met het opsommen van de volgende karakteristieke eigenschappen: ze zijn tot ons gekomen door mondelinge overlevering,

ze zijn steeds anoniem, landelijk en collectief werk. Stuk voor stuk kan en moet men die bijzondere hoedanigheden critisch beschouwen.

In een breedopgezette studie, de uitgebreidste, die ooit op het gebied van het volksliederenonderzoek is ondernomen, worden thans theorieën, methoden van onderzoek en publicaties onder handen genomen. Het werk is voorzien van een ongelooflijk uitgebreide documentatie, maar door zijn uitgebreidheid en samenstelling een ware doolhof hier en daar; voor velen stellig onleesbaar. Ik doel hier op de in 1927 door Patrice Coirault begonnen uitgave van een reeks verhandelingen over het volkslied in het 'Bulletin de l'Institut Général Psychologique', Recherches sur l'ancienneté et l'évolution de quelques chansons populaires françaises de tradition orale, op het oogenblik uitgegroeid tot vijf Exposés, waarvan de titel tenslotte geworden is: 'Recherches sur notre ancienne chanson populaire traditionnelle.' (V. 1933; VI en VII in voorbereiding).

De onderzoeker voelt ook de noodzakelijkheid om van meet af aan al het verzamelde materiaal scherp te controleeren en aan te vullen, vooral aan te vullen met varianten, die te achterhalen zijn. Daartoe heeft hij het werk van het Comité Ampère bestudeerd, het handschrift Victor Smith, de gedrukte verzamelingen, waaronder hij die van Bujeaud, Gagnon, Puymaigre, Rolland, met eere noemt, en de tijdschriften Mélusine, Romania, Revue des traditions populaires, Wallonia, la Tradition. Daarnaast ging hij zelf uit verzamelen, om het liedje, zonder eenigen persoonlijken invloed van anderen, tot zich te doen komen. Zoo heeft hij met zijn medewerkster ongeveer twee duizend teksten verzameld in Poitou en Béarn, geboorteland van de twee luisteraars. Hun voorzangers waren ongeletterden, analfabeten, zooals ze het nauwkeuriger aanduiden.

Na zeer gedetailleerde bestudeering van een liedje 'Le canard blanc', komt Coirault tot deze gevolgtrekking: 'Notre ancienne chanson populaire de tradition orale est plus un sens, une idée directrice qu'un assemblage fixe de mots choisis. S'il y a toutefois en elle quelque chose de relativement fixe, ce n'est qu'une façon de schéma, ou si l'on veut, elle est en son essence une sorte de canevas, sur lequel chaque version, qui vient y broder le dessin

qu'il implique, y brode aussi toutes les nuances d'une fantaisie particulière.'

Deze zienswijze, betreffende de woorden der volksliederen, lijkt mij ook de eenig houdbare.

In Frankrijk zijn, wat de melodieën aangaat, twee bibliothecarissen van de Bibliotheek van het Conservatorium te Parijs zeldzaam actief geweest: J.B. Weckerlin (1821-1910) en Julien Tiersot (geboren in 1857). Ongeacht de tallooze bundels liederen, die ze beiden in het licht gaven, zijn hun boeken, die ze respectievelijk in 1886 en 1889 over het 'Chanson populaire' lieten verschijnen, belangrijk genoeg, om nog bestudeerd te worden.

Bij beiden treft de absoluut subjectieve opvatting, die ze van de materie hebben. (Weckerlin dient met buitengewone omzichtigheid geraadpleegd te worden!)

Een nog niet zoo lang geleden uitgegeven studie van Tiersot in de 'Encyclopédie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire, Deuxième Partie, V, 1930' (La chanson populaire) getuigt daar nog ten volle van; niettemin blijft zijn persoonlijke zienswijze sterk boeien, door den invloed van de indrukwekkende verzamelingen, die deze grijze grootmeester van het Fransche volkslied zijn land heeft geschonken. We noemen hiervan slechts: 'Mélodies populaires des provinces de France' (10 séries) en 'Chansons populaires recueillies dans les Alpes françaises (Savoie et Dauphiné)' 1903.

Toch kunnen we geen vrede nemen met zijn schiftingsmethode van de melodie, die hierop neerkomt, dat hij een wijze neemt, die hem het best voorkomt. Zoo heeft hij zich, bij het verzorgen van de melodieën in het werk van Doncieux, niet beziggehouden met het nagaan van de primitieve zangwijze; hij heeft gewoonweg telkens een bepaalde melodie, die hem verkieslijk leek, opgenomen, waardoor het muzikale gedeelte van de Romancéro stellig niet in verhouding is tot den arbeid van Doncieux. In dat opzicht staat de 'Recueil de chansons populaires' van E. Rolland, in zes deelen (1883-1889), al veel hooger.

Tiersot beweert ook, dat men het volkslied thans moet gaan zoeken dáár, waar het zich verbergt: onder de ongeletterden, bij de boeren, die er de traditie van behouden hebben en er de laatste bewaarders van zijn gebleven. Volgens hem zijn ze de eeuwen

doorgetrokken, uitsluitend door den volksmond, door middel van de overlevering, het geheugen alléén, zonder kunstmatige hulp, al was het de wettigste en meest voor de hand liggende van alle: het schrift. Voor hem is het volkslied dus ook de kunst der ongeletterden.

Ofschoon het vergelijken van de muzikale varianten buitengewoon waardevol en noodzakelijk is, begrijpt men, dat het reconstrueeren van de oorspronkelijke wijze even onmogelijk is als van den oorspronkelijken tekst, wanneer men van de herkomst niet zeker is. Afgezien van de wijzigingen, die ze ondergingen in den loop der tijden, staat het bij een volkslied nooit vast, of men te doen heeft met een oorspronkelijke melodie. In het grijze verleden toch, was het een algemeen verbreide gewoonte om bestaande wijzen boven nieuwe woorden te plaatsen en in onze dagen ziet men hetzelfde gebeuren.

In zijn Chansons et légendes du Valois (volgende op Sylvie) citeert G. de Nerval een kinderliedje:

Quand Biron voulut danser (bis),
Ses souliers fit apporter,
  Sa chemise
  De Venise,
  Son pourpoint
  Fait au point,
Son chapeau tout rond;
Vous danserez Biron.

De melodie van dit liedje zou ontleend zijn aan het kerstliedje ‘Joseph est bien marié’:

Joseph est bien marié,
A la fille de Jessé.
C'est une chose bien nouvelle,
D'être fille et pucelle:
Dieu y avait opéré.
Joseph est bien marié.

Op grond van eigen onderzoek, meen ik deze bewering van Tiersot (La chanson populaire et les écrivains romantiques, p. 122) te moeten tegenspreken. In 1530 toch, publiceert d'Attaignant ‘29 chansons musicales’, (zie Th. Gérold: Chansons populaires des XVe et XVIe siècles, p. 64), waarin ‘Nous estions trois compagnons’ is opgenomen; de melodie is vrijwel dezelfde als

die van Biron, nog zeer onlangs opnieuw opgenomen in: Barbillat et Touraine, Chansons populaires du Bas-Berry, V, 1931, p. 177.

Wat de datum van ontstaan en de plaatsbepaling betreft, kan men wel veilig zeggen, dat ten opzichte daarvan gewoonlijk niet het geringste met zekerheid te zeggen valt. Muzikaal gesproken, zijn ze in Frankrijk steeds eenstemmig. De melodieën zijn sober van bouw; de groote tertstoonaard komt het meest voor; afwijkingen zijn niet zeldzaam: oude kerktoonaarden, de dominant als slotnoot, afwijkende maatsoorten, (vijfkwarts en zevenkwartsmaat bijvoorbeeld), zonderlinge modulaties, (ten minste voor het theoretisch gehoor!), kwarttonen, die ons beslist valsch klinken (maar de gelijkzwevende temperatuur, die inderdaad valsch is, klinkt ons, als het eenig ware!)

Dat alles was wel in staat om de eerste verzamelaars tot correcties te verleiden. Toch leest men met genoegen in een voorbericht van 1876: ‘Nous nous sommes attachés principalement à reproduire ces airs tels qu'ils sont communément chantés dans nos contrées, même avec leurs imperfections. Aussi le musicien ne devra-t-il pas être étonné d'y trouver de nombreuses fautes contre les règies de son art: tonalité mal définie, irrégularité de mesures, défauts dans le rythme surtout. Nous aurions pu les éviter et livrer au public quelque chose de plus correct; mais ce que notre travail eût gagné en corrections, il l'eût perdu en exactitude; et il n'eût plus été revêtu de cette couleur locale, un peu bizarre, un peu barbare même, mais pleine de naturel et de vérité’ (Joseph Guitteny in: Lemeignen, Vieux Noëls, 1876).

In het stadium, waarin het volkslied thans gekomen is, kunnen we zeggen, dat het opgenomen is in den kring der meesterwerken. Begroet in de lagen der hoogere cultuur, is het de aanleiding geweest tot concerten, waaraan de grootste scheppende en uitvoerende kunstenaars hun medewerking verleend hebben, o.a. César Franck en Vincent d'Indy.

De eerste methodisch georganiseerde auditie van volksliederen voor een ontwikkeld publiek werd te Parijs gegeven in de lente van 1885. Gaston Paris opende de bijeenkomst met een toespraak, waarin hij verklaringen en commentaren gaf op het program. Een keur van volksliederen uit Bretagne, la Bresse, Morvan, Normandië, Auvergne, Corsica, enz. werd ten gehoore gebracht,

waaronder: Le Roi Renaud, La chanson des méthamorphoses, Les noces de l'alouette et du moineau. De datum was oorspronkelijk vastgesteld op 1 Juni 1885; die dag was het de plechtige uitvaart van Victor Hugo, waardoor de samenkomst tot den derden werd verdaagd. Tiersot schrijft: ‘N'est-il pas digne de remarque que ce point de départ d'une nouvelle évolution ait coïncidé, jour pour jour, avec l'entrée au tombeau du père de cette génération romantique à laquelle fut dû le premier réveil de la chanson populaire, et que ce nouveau chapitre ait commencé exactement à l'heure où le précédent s'arrêtait?’

De grootste van alle Fransche romantische musici, Hector Berlioz, was zijn tijd ook in dit opzicht zoo ver vooruit, dat hij, na den invloed van de romances van Dauphiné te hebben ondergaan, op zijn veelvuldige reizen de volksliederen wist te waardeeren.

Als Prix de Rome verveelde hij zich in de eeuwige stad geducht bij de officieele uitvoeringen; in zijn Mémoires schrijft hij dan ook: ‘Je m'en tins à la musique des paysans; au moins a-t-elle, celle-ci, de la naïveté et du caractère.’

Uit alles, wat totnogtoe in het licht gegeven is, zien we, dat het Fransche volkslied alle letterkundige vormen aanneemt. Men onderscheidt epische, tragische, dramatische, komische, elegische, satirische; het herderdicht, de pastourelle, heeft ten allen tijde een groote populariteit gehad. De verdeeling in werkliederen, landelijke liederen, marsch- en militaire liederen, feestliederen, godsdienstige liederen (waaronder de kerstliederen een bijzondere plaats innemen), dansliederen, doet een anderen kijk krijgen op het indrukwekkende repertoire van het volkslied.

De tegenwoordige uitgaven nemen allengs het uiterlijk aan van bundels geleerde en moderne muziek, soms met prachtige platen verlucht, die bij de grootste muziekuitgevers verschijnen. De firma Rouart, Lerolle & Cie te Parijs heeft zelfs een welvoorzienen afzonderlijken catalogus ‘Anthologie de la chanson françe,’ waarin vrijwel alle provinciën met één of meer belangrijke nummers vertegenwoordigd zijn. Onder leiding van Charles Bordes verscheen bij dezelfde uitgevers van 1907 tot 1913 een ‘Revue de musique populaire ancienne,’ die in totaal bijna vijfhonderd liederen en teksten bevat, met veel varianten en bronaanduidingen; Bourgault-Ducoudray, Gabriel Fauré, Mistral, Vincent d'Indy,

Charles Brun, Pierre Lalo, André Hellays, Julien Tiersot gaven hun medewerking of hun instemming.

Talrijke volksliederen zijn geharmoniseerd; de waarde van die contrapuntische bewerkingen is niet zelden twijfelachtig: al te vaak houden ze heelemaal geen rekening met den eenvoudigen bouw van de liederen zelf.

Vanzelfsprekend is de derde en laatste uitgave van de 'Bibliographie des chants populaires français,' in 1910 uitgegeven door De Beaurepaire-Froment, hopeloos achter; het tekort wordt op een bepaald terrein schitterend aangevuld door het werk van A. Gastoué, Le Cantique populaire en France, 1924.

De Fransche folkloristen beginnen hun aandacht ook te schenken aan den invloed, dien hun volkslied, soms tot ver buiten de eigenlijke politieke grenzen, elders heeft gehad. Die invloed is zeer sterk in België, hoofdzakelijk in het Franschsprekende gedeelte (zie van Duyse, Doutrepont, Closson); in Luxemburg (Tresch); in het Franschsprekende deel van Zwitserland (Rossat, Piguet); in Piémont, Lombardije, Ligurië (Nigra, Gaston Paris); in Catalonië; in Canada (Gagnon, Myrand). Overal zelfde rythmen, rijmen, motieven, verwante of gelijke melodieën.

Ondanks de honderdjarige jammerklacht, die telkens en telkens weerklinkt: 'La chanson populaire se meurt!' is het misschien niet te stout, te beweren, dat ook op dit terrein der folklore, zoo goed als elders, door sociologische invloeden soms sterke veranderingen zijn ontstaan. Maar de tallooze vondsten, die, vooral in de laatste jaren, weer aan het licht komen, zijn daar toch wel in lijnrechte tegenspraak mee.

Als men, om bij één enkel gebied te blijven, even stil staat bij den ontzaglijken arbeid, in Baskenland verricht, hoofdzakelijk door een paar menschen, dan moet men toch wel onder den indruk komen van de mogelijkheden, die het onderzoek oplevert of opleveren kan. Ik doel hier op de resultaten van Charles Bordes en die van de abbés Azkue en Donostia. De laatste was zoo vriendelijk mij belangrijke gegevens te verschaffen.

In 1889-1890 kwam Charles Bordes voor het eerst met een regeeringsopdracht in het Baskenland en doorkruiste het aan weerszijden van het gebergte. Hij is de man, die na Iztueta (1826) de belangrijkste verzameling liederen uit die streek bijeenbracht.

Allen, die na hem gekomen zijn, hadden rekening te houden met zijn beschouwingen, uiteengezet in een voordracht te St. Jean-de-Luz in 1896 (La musique populaire des Basques). Zijn onderzoekingen vormen een prachtigen staat van dienst: Dix cantiques populaires basques; Douze noëls populaires basques; Dix chansons légendaires et morales du Pays Basque; Douze chansons d'amour du Pays Basque; Kantika Espiritualak; Euskal Noëlak lilia; Marches et cortèges du Pays Basque.

Maar de ontzaglijkste arbeid op het gebied van het Baskische Volkslied is geleverd door abbé Azkue, Cancionero Vasco, in elf deelen. Dit werk omvat het geheele gebied, waar het Baskisch gesproken wordt, met 1001 melodieën! Deze verzameling wordt op waardige wijze aangevuld door een even indrukwekkenden bundel van abbé A. Donostia, Euskel Eres-Sorta (Chansonnier basque) met 493 melodieën. Deze liederenbundel is een voorloopige uitgave, meer in het bijzonder van de muziek; de teksten zullen eerlang het licht zien. Van de hand van den heer Donostia dienen o.a. genoemd te worden: Gure Herria (23 melodieën); Neuf Noëls; Seize berceuses basques; Musica Popular Vasca.

Belangrijker dan al de opsommingen of detailleeringen van de prachtige resultaten, die deze onderzoekers hebben behaald, is het na te gaan, tot welke gevolgtrekkingen deze verzamelingen aanleiding geven: zij bewijzen, dat er een groote eenheid is in de traditioneele muziek van het geheele Baskenland, zoowel aan den Spaanschen als aan den Franschen kant. Natuurlijk zijn er bijzonderheden, afwijkingen, die eigen zijn aan de verschillende streken, die het gebied omvat, maar, in zijn geheel genomen, is de muziek één, zooals ras en taal dat zijn. Naar welken kant is die Baskische muziek georienteerd? We kunnen dit met beslistheid zeggen: de kompasnaald wijst steeds naar het Noorden.

Na dit alles moet men wel glimlachen om de bewering van honderd jaar geleden, die de Duitscher, Dr. O.L.B. Wolff, in zijn ‘Altfranzösische Volkslieder’, Leipzig, 1831, ten beste geeft; volgens hem was geen volk zoo rijk aan liederen als het Fransche, geen volk zoo arm aan volksliederen.

Zeker is het, dat in de laatste jaren verschenen uitgaven als die van Maurice Chevais, Chansons populaires du Val-de-Loire, 1925; François Simon, Chansons populaires de l'Anjou, 1926;

Barbillat et Touraine, Chansons populaires dans le Bas-Berry, 1930-1931; Maurice Duhamel, Chansons populaires du Pays de Vannes, 1930 voldoende bewijzen, dat er nog heel wat te vinden is, ondanks de jammerklachten, die men in bijna iedere voorrede terugvindt.

Dr. J.R.H. DE SMIDT.

Mevrouw Courtmans
Vervolg[1]

25.

Wij weten niet welke geschiedkundige lektuur het schrijven van **Bertha Baldwin** voorafging. Waarschijnlijk de **Chronicke** van Despars en de **Histoire de Flandre** van Kervijn de Lettenhove.

Zeker is het, dat onze schrijfster met hart en ziel aan de zijde van de Vlaamsche patriotten staat, in den reuzenstrijd dien de Klauwaards, de Vlaamsche demokraten, in de eerste helft van de veertiende eeuw, zoo manhaftig, zoo stijfhoofdig hadden aangebonden tegen het oppermachtige Frankrijk en de Leliaards. Mevrouw Courtmans schetst ons den bloedigen strijd vooral in de hoofdpersonen: Lambrecht Baldwin, den hoofdman van de Kerels van 't Vrije en zijn waardige dochter Bertha.

Beider leus is: zegepralen of vergaan.

Nicolaas Zannekin, Segher Janssone, Jacob Peyt, Jan en Jacob Breydel, Jacob van Artevelde zijn slechts bijpersonen.

De hoofdpersonage is de knappe, dappere, mooie en kranige Bertha, die, na haar grootvader en haar heldhaftigen vader te hebben verloren, de Engelschen kloekmoedig ter zijde staat en in den zeeslag vóór Sluis in de armen van haar geliefden Willem Diederik sterft.

Deze historische novelle is niet zonder verdienste. De talrijke feiten zijn keurig verteld, de personages leven. Mevrouw Courtmans tracht de epische grootheid te bereiken, die het jongelingswerk van Conscience, zijn **Leeuw van Vlaanderen**, onsterfelijk maakt. Doch ze bereikt die visionnaire grootheid niet. Wat ons hindert is de grootsprakerigheid, die wij zoowel in den mond van Nevers als in dien van Bertha aantreffen.

(1) Zie blz. 264, 302, 353 en 391.

De vaderlandsche gevoelens van Mevrouw Courtmans vinden wij in bijna ieder hoofdstuk terug. Op het eind van de ‘zeer interessante novelle’, zooals Pol de Mont mij op 28 Oktober 1921 schreef, zegt de schrijfster:

‘Eeuwen zijn sinds den dood van Bertha Baldwin vervlogen en nog is de strijd van Vlaanderen tegen de zedelijke overmeestering van Frankrijk niet uitgestreden. Het voorbeeld der Fransche vrouwen heeft het grootste getal der dochters van den vrijen Vlaamschen stam verbasterd; de lichtzinnigheid en de ijdelheid onzer zuiderburen zijn naar hier overgewaaid en hebben het hart der vrouw tot zetel gekozen; de meeste vrouwen zijn verfranscht, maar verfranscht door de schuld des mans; zij die geroepen waren om het Vlaamsche volk te regeeren, hebben naar het voorbeeld van den gehaten graaf Lodewijk van Nevers het aanleeren der Vlaamsche spraak beneden hunne waardigheid geoordeeld. De mannen hebben de tale van Vlaanderland uit 's lands wetboeken doen verdwijnen, in de scholen heeft men de nakomelingen der Vlaamsche helden de geschiedenis hunner vaderen geleerd in de spraak hunner verdrukkers, en toch is alles nog niet verloren. Stoute mannelijke zielen strijden nog voor Vlaanderens taal, voor vrijheid en volksbestaan. Nog vloeit er zielevoedsel over de lippen der Vlaamsche moeders en nog is het licht van den Dietschen volksgeest niet uitgedoofd, de vlam ontwikkelt zich om eenmaal zegepralend op te flikkeren na den langdurigen strijd.’

26.

Uit de ideale sferen van Bertha Baldwin dalen wij in den laag-bij-den-grondschen kring van **Christina van Oosterwei.**

Alexander van Santbergen van Oosterwei heeft, na den dood van zijn niet adellijke echtgenoote, gepraamd door allerlei ongelukkige speculaties, zijn landgoed Oosterwei aan zijn broeder Bernard met recht van wederkoop verkocht en is kort nadien overleden, na aan zijn vriend Germanes van het Krekelhof de verkoopakte te hebben ter hand gesteld, alsof hij een voorgevoel had, dat zijn eenig kind bescherming van vreemden zou behoeven.

Bernard, die jonggezel is, wordt de voogd van de kleine Helena van Santbergen. Uit strafbare eigenbaat maakt hij geen

gebruik van het recht van terugkoop, en daarenboven schenkt hij bij uiterste wilsbeschikking al zijn goederen, ook het oneerlijk verworvene, aan zijn vermogende zuster Christina.

Gelukkig waakt oom Van der Maere over de stoffelijke belangen van het weeskind, zoodat Bernard kort vóór zijn verscheiden in een codicil het gepleegde onrecht herstelt en aan de onmondige Helena Oosterwei met al de afhankelijkheden schenkt, alsook een som van honderd duizend frank.

Notaris Plavy heeft dit zoo belangrijk stuk, in overeenkomst met en ten voordeele van Christina van Santbergen, ongeregistreerd gelaten en eenvoudig verdonkeremaand. Zijn opvolger vindt het eigenlijke document niet onder de papieren, maar jaren nadien wel het opstel, het oorspronkelijk klad, met den naam van de vier getuigen, die allen nog in leven zijn.

Inmiddels is Helena van Santbergen op achttienjarigen leeftijd met den knappen, volstrekt onbaatzuchtigen, door en door eerlijken dokter Brabander in het huwelijk getreden. Twintig gelukkige jaren brengt zij met hem in liefde en eendracht door. Een besmettelijke ziekte ontrukt hem aan zijn gade, zijn kroost, zijn gemeente.

Op dit oogenblik studeert de eenige zoon Hendrik in de geneeskunde; de oudste dochter Klara is gelukkig reeds een stevige steun voor het huishouden; meer voor de al te zachtzinnige moeder dan voor de twee jongere zusters Maria en Anna.

De stokoude Germanes en oom Van der Maere dringen er thans meer en meer op aan, dat de weduwe Brabander tante Christina met een proces zou bedreigen. Eindelijk zou de weduwe behooren te doen wat haar echtgenoot niet had willen ondernemen, namelijk afstand vorderen van het gestolen goed.

Het duurt een heelen tijd eer Helena over dat plan te spreken is, maar de nood dwingt. Alfons Van Hove, de verloofde van Klara, neemt als aankomend advokaat de zaak in handen. Christina wijkt voor het schandaal achteruit, vreest daarenboven de gevangenis die haar wacht en onderwerpt zich aan de eischen, waardoor mevr. Brabander in haar rechten en haar vermogen hersteld wordt.

Alles gaat dus opperbest. Klara treedt in den echt met den voormaligen kweekeling van het Gentsch weezengesticht; Maria huwt met Ferdinand Germanes, die ruim vijf en twintig jaar ouder is dan zij. De goedzakkige moeder vindt allerlei huisbakken

uitvluchten om dit huwelijk goed te praten. ‘Haar kind zou vrij zijn van de grootste aller zorgen, van de moederzorg die het leven verbittert. Zij zou zich niet moeten bekommeren over den prijs van het brood noch over den prijs van het vleesch; als de schoentjes harer kinderen versleten zijn, zullen er wel nieuwe kunnen besteld worden zonderdat de moeder er zal hoeven om te zuchten bij de vraag: “Van waar moet dit alles blijven komen?” En wat meer is, zij zal haar leven slijten in landelijk genot, in zoete eenvoudigheid, zonder zich te moeten storen aan de onwillige groote wereld.’

De roman is aantrekkelijk van inhoud en van vorm. Enkele tooneelen zijn uitmuntend; doch in zijn geheel genomen, behoort hij tot het middelmatige van mevrouw Courtmans' levenswerk.

Eigenaardig is het einde:

‘Ten slotte moet ik mijn spijt uitdrukken, omdat ik, om te verklaren hoe mevrouw Brabander het landgoed terugkreeg, het portret heb moeten maken van Christina van Oosterwei.’

Haar spijt! Slechts noodgedwongen schilderde zij het oneerlijke, het laakbare. Zoover gaat die toegevendheid, dat nergens het juiste woord voorkomt: verduistering, diefstal.

Even middelmatig is **De Wees uit het Rozenhof**, wanneer men den roman in zijn geheel beschouwt.

De voortreffelijke Amanda Couwes, de wees van 't Rozenhof, wordt gedurende enkele maanden door haar even zoo voortreffelijke pleegmoeder en tante, Geertruid van Gelsen, verstooten. Tante Geertruid verlangt, dat Amanda de vrouw wordt van Alfons Bosman, die kandidaat-notaris en zoon van haar rentmeester is.

Amanda weigert. Zij is het huwelijksaanzoek van Jonker Alfried van Zegelsem genegen. Deze is echter de zoon van hem, die lang geleden tante Geertruid's verloofde was en haar om onbekende redenen ontrouw werd.

Tante Geertruid is de toegenegen vriendin van het weinig sympathiek gezin van de Bosmans. De rentmeester is een fielt; zijn dochter Beatrix geen zier beter. Zijn zoon gaat voor een aftroggelaar en een schriftvervalscher door en wordt zelfs door den eigen vader voor een ellendeling gehouden. Alleen de moeder heeft het hart op de rechte plaats; door haar wordt het gezin van een gewissen ondergang en een steeds toenemende schande gered.

De kleinzieligheid van het dorpsleven blijkt hier uit menig

feit en de jeugdige Amanda spreekt het vrank en vrij uit:

‘Men is hier op de gemeente veel te hardvochtig en te kwaadwillig. Alles is hier afgunst, haat en nijd, zelfs bij personen, die tot den beschaafden stand willen behooren.’

Wanneer de tante en haar nicht verzoend zijn, nemen beiden het besluit voor den rentmeester Bosman een eerherstel op touw te zetten en hun plan wordt vergemakkelijkt door de weinig waarschijnlijke tijding, dat Jonker Alfried den kandidaat-notaris Bosman het rentmeesterschap over zijn goederen heeft opgedragen.

Weldra krijgt tante Geertruid het bewijs in handen, dat in de briefwisseling van haar vader zaliger met Theodoor van Zegelsem het huwelijk tusschen bloedverwanten werd afgekeurd, dat er aldus een einde gekomen was aan hun verkeering, maar dat Theodoor Geertruid was blijven beminnen.

27.

Het Rad der Fortuin is van meer gedegen allooi en zal ons meer bevredigen. De roman heeft tot ondertitel: eene geschiedenis onzer dagen. Juister ware geweest: eene levensgeschiedenis uit de eerste helft van de negentiende eeuw.

Maar de schrijfster hield er blijkbaar niet van, het publiek in den harden strijd voor het bestaan in te wijden, door haar ouders en de haren doorgestreden. Daarom gaf zij waarheid en verdichting.

Hoe meer zij in leeftijd vorderde, hoe klaarder de indrukken harer jeugd, hoe zuiverder de omlijningen der personen, hoe bezadigder haar oordeelvellingen over menschen en toestanden. Zij is een hartstochtelijk karakter, maar alle hartstocht heeft zij afgelegd bij het opnemen van de pen. Overigens, zij is de zestig voorbij.

Hoe veeleischend men ook moge wezen, hier is geen spraak van onwaarschijnlijkheden, en wie vertrouwd is met haar levens-wederwaardigheden, weet dat tijdstip en plaats niet alleen, maar zelfs enkele namen en enkele details aan de werkelijkheid zijn ontleend.

De schrijfster heeft hier, met de warme genegenheid die ieder rechtschapen gemoed voor de zijnen koestert, het gezin afgemaald, waaruit zij gesproten is; op een paar bladzijden heeft zij, zonder schroom maar ook zonder overdrijving, zichzelf geteekend.

Alfried Van den Berghe en Josina van Haver zijn een paar geworden, alhoewel de acht-en-twintigjarige geen vaste betrekking heeft. De eerste huwelijksjaren zijn in eensgezindheid voorbijgevlogen. Alfried is gemeenteraadslid en weldra burgemeester geworden van A., de kleine gemeente aan de Schelde. Na het overlijden van de goede, immer voor de toekomst bezorgde tante Bello, wordt tot het oprichten van een weverij besloten. In den beginne is de winst gering; bij de geboorte van het zesde kind worden echter handelsbetrekkingen aangeknoopt met het huis Kreekman en Co., zoodat de zaken weldra voortreffelijk gaan.

De kinderen groeien op en zijn de trots van de vlijtige, oppassende ouders. Eilaas, de bankbreuk van Kreekman en Co. richt het gezin ten gronde. De rampzalige tijding is oorzaak, dat de vader door een beroerte wordt getroffen; als hij gedeeltelijk genezen is, staat hij er op, dat al de schulden worden aangezuiverd, opdat geen smet op zijn eerlijken naam kleven zou. Hij had voorzeker het klein persoonlijk vermogen van zijn vrouw kunnen redden; doch dat wil hij niet.

Gelukkig zijn de oudste dochters en de jongens flink genoeg om de zwaar beproefde ouders bij te staan. De burgemeester neemt ontslag, de goederen komen onder den hamer en het gezin, bestaande uit vader, moeder en zeven kinderen, vestigt zich in een stadje, dat omstreeks zeven uur van daar is gelegen. De eerste maanden zijn moeilijk; doch met moed en volharding vatten zij den strijd tegen de armoede aan, totdat het rad der fortuin, dat hen naar onder draaide, ze weer tot welstand heeft gebracht.

Alfred Van den Berghe beleeft dien tijd niet. Hij sterft echter met de overtuiging, dat zijn streven niet nutteloos zal geweest zijn. ‘Ik ga ten grave, zegt hij, met de overtuiging, dat het onderwijs, hetwelk ik mijne kinderen gaf, hun meer voordeel zal aanbrengen dan het erfdeel, dat zij zouden genoten hebben, indien het ginds op het geboortedorp naar wensch ware gegaan.’

Zijn laatste woorden tot zijn vrouw zijn: ‘Eenmaal zult gij de vruchten inoogsten van uwe deugden als echtgenoote en moeder.’

En hoe gaat het de weduwe en het gezin?

Van de vier zonen komt de oudste, Joseph, het verst. Hij is als eenvoudig vrijwilliger in het jonge Belgische leger getreden,

doch weldra is hij al zijn uren aan de studie gaan wijden. ‘Eerst had hij het doktoraat in de wiskunde en physische wetenschappen bekomen; later verkreeg hij het diploma van ingenieur der mijnen en thans is hij leeraar aan eene der Belgische hoogescholen.’ (Blz. 209 uitg. De Seyn).

‘Karel is meesterkoperslager te Gent. Zijn echt blijft kinderloos en hij gaat door het leven onbekommerd om den dag van morgen.’

‘Frans is een uitmuntend huisschilder geworden. Hij bewoont zijn eigen huis, bezit groote verfmagazijnen en werkt met een zestigtal knechten. Zijne vrouw draagt den last van de talrijke kinderschaar.’

‘Jan, de jongste, is op twintigjarigen leeftijd overleden.’

Zoo spreekt de roman. Welke werkelijkheid staat daartegenover? Ik heb die nagegaan, zooveel dit in mijn macht was.

Mevrouw Courtmans behoorde tot een gezin van vier zonen en vijf dochters, net als haar kroost uit vier knapen en vijf meisjes zou bestaan.

Haar broeders waren: Xaveer, Karel, Rudolf en Quirin.

Xaveer vond ik in **L'Université de Liége depuis sa fondation** par Alphonse Le Roy, (Luik 1869) op kolom 1053, 1054 en 1062 vermeld als leeraar in de **mécanique appliquée** en de **physique générale.**

De nota bij zijn naam luidt:

‘Né à Audeghem le 31 mars 1816, M. Berchmans entra de bonne heure dans l'armée et obtint son congé définitif en 1842, avec le grade de sous-officier. Il se livra dès lors avec passion à l'étude des sciences et subit d'une manière brillante, le 30 septembre 1847, l'examen de docteur en sciences physiques et mathématiques (een van de twee doktoren in wis- en natuurkunde te Luik in het tijdvak 1835-1849). Il fut nommé répétiteur-surveillant en 1846. En 1851 il quitta ces fonctions pour une chaire de mathématiques à l'athénée royal de Liége. Il a fondé depuis un atelier de construction dont l'importance est devenue de plus en plus considérable (Maison Berchmans et Fallize).

Later ging dr. Xaveer Berchmans zich te Duisburg vestigen en bouwde er ijzerfabrieken, o.a. voor de **Niederrheinische Hütte**. Hij had vier kinderen, die zich een weg door het leven baanden.

Waar en wanneer die merkwaardige man overleed, is mij onbekend.

Karel was meester-koperslager te Wetteren. Hij stierf op zijn twee en tachtigste jaar bij een nicht te Gijzegem.

Rudolf was huisschilder te Brussel. Van een ladder gevallen, overleed hij aan de gevolgen van dit accident.

Quirin, ‘nonkel Q.’, zooals hij in de familie van Désirée werd geheeten, was schildersbaas te Luik. Hij werkte soms met honderd vijftig knechten en werd zeer vermogend.

Uit een Luiker dagblad knip ik het volgend artikel, dat na zijn dood, in 1896, verscheen:

‘Une estimable famille de cette ville vient d'être cruellement frappée par la mort de M. Quirin Berchmans, décédé à lâge de 75 ans. Le défunt, qui était d'une vigueur peu commune pour son âge, a été presque subitement emporté. Il laissera à ses nombreux amis le souvenir d'un homme bon, loyal et franc dans toute l'acceptation de ces termes. M. Berchmans était le fils de ses oeuvres. Doué d'un sérieux talent de décorateur, il avait su placer au premier rang l'important atelier de peinture qu'il a fondé. Avec lui disparaît le chef d'une nombreuse familie d'artistes très réputés, à laquelle nous présentons nos condoléances.’

De lezer duide mij deze aanhaling niet ten kwade. Ik acht ze noodig voor het toetsen van den roman aan de werkelijkheid en om er het bewijs van te leveren, dat mevrouw Courtmans naar het levend model schildert, en wars is van alle overdrijving, zooals zij afkeerig is van alle pathos. Ze weet haar fantazie en haar gevoel in toom te houden.

In Het Rad der Fortuin teekent zij zich zelf als jong meisje in Maria Van den Berghe.

‘Maria is een breedgeschouderd en toch rank opgeschoten meisje van achttien jaar. De menschen zeggen dat zij leelijk is, maar er zijn anderen, die er iets behaaglijks en grootsch in vinden. Haar met dikke bruine vlechten omkranst voorhoofd is te sterk ontwikkeld; het is te hoog en te breed en hare donkere geestrijke oogen liggen te diep. Haar gelaatskleur is bleek en toch niet blank; wanneer zij spreekt krijgt haar wezen een edele uitdrukking en haar stem is krachtig en welluidend. Dat het een zeer geleerd meisje is, weet iedereen.’

Een kwart eeuw nadat het verarmde gezin het geboortedorp heeft vaarwel gezegd, komen Maria, Joseph en Frans (in werkelijkheid Désirée, Xaveer en Quirin) daar weder, en koopen het geboortehuis terug, ‘waar de beproefde Josine een kalmen levensavond doorbrengen zal.’

Feitelijk is moeder Berchmans reeds een paar jaren vroeger, op 29 Augustus 1852, te Gijzegem overleden.

‘De oudste der drie was eene dame van in de veertig jaar, een ouderdom welken niemand hadde kunnen raden, want zij zag er wel zestig uit. Haar rug was eenigszins gebogen, en tusschen hare zwarte wenkbrauwsbogen lag een diepe rimpel, een teeken van overmatige krachtinspanning van den geest. Hare donkere diepliggende oogen straalden vriendelijk op alles wat haar omgaf en van tijd tot tijd speelde er een glimlach om haren mond, terwijl zij de heeren, die haar vergezelden, iets toefluisterde.

‘Vóór twintig jaar is zij met Arnold Stevens getrouwd en sedert tien jaren is zij met acht kinderen weduwe...

Zij is rijk, maar niet rijk op stoffelijk gebied. Haar schat bestaat in zekere letterkundige beroemdheid, in de achting die alle weldenkenden haar toedragen en de liefde harer welopgevoede kinderen, voor dewelke zij geen broodgebrek hoeft te vreezen.’

Evenals haar tijdgenoot Heine zegt zij van zichzelf:

> Und nennt man die besten Namen,
> So wird auch der meine genannt.

Ze zegt het eenvoudig, overtuigd dat het de volle waarheid is, die ook door het nageslacht zal beaamd worden.

28.

Tot haar best vertelde novelle behoort **De Koewachter**, ook uit het jaar 1873.

Bruno Zomers is de zoon van een arme weduwe, een bleeke jongen met een beeldschoon gelaat, donkere sprekende oogen en weelderige zwarte haren.

De tijden zijn slecht en de knaap, die koeienhoeder is bij de vrekkige Coba Vossaert, heeft ternauwernood klompen aan de voeten. Op zekeren dag neemt hij, om zijn moeder en haar hongerig kroost te helpen, zijn armzalig weekloon van zeven stuivers uit het

kistje van zijn afwezige meesteres, wordt door Coba van diefstal beschuldigd - ook haar Spaansche kroon met den beeldenaar van Philips IV en het jaartal 1653 moet hij geroofd hebben -, komt in opstand tegen het gezag van den veldwachter en wordt door den rechter tot op het eind van zijn achttiende jaar naar het verbeteringsgesticht van Ruiselede gezonden.

Een vriend van moeder Zomers, de olieslager Van de Walle, heeft nochtans een verdediger van het eerlijke koeienhoedertje aangesteld.

'In een welberedeneerd pleidooi, zegt onze schrijfster, deed de advokaat uitkomen hoe de arme kinderen op de dorpen soms beneden de dieren gesteld worden, hoe zij, bij gebrek aan zedelijke opvoeding, geen begrip hebben van goed en kwaad. Hij haalde de onwetendheid aan als den oorsprong der ondeugden, sprak van de hardvochtigheid van sommige meesters en meesteressen, die de jonge knapen zoo onmenschelijk behandelen, dat hun jeugdig hart zich zoodanig met wrok vervult, dat er geen plaats in overblijft voor edele gevoelens, en ten slotte smeekte hij het medelijden der rechters af, ten gunste van den vaderloozen knaap, die zoo jong in vreemde, onbarmhartige handen was gevallen.'

De verbeteringsschool is de redding van den knaap. Daar ontvangt hij een degelijk onderwijs en ook weet hij de liefde van den meester te winnen, die hem vooruithelpt en hem de noodige boeken bezorgt, 'boeken, waarin de moed der door de fortuin misdeelden wordt opgebeurd, waarin men de zelfwaarde hooger schat dan adellijke erftitelen, boeken die handelen over zelfhulp, over opstijging door eigen macht: eene macht, die de vrucht is van moed, werkzaamheid en plichtbesef.'

Wanneer Bruno Zomers zijn negentiende jaar gaat intreden, bezorgt de directeur hem een betrekking in het groot Antwerpsch handelshuis Van Yperkerke en Zoon, waar hij dank zijn rechtschapenheid en zijn ijver het deelgenootschap verkrijgt, nadat hij een reis naar de Vereenigde Staten heeft ondernomen en er een gewichtige zending heeft volbracht.

'Als ik mij op den schoonen driemaster in volle zee bevond, zoo vertelt hij aan den olieslager Van de Walle en dezes dochter Irma, meende ik te gevoelen dat ik geboren was voor matroos. Gij kunt u niet voorstellen wat het is over ontzagwekkende golven te

slingeren, met den schoonen blauwen hemel boven uw hoofd, eenen afgrond onder de voeten en ver verwijderd van de wereld met haar vooroordeelen en wanbegrippen, van de wereld, waar de ondeugd troont en vaak ongestraft den voet zet op het hart van welgeschapen zielen, omdat zij naar het stof onaanzienlijke verworpelingen zijn.'

Door den mond van Irma Van de Walle spreekt mevrouw Courtmans haar wijsgeerige meening uit:

'De geest, zegt zij, dien God den mensch heeft ingeblazen, is rein als de adem die hem voortbracht. Eerst als hij in aanraking komt met het stof, verliest hij zijne hemelsche hoedanigheid. Eene betere opleiding zou eene betere maatschappij vormen.'

En deze Irma laat zij verder zeggen:

'Gelijkheid van stand en vereeniging van kapitaal, wat beteekent dit? Voor de gevoelloozen zijn dat waarborgen van geluk, maar voor mij hebben zij geen gewicht in de schaal der levenszaligheid. Gelijkheid van begrippen, gesproten uit een gezonde opvoeding, is het eenig punt van gelijkenis, dat men bij het sluiten van een huwelijksband zou moeten in acht nemen.'

Dat Bruno en Irma een paar worden en het tot benijdenswaardigen rijkdom brengen, spreekt bijna van zelf.

In **Verscheurde Bladen** is de ervaren moeder aan het woord. 't Is, gelijk **De Koewachter** en veel kleine novellen van mevrouw Courtmans, een eenvoudige geschiedenis, zoo eenvoudig, dat niemand van onze modernen er een oogenblik zou aan denken ze te vertellen.

Raphaël, de zoon van den talentvollen en ijverigen advokaat Van Dooren, wordt door zijn goede maar ook zwakke moeder zoodanig bedorven, dat zijn vader het noodig oordeelt met strengheid op te treden, den jongen naar de volksschool stuurt en van daar naar een kostschool, waar hij op weinig bevredigende wijze werkt en eindelijk wordt weggezonden.

De zeventienjarige wordt klerk bij den notaris Van Neste, op wiens dochter hij verheft. In den beginne is ook daar zijn werkzaamheid onvoldoende, maar op zekeren dag zegt Roza van Neste hem tersluiks: 'Tracht kandidaat-notaris te worden.'

Deze woorden bewerken een ommekeer. Met hart en ziel legt hij zich thans op zijn werk en in zijn vrijen tijd op de studie toe.

De notaris en zijn vader zien die verandering ten goede, maar de advokaat is van oordeel, dat alleen strenge tucht zijn zoon kan redden. Wanneer Raphaël in de loting gevallen is, verplicht zijn vader hem soldaat te worden, daar hij weigert hem een plaatsvervanger te koopen.

Raphaël gehoorzaamt. Hij weet dat Roza het huwelijksaanzoek van den rijken Jonker Van Praet heeft afgeslagen en dat zij op hem wacht. Hij doet zijn best bij het leger, legt ten overstaan van de Centrale Commissie zijn examen van kandidaat-notaris af, wordt als eerste in de Militaire Akademie aanvaard en is eindelijk officier.

De vader beeldt zich natuurlijk in, dat de strengheid dien gunstigen ommekeer heeft bewerkt. De lezer weet beter. De liefde heeft haar tooverroede gezwaaid.

Menig tafereeltje getuigt voor de geestesfrischheid van de zestigjarige, die nog niets van haar verbeeldingskracht heeft verloren. Maar ook levenswijsheid spreekt uit die novelle. Raphaël wordt als knaap verwend, daarna streng behandeld, door een vroegtijdige neiging tot flinke naarstigheid aangespoord. Reeds wanhoopt de vader, gelijk zoovele vaders wanhopen, dikwijls ten onrechte. Het klassieke voorbeeld in de Platduitsche letteren is Fritz Reuter. Wat Raphaël redt, is niet alleen de liefde, maar zijn gezonde natuur, die zich na de puberteitscrisis vertoont.

Laten wij nu overstappen tot **De gezegende Akker**, waarin mevrouw Courtmans in 1876 de wederwaardigheden beschrijft, die Frederik Van de Walle door noeste vlijt en taaie aanhoudendheid, echte Vlaamsche deugden, overwint.

De jonge hoeveknecht koopt met zijn spaarcenten, voor een spotprijs, een onbebouwd stuk grond, waar - gezien het betooverd is - niets dan onkruid wast. Men houde zulks niet voor overdrijving. Wie het Vlaamsche platteland kent, weet dat bijgeloof niet zeldzaam is. Maar Frederik stoort er zich niet aan, spit den akker diep om, ten einde de vruchtbare onderlaag naar boven te krijgen, en wint weldra een prachtige partij vlas. Daarna wordt op het moerassig gedeelte een ruim hoenderhok opgetimmerd, en de opbrengst van honderden kippen maakt het bouwen van een geriefelijk huis met de noodige stalling mogelijk.

Frederik Van de Walle is vroeger knecht geweest op de

hoeve van Jan Klosse, waar de verwaande Karel D'Hondt introuwde. Hij heeft de jongere dochter Trientje lief. Eindelijk kan het paar bruiloft vieren, en den ouden Klosse bij zich nemen.

Dat opklimmen uit de geringste, soms benardste omstandigheden, tot een benijdenswaardigen stand in de samenleving is in bijna al haar laatste werken schering en inslag. Weer in **Karel Klepperman** (1878) en in **Rozeken Pot** (1879).

29.

Op een zolderkamertje van den allesbehalve aristokratischen Westmeersch te Brugge woont de leurster Triene Klepperman met haar zoontje Karel, die haar flink in het venten hielp, maar daarom niet minder op school en in de teekenakademie zijn best deed.

De natuur had Karel mild bedeeld. Hij teekende met een vastheid van hand, die verbazend mocht heeten. Uit zijn blik spraken verstand en goedheid. Eerst was hij bij een schoenmaker in de leer, later bij een huis- en decoratieschilder. Eens trok hij toevallig de aandacht van een befaamd schilder, die met hem een gesprek aanknoopte, hem tot waarnemen en studeeren, tot teekenen en schilderen aanspoorde en hem op alle wijzen mild steunde.

De buitengewone aanleg van Karel Klepperman ontwikkelt zich op de gunstigste manier, zoodat zijn kunst weldra winstgevend wordt en hij zich aan haar alleen wijden kan. De levenswijze van moeder en zoon verandert dadelijk. Van leuren is er geen spraak meer, aan den ‘Meersch’ wordt vaarwel gezegd. Zij betrekken een deftig burgerhuis in het midden van de stad, en Karel beschikt over een behoorlijke werkplaats. Daarna onderneemt hij met zijn vriend en beschermer een kunstreis naar Italië, en bij zijn terugkomst huwt hij met de uitverkorene zijner jeugd.

Met zijn vrouw, zijn moeder, zijn vriend, zijn kinderen en zijn kunst slijt Karel gelukkige dagen op het buitengoed, dat hij van zijn vriend ten geschenke heeft gekregen. Van zeer klein is hij zeer groot geworden.

Nu, de kunstgeschiedenis geeft van dergelijke gevallen voorbeelden te over.

Veel steviger van uitvoering, veel zuiverder van lijn, veel

flinker in de onderdeelen is **Rozeken Pot.** Hier staan wij vóór degelijk, bezonken werk, ‘tafereelen uit eene Vlaamsche wildernis,’ gelijk de ondertitel luidt.

De jonge weduwe van Jozef Pot bevindt zich na den den dood van haar man in nood. Onverhoopt krijgt zij redding van Pieroom, een half onnoozelen ouden sukkelaar, die lange jaren handknecht op een hoeve is geweest en in dat tijdsverloop duizend Nederlandsche guldens heeft bijeengespaard.

Pieroom komt in zijn ouden dag bij zijn zachtzinnige nicht en haar verstandig Rozeken wonen. Tot zijn schande, schade en verderf woont in de buurt de vijf en dertigjarige weduwe Triene Colpaert; zij houdt er een slecht befaamde herberg en ligt op de loer naar buit. Zoodra zij uit den mond van den grijzen dompelaar verneemt dat hij 'n duizend guldens rijk is, is hij reddeloos verloren. Zij betoovert hem derwijze, dat hij met haar in het huwelijk treedt, verkwist in enkele weken wat hij in tientallen van jaren heeft vergaard, knoopt betrekkingen aan met den paardenknecht van een naburige hoeve en gooit dan den berooiden onnoozelaar de deur uit.

In Pieroom en Triene heeft mevrouw Courtmans realistisch werk geleverd. Iedere trek is sober en waar, het afstootende wordt aangestipt, doch waar het de zeden geldt, grootendeels verzwegen. De brutale waarheid naakt afschilderen, zooals Buysse en Stijns na haar deden, kon mevrouw Courtmans niet van zichzelf verkrijgen. Zulks belet echter niet, dat de hier beschreven toestanden treffend van waarheid zijn.

De Lambroeksche wijk is een wildernis. Boer Janssens, een Brabander, zegt het: ‘In Brabant is het anders. De kinderen worden daar van jongs af naar school gestuurd en het goede, dat er in zit, wordt ontwikkeld. Doch ik moet zoover niet gaan om bewijsstukken van hetgeen het onderwijs vermag; nauwelijks heeft men de landgrens overschreden, of men vindt in de geringste werkmanswoning eene boekenplank, waarop oude schoolboeken, kerkboeken, een almanak, eene kleine vaderlandsche geschiedenis, en eene brok uit de gedichten van vader Cats gerangschikt zijn. Die menschen kunnen lezen en schrijven en hun uiterlijk draagt er het kenmerk van. Maar hier...’

Rozeken Pot, het begaafde, lieftallige meisje, gaat bij juffrouw

Brigitta op school en wordt in korten tijd haar lieveling. Brigitta's broeder, die gemeenteonderwijzer in het naburige Langerlee is, komt wekelijks over om het kind in de nieuwe leesmethode te onderrichten en wanneer de oude Brigitta ziek wordt en haar ambt niet meer kan waarnemen, is het Rozeken die haar vervangt. Dank zij den invloed van den meester van Langerlee wordt Rozeken de opvolgster en de erfgename van Brigitta, niet alleen wat de school, maar ook wat huis en erf en al het overige aangaat. Haar toekomst is verzekerd.

De booze Triene Colpaert en haar verschopte oude zijn bijna gelijktijdig gestorven, terwijl haar zoon Edward soldaat is.

Edward en Rozeken zijn sinds hun prilste jeugd de beste vrienden. Rozeken heeft Edward leeren spellen, lezen, schrijven en rekenen. Bij het leger heeft Edward zich verder op de studie toegelegd, hij is sergeant geworden en onderwijzer aan de school voor soldatenkinderen.

Door toedoen van boer Janssens wordt er eindelijk op de Lambroeksche wijk een gemeenteschool gebouwd, met klassen voor meisjes aan de eene en klassen voor jongens aan de andere zijde; Rozeken Pot is er onderwijzeres en Edward onderwijzer. ‘Daar. waar de gemeene kroeg had gestaan, zou de onderwijsinrichting oprijzen, van waar het licht der beschaving zou uitstralen op het zoolang verwaarloosde volk.’

30.

In den herfst van 1882, drie jaar na **Rozeken Pot**, zag **De Hoogmoedige** bij P.J. Revers te Dordrecht het licht. Wij bevinden ons alweer in het ‘Meetjesland’, waar mevrouw Courtmans nu al een kwart eeuw verblijft.

Moeder Vertriest, de winkelierster, is vroeg weduwe gebleven met twee kleine meisjes. Toen haar man, na een lange en kostelijke slepende ziekte, voor altijd de oogen sloot, stonden de zaken slecht. Door vlijt en zuinigheid komt zij echter tot welstand.

Aan haar dochters, die zeer verschillend van aard zijn, verstrekt zij een keurige opvoeding; boven haar stand, zoo men het op de keper beschouwt. Aleidis, de oudste, is een toonbeeld van eenvoud, vlijt, inschikkelijkheid en trouw; zij bemint haar buurjongen, den pleegzoon van dr. Maes, en wanneer zij het huwelijks-

aanzoek van een bemiddelden jongeling van onbesproken gedrag en verzekerde toekomst ontvangt, weigert zij zonder aarzelen. Zij wordt de steun van moeder.

Ida, de jongste, is lastig, eigenzinnig, hoogmoedig. Van jongs af is zij onaangenaam voor haar omgeving, aanmatigend, eerzuchtig. Uit liefde trouwen valt niet in haar smaak. Zij wil hoogerop, uit haar benepen omgeving weg. Zij wil rijk huwen en wanneer de gelegenheid zich daartoe voordoet in den persoon van den vijftigjarigen Jacob Rebbesoon, slaat zij de ernstige waarschuwingen van haar bloedverwanten en haar vrienden in den wind. Zij drijft haar wil door.

Haar huwelijk is niet gelukkig. Welke tegenstelling, het gezellig huis van moeder Vertriest en het muffige Vlinderhof!

Haar echt blijft kinderloos, haar bestaan wordt doelloos, ledig. De twist blijft niet uit. De tering, die zeer waarschijnlijk bij haar een goed voorbereiden grond heeft aangetroffen, ontwikkelt zich en de hoogmoedige rust weldra onder den kerktoren van haar geboortedorp.

Aan het eind van haar kort bestaan zegt zij tot haar moeder: ‘Schrei niet, ons leven is toch maar eene aaneenschakeling van ellenden.’

Het verhaal is sober van toon, eentonig zelfs op zekere plaatsen. Maar de karakterteekening is verzorgd. De beelden van moeder Vertriest en haar dochters, van dr. Maes en zijn echtgenoote, van de vrienden en kennissen, van de babbel - en vitzieke dorpelingen, van het kleinburgerlijk milieu waarin wij verplaatst worden, staan levend vóór onze oogen.

Alleen Rebbesoon is niet geslaagd. Hij is ontegensprekelijk een gierigaard, een vrek. Waarom hem niet, tot de eindkatastrofe toe, naar de werkelijkheid uitgebeeld? Waarom hem niet **ten voeten uit** geschilderd, overeenkomstig zijn aard?

Het verhaal immers, waarmede hij zijn gedragslijn in de oogen van dr. Maes wil rechtvaardigen, is een uitvlucht, een sprookje, dat de aandachtige lezer niet ernstig opnemen kan. Aan de hartewenschen van zijn aangebeden Ida schenkt hij gedurende jaren geen voldoening, niet eens tegemoetkoming, en hij zou haar een nieuw leven en de verwezenlijking van al haar wenschen in vollen ernst voorspiegelen, enkele dagen vóór zij op de doodenbaar

ligt uitgestrekt? Zielkundig gesproken is zulks een misopvatting.

Ons schijnt, dat mevrouw Courtmans het weer eens heeft willen goedmaken. Afzichtelijke karakters houdt zij moeilijk vol. Hier nochtans ware het kunstiger geweest, Ida te laten heengaan als slachtoffer van hoogmoed en gierigheid, twee ondeugden die wij maar al te vaak waarnemen. 'Als slachtoffer eener verkeerde opvoeding,' zegt de geneesheer. Hij vooral zou kunnen weten dat de opvoeding veelal machteloos staat tegenover den aard van het kind.

'Geen schrijver, laat mevrouw Courtmans hare hoogmoedige zeggen, met woorden, die menigeen denkt of uitspreekt, geen schrijver is in staat een roman te maken die bevalt, wanneer hij een onderwerp uit den kleinen burgerstand heeft gekozen. De schrijfster logenstraft deze onware uitspraak; zij toont door haar eigen voorbeeld, dat niet van de keuze van de stof, niet van de omgeving, waarin de personen zich bewegen, het succes van den roman afhangt. Een gezond realisme, dat nauwkeurig waargenomen toestanden en goeden smaak weder te geven weet, een diepe menschenkennis die de hartstochten ontleedt en naar waarheid in hunne verschijnselen en uitwerkselen afschildert, zelfbeperking en soberheid van den auteur en gebruik van uitstekende vormen, ziedaar de eischen, waaraan een roman, in welken maatschappelijken rang of stand zijne personen zich ook bewegen, beantwoorden moet om te bevallen; en die eigenschappen kennen wij gaarne aan dezen arbeid onzer zuiderlijke kunstzuster toe.'

Zoo schreef **De Tijdspiegel,** het Hollandsen tijdschrift, kort na de verschijning van den roman.

31.

Onmerkbaar waren de jaren van mevrouw Courtmans aan het klimmen gegaan. Nog drie werken van waarde zou zij voortbrengen: **Roza van den Boschkant, De Vrouw van den Zaakwaarnemer, Uit Liefde Getrouwd.**

Roza van den Boschkant staat het laagst. Het onderwerp nochtans is aantrekkelijk.

Dr. Lucas neemt een weeskind, welks grootmoeder, de tooverheks, door de onbeschaafde knapen werd doodgegooid, bij

zich in huis. Zijn dochter Celia zorgt voor het wonderkind, dat de bijgeloovigheid van de streek opwekt.

Roza krijgt een zeer verzorgde opvoeding, die haar gaven van geest en gemoed ontwikkelt. Voeg daarbij haar schoonheid en haar ingeboren deugdzaamheid, en het verwondert u geenszins dat de neef van dr. Lucas, die notaris wordt, haar tot vrouw neemt.

Deze roman is mevrouw Courtmans' laatste pleidooi ten voordeele van het onderwijs, dat het bijgeloof zal uitroeien en van den ruwen Boschkant een beschaafde wijk maken. Zulks is te danken aan ‘de partij van den vooruitgang’. De schrijfster noemt den naam van die partij niet, maar wij kunnen hem gemakkelijk raden.

Men heeft aan mevrouw Courtmans verweten, dat zij den lezer maar al te vaak dwingt, tusschen de regelen door te lezen. Het viel haar inderdaad lastig, de partijen, die in haar tijd tegenover elkaar stonden en elkaar regelmatig aan het roer van den Staat afwisselden: 1857-1870 liberaal, 1870-1878 katholiek, 1878-1884 liberaal, met klerikaal en liberaal te bestempelen. Een voorbeeld daarvan vinden wij in de schets van Roza's grootmoeder.

‘Toen Zwarte Trien dertig jaar geleden aan den Boschkant kwam wonen, werd zij door iedereen bemind. Zij was goedaardig en daarbij veel verstandiger dan hare buren. Zij was vrijzinnig en zij durfde voor zekere denkbeelden uitkomen; dit mishaagde aan sommige personen, die meenden geroepen te zijn om het volk te beheerschen, en door den invloed van die mannen viel Trien in ongenade. Eerst vermeed het dwaze volk haar gezelschap en later werden de praatjes uitgestrooid, die nog in omloop zijn. Wit hebben gezien, tot hoever een dom en fanatiek volk zich laat drijven. Trien werd krankzinnig door het onrecht, dat men haar aandeed en zij bezweek onder die vervolging.’

De Vrouw van den Zaakwaarnemer behandelt beknopt en levendig het bankroet van een vennootschap, die eer een afzettersboel dan een financieele onderneming was.

Te goeder trouw prijst de zaakwaarnemer August Vinder de obligatiën en de actiën van deze bedriegersmaatschappij zijn talrijke klanten en bekenden aan. De schrijfster noemt hem vroom; zij meent echter klerikaal.

Onder de talrijke slachtoffers staat Vinder bovenaan; hij schiet er zijn vermogen en zijn leven bij in: een beroerte doodt hem.

Kort daarop sterven zijn twee kinderen aan het roodvonk en zoo komt het vermogen van Tante Peters, dat het eigendom van de kinderen was, in handen van de ziekelijke weduwe, die weldra ook van de wereld scheidt en een testament achterlaat, waarbij allen, die uit de hand van Vinder aandeelen van de beruchte maatschappij ontvingen, schadeloos worden gesteld.

De twee personen, die haar in de laatste jaren trouw en flink ter zijde stonden, het echtpaar Leo Brijs en Mina Segers, ontvangen haar ruime woning met bijbehoorend erve. Het overige van haar nalatenschap komt het burgerlijk armbestuur ten goede.

De personages, die in deze kunstig en vlot vertelde novelle optreden, zijn niet talrijk, maar zij munten uit door natuurlijkheid. Te groote beknoptheid scheen ons hier eer een gebrek.

Het laatste werk heet: **Uit Liefde Getrouwd.**

Neel Knijf, de ouderlooze knecht van den bemiddelden mulder Dook Haneman, verwerft de hand van de eenige dochter van zijn meester, tot groote verbazing van gansch Klettergem. Hun echt is voorspoedig, hun handel bloeit, en dank zij beider spaarzaamheid, eenvoud en ijver leggen zij ieder jaar een nieuw sommetje weg, zoodat zij, twintig jaar na hun echtverbintenis, sparrenbosschen en zaailand bezitten. Zij hebben maar een kind, Nelia, die op haar beurt uit liefde trouwt.

Tegenover Mietje Knijf, de eenvoudige, Vlaamsche huisvrouw, staat mevrouw Van de Voorde, de trotsche, krakeelzieke dame uit de groote stad, de fijngekleede preutsche mevrouw die te Klettergem iedereen wil overvleugelen.

Beide gezinnen worden in korte trekken en met treffende kleuren geschilderd: de Knijfs, die zoo eensgezind en zoo eenvoudig tot welstand geraken, en de Van de Voordes, waar eendracht en liefde tevergeefs worden gezocht, zijn keurig geteekend, evenals alle personen overigens, dr. Vlierboom, Sophie Schevenhals, de Cassé's enz.

De kunst van vertellen treft ons, bij het herlezen van **Uit Liefde Getrouwd,** even sterk als in **Het Geschenk van den Jager** of **Moeder Daneel.** De ouderdom heeft de vruchtbaarheid van de

schrijfster verminderd; de ziekte heeft haar krachten gesloopt; doch haar verhaalkunst is onaangetast gebleven.

Wanneer wij de eerste werken uit de jaren zestig vergelijken bij de laatste, uit de jaren tachtig, dan stellen wij vast, dat de kunstwaarde onverminderd is. Zulks laat zich verklaren uit den rijpen leeftijd der schrijfster, toen zij zich ernstig aan het prozaschrijven zette. Zij was volle vijftig toen zij begon en volle vijf en zeventig toen zij de pen neerlei. In het vierde van een eeuw heeft zij duizenden bladzijden geschreven. Haar kunst heeft zich van 1862 af niet meer ontwikkeld, haar trant is dezelfde in het begin, het midden en op het einde.

32.

Het is weinig bekend, dat mevrouw Courtmans aan werkdadige politiek heeft gedaan. Zelfs haar bloedverwanten loochenen het meestal, alsof het iets laakbaars was.

Ons schijnt het integendeel een bewijs van karakter, wanneer de kunstenaar het opneemt, niet uit persoonlijk belang, niet om zijn voorrechten te bestendigen, zooals het in dien tijd van het belastingkiesrecht veelal gebeurde, maar voor de algemeenheid.

Eugeen Verstrijnge, tot wien ik mij wendde om van hem Courtmans-dokumenten te bekomen, schreef mij op 11 November 1921 uit Maldegem:

'Grootmoeder schreef weinig brieven en wat zeker is, zij deed niet aan werkdadige politiek. Dit laatste werd wel eens terloops met den een of anderen bezoeker besproken, maar persoonlijk heeft grootmoeder Courtmans er zich buiten gehouden. Ik was ook zeer verwonderd te vernemen dat U bewijzen hebt, dat zij in **De Volksbode** geschreven heeft. Dit moet over een buitengewoon geval geweest zijn en is voorzeker zeer zelden gebeurd. Grootmoeder wilde niet in dagbladen schrijven. Dat heb ik tante Julia meer dan eens hooren zeggen.'

De brieven, voor zoover ze bewaard bleven en aan het daglicht kwamen, zijn daar om het tegendeel te bewijzen.

Aan Lodewijk De Vriese, die te Gent op 8 Oktober 1848 werd geboren en er op 15 April 1932 overleed, schreef zij op 19 December 1871, toen de katholieken sedert een jaar aan het bewind waren, het volgende:

‘Neen, zoo kan het in het arrondissement Eecloo niet blijven duren. August van Acker legt het nog erger aan dan Rijffranck. 't Is schande voor iemand, die aanspraak maakt op verstand. Ik lees het **Volksbelang** en het heeft mij werkelijk verheugd, dat gij den man zoo hebt afgeranseld.

Nu, hoe erger zij het aangesteld hebben, hoe gunstiger het is, om een nieuw weekblad in Eecloo te stichten. Ik bewonder uw moed en uwe ondernemingskracht. Wat ik voorzien heb bij de lezing van uw eerste letterkundig voortbrengsel, wordt verwezenlijkt. Gij zult er komen. Wat mijne medewerking in het weekblad betreft, ik zou bij voorbeeld van tijd tot tijd een artikel kunnen schrijven over de belangen der streek en ook over meer algemeen belang, en daarbij gezonde feuilletons bezorgen, iets waar men in Eecloo zoowel als in den buiten veel van houdt, maar uit hoofde van mijnen gevorderden ouderdom en steeds afnemende krachten, zou ik mij met geen vast werk durven gelasten, niettegenstaande mijnen goeden wil. Wil heb ik genoeg, maar kracht? Er gaan dagen voorbij, waarop ik geen lust heb de pen op te vatten, soms weken, waarop ik niets doen kan.

O, ware ik slechts vijf jaren jonger, ik zou zeggen: De Vriese, jongen, wij gaan er te zamen op los, en wij zouden die mannen in den grond delven, zoo diep, zoo diep, dat ze nimmer den kop zouden bovensteken.

Gematigd liberaal, ja, dat is de bijzonderste eigenschap die uw weekblad zou moeten bezitten. Zoet als honig moet het er indringen. Daarenboven mag het geen kenmerk dragen van slaafsche verkleefdheid aan gelijk welke politieke partij. Ook de beste vrienden moet men soms op welvoeglijke wijs de les opspellen.’

De brief slaat op een artikel van het **Volksbelang** van 2 December 1871, getiteld: **De Onpartijdige Gazctte van Eecloo.** ‘Ingezonden’ staat er onder. Nu weten wij dat Louis De Vriese de inzender was.

In Mei 1882 is zij volop in den politieken strijd, trots haar zeventig jaar, en ook haar dochter Julia helpt mede. De inzet is het officieel onderwijs. De katholieken, die tegen alle staatsonderwijs zijn gekant, zijn in die jaren buitengewoon hevig. En de liberale partij doet daarin niet onder.

Op 18 Mei 1882 schrijft zij onder andere aan haar oudsten zoon Emiel:

‘Wij zijn gelukkig te vernemen, lieve kinderen, dat het u allen en voornamelijk de lieve Antonia goed gaat. Met ons ik ook alles wel volgens gewoonte. Marie (haar jongste dochter, die op 21 April 1905, acht dagen na Julia en een maand vóór Emiel zou overlijden) betert nog altijd.

De kandidaat van Eecloo is nog niet gekend. Gisteren was er vergadering in de Liberale Associatie van Eecloo, maar er is nog niets beslist. Vandaag vergadert men te Gent. Mijnheer Cabuy ligt te bed met het vliegende flerecijn in de knie. Als wij op het ontvangen van uw brief op inlichtingen gingen, zaten er twaalf bloedzuigers op. Hij kan dus niet gaan. Hij denkt dat hij eene depêche zal krijgen. Krijgt hij die, dan telegrapheer ik u dadelijk.

Er zal een kandidaat zijn. Mijnheer Van Brussel (zoon) van Watervliet zou liever mijnheer Van Loo zien optreden, maar het schijnt dat hij toch zal aanvaarden als Van Loo weigert.

Op al de gemeenten van het arrondissement zijn de kiezerslijsten opgemaakt. Men rekent in Maldegem op de helft der stemmen. Adegem zal veertien liberalen hebben op de twee en veertig stemmen. Middelburg en Sint-Laureins zijn slecht. Waarschoot is goed. Kaprijke heeft meer dan de helft liberalen, Bassevelde en Assenede ook meer dan de helft. Zelzate bijna allen liberaal. Bouchoute schijnt slecht te zijn, maar te Watervliet, Sint-Margariet, Sint-Jan en Waterland-Oudeman is alles goed door den invloed van mijnheer Van Brussel. Blijft Eecloo. Daar meent men niet alleen op de liberalen maar op de vlottende kiezers te kunnen rekenen. Nu, zoohaast ik iets weet, weet gij het ook.

Dank voor uwen goeden brief. De uitslag van Philippeville had ons erg ontsteld, alhoewel ik sterk voor dien uitslag had gevreesd. Ik vraag mij af: zou er een reactie in het kieselement ontstaan zijn? Mijne redeneering antwoordde: dat is onmogelijk.

Uw brief heeft een pleister gelegd op de wond, die de vrees had geslagen. Mathilde zal nu ook gerust zijn.

Wij zullen nu met vertrouwen den uitslag der kiezingen afwachten en is die goed, dan hoop ik te herleven. 't Zou al te erg zijn indien de onderwijzers in de handen van Woeste en Cie. moesten vallen. Dan zou men moeten bekennen dat onderwijzers

en onderwijzeressen de martelaars zijn der strevingen naar vooruitgang. God verhoede het.'

Ik heb dezen brief van 18 Mei 1882 in zijn geheel overgeschreven, om duidelijk aan te toonen, dat de zeventigjarige vrouw zich niet buiten de politiek heeft gehouden, dat zij daarenboven zeer duidelijk heeft voorzien, hoe Woeste en Cie. de officieele onderwijzers tot martelaars zouden maken.

Tien dagen later schreef zij nogmaals aan Emiel, die te Brussel dagbladschrijver was en dus midden in de politiek zat. Ook die brief van 28 Mei 1882 is waard dat ik hem in zijn geheel opneem:

'Lieve Emiel, gij zult de **Volksbode** wegens de kiezing gelezen hebben. Ik zend u hierbij den **Meetjeslander.**

Een artikeltje in den geest van het uitknipsel, dat gij gezonden hebt, zou goed doen. Daarenboven wekt de verscheidenheid in stijl de aandacht der lezers. 't Is het oogenblik voor ons en voor allen om op de bres te staan.

Ik weet, lieve Emiel, dat gij overlast van werk hebt, en toch val ik u lastig.

Deze week heb ik het schier onmogelijke gedaan. Het artikel: Het nieuws van den dag enz., is van mij. Het artikel: Wij staan er voor en wij moeten er door, ook. Het artikel: Wat men den arme geeft, is van Julia.

Julia kan deze week niets doen. Zij zit nog met een uitgebreid conferentiewerk dat den eersten Juni moet verzonden worden.

Wat mij betreft, vandaag te twee uren komt tante Trinette, en zoolang zij daar is, zal ik niets kunnen doen.

Camille (Willems) moet alle weken acht honderd exemplaren **Volksbode** drukken en nog andere dingen, allemaal voor de Liberale Associatie van Eecloo. Hij moet zelf drukken enz. Gij zult bemerken dat hij zelf de drukproeven niet goed kan nazien.

Nu, vindt gij tijd om een artikeltje te schrijven, doe het om mijnentwil. Doch ik wil niet, dat gij u vermoeit.'

Ik heb getracht den **Volksbode** van dien tijd in mijn bezit te krijgen. Ik schreef daarvoor aan Eugeen Verstrijnge van Maldegem. Deze antwoordde mij dat de volledige verzameling van dit blad niet meer bestond, voornamelijk de jaren 1878 tot 1890 niet. In de drukkerij hadden, tijdens de bezetting, Duitschers gewoond

en het bovendeel van het huis, waar de collectie berustte, had erg onder het bombardement te lijden gehad, ‘zoodat van alles, wat er in was, niet veel meer terecht is gekomen.’

‘Dus zullen waarschijnlijk, zoo schreef mij die vriendelijke kleinzoon van mevrouw Courtmans, spijtig genoeg, alle verdere opzoekingen nutteloos zijn.’

Hij voegde er aan toe: ‘Vroeger was de **Volksbode** zeer liberaal, maar hij is na het overlijden van uitgever Coelis naar de andere partij overgegaan.’

Op Maandag 5 Juni 1883 nam de oude vrouw opnieuw de pen op, om Emiel voor het artikel te danken, dat hij ondanks de drukte naar Maldegem had gezonden:

‘Zaterdag namiddag hoorde men in Eecloo niets anders dan: Vivat de Volksbode. In de Liberale Associatie, in de herbergen, overal was het: “Hebt gij mijnheer Kervijn gezien?” En lachen, lachen, lachen. Dokter de Sutter en Cie. liepen met hunnen Volksbode rond. Mr. Verstraete van Adegem is te Eecloo geweest tot Zondag middag en hij, die nooit geestdriftig is, was het nog volop toen hij thuiskwam. Uw artikel was ook eene prachtige satire. Mijn Emiel alleen kan zoo schrijven.

Als uw artikel gedrukt was, bemerkte Julia, dat zij twee dingen had overgeslagen in het afschrijven: de minuten bij de geboorte en het geen zeer doen der in het papier gerolde haringen. Zij had er groot spijt van. De sloor is overlast van werk. Zij schreef het over omdat de letterzetter moeite zou hebben met uw schrift. Hoeveel werk heeft zij! Julia, Adèle en Mathilde moeten nu alle zaterdagen naar Eecloo naar de teekenles en in den loop van de week moeten zij hun teekenwerk afmaken. Niettegenstaande dit onnauwkeurig afschrijven heeft uw artikel het schoonste effekt gemaakt. Camille Willems zei als hij het las: Alles raak. Elke volzin, elk woord heeft zijn waarde. En dan ten slotte: de groote druppel en de slaapmuts!’

Daarop volgt een lange uiteenzetting van den politieken toestand in de streek en daarin zegt de schrijfster ronduit, dat de tegenpartij met slechte wapens strijdt.

‘Malou en Jacobs hebben op onvoorzichtige wijze het woord gevoerd, vooral op het punt van gemeente- en provinciale vrijheid.

Dat ware gemeente- en provinciaal bestuur boven het hooger bestuur stellen. Is dit grondwettelijk?

Daarenboven, de katholieken zijn te ver gegaan met hunne vervolgingen. Een verstandig man kan voor hunne partij niet meer kiezen.

Wij hopen, maar onze benauwdheid is groot. Gij zult in den **Volksbode** het artikel van Mathilde, van Julia en de mijne herkend hebben.

Toekomenden Zondag zullen wij voorzichtig sluiten. Nog eens, dank voor uw schoon portret van mijnheer Kervijn.

De priesters komen weer op den stoel der Waarheid (?). Toekomenden Zondag zullen zij hunnen grootsten troef uitspelen.'

Op 11 Juni 1882 had de verkiezing plaats. Den 14^{en} daarna schreef mevrouw Courtmans naar Brussel:

'Wij zegepralen. De zege is aan ons.

De bisschop had vijf millioen ter beschikking zijner mannen gesteld en gewerkt, gewerkt.

Welke stemmen hebben de klerikalen bekomen? Al de stemmen der landbouwers. Zij beloofden hun twee jaar kwijtschelding van hunne pachten als het goevernement omver lag. Zij zegden daarenboven: "Nu betaalt gij aan het goevernement. Geeft geld voor de katholieke scholen en als wij boven zijn moet gij niets meer betalen voor het onderwijs."

In de stad hebben zij de wissels dergenen betaald, die in slechte zaken waren. Het zijn dus de boeren en de zoogezegde bankroetiers die den toestand in Gent hebben verwekt.

Gisteren, na den algemeenen uitslag der kiezing zijn al onze vrienden ons komen gelukwenschen. Er zijn halvekens in overvloed gedronken.

Tot in den nacht zijn er benden door de straten van Maldegem getrokken, roepende: "Weg met de tjeven! A bas Malou!"

Als post-scriptum:

In het Walenland heeft het schoolonderzoek zijn uitwerksel gehad. Leven de Walen! Is 't niet treurig voor ons, flaminganten, te moeten bestatigen, dat het liberalisme geen wortel kan vatten in Vlaamschen grond?'

JULIUS PEE.

(Wordt voortgezet).

[Twee gedichten]

Voor den Veerman

‘Je zat stil in de schuit
terwijl je lengend wachtte
op de komst van den veerman.’

M. Daman.

Veerman, drijf me met je kano
verre van het riet,
waar ik al te mooie zangen
van mijn leven liet.

Want het riet wil z'immer zingen
en ze doen me pijn...
Kan men om verwelkte bloemen
nog vol vreugde zijn?...

Veerman, drijf me met je kano
naar het gulden land,
waar de schelpen van mijn droomen
glanzen aan het strand,

waar de meeuwen van bevreed'ging
langs me nedergaan
en de baren van mijn wenschen
hoog verzadigd slaan...

Veerman, drijf me met je kano
naar den vredewal,
waar de toren van voldoening
immer lichten zal.

Barcarolle

De booten van mijn weemoed varen
zwijgend op de zee.
De wit-geheven zeilen dragen
't raadsel van mijn wee...

Ze deinen, heel alleenig, in de
kalmte van den dag.
Alleen als al mijn angsten, die 'k moet
bergen in een lach.

De golven volgen zacht het lichte
dobb'ren van hun gang...
Waarheen zal wind ze drijven met zijn
nooit begrepen zang?....

De booten van mijn weemoed gaan on-
hoorbaar door den nacht...
Waar rijst het land der liefde, dat met
deernis op hen wacht?...

JULIA TULKENS.

Fransche Letteren

Als we de voornaamste van de thans verschijnende werken van Fransch-Belgische schrijvers ernstig nagaan, dan komen we tot het besluit, dat de ouderen onder de levenden, zooals Edmond Glesener en Hubert Krains onder de romanschrijvers, en Eugène Baie, die een eigenaardige plaats als geschiedschrijver inneemt, nog steeds aan de spits staan en er onder de jongeren niemand is, die hun plaats zou kunnen innemen.

Van **Le Pain Noir** van Hubert Krains verscheen een nieuwe uitgave (Edit. Labor, Bruxelles). Zoowat een kwart eeuw geleden, werd deze Waalsche boerenroman over 't algemeen maar koeltjes door de critiek onthaald. Wij maakten bijna een uitzondering met onzen lof, en het is dan ook met bijzondere voldoening, dat wij konden vaststellen, dat Krains met zijn diep-ernstige, sobere verhalen en zijn sterken, ietwat stuggen stijl, steeds meer gehoor verkreeg en thans algemeen als een schrijver van eersten rang erkend wordt.

Le Pain Noir beleeft thans zijn derde uitgave, d.w.z. het wordt voor de derde maal door een anderen uitgever in de wereld gestuurd, en weer eens voor een andere generatie. Dit kleine, sombere meesterwerk zal in deze ellendige tijden meer dan ooit weerklank vinden in de geteisterde gemoederen van de menschen. Het heeft overigens niets van zijn kracht en zijn schoonheid verloren.

Van geheel anderen aard dan het talent van Hubert Krains is dat van zijn vriend Edmond Glesener, zooals weer eens blijkt uit de vijf novellen, die hij onder den titel van de eerste, **Au beau Plafond** (Editions Labor, Bruxelles) verzameld heeft. Hier zijn we in het volle, vurige leven, waar alles kracht en krachtdadige uiting beteekent. Glesener, die een model van kalmen, bezadigden en voorzichtigen ambtenaar is, laat in zijn boeken den vrijen teugel aan zijn levenslust. De geweldigste manier om dezen te uiten is hem het meest welkom: daarom heeft hij een voorliefde voor het beschrijven van worstelaars en hun wedkampen en hij doet dit niet alleen con amore, maar ook met de vereischte technische kennis. Er waren al worstelaars in **Le Coeur de François Remy**, dat onvergankelijk meesterwerk der Fransch-Belgische

letterkunde, er zijn er ook in **Au beau Plafond.** Glesener heeft het leven bestudeerd in al zijn staden, in alle standen en in alle middens. Hij kent er al de ellenden en de zeldzame genoegens van, en als hij deze laatste met de gewenschte malschheid en geestdrift weet weer te geven, verkiest hij dikwijls de eerste met bitterheid en ironie te behandelen, in plaats van er over te weeklagen, en niet zelden drijft hij zijn toestanden in het gewaagde of in het onweerstaanbaar komische.

Het oogenblik is lang voorbij om Glesener als stylist te ontdekken. Men weet sedert lang dat hij 'klassiek' is van taal en stijl. Hij weet de onwaarschijnlijkste en gekste grappen te vertellen in een onberispelijke taal, zonder dat deze ooit gemaakt voorkomt, terwijl zijn vlekkelooze stijl een ongeëvenaarde lenigheid bezit. Hij is eenig in ons land voor dit dubbel meesterschap als romanschrijver en als stylist.

Enkele jaren geleden werd in deze kroniek het eerste deel van **Le Siècle des Gueux** van Eugène Baie - **La Métropole de l'Occident**, een heerlijke evocatie van het Antwerpen van de XVIe eeuw - met de verdiende waardeering besproken. Intusschen verscheen het tweede deel: **Le Miroir de l'Escaut**, dat zich op hetzelfde verheven plan als het eerste beweegt. De lezers van **La Métropole de l'Occident** zullen niet gauw de meesterlijke portretten van Egmont, Marnix van St. Aldeqonde en vooral Willem van Oranje vergeten. In het tweede deel is Erasmus de centrale figuur en hier, dunkt me, heeft Eugène Baie al zijn vorig werk nog overtroffen. Merkwaardig zijn ook de bladzijden, waar hij den geest van de Wedergeboorte bepaalt en omstandig verklaart wat de 'humanisten' beoogden en hoe zij te werk gingen om hun doel te bereiken: het aanschijn van de wereld veranderen. Zijn verklaring van de Hervorming is even merkwaardig.

Men kan het boek van Eugène Baie niet zonder ontroering lezen of bespreken. Het is een machtig fresco van den tijd, diep en rijk van gedachten en alomvattend van vizie, met als grond een eruditie die nooit in gebreke bevonden wordt. De taal is wonderbaar schoon en de woordenschat schijnt haast onbeperkt; zij doet me soms denken aan Victor Hugo en Camille Lemonnier. De stijl is van een ongeëvenaarde pracht, een weelde, die eigenlijk onmisbaar is voor het behandelde onderwerp; doch waar het past wordt die weelderige stijl precieus of ascetisch, teeder of humoristisch. De overvloed van Rubens, de malschheid van Breughel, de diepte van Van Dyck en de candeur van Jan van Eyck zijn hier in passende, evenwichtige maten tot een geschiedkundig en letterkundig meesterwerk saamgesmolten. Hij heeft zijn eigen opgave gevolgd: 'L'histoire n'est pas que l'urne où gisent les cendres du passé. On ne la peut refaire uniquement avec des archives. Il faut

revivre en soi le frisson des aïeux' - en de uitslag is heerlijker dan men zou mogen verwachten, hoe groot die verwachting ook ware. Heel het werk werd geschreven met een mild lyrisme, liefde, bewondering en diep inzicht; ook gaan alle onze vergelijkingen mank om zijn stijl, zijn talent en zijn eruditie te kenmerken; Hugo en Michelet, Van Dyck en Breughel kunnen ons niet helpen; Eugène Baie is, wel beschouwd, te persoonlijk en hij is op en top... Eugène Baie.

Nooit werd een indrukwekkender, schooner monument aan het Vlaamsche land en zijn beschaving opgericht. Men kan het betreuren, dat Baie niet in 't Vlaamsch schrijft, - doch thans is zijn lezerskring ongetwijfeld oneindig breeder en aldus kan hij ons land en zijn roemrijk verleden in wijder kring doen vereeren en waardeeren.

De heer M.A. Pierson debuteert in de letteren met een kleinen roman: **Sillages** (Edition Labor, Bruxelles); een ongelukkig avontuur van een student in de rechten met een zoogezegd arm Engelsch meisje, dat ten slotte rijk blijkt te zijn en terug naar Engeland keert en nooit meer van zich laat hooren. Er zit wel leven, geest en gevoel in dit verhaal, die er met den ongekunstelden stijl aangename lectuur van maken.

Roger Avermaete is een van onze meestbegaafde letterkundigen, die wel eens in 't Vlaamsch, maar liever (en dan ook veel beter) in 't Fransch schrijft. Een **Synthèse d'Anvers** van hem heeft eenigen opgang gemaakt en zeer te recht. Enkele maanden geleden verscheen **La Sonate d'Amour** (Edit. de Belgique, Bruxelles), dat wellicht zijn beste werk is. Met een geschiedenis en personen, die niet erg sympathiek aandoen, weet hij toch een atmospheer te scheppen, die den lezer geheel inneemt en niet meer vrijlaat vóór het einde van het boek. Zooals bijna alles van Avermaete is ook dit verhaal zeer oorspronkelijk en de psychologie van de personages is niet oppervlakkig behandeld.

Jean Tousseul heeft onder den titel van **Au Bord de l'eau** (Rieder) eenige novellen verzameld, die in hun sympathieke bekoring den lezer onweerstaanbaar winnen. Natuur en personen krijgen bij Tousseul een vriendelijke, aantrekkelijke atmospheer en op elke bladzijde voelt men de teederheid en het medevoelen, die vaak aan Daudet doen denken, en ook het ernstige, degelijke talent van dezen schrijver.

In tegenstelling met zijn tot hiertoe meestal 'hermetische' poëzie en prozastukken, heeft Charles Plisnier, wien het niet aan ingeboren talent ontbreekt, in de novellen van **Figures détruites** (Edit. Labor, Brussel) meer helderheid en dan ook wel meer schoonheid gebracht. Ieder van de vier vertellingen, die het boek vormen, heeft een vrouw als centrale figuur: Chana, Lucile,

Annabel en Aimée verschillen volslagen van elkander, maar allen zijn, met hun deugden en perversiteiten, doordrongen van dat zoo verscheidene ‘ewig Weibliche’, waarvan Goethe in heel zijn leeftijd zich nooit heeft kunnen losmaken. Die eigenaardige figuren zouden beter tot hun recht komen, indien Plisnier zijn stijl eenvoudiger en leniger wilde maken; hij doet soms erg gemaniëreerd, terwijl zijn synthesis gewild archaïsch is. Het resultaat is een stroefheid, een hardheid, die het verhaal niet ten goede komt.

G. Lenôtre, die zoo pas als lid van de Fransche Academie gekozen werd, is de man van den zelfkant van de geschiedenis; ‘1'histoire bibelotière’ heeft voor hem een onweerstaanbare bekoring en hij bezit het talent diezelfde bekoring in zijn boeken te leggen en naar den lezer te doen uitstralen. ‘Vieilles Maisons - vieux Papiers’ is een meesterwerk en het onlangs verschenen **Napoléon, croquis de l'épopée** (B. Grasset) is ook weer zijn auteur waardig. Zooals de titel het duidelijk aankondigt, hebben we hier geen gebeiteld portret van den Veroveraar, maar schetsen van enkele dagen uit zijn leven en daar zien wij hem verschijnen, zooals hij nog leeft in de volkslegende, met hetzelfde wonderbaar, onuitlegbaar en onsterfelijk prestige.

Voor den Prix Goncourt was, zooals ieder jaar, de strijd zeer druk. De ‘favoris’ waren o.a. Mazeline (met ‘Les Loups’), L.F. Celine (met ‘Au bout de la Nuit’) en onze landgenoot Robert Poulet (met ‘Le Meilleur et le Pire’). Mazeline werd bekroond, met een boek dat me niet veel belangstelling heeft ingeboezemd, Celine werd afgewezen met het boek dat ik hierna bespreek en R. Poulet kwam ten slotte niet in aanmerking met **Le Meilleur et le Pire** (Denoël et Steele), misschien eenvoudig, omdat hij een Belg (of geen Franschman) is. Men heeft hier te doen met een zeer schoon werk, literair en toch natuurlijk van stijl en taal, en origineel van conceptie. Ik heb de vaste overtuiging dat Robert Poulet's naam zal kunnen prijken naast die van Edmond Glesener, Hubert Krains, Jean Tousseul, - om maar de besten te noemen, die voor geen enkelen Franschen romanschrijver de vlag moeten strijken.

Ik weet niet of na ‘L'Amant de Lady Chatterley’, dat in Frankrijk een soort schandaal-succes heeft gehad, (waarbij de literaire waarde van dit boek geheel over 't hoofd gezien werd), het lijvige boek (meer dan 600 blz.!) van Louis-Ferd. Celine, **Voyage au bout de la Nuit** (Denoël & Steele) nog sensatie zal maken. Hier ploetert men in slijk en drek en andere vuile dingen en geen uitdrukking, hoe grof en gemeen ook, blijft den lezer gespaard. Onzedelijk? Ja, hoewel ik van meening ben, dat de onzedelijkheid in literair werk maar bestaat voor onzedelijke

menschen. Doch het wil er bij mij niet in, dat obscene woorden en te ver gedreven beschrijvingen onmisbaar zouden zijn om een treffend realistisch werk te scheppen. Na dit voorbehoud, mag gereedelijk verklaard worden, dat Celine's werk een sterk en indrukwekkend boek is, hoewel het een uiterst pijnlijken indruk laat: men geraakt niet uit het milieu van schoften en dieven en lafaards, die niet enkel kwetsende woorden en manieren hebben, maar ook verachtelijke ideeën. Men vraagt zich ten slotte af, in hoeverre de schrijver met zijn held één uitmaakt?...

Na het boek van L.F. Celine gevoelt men zich gelukkig en... gereinigd bij de lezing van **L'Amour de vivre** (Flammarion) van Frédéric Lefèvre. Men beweegt er zich ten minste in de zuivere lucht van Bretanje, en Achille Brau. die wel eenigszins een ongelikte beer is, heeft in de hoogste mate de liefde voor het leven, voor den strijd om dit leven, dat, zegt hij, nog wat anders aanbiedt dan liefde en verlangen naar de vrouw.

Met den laatsten roman van Adré Billy. **La Femme maquillée** (Flammarion) staat men ongetwijfeld voor het werk van een kunstenaar van eersten rang. Het geval is ongewoon en ook uiterst delicaat, zoo ongewoon zelfs, dat men betwijfelt of zulke toestanden mogelijk zijn, en zoo delicaat, dat men den schrijver bewondert voor den tact, waarmee hij de meest gewaagde dingen in nooit kwetsende woorden weet samen te vatten. De psychologie van de vrouw, die Billy volslagen ‘démaquilleert’, is alvast niet oppervlakkig, - of zij juist is, dat zou alleen een vrouw kunnen zeggen. Maar dat het werk merkwaardig is en ernstig moet opgenomen worden, lijdt geen oogenblik twijfel.

Naar men vertelt in het letterkundiae Landerneau, zou de groote prijs van den roman van de Fransche Academie naar onzen landgenoot t'Serstevens moeten gaan zijn (zoo was het voorstel van de Commissie), - maar dat is niet gebeurd om openlijke redenen die niet ernstig zijn, en om een geheime reden (de nationaliteit van den schrijver), die wèl ernstig is en ten overvloede bewijst, dat onze Fransch-Belgische schrijvers te lijden hebben van het Fransch protectionisme, precies gelijk onze... andere voortbrengselen. De prijs is dan gegaan naar Jacques Chardonne, schrijver van verschillende romans en o.a. van **Claire**, zeer zeker een voortreffelijk werk, zonder iets buitengewoons te brengen. Men zou zelfs moeilijk den ongewonen opgang verklaren, welken die roman onder het lezend publiek gemaakt heeft.

La Maison des Bories (Plon) van Simonne Ratel is een aangenaam, bekoorlijk boek, zonder oppervlakkig te zijn. De schrijfster bestudeert een huisgezin, dat stilaan innerlijk uiteenvalt naarmate de kinderen opgroeien. Zooals het in de werkelijkheid altijd het geval is met een normaal saamgesteld gezin, is de moeder de

grootste en sterkste figuur, het eigenlijke hoofd van de familie. De schildering van Belle-Jolie en haar drie kinderen in hun bergwoning ademt de zuiverste poëzie.

Georges Duhamel heeft in **Tel qu'en lui-même** (Mercure de France) een eind gesteld aan het leven van zijn alter ego Salavin. Deze is de verpersoonlijking van de algemeene menschenliefde (‘Seid umschlungen, Millionen!’) in wien toch de haat voor alle sociale onrechtvaardigheid brandt. In zijn naïeven trots meent hij, dat hij door zijn voorbeeldige en verduldige handelwijze tot de verbroedering van de menschen kan medehelpen. Na een reeks van tragische en ellendige avonturen, die van Salavin's vredeschip, waarmede hij doorheen de massa wil zeilen, een erbarmelijk wrak maken, is Salavin totaal overwonnen. Ik heb nooit geheel kunnen sympathiseeren met Salavin, die me dikwijls kregelig gemaakt heeft. - maar Duhamel heeft zonder afwijking zijn ‘held’ geteekend, zooals hij met een gegeven karakter en principes zich logisch naar omstandigheden moest gedragen. In dit laatste boek vinden wij den geheel ontgoochelden Salavin in Tunis, waar hij een winkel van gramophonen openhoudt! Zijn oude ziel wordt nog eens wakker, als hij zich in een gevecht tusschen Arabieren en politieagenten werpt om deze laatsten het leven te redden. Hij wordt erg gewond; zijn vrouw komt hem halen en voert hem terug naar hun klein appartement, te Parijs, dat zij samen plachten te bewonen. Hij sterft daar onmiddellijk. Dat is alles. Maar het blijkt genoeg te zijn voor Duhamel om een van zijn prachtigste boeken voort te brengen, om de eenvoudige reden, - naar mijn meening - dat in **Tel qu'en lui-même** het gevoel weer de bovenhand heeft gekregen. Bij Duhamel heeft immers altijd de philosoof of de socioloog nooit den gevoelsmensch overheerscht dan ten koste van den kunstenaar. Waar bij hem het hart alleen spreekt, krijgen we den schrijver op zijn best.

Een nieuwe ster aan den hemel van de letterkundige critiek, André Rousseaux, is nochtans geen onbekende meer voor de lezers van ‘Candide’ en ‘Figaro’. Hij heeft zijn stukken in die bladen bij elkaar gebracht in een deel **Ames et Visages du XXe Siècle** (Grasset) en daarmee hebben wij een critisch werk van buitengewone waarde. Wij kunnen hier niet veel meer doen dan de werken, die wij kennen, eventueel aanprijzen zonder er dieper op in te gaan, maar het zou wel interessant zijn het boek heelemaal door te nemen, te beginnen met het voorwoord (waarbij hij zijn werk opdraagt aan Paul Bourget). Zijn studies over Dorgelès, Mauriac. Duhamel, over Paul Valéry (‘l'intelligence désolée’), Lacretelle, Cocteau zijn allermerkwaardigst. Het zal voortaan niet meer mogelijk zijn een van die schrijvers - en nog andere die Rousseaux ontleedt - in het bijzonder te bestudeeren zonder

rekening te houden met deze critieken. Met wat voorafgaat wil ik niet bedoelen, dat alles wat Rousseaux zegt onweerlegbaar is, - ver van daar: hij gelooft niet dat er heil bestaat buiten de dogma's van het katholiek christendom. Dat verengt natuurlijk zijn uitzichten en houdt velen dikwijls tegen hem te volgen.

Alvorens te sterven, zoowat een jaar geleden, heeft Gerard Harry de laatste hand, kunnen leggen aan een studie, welke voor hem een groot deel van zijn levenstaak uitmaakte: **La Vie et l'OEuvre de Maurice Maeterlinck** (Fasquelle). Wat het eerst treft in dit laatste werk van een grijsaard, zijn de levendige toon, de jonge geestdrift en de groote levenskracht, die zich op iedere bladzijde voelbaar maken: dit alles geldt voor het tweede (nieuwe) deel van het boek, want het eerste deel (van de geboorte tot na 'L'Oiseau bleu') is een weergave van een werkje, dat reeds in 1909 verscheen. Dit eerste deel dekt overigens bijna geheel de artistieke en wijsgeerig-artistieke periode van Maeterlinck's werk. Nadien komt het dikwijls geniale, maar ook soms vervelende vulgarisatiewerk van den onsterfelijken dichter van **Pelleas et Mélisande**, van **Joyzelle** (veel te weinig gekend!), van **Le Trésor des Humbles** en andere meesterwerken.

De studie van G. Harry is vooral biographisch en anecdotisch, - het werk van een zeer knap journalist. Analytisch is het niet geheel bevredigend, zoo min voor de psychologie van den schrijver als voor de werken.

Als aanvulling van Harry's uitvoerige levensbeschrijving, zou men zeer wel Auguste Bailly's **Maeterlinck** (Firmin Didot) kunnen aanbevelen. Hier is de anecdotische kant bewust verwaarloosd ten bate van de innerlijke beteekenis van den grooten schrijver en zijn werk. Hier hebben we werkelijk met een studie te doen, die niet alleen getuigt van groote liefde voor het onderwerp, maar van een diep - hoewel niet altijd juist - begrijpen. Een sprekend portret en een uitstekende bibliographie verhoogen de critische waarde van die aanbevelenswaardige studie.

LEO VAN RIEL.

Boekbeschouwing

Ortrud Freye. - Selma Lagerlöf. - G. Westermann, Braunschweig.

Een pracht van een boekje, om meer dan één reden. Eerst al om zijn hoog formaat, zijn mooie niet-Duitsche letter en zijn twaalf openbarende foto's uit Värmland, Selma Lagerlöf's geboortestreek in Midden-Zweden. Daarna, en vooral, om den zeer methodisch ingedeelden, aanschouwelijk gestelden inhoud over Selma Lagerlöf's leven en werken. De Zweedsche schrijfster van den schrijnenden roman ‘Gösta Berling’. - haar meesterlijken eersteling, - en het éénige sprookjesachtige verhaal voor jongelui ‘Niels Holgerssons wonderbare reis’ (door Zweden) zal wel een ieder bekend zijn; maar haar lange leven van hard en geduldig werken, van rusteloos reizen en trekken naar overal en toch van trotsche gehechtheid aan Zweden, van strijden, inzinken, wéér strijden en... overwinnen is op zichzelf een leerschool van hooge zedelijke beteekenis, waarmede het goed is kennis te maken.

Een paar zinsneden in het boekje zijn treffend. Op blz. 23-24, namelijk, lezen we hoe bij Selma's geboorte, in 1858, door een groottante voorspeld werd, dat Selma een leelijke ziekte zou doormaken, veel reizen zou en dikwijls van woonplaats veranderen, tot haar levenseinde zou te werken hebben met boek en papier en nooit in het huwelijk zou treden. Indien die voorspelling tot de historie en niet tot de legende behoort, dan is heel Selma Lagerlöf's leven daar een eenig rake illustratie van. Want alles is aldus uitgekomen en thans nog, nu de schrijfster haar 75e jaar gaat bereiken, sinds lang reeds (1910) bezitster van een Nobelprijs is en rustig op haar landgoed Marbacka zou kunnen leven, schrijft en blijft ze schrijven en neemt ze deel aan allerlei maatschappelijk opbouwend werk, haar Zweden tot grooter eer en glorie.

Kortom, dit boekje, dat rondom de figuur Selma Lagerlöf tevens zoo treffend de atmosfeer van Värmland weeft, zagen we graag in handen van talrijke lezers.

Richard Plattensteiner. - Der Mahatma. - Die Wirtin zum goldenen Hirschen. - Blick ins Kinderland. - Loisl, eines Wiener Kindes Aufstieg zum Licht. - Alle uitgegeven door de firma Heinrich Minden, te Dresden en te Leipzig.

In verband met den naam, dien Plattensteiner zich de jongste jaren in Oostenrijk verwierf als schrijver, dichter en volksredenaar, legde voornoemde firma een reeksuitgave aan, nl. de ‘Plattensteiner-Bücherei’, waarvan reeds enkele nummertjes verschenen zijn.

Nummer 1 is **Vogelfrei**, dat in zijn eenvoud een dichterlijk mooie vogelgeschiedenis blijkt, waarmee ook ónze kinderen mochten kennismaken. Nummers 2-3 vormen **Loisl**, een korten roman van proletarischen, harden strijd om het leven, nummers 4-5 **Die Wirtin zum goldenen Hirschen**, een landelijke vertelling in Reuterschen trant; beide zijn gezonde, kristelijk getinte volkslektuur, het eerste wordt opgeluisterd door talrijke houtsneden van Franz Kaiser. Nummer 6 heet

Bliek ins Kinderland, bevat acht frisch gekleurde teekeninkjes van Ernst Kutzer en geeft, in een twaalftal al te gemakkelijk gerijmde gedichten, enkele indrukken weer, door Plattensteiner opgedaan bij zijn omgang met kinderen.

Naast deze reeks verscheen, apart, **Der Mahatma**, een klein en kostbaar boekje over Gandhi, de groote ziel van Indië en zijn opstanding. De schrijver, die vroeger dit onderwerp in voordrachten behandelde, werkte deze om tot een 'Mysterium in 8 Bildern, einem Vorspiel und Nachspiel' en slaagde er in, door acht naast elkaar geplaatste, losse tooneeltjes of belichtingen, een synthetisch beeld te geven van wat de Indiërs zijn en verlangen en Gandhi, met zijn wijsheid en zijn opofferingsgeest, met hen en voor hen bereiken wil. Het boekje telt 64 bladzijden en is een meesterwerkje én als plastische voorstelling én als eenvoudig, delikaat en dichterlijk proza.

Mr. A.H. Cornette. - Periscoop, I. - De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.

We hadden met het literaire, levendige, dikwijls subtiele proza van A.H. Cornette reeds herhaaldelijk kennis gemaakt en herinnerden ons o.m., zijn fijn vertaalde 'Lof van Antwerpen' (naar het Fransch van E. De Bruyn) en zijn merkwaardig 'Verslag over de Vlaamsche letteren van 1910 tot 1917', gelezen te hebben. Ja, we wisten wel, dat heel wat méér van hem verspreid lag in brochures en tijdschriften; maar aan klasseeren en bundelen dàcht hij blijkbaar niet,... en zoo werd ons, als zooveel anderen, de gelegenheid onthouden, in A.H. Cornette één onzer zeldzaam scherpziende, ruimst belezen kritici te bewonderen, wiens artikels literair ook telkens een genieting blijken. Thans is hij bezig, op aandrang van anderen, zijn erg verspreide opstellen te schiften,... en deze 'Periscoop, I', omvattende, in dichten druk, circa 250 pagina's, is er de eerste uitslag van. En welk een uitslag!

In de eerste, ruim honderd bladzijden herdenkt hij, elk naar hun waarde in den tijd, Van Beers en De Mont, neemt hij zijn hiervoren bedoeld Verslag op, behandelt hij 'De Schelde in het Proza' en plaatst hij zijn inhoud-zware, literair bizonder mooie, voor Cornette typeerende studie 'Met Henri Brulard te Grenoble'. In het overige deel van zijn boek laat hij een lange reeks recensies (over boeken in proza) verschijnen, die in den loop der jaren in 'De Gids' en elders werden opgenomen. Slechts recensies, kan de lezer zeggen, doch A.H. Cornette heeft vóór alles de bekommering tot den reëelen geest en de beteekenis van 't werk door te dringen en zoo krijgt elke bespreking, hoe kort ook, haar eigen kenschetsende waarde,... waar ge het absoluut niet telkens hoeft mee eens te zijn, om ze toch degelijk te kunnen vinden. We denken b.v. maar eens aan Cornette's oordeel over den 'Breugel' van Timmermans, tegenover het inzicht van een Vermeylen.

A.H. Cornette heeft mot deze 'Periscoop, I' een boek van wáárde op de markt gebracht. We durven vertrouwen, dat het hem in het wereldje der kritische essayisten van ten onzent de plaats zal verzekeren, waarop hij al jaren recht heeft.

Alice Nahon. - Werken. - De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.

Aldus aangekondigd is de vermelding van Alice Nahon's bundeltjes wel wat bondig. Want vóór ons liggen van haar: **Vondelingskens** (13e uitgave), **Op zachte vooizekens** (11e uitgave), **Schaduw** (4e uitgave), **Verzamelde gedicht ten** (bevattende, in linnen omslag, de hiervoren genoemde deeltjes), **Alice Nahon en haar gedichten** (karakterschets, met bloemlezing, door Dr. C. Tazelaar; nieuwe uitgave).

Het ligt niet in onze bedoeling, hier het dichtwerk van Alice Nahon breedvoerig te bespreken; dat gáát immers niet bij elke nieuwe, ongewijzigde uitgave van haar bundeltjes,... en kijk maar hoeveel maal deze reeds herdrukt zijn geworden.

Wat de dichteres op haar best kenmerkt heeft Dr. Tazelaar in zijn korte, zakelijke studie uiteengezet. Op blz. 29 zegt hij: ‘En dan is dit misschien het meest merkwaardige van haar werk: 't is volstrekt niet grootsch, niet geniaal van conceptie, hoog van vlucht, schitterend van talent, - en toch is het zoo ontroerend mooi! Ontroerend, omdat het zoo echt is, mooi, omdat het is van kristallijne zuiverheid.’ We onderschrijven ten volle deze waardeering en herinneren ons, in verband daarmee, een heele reeks eenvoudig aandoenlijke stemmingsbeeldjes uit ‘Vondelingskens’ en ‘zachte vooizekens’, die van bij hun verschijnen al van blijvende waarde bleken. We denken b.v. aan ‘Idylle’, ‘Avondliedeken’, ‘Aan een Kindeken’, ‘De Kinderen van de Soetewey’, ‘Aan Guido Gezelle’, om er geen andere te noemen; maar heel wat minder aan ‘Kindje’ en nóg enkele stukjes, die Dr. Tazelaar citeert, al zijn ze niet meer dan knappe dichtoefeningen.

Ergens in een gesprek met Johan Demaegt zei de dichteres: ‘Ik zou zoo gaarne boven mijn simpelheid uitkomen. Ik schaam mij eigenlijk over den eenvoud van mijn verzen.’ Dat zij dit meende, blijkt uit haar derde bundeltje, ‘Schaduw’, waarin ze inderdaad minder eenvoudig en diepzinniger wordt. We lazen dat bundeltje met aandacht, heelemaal,... en nu moge Alice Nahon daarin nóg zoo ernstig aan woorden- en vormenspel gedaan hebben en getracht, dieper in het ziels- en gemoedsleven te grijpen, we blijven haar het dichterlijk zuiverst en veruit het mooist vinden zoolang ze stil gemoedelijk, met haar eigen tikje melancholie, haar simpele stemminkjes zit op te teekenen. M.a.w. we waardeeren haar boekje ‘Schaduw’ als een kenteekenend stadium in haar ontwikkelingsgang, maar blijven het voor de Vlaamsche vrouwelijke dichtkunst, waarin ze zoo typisch alléén bleek te staan, een waarachtige zégen heeten, dat ze ons, met haar onaanstellerigsten, maar typisch plastischen eenvoud, haar heerlijkste gedichten bracht.

P.S. Deze regelen waren geschreven, toen de bladen ons het ontstellend bericht brachten van Alice Nahon's overlijden, op 37 jarigen leeftijd, den 21^{en} Mei jl. Mogen haar mooiste verzen, waarin ze zooveel van haar in-gevoelige hart en droomend verlangen heeft gelegd, door velen gelezen blijven worden, haar nagedachtenis ter eere!

H. VAN TICHELEN.

Nieuwe Uitgaven.

Van de firma J.B. Wolters, Groningen:

Joost van Vondel's Jeptha of Offerbelofte, 6^{e} druk, opnieuw bewerkt door Dr. C.G.N. DE VOOYS, die de inleiding van J. Koopmans behield, maar de vroegere aanteekeningen van Verwey en Koopmans geheel omwerkte en wijzigde; 93 blz.; *f* 0.90; geb. *f* 1.20.

Esmoreit, abel spel uit de 16^{e} eeuw, naar het Hulthemsche handschrift uitgegeven door C.G. KAAKEBEEN en Dr.R. VERDEYEN; 12^{e} druk; 77 blz.; *f* 0.80; geb. *f* 1.10.

Van de Korenaar, Albert Linartstraat, 28, Aalst:

GEERT GRUB: Mensen in Strijd; 254 blz., met een portret door EDM. VAN DOOREN; 20 fr., te storten op postcheckrekening 402517.

Een manifest, een opdracht en 9 goed gestijlde, maar soms tot meetingtoon overslaande tendenzverhalen, waarin het onderbreken van zwangerschap herhaalde keeren te berde komt, ook het sexueel vraagstuk en de vrije liefde, de behandeling van een activist in de gevangenis tijdens de opperheerschappij van de S\^reté Militaire e.a.m.

Van Excelsior, Brugge:

C. ASTAES: Dierensport, kinderboek; 32 blz.; 2 fr.

C. ASTAES: Van Kabouters en Reuzen, kinderboek; 159 blz.; 10 fr.

MARCEL DE KONINCK: Het Straatje, novelle; 153 blz.; 12 fr.

Allerlei poetsen van eenige kameraden, in de school, tijdens de Duitsche bezetting, daarna op 't werk, in een voetbalclub, bij een smulpartijtje en zoo meer. De schrijver kan leuk vertellen, maar neemt het soms met de waarschijnlijkheid niet te nauw en had een slot moeten bedenken dat er een is.

Van de N.V. Standaard-Boekhandel, Antwerpen, Brussel, Leuven:

Dr. J. VAN MIERLOO Jun., S.J.: Beknopte Geschiedenis van de oud- en middel-Nederlandsche Letterkunde; 195 blz.; 30 fr.

2e, bijgewerkte en verbeterde uitgave van een vroeger hier besproken werk, dat voor doel heeft ‘de geschiedenis onzer letterkunde eens voor te stellen van een katholiek standpunt uit.’ Op vele plaatsen werden aanvullingen en veranderingen aangebracht en soms mededeelingen uit 's schrijvers grooter **Geschiedenis** samengevat en aangevuld.

ALJA RACHMANOVA: Mijn Huwelijk in rooden Storm, 363 blz., met portret; 45 fr.; geb. 56 fr.

In dagboekvorm vertelde lotgevallen van een Russische professorsdochter, die, tusschen en trots allerlei miseriën, in Sovjet Rusland met een Duitscher trouwt, in een moederhuis bevalt en ten slotte uit het land wordt gezet.

Filologie en Folklore[1]

Het besluit van het Congresbestuur om voor het eerst aan de Volkskunde een bescheiden plaatsje in het toch reeds zoo omvangrijke programma onzer werkzaamheden in te ruimen, zal door de folkloristen met voldoening zijn vernomen. Het is als bij de afbetaling van een oude schuld: men is blij, dat men het geld in handen heeft, maar denkt toch tevens met eenigen wrevel aan den langen tijd, dat men daarop heeft moeten wachten. De folklorist, die zich beklaagt over de late erkenning van zijn wetenschap als gelijkgerechtigd met de overige takken van de filologie, trooste zich daarover, dat hij dit lot met andere jonge wetenschappen deelt. Het is zelfs denkbaar, dat enkele leden van dit filologencongres ten opzichte van de wetenschap der sprookjes en kinderrijmpjes een zelfde gebrek aan waardeering hebben als destijds de classici voor de liefhebberij der potjes en pannetjes. Ik zal dezulken niet trachten te overtuigen, immers de tijd is voor hen een zekere en geduldige leermeester. De volkskunde, in den jare 1933, meer dan een eeuw na de verschijning der Kinder- und Hausmärchen, voor het eerst op een Noordnederlandsch filologencongres mondig verklaard, voelt zich door deze daad van simpele rechtvaardigheid niet gevleid; zij is buiten onze grenzen volwassen geworden en men moet zich daarom voorbereiden op een zelfstandig en doelbewust optreden van dezen nieuwen, maar niet onervaren gast.

Het recht van onze aanspraken op een plaats in uw midden, zal ik dus niet betoogen: ik zal veeleer trachten u er van te overtuigen, dat de filologie het kwalijk zonder de folklore stellen kan en ik zal uiteenzetten op welke wijze, naar mijn meening, een samenwerking op toekomstige Nederlandsche Filologencongressen

(1) Voordracht op het XVde Noordnederlandsche Filologencongres, Paschen 1933.

kan worden tot stand gebracht. Immers de uitnoodiging van het Bestuur tot het houden van deze voordracht beschouw ik niet als een fraai gebaar, maar als een ernstige poging om te geraken tot een regeling, die ook in de toekomst aan folkloristen de deelneming aan de besprekingen der congressen zal mogelijk maken.

De filologie heeft de folklore meer noodig, dan omgekeerd. Bijna het heele tweede deel van Schrijnen's Nederlandsche Volkskunde is voor den verstandigen lezer een doorloopende demonstratie van deze veel te weinig besefte waarheid. Wat daarin behandeld wordt, is taal en literatuur, de beide studieobjecten der filologie. Zij zal dus niet ongestraft buiten beschouwing kunnen laten een belangrijke groep van verschijnselen, die door het karakter van een overlevering, welke door breede lagen van het volk gedragen wordt, bijzondere belangstelling verdienen. De taalwetenschap heeft reeds lang en volledig gecapituleerd; zij heeft zelfs de bestudeering der volkstaal zoo uitsluitend als haar domein beschouwd, dat voor den folklorist weinig bewegingsvrijheid overblijft. Ook hier heeft men in Nederland traag gereageerd op wat buiten onze grenzen reeds tientallen van jaren als ernstige noodzaak werd begrepen; het onderzoek der Noordnederlandsche dialecten wordt ter hand genomen, terwijl in Romaansche landen de cartografeering der taalverschijnselen reeds zeer ver gevorderd is.

Met de volksliteratuur staat het anders. Het is voor den filoloog niet voldoende van het folkloristische materiaal gebruik te **willen** maken, hij moet het ook **kunnen.** En het valt hem zwaar tot het inzicht te komen, dat de methoden, waaraan hij gewend is, op een zoo nauw verwant gebied niet bruikbaar zijn. De verschillende onderdeelen der filologie hebben zich in eigen engen kring teruggetrokken; er zijn er zelfs nog altijd, die gelooven, dat in zulk een isolement hun kracht ligt. Voor hem, die vrijer uitzicht verlangt en de muren, die hem rondom beperken, wil afbreken, bestaat de moeilijkheid, dat hij zich op onbekend gebied niet gemakkelijk kan oriënteeren. Meermalen is de onderzoeker zóó blij in buurmans tuin van eigen plant een verwant exemplaar te hebben gevonden, dat hij deze herkenning voor een verklaring aanziet. Zoo noemt men een Germaansche mythe verklaard, als men zijn elementen in de volkssage of in de geloofsvoorstellingen van primitieve volken heeft teruggevonden. De onderzoeker van

een heldensage acht zich van verdere moeite ontslagen, als hij het sprookje heeft aangewezen, waarmede eenige overeenstemming bestaat. Anderzijds is de folklorist maar al te gauw tevreden, als hij het sprookje uit een of andere literaire bron kan afleiden. Folklore, ethnologie, godsdienstgeschiedenis, filologie werpen elkander telkens den bal toe en voelen zich opgelucht als hij veilig in handen van anderen is. Dit kan tot eigenaardige consequenties leiden. Dezelfde vertelling, voorkomend in een middeleeuwsch epos en in een hedendaagsch sprookje, kan door den een worden opgevat als een ontleening aan de volksliteratuur, terwijl de andere juist aan de oorspronkelijkheid der literaire schepping gelooft. Hier is een circulus vitiosus, waaraan wij slechts kunnen ontsnappen, door niet naast elkander, maar samen met elkander te arbeiden.

Voor Germanisten is het geval Panzer een waarschuwend voorbeeld. In het Oudengelsche epos Beowulf wordt verteld, dat de held eerst strijdt met het monster Grendel, vervolgens met de moeder van dit monster een gevecht op den bodem van een meer heeft en eindelijk tot besluit van zijn heldenleven een schattenhoedenden draak bekampt. Gevechten met monsters en draken behooren tot het vaste repertoire van sage en sprookje; hier dus is de oorsprong van de stof te zoeken, die het heldendicht behandelt. Toen dan ook Panzer in een zeer breed opgezet onderzoek trachtte aan te toonen, dat in de Grendel-gevechten de stof verwerkt was van het bekende sprookje van den Berenzoon, beteekende dit een geweldigen vooruitgang op de vroegere opvattingen, die steeds weer van de sage een mythe poogden te maken. Desniettemin is het onderzoek van Panzer een typische proeve van onbevoegd uitoefenen der folklore. Het is niet voldoende een groot aantal varianten te kennen, men moet ook weten met welke methode dit materiaal te bewerken is. Nu was zelfs van zuiver filologisch standpunt de behandeling van Panzer aanvechtbaar. Het is ongeoorloofd, uit al die verschillende varianten de motieven bijeen te brengen, die men noodig heeft voor zijn onderzoek; het gaat niet aan, uit een motief van een Russisch sprookje hier en een motief van een Bretonsch sprookje daar een oervorm te construeeren, die inderdaad nooit en nergens kan hebben bestaan. Men moet zelfs in een filologisch onderzoek een dergelijke methode

verwerpelijk achten, al kan men toegeven, dat er wel verontschuldigingen voor Panzer's vergissing zijn aan te voeren: een literair kunstwerk is immers zoo vaak een kunstig in elkaar gepast mozaïek van vertelstoffen, die van zeer uiteenloopende herkomst zijn. De mislukking van zijn in vele opzichten toch zoo nauwgezet onderzoek is te wijten aan het ontbreken van een methode voor de bestudeering van een zoo uitgebreid variantenapparaat.

De eer, een techniek te hebben gevonden voor folkloristische onderzoekingen, komt toe aan den Finschen geleerde Julius Krohn. Hij stond voor de taak, de Finsche volksliederen te bestudeeren, die ver buiten de landsgrenzen belangstelling hadden gewekt, vooral nadat Lönnrot ze samengesmolten had tot het nationale epos der Kalevala. Maar van deze persoonlijke, willekeurige schepping kon het wetenschappelijke onderzoek natuurlijk niet uitgaan; dit moest terugkeeren tot de werkelijke volksoverleveringen, die niet het minst door den onvermoeibaren verzamelijver van Lönnrot zelf bij duizendtallen waren bijeengebracht. Het materiaal was overweldigend: lange en korte gedichten, fragmenten, herkomstig uit Karelië, Ingermanland en Eestland, moesten met elkander worden vergeleken en tot een historisch gegroeide overlevering worden samengevoegd. Krohn zag het belang in van een strenge geografische scheiding van het variantenmateriaal, de herleiding tot streektypen en het onderzoek der traditie door de bestudeering van de uitbreiding der afzonderlijke liederen en de vorming van territoriaal gebonden variaties. Door deze methode, gewoonlijk aangeduid als de Finsche of als de historisch-geografische methode, werd eerst het groote belang der locale gebondenheid eener traditie aangetoond; een volksoverlevering is niet als een literair motief, dat men vandaag opneemt, om het morgen weer te vergeten, zij is vast vergroeid met de dragers der traditie en ontwikkelt zich dienovereenkomstig tot een bijzonderen vorm, dien men tegenwoordig met den naam van **echotype** pleegt aan te duiden.

Deze methode, het eerst toegepast op het onderzoek van de Finsche volksepiek, hebben Antti Aarne en Julius' zoon Kaarle Krohn uitgewerkt voor het sprookjesonderzoek. Talrijke verhandelingen, gewijd aan ten deele belangrijke en in Europa zoowel als in Azië verspreide sprookjes en sprookjesgroepen, zijn volgens

deze methode geschreven. Zij hebben stellig belangrijke resultaten opgeleverd, maar daarnaast ook aanleiding gegeven tot gerechtvaardigde kritiek, die ons duidelijk aantoont dat met een voortreffelijke methode alleen het inzicht in kultuurverschijnselen niet te bereiken is. De strijd, die nu gaande is op het gebied der sprookjesstudie, is ook voor het onderzoek van zuiver literaire verschijnselen van belang; daardoor immers wordt een onverwacht licht geworpen op allerlei kwesties, die de filoloog zijnerzijds geheel anders pleegt te beoordeelen.

Ik grijp daaruit als een voorbeeld de verhouding van sprookje en sprookjesmotief. Ieder, die zich met de studie van middeleeuwsche literatuur heeft beziggehouden, weet hoe moeilijk de beoordeeling is van den samenhang, die er met de vertelstoffen der volksoverlevering bestaan. In de heldenepiek treffen wij reeds een aantal motieven aan, die duidelijk aan sprookjes herinneren. Wij spraken reeds, naar aanleiding van den Beowulf, over gevechten met reuzen en draken. Het motief van den jongsten zoon, aanvankelijk versmaad, maar later de uitverkoren held, in de volksliteratuur zoo geliefd, vinden wij in het Jozefverhaal terug, maar ook in de Oceanische mythen van Maui, in de Grieksche mythe van Zeus, in Herodotus' verhalen van de Temeniden en de zonen van Herakles, in het Fransche epos Renaud de Montauban, en in de IJslandsche Grettissaga. Het verband van Brünhild en Doornroosje is uittentreure behandeld. De Grieksche heldensage leert ons. dat omstreeks 1000 v. Chr. verschillende sprookjes bekend geweest zijn: het verhaal van Perseus wijst op de typen van den drakendooder en de tweelingbroeders; de sage van Medea en Jason op dat van de vlucht voor den reus; het motief der wonderbaarlijke helpers komt terug in de Argonautensage. Herodotus en de Odyssee zijn schatkamers van Grieksche volksverhalen. Zoo zijn ook de mythen der Germaansche oudheid vol sprookjesachtige elementen; zij treden bijzonder duidelijk aan den dag in de systematische mythenverzameling van den IJslander Snorri. Maar dan zijn wij ook reeds gekomen tot den aanvang van de 13de eeuw, tot den tijd dus, dat de literatuur vrij plotseling een groote voorkeur voor dergelijke vertelstof toont. Ook elders merken wij dit op.

De Britsche romans zijn rijker aan zulke motieven dan de Frankische. De boerden en fabliaux zijn echter vooral het nieuwe

literaire genre, dat een kennelijke voorliefde toont voor allerlei novellistische vertellingen, die grootendeels uit verre streken herwaarts zijn overgekomen. De uitgebreide exempla-literatuur sluit zich hierbij aan. Kort na 1300 is de befaamde verzameling der Gesta Romanorum samengesteld. Omstreeks dien zelfden tijd worden overal in Europa werken van historischen of moraliseerenden aard met zulke verhalen gestoffeerd: De nugis curialium, de Dolopathos, de vertaling van de Kalila we Dimna toonen de algemeen Europeesche geliefdheid van de ontspanningsliteratuur. Het is in het Germaansche Noorden niet anders. Daar komt de stiefmoedersaga op, waarvan de naam reeds voldoende het sprookjesachtige karakter aanduidt. De fornaldarsaga is een romantische bewerking van de oude stoffen der heldenepiek onder sterke bijmenging van folkloristische motieven. Er komt een heel nieuw genre van prozaverhalen, die men, kenschetsend genoeg, ‘leugensaga's’ noemt, in tegenstelling tot de oude, op historische tradities gegrondveste en als geloofwaardig beschouwde familiesaga's.

Vanwaar die plotseling ontwakende belangstelling voor het sprookje bij kunstenaar en publiek in de late middeleeuwen? Natuurlijk is men niet teruggedeinsd voor een verklaring, die alreeds wegens haar simpelheid diende te worden gewantrouwd. De sprookjes zouden eerst nu in de literatuur opduiken, omdat zij juist in dezen tijd uit het Oosten binnendrongen en bekend werden onder het volk. De dichters en prozaïsten behandelden deze novellistische stoffen, omdat ze nieuw waren en daardoor de belangstelling konden wekken van een publiek, dat de oude epische verhalen tot vervelens toe had aangehoord. Men kan zich echter ook afvragen: waarom had het publiek den smaak voor Charlemagne en diens genooten verloren? Bewijst dat lieftallige boekje Gockel, Hinckel und Gackeleia soms, dat eerst in den tijd der Romantiek het sprookje onder het Duitsche publiek was bekend geworden? Wij weten wel beter: het sprookje was toen literaturfähig geworden; het wekte om verschillende redenen de belangstelling van intellectueele kringen en werd door de kunstenaars wegens zijn naïeve verbeelding als een verlossing gevoeld na het dorre rationalisme der 18de eeuw. Geestdrift voor waarachtig nationaal bezit, de inkeer van steriel Europeïsme tot innige vruchtdragende gemeenschap met het eigen volk kenmerken dien

Duitschen romantischen drang, waaruit ten slotte de wetenschap der volkskunde geboren werd. Iets dergelijks, zij het ook in andere vormen, kan ook vroeger zijn gebeurd. De geheele omzwenking der literaire belangstelling op IJsland, die zich aan ons voordoet als een beklagenswaardige ineenstorting der oude aristokratische literatuur van den sagatijd, is niet zoo eenvoudig te verklaren door dat juist in deze periode uit het Zuiden en het Oosten de sprookjes toevloeiden. Ook hier is het een plotseling ontwakende ontvankelijkheid voor simpele verhaaltjes, voor die stiefmoedersprookjes, waarover de monnik Oddr Snorrason in de voorrede van zijn Latijnsche vita van Olaf Tryggvason zoo geringschattend zegt, dat het verhaaltjes zijn, die herdersknapen aan elkander vertellen en waarin het met de waarheid niet zoo nauw wordt genomen. Het is ook hier niet eenvoudig een probleem van literaire stoffen, haar herkomst en verbreiding, maar veeleer een probleem van een gewijzigde mentaliteit, die voor den onderzoeker van de middeleeuwsche literatuur een aantrekkelijk onderwerp van studie zou kunnen zijn. Zijn het Metamorphoseon van Apulejus, de Fritjofsaga, de Decamerone, Musaeus' Volksmärchen en De Berg van Droomen niet de naar tijd en omstandigheden gewijzigde, maar toch in haar innerlijk wezen verwante uitingen eener gelijksoortige, telkens weder naar uiting strevende romantische mentaliteit?

Maar wanneer wij tot het inzicht moeten komen, dat die plotseling opduikende voorliefde voor de sprookjes een gevolg kan zijn van een wijziging in de geestesgesteldheid der menschen, zoo goed als dat het geval was bij de tijdgenooten van Tieck en Von Arnim, dan kunnen wij zonder bezwaar aannemen, dat het sprookje reeds lang voor zijn optreden in de literatuur bekend kan zijn geweest. Dit is een kernvraag, van belang voor folklorist en filoloog. Want het kan den filoloog niet onverschillig zijn, of er naast en voor de gedocumenteerde literatuur een lange ongeschreven overlevering heeft bestaan. En voor de beoordeeling van de voorgeschiedenis van het sprookje is het stellen van chronologische grenzen van groot gewicht. Een korte bespreking van deze vraag zal kunnen aantoonen van hoeveel belang haar oplossing is en hoe wenschelijk de samenwerking van filologen en folkloristen moet worden geacht.

Ik zal mij daarbij beperken tot Noordgermaansche verhoudingen. Dit doe ik niet alleen, omdat ik mij in het bijzonder aangetrokken gevoel tot deze literatuur. Ik wil die voorliefde geenszins verloochenen. Maar hier staan wij aan de periferie van het Europeesche geestesleven. Zijn de sprookjes te eeniger tijd uit andere streken naar West-Europa overgebracht, dan moeten zij wel het allerlaatst aan de verre kusten van Noorwegen en IJsland zijn aangespoeld. Kunnen wij hier met eenige zekerheid den terminus ante quem aangeven, dan mogen wij daaruit verder voor het overige Europa besluiten, dat in die streken, waar zooveel kultuurstroomen sinds de oudste tijden het nieuwe hebben aan- en het oude hebben weggespoeld, het sprookje nog veel vroeger zijn intrede zal hebben gedaan.

De oudste sporen van het sprookje heeft men meenen terug te vinden, deels in de heldenepiek, deels in de mythen. Toch slechts sporen, en bovendien zoo zwakke sporen, dat men niet met zekerheid zeggen kan, of het wel werkelijk sprookjes zijn. Wij zagen reeds, dat de poging van Panzer om in den Beowulf het heele Berenzoonsprookje als bron te beschouwen, mislukt is. Friedrich von der Leyen heeft de mythologische vertellingen der Oudnoorsche Edda-overlevering onderzocht en hij kwam daarbij tot het volgende resultaat. Zij zijn voor een niet onbelangrijk deel volkssagen, zooals de mythe van den reuzenbouwmeester of van den bedrogen duivel; deels zijn het ook eigenlijke sprookjes, maar deze laatste vinden wij alleen in fragmentarischen vorm; bovendien zijn de brokstukken meermalen uit het oorspronkelijke verband losgemaakt en op geheel willekeurige wijze tot één nieuw geheel vereenigd. Dit resultaat is in groote trekken juist, maar hoe moet het verklaard worden? Von der Leyen meent, dat de sprookjes omtrent 1200 in het Germaansche Noorden bekend zijn geworden. Zij zijn in de literatuur in zoo willekeurig veranderden vorm opgenomen, omdat zij nog zóó jong zouden zijn geweest, dat ze te weinig patina hadden; eerst als een sprookje langen tijd van geslacht tot geslacht is overgeleverd, kan het voor literaire behandeling geschikt geacht worden. Deze opvatting, die door geen klemmende bewijzen aannemelijk wordt gemaakt, is geheel willekeurig; zij is echter daarom zoo merkwaardig, omdat daarin weerspiegeld wordt de geheele houding der 19de eeuw tegenover

het sprookje: het is een overlevering, wegens eerbiedwaardigen ouderdom waard te worden opgeteekend.

Deze opvatting is willekeurig. Men kan met evenveel recht beweren, dat een stevige traditie belemmerend werkt op de behandeling van deze verhalen in de literatuur: waartoe te gaan vertellen, wat het kleinste kind al weet? Het probleem is ook niet uitsluitend Skandinavisch. Onderzoekt men de sprookjeselementen in Herodotus of in het Oude Testament, dan komt men tot hetzelfde resultaat: wij worden telkens aan de sprookjes herinnerd, maar echte, volledige sprookjes zijn het niet. De folklorist zal geneigd zijn, hieruit een aanwijzing te halen voor de brandende vraag naar den ouderdom van het sprookje. Maar stelt men zich op het standpunt der literatuur, dan verschijnt het probleem in een gansch ander licht. Het is niet zijn vermeende jeugd, die het sprookje als zoodanig ongeschikt maakt voor literaire behandeling, maar zijn karakter. Het sprookje, zelf een hechte literaire vorm, kan niet integraal worden opgenomen in een kunstwerk, dat op een geheel ander aesthetisch niveau staat en van heel andere psychologische inzichten getuigt. De motieven als zoodanig zijn natuurlijk aanvaardbaar. Verder kan de sfeer van het sprookje, met zijn ongebreidelde verbeelding, zijn optimistisch geloof in de zegepraal der verdrukte onschuld, zijn sentimenteele ingenomenheid met de verschoppelingen van het lot, de simplistische opvatting van de levensverhoudingen, het naïeve gebrek aan psychologische diepte, die geheele sfeer kan, wanneer tijd en omstandigheden gunstig zijn, een bijzondere aantrekkingskracht uitoefenen. Wij zien in zulk een verschijnsel te gaarne een bewijs van geestelijk verval. De kunst staat hier waarschijnlijk dichter bij de oerbron van het scheppend vermogen, dan in de tijden van zeer verfijnde, maar zich dan ook weldra in steriele overcultiveering uitputtende, zoogenaamde ‘hooge kunst’. Het sprookje als zuiver populaire kunst, als literaire houtsnede, met grove maar rake kunstgrepen, met simpelen maar zuiveren geest, kan medewerken tot de algeheele vernieuwing eener bloedarme literatuur. Zoo zien wij alweder bevestigd het geheel verschillende gezichtspunt van filoloog en folklorist. De sprookjesonderzoeker zal de hoogere literatuur doorzoeken op zijn jacht naar motieven, hij zal zelfs het kunstwerk verbrijzelen om er het ongerepte volksbezit uit vrij te maken. De

literair-historicus zal zich met belangstelling afvragen: van waar die onweerstaanbare aandrift tot vernieuwing, die alles wat eens waarde scheen te hebben als ijdelen tooi versmaadt, wat zoekt men dan in die volkskunst, waarlangs men eeuwen lang achteloos was heengegaan?

Het probleem is niet alleen de kwestie van de tijdsbepaling van het sprookje. Wanneer de literaire kunst slechts fragmenten van sprookjes heeft opgenomen, dan kan de reden daarvan zijn, dat haar niet anders bekend was. Dat leidt dus tot de vraag: bestonden er in de Middeleeuwen, toen in Europa het sprookje in de literatuur werd opgenomen, inderdaad reeds volledige sprookjes, zooals wij uit de verzameling van de Grimms kennen, of waren het niet anders dan losse motieven of zeer eenvoudige motiefcomplexen, die dus als zoodanig rechtstreeks in een literair werk konden overgaan? Een middenweg zou men zich aldus kunnen denken: het was de vorm, die tusschen motief en sprookje in ligt, een eenvoudiger voorvorm, een samenstel van enkele motieven tot een kort schema van handeling. Noemen wij dezen vorm met den naam ‘oersprookje’, dan zijn wij al halfweegs overtuigd, dat dit niet slechts een hypothetische constructie is, maar een literairhistorische realiteit. Jolles heeft in een scherpzinnig betoog het sprookje beschouwd als een ‘einfache Form’, in zooverre het een concentreering van een veelheid van verschijnselen tot een onherleidbaar taalsymbool is. Maar daaraan moet correlaat zijn een uiterlijke vorm, die dit symbool met een minimum van taalmiddelen weet uit te drukken. Wie van de literatuur het sprookje nadert, ziet daarin het produkt van een geestelijke werkzaamheid, die tegenover het bewuste kunstwerk primitief moet schijnen. Van het standpunt van den folklorist is ‘Der getreue Johannes’ of ‘Van den Machandelboom’ een zoo gecompliceerde literaire schepping, dat men zulk een sprookje slechts als een laten bloei van een lange ontwikkeling kan beschouwen.

Men denke niet, dat wij daarmee tot een inzicht gekomen zijn, dat ons het literaire fenomeen van het sprookje verklaart. Integendeel; welhaast een eeuw koortsachtig onderzoek heeft ons nog niet verder gebracht dan het stellen van twee zoo diametraal tegenovergestelde mogelijkheden als die van Wesselski en Von Sydow. Aan een enkel voorbeeld is dit te toonen. Ieder kent het

verhaal van Rampsinits schatkamer en het verband met het sprookje van den Meesterdief is evident. Dit verhaal is in mondelinge overlevering bekend over geheel Europa, Noord-Afrika, West-Azië, Indië en Siberië. Het wordt eveneens aangetroffen in een paar Middeleeuwsche compilatiewerken als ‘De Zeven Vroeden’ en ‘Dolopathos’. In deze literaire vormen is, volgens Von Sydow, het verhaal verminkt om in overeenstemming te worden gebracht met de moraal, die men in het verhaaltje heeft willen leggen. In de volksoverleveringen vinden wij echter volledige vormen. Had Herodotus het verhaal niet opgeteekend, dan zou men natuurlijk hebben gezegd, dat het in de Middeleeuwen was ontstaan, maar nu wij weten dat Herodotus het reeds als een Egyptische geschiedenis heeft hooren vertellen, is die verklaring uitgesloten. Natuurlijk heeft Herodotus het verhaaltje niet zelf verzonnen. Maar vergelijkt men nu zijn weergave met de mondelinge varianten van onzen tijd, dan vertoonen deze een aantal motieven, die bij Herodotus ontbreken en toch voor den bouw van het verhaal onmisbaar zijn. De mondelinge traditie is dus niet af te leiden uit Herodotus, maar heeft de waarde van een zelfstandige bron. Hoe lang het sprookje bestaan heeft vóór Herodotus het opteekende kan niemand zeggen; waarom zou het niet eenige tientallen eeuwen ouder kunnen zijn? Bewijst de sage van Rampsinit niet de merkwaardige taaiheid van de overlevering, daar deze, hier klaarblijkelijk zonder steun van schriftelijke bronnen, en in hoofdzaak ongewijzigd op zijn minst 2400 jaar heeft bestaan?

Slaat men nu van Wesselski op zijn Versuch einer Theorie des Märchens, dan lezen wij daar het volgende: De 440 verzen der Odyssee, die van Polyfemus vertellen, hebben hun tegenhangers, behalve in eenige literaire varianten, in honderden sprookjesvarianten, verbreid van IJsland tot Korea, van de Arabieren tot de Portugeezen. De pogingen om te bewijzen, dat deze vertellingen onafhankelijk van het Homerische verhaal zijn, voornamelijk op grond van afwijkende details, waardoor een aesthetisch meer bevredigende vorm zou zijn verkregen, al die pogingen, door Oskar Hackmann bekroond, zijn volgens Wesselski mislukt. Datzelfde moet ook gezegd worden van het verhaal van Rampsinits schatkamer; ook hier zijn de sprookjes, die in de volksoverlevering voorkomen, uit de literatuur af te leiden. Aan deze meening houdt

Wesselski vast, ook al weet hij, dat een dergelijke, maar niet zoo uitvoerige geschiedenis door Eugamnon van Kyrene van de Grieksche bouwmeesters Agamedes en Trophonios verteld werd. Het aantal literaire bewerkingen is echter hier veel grooter, zoodat daarvan een veel krachtiger invloed op de volkstraditie kon uitgaan.

Aan dit eene voorbeeld kent men de algemeene beschouwingen der beide folkloristen. Von Sydow, uitnemend kenner der Zweedsche volkstradities, denkt, zooals eertijds Jacob Grimm, aan de mogelijkheid, dat het sprookje een typisch Indogermaansch verschijnsel is, Indogermaansch in dezen zin, dat het uitsluitend aan deze groep van volken eigen is en mitsdien dus ook tot de oudste periode der taal- en volkseenheid terugreikt. Voor Wesselski is het wondersprookje - dat is het eenige genre, dat den vaak misbruikten naam sprookje inderdaad verdient - een profaan geworden mythe en daardoor wordt de gansche volkstraditie een zeer onbelangrijke vervalfase van een schepping, die in wezen en oorsprong individueel en literair is. Het is hier niet mijn taak, indien het al mogelijk ware, te rechten tusschen beide meeningen. Maar het kan den beoefenaar der literatuurgeschiedenis niet onverschillig zijn, of het sprookje als ongerept en overoud volksbezit bevruchtend op de literatuur heeft kunnen werken, dan wel of het zelf slechts een sediment is, dat zich uit de stroomen der bovenkultuur op den bodem der volkskultuur heeft afgezet.

Het geldt hier niet alleen de scherpe begrenzing van laatmiddeleeuwsche literaire verschijnselen en van merkwaardige overleveringen onder het volk. Het gaat daarnaast om andere, dieper reikende vragen. Wat zijn de wezenlijke kenmerken van literaire kunst in tegenstelling tot de volkskunst; welke zijn de voorwaarden voor beider ontstaan en ontwikkeling? Welken invloed oefenen zij op elkander uit? Leert ons de bouw of de stijl van het sprookje iets omtrent de eigenschappen van primitieve epische kunst of zijn zij ten slotte toch niet anders dan de verwordingsprodukten van vormen, die eerst de hoogere literatuur geschapen heeft?

Vragen genoeg dus, tot wier beantwoording wij, na al den verrichten arbeid, nog nauwelijks genaderd zijn. Men mag gerust zeggen, dat de scheiding van folklore en filologie veeleer tot

gevolg heeft gehad, dat men deze vragen, zoo zij al werden gesteld, liefst uit den weg ging of met een machtspreuk besliste. De folklore had aan het detailonderzoek der overleveringen, dat, naar de Finsche methode gedaan, uitermate tijdroovend was, de handen vol; zij kwam daardoor tot theoretische beschouwingen slechts zelden, al zijn hier de namen van Aarne, Krohn, Huet, van de latere Von Sydow en Wesselski met eere te vermelden. De filologie ging langen tijd hoogmoedig langs de volkstraditie heen en verzuimde voordeel te doen met het rijke materiaal, dat de folklore bijeenbracht. Ik denk aan de wijze, waarop men zich een voorstelling bleef maken van de mondelinge verspreiding van epische tradities, zonder bij het volk zelf te onderzoeken, hoe het in werkelijkheid zijn overlevering ontving, bewaarde en verder droeg. Het sprookje was altijd welkom als onuitputtelijke bron van vertelmotieven. Men mag Bédier noemen als een der weinige filologen, die zich van de hier liggende problemen ernstig rekenschap heeft gegeven, maar juist het eenzijdige karakter en de gebrekkige documentatie van zijn boek over de fabliaux doet ons op het oogenblik beseffen, hoe ver wij nog van een oplossing dezer problemen verwijderd zijn.

Moge mijn betoog bij U de overtuiging hebben gewekt, dat in den kring der filologische wetenschappen de folklore een plaats behoort in te nemen. De filoloog moet er wel van doordrongen zijn, dat hier een studieveld is, waarop verschijnselen van zeer eigenaardig karakter met een aan deze verschijnselen passende methode dienen te worden onderzocht. Men wordt niet folklorist door de sprookjes van Grimm te lezen, zelfs niet als men alle deeltjes der Märchen der Weltliteratur heeft geëxcerpeerd. Het kan niet worden ontkend, dat de stappen, die filologen in een zeker overmoedig zelfvertrouwen zonder voldoende voorbereiding op dit gebied hebben gezet, gewoonlijk misstappen zijn geweest. Men moet beseffen, dat de folklore een autonome wetenschap is geworden. Door de resultaten van haar onderzoek te bestudeeren kan de filoloog leeren inzien, wat volksoverlevering in de overdracht van literaire vormen beteekent, hoe het volk als een gemeenschap denkt en voelt, aanvaardt en verwerpt, uitkiest en groepeert. Wie van de volksoverleveringen alleen gebruik maakt om er de motieven uit te halen, die in den opbouw van literaire werken een rol kunnen

hebben gespeeld, blijft staan aan den buitenkant der verschijnselen en bewijst slechts geringe diensten aan filologie en folklore.

De folklorist behoeft het uitzicht op de literatuurwetenschap in haar historische, aesthetische, filosofische, psychologische rijk geschakeerde arbeidsgebieden. De filoloog behoeft het inzicht in de verschijnselen van de volkstraditie en de wetten, die deze beheerschen. Zoo zijn zij op elkander aangewezen; zij kunnen alleen door samenwerking tot bevredigende resultaten komen. Hier ligt dus een taak voor onze filologencongressen. De vraag is slechts, hoe zal men het der folklore mogelijk maken aan de filologische besprekingen mede te werken.

Dit moet ik ter waarschuwing zeggen: indien gij vandaag de folklore binnenhaalt om haar straks in een afzonderlijke sectie weder te isoleeren, dan doet gij een ijdel gebaar in plaats van een voor de wetenschap heilzame daad: den muur, dien gij tusschen folklore en filologie wilt afbreken, bouwt gij weer op als het waterdichte schot, dat de secties van elkander scheidt. Men heeft op de Zuidnederlandsche congressen de folklore in een eigen sectie gelegenheid tot ontplooiing gegeven. Ik acht dat voorbeeld niet navolgenswaard. Het leidt tot behandeling van detailkwesties, die voor den folklorist niet onbelangrijk behoeven te zijn, maar in het kader van een filologencongres geheel misplaatst zijn. Wij komen niet hier op het congres om te vertellen van de kleine vondsten, die wij in ons eigen kringetje van wetenschappelijke werkzaamheid hebben bereikt, maar wij komen om in het contact met de werkers op nevengebieden het breedere uitzicht te winnen op de groote problemen, die slechts door samenwerking kunnen worden opgelost. De Nederlander is individualist; van dien karaktertrek dragen ook onze filologencongressen de sporen. De concentratie der behandeling tot bepaalde onderwerpen, zooals die nu in enkele secties van dit congres is beproefd, is een belangrijke stap in de goede richting. Men zou verder kunnen gaan en voor een volgend congres reeds problemen kunnen vaststellen, die door nader aan te wijzen inleiders voor gezamenlijke discussie zouden moeten worden voorbereid. De vraag, hoe de folklore te brengen binnen het kader der filologische congressen, brengt mij van zelf tot de overweging, of daarmede niet een reorganisatie der congressen zelf gepaard zou moeten gaan. Men zou zich kunnen denken, dat

men in de plaats van de secties voor de verschillende taalgroepen meer algemeene afdeelingen instelde, een algemeen literair-historische sectie voor een breedere behandeling van problemen der literatuur- en kultuurgeschiedenis, een linguistische sectie die bepaalde taalproblemen van verschillende kanten zou kunnen belichten. Ik ben mij echter wel bewust, dat ik met het noemen van deze mogelijkheden veel verder ga, dan het aanwijzen van de plaats der folklore binnen onze congressen. Deze overwegingen kunnen echter helpen, om een goede oplossing te vinden. Indien men eenerzijds bedenkt, dat de literaire folklore het eerst in aanmerking komt voor het contact met de filologie, dat anderzijds het literatuuronderzoek het meest behoefte heeft aan de resultaten van de studie der volkskunde, dan zou ik het de beste oplossing vinden, indien in één enkele, nieuw op te richten sectie de volkskunde en de vergelijkende literatuurwetenschap werden vereenigd. Deze regeling zou de folklore behoeden voor te groote verbijzondering, zij zou inderdaad de mogelijkheid tot samenwerking openen. Zij zou ook kunnen bijdragen tot het verheffen van de folklore zelf, die maar al te veel en te gaarne door dilettanten beoefend, den schijn heeft van onnutten verzamelijver of onwetenschappelijke combinatiezucht. Men kan niet zeggen, met de variatie van een bekend gezegde, dat elke wetenschap de beoefenaars heeft, die zij verdient, maar veeleer dat elke wetenschap is, wat haar beoefenaars ervan weten te maken. Moge dan de lange lijst harer toegewijde verkondigers, van Grimm tot Polivka, van Köhier tot Cosquin, van Aarne tot Axel Olrik U de overtuiging schenken, dat gij de deuren niet voor onwaardigen zult openzetten.

Leiden.
J. DE VRIES.

Mevrouw Courtmans
Vervolg[1]

33.

De vijf en twintigste September 1881 is een heuglijke dag in de geschiedenis onzer Vlaamsche letteren. Toen werd Hendrik Conscience als een vorst gevierd.

Een jaar daarna, op 30 Oktober 1882, was het de beurt aan Virginie Loveling; bij die gelegenheid echter waren het alleen de Vlaamschgezinde liberalen van het Willemsfonds, die aan het talent van een Vlaamsche schrijfster hulde brachten door het aanbieden van haar marmeren borstbeeld, door Eugeen Van der Linden gebeiteld, en van een banket, waar Max Rooses Haar den verdienden lof toezwaaide.

Op dat banket vroeg Lodewijk De Vriese zich af, waarom de jongere kunstenares werd gevierd en de zeventigjarige niet. Was gansch de redevoering van Rooses, die in het **Volksbelang** van 4 November 1882 verscheen, op enkele kleinigheden na, niet even goed toepasselijk op mevrouw Courtmans?

Hij sprak er met verschillende letterkundigen van Gent over en korte dagen daarna, op het eind van November, begaf zich de legerarts dr. Amand De Vos, die onder den schuilnaam Wazenaar met zijn autobiographischen roman **Een Vlaamsche Jongen** befaamd was geworden, naar het stille Maldegem.

Mathilde, de oudste dochter, was met Pieter Verstrijnge gehuwd, en ondanks haar talrijk kroost, onderwijzeres aan de Adegemsche gemeenteschool gebleven. De drie zonen, Emiel, Jozef en George waren eveneens gehuwd. Zoo bevond zich mevrouw Courtmans op het eind van 1882 met haar drie dochters Julia,

(1) Zie blz. 264, 302, 353, 391 en 443.

Adèle en Marie in het eenvoudig huisje, waar haar kinderen tot degelijke menschen waren opgegroeid en zij, de voorbeeldige moeder, haar werken had verzonnen en opgebouwd. Om het huishouden hoefde zij zich weinig te bekommeren. Daar zorgden Lie, de meid, en haar jongste dochter voor.

Gansch de voorbereiding en het verloop van het huldeblijk van 1883 vinden wij met allerlei teekenende bijzonderheden geschetst in de brieven van de schrijfster, die Emiel Courtmans en na dezes dood zijn eenige afstammeling Antoon met voorbeeldige piëteit hebben bewaard.

Reeds op 4 December 1882 schreef zij aan Emiel:

'Dr. Amand De Vos is verleden week hier geweest om mij in naam der Gentsche onderkommissie te vragen, of het met mijne goedkeuring was dat men de klerikale maatschappijen uitnoodigde. Ik heb geantwoord: dat ik liefst zou gezien hebben dat de bijtreding algemeen was, doch dat ik er eene eer zou in stellen, de klerikalen te zien weigeren.

Dr. De Vos zegde dat hij 's anderen daags naar Antwerpen ging om de mannen te spreken. Hij zet zich vooruit om de zaak te beloopen.

Gij weet dat ik met hem rechtuit mag zijn. Hij zegde, dat zij reeds voetstappen hadden gedaan om het vormen der definitieve kommissie en dat zij er deze week voor te zamen kwamen, Wagener (hoogleeraar en tegelijk beheerder-opzichter van de Gentsche hoogeschool, lid van de Kamer van volksvertegenwoordigers enz.) heeft zich verontschuldigd wegens last van overtollige werkzaamheden. 't Was hem onmogelijk deel uit te maken van de kommissie, maar op al andere wijzen zou hij medewerken. Hij was er hoog mee in.

Heremans (die toen reeds door de kwaal was aangetast, waaraan hij op 13 Maart 1884 zou verscheiden) verontschuldigde zich voor gezondheidsredenen. Mijnheer De Vos zegde dat hij wezenlijk ziek is. Doch hij kent den man. Onlangs zijn er twee zeer gunstige beoordeelingen van **De Hoogmoedige** in Holland verschenen, een in het **Rotterdamsche Nieuwsblad**, het andere in den **Tijdspiegel**. Dr. De Vos zegde mij: 'In den Tijdspiegel werd eerst **De Hoogmoedige** beoordeeld en dan volgde eene beoordeeling van het laatste werk van Max Rooses. Het **Volksbelang** wordt door

Heremans bestuurd. Welnu, dat blad nam de beoordeeling van Rooses over, het mijne voorbijgaande. Dr. De Vos nam die partijdigheid euvel op. Hij had reeds aan het **Volksbelang** geschreven, om die beoordeeling van mijn werk te doen overnemen. Zal Heremans toestemmen? Het **Volksbelang** is het eigendom der Liberale Associatie. Gij ziet dus dat die man nog altijd voortgaat met mij te verguizen. Onze opvatting bij de kruiskensgeving schijnt juist geweest te zijn en ik vrees dat onze vijand nog alle mogelijke middelen zal inspannen om de huldebetooging te verijdelen. Hoe het zij, het Vlaamsche volk waardeert mij. Dat is voldoende.'

De waarheid is dat prof. Heremans het plan niet tegenwerkte, doch aan zijn eigen geschokte gezondheid dacht.

Het ontwerp van de Gentsche letterkundigen genoot overal, ook bij veel katholieken, een geestdriftigen bijval. Emmanuel Hiel schreef terstond een gedicht en Florimond Van Duyse, de oudste van de drie begaafde zonen van haar vriend en raadgever der jaren veertig, de te recht beroemd gebleven toondichter en musicoloog, schreef er de muziek voor.

De eerste verzen luiden:

> Gij hebt de schoonste taak voldongen,
> Die aan de vrouw beschoren werd:
> Gij hebt voor 't Vlaamsche volk gezongen,
> Met milden geest en moedig hert.
> En wat uw leven mocht bekommeren,
> De felste smart verborgt gij stil:
> Gij liet uw doel niet overlommeren,
> Maar streedt met kracht en kloeken wil.

Op 11 December 1882 berichtte zij daarover aan Emiel:

'Ik ben zeer getroffen geweest bij de lezing der Cantate. Hoe juist is zij! Natuurlijk kon ik mijn tranen niet weerhouden, waar de dichter van mijn kinderen sprak. Mijne kinderen.

Hoe juist als hij zegt: gezwegen in den nood. Wie heeft ooit mijnen nood mogen kennen? Te recht heeft hij doen verstaan dat ik alle grieven heb getrotseerd.

Ik zal doen gelijk gij zegt: er aan niemand van spreken, en als het mij wordt toegezonden, officieel bedanken. Door officieel bedanken versta ik, een bedankingsbrief aan den dichter schrijven, waarin van niets gesproken wordt dan betrekkelijk het gedicht. Heb ik het mis, dan laat gij het mij weten. Indien het feestplan

wordt uitgevoerd, dan zult gij mij dikwijls moeten inlichten. Van zulke dingen heb ik nooit iets bijgewoond.'

Het lag in het plan van de Gentsche kommissie aan mevrouw Courtmans het huis te schenken, waarin zij al haar novellen en romans had geschreven. Maar dat plan moest in duigen vallen. Den 13den December 1882 krabbelt zij aan Emiel den volgenden brief:

'Gij kunt denken hoe uw laatste brief mij getroffen heeft, daar waar men sprak van het huis. Dat plan is volgens mij onuitvoerbaar. Dat men er het gedacht van opgevat heeft, ziedaar wat mij, wat ons allen trof. Ik weet dat ik zoo iets nooit heb verdiend, doch dat ik het goede gewild heb, is waar.

Ja, de Gentenaars moeten daarover gesproken hebben.

Bij zijn bezoek vroeg Dr. De Vos mij: En gij woont hier bij uw kinderen? - Natuurlijk. Julia heeft vrije woning van de gemeente. - O, dan behoort het huis aan de gemeente? - Neen, het is het eigendom van het Hospicie. De gemeente huurt het. Anders zou zij eene schadeloosstelling aan Julia moeten geven.

Dan hebben wij van andere dingen gesproken, maar als ik hem uitgeleide deed, zegde hij, op ons "voor" wijzend: "En dat is uw hof?" - Ja, zegde ik, en er is nog wat grond achter ons huis.

Als hij weg was, zegden zij allen, Lie ook: Waarom vroeg hij dat alles wegens ons huis? Ik zeg: dat is om in een gazetartikel of anderszins te kunnen zeggen: zij woont in een klein buitenhuis enz.

Nu, na het ontvangen van uwen brief begrijp ik het beter. Het huis was het doel van het bezoek van dr. De Vos. Men zal er in de Gentsche kommissie van gesproken hebben. En ik die meende dat er tegenwerking zou geweest zijn in Gent.

Waarschijnlijk hebben die heeren gedacht het huis te koopen waar ik woonde, waar ik het meest geschreven had. En dat is eene onmogelijkheid.

Het hospice heeft het huis, in 't begin dat wij hier woonden, van het Armenbestuur gekocht om het later bij het hospitaal te leggen. Dat huis koopen is eene onmogelijkheid, en zoo valt dat plan in duigen, maar mijn dankbaarheid is en blijft even groot. 't Is te veel. Veel te veel. Dat ik iets verdiend heb, weet iedereen.

Maar zoo vereerd worden door de Vlamingen! Wie had dat ooit verwacht?

Lieve Antonia, gij die tot eene familie behoort (de Van Leemputtens) waarin men elke kunst eerbiedigt, gij ook deelt in ons genoegen, en gij zult te zamen met Emiel het kunstgevoel in uwe kinderen opwekken.

De Volksbode zal Zondag het gedicht opnemen in den zin, gelijk gij het bevolen hebt. Ik heb dezen morgen aan mijnheer Hiel geschreven om hem te bedanken.

Ik heb zooeven het gedicht nog eens herlezen. Het bevat geen klatergoud om eene kroon te vlechten voor uwe oude moeder. Hij heeft er echte onbreekbare parelen, de parelen onzer moedertaal, voor uitgekozen en die samengevlochten.

Indien ik zelf aan mijn talent geloofde en een greintje hoogmoed bezat, ik zou door de hulde, die de groote dichter mij brengt, aan het suffen geraken, doch dit is, God zij dank, niet zoo.

Ik zal Zondag een Volksbode aan Nonkel Q. (Quirin Berchmans, den meester-huis- en versieringsschilder, te Luik) zenden. Dat zal toch een zijn, die trotsch zal wezen.'

Die bescheidenheid is van echt allooi en onze schrijfster spreekt uit dezen brief, welken wij in zijn geheel hebben opgenomen.

Jan Micheels, de gemoedelijke en steeds dienstvaardige leeraar van het Gentsch atheneum, was het die den **Oproep aan het Nederlandsche volk** opstelde, 'met het doel de brave en verdienstelijke vrouw, de gevierde kunstenares, in den avond van haar zoo eervol en werkzaam leven, een openbaar bewijs van liefde, hoogschatting en hulde aan te bieden.'

De inrichtingskommissie bestond uit Frans De Potter, Pieter Geiregat, Jan Micheels, Julius Obrie, Herman De Baets, Lodewijk De Vriese, dr. Amand De Vos, K. Bergmans, Edward Blaes, B. Block, L. Cosyn-De Buck, W. Crappé, J. De Lantsheer, J. Deny-Christiaens, J.O. De Vigne, Edmond Fabri, J. Fauconnier, K. Flachet, Albert Fredericq, H. Goossens, A. Lybaert-De Blauwe, K. Lybaert, Th. Lybaert, K. Miry, A. Prayon van Zuylen, F. Retsin, A. Siffer, Is. Van Doosselaere, Jos. Van Hoorde, J. Verschueren, H. Waelpot, A. Wagener en H. Wannijn.

De oproep werd goed beantwoord. In April 1883 schreef

Paul Fredericq als inleiding van nummer 113 van de Bibliothèque Gilon (Tante Sidonie, Dedans ou Dehors, la Fleur de Cleyt, traduction du flamand par J. Elseni et F. Gueury-Dambois): Les Flamands savent honorer leurs écrivains.

Maar het huldeblijk overtrof de stoutste verwachtingen en stelde de oude vrouw schadeloos voor veel miskenning, veel verdriet, veel kommer en leed. Haar brieven aan Emiel, niet voor openbaarmaking en currente calamo geschreven, schilderen ons niet alleen de voorbereiding van het prachtig feest en den toenmaligen toestand van onze schrijfster, maar ook het kleingeestig gekibbel, dat in den schoot van de Maldegemsche kommissie ontstond en de omgeving schetst, waarin mevrouw Courtmans de laatste helft van haar bestaan heeft gesleten.

Op 20 Februari 1883 berichtte de schrijfster naar Brussel:

'Zooals gij reeds zult weten zijn de leden voor de feestinrichting verleden Zondag te Gent vereenigd geweest. Men heeft onder andere gesproken van het gebruik der overblijvende gelden. Cabuy, Van Hoorebeke en de ontvanger Van de Velde waren tegenwoordig. Men sprak van het huis waar ik woon, te koopen. De heeren van Maldegem zegden, dat dit eene onmogelijkheid was, dat de hospiciën het van het armbestuur gekocht hadden om het later bij het hospitaal te leggen.

M. Cabuy zegde dat ik bij mijn kinderen woonde en wij te zamen gelukkig waren en dat het Vlaamsche volk op eene andere wijze de schuld zou kunnen kwijten, die het aan mij had. Dan was er een die zegde: 'Men zou haar werken kunnen uitgeven en haar de opbrengst laten.' Dan zei een ander: 'Dat beteekent niets. Het blijft aan den vinger van drukker en boekhandelaar hangen. Wij, letterkundigen, krijgen niets voor onzen arbeid. Het is billijk dat mevrouw Courtmans door het volk betaald worde. Wanneer zij het geld krijgt, kan zij hare werken uitgeven of het gebruiken volgens haar genoegen.' Een ander sprak: 'Zou mevrouw Courtmans daar geen vernedering in zien?' Een ander: 'En waarom? Omdat zij een gedeelte ontvangt van hetgeen het land haar schuldig is? Wij letterkundigen weten wat vernederingen wij onderstaan hebben om onze werken te kunnen uitgeven: eerst aan alle bellen trekken om eene inteekening af te bedelen, dan een subsidie in alle nederigheid afsmeeken enz.'

Reeds gisteren kwam Camille Willems, uit vrees dat ik het geld zou weigeren. Hij zegde: ‘Indien men u honderd frank gaf waarvoor gij niet gewerkt hebt, het ware een aalmoes, maar dit hebt gij tiendubbel verdiend en nog meer. In andere landen zijn schrijvers, die min gewerkt hebben dan gij, rijk...’

Als Camille weg was, zei Julia: ‘Mama, denk aan onze Marie, die ons misschien allen zal overleven. Hoe weinig het is...’

Lieve Emiel, schrijf mij uw gedacht over alles. Ik meen dat Julia gelijk heeft. Het is eene gewetenszaak. Indien ik alleen in de wereld ware, ik zou niets begeeren. Maar ik heb kinderen en kleinkinderen, die in moeilijke omstandigheden kunnen komen. Hoe bedroefd zou ik zijn, indien zij mij later hulp vroegen, en dat ik zou moeten denken: ‘Ik had ze kunnen helpen zonder mijnen ongelukkigen hoogmoed.’

Op 9 Maart 1883 schrijft zij naar Brussel:

‘Wat wordt er in Maldegem veel laweit van het feest gemaakt! Hoe kan het anders? Geheel de feestkommissie van Maldegem vergezelde gisteren de heeren van Gent, zoodat ik twintig man in huis kreeg. Gij kunt denken hoe vermoeid ik was als ze weggingen. Doch ik heb mij goed gehouden.

Lieve Antonia, gij zult ook begrijpen welke beslommeringen wij hier hebben, maar het zal voor zooveel mogelijk in orde geraken. Boven is het reeds gewit en geschuurd. De kamer en de keuken zijn behangen en alles is geverfd. Als de kleederen nu maar in orde geraken. De tijd begint te korten.’

Op 19 April:

‘De schilder Van Biesbroeck is hier verleden week geweest om mijn levensgroot portret te schilderen tot over de knieën. Hij heeft eerst eene photographie getrokken, dan de armen afzonderlijk en verder heb ik van drie uren tot 7 uren geposeerd om een schets te schilderen. Cosyn-De Buck heeft gisteren geschreven, dat de schilder naarstig voortwerkt. Hij had het portret gezien en was verbaasd geweest over de gelijkenis. 't Was een meesterstuk, schreef hij.

Het portret zal, den kader bijbegrepen, juist zoo groot zijn als onze schouw in de kamer. De schilder heeft de maat genomen.

De Seyn is hier Zondag geweest. Wij zijn overeengekomen. De brief, dien gij gezien hebt, is **mijne** voorwaarde. Ik heb hem

geen letter geschrift gegeven, zoodat ik niet verplicht ben hem werken te geven, die ik niet goedkeur. De prospectus zal dezer dagen verschijnen.'

Op 24 April:

'Gij weet dat mijn portret geschilderd is. Mathilde heeft het Zondag gezien. Zij heeft mijne parure naar den schilder gedragen om ze juist te kunnen schilderen en zij heeft ze teruggebracht.

Als zij het portret zag, stond zij verbaasd, zoo schoon was het. Juist en toch veel schooner. Men zegt dat het een meesterstuk is. Mathilde zegt: Indien men niets zag dan de handen, dan zou men dadelijk zeggen: 't zijn de handen van mama. En de oogen! O, zoo natuurlijk!

Nu moet ge weten dat die schilder voor zulk een portret duizend frank vraagt. Nooit doet hij het voor minder. Nu heeft hij het voor een betrekkelijk lagen prijs gedaan, in de hoop dat het portret zou beoordeeld worden door de bladen, die over kunst handelen. Men heeft mij gevraagd aan u te schrijven. Zou er daar middel voor zijn? In een Fransch blad ware dit even goed.

Wij hebben dezer dagen ferm met de feestaffaire moeten lachen. De Maldegemnaren stelden zich voor dat al de gelden die er in het land opgehaald worden, te Maldegem moesten verbrast worden. De Gentsche kommissie heeft hun dat anders wijsgemaakt. Zij hadden eene schandalige rekening opgemaakt. Tot de lintjes, die de knoopgaatjes van de feestkommissarissen moesten versieren, moesten betaald worden. Zondag was 't algemeene vergadering te Gent. M. Cabuy kon ze niet bijwonen den eersten dag na de begrafenis van Camille Willems en M. Van Hoorebeke was ongesteld. 't Waren dus de kuffels die moesten gaan met den burgemeester aan 't hoofd.

De Gentenaars hadden het verzameld geld ingevraagd en de kuffels hadden reeds in de herbergen geblageerd dat zij hun geld niet afgaven. Zij hadden reeds eene rekening ingezonden en wel zoo groot, dat de Gentenaars hun nog vijfhonderd frank moesten opleggen boven het door hen ingezamelde.

Nu Zondag hebben zij in de vergadering iets moeten hooren. Men heeft hun gevraagd, **wat zij in vijf en twintig jaar voor mij gedaan hadden** enz. **en nu hebt gij nog geen tien centiemen voor**

haar over voor een lintje aan uw knoopsgat! Wij zullen het feest te Gent vieren, enz. enz.

Dan heeft men de Maldegemschen voor een uur uit de zaal verwijderd. Hoe zullen zij dan zitten pruimen hebben bij de gedachte: het feest ontschiet ons!

Als zij terug in de zaal kwamen, waren zij gelijk lammeren. Eerst weigerden zij het geld te geven en nu hebben zij een schrift onderteekend, waarbij zij zich verplichten het geld in te zenden en hunne uitgaven te beperken naar goedvinden der Gentsche kommissie. 's Anderen daags heeft M. Cabuy dan naar Gent geschreven om alles in 't zoet te leggen. Wat hebben wij gelachen!'

De herder van Maldegem was natuurlijk tegen het huldeblijk gekant. Acht dagen voor het feest schrijft mevrouw Courtmans aan haar oudsten zoon:

'Evenals voor achttien jaar verzet de pastoor zich tegen het luiden der klokken.'

34.

Een zonnig lenteweder begunstigde het jubelfeest, dat op Pinkstermaandag, 14 Mei 1883, te Maldegem werd gevierd. Wel bleven de klokken stom, maar de huizen waren grootendeels bevlagd en een ontzaglijke menigte was van heinde en ver samengestroomd om aan de vergrijsde schrijfster den gelukkigsten dag van haar lang bestaan te bezorgen.

Een onafzienbare stoet trok juichend voorbij haar; ontelbare bloemruikers werden haar toegereikt.

Na den optocht werd in den tuin van de gemeenteschool, aan het hoofd waarvan haar dochter Julia stond, een kantate uitgevoerd door de zang- en muziekvereenigingen van Maldegem: de woorden waren van den jeugdigen, kort te voren aan de tering overleden Kamiel Willems, de muziek van Dobbelaere.

Daarop begaven zich de heeren van de feestkommissie met mevrouw Courtmans en haar familie in het schoollokaal, waar de Gentsche letterkundige, Pieter Geiregat, den lof van de jubilaresse verkondigde, nadat hij de verdiensten van haar echtgenoot had geschetst.

'Een harde, noodlottige slag moest u treffen, zei hij. De brave echtgenoot en vader had te veel van zijn krachten gevergd. De

dood overviel hem in den bloei der jaren en daar bevondt gij u weduwe met talrijke kinderen en weinig bestaansmiddelen.

Menige andere vrouw zou het hoofd moedeloos gebogen hebben en onder den drukkenden last bezweken zijn. Maar gij, mevrouw, beseftet wat plichtgevoel gebood en vastberaden volbracht gij de edelste, verhevenste zending die eene vrouw op aarde vervullen kan: gij wijddet u geheel toe aan de opvoeding uwer kinderen! Wat gij hebt geleden en gestreden zal wel nooit iemand weten. Eene moeder houdt geene geheugenis van slapelooze nachten, van zorg en angst, van zelfopoffering en zwoegen. Een glimlach harer lievelingen en de uitgestane smart is vergeten.

En te midden van al uwe bekommernissen, bij den hardsten strijd om het bestaan wist gij nog altijd tijd uit te sparen om hem ten nutte van het Vlaamsche Volk te besteden.

Het volk, in wiens midden gij leefdet, was u zoo dierbaar als uw eigen kroost. Gij zaagt zijne vernedering, zijne onwetendheid, zijne ellende, zijn goed en zijn kwaad en gij voeldet eene onweerstaanbare roeping om meer dan ooit te arbeiden aan zijne opbeuring, aan zijne verzedelijking, aan zijn welvaren.

Gij scherptet uwe pen en uit uw veelomvattend brein en uwen opmerkzamen geest ontsproten nu talrijke prozawerken, romans en novellen, waarin gij in aandoenlijke, boeiende tafereelen, steeds hulde brengt aan menschenliefde, aan huiselijk geluk, aan tevredenheid met zijn lot en aan Vlaamsche hartelijkheid.

In aangenamen, onderhoudenden, zelfs dichterlijken vorm weet gij de nuttigste wenken te geven, de meest praktische middelen aan te wijzen, om te kunnen genieten wat het leven op aarde den braven en weldenkenden schenken kan.

Gij wilt meer onderwijs, meer licht, meer broedermin, meer beschaving!

Over al uwe werken, die niet alleen bij ons, maar ook bij onze noorderbroederen grooten bijval vinden, zweeft een geest van verdraagzaamheid, van gemoedelijkheid, die verkwikt en opwekt. En daarbij vergeet gij nooit, dat eenvoudig zijn en waar het schoone der kunst is.

Vele afgedwaalden moeten uwe werken op den goeden weg hebben teruggebracht, velen moeten zij den uitroep hebben ontlokt: Ik wil een beter mensch worden!

En zoo is de avond uws levens aangebroken. Vergenoegd en tevreden moogt gij een terugblik werpen op uwen volbrachten, veelvuldigen geestesarbeid. Eer en roem verdient gij er mede in te oogsten. Meer dan eens werden u vereerende onderscheidingen toegekend. Uw hartroerend **Geschenk van den Jager** werd met den vijfjaarlijkschen prijs van het staatsbestuur bekroond. Maar het Vlaamsche volk wil bij die huldebewijzen aan uw uitstekend talent ook de zijne voegen. Het wil toonen dat het erkentelijk is en daarom werd het feest ter uwer eere ingericht, dat wij heden vieren.

De geschenken, die wij u aanbieden, komen van duizenden uwer vereerders, waaronder veel geringe volkskinderen, die hunne penningen offerden, om u een overtuigend bewijs te leveren, dat gij niet te vergeefs hebt gearbeid, dat het zaad, hetwelk gij hebt gestrooid, heerlijke vruchten draagt, dat het Vlaamsche volk u eert en bemint, gelijk dankbare kinderen eene goede moeder.

Vrouwe Courtmans, moge deze dag de aangenaamste, de zoetste herinnering bij u nalaten, mocht hij er toe bijdragen om den avond uws levens te verlengen, hem schoon en heerlijk te maken, mocht uw verheven geest er door versche krachten putten om onze letterkunde met nog nieuwe meesterwerken te verrijken.

Dit zijn de wenschen aller Vlamingen: Goed heil en lang leve, lang leve vrouwe Courtmans!'

Zoo sprak Pieter Geiregat te midden van een plechtige stilte. De schrijfster, die haar levensloop zich vóór haar geestesoog zag ontrollen, ontlastte haar gemoed in stille tranen. De geestdriftige toejuichingen duurden verschillende minuten.

Nauwelijks was het opnieuw stil geworden in het ruim schoollokaal, of het floers gleed van het keurig portret, dat de schilder Julius Van Biesbroeck van de gevierde had geleverd. De geestdrift scheen nu ten top gestegen. Maar daar staat de burgemeester van Maldegem, de heer De Meyere-De Vildere, recht en verkondigt aan de luisterende schare, dat Zijne Majesteit de koning mevrouw Courtmans tot ridder in de Leopoldsorde heeft geslagen. Weer breken geestdriftige toejuichingen los.

Op dat oogenblik verheft zich de schrijfster, bevend van ontroering, en verzoekt de menigte met haar in te stemmen: **Leve de Koning! Leve Vlaanderen! Leve Nederland!**

De burgemeester zegt niet veel, maar wat hij zegt is geen rhetoriek, het is zuivere waarheid, het is gemeend.

‘Reeds zeven en twintig jaar hebben wij de eer en het geluk haar onder onze inwoners te tellen. Ik zeg het geluk, want hoeveel goeds heeft ze niet onder ons verspreid door hare letterkundige werken, die den mensch zedelijk goed maken en hem liefde voor het goede en het schoone inboezemen, die het hart doen gloeien van liefde voor ons vaderland en onze schoone moedertaal.

Die edele vrouw is ook de raadgeefster van al wie zich in moeilijke omstandigheden bevindt. Hare minzaamheid maakt haar toegankelijk voor al wie hulp behoeft; ook noemt men haar, en wel te recht, den advocaat der armen. Het is daarom, Mevrouw, dat ik u hulde breng in de tegenwoordigheid van dit uitgelezen gezelschap en u de verzekering geef, dat uw naam met gouden letteren zal geboekt blijven in de jaarboeken onzer geschiedenis.’

Daarna kwamen:

de heeren Fabri en Lybaert namens den Snellaertkring (Gent) met een prachtigen ruiker en een kunstig in rood leder gebonden adres;

de heer Flachet, namens den Zetternamkring (Gent) met een lauwerkroon en een toespraak;

de heer Hoste, namens het Willemsfonds (Brussel) en De Veldbloem (Brussel) met het borstbeeld van mevrouw Courtmans, gebeeldhouwd door Jef Lambeaux, den bekenden meester;

de heer Verstraeten, namens het Willemsfonds, (Schaarbeek en Sint-Joost) met een album in blauwlederen band, waarin de meeste Vlaamsche letterkundigen, toondichters en schilders een bijdrage hadden geleverd;

de heer Bogaerd, namens De Distel (Brussel) met een album;

de heer Van der Cruyssen, namens de Brugsche kringen, met een gouden pen;

de heer Sadones, van Gent, met een album;

de heer Verhoef, namens den Vlaamschen Broederbond, (Brugge) met een groote zilveren medalje;

de heer Temmerman, directeur van de Rijkskweekschool voor onderwijzers, te Lier, met een kroon;

mevrouw May, van Brugge, met een zilveren beker en een gedicht.

Emiel Courtmans dankte allen in een rede, die in **De Vlaamsche School,** jaargang 1883, met al de andere redevoeringen werd opgenomen, en onder den kreet ‘Leve vrouwe Courtmans’ werd de plechtigheid gesloten.

Onder de gedichten, die werden toegezonden, noemen wij het albumblad van Hiel, de Hulde van Bogaerd en de twee gedichten van de oude mevrouw Van Ackere-Doolaeghe, de befaamde dichteres te Diksmuide.

Onder de geschenken beviel vooral het groot gesteendrukt portret van de schrijfster door Florimond Van Loo, een tegenhanger van Conscience en van zooveel geleerden en kunstenaars.

35.

Het huldeblijk van 14 Mei 1883 was niet alleen een prachtig feest, het was ook een eensgezinde uiting van demokratische, Vlaamschgezinde sympathie geweest.

Dit welslagen, dat door de eensgezindheid, vooral van de Gentsche vrienden, werd verwezenlijkt, viel niet in den smaak van zekere Maldegemsche dwarsdrijvers. Zulks blijkt uit een brief, dien de gevierde op 11 Juni 1883 aan haar oudsten zoon schreef. Wij nemen hem zonder meer over. Hij is kenschetsend genoeg:

‘Op een artikel in de **Portefeuille**, waar de Maldegemsche feesten in besproken werden, verscheen een ander artikel op 25 Mei, waarin men zegde, dat de inrichtingskommissie **uit den zadel was gelicht**. Dat was wegens het banket. Verder hadden de Maldegemschen zich beroemd dat zij de Gentenaars een neus hadden gezet, enz.

Als de Maldegemschen hunne rekening inzonden, voegden zij er eene rekening van 15 Mei bij. Hiervoor vroegen zij geene betaling. 't Was hun eenen neus zetten, 't was spotternij. Hierop is de Gentsche kommissie te zamen gekomen, en er is besloten op het artikel in de **Portefeuille** te antwoorden. Zij wilden dien blaam in Holland niet. En verder, het banket, dat op het feestprogramma stond, te Gent in te richten.

Dr. De Vos kwam hier, vergezeld van zijne vrouw, om mij uit te noodigen. Hij zegde: Uwe gezondheid laat u toe het banket bij te wonen. Laat ons niet in den steek!

Ik heb het beloofd. Wat zou ik doen zonder u, lieve Emiel? Uwe tegenwoordigheid is daar zoo noodzakelijk als de mijne. Schrijf mij, lieve zoon, en voeg er drie frank bij. Zend ze aan dr. De Vos.

Een der zusters zal mij vergezellen, en M. Cabuy zal mij naar de statie voeren.

Denk eens, lieve Antonia, ik moet mij een nieuwen hoed koopen. Met een muts kan ik niet op reis gaan. Een hoed, dien ik slechts eenmaal kan opzetten en dien ik bij het overige voor altijd moet wegsluiten. Gij verstaat wat het is gedwongen onkosten te doen, maar het schijnt dat de Inrichtingskommissie gezorgd heeft dat er een spaarpot voor mij zal overblijven. Weinig of veel, wij moeten ons dankbaar toonen.

Ik reken op u, lieve Emiel. Ik denk niet dat daar veel geld zal verteerd worden. 't Zal eenvoudig zijn.

Ik en Julia waren zeer blij omdat uw antwoord op de redevoering van M. Geiregat in **De Zweep** stond. Had dit stuk moeten verdonkerd blijven, Julia ware er gek van geworden. Zij sprak van niets anders.'

Lodewijk De Vriese en dr. De Vos haalden mevrouw Courtmans op dien heuglijken Zondagmorgen te 10.40 uur aan het station van de Dampoort af. Twee van haar dochters, haar drie zonen en haar schoonzoon vergezelden haar naar de woning van Lodewijk De Vriese in de Regnessenstraat. Van daar uit werd zij met haar familie de oude stede rondgevoerd.

Het feestmaal had in het Restaurant Bouard plaats. Frans De Potter sprak bij het nagerecht en zei onder meer:

'Wij mogen vandaag het feest van 14 Mei op eene recht aangename wijze sluiten. Mevrouw Courtmans, niettegenstaande hare hooge jaren en eenen gezondheidstoestand, die de meeste zorg vereischt, heeft niet willen wederstaan aan ons verlangen, om de eer te hebben en het genoegen harer tegenwoordigheid.

Ook hier, gelijk te Maldegem, ziet ze zich omringd door personen, van alle standen en van de meest uiteenloopende richting in letterkunde en politiek. Ook hier, gelijk te Maldegem, vindt zij het beeld terug van onzen onafgebroken taalstrijd, gelijk die ontstond in hare jeugd, en gelijk die alleen kan eindigen tot de

volle bevrediging van onzen landaard: de rechten van allen gezamenlijk verdedigd, het beginsel gehuldigd, door eenen grooten dichter zoo kernachtig en waarheidsvol uitgedrukt: De Taal, niet de partij, is gansch het Volk.

Mevrouw, hartelijk danken wij u, omdat gij ons andermaal de gelegenheid geeft dit beginsel - onze macht, onze hoop, onze redding - luidop te verkondigen. Wij danken u in naam van al degenen die belang stellen zoowel in den verstandelijken als in den stoffelijken vooruitgang des volks, voor al het goede, in uwen langen eervollen levensloop tot stand gebracht, voor zoo vele goede, gezonde denkbeelden, in uwe schriften kwistig verspreid, voor uwe krachtige medewerking tot veredeling en beschaving uwer medebroeders, voor de schoone, hooggeschatte parelen, welke uwe hand in de kroon der Nederlandsche letterkunde heeft gevlochten.

Mevrouw, bij de vernieuwing onzer hulde voegen wij eenen oprechten, hartelijken wensch: uw geest en uw hart zijn nog jong, vol kracht en levenslust. Mochten ze 't nog vele jaren blijven om in staat te zijn ons te begiftigen met nog zoo menig lieflijk tafereel uit het Vlaamsche leven, de weerspiegeling van uwe verhevene gedachte, van uw echt Vlaamsch gemoed.

Mevrouwen, mijnheeren, ledigen wij ons glas op de gezondheid van deze moedige vrouw, de begaafde dichteres, de onvermoeibare kampvechtster voor recht en beschaving!'

Nogmaals was het Emiel Courtmans, die in naam van zijn moeder bedankte. Na hem spraken nog Odilon Périer, Alfons Siffer, Pieter Geiregat, Julius Obrie, Lodewijk De Vriese, Emmanuel Hiel en mevrouw May-Van der Cammen.

Op 29 Juni 1883 schreef mevrouw Courtmans aan de voorzitters en leden van de inrichtingskommissie:

'Hartelijk dank ik u voor het feestmaal, mij door UEd. aangeboden op 24 dezer. Mijne kinderen danken u voor de eer aan hunne moeder bewezen en voor uwe uitnoodiging aan het banket.

Tot mijn laatste levensuur zal de indruk mij bijblijven van hetgeen ik dien dag heb gezien en genoten. Omringd van een groot getal kunstbroeders en kunstzusters, voelde ik mij aan den feestdisch onuitsprekelijk gelukkig.

Op het rijtoertje binnen en in den omtrek van de stad mocht

ik nog eenmaal de schoonheden van het mij zoo dierbaar Gent aanschouwen, waar ik mijne schoonste levensjaren sleet. Dank u mocht ik nog eens alles weerzien, waar ik in den geest vaarwel aan had gezegd.

Op 24 Juni heb ik mij verjongd gevoeld. In waarheid mag ik zeggen: die dag was een lentedag in mijn wintertijd, in den wintertijd mijns levens. Dank, eeuwig dank!'

Daags daarna schreef zij aan Emiel:

'Het kan niet anders of er moest gedurende het banket zekere gedwongenheid heerschen. 't Waren al Vlaamsche jongens, maar Vlaamsche jongens met verschillende gevoelens bezield. Ik heb met de heeren De Potter en Geiregat over onze overleden letterkundigen gesproken, over Rens, Van Duyse, Tony, enz. Zoo ontmoette ik geen stronkelsteenen. Wij spraken ook van Nolet. Geiregat zei onder andere, dat de gansche bibliotheek verkocht was! Wat moet hij daardoor geleden hebben! 't Is te verwonderen dat hij er niet gansch krankzinnig is door geworden.

Zooals gij gezien hebt, heb ik zeer weinig gesproken op het banket. Ik heb ook zeer weinig gegeten of gedronken. Het halveken Schiedam in de statie heeft mij veel deugd gedaan en als wij thuis kwamen hebben wij seffens koffie gemaakt. Mijnheer Cabuy heeft ons aan de statie met zijn prachtrijtuig doen afhalen, zoodat ik van den ganschen dag geen schrede te voet heb moeten doen.

Gedurende ons rijtoertje, binnen en in den omtrek van de stad, heb ik het meeste genoegen gesmaakt. Ik heb nog eens alles weergezien, waaraan ik reeds in den geest voor altoos vaarwel had gezegd. Ik heb het huis gezien, waar mijn Emiel geboren is, en aan herinneringen heeft het niet ontbroken. Ik ben de heeren dankbaar, die mij dit genot hebben bezorgd.

Wij zijn opgeruimd thuis gekomen. Ik zag dat Jef zeer gelukkig was omdat hij nog eens thuis was. De jongen woont toch zoo ver van ons! (Namelijk te Luik).

's Anderen daags was 't anders. Ons varken was ziek. George was er sterk door ontsteld. Als zij vertrokken was er weinig hoop dat het zou genezen. Nu is 't hersteld. Zeg dit bij gelegenheid aan George.

De Seyn spoedt zich om mijne werken te doen drukken. Binnen eenige dagen zal het eerste boekdeel kunnen verschijnen.

Nu moet ik nog iets zeggen van te Gent. Hiel presenteerde mij Mr. Rogghé, Willem Rogghé, dien ik gekend heb als hij nog in de wieg lag. Het kan veertien jaar geleden zijn dat ik hem gezien heb en ik kende hem niet meer, zoodanig was hij verouderd. Dus menschen, die een groot fortuin hebben vergaard, verouderen nog spoediger dan anderen. Laat ons dan maar tevreden zijn. Fortuin is niet altijd geluk.

De zusters en Lie groeten u hartelijk en wij omhelzen u uit de verte.'

Nog aan een brief moet hier een plaats worden ingeruimd, als het ware om het hoofdstuk te besluiten. Op 12 Juli 1883 schreef mevrouw Courtmans aan de inrichtingskommissie van het huldeblijk de volgende welsprekende, uit haar gemoed gevloeide regelen:

'Gevoelig getroffen door de menigvuldige blijken uwer broederlijke edelmoedigheid, heb ik de eer Ued. hierover mijnen innigen dank te betuigen. Neen, ik heb niet te vergeefs gearbeid. De Vlaamsche letterkunde heeft mij hare schoonste vrucht geschonken, uw liefde, de liefde van het Vlaamsche volk.

De heer dr. Amand De Vos heeft mij in naam der Inrichtingskommissie eene som van tweeduizend frank als feestgeschenk overhandigd, een geschenk dat mij voor kommer zal bewaren in den avond mijns levens.

De woorden dankbaarheid en erkentelijkheid kunnen het gevoel niet wedergeven dat mijn hart voor u bevat. Dankbare tranen welden in mijn oogen bij het aanvaarden van uw heerlijk geschenk en mijne ziel juicht.

Dank, geliefde taal- en kunstbroeders, eindloozen dank. Gij hebt uwe oude kunstzuster opgebeurd in hare neerslachtigheid. Gij hebt haar eene nieuwe jeugd geschonken. Nog hoopt zij te kunnen arbeiden om zich uwe liefde waardig te maken.'

En daaronder stond: uwe dankbare en onderdanige dienares.

(Slot volgt).

JULIUS PEE.

Loflied,
't Vlaamsch Moederken ter eere.

Als het eerste kloksken luidt
Is zij rap de bedstee uit,
Maakt haar kruis en bidt den Heer:
‘Geef de kracht mij nog een keer
Om te doen, al wat ik moet,
Heer, mijn God, met vlijt en spoed.’

Nu het vuurken aangestoken,
Dan het pompken aangesproken;
Eens het stoofken opgepookt
En, terwijl het water kookt:
Koffie malen, brood gesneden -
Want, straks komt haar kroost beneden.

Daar is het ontbijt al klaar;
Nog een kamken door het haar
En een netten voorschoot aan;
Thans geroepen: ‘op-te-staan!’
Aan geheel haar bende volk
Dat nog nestelt in zijn polk.

't Wordt er, in de Vlaamsche keuken,
Vol van brood- en koffie-reuken.
Rondom Vâ en Moê een zwerming
Om het kruisken van bescherming
En gelijk een schoon gezang
Gaat het praten weer zijn gang.

Maar 't is werkdag: ‘God bewaart u!’ -
Zegt de Moeder, aan wie gaan nu,
Elk zijn weg, naar stal of akker.
't Vogelvolk is ook reeds wakker
Wijl de zon, met fijn een lach,
Wenscht aan 't menschdom: goeden dag.

Paard en os, en kar en ploeg,
Trekken door den ochtend vroeg
Met het mansvolk óp, naar 't land.
Of ze vol ze heeft de hand'
Moeder, om haar kakkernesten
Aan te schieten, broek en veste!

Eens dat volkje naar de school is
Maakt ze 't hof zeer net en frisch;
Dan, terwijl haar dochters zorgen
Voor het vee, dat in den morgen
Wordt gemolken en geweid,
Moeder 't noenmaal toebereidt.

't Ware lang om te vertellen
Van àl dat patatten-schellen
En dien grooten groenten-kuisch:
Kijk eens rond in een Vlaamsch huis
En gij ook zult vragen mogen:
‘Is de morgen al vervlogen?’

Doch, geen nood! - Als het noen slaat
Is het Moederken paraat:
Alleman is stipt op post;
- Of het smaakt, die Vlaamsche kost
Aan die open, goede maag,
Is een nuttelooze vraag:

Zie, hoe Moederken daar schept;
Hoor, hoe ieders lepel klept!
Nu geen tijd om veel te praten,
Anders niet of: ‘nog patatten,
Nog wat groenten, als ge wilt?’
- Moeder al die hongers stilt.

Als de koffie is gedronken,
Als de dankbee heeft weerklonken,
Keeren ze waarvan ze komen.
Moeder voelt den zandman komen
En ze gaat een dutje doen
In den stillen middag-noen.

Binst is 't volop schotelwasch:
't Haantje, bovenop den tas,
Kraait een lied de deernen voor,
Die nu neuriën in koor...
En zoo wordt het achternoen
Om aan 't naaiwerk voort te doen.

Gauw is Moeder weer te been,
En, bezorgd voor groot en kleen,
Komt zij helpen aan 't verstellen.
't Vrouwvolk is juist aan 't vertellen
Wat zij gaarne zouden koopen...
Moeder zegt: ‘Eerst d'eindjes knoopen!’

Ach! een' Moeder heeft zóó'n zorgen!
Toch blijft immer ‘hoop op morgen’
't Moedig, oud-Vlaamsch hart bewonen.
- ‘Luistert’ - zegt ze, tot haar schoonen:
‘Als het God den Heer belieft,
Wordt elk op zijn toer geriefd!’

En alzoo naêrt 't avonduur:
Weerom poken in het vuur
Voor het smaaklijk avondmaal.
Hartlijk klinkt haar blij onthaal
Voor wie van den akker komen
En van wat te rusten droomen.

‘Welkom’ - heet ze iedereen
Die daar binnen komt getreên
In de keuken vol met dampen.
't Vee staat in den stal te stampen,
Want, het weet hoe d'ure naêrt
Dat het beest ook wel nu vaart.

Als 't nu al beredderd is,
Komen allen aan den disch,
Waar de ronde teilen walmen,
't Is van eten, praten, psalmen
Wijl, rond 't hof, het vogelvolk
Neerstrijkt in den nestepolk.

Iedereen heeft wat te zeggen;
Pijprook komt een wolke leggen
Aan de zwarte keuken-balken.
't Kleutergoed moet d'oogen spalken,
Om toch niet in slaap te vallen
Onder broer' of zus' verhalen,

‘Hop!’ - zegt vader - ‘hop, naar bed;
Wie zich 's avonds rechte zet
Kan des ochtends 't hoofd niet rechten:
Ik en hou van zoo geen knechten!
Kom, een kruisken - en slaap-goê'!’
- ‘Van 's gelijken, Vader - Moê!’

En terwijl hij nog eens pijpt
Is 't in Moeders hoofd gerijpt,
Hoe ze 't wel uit-één zal doen
Om aan vader kond te doen
Van wat in 't gedacht haar kwam,
Toen ze noene-ruste nam.

't Wordt gewikt en 't wordt gewogen.
- 'Hoort' - zegt vader - 'zonder logen,
Kent een boer wel ooit wat rust?' -
Waarop hem zijn vrouwken sust
Met den ouden, wijzen raad:
'Vader, slaap brengt ook zijn raad!'

En zoo gaan de dagen om,
En zoo werkt zich Moeder krom.
't Is week in en 't is week uit
Altijd wrochten om den stuit!
Maar, wanneer het Zondag is,
Trekt ze, preusch, naar d'eerste mis.

Daar nu kan zij rustig bidden:
'Heer, bewaar mij in hun midden
Zoolang ik mijn stuk kan staan.
'k Weet: wie hoopt zal niet vergaan.
Weert van ons den tegenspoed:
Onze-Vader... Wees-gegroet!...'

1932.

AUGUST VAN BOECKXSEL.

Kabouter-Wedstrijd

Er reden drie kabouters door 't bosch...
Zij zongen daarbij ook er lustig op los.
Het kletterde en dreunde door groen en door hout.
Zij zongen zoo helder en reden zoo boud,
Op 't dons-zachte mos, langs struiken en boomen...
Het ging om een prijs wie het eerst aan zou komen;
Maar... 't waren geen paardjes waarop zij reden,
Zij waren al wel met minder tevreden.

De eerste kabouter reed van voren,
Op een grooten, mooien eehkoren.
Dat lieve, lenige dier wuifde vol zwier
Met zijn prachtigen pluimstaart.
Terwijl zat ‘Kabouter nummer Een’ bedaard
Op eekhorens zachten rug, zoo fier
Als een koning op zijn troon;
Maar 't was een koning zonder kroon!

De tweede kabouter, een ventje fijn,
Reed op een bont-gevlekt konijn.
Hij ook zat daar statig en kranig recht,
Als een ridder in een steekspelgevecht,
Of als een kozak op zijn onstuimig paard.
Die tweede kabouter scheen dus ook niet vervaard,
Maar even gelukkig als nummer één,
En... even stevig ruiter, naar het scheen!

En nu nummer drie!... Die reed op een haas.
Wat was die kabouter een aardige baas!
Hij had een dik, een bolrond buikje,
Een lachend gezicht en een goud-blonden baard.
Hij droeg een snoezig, vurig-rood huikje,
Aan ieder voetje een goud-leeren schoen.
Hij zat daar ook zoo lekker en koen,
Dat het een lust was hem aan te kijken;
Maar wie van de drie zou de vlag moeten strijken?

De drie kabouters dus draven door 't bosch.
Zij draven en zingen er duchtig op los.
De dennen, de olmen, de beuken, de berken,
Van zoohaast zij het rennend drietal bemerken,
Schieten te zaam in een schaterlach,
En roepen: ‘Dat is een bizondere dag!’

Maar de statige, oude eikeboomen,
Die rustig-tevreden stonden te droomen,
Knikken de ruiterkens vriendelijk toe.
De boschduif kirt zachtjes: ‘Roekedekoe!
Wordt gij, kabouterkens, nog niet moe?’

De woudmuis komt uit haar nestje gehippeld,
Met haar drie kindertjes achter zich aan getrippeld...
Zij piepen allen: ‘Lekkertjes, hoor!’
De kabouters zingen en draven maar door.

De mooie, goudgele wielewaal
Roept, in zijn helle, welluidende taal:
‘Kabouterkens, jongens, dat is fijn!
Maar 'k wou toch graag weten wie de eerste zal zijn,’

De fiere, preutsche goudfezant
Houdt zich statig en deftig aan den kant,
Hij mompelt: ‘Kabouters, denkt aan 't fatsoen!
Het is hier om uw goeden naam te doen.’

De boschuil, uit zijn slaap geschrokken,
Zegt barsch met nijdig-korte snokken:
‘'t Past niet dat drie zulke kleine snaken
Hier een helsch-dol leven maken.’

Ook de nachtegaal heeft zich te kijken gezet;
Hij heeft in die harddravers werkelijk pret.
Hij juicht in zijn hooge, heerlijke taal:
‘Dat is nu eens waarlijk een vroolijk kabaal!’

Een lustige merel, met goudgelen bek,
Die heeft in het spel ook oneindig veel trek...
Zij fluit opgewekt en lustig: ‘Turluit!
Die drie rijden vast niet voor 't lolletjen uit.’

De koekoek kijkt spottend het drietal aan
En roept tot een lijster: ‘Kom toch even zien!
Daar rijden drie ventjes voorbij uit de maan!’
De lijster roept weder: ‘Ik heb nu geen tijd!
Ik vond onverwacht hier een besje of tien...
Ik kan dus niet komen, hoezeer 't mij ook spijt!’

En zelfs ook een oude, half-blinde vleermuis
Komt, even als de andere dieren van 't woud,
Eens kijken en bromt: ‘Dat zit hier niet pluis!
Straks breekt vriend Eekhoren voorzeker een poot.
Wat wanen die ventjes zich opeens zoo groot!
En wat zoo'n kabouter zich al niet verstout!’

Maar wie zal 't nu winnen van de drie?
De haas, het konijn of wel de eekhoren?
Wel, als zij aan 't doel komen... zie! o zie!
Staan ze alle drie even ver van voren.

Ze kwamen te zamen, gelijkelijk aan...
En zoo was de wedren van zelf ook gedaan.

HENDRIK VAN ROOY.

Onderwijs en Opvoeding

Van Ethel Mannin verscheen, in Nederlandsche vertaling door I.E. Prins-Willekes Macdonald, het werk **Gezond verstand: gezonde kinderen** (N.V. Em. Querido, Amsterdam). Het werk telt twintig hoofdstukken en behandelt zoo het physische als het psychische leven der kinderen, op de nuchtere, glasheldere, bizonder Angelsaksische wijze, die van zelf den lezer aantrekt. En zoo komt het, dat ook wij rustig alles hebben doorgemaakt, wat de auteur ons, zonder wetenschappelijke uitdieping, maar met een raken kijk op de werkelijkheid, meedeelt over den klein-kinderleeftijd, zindelijkheid, discipline, voedsel en slapen, sexualiteit en sexueel leven, godsdienst en angst, spel en scheppenden drang, oude en nieuwe opvoeding, en een aantal onderwerpen meer. Zeker zal men over sommige bizonderheden anders denken dan de auteur, maar de voor Ethel Mannin algemeen geldende regel, ‘laat de kinderen met rust,’ d.i. laat ze zoo ruim mogelijk hun kinderlijk leventje leven, is er één dien zich vele opvoeders mochten eigen maken.

L.C.T. Bigot en Dr. Ph. Kohnstamm brengen een studieboekje, - voor kandidaat-hoofdonderwijzers, zeggen ze, - **Hoofdstukken uit de psychologie** (J.B. Wolters, Groningen). Het boekje behandelt de zielleer in haar jongste onderzoekingen en uitslagen; het kan voor gestudeerde leerkrachten een zeer zakelijke samenvatting blijken, maar zal ten onzent vooral de specialiseerenden in wetenschappelijke pedagogiek als leidraad nuttig zijn. Het bespreekt, in tien hoofdstukken: Uit de geschiedenis van de jongste psychologie; moderne totaliteitspsychologie; de methoden der psychologie; karakterleer; phasen- en groepenpsychologie; psychologie der dieren; de experimenteele methode (vóór en na 1900); psychische metingen; psychotechniek.

Van Paul Hazard lazen we **Les livres, les enfants et les hommes** (Ernest Flammarion, Parijs). We zouden zeggen: Hazard ként de literatuur voor kinderen en wéét wat gunstig en vormend is voor de jongelui. Maar zoezeer dat een beste aanbeveling zij, Hazard is veel meer dan zoo'n kenner: hij is een zeer persoonlijk literator, die strijdt voor zijn zaak, strijdt tégen de betweterigheid der volwassenen en vóor het, naar gevoel en verbeelding, vrij zich

uitleven, in boeken, van de kinderen. En om dien strijd te voeren, volgt hij de geschiedenis der boeken, zooals men die aan kinderen te geven placht en pleegt, in Frankrijk en vooral ook daarbuiten, en toetst ze telkens aan de wijze, waarop gezonde kinderen die steeds hebben aangevoeld. Neen, zijn besluit is niet: Koop dus deze boeken of gene. Maar wel: laat de jeugd al lezende haar natuurlijken gang volgen, en van zelf groeit in haar het leeren kennen en waardeeren van het leven, het groote, bedrijvige en soms heldhaftige leven. Paul Hazard's boek is er één om te bezitten, zoo om den vorm als om den inhoud.

Dr. Hans Engl schreef **Die Kinderlesehalle** (Ernst Reinhardt, München), een boekje, waarin hij het vraagstuk der openbare kinderleeszalen behandelt. Hij bespreekt achtereenvolgens de geschiedenis en de noodzakelijkheid van dergelijke instellingen en onderzoekt daarna hoe ze ingericht en uitgebaat dienen te worden en op welke wijze men den boekenschat moet samenstellen. Het boekje is klein in omvang, maar rijk aan gegevens. Wat de auteur over de ervaringen in Duitschland mededeelt kan door onze overheden met nut geraadpleegd worden.

Van August Messer ontvingen we, in tweede uitgave, diens bundel **Pädagogik der Gegenwart** (Alfred Kröner, Leipzig). Het werk, dat als een waarachtig vade-mecum aandoet, is in zes groote rubrieken ingedeeld: theoretische pedagogiek, praktische pedagogiek, kritische beschouwingen over het onderwijswezen, voorstellen en pogingen tot hervorming, hervorming van het onderwijswezen onder de Duitsche republiek, de bond der ‘Entschiedenen Schulreformer.’ Het sluit met een personen- en een zaakregister. Het handelt uitsluitend over theorie en praktijk... in Duitschland; het wil zoo objectief en zakelijk mogelijk zijn, het blijkt naar den geest demokratisch en zeer vooruitstrevend. Voor wie zich over de pedagogische toestanden en hervormingen bij de tot nog toe republikeinsche Oosterburen wil inlichten, is Messer's bundel een kostbaar stuk dokumentatie.

Van de firma J.M. Meulenhoff, te Amsterdam, bereikten ons een aantal literaire uitgaven voor schoolgebruik. We bedoelen niet ‘bewerkt’, maar ‘uitgekozen’ voor gebruik op school. En dat is maar goed ook, want een literator heeft er recht op, - alvast in zoover hij nog van onzen tijd is, - in keus, zoo men wil, maar dan toch telkens volledig en ongewijzigd aan zijn lezers te worden voorgesteld. Meulenhoff blijkt het ook aldus op te vatten; en zoo krijgt de jeugd dan volledig van hem Hauff's **Das Wirtshaus im Spessart**. Storm's **Der Schimmelreiter**, Shakespeare's **Twelfth Night**, Van Lennep's **Ferdinand Huyck**, een keuze uit Heyermans' **Falkland-schetsen,...** met telkens een suggestieve inleiding van bio- of bibliografischen aard en de hoogstnoodige toelichtingen bij

den tekst. Meestal komen die toelichtingen achteraan, wat we niet praktisch achten. Een enkelen keer ook wordt het origineele verkort, wat een zegen kan zijn, zooals in ‘Ferdinand Huyck’, waaruit overbodige beschrijvingen en citaten wegvielen, maar soms ook een vloek, zooals in het ál te erg verkorte **The prince and the pauper**, naar Mark Twain.

Buiten deze werkjes voor schoolgebruik bracht dezelfde firma ons **Hauffs Märchen** in volledige uitgave, van ruim 440 bladzijden. Jan Wiegman teekende er goede silhouetten bij. Jammer genoeg werd de inhoudstafel vergeten.

Al de uitgaven, ons door de firma Meulenhoff bezorgd, zijn stoffelijk zeer goed uitgevoerd en zeer handig van formaat. Ze maken deel uit van reeksen, die heeten ‘M.'s English Library’, ‘M's Sammlung deutscher Schriftsteller’, ‘Dietse letteren’. We achten, in verband met het samenstellen van schoolbibliotheken voor het M.O., nader kennismaking bizonder aanbevolen.

Van de Leidsche Uitgeversmaatschappij, te Leiden, bereikte ons **Reinaert de Vos**, in nieuwe Nederlandsche bewerking door Carel Voorhoeve (met enkele zeer artistieke houtsneden van Fokko Mees). Voorhoeve's werk, rechtstreeks naar het Middeleeuwsche epos, klink ritmisch zeer goed en laat zich aangenaam lezen. Het is bovendien uitzonderlijk mooi gedrukt en gebonden. Dat de bewerker het oorspronkelijke rijm opofferde, moge voor hem zijn reden hebben; ons echter is het volksch aandoende rijm, ons uit de vele bewerkingen van den Reinaert bekend, een aantrekkelijkheid, die we hier noode missen moesten.

Van **Den Spyegel der Salicheyt van Elckerlije** bezorgde de firma J.B. Wolters, te Groningen, ons den derden, mooien druk, in haar reeks ‘Lyceum-herdrukken’, waarin reeds tien ingeleide en geannoteerde werken werden opgenomen. Dr. Endepols schreef de inleiding bij dit deeltje en maakte voor dezen druk een dankbaar gebruik van gegevens, hem door Prof. J.W. Muller en Mr. L. Willems verstrekt; die inleiding is een merkwaardig stuk in- en voorlichting, ten gerieve van studeerenden. De zeer talrijke en duidelijke nota's zijn in randteekening naast den tekst van ‘Elckerlijc’ aangebracht. Een groot aantal foto's, naar voorstellingen van het stuk, luisteren het boekje op. Uitgever en inleider leverden werk, dat ter zake toonbeeldig kan heeten.

De firma Postma, te Rotterdam, liet een **Koordschriftmethode Postma voor de lagere school** verschijnen. Die methode omvat een handleiding en acht schrijfboeken, voor het eerste tot en met het vierde leerjaar. De handleiding is zakelijk, maar bevat ook wel bespiegelingen die er best in gemist konden worden. Postma baat de drukletter uit als vooroefening, wat we verkeerd achten; hij gebruikt linieeringen, die de kinderen dikwijls ‘op een verkeerd

lijntje' zullen helpen, wat even jammer is. Zijn lettervormen zijn eenvoudig en sierlijk; van koordschrift tot rondschrift is de overgang verrassend gemakkelijk. De schrijfvoorbeelden zijn doorgaans aantrekkelijk en geven wel eens aanleiding tot een nuttig intermezzo. Leerkrachten, die nog geen jonge schrijfmethode op de proef stelden, hebben er belang bij, het werk van Postma in te kijken.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Floris Prims: Antwerpiensia, 1932. De Vlijt, Nationalestr. 46, Antwerpen; 430 blz.; 30 fr.

Met groote belangstelling hebben wij deze zesde reeks losse bijdragen tot de Antwerpsche Geschiedenis van den historischen Meester, den Stadsarchivaris, gelezen, en werden weer diep getroffen door de verbluffende gemakkelijkheid, waarmede Dr. Prims de geheimen der oude tijden ontraadselt. Het boek telt 50 studiën; 24 dezer betreffen de eerste helft der XIVe eeuw en passen alzoo volledig aan bij de verschenen deelen der 'Geschiedenis van Antwerpen' van dit Vlaamsche Academielid. Ze geven de details weder, die in dit groote werk niet werden opgenomen. Een andere reeks studiën staat in verband met de historische tentoonstelling over de Antwerpsche stadsagglomeratie van verleden jaar en geldt de geschiedenis der verkeerswegen op de Scheldestad. Een laatste serie heeft het over de straatkelders, het Hessenhuis, de wethoudersboeken, de parochieregisters. Verscheidene plannen en platen luisteren den tekst op.

Duizenden Antwerpsche akten uit de middeleeuwen gingen den geleerden auteur door de handen. Zoo bemerkte hij dat allerlei bijzonderheden heel wat konden toevoegen aan het beeld, door de voornamere teksten geschetst. Nog heel veel blijft er in het duister, en slechts een opleven van de Vlaamsche geschiedkundige wetenschap, zegt Dr. Prims, zal de Brabantsche historie, met haar overheerschende Dietsche stukken, tot haar recht doen komen in België, iets, waar ze aanspraak mag op maken.

De philologen zullen met blijdschap de bladzijden inzien, gewijd aan Jan van Boendale, wiens figuur nader en uitvoerig uitgeteekend wordt. Weet men, dat hij het eerst den Vlaamschen Leeuw zong, in 1332, in zijn huis op de Eiermarkt? Wie zijn schriften doorwerkt, herleeft het Antwerpen der XIVe eeuw, in de jaren van hertog Jan III, en benadert meer de zielen, oordeelt te recht de historische psycholoog, dan hem uit de schepenbrieven mogelijk was, zoodat een in moderne taal gestelde bloemlezing wenschelijk ware. Boendale's critiek op de wantoestanden in de Kerk komt voort uit dezelfde gevoelens, die Ruisbroec bezielden, toen hij een even bittere critiek schreef. - Een andere cultuurhistorische bijdrage van beteekenis is deze over Pater Bellens (gestorven in 1573), een 'klankheldere' naam te meer in onze Vlaamsche ascetische literatuur.

Ontroerd besluiten ook wij: Elke dag heeft zijn boosheid gehad en zal zijn boosheid hebben. Wij hebben ons echter te stichten aan het verkennen van de ware geschiedenis: het moet ons weerhouden te weeklagen over de tijden, die verslechten, en ons bevestigen in de daad, die onze tijd vereischt.

Dr. Rob. van Roosbroeck: De Kroniek van Godevaert Van Haecht. IIe deel. De Sikkel. Antwerpen. 1933; 336 blz.; 95 fr.

In dit Oranje-jaar heeten we de uitgave van deze kroniek 'over de troebelen van 1568 tot 1574 te Antwerpen en elders,' door het geleerde Genootschap voor Antwerpsche Geschiedenis, een uiterst gelukkige gebeurtenis. De zeer volledige

toelichtingen van den vooraanstaanden historicus Dr. Van Roosbroeck bevredigen den meest nauwgezetten lezer. Bijzonder treffend in zijn eenvoud, verhaalt Van Haecht ons honderden belangrijke lotgevallen en feiten. Levendig schetst hij elk tafereel, waarvan de tragiek ons diep onder den indruk brengt. Zoo o.m. de oplichting van den jongen graaf van Buren, den oudsten zoon van den Zwijger, het vermoorden van honderden hervormden, den dood van Brederode, Adolf van Nassau, Egmont, Hoorne, Montigny, van Bergen, van Stralen, Hoogstraten, de Walen te Antwerpen, den Bartholomeusnacht te Parijs, de plundering van Mechelen, Naarden, Haarlem, den verkoop van Oranje's zilver, het vertrek van Alva, den slag op de Mookerheide, waar Lodewijk van Nassau dood bleef, het ontzet van Leiden.

Het omvangrijke historische oeuvre van Dr. Van Roosbroeck, waarin deze Kroniek een waardevolle plaats inneemt, bewijst ten overvloede, dat niemand in ons land zich in de studie van de tweede helft der zestiende eeuw heeft ingewerkt als hij.

Dr. W. Ziegler. Versailles. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg. 1933; 272 blz.; kart. 4.30 M., gebr. 5.50 M.

Dit boek is het eerste authentieke verhaal van de wordingsgeschiedenis van het Versailler-verdrag. Steunend op het geheel van het tot heden voorliggende bronnenmateriaal, biedt het werk een schildering van de meest dramatische periode uit de wereldgeschiedenis, die aan plastiek niets te wenschen overlaat. De herinneringen van Wilson, Churchill, Clemenceau, House, Lansing, Lloyd George, Montgelas, Masaryk, Tardieu, Calwell, Keynes en vele andere werden volledig uitgepluisd. Een atmosfeer van heftige spanning, vol intriges en scherpe tegenstellingen, waarin de conflictstof opgestapeld wordt, doemt weer voor ons op. De auteur betreurt het, dat er toen geen vrede in eigenlijken zin gesloten werd, en het triumviraat Wilson-Clemenceau-Lloyd George zich tot een ‘verdrag’ bepaalde. De toekomst zou, volgens hem, minder duister geschenen hebben, in geval de Amerikaansche president zich nauwkeuriger in de Europeesche politieke toestanden hadde ingewerkt.

Met een pleidooi voor herziening van de Versailler-besluiten sluit deze historische arbeid.

R.H. Bartsch. - Das Lächeln der Marie Antoinette. Uitgave L. Staackmann Verlag. Leipzig. 240 blz.; geb. 4.20 Rm.; ing. 3 Rm.

Ginds aan den schoonen blauwen Donau viert dezer dagen Rudolf Hans Bartsch, de typische Oostenrijksche verteller, zijn zestigsten verjaardag. Zijn historisch-romantisch oeuvre doet ons aan dit van Paul Kenis en van Jaak Lemmers denken. ‘Vom sterbenden Rokoko’ en ‘Das Lächeln der Marie Antoinette’ staan op één lijn met ‘Fêtes galantes’ en ‘Historische Verbeeldingen’. De nu verschenen geschiedkundige roman is vol weemoedige schoonheid en lichte gratie, bekoorlijk als de verrukkende, maar zoo ongelukkige heldin, terwijl op den achtergrond de Revolutie vreeselijk

stormt. Het is het verhaal van de onbeantwoorde liefde van een jongen, dwependen Weenschen muzikant, leeraar van den Dolfijn, voor de dochter van Maria-Theresia. De auteur lant de klaarte schijnen op de welwillende inborst der ‘Autrichienne’, haar groote tegenwoordigheid van geest te midden der vele vernederingen, welke zij verduren moest, haar teederheid voor haar kinderen, haar moed voor den opstand van 20 Juni 1792, haar waardigheid en vrijmoedigheid tijdens haar verhoor voor de revolutionnaire rechtbank.

Boven al het gruwelijke en het ellendige zweeft echter, bevrijdend en verlossend, de trouw van een edel hart.

P.C. Ettighoffer. - Gespenster am toten Mann. 270 blz. Gilde-Verlag. Keulen. Geb. 4.50 Rm.; ing. 3 Rm.

Een buitengewoon oorlogsboek; een werk van blijvende waarde. Het afgrijselijke verleden, dat ons zal blijven kwellen tot den jongsten dag, duikt weer op, in de wildheid der gevechten en in zijn snakken naar vrede, naar meer menschelijkheid. Dit ontroerende krijgsdocument doet vergeten, wat er tot heden over dien gruwelijken tijd neergeschreven werd, zoo onmiddellijk treft het den lezer. Klaar, waar, onverbiddelijk, zonder pathos, vormt het een grootsch kunstwerk, voortgebracht door een begenadigd auteur in tweeërlei zin. Het mag nooit meer gebeuren: dat is het ethos, dat in dit geweldig boek leeft, en daarom stierven de duizenden op alle fronten, langs welken kant ook geschaard. Wij mogen ons niet blinddoeken voor hetgeen, weldra twintig jaar geleden, in gang schoot. Zooniet wordt het heden onvruchtbaar en dat ware vreeselijk en vernietigend. Ettighoffer ‘onteert de millioenen dooden niet door een verkeerd begrepen piëteit, die over hen zwijgt’. Zij, die in 1914 als beroesde gladiatoren voorbij hun Imperator togen, tot het koud in hen worden zou en de spoken voor hen opdaagden, de booze, onmeedoogende frontspoken.

A.A. Kleyn en G. Schutte. - Overzicht der Algemeene Geschiedenis. Joh. Ykema. Den Haag. 1933; 344 blz.; fl. 2.25.

Een mooi schoolboek voor middelbaar- en normaalonderwijs. Het geeft niet meer dan noodig is, ook niet minder. Aan zulke uitgave hebben wij werkelijk behoefte, opdat de toekomstige onderwijzer voorzien weze van een stevige historische informatie, die in de diepte wortelt, zonder dat daarom zijn leeraar meene aan de hoogeschool te doceeren. Het werk van de heeren Kleyn en Schutte ware volmaakt, zoo zij er de noodzakelijke bibliografische gegevens hadden aan toegevoegd. Immers het handboek moet een instrument zijn, de leerlingen toelatende, zich, bij hun persoonlijken arbeid, te oriënteeren, zoodat het hun mogelijk wordt eventueel de gewenschte opzoekingen te verrichten, zich te documenteeren en teksten te controleeren, te vergelijken, te critiseeren.

De toegevoegde jaartallen en vragen vergemakkelijken gewis de herhaling van het bestudeerde.

Dr. E. Rypma en J. van Buren. - Korte Ontwikkelingsgang der Historie. Wolters. Groningen. 1933. 250 blz.; ing. fl. 1,90; geb. fl. 2,10.

De onderlegde schrijvers zijn in hun bedoeling, aan de leerlingen van het middelbaar onderwijs door korte en duidelijke uiteenzettingen, goede illustraties, klare kaarten

en overzichtelijke beknopte samenvattingen een beeld te geven van den ontwikkelingsgang der beschaving, ten volle geslaagd. Om dit doel te bereiken werd op het onderling verband der hoofdfeiten sterk de nadruk gelegd. Methodische tabellen, waarin de belangrijkste jaartallen zijn verzameld, geven een voorstelling van de indeeling in verschillende tijdvakken, terwijl de synchronistische résumé's het den leerlingen gemakkelijk maken zich doorheen de stof te richten. Zij vinden dit werk boeiend en verstaan het best. Dit is persoonlijke ondervinding.

J.P.

Nieuwe Uitgaven.

Van Varior (uitgave van werk van jongeren), Nijverheidskaai, 45, St. Amandsberg:
HERMAN DE CAT: Echo's, verzen; 36 blz.; 10 fr.; luxe-uitgave 20 fr.

Van Regenboog, Van Daelstraat, 51, Borgerhout:
RUPERT DE CIMONT: Flip Speelman (erfelijk belast); 204 blz.; 30 fr.; geb. 40 fr.

Van Excelsior, Brugge:
LOUIS E. DE MEY: Naar den nieuwen Oorlog; 135 blz.; 12 fr.
Een reeks hoofdstukken waarin bitter uitgevaren wordt tegen den oorlog, geestdriftig gepleit voor volkentoenadering, of voorspeld dat bij een volgend wereldconflict fortengordels noch schuilplaatsen zullen kunnen baten en Denemarken tot voorbeeld wordt gesteld, dat de forten ontmantelde en geen leger meer bezit, - voor buitenlandsche doeleinden bestemd.
J. LANGOHR: Le Nord-Est de la Province de Liége et le Canton d'Eupen, terre beige flamande superficiellement allemandisée et romanisée; cartes inédites, répertoires toponymiques, frontières linguistiques; 685 blz.; 45 fr.
De schrijver onderzoekt de taaltoestanden in de verschillende tijdperken der geschiedenis, ook tijdens en na de bezetting, bespreekt o.m. de polemiek tusschen de Vlaamsche Academie en luitenant-generaal Baltia en de polemiek Lespineux-Keufgens-Langohr en pleit met overtuigende redenen voor het gebruik van onze taal als voertaal in het onderwijs; 'abusivement' zou men daartoe het Duitsch kunnen gebruiken, omdat het Duitsch een zustertaal is en voor een Vlaamsche bevolking (die een Limburgsch dialect spreekt) gemakkelijk te leeren is; maar het mag in geen geval het Fransch zijn, omdat dit de taal is van een andere ethnische familie.
Blz. 539 tot het einde behandelen uitvoerig en vertrouwbaar de toponymie, zoo van de Waalsche als van de Vlaamsche gemeenten van de streek.

Van de Korenaar, Albert Lienartstraat, 28, Aalst:
L. ROELANDT: Het Liedje van den Soldaat, uit het Fransch van HENRI BARBUSSE; 86 blz.; 9 fr., te storten op postcheckrekening 402517.

Van Servire, den Haag:
FELIX ORTT: Over de Dierenziel; 71 blz.
Inhoud: Hebben de dieren een ziel? - Over de verhouding der psychische factoren in de dierenziel (een hoofdstuk waarin vooral Al verdes wordt aangehaald). - De occulte vermogens der dierenziel (hier wordt Bozzano vooral geciteerd).
D. L. DAALDER: Gandhi als Opvoeder; 96 blz.
We wijzen o.m. op de hoofdstukken IV, Gandhi als volksopvoeder; V, Gandhi en de Indische school; VI, de nationale school en de opvoeding van meisjes; VIII, 'ahimsa' (de schrijver vertaalt door welgezindheid - jegens de wederpartij) als opvoedingsprincipe.
Dr. FRITZ KUENKEL: Individu en Gemeenschap, vertaald door P.H. RONGE, arts; 160 blz.

De schrijver, die verschillende werken over karakterkunde leverde, bespreekt hier (oorspronkelijke titel: Grundzüge der politischen Charakterkunde) de problemen der politieke karakterkunde, den algemeenen vorm, ook den historischen inhoud van het politieke karakter en onderzoekt de wisselwerking tusschen samenleving en mensch. Aan te stippen: de hoofdstukken over meeloopers en over leiders.

Het Atlantis-vraagstuk

Wellicht moge het wat vreemd blijken dat er nu nog gewaagd wordt van de Atlantis-overlevering. Het geldt hier inderdaad een zeer oud verhaal, een verhaal, dat ongeveer 600 jaar voor onze tijdrekening door Egyptische priesters uit de beroemde stad Saïs aan den Griekschen wetgever Solon werd medegedeeld, en waarin sprake is van een zalig eiland, de bakermat der menschheidscultuur, dat ten Westen van de Zuilen van Herkules, d.i. de straat van Gibraltar, lag, en ingevolge een ontzettende ramp, in de tijdspanne van 'één kwaden dag en één kwaden nacht' door de zee verzwolgen werd.

Edoch, indien men de bibliographie der moderne tijden, inzonderheid ónzer tijden van positieve wetenschap en exacte methodes raadpleegt, komt men tot de ontdekking dat het Atlantisprobleem nimmer zoo diep uitgevorscht werd, dat er onder de natiën één zelfde wedijver heerscht om tot de geschiedenis der meest-afgelegen tijden, ja, om tot het uitgangspunt der wereldgeschiedenis door te dringen. Daarom loont het misschien de moeite om een en ander over het Atlantisvraagstuk ten behoeve van minder-ingewijden mede te deelen.

* * *

Het bericht, waarover het zooeven ging, werd door den Griekschen wijsgeer Plato vastgelegd in twee dialogen: zijn Timaeus en zijn Kritias. De eerste samenspraak, welke eerder bondig is, handelt over een vroegeren cultuurbloei der Hellenen, welke veel overeenkomst vertoonde met dien van het Egypte der voortijden, doch 8 à 9000 jaar vóór Solon verdween. Vooral is er spraak van een eilandenrijk, dat van uit de Atlantische Zee de toen gekende gedeelten van Europa en Azië poogde te onderwerpen, doch dat ingevolge reusachtige overstroomingen ten onder ging.

Uitvoeriger is de Kritiasdialoog. Deze levert heel wat bijzonderheden over het eiland zelf, alsmede over zijn bewoners. Zoo luidt het dat Atlantis steil uit de golven rees en op een berg den gulden Poseidonsburg torste, welke van geslacht tot geslacht werd uitgebouwd. Een titanisch kanaal verbond het binnenste van het eiland met de zee. Andere kanalen, ringvormig aangelegd, met wallen omgeven, overspannen met statige bruggen en geflankeerd met rood-, wit- of zwartsteenen torens, leverden het bewijs van Atlantis' grootscheepsche ondernemingen. Zoo bevoorrecht was dit eiland, dat het elk jaar twee oogsten schonk: een des winters, welke gedijen kon ingevolge bevruchtigende regens; een des zomers, dank zij het bevloeiingsstelsel der kanalen. In de streken, welke aan de zee grensden, strekten zich onmetelijke sompen uit, waarin talrijke kudden olifanten en andere dieren vertoefden.

Er is eveneens sprake in de Kritias van de godsdienstige en militaire inrichting van Atlantis; b.v. van tempels, waar men stieren offerde, van het aantal schepen, strijdwagens en manschappen, waarover de Atlanten beschikten om hun gezag onaangetast te bewaren. Ten slotte heet het dat dit volk, waarvan de cultuur zoo hoog stond, dat deze der Hellenen er slechts een flauwe weerschijn bij was, zijn verheven karakter verloor en vaak voor goed beschouwde, wat door machtsmisbruik verworven was. Daarom besloot Zeus het te kastijden om het aldus tot betere gedachten te brengen...

Met deze beschouwing breekt de Kritias onverhoeds af.

* * *

Het spreekt van zelf dat dit verhaal, dat aanvankelijk als een mythisch product beschouwd werd, in later eeuwen heel wat gemoederen heeft beroerd. Een heele reeks dichters, denkers, droomers en geleerden hebben zich met het vraagstuk beziggehouden. Verre van op het achterplan te raken, dringt het zich steeds sterker aan den modernen geest op.

Het heeft geen zin de Atlantisoverlevering louter als een mythe te beschouwen. Inderdaad, de ondervinding heeft geleerd dat de menschheid er alle belang bij heeft naar de kern van waarheid te zoeken, welke doorgaans in alle mythen, sagen of sproken besloten ligt.

Tot in de 19e eeuw was Troja, de stad, welke Homerus in zijn Illias bezong, zonder meer een mythe, doch dank zij den vorscher Schliemann werden de overblijfselen van Troja, in de nabijheid van het tegenwoordige Hissarlik (Ilion), blootgelegd.

Evenmin geloofde men aan het feit dat er in de grijze oudheid Amazonen zouden bestaan hebben. De wetenschap heeft echter het bewijs geleverd dat Herodotus niet gelogen heeft, dat er wel degelijk een tijd geweest is, waarin de vrouw, inzonderheid de moeder, regeerde.

Hoe beperkt het materiaal, in verband met het Atlantisvraagstuk, zich in den beginne ook voordeed, moet men toegeven dat er sinds Plato en den Jezuïet Athanasius Kircher (1657), die in de Azoren en de overige eilanden van den Oceaan de laatste overblijfselen van Atlantis meende te herkennen, heel wat nieuwe aanwijzingen werden verzameld. Men houde b.v. slechts rekening met het feit dat er te Lyon (Frankrijk), met het oog op de bestudeering van het Atlantisvraagstuk, een speciaal genootschap bestaat, dat er een eigen tijdschrift op na houdt en daarenboven over een omvangrijke bibliographie beschikt.

Het is niet uitgesloten dat de kleine bal, welke in het verre verleden aan het rollen werd gebracht, al wentelend langs de flanken van den tijd, tot een indrukwekkende globe zal groeien, welke zich wel eens in het dal der scepticisten zou kunnen storten, om die te begraven onder een dek van tintelend-witte waarheid.

* * *

Inderdaad, zoovele punten wijzen er op dat er wel degelijk een kern van waarheid schuilt in Plato's wonderlijk verhaal.

Is het niet opvallend dat men bij alle volkeren der oudheid het verhaal terugvindt van een reusachtigen vloed, waarbij zich natuurlijk het begrip van verzonken landen onmiddellijk aansluit? Wetenschappelijk gesproken behoort deze vloed of zondvloed niet tot de onmogelijkheden, want het staat vast dat er een tijd geweest is, niet zoo erg verwijderd als sommigen wel meenen, daar de voorhistorische mensch er het einde van beleefd heeft, waarin de gletschers, zoowel van de berggroepen van Noord-Europa als van de Alpen en de Pyreneeën, zich tot ver in de vlakten uitstrekten, wat tot gevolg had, dat b.v. de landen aan de

Middellandsche Zee geteisterd werden door zware regens en overstroomingen.

Trouwens de Middellandsche Zee zelf, dit kleine zeebekken, behoorde vroeger tot een veel omvangrijker stel zeeën. Het is de oude doorbraakzone tusschen het noordelijk en het zuidelijk deel der aarde, welke 'Thetis' geheeten werd. Noch in het Westen, noch in het Oosten was zij gesloten. Slechts later werd deze stroom, die langs de eene zijde tot Midden-Amerika en langs de andere zijde tot den Stillen Oceaan liep, versperd door het zich verheffen van de Cordilleras, het Himalayagebergte en de Alpen.

Geen wonder dus dat vele geleerden Atlantis geïdentificeerd hebben met oorden, welke of wel in en rond deze zee voorkomen, of wel op haar vroegeren weg liggen. Zoo verwijst men b.v. aan de hand van spitse theorieën naar het eiland Ceylon, Palestina, den Kaukasus, Attika (de Grieksche Provincie, waarin Athene lag), Perzië, de Zee van Azov, Marokko, Tunisië, de Sahara (denk aan Benoit's boek), West-Span je, enz.

* * *

Indrukwekkend wordt het problema, wanneer men aanneemt dat Atlantis verzwolgen ligt in den Oceaan, welke zijn naam draagt.

Dit is niet onmogelijk, want ingevolge nauwkeurige en langdurige peilingen heeft men vastgesteld dat zich, midden in den Oceaan, van den 50en graad Noorderbreedte tot het eiland Tristan d'Acunha, een onmetelijke bergketen met vertakkingen uitstrekt, waarvan de hoogste toppen, op een 200 meter na, tot aan de wateroppervlakte reiken. Meer nog, in 1898 haalde men ter hoogte van de Azoren, uit een diepte van 3000 meter, schilfers glazige lava boven, welke, volgens de geleerden, slechts kon gevormd zijn in aanraking met de lucht. Inmiddels werd bewezen dat het Atlantisgebergte, met zijn uitloopers Madeira en de Canarische eilanden, nog gedurende het quartaire tijdvak in actie was. Het scheen dus bewezen dat er in die oorden een ondergangscatastrophe heeft plaats gehad. Nader kwam men tot de gevolgtrekking dat de schilfers lava een 15.000 jaar geleden gevormd werden.

Er zou dus tusschen Europa en Amerika een tropische brug bestaan hebben. Hiermede worden heel wat punten opgeklaard. Men lette slechts op de cultureele overeenkomst tusschen het Egypte der oertijden en het oude Mexico. Aan beide zijden van den Oceaan verheffen zich stom en zwijgend pyramiden, als zoovele raadselachtige getuigen van één zelfde beschaving. Zouden Egypte en Mexico, in de verste tijden, koloniën geweest zijn van één zelfde volk: de Atlanten?

Moest er geen verbinding tusschen Amerika en Europa bestaan hebben, hoe legt men dan het feit uit dat er op beide vastelanden een gelijksoortige, ja, een volkomen gelijke flora en fauna bestaat? Is het niet bevreemdend dat men in Indië en Afrika, zoowel als in Midden-Amerika en den Kansas fossiele overblijfselen heeft gevonden van den holenleeuw? Zelfs het paard zou uit Amerika afkomstig zijn, want het is het eenigst deel der aarde, waar men niet alleen de fossiele overblijfselen van het paard, doch ook van zijn voorloopers heeft gevonden.

Zoovele punten wijzen op het bestaan van een wereld, welke, even geheimzinnig als zij nu voor onze blikken schemert, ten onder ging.

Nog dient men zijn aandacht te schenken aan een Mayaopschrift, gevonden op het schiereiland Yucatan en door Ronald Strath ontcijferd. Naar luid daarvan heeft een planeet de aarde getroffen, werd het aarddeel, waar het viel, vernietigd, en ontstond er zoo'n ontzettende stofwolk, dat de wereld achttien maanden lang in duisternis was gedompeld.

Hebben we hier te doen met het relaas van een overgeweldige vulkaanuitbarsting? Wie weet! Werd Atlantis verzwolgen door het water en het vuur tegelijkertijd? Wie weet!

Tusschen beide vastelanden spoelt steeds de onafzienbare oceaan, wellicht de eenige getuige van het werelddrama.

In zijn geruischlooze diepten slapen de wrakken, laveeren de slijmerige zeemonsters, zoeken de lederen lianen het licht, dat zij nimmer zullen vinden.

Onwillekeurig denkt men aan ruïnen van verzwolgen steden, aan brokstukken van tempels, poorten met messing beslagen, steenen goden, tritons en sirenen... en de karkas van het eerste schip.

Zou de Sargasso-zee, de zee van kruid en wier ter hoogte van de Azoren, voor eeuwig het geheimzinnige Atlantis onder haar groen gewelf verscholen houden?

Wie weet!

Zoo grondeloos is de zee, zoo gesloten!

* * *

En toch dient er geloof gehecht aan het essentieele van de Atlantis-sage; toch is het niet mogelijk zijn instemming te weigeren aan den grooten Franschen geleerde, Abbé Moreux, waar hij volgende getuigenis aflegt:

'Ja, Atlantis heeft bestaan. Op zekeren avond, toen hevige rillingen door de aardkorst liepen, is deze ten ondergang gedoemde streek ineengezakt en heeft de zee zich, in een ontzaglijke vloedgolf, op haar slachtoffer geworpen, dat voor eeuwig in haar meedoogenlooze wateren begraven werd.'

Mei '32.

A. DE MAREST.

Mevrouw Courtmans
Slot[1]

36.

Hoe bezadigd men ook over menschen en toestanden oordeelen moge, voor de Maldegemsche streek, waarin mevrouw Courtmans de laatste vier en dertig jaar van haar leven sleet, passen geen ander hoedanigheidswoorden dan kleingeestig en bekrompen.

Persijn noemt onze schrijfster zeer juist: een stille, welmeenende, maar voor den buiten al te ruimdenkende vrouw.

Toen. Nu is het platteland zeer veranderd. Nu mag men er om het even welke wijsgeerige of politieke overtuiging vrij en vrank uiten. Maar toen was dat gevaarlijk. Ook heeft onze schrijfster te Maldegem van den eersten dag af moeilijkheden gehad en de laatste jaren zijn de pijnlijkste geweest.

De jaren, die zij van 1835 tot 1844 te Gent sleet, noemt zij zelf in 1883 haar schoonste levensjaren.

Wij begrijpen haar volkomen. Te Gent een intellektueele keurbende, een Willems, een Van Duyse, een Rens, een Snellaert. Te Gent studie, idealen. Men voelt er de waarde eerst van wanneer men het heeft verloren.

Te Maldegem niets van dat alles. Te Maldegem alleen het genot, dat het schrijven in zich sluit.

En van dat zelfde Gent ging nu het huldeblijk uit, breed, onbekrompen en ten gepasten tijde. Hadden de vrienden nog een paar jaren gewacht en het feest bij voorbeeld tot haar vijf en zeventigste verjaring uitgesteld, dan zou er waarschijnlijk nooit iets van gekomen zijn.

(1) Zie blz. 264, 302, 353, 391, 443 en 496.

In Juni 1884 viel het liberaal ministerie. De verkiezingen, die toen nog onder het stelsel van het belastingkiesrecht geschiedden, gaven een gevoeligen knak aan het openbaar lager onderwijs, dat sedert de wet van 1879 den beruchten schooloorlog doormaakte.

Het ligt niet in ons plan hem te beschrijven, al hebben wij hem beleefd. Wij bepalen ons bij het gebruik maken van de brieven van mevrouw Courtmans aan haar zoon Emiel gedurende de jaren 1884 en volgende, toen de meeste leerkrachten, die onder de wet van 1879 hun eed getrouw waren gebleven, heel wat te verduren kregen, als hun school maar niet werd afgeschaft. Deze brieven schetsen den ellendigen toestand van honderden onderwijzersgezinnen in die rampzalige jaren.

De drie dochters van mevrouw Courtmans, Mathilde, Julia en Adèle, werden op wachtgeld gesteld.

De brieven uit dat tijdperk kunnen wij niet **in extenso** overdrukken. Enkele uittreksels mogen volstaan:

16 Juni 1884. Tot nog toe blijft te Maldegem alles rustig. Wat mij betreft, ik word zoo kwaad bij het overdenken van wat wij in de laatste vijf jaar geleden hebben (nl. tijdens bovenbedoelden schooloorlog), dat ik onze vijanden zou kunnen...

Begin Juli 1884. De koning teekent alles wat men hem voorlegt. Hij zal ook het doodvonnis der onderwijzers teekenen (d.i. de nieuwe schoolwet).

Toen de klerikalen de minderheid werden, slingerden zij den banbliksem op de onderwijzers en op allen, die hun verkleefd waren. En nu komen de kiezers hunne goedkeuring hechten aan al de wandaden der geestelijken, die in het schoolonderzoek zijn aangeteekend.

Wat zal men te Brussel doen? Door hunne senatoren weg te jagen hunne stemming van 10 Juni bekrachtigen? Wie zal de Woesten tegenhouden in hunne wraakneming op de onschuldigen?

16 Juli 1884. Mathilde heeft te Adegem veel geleden. Op 10 Juni hebben de klokken tot bijna middernacht triomf geluid. Den 8^{n} Juli weer vlaggen, klokkengelui en ketelmuziek.

18 Juli 1884. Wat zullen de ministers doen? Zullen zij aan de bisschoppen gehoorzamen? Dan weten wij van nu af wat zij zullen verrichten. De pastoors hebben nooit zooveel middelen gebruikt als thans om de leerlingen uit onze scholen te lokken.

Ik meen dat zij de benoemingen, die hunne voorzaten gedaan hebben, moeten eerbiedigen. Daarenboven kan de gemeente volgens de gemeentewet hare ambtenaren niet in disponibiliteit stellen noch verplaatsen naar eene andere gemeente, maar wel in eene andere school derzelfde gemeente.

25 Juli 1884. Dezen nacht ben ik opgeschrikt uit den slaap, wegens de nieuwe schoolwet. Artikel 1 zegt: In elke gemeente moet er ten minste eene school zijn. Verder zegt hetzelfde artikel: de koning kan, na de permanente deputatie geraadpleegd te hebben, de gemeente ontslaan van eene school te stichten, en haar machtigen eene school af te schaffen.

Die truc heeft voor doel, het meisjesonderwijs in de buitengemeenten van Vlaanderen aan de kloosters over te leveren. In bijna al de gemeenten zijn er kloosters en overal zijn de gemeentebesturen klerikaal. Geeft de koning de volmacht, men schaft de meisjesschool af, neemt eene kloosterschool aan en de toer is gespeeld.

En waar zou men, zelfs in eene volkrijke gemeente, twintig huisvaders vinden, die zich tegen de afschaffing der school durven verzetten? Men zou ze treffen met een dubbelen banvloek. Men zou hunne broodwinning vernietigen, enz.

Er zijn gemeenten waar eene bekwame onderwijzeres is, wier school men heeft ontvolkt. Wel! Dat men den banvloek opheffe, de vervolging stake, en in alle gemeentescholen zullen er leerlingen in overvloed zijn. Maar neen, dat willen de klerikale gemeentebesturen niet. De meisjes moeten onderwezen worden door het dom kloostergespuis. En wat zal er verder van het reeds verkwezeld Vlaanderen geworden? 't Is gedaan voor altoos met het meisjes-onderwijs. Dat alles hangt af van den koning.

Voor de plaats van Julia zie ik geen gevaar. Maar blijven de tirannen de leerlingen uit de gemeentescholen trekken, dan zou de gemeente de hulponderwijzeres in disponibiliteit kunnen stellen.

O, indien gij mijn hart kondet voelen kloppen! Mijn lijden is zoo bitter.

7 Augustus 1884. Maandag morgen ontving Wallemacq (de gemeenteonderwijzer van Maldegem) een gedrukt briefje vanwege den Brusselschen bond ('t was geteekend Van den Dungen), met een petitie bij om door vrienden te doen teekenen. Men vroeg de handhaving der verkregen rechten van de onderwijzers.

Na schooltijd om elf uren ging Alfred er mee naar den burgemeester. De leden van het schoolkomiteit teekenden. Emiel Tijtgadt was niet thuis. Sis Kerschaver weigerde en toen was 't onnoodig verder bij de gemeenteraadsleden te gaan.

Dezen morgen heb ik de petitie naar de Kamer verzonden, met een en tachtig handteekeningen.

Hier geeft de pastoor de wet. Wij hebben, evenals Mathilde, indien er geene gunstige verandering komt, het ergste te vreezen. Wat! Men zou tienduizend onderwijzers afstellen, hunne vrouwen en kinderen zonder brood laten, het getal scholen verminderen zoodat er geen middel bestaat om elders geplaatst te worden, en het land zou dat gedoogen?

Julia is hier sedert twee en twintig jaar onderwijzeres; zij stort vier en twintig jaar in de pensioenkas. Wat zou er van ons geworden, indien zij behandeld werd gelijk de burgemeester van Eekloo het aan zijn onderwijzend personeel beloofd heeft? Hij zegde tegen de onderwijzeres der bewaarschool, die hem ging spreken: ‘Ik zal niemand zonder brood op de straat zetten. Ik zal u drie maanden wachtgeld geven en het geld terug dat gij in de pensioenkas hebt gestort.’

Dat willen zij. En Hem, die ginder op den oever der zee reeds de ministerieele besluiten zit te verbreken, die hij vroeger onderteekende, zou men gerust 's lands millioenen laten inslikken? 't Was beter in Alva's tijd, dan nu. Toen vond men op den brandstapel het einde van alle smart.

Zonder dagteekening (uit hetzelfde tijdstip). In Vlaanderen zijn er geen vaders van familie, die het behoud of de inrichting eener gemeenteschool zouden vragen. Ook de koning weet hoe groot de schrik der bevolking voor de geestelijken is. De gemeenten kunnen dus handelen naar willekeur. Zoowel voor Mathilde als voor Julia en Adèle zal er toch een gering jaargeld zijn, waar wij mede kunnen voortsukkelen tot aan de groote verandering.

En wat zullen de XVI doen? De wet van 1879 zegde: ‘Het onderwijs is wereldlijk.’ Zullen de progressisten gedoogen, dat de scholen van broederkens en nonnen aangenomen worden? Zullen zij het verdragen dat de verwereldlijking van het onderwijs eene spotternij wordt? Och, wat is het leven een bittere strijd!

22 Augustus 1884. Uw brief heeft ons opgebeurd. Nu mogen wij gerust de gebeurtenissen afwachten. Dank! Dank!

Gisteren waren wij allen wanhopig. Welke voldoening te zien dat Jacobs, om niet van de overigen te spreken, reeds den grond onder zijne voeten voelt waggelen! Naar mijn inzien zal Jacobs weten aan wat prijs hij eene wet heeft voorgedragen, die het gansche land in opschudding heeft gebracht.

Julia zal na schooltijd met uwen brief naar Adegem gaan. Ook daar zal hij troost en moed brengen. Dezen nacht zullen wij allen gerust kunnen slapen. 't Was ook zoo lang geleden!

12 September 1884. Sinds een drietal dagen ben ik teneergedrukt door een akelig voorgevoel en gij deelt mijne vrees: wij moeten ons aan het ergste verwachten. Julia is moedig, Mathilde zoo moedig mogelijk. Als er mijne gezondheid niet te veel door lijdt, zal men zich trachten te schikken naar de omstandigheden.

Ja, de liberalen hebben hunne taak volbracht en nog geven zij den strijd niet op. Gij, lieve Emiel, hebt veel geschreven en alles, wat gij geschreven hebt, was doeltreffend. Wij zullen ons verweren tot den laatsten stond.

Teekent de koning, dan zet hij de koningskroon op den kalen schedel van den bisschop van Mechelen, dan is hij slechts de nederige dienaar der bisschoppen, die hem de gemakkelijke taak opleggen, alles te teekenen wat zij hem voorleggen. Moet het land dan nog de civiele lijst betalen? Helaas, waar gaan wij heen met een vorst, die het land in 't verderf stort, met een koning zonder waardigheid en eene koningin, die haar gemaal tot speelbal maakt der bisschoppen? Rampzalig België!

Naar hetgeen ik hoor zeggen zou de gemeente Maldegem tot nu toe niet besloten hebben hare gemeentescholen af te schaffen. Maar laat de koning geteekend hebben! Dan eerst zal de pastoor spreken en alles is gezegd... Wij zijn weg!

Het is hier, en wellicht in alle gemeenten, een treurige vacantietijd. Sinds 1 September is de schooldeur gesloten. Op andere jaren liepen er metsers en timmerlieden heen en weer en er werd gewit en geverfd. En nu komt er geen mensch op het hof. Den burgemeester hebben wij in geen jaar gezien.

Wat wij thans wenschen, is dat weldra door het gansche land de kreet opga: ‘Weg met de verdrukkers!’

Wat waren wij blij als wij den brief van George ontvingen, het antwoord op ons telegram. Onze onrust was ten hoogste geklommen. Wij wisten wel dat hij zich niet zou stil houden. Voor u, lieve Emiel, waren wij niet ongerust en toch hebt gij meegedaan, en de lieve Antonia en ons Pipken hebben gefloten, gefloten!

Waren mijne beenen zoo oud niet geweest, ik had Maandag morgen, toen ik vernam wat er Zondag te Brussel gebeurd was, gedanst van blijdschap. Zulke wraakneming is zoet.

(De laatste twee paragrafen slaan op den optocht der katholieken, door de tegenpartij gestoord. Men raadplege daarover de kranten van dien bewogen tijd).

30 October 1884. Ik denk ook dat er veranderingen zullen komen aan de schoolwet, doch het zal weinig baten in het rampzalig Vlaanderen, waar de geestelijken meester zijn. Mathilde en Verstraeten moeten morgen hunne school sluiten. Te Maldegem weten wij nog van niets.

In afwachting van de dingen, die komen zullen, zijn wij moedig. De vrouw van Henri Berchmans heeft reeds haar school, in eene klerikale gemeente dicht bij Waremme, verlaten.

Nog eens, wij verliezen den moed niet. in de hoop dat het niet lang zal duren. De kiezing heeft nog eens bewezen wat Maldegem is. Ellendig Maldegem!

Nu van de buste. Ik ben verzekerd dat niemand te Maldegem die in dépôt zou willen, omdat zij zeker zouden zijn, er geen enkel van te verkoopen. Maldegem is ons thans vijandig. De bevolking bezit geen kunstzin. Een groot getal burgers hebben hunne portretten niet laten encadreeren, zelfs onze zoogezegde vrienden niet.

Wees zoo goed ook een buste te koopen voor Mathilde. Mathilde mag de eenige niet zijn, die geene buste bezit.

Als gij Oscar Berchmans ziet, raad hem aan er een aan zijn vader te schenken. Als nonkel Q een bezit, zullen de andere leden der familie ook een koopen.

Het spijt mij dat de kunstenaar er geen goede zaak mee kan doen, omdat de man in geen weelde leeft. 't Is spijtig!

27 November 1884. Ik ben wel wat sukkelachtig en beef altijd inwendig door de onrust.

28 December 1884. De burgemeester van Adegem heeft zijn spijt uitgedrukt, omdat hij Mathilde's jaargeld met Nieuwjaar niet

kan betalen. Hij verwacht order van het goevernement. Met eersten November heeft men haar de Octobermaand betaald. Nu is het wachten, wachten!

De kinderen Anna en Fernand zijn in kerstvacantie en hebben beiden uitmuntende studiën gedaan. Anna zal in de maand Augustus haar uitgangsexamen doen en Fernand moet binnen een jaar loten. Er kan dus geen schijn van zijn, hunne studiën te staken. Gelukkiglijk dat ik hen voor het oogenblik nog kan helpen.

De normalisten (de jongens), die dit jaar hun diploma te Brugge hebben bekomen, zijn nog allen zonder bediening. Slechts een enkele is hulponderwijzer benoemd in zijne geboorteplaats, te Neuve-Eglise. Twee normalisten uit West-Vlaanderen, die dit jaar hun diploma bekwamen, hebben een engagement genomen om naar Transvaal te gaan.

Kiezers! Kiezers! Wat hebt gij den tienden Juni gedaan? Gij hebt de zonen van uw vaderland in beulenhanden geleverd en het onderwijs vernietigd. Gij hebt de bron van beschaving en vooruitgang uitgedroogd!

Gelooft mij, lieve kinderen, indien de wachtgelden niet in het kort uitbetaald worden, van stonden aan zullen er onderwijzers zijn, die met vrouw en kind honger lijden.

Dank voor uwe dienstwilligheid voor M. Revers (den uitgever van vele van haar romans en novellen, te Dordrecht). De man heeft mij reeds veel geld laten verdienen. Als honorarium voor mijn nieuw werk krijg ik honderd en vijftig exemplaren en die verkoop ik aan Vuylsteke.

15 Januari 1885. Dank voor het artikel. De **Gazette van Gent** heeft het opgenomen, er bij voegende: ‘Wij bedoelen Maldegem, waar de dochters van mevrouw Courtmans gemeenteonderwijzeressen zijn en doen opmerken, dat men de school niet kan afschaffen wanneer twintig huisvaders haar behoud vragen.’

De **Flandre Libérale** nam het ook op.

De dagbladen hebben hun uitwerksel gehad. Zondag hoorde men niets anders in de herbergen dan van de afschaffing der meisjesschool. Het volk was er tegen. 't Was onrechtvaardig, enz.

De kloosterschool zal in alle geval aangenomen worden, maar wij zullen twintig huisvaders vragen. Julia zal krachtdadig doorwerken. Ik meen dat ik u reeds geschreven heb, dat er geene

enkele non gediplomeerd is en dat slechts eene non gevraagd heeft om een examen te doen, eene Walin, die geen Vlaamsch kent.

Adèle en Marie zijn gezond. Wat mij betreft, ik ben bij het eerste vernemen dat wij weg zouden zijn, leelijk getroffen geweest, maar zoodra ik kon redeneeren, werd het beter. Zooals gij denken kunt, verergert mijne moeilijke ademhaling naarmate ik zenuwachtiger ben, maar ik ben niet ziek.

19 Januari 1885. De onderwijzers, wier school behouden wordt, zijn ook razend. Hun inkomen is veel verminderd, en toch zijn zij veruit de besten. Indien men de school uwer zusters wil behouden, zullen zij met alles tevreden zijn, in afwachting dat er redding komt.

Redding! Van waar zal die komen? Men laat de onderwijzers aan hun lot over. Arme, arme slachtoffers! Het wachtgeld der ongelukkigen wordt nog niet betaald. De afgestelde onderwijzers hebben geen krediet meer. In de buitengemeenten kunnen zij geen brood krijgen zonder geld! De honger staat voor de deur.

28 Januari 1885. Iedereen is van gevoelen, dat men Julia niet zal kunnen verwijderen. Er zijn heden drie en vijftig leerlingen in de schooljaren aanwezig en negen en dertig in de reeds afgeschafte bewaarschool.

Vrijdag is mijnheer Jan De Smet hier geweest nieuwjaar wenschen en wij hebben van ons huis gesproken. Zaterdag was er vergadering van de leden der hospiciën. De pastoor was er ook. Mr. De Smet bracht de zaak van ons huis te berde. Hij vroeg, aan wien het verpacht was. Van Kerschaver antwoordde, dat het zonder voorwaarde verpacht was om bewoond te worden door madame Courtmans en kinderen, en dat men het niet opzeggen kon zoolang zij het bewoonde, dat zij echter vrij was te verhuizen, als zij iets voordeeligers vond. Hierop hebben alle leden verklaard dat wij, wat er ook moest voorvallen, mochten blijven. Dat is eene groote geruststelling.

26 Februari 1885. Het zou weinig baten, indien M. De Vigne (de bekende advokaat en schrijver van **Snipperuren)** over ons in de Kamer sprak. Zie de schandelijke gevallen, die men in de laatste Kamerzitting heeft aangehaald.

Verleden Donderdag is Emiel Tijtgadt thuis gekomen en

's anderendaags is hij naar de zitting geweest. Alhoewel hij verklaarde tot de politiek van het gemeentebestuur te behooren, kwam hij in verzet tegen wat in zijne afwezigheid met de scholen gebeurd was. Meer dan een kwart uur heeft hij over Julia gesproken. Hij noemde het eene schande voor Maldegem, uwe zusters op wachtgeld te stellen. Hij sprak van het feest, van den roem die hierdoor op Maldegem was afgestraald. Hij zegde verder: 'In welken toestand bevond zich ons meisjesonderwijs als de familie Courtmans hier aankwam?' Hij gaf uitleggingen en sloeg op de tafel. Ten slotte zegde hij: 'Als de meisjesschool afgeschaft blijft, dan zal ik mijn ontslag nemen en ik zal de eenige niet zijn.'

Van Mullem aanhoorde dit alles glimlachend en eindigde met eene spotternij. Gij weet dat de notaris, bij de verkooping van onroerende goederen, vooraleer hij den koop toewijst, zegt: 'Ander werf, laatste werf, proficiat!' Bij het sluiten der zitting zei Van Mullem: 'Vrijdag zal het zitting zijn, en dan.. ander werf, laatste werf!'

Welke spotternij! Gij moet weten, dat alles, wat er reeds gestemd is, gebeurde met zes stemmen tegen vijf, niettegenstaande gansch de gemeenteraad klerikaal is.

In de zitting van verleden Vrijdag is er besloten, de meisjesschool den 28 dezer, dus overmorgen, te sluiten.

8 Maart 1885. Er is nog niets over onze school beslist. De zusters doen nogal moedig voort, maar het is treurig.

Wie had op 10den Juni kunnen denken, dat zulke verwoesting mogelijk was! Hoeveel ongelukkigen zullen er in den schoot der aarde rusten, eer het kwaad uitgeroeid is!

Lieve Antonia, 't is een geluk dat Emiel in 1879 geen plaats van schoolopziener aanvaard heeft. Anders zoudt gij nu ook in benauwdheid zijn.

18 Maart 1885. Neen, nergens zien wij een lichtstraal. De pastoor en Van Mullem tergen ons tot het uiterste.

Mathilde is zoover in de vijfde maand op wachtgeld gesteld, en zij heeft nog geen centiem ontvangen. De anderen, die wij kennen, ook niet.

21 April 1885. Den Maandag van verleden week opende Julia de school. Den Woensdag kwam Van Mullem met Parqui, en Julia stond hem goed te woord. Twee dagen later kregen Julia en Adèle

een briefken, waarin stond, ‘dat zij verzocht waren geen lessen meer te geven, tot nader order.’ Dus zijn zij nog alle twee in bediening. Op Julia's brief stond ook: ‘Dat zij ophielden hare woning te betalen met 1 Mei aanstaande.’

Nu pachten wij van het hospicie.

Julia heeft seffens bij het ontvangen der aanschrijving hare leerlingen naar huis gezonden. De bevolking laakt Van Mullem.

25 April 1885. Het onderwijs is vernietigd. 't Is uit met de verheerlijking van 't vaderland. De Belgen zijn lafaards geworden! Het nageslacht zal den Congobeschaver vervloeken! Hij heeft het licht der beschaving uitgedoofd op den grond, waar hij geboren is. Leve de Paus! Leve de volksverdrukkers, de zuivere papen!

Gij zegt: dat de bevolking, die ons getrouw is gebleven, binnen drie weken alles zal vergeten zijn. Dat zal waar zijn. Doch zoodra de school heropend is, zullen er een zeker getal leerlingen zijn, en zij zullen gestadig aangroeien. Dat wij tegen de macht der papen niet kunnen strijden, weten wij.

Met onze financie is het nogal goed. Anna en Fernand moesten ieder 140 fr. meedragen, uit oorzaak van het gemis der bewijzen sedert October. Dat is nu voorbij, en als wij binnen drie maanden iets te kort komen, zal ik u schrijven. Dank, duizendmaal dank voor uw liefderijk aanbod.

9 Mei 1885. Te Maldegem, eene gemeente van negen duizend inwoners, zijn er nu drie kloosters als aangenomen scholen voor de meisjes en in de gansche gemeente geen gemeentelijk meisjesonderwijs, noch in het dorp, noch te Kleit, noch te Donk.

Uwe zusters verlangen niet terug in dienst te worden geroepen.

Amand De Vos is hier deze week geweest. Hij was zeer teleurgesteld, gelijk gij denken kunt.

3 Juni 1885. Wij gedragen ons zoo moedig mogelijk in ons lot, alhoewel wij nergens een voorteeken van redding ontwaren.

Hoe is 't mogelijk dat op het einde der negentiende eeuw een koning eene wet teekent, die ons onderwijs vernietigt en tezelfdertijd de negers wil beschaven. 't Is wraakroepend!

Lieve Antonia, Julia heeft de sprei verzonden. Zij heeft er van 's morgens vroeg tot 's avonds laat aan gewerkt. Alleen als zij werkt is zij gerust.

25 Juni 1885. De balloteering van Brussel heeft ons de oogen geopend. Janson heeft het land in de handen der Jezuïeten geleverd. Binnen drie jaar zullen de Brusselaars voor de radikalen stemmen. Dan zal artikel 47 uit de grondwet verdwijnen en men zal het land voor vele jaren aan de klerikalen overleveren.

Brussel heeft ons verleden jaar het strop om den hals geslagen en binnen drie jaar zullen de Brusselaars het toesnoeren. Arm België!

(Bedoeld artikel 47 luidt als volgt: La Chambre des représentants se compose des députés élus directement par les citoyens payant le eens déterminé par la loi électorale, lequel ne peut excéder cent florins d'impöt direct ni être au dessous de 20 florins).

12 October 1885. Zaterdag aanstaande (17) zal het negen en twintig jaren geleden zijn, dat wij te Maldegem zijn aangekomen. 't Zag er dan ook zwart uit.

24 October 1885. Ik ben moedeloos. Doch dit komt voort uit mijn lichaamsgesteltenis. Hoe zenuwachtiger ik ben, hoe meer is mijne ademhaling belemmerd. Gij begrijpt dus dat ik in de laatste dagen zeer ongesteld was.

Bekommert u niet om ons. Wij zullen het onmogelijke doen om Fernand te Brugge te laten en op betere tijden hopen.

1 Januari 1886. Laat ons moedig het nieuwe jaar intreden. 1885 was een ellendig jaar voor velen, ook voor ons.

18 Augustus 1886. Het gemeentebestuur heeft nog geen subsidie ontvangen, maar men heeft gisteren in het goevernement te Gent tegen den secretaris van Maldegem gezegd, dat zij ze alle dagen konden verwachten. Wij zullen nog eenige dagen geduld hebben. Volledig zand pompen doe ik niet.

Die ellendelingen hebben erger met ons gehandeld dan de mannen in de zestiende eeuw. De ambtenaars, die aan hun geloof hadden verzaakt en getrouwheid hadden gezworen aan den Prins van Oranje, zijn op hunne plaats mogen blijven als alles voorbij was. Zij waren weer Roomsch en behielden hun ambt. En thans? Ik mag er niet aan denken...

22 Augustus 1886. George (haar jongste zoon) komt vandaag met zijne familie naar Maldegem en ik zit gansch zonder geld, en dit mag Maria niet gewaar worden. Ik verzoek u vriendelijk mij

honderd frank te zenden. Zoodra uwe zusters hun mandaat ontvangen, zend ik u het geld terug.

7 September 1886. Vijf en zeventig jaren! Het Courtmansfeest had mij een telegram van gelukwensching gezonden.

18 September 1886. Uwe zusters hebben gisteren vier maand wachtgeld ontvangen. Ik houd uwe honderd frank gereed tegen dat gij komt.

Dr. De Vos en zijn vrouw zijn mij deze week komen bezoeken. De dokter was zeer tevreden over mijne gezondheid. Hij zegde, dat ik mij geen moeite moest geven om meer te kunnen eten, maar voldoen aan mijnen eetlust. Ik was gezonder dan vóór vier jaren, zegde hij. En daar ik zag, dat hij het zoo meende, heeft zijne bewering mij moed gegeven.

28 October 1886. De leden van den Snellaertkring hebben mij verleden Zondag het diploma van verdienste gebracht ter gelegenheid van mijn vijf en zeventigsten verjaardag. O, die verjaardagen!

Ik gevoel dat het winter wordt! Mijne beenen zijn strammer dan vóór eenige jaren, maar ik mag niet klagen.

3 Februari 1887. Ik ben gelukkig nog eens den Johannadag te mogen beleven. M. Van Droogenbroeck (de dichter van **Makamen,** ambtenaar van het ministerie) heeft, gelijk hij het aan Emiel gezegd had, zijn uiterste best voor mij gedaan. Ik krijg een subsidie van zeshonderd frank. Oordeelt even over onze blijdschap. Nu zal ik met vreugde uwe honderd frank teruggeven, die ik voor de kleederen van Fernand heb gebruikt. Gij kunt niet denken hoe blij wij zijn.

16 Februari 1887. Wat zou ik van mij zelf zeggen? De oude dag is eene krankheid waaraan niet te verhelpen is.

22 Februari 1887. Deze week is mejuffer Leonie Fredericq, het lieve meisje dat ons zooveel blijken van genegenheid had geschonken[1], overleden. Het goede kind, dat acht jaar in een

(1) Een van die blijken van genegenheid is een porseleinen koffiekopje, op welks schoteltje staat geschreven en onuitwischbaar gebakken:

Aan die lieve mevrouw Courtmans!
De edelste gedachten die vloeien uit uw geest,
De rijke deugden die stroomen uit uw ziel,
Hebben mijne bewondering voor u opgewekt.
Met dankbare vreugde vat ik de hand,
Die Gij mij zoo vriendelijk toereikt,
En ik bid u dit kleine geschenk,
Welk ik voor u vervaardigd heb,
Als een bewijs van nederige hulde aan te nemen.

Aeltre, 27 November 1882.
LEONIE FREDERICQ.

klooster had doorgebracht, is burgerlijk begraven. De gemeente Aalter zal blij zijn: zij is van haar wachtgeld ontslagen.

1 December 1887. Morgen is 't de verjaring van uw gelukkig trouwverbond. Proficiat, lieve kinderen.

Dinsdag legt Emiel den eed af als gemeenteraadslid. Ook hierover wensch ik u geluk.

37.

Er zijn hier en daar in deze brieven, in deze uitstortingen van hart tot hart, heftige, ruwe bewoordingen. Die zijn alleen te verklaren door de heftigheid en de ruwheid van den toenmaligen politieken strijd.

Men meene vooral niet, dat die uitdrukkingen een bewijs zijn van antireligieuze overtuiging. Mevrouw Courtmans was vroom en wel van een Roomsche vroomheid. Worden eens haar brieven uitgegeven, dan zal men er de bewijzen van in vinden.

Sedert jaren vestig ik de aandacht op het buitengewoon nut, dat het uitgeven van de brieven onzer letterkundigen voor de juiste kennis van hun werk en hun tijdvak zou opleveren. Tot nu toe, zei ik o.a. in mijn studie over Emiel Erckmann, heeft men in Frankrijk en bij ons te weinig werk gemaakt van het opsporen, verzamelen en uitgeven van brieven, die, niet met het oog op openbaarmaking geschreven, trouwer dan welk dokument de onverbloemde waarheid en de beweegredenen van de schrijvers blootleggen.

Voor het schetsen van haar laatste, zoo sombere levensperiode, hebben wij een reeks excerpten uit de brieven aan Emiel verkozen, niet alleen omdat ze talrijk en uitgebreid zijn en den onloochenbaren stempel van de waarheid dragen, maar ook omdat haar oudste zoon, de schranderste van haar kroost, haar volle vertrouwen bezat.

Voor het kennen van mevrouw Courtmans zijn die brieven van groote waarde. De lezer zal dat reeds uit het vorig hoofdstuk hebben afgeleid. Maar ook die aan Karel Bogaerd, loopende van 1859 tot 1886, zijn van belang. Zijn onlangs overleden zoon, Herman Bogaerd, heeft ze mij op het eind van 1921 overhandigd, en mij toegelaten er een afschrift van te nemen.

In een van de brieven, die wij toen bij die gelegenheid wisselden, schreef Herman Bogaerd mij uit Laken, o.a. het volgende:

'Ik herinner mij van mevrouw Courtmans dat zij een stille, weinig zeggende vrouw was, maar met sprekende en opmerkzame oogen. Haar tooi was heel eenvoudig, altijd scheen zij in rouwkleedij te zijn. Wanneer zij bij ons kwam, had zij het altijd zeer druk met mijne moeder, van wie zij heel veel scheen te houden. Bij namiddagbezoeken gebruikte zij de koffie, en dan mochten de kleinen ook aanzitten. Ik weet wel dat zij gaarne eene grap vertelde, altijd op haar zedigen, een beetje slependen toon. Eens heb ik haar hooren vertellen dat zij soms den postwagen nam en veinsde te slapen, om ongestoord de praterige boerenmenschen te kunnen beluisteren, aldus stof vergarend voor nieuwe novellen.'

Met de Bogaerds stond onze schrijfster op zeer vertrouwelijken voet. Zij opende hun meer dan eens haar hart, mondeling en schriftelijk.

'Hoe gelukkig zou ik zijn, zoo schreef zij hun op 28 Februari 1883, indien mijne werken in het bereik van alle Vlamingen konden gesteld worden.

Gij weet, met welke liefde ik geschreven heb voor het Vlaamsche volk. Gij herinnert u onze gesprekken, toen ik bijna wekelijks van Maldegem naar Balgerhoeke kwam om met u te praten. Waar is de tijd? Doch gelukkiglijk is hij noch voor u, noch voor mij verloren gegaan. Hij heeft vruchten afgeworpen.'

Een deel van een brief van mevrouw Courtmans aan Karel Bogaerd, gedagteekend 10 Maart 1882, is eveneens van waarde voor de kennis van den aard van de schrijfster:

'Toen mijne bejaarde kunstzuster mevrouw Van Ackere-Doolaeghe het kruis (de Leopoldsorde) ontving, was ik er maar weinig door teleurgesteld, maar later kwam het spijt op. Ik meende toch dat men ons op gelijke lijn moest stellen. Ik moest mij afvragen: of hare werken meer goed hadden gesticht dan de mijne?

Of zij meer gedaan had voor het onderwijs, voor de beschaving, voor de veredeling des volks dan ik? Zonder die vragen te beantwoorden kan ik toch zeggen: Ik heb veel gewerkt. Ik heb gedaan wat ik kon!

Later, toen de dagbladschrijvers zich die zaak aantrokken, was ik verheugd over hunne deelneming, maar eens toch werd er mij een blad gezonden, dat mij heeft doen weenen. Met de beste meening der wereld had men een artikel geschreven, waarin men zegde: dat het staatsbestuur mij niet alleen het **kruis**, maar een **pensioen** schuldig was, dat men mij, die zooveel voor het volk gedaan had, een gerusten ouden dag moest bezorgen. En verder: "Zij weten wel dat zij het niet breed heeft, men zegt zelfs..."

Waarom dat raadsel? Moeten de lezers van dit blad niet denken, dat ik van de openbare liefdadigheid leef? Of door vreemden moet ondersteund worden?

Ja, dit artikel heeft mij tranen gekost. Wat kon ik anders uitroepen dan: Voor anderen de eer, voor mij eene vernedering vóór het gansche land!

In het eerste oogenblik meende ik het artikel te beantwoorden, doch ik heb het niet gedaan. Maar er gaat geen dag voorbij, zonder dat ik er aan denk.

Aan anderen zou ik dat niet willen zeggen, verre van het te schrijven.

Alhoewel ik niet gaarne zelf aan den wagen stoot, zal ik toch uwen raad volgen voor de presentexemplaren van **De Hoogmoedige**.'

* * *

Men kent weinig van het huiselijk leven van onze Vlaamsche schrijvers, maar men kan zich gemakkelijk het interieur van mevrouw Courtmans voorstellen in het afgelegen Maldegem.

Het was er gezellig in dat landelijk huisje met de eenvoudige meubelen en het verwondert ons geenszins, dat de verwanten er gaarne enkele dagen kwamen doorbrengen. Emiel en zijn vrouw Antonia Van Leemputten landden er zoo dikwijls mogelijk uit Brussel aan en de kleine Toon verbleef er soms maanden lang bij de goedige tantes en de aangebeden 'granmamma.' Op

3 Februari werd er regelmatig Johanna gevierd, al was Désirée haar verkozen voornaam. Dan kwamen de dochters en de kinderen van Mathilde hun wenschen aanbieden, terwijl de zonen, die veraf woonden, een hartelijken brief zonden en het feest in den geest meevierden.

Zoo vloden de jaren ongemerkt. Af en toe kwam een letterkundige, Bogaerd, dr. De Vos, De Vriese, en in 't goede jaargetijde zaten zij vóór het huis, in het koele lommer van den ceder, aan het tafeltje, waar mevrouw Courtmans zooveel bladzijden schreef.

Mevrouw Courtmans was een karakter. Winstbejag kende zij niet. **Vrijheid boven alles** was haar levensleus.

Achteraf beschouwd, heeft zij een benijdenswaardig leven gehad. Van jongs af heeft zij het bestaan leeren kennen van de ernstige zijde en flink den strijd om het bestaan gestreden. Zij was nog geen vijf en veertig jaar oud toen zij haar echtgenoot verloor, maar haar moed was niet gebroken. Zij heeft haar talrijk kroost zien opgroeien. Zij heeft liefde gezaaid en liefde geoogst. Zij was de afgod van haar kinderen. Drie dochters, Julia, Adèle en Marie, bleven bij haar, werkten en zorgden voor haar. Julia en Adèle waren gemeenteonderwijzeressen te Maldegem. Hun bezoldiging en moeders pensioentje waren ruimschoots voldoende, om in hun behoeften te voorzien, zoodra de jongens op eigen wieken konden drijven, want het huishouden was landelijk eenvoudig. Marie zorgde er voor, terwijl de dikke Lie het grove werk in huis en stal en op den akker deed.

Zoo kon mevrouw Courtmans zich onbekommerd aan de letterkunde wijden, te midden van haar boeken en van de wezens en de toestanden, die haar verbeelding schiep. De slagen van het noodlot kwam zij te boven. Zij was moedig en vastberaden. Ze was behulpzaam met raad en daad. Ontelbaar zijn de lieden, die tot haar kwamen. Zij kon raad geven, want zij beschikte over veel gezond verstand en over de kennis van onze wetten. In ons Burgerlijk Wetboek was zij thuis. Deed zich een ingewikkelde zaak voor, dan schreef zij aan Julius Vuylsteke, die haar gewoonlijk per ommegaande inlichtte.

Driemaal kreeg zij een ongewoon bewijs van waardeering. De eerste maal in 1843, in den vorm van een gouden garnituur, dat haar door den Oostenrijkschen keizer, Ferdinand I, werd

geschonken en thans bij de familie Verstrijnge-Courtmans te Oostende berust.

De tweede maal in 1865, toen de Belgische Staat haar den vierden vijfjaarlijkschen prijs voor Nederlandsche letterkunde toekende, wat haar vijf duizend frank opbracht.

De derde maal in 1883, het Courtmans-feest, de apotheose.

Maar dat alles belette niet, dat toen in Juli 1886 de katholieke minister de Moreau d'Andoy de **Koninklijke Vlaamsche Akademie** in het leven riep, hij vergat mevrouw Courtmans tot lid te benoemen.

Toch was zij toen de oudste van de levende Vlaamsche letterkundigen, want mevrouw Van Ackere-Doolaeghe was korte maanden na de viering van haar tachtigste verjaring, in den loop van 1884, overleden.

Daarenboven had zij meer talent en was zij van ongemeen belangrijker vruchtbaarheid dan pastoor Claeys, de advokaat-generaal De Pauw en notaris Stroobant, om maar drie welgestelde van de achttien onsterfelijken aan te halen, die de Moreau d'Andoy tot de nieuwe waardigheid had verheven.

Maar die waren goede klerikalen, terwijl mevrouw Courtmans, ondanks haar 75-jarigen ouderdom, antiklerikaal was gebleven.

Daarom werd zij met De Geyter, Vuylsteke, Virginie Loveling en andere vrijdenkers voorzichtig buiten de deur van het geleerd en artistiek genootschap gehouden.

Paul Fredericq zei het onomwonden in zijn levensschets van Sleeckx, die in het **Annuaire de l'Académie de Belgique** van 1903 verscheen:

'Buiten Jan Van Beers, Guido Gezelle, Max Rooses, Emmanuel Hiel, Nolet de Brauwere en August Snieders, die inderdaad schrijvers van talent en van naam waren, miste men Sleeckx, Julius Vuylsteke, Julius de Geyter, Pol de Mont, Gentil Antheunis, Amand De Vos (Wazenaar), zonder van de vrouwen als Mevrouw Courtmans en Mejuffer Virginie Loveling te gewagen, die als Nederlandsche letterkundigen stellig veel hooger stonden dan een aantal der achttien uitverkorenen.'

Adolf De Ceuleneer heeft daarop willen antwoorden, maar de waarheid is nu eenmaal niet te weerleggen.

* * *

Wij willen hier het oordeel van een Hollander en van een Vlaming over de waarde van haar oeuvre aanhalen.

Jan ten Brink schreef over haar in zijn **Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde** (Amsterdam, 1897): ‘Mevrouw Courtmans bezit een echt nationale eigenschap, zij schrijft met ethisch en didaktisch gevoel. Zij blijft zuiver realistisch in hare kunst en staaft, dat zij meer op hare kennis van het onderwerp dan op hare fantazie vertrouwt. Ondanks dezen oprechten Vlaamschen aard en aanleg genoot deze schrijfster niet al de waardeering die zij billijkerwijze mocht verwachten. Als bij Sleeckx is hare novelle een vrucht van studie en menschenkennis, zweemende naar de groote realistische kracht van Honoré de Balzac. Zij houdt zich ver van den dichterlijken pathos, van het fier opbruisende nationale enthousiasme van Conscience. Haar roman is een pleidooi voor den adeldom van den arbeid en van de rechtschapenheid.’

Wij onderschrijven ieder woord, ook bij Eugeen De Bock, wiens **Hendrik Conscience en de Opkomst van de Vlaamsche Romantiek** den lezer wel niet onbekend zal wezen.

‘Alleen in een afgelegen dorp, zegt De Bock in zijn **Beknopt Overzicht van de Vlaamsche Letterkunde, hoofdzakelijk in de negentiende eeuw**, ziet ze een redding: boeken schrijven.

Zoo doet ze, en tevens ontlast ze zich van al den wrok en de verontwaardiging, die zich in haar borst hebben opgehoopt. Haar werken worden een spiegel van het dorpsleven zooals het zich aan haar heeft voorgedaan. Haar gedwongen belangstelling voor de lokale gebeurtenissen beneemt haar misschien het uitzicht over een wijder wereld, maar geeft aan haar produkten tevens een warmte en een volheid van inhoud, die alleen worden weergevonden in de met de meeste liefde en overgegevenheid geschreven verhalen van Conscience. Haar taal is zuiver en nagenoeg vrij van rhetoriek. Zij laat een vijftigtal novellen na, waarvan verscheidene gemeengoed zijn geworden van de Vlaamsche verbeeldingswereld.’

38.

Met het klimmen der jaren waren de kwalen gekomen. Aamborstigheid kwelde haar nu en dan, vooral in het gure jaargetijde, zoodat haar wensch naar de lente elken winter vergrootte. In 1887

leed zij geruimen tijd aan bronchitis. Maar zij had een gezonde, levenslustige natuur. Zij was maar enkele dagen ongesteld geweest, kort na haar negen en zeventigsten verjaardag, toen zij op Maandag 22 September 1890, omstreeks negen uur 's morgens, overleed, na de genademiddelen van de Roomsche kerk ontvangen te hebben.

Haar begrafenis had op Woensdag, 24 September, in den namiddag plaats. Er was buitengewoon veel volk in de kerk van Maldegem. Een groote schaar mannen en vrouwen gingen ter offerande en volgden het lijk tot aan de groeve. Aan menig huis hing de rouwvlag. Talrijk waren de Vlaamsche letterkundigen en geleerden, uit Oostende, Brugge, Gent, Dendermonde, Brussel enz. die haar de laatste eer bewezen. Ik was er ook, met mijn studiemakker Frans Vanden Weghe, als vertegenwoordigers van het studentengenootschap **'t Zal wel gaan** van de Gentsche hoogeschool.

Op het kerkhof spraken dr. Amand De Vos, Julius Obrie, Emmanuel Hiel, Karel Bogaerd, Edmond Lauwers, Frans Cabuy, Victor De Lille en een ongenoemde vertegenwoordiger van de Brusselsche maatschappij **De Wijngaard**.

De mystieke rede van dr. De Vos luidde als volgt:

‘Eerwaarde Taalgenoote, betreurde Kunstvriendin,

Ik bezocht u meermaals in uw leven met eenig vriend of bloedverwant, en ben altijd onder uw dak zoo hartelijk welkom geweest. Sedert maanden had ik u weer een bezoek aangekondigd; sedert maanden hebt ge mij geduldig, maar vergeefs gewacht. Want eigen krankheid, velerlei beslommering en bekommering weerhielden ons, naar u te komen. En ook, wij rekenden op uwe taaie gezondheid, op uwe levenskracht en uw levensmoed, en dachten: zij zal ons nog niet ontvallen, wij zullen haar nog lang behouden mogen; wij zullen haar wat later, wat later nog eens de hand gaan drukken en hare gulle gastvrijheid genieten.

En thans ben ik hier, vergezeld van meer vrienden dan ooit, het beloofde bezoek eindelijk, en toch zoo onverhoeds nog, komen afleggen. Opgeschrikt uit onze gerustheid, vloog op elektrische vleugels de vreemde, wreede maar naar ons toe: dat Mevrouw Courtmans, die sinds lang nooit meer uitging, uit hare eenvoudige,

hare zoo onmisbaar geworden woonst van t' einde den sparrewegel, eensklaps nu wegtrok en voor altijd verhuizen moest. Akelig droeve verhuizing. Hare ziel, met al de schatten van haar talent, met haren rijken geest en hare weeldige verbeelding, zou alleen de groote reis ondernemen in de onmeetbare verten des hemels, terwijl haar afgesloofd lichaam neerzonk op het rustbed, waar het lange, lange nachten slapen zal. Die wisseling van bestaan, dat noodlottig heengaan, dien diepen sluimer noemen wij sterven.

Maar dat gij geheel gestorven zijt, geëerde vriendin, ware pijnlijk hard voor mij te moeten gelooven. Dat nietelingen en boozen vergaan in het niet, zulke vrouwen als gij moeten onsterfelijk wezen. Ik spreek u dan ook persoonlijk toe, dwars door de vastgeschroefde planken uwer kist, mij voorstellende dat uw schim nog niet van hier wegvlood, dat zij nog een wijle dicht bij ons bleef, opdat het scheiden zoo scheurend niet wezen zou. Het is alsof zij naar onze stem nog luistert, als toen wij in uwe gezellige ontvangstkamer over onze dierbare taal en letteren zaten te spreken.

Ach, verschoon en vergeef het ons. Wij zijn toch met ons bezoek te laat gekomen. Wij mogen uw minzaam antwoord op onze toespraak niet meer hooren. Uw deur en uw lippen zijn toe.

Echter troost het ons, dat wij, toen het nog tijd was, u trouw bemind en vereerd hebben, en onlangs nog zoo heerlijk gevierd: in de thans bedrogen hoop, eerlang u nieuwe kransen om den tachtigjarigen schedel te vlechten, hier in ditzelfde dorp, waar nu de rouwkroon ritselt en het Miserere klaagt over uwe lijkbaar. Gij zijt ons nog veel te vroeg ontrukt.

Uw herinnering ten minste blijft immer met ons meeleven in uw talrijke werken, waarvan gij 't laatste deel, ten teeken van uwe volbrachte taak, nog vóór uw einde verschijnen zaagt, en over welke zelf eenen lof te verkonden, uit onzen mond bij uw graf overbodig is.

Ook onze dagen snellen voorbij, de ouderdom sluipt nader voor menigeen, hier om uw groeve geschaard, en misschien wel eer dan wij vermoeden komt het geheimzinnig uur, waarop ook wij het matte hoofd neer zullen leggen in der aarde moederschoot, welke weldra met haar sneeuwblanke winterdekens of het bloemig lentekleedsel u dekken zal.

Dan zij het ook onze vrijgemaakte zielen gegeven, dat wij de afgebroken samenspraak met u hernieuwen en te gader weer, op de wiek der idealen drijvend, van onze kleine planeet weg, omdwalen door de grenzenlooze ruimte des firmaments, in der eeuwigheden oneindigheid.

Gelief ons en uwe schreiende kinderen te verbeiden, in 't beloofde land, engelachtige schim van den onvergeetbaren dood.

Ondertusschen tobben en strompelen wij, wellicht nog eenige jaren hier voort, rondom uwe zwijgende grafstee. Vooral nu aleer wij dezen treurigen kerkhofgrond verlaten, groeten wij u, o geliefde, beweende kunstenares, o liefdevolle moeder, vaarwel tot wederziens.'

* * *

Onder de acht lijkredenen was er feitelijk maar een enkele, die de waarheid durfde zeggen en dan ook een geweldigen, onvergetelijken indruk teweegbracht: die van den onstuimigen Karel Bogaerd. De eerste helft van zijn toespraak luidde:

'Door het Willemsfonds van Brussel is mij de treurige zending opgelegd, hier een laatste vaarwel, een hulde- en afscheidsgroet te brengen aan Vlaanderens beroemde romanschrijfster, aan de vereerde dichteres, de kloekmoedige, edeldenkende, verlichte, vrijzinnige vrouw, de voorbeeldige moeder die wij hier ten grave geleiden.

In elk ander land, bij ieder ander volk, dat zijne groote mannen en vrouwen weet te eeren en te schatten, zooals zij het verdienen, zou de talentvolle vrouw, die wij hier ter ruste voeren, een gelukkig en kommerloos bestaan gevonden hebben voor haar en hare kinderen. En wat vond zij, de dierbare doode, als vergelding van haar machtig talent? Indien ik wilde, welke sombere bladzijden zou ik hier kunnen aanhalen uit het leven der beroemde vrouw! Maar het is hier de plaats van "vergeten en vergeven."

Toch eens zal de Geschiedenis, die strenge Rechter, de gebeurtenissen en de mannen der laatste zes jaar onverbiddelijk beoordeelen en haren vloek, als eene verpletterende vermaledijding, naar het hoofd slingeren dier fanatieke misdadigers, die de laatste levensjaren van Vlaanderens letterkoningin vergalden, haar wreed en lafhartig vervolgden, tot zelfs in den persoon harer kinderen en kleinkinderen!

Omdat zij in hare onsterfelijke meesterwerken, als **De Hut van Tante Klara, De Gemeenteonderwijzer, Het Geschenk van den Jager** en zoovele andere de verkankerende wonden dorst aantoonen, waaraan ons arm, verachterd, verfranscht en verkwezeld Vlaanderen lijdt!

Zulke vermetelheid moest gewroken worden, en hoe zij gewroken werd op eene weerlooze vrouw en hare onschuldige kinderen, is genoeg gekend en geweten.

De geschiedenis zal dat later aan onze meer verlichte nakomelingen verhalen, als een gruwel, waartoe enkel de laagste en verachtelijkste slaven in staat zijn.

Gij, vereerde kunstzuster, zult leven in het hart van uw volk, bemind en gezegend door alle tijden heen!'

* * *

Hippoliet Ledeganck wijdde aan haar nagedachtenis een gedicht, dat eindigt aldus:

> Zacht dekke u de aard, vereerde, vrome grijze...
> Dat op dees plek weldra een eerzuil rijze,
> Een naam vermeldend, die den tijd weerstaat.

Die eerzuil werd echter nog niet opgericht door het 'dankbaar nageslacht.'

Bij de honderdste verjaring van haar geboorte werd te Maldegem een Courtmansfeest ingericht. Bij deze gelegenheid werd door Karel Lybaert, hoofdredakteur van het katholieke **Fondsenblad,** in naam van de vereerders van de schrijfster, haar borstbeeld aan de gemeente geschonken. De burgemeester van het vrome Maldegem aanvaardde het en beloofde, het op een voetstuk te zullen laten plaatsen.

Het schijnt niet, dat Maldegem aan mevrouw Courtmans een dankbaar hart toedraaat. Verschillende malen trachtten 'vreemdelingen' een gedenksteen te plaatsen in den gevel van het huisje, waar mevrouw Courtmans bijna al haar werken schreef, en waar zij ook overleed. Het lukte nooit.

Zoo, onder andere, schreef de **Vlaamsche Broederbond** van Brugge op 4 April 1912 aan het gemeentebestuur van Maldegem, ten einde de toelating te bekomen voor het inmetselen van een sierlijken gedenksteen, evenals zoowat overal geschiedt.

Er kwam geen teeken van leven.

Op 15 Juni daaropvolgend werd een nieuwe brief gezonden, om het verzoek van 4 April in herinnering te brengen.

Eindelijk kwam op 1 Augustus een antwoord, waarin het gemeentebestuur berichtte, dat het met het Burgerlijk Armbestuur over het aanbod van den Vlaamschen Broederbond in onderhandeling was.

Die onderhandelingen schijnen nog steeds voort te duren.

Niet eens haar naam mocht aan een straat gegeven worden.

Mevrouw Courtmans is een vreemdelinge in Beotië gebleven.

JULIUS PEE.

[Vijf gedichten]

Stille Herder van mijn Denken...

Stille herder van mijn denken,
die mijn minst verlangen raadt,
waar geleid je mijn gedachten,
wijl je zwijgend voor me gaat?

Zie, ze garen zich als schapen,
en gaan willig met je mee
langs de kalme avondlanen
naar het land der witte vree...

...Vrome herder van mijn denken,
waarom immer verder gaan?
'k Zag reeds lang het lichtend leger
van mijn hunk'rend rusten staan!...

- ‘Och, ik breng je naar den vijver
van je altijd-keerend leed,
want er dreigen weemoedswieren,
waar je d' andre kwijnen deedt!’

...En de herder van mijn denken
laat m' alleen... en 'k ben zoo bang...
'k Kan het wier niet meer vermijden,
want het woekert al te lang!

...Schaam'le schapen van mijn wenschen
dolen langs den waterkant,
zoekend naar 't onvatbaar leidsel
van je eigen zwakke hand...

Sfinx

Je blik is voor mij als een donkere woud,
dat heel vol geheimenis ligt.
Ik zoek er een wegel door ranken en braam,
maar... struikel en vind er geen licht!

Je blik is me soms als een groot' anemoon
die lokt... en ik neig er naar toe...
Maar nauw heb ik schijn van heur harte gezien,
of schuilende gaat ze weer toe...

Je blik doet me zeer als een zingende nacht...
Ik vrees... en toch wil ik er heen!...
Maar alle gezang gaat al wiegende weg
en 'k dwaal door het ziellooze heen...

Ik hoor de Zomerzangen stille klagen

Ik hoor de zomerzangen stille klagen
in al de blâren die aan 't suizen zijn,
in 't kriepend kraken van de doornenhagen,
in 't vroege sluim'ren van den zonneschijn.

Ik voel den zomeradem kwijnend geuren
in 't zeere lichaam van het najaarsveld,
in 't krissend vuur dat, waar de velden treuren,
het laatste snikken van den Zomer meldt.

Ik zie de najaarsvuren branden... branden!
... 'k Heb zooveel lusten nog op d'akker staan.
O, gij die 't weet, red met uw mannenhanden
nog enk'le blommen... vóór ze sterven gaan...

Op de Zeeë van je Oogen

Op de zeeë van je oogen
vaart mijn zwak, verlangend hart,
als een lichte liefdedobber,
dien je met je grillen tart.

Op de zeeë van je oogen
wil ik dolen zonder wil...
Laat de golven woelig dansen
tot ik duiz'lig, deinend ril...

Laat z'in macht van zegevieren
luide zingend langs me gaan,
tot ik - schuim aan wilde branding -
in je stormzang moet vergaan.

Wanneer je 's Avonds naar me komt

Wanneer je 's avonds naar me komt,
geef me dan stil je moede oogen.
Ik zal ze streelen met een lach,
vol deemoed langs je heen gebogen.

Wil in je sterke mannenhand
den slappen steun der mijne vangen,
want in het loover van je ziel
weet ik verborgen weeën hangen.

Wanneer je moed'loos naar me komt,
laat me dan ééns de vrouwe wezen
die, met de geuren van haar woord,
je zieke peinzen zal genezen.

JULIA TULKENS.

Kinderboeken

We bespraken reeds vroeger de ‘Dolittle’-reeks, door Hugh Lofting, waarvan toen al niet minder dan zeven deelen verschenen waren. Met **Doctor Dolittle op de maan** (Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam) wordt thans de reeks gesloten,... tot spijt, meenen we, van vele jongeren en volwassenen. Want dat de dokter, - samen met zijn aap, zijn papegaai en zijn jongen vriend Stubbins, - op een reuzenmot naar de maan reist, dat hij er allerlei ontmoetingen doet zooals die met fluisterende planten, zingende boomen, en er kennis maakt met den maanstaat en den Maanman, dat alles is wel interessant, maar het stemt toch treurig, dat Stubbins heelemaal alleen terug op aarde belandt... en Dolittle niet meer van de partij zal zijn. We onthouden dan maar, dat Lofting met deze heele reeks iets éénigs heeft voortgebracht aan verbeelding, aan avontuur en aan humor, zoo in proza als in teekening, en álle 12 jarigen en ouderen er recht op hebben, met de acht Dolittle's kennis te maken.

Hugh Lofting is een Engelschman; Bengt Berg, dien we thans voorstellen, een Zweed.

Om Bengt Berg nader te kenschetsen, konden we zeggen: hij is een gezworen reiziger, die uitzonderlijk sterk van in het wild levende vogels houdt; hij is een expert-fotograaf, die de meest zeldzame momenten weet vast te leggen; hij schrijft op een wijze, die treffend belangstelling wekt en de dieren leert eerbiedigen als schepselen met eigen behoeften en levenswijzen. Twee van zijn boeken, **De vliegende draak** en **Mijn vriend uit Lapland** (H.P. Leopold, Den Haag) liggen hier voor ons. Het eerste speurt naar het leven van den haast ongenaakbaren ‘lammergier van den Himalaya’ en leidt ons tevens het grandioos bergachtige Tibet binnen, met zijn heel aparte volk en zeden. Het tweede reist met ons naar het hooge Noorden, waar zich Lahol, de ‘morinelplevier’, een zeer eigenaardige, op zijn eentje levende vogel ophoudt, dien de schrijver te naderen weet en zelfs in zijn hand laat broeden. Ouderen dan 14 jaar dienen zulke boeken te lezen; ze zullen er dan tevens de prachtige, zeldzaam rake foto's in bewonderen

en tevens merken wat een mooie verzorging de uitgever van zijn kant aan het werk besteed heeft.

Mevrouw J.M. Selleger-Elout is een Nederlandsche. Van haar bespraken we voor enkele maanden een bundel sprookjes, ‘Om het Kampvuur’. We deden dat waardeeren, maar durfden niet gissen, dat dezelfde auteur zoo kort daarna reeds met een werkelijk méésterstuk als **Lijsje Lorresnor** (‘Servire’, Den Haag) zou voor den dag komen. Elders, - in ‘De Kleine Vlaming’, - wijdden we een apart artikeltje aan dit boek, in de hoop, dat velen het voor hun meer dan 12 jarige kinderen of leerlingen koopen zouden. Lijsje Lorresnor, het kind van een arme, zeer zakelijke moeder en een wroetenden, plezierigen droomkop van een vader, moet leeren en werken om den broode, maar slaagt er in, - dank zij de stille hulp van haar vader, - te mogen leeren teekenen en schilderen, om wellicht eens een kunstenares te worden. Dit is zoowat de hoofdlijn van het boek; maar daaromheen draaien een aantal raak opgemerkte gebeurtenisjes, uitgebeeld in zulk buigzaam en psychologisch zoo openbarend taaltje, dat het heele boek één stuk heerlijke opvoeding wordt, ruim zoo sterk en mooi als Nynke Van Hichtum's befaamd geworden ‘Afke's tiental’. Het boek is bizonder jong en frisch van druk en Claudine Doorman teekende 'prenten, waarvan sommige onvergetelijk mooi zijn.

Van dezelfde schrijfster bracht de firma Van Goor (Den Haag) een nieuw verhaal, ‘Keesje Pieterselie’, op de markt en zal dit jaar nog een niéuwen bundel bij ‘Servire’ (id.) verschijnen. We krijgen dus gelegenheid tot nog eens nader kennismaking.

De firma W. De Haan (Utrecht) bezorgde ons, - na de sinds lang uitverkochte, minder degelijke bewerking door Titia Van der Tuuk, - een spiksplinternieuwe, volledige vertaling van H.C. Andersen's **Sprookjes en Vertellingen**, door Dr. W. Van Eeden. De bundel telt zoo maar 800 groote bladzijden, met enkele vignetten, maar verder zonder illustratieve teekeningen. Dit laatste is geen gebrek, want naast dit boek bestaat, bij dezelfde firma, een rijk door Rie Cramer geïllustreerde uitgave, voor bizonder begoede koopers. Laten we al tevreden zijn met eerstbedoelde, meer populaire, mooi gedrukte uitgave van Andersen's 162 sprookjes en ons er over verheugen, dat Dr. Van Eeden zoo degelijk zijn vertaalwerk heeft opgevat. Zeker, het is in plasticiteit niet altijd gelijk aan het werk van zijn kollega in de letterkunde, mevrouw M. Van Eeden-Van Vloten, die vroeger in vertaling een bloemlezing bezorgde, en ook niet immer aan dat van mevrouw M. Nijland-Van der Meer de Walcheren op haar best, die zoo pas een nieuwe, volledige vertaling onder handen nam; maar het

blijft een volstrekt waardige, mooie Nederlandsche tekst, dien alle liefhebbers van Europa's meest volmaakte kunstsprookjes mochten bezitten en bij gelegenheid onze geschoolde jeugd als een kostbaar bezit dienden voor te leggen.

Na deze Noordnederlandsche uitgaven, die op een meer koopkrachtig en ook meer kooplustig publiek berekend zijn, vermelden we een heele reeks boeken van ten onzent, die als formaat, als druk, als illustratie, als band niet verlangen te wedijveren met het hiervoren vernoemde, maar minder goed voorziene beurzen en vooral minder vrijgevige besturen, openbare als partikuliere, gemakkelijker blijken aan te spreken.

Specialiseerend in dit opzicht is de firma Opdebeek (Antwerpen). Ze weet, dat de Vlaamsche ouders in het algemeen maar weinig geld besteden kunnen, - en willen, - aan lektuur voor kinderen; en ze weet ook en vooral, dat de besturen een onaanzienlijk, om niet te zeggen een onmogelijk laag bedrag beschikbaar stellen om, bij gelegenheid der prijsuitdeelingen, en dan alleen, kinderboeken aan te koopen. Ze berust daarin, - omdat verzet voorloopig weinig baten zou, - en tracht dus boeken op de markt te brengen, die niet al te erg misstaan als uiterlijk, niet al te inferiéur zijn als inhoud en illustratie en tevens kóópelijk blijken voor besturen en partikulieren. We beweren niet, dat ze het zegevierend doet op heel de lijn; naar onze meening kan ze het niet, kan het geen enkele firma buiten haar, - men vrage het b.v. de bekende firma's ‘De Sikkel’, ‘De Standaard’, ‘Office de Publicité’, ‘Excelsior’, e.a., - en moet het al bemoedigend heeten, zoo ze er in slaagt, ons in den regel iets zeer behoorlijks aan te bieden. We komen hier bij gelegenheid wel eens op terug, omdat we meenen, dat ook de auteurs hierbij hun rol, niet altijd hun opbouwende rol, vervullen. In afwachting daarvan duiden we dan op enkele der jongste uitgaven van de firma Opdebeek.

Vooraf een paar algemeene opmerkingen.

Haar boeken zijn zoo groot mogelijk en houden zich meestal aan het opstaand formaat, 27 bij 18 cm. Wie vindt, dat de kinderen ‘toch iets in de hand moeten voelen’, begrijpt bedoelde grootte, - en desnoods dikte, - wel vanzelf; maar hij hoeft zich daarom niet dadelijk, zoomin als wij, met den vórm der boeken te verzoenen. De uitgever zelf, trouwens, vindt het prettig, een keer af te wijken en de hoogte enkele cm. in te korten; hij heeft gelijk... en moge het meer vierkante formaat gerust tot een algemeenen regel maken. - Het grauw aandoende, korrelige soort papier, waarop de magere lettertjes nauwelijks vat kregen, werd blijkbaar heelemaal opgegeven; wat we thans zien is een warm wit-geel papier, met een mooie vette, vierkante letter, en mag al zeker geprezen

worden. - Van de illustrators onthielden we de laatste jaren vooral Elza Van Hagendoren en Nelly Degouy, die treffend koloristischen aanleg hebben en ons reeds een aantal bizonder frissche omslagen bezorgden; maar de eerste mag meer diepte in haar teekening leggen, de tweede meer respekt krijgen voor de gewone werkelijkheid... en beiden kunnen van Raemaeker's ‘Janneman’ nog wel iets leeren over kinderkopjes en beweeglijk kindergedoe.

Dit gezegd zijnde, vestigen we gaarne de aandacht op het werk van enkele auteurs, door de firma Opdebeek uitgegeven.

Van Frans Verschoren's **Langs kleine wegen** verscheen een derde druk, wat zeggen wil, dat deze realistische tooneeltjes uit het Vlaamsche, vooral het Liersche volks- en kinderleven, in schrijver's literaire, plastische taaltje gehuld, een mooien bijval blijven beleven, vooral bij meer ‘geschoolde’ kinderen.

Van Paul Kiroul is er telkens wat bij. Thans zijn het weer, te gelijk, Van **'n Mesjeutje, Klaas de Musschenherden, Janneken Grootgeweld** en **Luppe Kaneel.** Kiroul kan vertellen, maar heeft zelftucht noodig; had hij deze volkomen bezeten, dan ware het eerste verhaaltje niet verschenen en uit elk van de andere drie een heel rijtje foutjes en manietjes verdwenen, die we reeds elders bespraken. Deze aanmerking neemt echter niet weg, dat ‘Janneken Grootgeweld’ plezierig verteld is, maar vooral ‘Klaas de Musschenherder’ en ‘Luppe Kaneel’ tot de beste sprookjes blijken te behooren, die door een Vlaming werden op papier gezet.

Tine Rabhooy bracht een eerste, dun boekje, **Mitsy**, met drie korte verhaaltjes er in uit het dagelijksche leven; haar stijl is goed, heeft zelfs een tikje persoonlijken humor en dient alleen maar uit te groeien.

Leo Heibos schreef **Muske**, enkele avontuurtjes uit een jongensleven; we onthouden daarvan vooral Muske's ontmoeting met de padvinders, die boeiend verteld is.

Beppy Plantenga, die treffend haar taaltje bezit, liet **Bobbeltje** verschijnen, dat over een ‘spitsvil’ van een meisje handelt en alleen de avontuurtjes te erg aandikt om nog heelemaal geloofd te worden.

Van Eugeen De Ridder lazen we **Van Poppe-Mie en Vodde-Jan**; 't is een verhaal vol avonturen, waarbij pop en paljas achtereenvolgens in Konijnenland en in Vertelseltjesland terecht komen. De Ridder is een rad verteller en zijn boek het lezen waard; maar had hij zich den tijd tot doordenken gegund, dan had hij er twee, wel gescheiden verhalen van gemaakt... en zelfs zijn taaltje ook wat gepoetst en opgesmukt, wat het best lijden kon.

Bij de firma ‘Steenlandt’ (Kortrijk) verscheen van Piet Schepens **In het land der duizend meren**, zijnde een verzameling van ruim twintig volkssprookjes uit Finland. Ze zijn kort en bondig, zonder eenige nuttelooze taalversiering, verteld; maar ze doen zeer plastisch aan, als alle onvervalschte sprookjes uit het volk. Jammer, dat er geen volksche prentjes bij te pas mochten komen!

De ‘N.V. Leeslust’ (Antwerpen) bracht ons **Kop**, door Anton Van de Velde. We hebben herhaaldelijk van Van de Velde gewaagd, als van den Vlaming met de meest avontuurlijke, soms meest ongebreidelde verbeelding, de meest jongensachtige ondeugendheid en het meest persoonlijke, literair het makkelijkst buigzame taaltje,... met echter wel eens van alles te véél er in. Deze groote kwaliteiten en kleine gebreken vindt men weer in ‘Kop’, dit avontuurlijk verhaal van een ezel, die allerlei ontmoetingen beleeft in de wereld van menschen en dieren, tot hij naar Spanje, zijn oude vaderland, terugkeert. We gaan op den inhoud niet in, maar vragen, dat onze jeugd het boek lezen en genieten zou. Mejuffer Chr. Van de Pas teekende er eigenaardige prenten bij, G. Van Raemdonck zorgde voor een sprekenden ‘Kop’ buitenop en de uitgeversfirma gaf het geheel een jong en bizonder aantrekkelijk formaat en levendige letter mee.

Ten slotte vermelden we gaarne, al zijn het geen ontspannende kinderboeken, maar schoolleesboeken: **Dierenvreugd en leed, voorlooper**, door L. Dorsman en. Jac. Van der Klei, en **Het ruischende woud**, 5e en 6e deeltje, door Jac. Van der Klei en J.B. Ubink, - alles uitgegeven, op artistieke wijze, door de firma J.B. Wolters (Groningen), - waarin de auteurs weer eens aantoonen, hoe eenvoudig vertellen... eenvoudig een kùnstje kan zijn, dat niet nadoet wie wil. Onze schoolbibliotheken mogen zich haasten, die boekjes aan te koopen.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Wilhelmus van Nassouwe, uitgegeven ter gelegenheid van het IVe eeuwfeest der geboorte van prins Willem van Oranje, onder leiding van prof. Dr. P. GEYL, met medewerking van een aantal vooraanstaande figuren uit Nederland en Vlaanderen; 304 blz. in 4°, 17 illustraties. G.W. Den Boer, Middelburg, z.d. [1933].

Van al de geschriften, die dit jaar ter herdenking van Willem den Zwijger verschenen, is het hier besprokene wel het breedst opgezet. Het is ontstaan op initiatief van het Dietsch Studentenverbond, met de medewerking van Noord-Nederlanders en Vlamingen, katholieken zoowel als protestanten. De bijdragen zijn van tweeërlei aard. Een eerste reeks behandelt de biografie van den prins. Komen hier achtereenvolgens aan het woord: Dr. N.B. Tenhaeff, Dr. A. Erens O.P., Dr. R. van Roosbroeck, Dr. J.C.H. de Pater, Dr. J.S. Bartstra, Dr. N. Japikse, Prof. Dr. A.A. van Schelven. Zooals men ziet is de taak hier bijna telkens aan specialisten voor de behandelde periode toevertrouwd. Gestreefd werd naar oorspronkelijkheid, voor zoover het in dit door en door bestudeerde onderwerp nog mogelijk was. De tweede reeks artikelen belicht de figuur van Oranje van verschillende zijden. Hier is het peil heel ongelijk. Wat Cyriel Verschaeve over ‘Willem van Oranje's persoonlijkheid’ schrijft is maar zwakjes. ‘Prins Willem en de Godsdienstvrijheid’ daarentegen, van Prof. Dr. L. Knappert, zit stevig in elkaar. In een bijdrage van Dr. W. Nolet, die overigens waarde heeft, vernemen we tot onze verwondering dat Brabant de Blijde Incomste afgedwongen heeft... na den dood van Karel den Stoute. Met Prof. Dr. C. Gerretson, ‘Willem van Oranje en het recht van weerstand’, verlaten we plots het wetenschappelijke terrein, om het glibberige pad der politiek te betreden. We herinneren ons in het inleidend woord vernomen te hebben dat dit boek door het Dietsch Studentenverbond bedoeld is ‘niet als een geschenk, en niet als een hulde, maar als een gelofte.’ We begrijpen beter wat dit beduiden moet, wanneer Gerretson (blz. 222-224) in Oranje's ‘recht van weerstand’ de verrechtvaardiging zoekt van het aktivisme. Ook in ‘Streven en Verwezenlijking’ van Prof. Dr. P. Geyl vinden we dezelfde strekkingen terug. Geyl weet dat Oranje verfranscht was, en erkent het uitdrukkelijk; hij weet dat Oranje de Waalsche gewesten als bij de Nederlanden hoorend beschouwde. Maar toch acht hij zich gerechtigd de Groot-Nederlandsche beweging op taalgrondslag te beschouwen als de wettige erfgename van Oranje's streven om alle Nederlandsche gewesten (in politieken zin) van Spanje los te maken. Men wikkele liever de feiten los van alle fraseologie: in 1579 schrijft Oranje aan de stad Gent in het **Fransch**; in 1933 schrijft de Belgische regeering aan de stad Gent in het **Nederlandsch**. Is het dan niet potsierlijk met Oranje als symbool een politieke beweging op taalgrondslag tegen den Belgischen Staat op touw te willen zetten? En de vraag mag gesteld of al degenen die een bijdrage tot dit boek leverden wel wisten onder welke vlag hun waar zou varen?

Ik erken nochtans dat de hier bekritiseerde bladzijden slechts weinig talrijk zijn in verhouding tot den omvang van het boek. Het vele degelijke, er in vervat, mag niet uit het oog worden verloren. Om te besluiten wijs ik dan ook nog op het artikel van Dr. P.N. van Eyck, aan 'Het Wilhelmus' gewijd. Het is zeer omvangrijk, belicht het lied op historisch en letterkundig gebied, en bevat talrijke nieuwe en m.i. zeer juiste gezichtspunten.

Prins Willem van Oranje - Brieven, uitgekozen en toegelicht door M.W. JURRIAANSE, in modern Nederlandsch weergegeven door Dr. C. SERRURIER, met een woord ter begeleiding door Dr. N. JAPIKSE; 200 blz. in 4°, één portret. G.W. Den Boer, Middelburg, 1933.

Deze uitgave stelt zich tot doel den niet-deskundige door onmiddellijke aanraking met de bronnen dichter bij de figuur van Oranje te brengen. Wellicht zou ze daar niet in geslaagd zijn, indien men het bij een eenvoudige weergave van den oorspronkelijken tekst gelaten had. Het Fransch of het Duitsch van de zestiende eeuw, met hun eindelooze volzinnen, zou menigeen afschrikken. De vertaling in modern Nederlandsch zal dan ook velen welkom zijn. De keus der brieven is uitstekend. Alle fasen van dit veelbewogen bestaan worden om beurten belicht; naast den staatkundigen strijd wordt het intieme leven niet vergeten; ten slotte zijn het bijna steeds weer andere personages tot wie we den Prins een raad, een verzoek, een mededeeling, een vermaning zien richten. Wie zich eenigszins in die korrespondentie weet in te leven voelt ook de bekoring aan van Oranje's welsprekendheid, en we kunnen er in een zekere mate uit gissen hoe onweerstaanbaar betooverend deze man voor zijn tijdgenooten geweest is.

HANS VAN WERVEKE.

Eline Mare. - Mossieu Sarelke (Rotterdam, Nygh en Van Ditmar); 378 blz.

Eline Mare, die te Gent haar jeugd doorbracht, heeft blijkbaar de typische hoekjes van de stad met hun 'pierkes' van huizekes en de sappige taal der bewoners niet vergeten; dit bewijst ze weer in Mossieu Sarelke, een simpel gebeuren bij simpele menschen.

Sarelke is een naïeve kleermaker, die wel bazig wil doen, maar erg behoefte heeft aan een leiding; die een tijdje lang in een slecht befaamde kroeg aangetrokken wordt ter wille van een fortuintje, hoewel hij geen knoop bezit, ten slotte een gelukkig huwelijk kan sluiten en met het geld van zijn vrouw - anoniem - een kleermagazijn kan overnemen.

We wonen een wisselwerking bij van bedeesdheid en onbeschaamdheid, aarzeling en durf, sluwheid en opoffering, berusting en opstand, laatdunkendheid en stille toewijding en zien een reeks tooneeltjes, die, hoe sober ook, prachtig geteekend zijn. Vele van de personages zijn zoo uit hun dagelijksch gedoe in het boek komen aanlanden.

Het werk laat een gevoel van verpoozing na, wat in dezen tijd van rustelooze woeling haast een weldaad zou mogen heeten.

Ook stoffelijk is het mooi verzorgd. A.

Dr. M.G. de Boer en L.J. de Wilde. - Historische Lectuur. P. Noordhoff. Groningen.

Niemand, die om het geschiedenisonderricht bekommerd is, mag deze vier deelen voortreffelijke lectuur ongelezen en onbenuttigd laten. De verdiensten van de eerste drie (Oude Geschiedenis, Middeleeuwen, Nieuwe Geschiedenis) deden we vroeger reeds uitschijnen. Het vierde, even rijk van inhoud als de vorige,

verzamelt uitstekend gekozen stukken van de beste auteurs, die over de Nieuwste Geschiedenis schreven. O.a. zullen gaarne gelezen worden: De opening der Staten-Generaal te Versailles (Mignet). De tiende Augustus 1792 (Lenôtre). De eerste Consul en de Royalisten (Vandal). Talleyrand op het Weener Congres (Sorel). Napoleons terugkomst van Elba (Houssaye). Het Wartburgfeest in October 1817 (Treitschke). De Juli-Revolutie (Malet). Het Bonapartisme ten tijde van het Fransche Burgerkoningschap (Heine). Bismarck en Wilhelm I (Bismarck). In het belegerde Parijs (Sarcey). Het einde van den Wereldoorlog (Faust).

H.G. Wells, G.P. Wells en Julian Huxley. - De Wetenschap van het Leven, (deel III en IV). Uitgev. 'De Techniek', Amerikalei, te Antwerpen.

Van dit merkwaardig boek zijn ons het derde en vierde deel toegekomen. Wij verwijzen naar onze recensie over de eerste twee deelen in een vroeger nummer van den Vlaamschen Gids. Deel III handelt over de gewoonten, de gevoelens, de gedachten en de biologie van het menschenras, deel IV over het schouwspel van het leven, over gezondheid en ziekte.

De laatste twee deelen hebben ons, na de lezing er van, in ons oordeel versterkt, dat dit standaardwerk in geen enkele huisbibliotheek van een denkend mensch mag ontbreken. Het is een ernstig werk, dat alle gelijkaardige, slechts op sensatie beluste boeken volkomen in de schaduw stelt. Geschreven in een gemakkelijke, begrijpelijke taal, is het bestemd om spoedig onmisbaar te worden in de handen van ieder die zich in zijn vrije uurtjes verder wenscht te ontwikkelen.

Theo Huet. - De Vredemensch in het jaar 3000! Uitgave: De Techniek, Amerikalei 195, Antwerpen. 162 blz.; 18 fr.

Lode Baekelmans, Fritz Francken, A.W. Grauls e.a. drukten hun voldoening uit over het verschijnen van dezen 'toekomst- en avonturenroman'. Daar is wel reden toe! Zonder nu onmiddellijk te gewagen als van een evenknie van Verne, Flammarion, Huxley, Wells, kunnen wij Huet wel even spannend aantrekkelijk vinden als een Ivans, een Wallace of een Von Harbou. In elk geval treedt hij in Vlaanderen als een baanbreker in dit genre op, wat gewis als een groote verdienste kan bestempeld in een tijd, dat Piccolo-lectuur schering en inslag vormt. Dat den flinken auteur het grootsche inzicht 'Hoe verwijderen we ten slotte elk oorlogsgevaar' bezielde, moet ons onvoorwaardelijk dankbaar stemmen en hem ruime verspreiding van zijn fantastiek werk doen toewenschen.

A. Delrevo en P. Verdhy. - Beschaving. Uitgave Humana. D'Urselstraat, 1, Hoboken; 340 blz.; 10 fr.

A. Delrevo is de succesvolle auteur van een aantal dramatische werken, die regelmatig in de Antwerpsche volksschouwburgen opgevoerd worden, en waarin hij zonder schroom te keer gaat tegen tal van maatschappelijke kwalen, waaraan onze benarde samenleving blijft lijden. In dit verschrikkelijk boek streeft hij, met een medevoelend samenwerker, een gelijkaardig doel na. Hier randt hij op rauwe (en ruwe) wijze den oorlog aan, en ontsluiert voor de groote massa nogmaals en verbitterder dan ooit al zijn afgrijselijkheden. Dat dergelijke schriften nog voortdurend het licht kunnen zien, is op zich zelf reeds een harde aanklacht. De auteurs geven hun inzicht te kennen, de massa toe te laten een blik achter de coulissen te werpen. Verre van hen de gedachte aan revolutieprediking of

‘dergelijke zaken’, die het volk ‘slechts zouden doen afschrikken van de waarheid, die het moet kennen.’ Zij willen den vinger leggen ‘op de bloedende wonde, die onze beschaving zal doen doodbloeden;’ zij willen dieper in de wonde dringen en ‘de oorzaken opsporen, die de eeuwenlange ettering veroorzaakten, zonder alluzies te maken op wat er gebeurt in het bestuur van dezen staat of van genen.’

J.P.

Nieuwe Uitgaven.

Van de Sikkel, Antwerpen:

GEO. VERBRUGGE: In 't Vraagsteertje, schetsen uit het leven van een bende rare vogels, gevolgd door Tybaert en Lotje, grepen uit het leven van twee huisdieren; 153 blz., met illustraties van A. DELOOF.

Een gewenscht prijsboek: een lust voor het oog en een guitige inhoud, van iemand die de jongens door en door kent en den juisten toon weet te treffen.

Van Varior, Nijverheidskaan, 45, St. Amandsberg:

EUGENIE BOEYE: Kleine Zangen, verzen; 48 blz.; 15 fr., te storten op postcheckrekening 2961.78 van Paul De Ryck, St. Amandsberg.

Van Van Gorcum en Co, N.V., Assen:

Jan Pierewiet, 'n bundel liedjes, samengesteld door BOY WOLSEY en uitgegeven in samenwerking met de Nederlandsche Jeugdherbergcentrale en den Nederlandschen Trekkersbond; 174 blz.; *f* 0.95; geb. in kunstleer *f* 1.65.

115 liedjes, waaronder eenige bekende oud-Vlaamsche, ook Duitsche volksdeuntjes, in noten- en in cijfermuziek, zonder begeleiding, maar met luitteekens, daar de verzamelaar luit of guitaar als 't beste begeleidingsinstrument voor den ‘trekker’ aanprijst met een ‘Menschen, leert toch luitspelen!’ Hij geeft een ‘kort overzicht over de belangrijkste bruikbare zangbundels’ en somt daarin Duitsche, Engelsche en Fransche liederenverzamelingen op. Hoe hij het Nederlandsch Liederboek, uitgegeven door het Willems-fonds, verzwijgt (4e druk, 2 bundels, ieder met 50 liederen met klavierbegeleiding, groot formaat, 20 fr.), begrijpen wij niet. We treffen hier toch een tiental nummers aan, die ook in bedoeld liederboek voorkomen.

Mevrouw J.H. BERGMANS-BEINS: Drentsche Legenden; 59 blz.; *f* 1.25.

Een twintigtal legenden, o.m. van spoken, een verbond met den duivel, menschen die een voorgevoel hebben van iets akeligs dat dan werkelijk gebeurt, enz.

Dr. E.H.F. VAN DER LELY: Arbeidsorganisatie, Technocratie, Welvaart; 202 blz.; *f* 2.25.

De titel geeft de drie deelen van het werk aan, wier onderling verband op bevattelijke wijze wordt nagegaan. Stippen we o.m. aan: de hoofdstukken Ruil, Handel, Kapitaal en Arbeid, Grenswaardeleer, Mechanisatie, Werkloosheid en Welvaart, Grondslagen voor een dynamische, sociale Economie.

Van J.B. Wolters' Uitgevers-Maatschappij, N.V., Groningen:

Dr. J.B. BESANÇON en W. STRUIK: Abrégé de l'histoire de la Littérature française, avec une anthologie, 472 blz., met talrijke portretten en illustraties. *f* 4.25; geb. *f* 4.75.

De schrijvers hebben hun Précis historique et anthologie de la littérature française (2 deelen, 4e druk) op gelukkige wijze gecondenseerd, zonder het essentieele op te offeren. De uitgever heeft er iets buitengewoon keurigs van gemaakt.

Alphabetische Lijst der Medewerkers

A	56, 569
ANRI, Pol	189
BOEYE, Eugenie	175
BOENS, Daan	235
B.E.	240
BOSSCHAERTS, Eugène	126
BUSKENS, Emiel	216
CALLANT, Alexis	58
CORBET, August	176
CORNETTE, A.H.	242
DE BACKERE, Franz	73
DE BRUYNE, Cam	337
DE CAT, Herman	121
DE GEEST, A.	71
DE MAREST, Aimé	327, 529
DESMIDT, J.R.H.	412, 433
DE VRIES, J.	481
D., F.	43
DIRICKX, Frans	15, 229, 373
FRANCK, Louis	5
FRANCKEN, Fritz	33, 281
GYSELEN, Blanka	31
HUYSMANS, Camiel	255
JONCKHEERE, Karel	421
MAERTEN, Carmen	289
MENNEKENS, Jef	371
MONET, August	97, 145, 193
MONTEYNE, Lode	181
PEE, Julius	264, 302, 353, 391, 443, 496, 535
P., J.	47, 94, 142, 238, 286, 383, 429, 525, 569
PEETERS, Jozef	37, 225, 282

RABHOOY, Tine 423
RED 241
R.D. 91, 94, 136
ROEMANS, Rob 333

SABBE, Maurits	257, 260
SCHEPENS, Jan	79, 377
SCHMIDT, Ernest W.	130
TULKENS, Julia	468, 558
VAN AUDENHAEGE, Omer	329
VAN BOECKXSEL, August	68, 513
VAN DER HORST, Alex. D.	49
VANDERPOORTEN, A.	385
V.E.	183
VAN ETSEN, Julius	140
VAN OYE, P.	285
VAN RIEL, Leo	470
VAN ROOY, Hendrik	518
VAN TICHELEN, H.	46, 88, 133, 141, 190, 238, 381, 424, 477, 521, 563
VAN WERVEKE, Hans	286, 568
V., J.	191
VERDEYEN, R.	249
ZANEN, E.	27